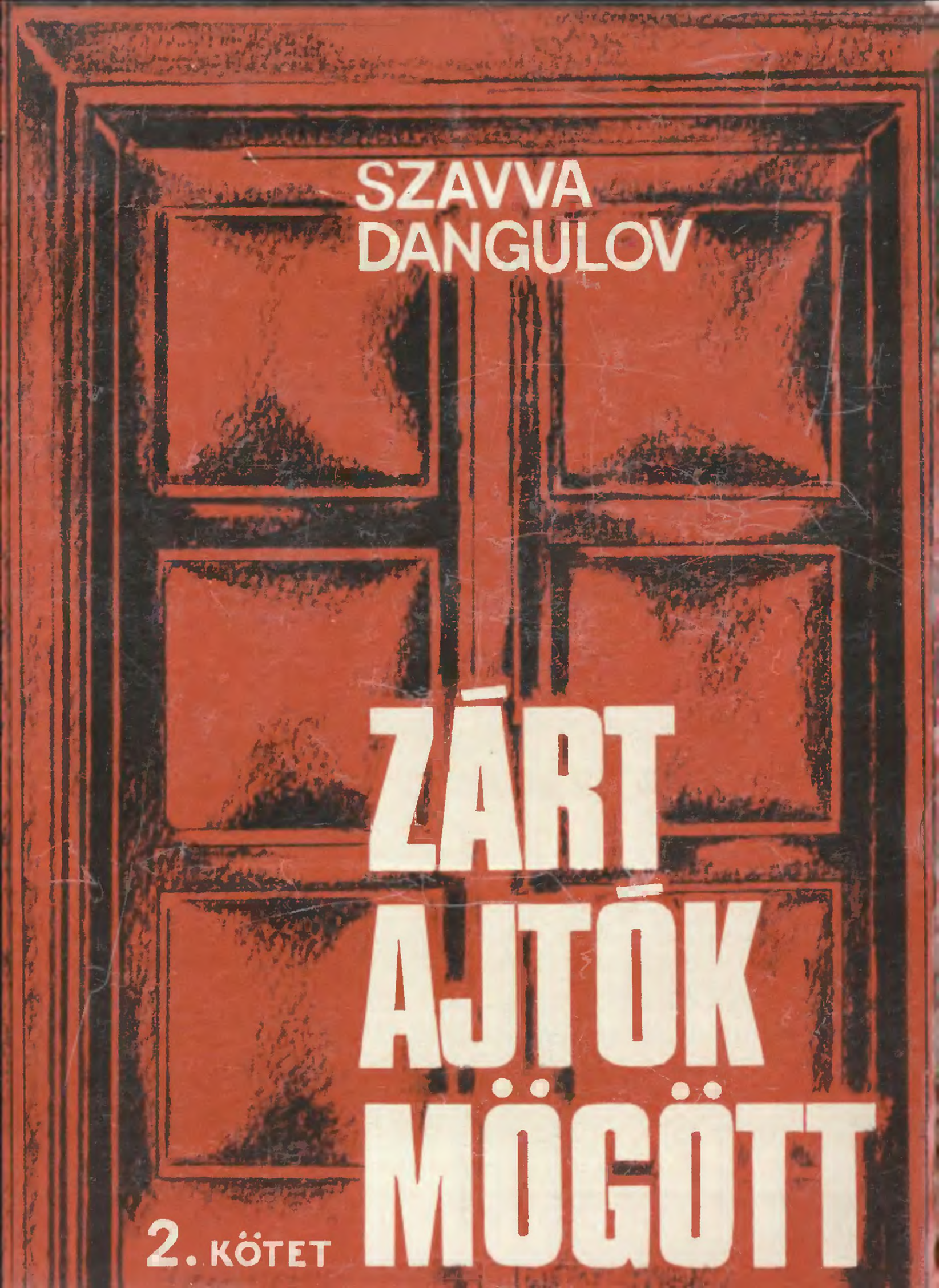
SZAVVA
DANGULOV
ZÁRT
AJTÓK
MÖGÖTT
2. KÖTET

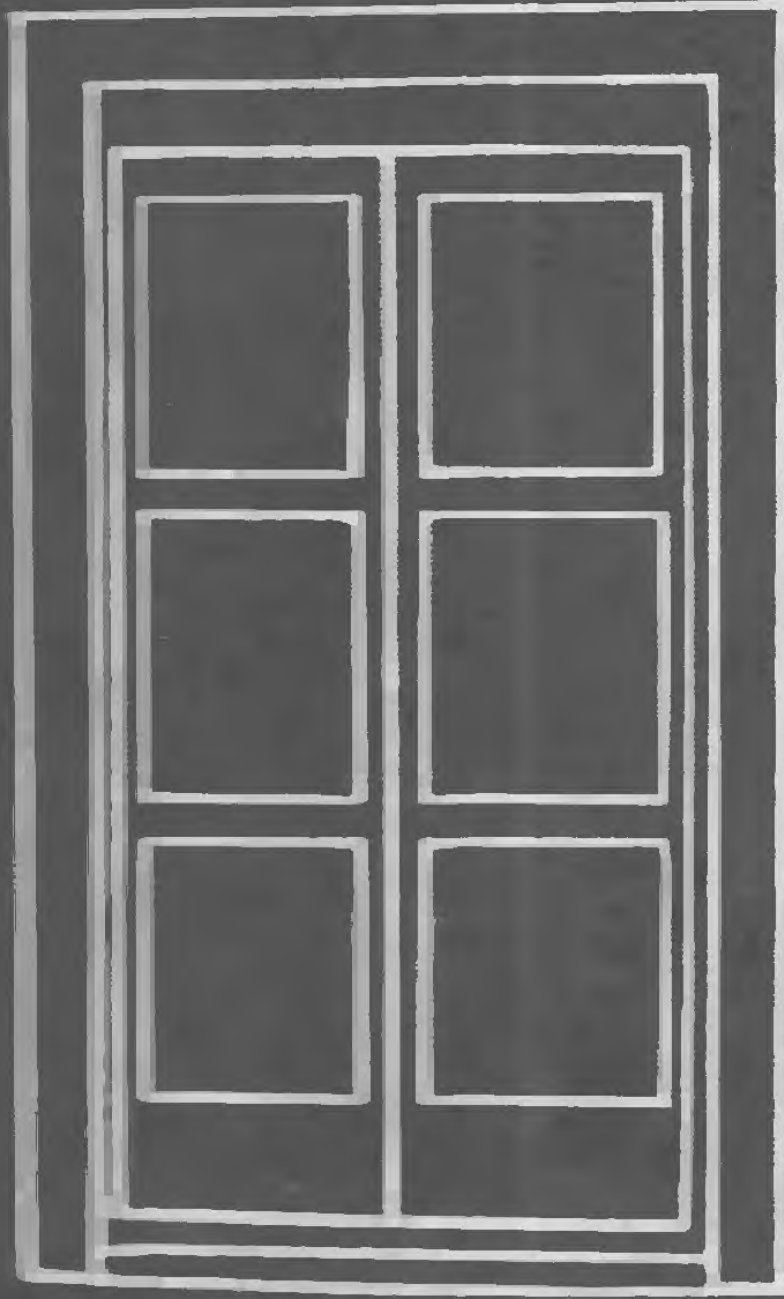

SZAVVA DANGULOV

ZÁRT AJTÓK MÖGÖTT

SZAVVA DANGULOV

Zárt ajtók mögött

MÁSODIK RÉSZ

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
KÁRPÁTI KÖNYVKIADÓ
1978

AZ EREDETI MŰ:

САВВА ДАНГУЛОВ:
КУЗНЕЦКИЙ МОСТ. КНИГА ВТОРАЯ
СОВЕТСКИЙ ПИСАТЕЛЬ МОСКВА 1975

FORDITOTTA:

BRODSZKY ERZSÉBET

ISBN 963 09 1061 6

© СОВЕТСКИЙ ПИСАТЕЛЪ, 1975

© HUNGARIAN TRANSLATION BRODSZKY ERZSÉBET, 1978

I

Beketov bezárta dolgozószobája ajtaját, és megszokottan mellényzsebébe rejtve a kis kulcsot, megindult a folyosón, de amint Sosin ajtaja felé sandított, észrevette, hogy odabent még világosság van.

— Bemehetek, Sztyepan Sztyepanovics?

— Jöjjön, Szergej Petrovics! Megvallom, éppen magáról beszélgettünk... Hadd mutassam be önnek: Grabin Arisztarh Nyikolajevics.

„Grabin, Grabin... — Beketov emlékezetében keresgélt. — Nem az a bizonyos követségi ember-e, a Bogomolov-féle követségről, Skócia hagyományainak kiváló ismerője, aki könyvet írt Burnsről, és akinek a napokban kellett Moszkvából visszaérkeznie?..."

Ránézett a karosszékből felemelkedő emberre: megfelel-e az elképzelésnek, amelyet magában alkotott róla? Nem, nem felel meg. Annak nincs ilyen vörhenyes szakálla, ez meg itt, lám, micsoda szakállt növesztett! És ni, mennyi ősz hajszála van!

— Én meg azon gondolkozom: valahogy nem tudok aludni — mosolygott Szergej Petrovics —, vajon mi zavarja az álmomat?

— Szánom-bánom: én vagyok a vétkes — mondta Grabin, és tiszteletteljes félénkséggel meghajolt előtte.

— Megtudhatnám, hogy mi e vétek oka, következésképpen a szánom-bánomé? — kíváncsiskodott Beketov; nem akart eltérni a derűsen gúnyos hangtól.

— Igazán nem tudom, hogyan magyarázzam meg... — mondta Grabin, és zavara jeléül fehér kezével beletúrt a szakállába. — Inkább Sztyepan Sztyepanovics mondja meg.

De Sosin néma maradt; hasáblevonatok olvasásába merült.

— A franciák dokumentumfilmet kaptak Afrikából, és meg akarják mutatni nekünk — szólt Grabin, látván, hogy Sosin kivonja magát a beszélgetésből. — Ott lesz a tábornok...

Azzal a sajátos hangsúllyal ejtette ki ezt a „tábornok"-ot, amellyel csakis de Gaulle-t szokták emlegetni.

Beketov azt mondta, hogy hajlandó elmenni. Nem, nem azért, mert a tábornok ott lesz, ámbár bizonyos mértékben azért is. Az alatt az egy év alatt, amit Londonban töltött, a tábornok ritkán mutatkozott a nyilvánosság előtt, és nehéz ember hírében állt. Beketov egy ízben kormányfogadáson látta őt a Westminsterben: megfigyelte, hogy a tábornok úgyszólván elsőnek távozott a fogadásról, és vendéglátóitól elbúcsúzva, olyan törhetetlen büszkeséggel nézett rájuk, amilyen csak rendkívüli magasságától tellett. Londonban állandóan csodálkoztak rajta, hogyan viselkedhet ilyen gőgösen ez az ember, akit a körülmények ereje idegen partra vetett, akit lényegében eddig nem választott és nem is jelölt ki senki. Lehet, hogy ez a büszkesége pajzs, amely éppen gyenge pozíciójában védeni hivatott?...

Jekatyerina gyengélkedett, és Szergej Petrovics egyedül ment el a franciákhoz. Sosint nem vihette magával: a sztálingrádi hírek sorozatába Moszkva új anyagot ígért, és Sztyepan Sztyepanovics oda volt láncolva az íróasztalához. Amikor Beketov megérkezett, a vetítést már elkezdték. Nagy nehezen felfedezett a sötét teremben egy üres széket, és azt remélte, hogy senki sem veszi észre. Igen, a „Fáklya" volt ez, a nevezetes „Fáklya", a hadművelet első mozzanatai, amelyekben franciák is részt vettek, szabad franciák... Azután... mi ez? A francia fiúk megérkezése Oroszországba? Havas mező, kemény jégkéregtől csillog, és a barna képű legények, amint hógolyókkal dobálják egymást; a hó száraz, engedetlenül szétporlik. Keményre taposott ösvény és ugyanazok a fiúk, amint versenyt futnak az erdőben, melynek fehér nyírfái jól illenek a havas tájhoz... S a repülőtér — nem annyira havas, mint kékesszürke jéggel bevont, a harci feladatra induló repülőgépek, s a francia fiúk arca most váratlanul szigorú, és szigorúság ül gyantás fényű szemükben is.

A film véget ért. A terem közönsége mintegy összehasonlította azt, amit a vetítővásznon látott, azzal, amit ezekről a fiúkról és nehéz sorsukról tudott. A vásznon majdnem ujjongtak a fiatal-

emberek, de a teremben csönd volt. A terem tudta, amit a fiatalemberek nem tudtak: a harcok befejezését, helyesebben: a befejezés előjátékát, a hősi, de szomorú véget.

— Szergej Petrovics, én is itt vagyok! — Egy oldalajtón Grabin lépett be. — A háziak szeretnének bemutatni bennünket a tábornoknak... Mi a véleménye?

Beketov zavart érzett: mai terveibe nem illett bele a tábornokkal való találkozás.

— Akkor hát... állok elébe.

A termet félkör alakban ölelő folyosón át bementek egy kis szalonba. A szomszédos bankett-teremből hangok moraja hallatszott át.

Beketov tüstént felismerte de Gaulle-t magas alakjáról, még inkább jellegzetes arcéléről, amelyben férfias csak az orra volt, minden egyéb — kis fejének ovális formája, a kissé duzzadt szemhéjú, nagy, kerek szeme, kis szája, a gödrös álla, még halvány, rózsás arcszíne is — inkább nőies volt, sőt kissé lányos. Ez annál inkább szembeötlött, mert a tábornok magatartása, amelyet minden bizonnyal szándékosan választott meg, ellentétben állt a külsejével, és kissé természetellenesnek hatott. Legalábbis kezdetben, amíg az ember hozzá nem szokott.

Amikor Beketov és Grabin a szalonban megjelent, a de Gaulle-t körülfogó tömeg észrevehetően szétvált, amolyan folyosófélét formálva, amely az oroszoktól a franciához vezetett. Látszott, hogy az oroszok belépése előtt de Gaulle és beszélgetőtársai a film orosz vonatkozású jeleneteit tárgyalták meg — ezért volt könnyű a tábornoknak áttérni egyik beszélgetésről a másikra.

— A mostani háború paradoxonja: a franciák felszabadító hadjárata csaknem az Északi-sarknál kezdődik — jegyezte meg a tábornok és elmosolyodott. Vagy azért, mert ritkán mosolygott, vagy mert a mosolya nemigen illett a mondottakhoz, szavait nem volt kötelező megérteni. De a körülötte állók mind mosolyogtak, és a beszélgetés mintegy nekilendült.

— Igen, ez jóval északabbra van Moszkvánál, de ott sincs hidegebb, mint Moszkvában — mondta Beketov; de Gaulle mondatát így kívánta értelmezni.

— Mitől? A Golf-áramtól? — kérdezte de Gaulle.

— Ó, a Golf-áram! A Golf-áram! — kaptak a szón valamennyien, akik mellette álltak; az iskolapadból ismerős Golf-áram volt a mentőöv: mindent megmagyarázott.

De Gaulle a bankett-terem ajtajára pillantott: az volt az óhaja, hogy az oroszokkal együtt lépjen be oda.

De mielőtt az ajtóhoz értek, a tábornok megállt: a kísértés, hogy a nála alacsonyabb termetű oroszhoz lehajoljon és kimondja azt, amit most mondani akart, hirtelen szembetalálkozott az aggodalommal, hogy a jelenlevők ezt részrehajlásnak minősíthetik.

— Oroszország és Franciaország meg tudja érteni egymást — mondta gyorsan a tábornok, még egyre küszködve a vággyal, hogy lehajoljon beszélgetőtársához, de férfiasan ellenállt ennek a vágynak; a mondat nélkülözte az árnyalatokat, és eléggé híven tükrözte de Gaulle angol tudását.

— És meg is értik — vágta rá nyomban Beketov. — Ugye?

— Igen, természetesen — erősítette meg de Gaulle, és észrevehetően elkomorodott: Beketov egyetértése nem hangolta örömre. — Ön leningrádi? — kérdezte váratlanul. Kétségtelen, hogy Beketovról már korábban szó esett.

— Igen, amennyiben Leningrád az a város, ahonnan elindultam . . .

— Nagyszerű város — mondta de Gaulle, és elsőnek lépett be a bankett-terembe, majd néhány lépés után hátrapillantott, és nem kis megdöbbenéssel vette észre, hogy kísérője nem siet a nyomában.

2

Beketov nem csodálkozott, amikor másnap megszólalt a csengő, és egy magát Michel Permskynek nevező ember, aki furcsán egyeztette az orosz szavakat a francia nyelv lágy csengésével, megkérdezte, hogyan fogadná a franciák ebédre szóló meghívását. De Gaulle is jelen lesz az ebéden.

Beketov beleegyezően nyilatkozott.

Két órával később a franciák szokásos protokolláris pontosságával megérkezett a levél, amely a meghívást megerősítette.

A fogadás Beketov véleménye szerint gondos felkészülést igényelt. De Gaulle-t az oroszokkal való találkozásokra az afrikai kontinensen lezajlott események indították. A szövetségesek ott már második hónapja támadtak, és egyik hadvezérük Darland francia tengernagy volt. Igen, az a bizonyos Darland, a trafalgari győző unokája és a vichyi kormány tengerészeti minisztere, akit 1941 májusában Hitler Berchtesgadenben fogadott, és aki csaknem alattvalói lelkesedéssel így kiáltott fel: „Hát nem csodálatos, hogy a mai nap egybeesik Jeanne d'Arcnak, Franciaország hősnőjének, az angolok ellenfelének emléknapjával?" Lám, milyen átváltozások történnek manapság: a tegnapi vichyi kormányférfiú a szövetségesek némelyikének csaknem fegyvertársává lett! Igaz, hogy az angol közvéleményt ez elevenén találta, de például de Gaulle számára ez gyenge vigasz. Túlságosan szembeötlő, hogy a vichyi tengernagy azért tette meg ezt a lépést, mert az amerikaiak nemigen boldogulnak de Gaulle-lal. Mint ahogy de Gaulle is tökéletesen tisztában van azzal, hogy a tengernagyot az amerikaiak hívták oda. Nagyon is lehetséges, hogy a Vichyben működő nagykövetségük — igen, Vichyben: az Egyesült Államok nem siet szakítani Pétain-nel! — sugalmazta Darland átállását a szövetségesekhez. De akkor az új körülmények között mi a szerepe azok vezérének, akiknek zászlaját a lotaringiai kereszt díszíti?

Beketov bement a nagykövethez.

Mihajlov az imént tért vissza a Piccadillyről, ahol az ismert nevű Andrew Smith, egy, a szovjet könyvek kiadásával foglalkozó nagy kiadóvállalat feje ebédet adott a tiszteletére. Kis írópultja mögött állt, és sebesen javítgatott egy gépírásos szöveget, amelyet, mint azt Beketov kitalálta, az imént hozhatott be a gyorsírónő; a nagykövet nyilván nyomban lediktálta neki a Smithszel folytatott beszélgetést.

— Ó, ez a Smith nagy gazember! — jelentette ki Mihajlov, miközben hellyel kínálta Beketovot. — Úgy rendezte a találkozásunkat, hogy ha akarod, ha nem, meg kell egyeznünk! „Tudja, nagykövet úr, öntől csak a beleegyezés kell, a többiért én fele-

lek! Úgy, ahogy mi fogjuk Gorkijt kiadni, még sohasem adták ki... Méltóztassék megnézni!" És áthívott a szomszéd szobába... Mit mondjak? A gazember! Képzeljen el egy sereg festőállványt, és mindegyiken dossziék: a leendő könyv. Nemcsak az illusztrációk és a borítólap, hanem a belső címlapok, a... hogy is hívják a nyomdászok?... próbaszedések, élőfejek... „Hogy kockáztathat ennyit? — kérdeztem tőle. — És ha nemet mondok?" — „Nem mondhat nemet — azt mondja —, ez abszurdum."

— Smith monopóliumot akar a könyveink kiadására? — kérdezte Beketov.

— Természetesen nem, de hát evés közben jön meg az étvágy. Egyelőre korlátozott tervről van szó...

— Ön igent mondott?

— Jól számított: igent mondtam, természetesen amennyiben ennek a kérdésnek az eldöntése tőlem függ. — Mihajlov befejezte a javítást, és az íróasztalhoz lépett, tenyerén tartva a reszkető papírlapot, amelyen még nem száradt meg egészen a tinta. — Apropó, jövő szombaton Smith önnel szeretne beszélni. Amint látja, az én dolgom elkezdeni, az öné, hogy befejezze.

— Jó, hogy szombaton, és nem pénteken... — jegyezte meg Beketov, ürügyet keresve a témaváltásra: a franciák most határozottan jobban érdekelték, mint az angolok.

— Nem pénteken? — kapta fel a fejét Mihajlov: érzékeny fülét nem kerülte el az irányváltás. — Bocsásson meg, miért ne pénteken?

— A franciák kívánnak látni — mondta Beketov, és ezekkel a szavakkal mintha megállította volna Mihajlovot, aki hátrahúzta a székét, de nem ült le.

— De Gaulle?

— Igen.

Mihajlov ellépett az íróasztaltól; nyilván meggondolta magát.

— Az előbb telefonált a feleségem: almapudingot készített... — A szoba túlsó végében állt, mintha azt mérlegelné, megértette-e Beketov a szándékát vagy sem. — Hajlandó megosztani velem az estebédet?

No persze, nem az estebédről volt szó, habár az almapuding csábítóan hangzott Szergej Petrovics számára is.

— Elég késő van már — szabadkozott Szergej Petrovics. Gyengén szabadkozott, és Mihajlov észrevette ezt.

— Mint tudja, ritkán folyamodom erőszakhoz — mondta a nagykövet, és visszament az íróasztalhoz, felvette a kagylót. — De most nem mulasztom el . . .

Hazatelefonált, megkérdezte, hogy áll a puding, megkérte a feleségét, hogy hűtse be azt az üveg száraz bort, amelyet előző nap az az öreg skót hozott, aki ezzel a jutányos árú fanyar kimért borral ellátja őket, még ama régi, forradalom előtti idők óta, amikor Nyikolaj Nyikolajevics kegyvesztettként élt Londonban; félóra múlva ott lesz Szergej Petroviccsal együtt, mondta és letette a kagylót.

Mihajlov nagyköveti lakosztályát annak idején kaukázusi bükkfából készült bútorral rendezték be. Valamikor ez a bútor eléggé stílusosnak és pazarnak tetszhetett, de az évek során valahogy nehézkessé, sőt ormótlanná vált. Ha ezeket a fotelokat és kárpitozott székeket a megfelelő időben kicserélték volna, talán nem is emlékeznének rájuk és nem sajnálnák. Ám a követségiek késlekedtek, és a bútor hirtelen olyan tulajdonságokra tett szert, amelyekkel azelőtt nem rendelkezett. Akárcsak az Encyclopaedia Britannica kötetei, amelyeket a követség történetének hajnalán egy antikváriumban vásároltak, meg az előcsarnok nagy állóórája és a bankett-teremben levő öreg pianínó, a berendezés ereklyévé vált, és szinte elválaszthatatlanul hozzánőtt a követséghez. Egyszóval a nagykövet kívánságai és ízlése tekintetében teljes szabadságot élvezett, megtehette, hogy reggel csak szalonnás rántottát fogyaszt, este pedig túróval töltött sült almát, de az őt körülvevő bútorzat, amely nem tükrözte sem a kedvtelését, sem az ízlését, erősebb volt nála, és úgy ígérkezett, hogy az idők végezetéig itt marad.

Mihajlov beállíttatta a villanykályhát a szalonba, és ezzel mintegy értésére adta a feleségének, hogy korántsem a borról és a ház asszonyának konyhaművészetéről lesz szó, hanem nagyon is komoly beszélgetés ígérkezik. Az asszony kellően értette férje titkos nyelvét, amint erről Beketov nyomban meggyőződött. Mihajlov még a villanykályha bekapcsolásával foglalkozott, és félig tréfásan, félig komolyan szidta az angol elektromos ipart a rossz minőségű dugók miatt, amikor a lakás mélyébe vezető ajtó

kinyílt, és a háziasszony begurított egy kis asztalt, amelyen, mint Szergej Petrovics gyanította, szalvétával letakarva ott pihent az áhított almapuding.

— Azt mondta: de Gaulle? — kérdezte Mihajlov, amikor a háziasszony elhagyta a szalont.

— Igen, úgy vélem, a meghívás tőle ered, ámbár vendégi minőségben lesz jelen az ebéden.

— Tehát szüksége van erre a beszélgetésre?

— Szerintem igen.

— Mit gondol, miért?

— Szeretném tudni az ön véleményét — mondta Beketov.

A nagykövet felemelte a szalvétát: a négyszögletes tálon vörösesbarnára sülve gőzölgött a puding.

— Tessék a válaszom: a Darland tengernaggyal való párviadal készteti erre a találkozásra.

— Biztos benne, hogy a párviadal éppen így alakul: de Gaulle—Darland? — kérdezte Szergej Petrovics.

— Annyira biztos, hogy ki merem mondani ezt a feltevésemet: ha Darland most nem Algírban volna, hanem Londonban, akkor ön ma tőle is meghívást kapott volna ebédre . . .

— De milyen esélyei vannak a feleknek? — kérdezte Szergej Petrovics, és magában azt gondolta: nem túlságosan nyersen igyekszik-e ezt a beszélgetést a lényeghez közelíteni.

— Esélyek? — Mihajlov kitöltötte a bort, és nem felejtette el a tele poharat a világosság felé tartani, hogy lássa, nem zavaros-e az ital. — Mi tagadás, csak messziről figyelhettem Darland-t, de Gaulle-t viszont . . . Tehát de Gaulle. Egy arisztokrata, aki Franciaország egyik legelőkelőbb családjából származik, az Ellenállás vezérének szerepében: ez nyilvánvaló anakronizmus. Azt tartják, csak az az államférfi ül nyeregben, aki megérti a kor szellemét. Hite Franciaországban, az ország újjászületésében, ugyanakkor a maga személyes elhivatottságában oly megingathatatlan, hogy feltétlenül tiszteletet ébreszt. Igen, pillantson csak mintegy kívülről erre az emberre, figyelje meg, hogy beszélget ugyanazzal a Churchill-lel, akitől, ahogy én látom, függ: meggyőződhet róla, hogy az, amit de Gaulle ellenfelei büszkeségnek, sőt fennhéjázásnak szeretnének nevezni, valójában pajzs, amelyre nehéz helyzetében szüksége van . . . A kérdés az, végeredményben mit

kell hogy oltalmazzon ez a pajzs. . . . Csak a de Gaulle elképzelésében élő, ezért egyelőre még valószerűtlen Franciaországot, vagy azt a reális Franciaországot, amely ha nem is azonos a maival, de ahhoz kapcsolódik? De Gaulle ma úgy véli, hogy a szabad franciák nemcsak Franciaország felszabadulásáért harcolnak, hanem az eljövendő változásokért is, nemcsak a szabad, hanem az igazságosabb alapokra épülő Franciaországért. De Gaulle ma így beszél: „Éljen a forradalom!" Azt mondtam: ma. De hogy lesz holnap? Nem érez-e holnap zavart, amikor meg kell ismételnie ezeket a szavakat, és megismétli-e őket? Ezzel kapcsolatosan ugyanolyan egyenes-e de Gaulle, mint ahogy például egész külső megjelenése mutatja, amikor ott áll valamilyen fogadáson, magas és hozzáférhetetlen, büszkén és kihívón emeli magasra kis fejét?

Mihajlov közelebb húzta a poharat: kedve támadt egyet kortyolni a borból. Nem, nemcsak az öreg skót pincéjéből származó ital okozta, de a lelkesedés is, amellyel most beszélt. Előbbi fáradtságának nyoma sem maradt: arcát, amely ebben a kései órában rendszerint sápadt volt, valószerűtlenül élénk pír lepte el; amint azt Beketov észrevette, Mihajlov őszinte szenvedéllyel érdeklődött a szociális problémák szféráiba behatoló történelmi problémák iránt. De hát miként viselkedik de Gaulle holnap? Ugyanilyen egyenes és nemeslelkű lesz?

— Hát, mit lehet erre mondani? — kérdezte Mihajlov, és lehunyta a szemét, hogy összpontosítson. — Ahhoz, hogy erre a kérdésre válaszoljak, be kell hatolni a jellemébe, ki kell tapintani benne valami emberit, ez pedig nem könnyű: az a pajzsa, amellyel Churchill ellen védekezik, megóvja őt a mi kettőnk szemétől is. És nem csak a miénktől. Egyszer hallottam egy francia szavait, aki helyzeténél fogva közel áll de Gaulle-hoz, s kitűnt, hogy ez a pajzs azok ellen fordul, akiket de Gaulle kollégáinak nevezhetnénk. Akik közelről ismerik őt, némi kis iróniával jelképnek nevezik. Nos, éppen ez a szó kínálkozik, de komolyan kell venni. Igen, valóban jelkép, és mint minden jelkép, nélkülözi az eleven ember vonásait, az eleven emberi melegséget. De érdekes: de Gaulle-nak az a kívánsága, hogy a „senki földjével" vegye körül magát, távolságot tartson maga és a világ között, tiltakozást kellett volna hogy ébresszen, legalábbis azokban,

akiket a tábornok kollégáinak tart. Valójában éppen fordítva történt: ez tette lehetővé számára, hogy afféle francia Buddhává váljék. Ugyanez a francia mondta, ahogy láttam, őszinte lelkesedéssel: „Egyszer megfigyeltem, hogy dolgozott egy meglehetősen bonyolult iraton. És mit vettem észre? Azt, hogy azonnal végleges formába önti a mondatot, nem tér vissza rá. Igen, úgy írta le, ahogy beszél: egyszer s mindenkorra." — Mihajlov gyermeki őszinteséggel nevetett: valóban mulattatta az a francia ismerőse... A nagykövet mintha azt akarta volna mondani: lám, az egyszerű emberi lény — szeret isteníteni!...

Mihajlov nevetve legyintgetett, kis szakálla kihegyesedett és dugóhúzóvá csavarodott. Beketov megfigyelte, hogy a nevetéstől megfiatalodik. Mi több, külsejében hirtelen olyasvalami nyilvánult meg, ami fiatalkorában lehetett sajátja. Úgy rémlett neki, hogy most élete hajnalán látja őt, a szülőföldjén, a Volga mellett, a forgalmas kikötőjű, zajos kereskedővárosban: ott szalad a gimnázium felé a poros úttesten, fehér zsinórszegélyes sötétkék sapkájában, amelynek fényes ellenzője természetesen törött. Futtában le nem veszi szemét az égről, amelyen sűrű galambcsapat kering. És csak csodálkozik az ember: miként tudja figyelemmel kísérni a galambokat, amelyek mindjárt eltűnnek egy kis felhő mögött, s igazodik el ugyanakkor a kikötői sikátorok útvesztőjében, hogy nem botlik bele az igásfogatba, amely a fél utcát eltorlaszolja?...

Mihajlov leszel egy darabkát a pudingból, elgyönyörködik benne, ahogy a megsült kéreg betöredezik s a lé kibuggyan a tányérra. Keveset eszik, észrevehetően türtőzteti öreges étvágyát; jelleme ebben is megmutatkozik.

— Amíg a győzelmet kivívjuk, mindegyikük kezében ott a forradalom zászlaja, de hogyan lesz tovább? Olvasta valaha híres művét, A hivatásos hadseregért-et? — kérdezte Mihajlov, fokozatosan közeledve kedvenc témájához. — Akárhogy fukarkodik is a megnyilatkozásokkal, ebből a művéből — amely mellesleg kitűnő stílusban van megírva, az eszménye is kielemezhető. Eszményének képlete három szóba foglalható: jellem, tekintély, hit. Ahogy én látom, az egyszerűsége szándékolt, és azzal a törekvésével magyarázható, hogy ezt a képletét megtestesítse... Azt mondják, szívesen mondogatja: „Nagy tettek sohase jöttek létre

fecsegés közben." És meg kell hagyni, megtanult hallgatni. De a fő kérdés más: ki ez a de Gaulle, és kik alkotják a fő erejét a francia Ellenállásnak, amely vezérének tartja magát? De Gaulle arisztokrata, ragyogó tiszt, bizonyos tekintetben a katonai kaszt fia. De mi az Ellenállás? Kikötőmunkások, parasztok, bortermelők, halászok, boltosok, tanítók, színészek, diákok. Következésképpen egy arisztokrata áll a parasztok és proletárok hadseregének élén. Anakronizmus? Igen, de a történelem számára ez nem új. Más a fontos: hogy milyen a kapcsolata ennek az embernek azokkal, akiket vezet. Módfelett valószerűtlen. De talán az eszményeik egyek? Franciaországnak és mindazoknak, akik nehéz szekerét húzzák, mindig hiányzott a teljes boldogsághoz a kenyér és a szabadság. Tehát: a kenyér és szabadság? És de Gaulle? Ma azt mondja nekik: nem, nemcsak felszabadulás, de szabadság is kell, tehát igazságosabb berendezkedés, forradalom... Így beszél, és ezzel értésére adja a kikötőmunkásoknak és parasztoknak: én csak gyökereimnél fogva vagyok arisztokrata, valójában olyan vagyok, mint ti. Eszményeink ugyanazok, én is azt mondom: forradalom!... De ezek, hogy úgy mondjam, részletek... Egyébként de Gaulle jó. Hát Darland? Ha azokról az indítékokról beszélünk, amelyek a francia tengernagy politikai hitvallásának velejét alkotják, erre vonatkozóan megvan a véleményem... Azt mondják, hogy Darland hite két cethalon nyugszik: angolgyűlölet és oroszgyűlölet. Én vén róka vagyok, engem nem csalnak lépre; nem hiszek Darland angolgyűlöletében, de ami az oroszgyűlöletét illeti, az meggyőző... És itt nem Oroszországról van szó, hanem a vörös Oroszországról.

Mihajlov mélyebbre süppedt a karosszékben, és Beketov, a nagykövetre pillantva, hirtelen észrevette, hogy a lába nem ér le a padlóra. De Mihajlovot ez nem zavarta, maga alá húzta lábát, és hirtelen csakugyan egy vén rókához vált hasonlóvá, akit nem könnyű lépre csalni.

— De miben különbözik Darland de Gaulle-tól, ha a szociális gyökerekről beszélünk? — szólalt meg Beketov, és úgy vette észre, mintha ezzel a kérdésével elfújta volna Mihajlov kedélyes hangulatát. — Többet mondok: nem is a szociális gyökereken fordul meg az ügy...

— Bocsásson meg, hát min? — A nagykövet felállt, a villany-

kályhához lépett, és arrébb tolta, feleslegesen tolta arrébb, de muszáj volt keresztülmennie a szobán, hogy felindulását lecsillapítsa; Beketov a problémát váratlan oldaláról érintette.

— Például a kommunistákhoz való viszonyukon — mondta Szergej Petrovics.

Mihajlov visszatért karosszékéhez, de nem ült le, ott topogott mellette...

— Nem gondolja, hogy adott esetben fontos a fasizmushoz való viszonyuk is? — kérdezte Mihajlov.

— És ebben de Gaulle és Darland ellenlábasok?

— Szerintem igen. Egyébként, úgy látom, a kommunistákhoz sem egyformán viszonyulnak.

— Azt akarja mondani, hogy Darland gyűlöli a kommunistákat, de Gaulle viszont... — Beketov belátta, hogy ebben a mondatban van némi túlzás, de úgy vélte, hogy ennyi megengedhető.

— Állj, ez megengedhetetlen módszer! — vágott a szavába Mihajlov; érezte, hogy párbeszédük időnként a vita jellegét ölti, és ez szemmel láthatóan zavarta: szerette volna, ha az, amit ő mond, meggyőzi Szergej Petrovicsot. — Látom a dolgozószobámban Sztyepan Sztyepanovicsot — pillantott a nyitott ajtóra. — Úgy látszik, megjött Galois cikke, a Sunday Times szerkesztője megkért, hogy nézzem át a hasáblevonatokat...

Behívta Sosint, elkérte a korrektúrát.

— Szó se róla, okos a gazfickó! — kiáltott fel Mihajlov, és belemerült az olvasásba. — Tehát miről is beszéltünk? — kérdezte, miután befejezte az olvasást; még benne volt a cikk hangulatában. — Ó, igen, Darland! Ki is ez a Darland? Nehéz erre a kérdésre kielégítően megfelelnem, sokat nem tudok — mondta, és elmosolyodott, mintha szavait nyomban kétségbe is vonná. — De valamit én is tudok... Azt beszélik, hogy Vichy hatalma: a tengernagyok hatalma. Ebből az következik, hogy a törvényes hatalom fejének tengernagynak kell lennie. Ha most azt kérdezi, hogy ez Darland-t megmagyarázza-e nekem, azt felelem: nem. Azt is beszélik, hogy veszettül hiú ember, ráadásul lekésett arról, hogy karriert csináljon. Valahol itt kell az igazságot keresni, legalábbis részben. De mi a fő felelet? Nyilván nem hangzik nagyon eredetien, ha azt mondom: Darland-t két körülmény vezé-

relte, amikor Vichy szolgálatába állt: az osztályösztön és a meggyőződés, hogy a németek győznek. Ez is, az is kétségtelen volt a számára. Különben nem ment volna el Berchtesgadenbe Hitlerhez, akit ezek alatt az évek alatt hittel és igazsággal szolgált... Ez az én koncepcióm.

— Megálljon! A koncepciója nem veszi számításba azt, mi történt ezen az őszön Darland-nal... — vetette ellene Beketov, keresve a sebezhető pontot Mihajlov álláspontjában.

— Nem. Miért? — tiltakozott a nagykövet. — Én nem látok ellentmondást ebben.

— Pedig szemmel látható, Nyikolaj Nyikolajevics.

— Hogyhogy?

— Ha Darland olyan következetes tanítványa volt a németeknek, ha olyan hűséggel szolgálta őket, akkor miért adott parancsot a francia csapatoknak a németek elleni akcióra, és hogy került a szövetségesek táborába?...

— Vártam ezt a kérdést! — Mihajlov csaknem felujjongott. — Igen, parancsot adott, és igen, átállt a szövetségesek oldalára. De miért?... Az én értesüléseim ezzel kimerültek, és csak feltevéseim lehetnek a tényekre támaszkodva. Részleges tényekre, de mégis tényekre.

— Bocsásson meg, miféle tények azok?... Darland észrevette, hogy a németek győzelme nem olyan biztos?

— Igen, persze, ez a fő, minden egyéb ebből következik...

— Nevezetesen?

— Az az átlátszó kapcsolat, amelyre Vichyben az amerikaiakkal lépett...

— Kapcsolat ide, kapcsolat oda, ez nem akadályozta meg abban, hogy még egyszer Berchtesgadenbe siessen, és kihallgatást kérjen Hitlertől.

— Igen, de már nem fogadták.

— És ez siettette az elhatározását?

— Csaknem biztosra veszem... Siettette, de nem oldott meg minden problémát Darland számára.

Beketov rágyújtott. Meg kell adni, Mihajlov alaposan felsorakoztatta az érveit, de vajon nem ment-e következtetéseiben messzebb, mint amennyire a tények megengedték? Szergej Petrovics keveselte a tényeket; azt kívánta, hogy tényekkel is győzzék meg.

— Úgy véli, hogy Darland kicsit kényelmetlen a szövetségesek számára? — kérdezte.

— Szinte biztosra veszem. London például tajtékzik a dühtől... Ő védekezésül azt mondja: „Én katona vagyok..."

— És ezzel az érvvel elér valamit?

— Nem sokat. Mindenki tudja, hogy nemcsak katona.

— Az amerikaiak is?

— Tudják, de igyekeznek az ellenkezőjét bizonyítani.

— És be is bizonyítják? — kérdezte Beketov; egyszeriben jókedve támadt.

— Nem tudom. Nem tudom — tárta szét kis kezét Mihajlov.

— De hiszen ez a legfontosabb kérdés, nem? — erősködött Beketov.

— De. Nyilván így van — vágta rá Mihajlov. Hirtelen begombolkozott. Nyilván ő is belátta: ahhoz, hogy tovább mehessen, többet kell tudnia. — Önnek ott a franciáknál lehetősége nyílik, hogy ezt tisztázza. Mellesleg, számomra sem érdektelen...

A nagykövetné lépett be, és tálcán valamilyen kerek, ünnepien pirosló leveles tésztát hozott be.

— Szergej Petrovics, Igorka a múltkor azt mondta, hogy magának a szilvás pirog a gyengéje, így hát...

— Jaj, kedvesem, nem jó helyre hoztad! Meg akarom mutatni Szergej Petrovicsnak a Kolokol kötetét... a teát odaát isszuk meg.

Csakugyan megmutatta Beketovnak a Kolokol bekötött évfolyamát, amelyet egy derék ember ajándékozott a követségnek; az illető Dublinból utazott fel ebből az alkalomból. Igen, ez itt Herzen londoni műve volt, az Oroszország szabadságáért kongatott vészharang. Mihajlov mellesleg megemlítette, hogy azt a bizonyos, Gorcsakovval kapcsolatos históriát, amelyet az Emlékezések és elmélkedések örökít meg, megerősítik az öreg londoniak, akik még emlékeznek Herzenre. Igen, Herzen szívesen felemlegette ezt az esetet, amelyet a Londonba látogató arisztokraták valamelyikétől hallott először: hogy amikor a „jószívű" Muravjov és Panyin, az „András-szalagos zsiráf" azt latolgatta, miként szelídítsék meg a Kolokolt és szerkesztőjét, a fondorul gunyoros Gorcsakov ott állt kissé távolabb, és megjegyezte magának a szavaikat. Muravjov azt tanácsolta, hogy vesztegessék

meg a nyakas szerkesztőt. Panyin viszont helyénvalóbbnak vélte, ha valami hivatalt ajánlanak fel neki. A ravasz Gorcsakov igyekezett tisztázni, hogy a pétervári bölcsek miféle állást szánnak Herzennek, és meghallván, hogy államtitkárhelyettesi tisztségről van szó, lekicsinylően elmosolyodott: „Hát, államtitkárhelyettesnek aligha megy el . . .” Mihajlov élvezettel idézte fel ezt a történetet, és mókásan hunyorított: „Kell hogy ilyeneket is szüljön a föld . . .” Majd hirtelen legyintett, és egyszeriben megfeledkezett a „pétervári bölcsekről”, meg a „londoni haranglábról”, s visszatért a franciákra.

— Úgy véli, Szergej Petrovics, hogy ebben a de Gaulle—Darland párviadalban az előbbi esélyei jobbak?

— Ha a logikának hinni lehet.

— De kell-e önnek mondanom, hogy napjainkban a logika nem mindig jár együtt a győzelemmel? — jegyezte meg Mihajlov.

3

Beketov elbúcsúzott Mihajlovtól, de mielőtt felment volna a lakásába, a kertbe ment. Nyirkos, meleg homály fogta körül. Valahol távolabb, a park homályában, madarak rikoltoztak. Beketov kilépett egy tisztásra, és felnézett az égre. Eső szitált, gyér és valahogy párás eső, nem annyira megpermetezte, mint körülfolyta az embert . . . És Beketov gondolatai visszatértek a nagykövettel folytatott beszélgetéshez. Amiket Mihajlov elmondott, alkalmas lehetne arra, hogy felkészüljön a de Gaulle-lal való találkozásra — ha Nyikolaj Nyikolajevicset nem kapná szárnyaira a képzelete. Nem színezi ki a tényeket, csak általánosításaival kissé elébük vág. Rendes körülmények között nem nagy bűn, de egy nagykövetnek e tekintetben abszolút bűntelennek kell lennie. A következtetéseket patikai pontossággal kell egyeztetni a tényekkel. És Mihajlov mivel vágott elébe a tényeknek? Általánosításainak pátoszával, a hangjával, talán a hangu-

latával. Ő szinte rögtönző, pedig tudósnak kellene lennie, fizikusnak vagy csillagásznak például, aki meghatározott mértékekkel dolgozik... A diplomáciához természetesen ihlet is kell, de egzakt tudomány. Egyébként Mihajlov derék ember, érdeklődő, temperamentumos, mint mindig, jóakaratú, munkabírása változatlanul kitűnő — egy és másban vitatkozni lehet vele, de az ilyen találkozások mindig hasznosak... Mellesleg, Mihajlovnak a fő dologban igaza is van: de Gaulle kezdeményezte az oroszokkal való beszélgetést, ami alighanem ritkán fordul elő, és el szándékozik mondani nekik mindazt, amit Darland-ról gondol...

Az ebéd franciásan választékos és bőséges volt. Semmiségekről folyt a szó (a British Museum új kiállításáról, s hogy a cambridge-i adminisztráció nem hajlandó novemberben fogadni a dakari diákokat), mindenből az érződött, hogy a legfőbbnek ebéd után kell elhangzania. De Gaulle hallgatagsága, amely már szinte illetlen volt, ugyanezt a gondolatot sugallta: a tábornok nyilvánvalóan erőt gyűjtött. Egyébként Michel Permskynek is erőgyűjtésre volt szüksége, akit de Gaulle tolmácsául választott — a tábornok nemigen bízott a maga angol tudásában. Amint azt Szergej Petrovics megfigyelte, a szorgalmas Permsky, nyilván az elkövetkezendő beszélgetéssel kapcsolatban, időnként elővette a noteszét, és sokáig forgatta cvikkerének vastag üvege előtt, mintha meg akarna győződni róla, hogy a szeme nem csal, és nem felejtette otthon a noteszt; feltételezte, hogy a beszéd némely fordulatát jobb lesz papírra vetni, különben nem tudja majd felidézni, márpedig erre szükség lehet.

Az árnyék, amelybe de Gaulle burkolózott, nem kívánva részt venni az asztali társalgásban, mindazonáltal nem volt olyan sűrű, hogy ne lehetett volna szemügyre venni a tábornokot. Magassága észrevehetően zavarta, és ülve sokkal fesztelenebbül érezte magát. Szergej Petrovics szemét az sem kerülte el, hogy amikor de Gaulle ült, sokkal jóképűbbnek látszott — legalábbis Beketovnak így tetszett.

A kávét a szomszédos szobában szolgálták fel, amelyet de Gaulle rezidenciájának fogadótermei közé lehetett sorolni: ott függött a Földközi-tenger nyugati részének topográfiai térképe, volt egy hadijátékok céljára szolgáló asztal, számos mutatópál-

cával egy élénkvörös borjúbőr tegezben; mindez olyan benyomást keltett, mintha a tábornok egy tanterembe vezetné vendégeit, ahol a hadvezetés mesterségének alapjait adja elő katona és civil bajtársainak. De mi szüksége rá, hogy a beszélgetést ide helyezze át? A térképek és a makettek pontosan utaltak erre: Franciaország déli és Afrika északi része, no és a köztük elterülő tenger. Voltaképpen, ha a kérdés a tengernagyot érinti, a Darland-probléma földrajza is itt van.

Ezenközben a vendégek elhelyezkedtek egy négyzet alakú kisasztal körül, amely egy nagy palatábla alatt állt; az oroszokkal való találkozásig ennél az asztalnál nem annyira kávét ittak, mint de Gaulle-nak Cannes-ra és Austerlitzra vonatkozó maximáit jegyezgették.

— Bocsásson meg — fordult de Gaulle Beketovhoz —, nem hagy nyugton az a bibliai mondat... — Arca feszült kifejezést öltött, és Michel Permskyé hasonlóképpen. — Amikor vak vezet világtalant, mindketten az árokba esnek?

— Egyikük tengerészegyenruhát visel?

— Mi több, tengernagyit.

— Darland?

— Tegyük fel.

Szergej Petrovics világosan érezte, hogy a beszélgetésben a kezdeményezés fokozatosan az övé lesz; a francia egyébként nem tiltakozott ez ellen, neki az volt a fontos, hogy azt, amit ma mondani szándékozik, mintegy válaszul mondja el beszélgetőtársa kérdésére. Ezért annak arányában, ahogy Beketov a beszélgetést magához ragadta, érződött, hogy erősödik köztük a kontaktus.

— Szeretném tudni az ön véleményét — mondta Szergej Petrovics, és ezzel a mondattal mintegy lezárta a bevezetést.

De Gaulle két kezét maga elé téve hallgatott. Mintha sohasem láttak volna napot ezek a törékeny, viaszfehér kezek, egy tudósnak, régi kéziratok szakértőjének kezei. De Gaulle hallgatott — felismerte a pillanat felelősségét.

— Egyszerű kérdés — szólalt meg végre a francia. — A tengernagy... miért ma csatlakozott a szövetségesekhez? — „Tengernagy"-ot mondott, nyilván nem kívánta nevén nevezni Darland-t, és ezzel mintegy megszabta a távolságot önmaga és a tengernagy között. — Nem tegnap, hanem ma. Tökéletesen nyilván-

való: tegnap hitt a németek győzelmében, ma pedig nem hisz benne. Jegyezze meg: nem hisz. Ha pedig még ő sem hisz benne, ez azt jelenti, hogy a németek veresége csak idő kérdése... Következésképpen a szövetségeseknek nincs nagy szükségük a tengernagy szolgálataira, és ezt még az amerikaiaknak is látniuk kell. Ha ebbe belemennek. akkor nem a tengernagy szolgálatairól van szó. Tehát miről? Hajlandó vagyok erre a kérdésre is válaszolni. Az amerikaiak a háború utáni világra gondolnak, már most készítgetik rá a pozíciókat és a káderekét... Ez az első.

Nem lehetett elvitatni tőle az őszinteséget, sőt az egyenességet sem. A maga módján megkínlódta ezeket a kérdéseket, és kész volt bármelyikükről beszélni, felelet-képletekkel árasztva el Beketovot.

— Azt mondtam: szabad-e a mai előny kedvéért feláldozni az elveket? Hiszen ez a lelkiismeret háborúja. S a mi hadseregünk a lelkiismeret hadserege. Akik hozzánk csatlakoztak, ezt nem kényszerből tették, hanem annak a tiszta és nemes erőnek a parancsára, amelyet lelkiismeretnek nevezünk. Aki ezeket az embereket egy olyan ember parancsnoklása alá helyezi, aki tegnap Hitler híve volt és mindenkit az ő zászlaja alá hívott, az kezet emel arra, ami a legszentebb nekik: a lelkiismeretre. Mivel folytatjuk, ha a lelkiismeretet tűzre vettetjük?

Felállt — most nem restellte a magasságát. Végtelenül magasan állt Beketov felett, kis feje csaknem a mennyezetet súrolta és emiatt még kisebbnek látszott, mint amekkora valójában volt.

— Az amerikaiak ezt nyugodt lélekkel megtehetik. Igaz, hogy a programban, amelyet olyan széles körben nyilvánosságra hoztak, azt hirdetik, hogy háborút viselnek a gyarmati világ ellen is. De arról hallgatnak, hogy miként szándékoznak megváltoztatni Amerika elveit. Ez a kérdés: Alabama vajon Alabama marad-e?... Ami Franciaországot illeti, mi megújulást kívánunk, mi több: forradalmat... A tengernagy vezénylete alatt vigyem az embereket a forradalomba? Ha tűzre vetem a lelkiismeretemet, miféle forradalomról lehet szó?

Beketovnak eszébe jutott Mihajlov megjegyzése arra a forradalomra, amelyet de Gaulle az új zászlaira írt: gunyoros megjegyzés volt. Beszélgetőtársa vajon azt képzeli, hogy hinni lehet a forradalom iránti hűségesküjének, még e fogalomnak abban a

módfelett fenntartásos értelmezésében is, amelyre de Gaulle gondol? Hitelt adhat neki egy orosz, aki tudja, mi a forradalom? Elhiszi és nem veti egybe ezeket az eszményeket az előtte álló ember arculatával? Ezt gondolta Beketov, de nem felelt de Gaulle-nak, holott felelnie kellett volna. De Gaulle haragja Darland és azok ellen, akik pártfogolják, jogos volt, de ez a mostani, pontokra és alpontokra osztott, szándékoltan amerikaellenes tirádája úgy volt felépítve, hogy riadalmat keltsen az oroszokban, és lehetőleg a maga hitére térítse őket... Ez nyilvánvaló volt, és tiltakozást keltett még a jóakaratú Beketovban is, jóllehet de Gaulle-nak a legfőbb kérdésben igaza volt... Akárhogy is, de amikor a franciától búcsút vett, kénytelen volt megállapítani magában, hogy az valahol túllőtt a célon.

4

Beketov egy nap, ebédidőben hazatérvén, Izoszim Falin feleségét, Anna Pavlovnát találta ott. Amikor az asszony megpillantotta őt, elvörösödött és gyorsan távozott.

— Te voltál Falinéknál? — kérdeze Jekatyerina, amikor az asztalt megterítették, és régi szokásuk szerint az asszony Szergej Petrovics jobbján foglalt helyet, fia a balján.

— Igen, persze, nem sokkal a megérkezésünk után.

— És erről mért nem szóltál nekem?

— Csak úgy. Nem szóltam.

— Csak úgy?

Beketov nem felelt, csak a fiára sandított, majd a feleségére, mintha azt akarná mondani: még lesz alkalmunk erről beszélni. De ez a rövid párbeszéd furcsamód mintha teljesen megnémította volna őket.

— Sosin járt nálam az imént: valami rendkívüli Hacsaturjánpartitúra érkezett — mondta Szergej Petrovics, csak hogy mondjon valamit. Jekatyerina második hónapja dolgozott a nagykövetségen szokásos lelkesedésével. — Hacsaturján... ez érdekes.

— Igen, érdekes — felelte az asszony; szeretett új feladatairól beszélgetni a férjével.

Ebéd után Beketov felvette a zakóját, és sietve távozni készült, de az ajtó előtt megállt: felesége gyanúsnak láthatja a sietségét. Visszatért, sőt kezébe vette az újságot. Az asszony leszedte az asztalt, s leült melléje, belelapozott a könyvébe. Úgy tetszett, hogy a csend meghitt nyugalommal telített.

— Voltaképpen Falin felesége miért volt olyan ünnepélyes? — Beketov letette az újságot, és hirtelen elnevette magát.

— Nem tudom — felelte az asszony, könyvébe rejtve tekintetét, hogy eltitkolja mosolyát a férje elől.

— Collins jár az eszemben. Megvan benne az a tisztára értelmiségi komplexus, hogy leimádkozza a vétkét! — jegyezte meg nem minden hátsó gondolat nélkül. — Nem azért jött el hozzánk, mert nem tehette meg, hogy ne jöjjön el, hanem mert elhatározta, hogy leimádkozza a vétkét.

— Leimádkozza? — kérdezte Jekatyerina. Olyan érdeklődést mutatott, amilyet alig lehetett feltételezni róla: élvezte, ha a környezetükben levő emberekről esik szó. — Voltaképpen mit vétett?

— Köszöntötte az Októberi Forradalmat, aztán tizennyolc telén hirtelen pálfordulást tett — jegyezte meg Beketov.

— Pálfordulást? Ezt hogy értsem?

— Nem éppen elpártolt, de árnyékba vonult.

Az asszony sóhajtott.

— Ha rajtam állna, én megbocsátanék neki — fakadt ki hirtelen. — Amikor rosszul megy nekünk, ritkulnak a sorok. Mind egyformák . . .

Beketov elgondolkozott, izgalom fogta el. Különös: azért kezdte ezt a beszélgetést, hogy Jekatyerinát megnyugtassa, aztán hirtelen mindenről megfeledkezett és indulatba jött.

— Mind, de mégsem mind — mondta, magában hordozva ezt a gondolatot, ezt a titkos gondolatot, amely izgatta. — Shaw például, ő mindig velünk volt. Érted? Mindig.

E név elhangzása váratlanul érte az asszonyt. Jekatyerina megnémult.

— Londonba érdemes eljönni csak azért, hogy Shaw-t lássa az ember — jegyezte meg végül zavartan. — Én meg már több mint két éve vagyok itt, de hol van Shaw?

— Jó, hétfőn eljössz velem Collinshoz — jelentette ki hirtelen a férje. — Szavadon foglak: ott lesz Shaw!

Az asszony zavarba esett.

— Nem, még korai látnom őt — próbálta tréfával elütni a dolgot. — Ehhez bátorság kell, belőlem pedig azelőtt is hiányzott... Nem.

5

Collinséknál családi ünnep volt: Herbert fiuk, a nagy reményekre jogosító régész megjelentette első könyvét.

— Ki ez a dús szakállú öregember? — kacsintott Beketov Sosinra, egy sötétruhás férfi felé intve, aki körül csoportba verődtek a vendégek: nagyon jól tudta, kicsoda az illető.

— Ismerősnek látszik az arca? — kérdezte Sosin.

— Igen. Ha ez a furcsán bolyhos szemöldöke nem volna, azt mondanám, hogy Shaw.

— Apropó, Collins beszélt az öregnek magáról, és ő megkérte a házigazdát, hogy legyen a közvetítő közte és maga között...

Ha Shaw valóban meg akart ismerkedni az oroszokkal, ezen az estén nem volt könnyű: úgy rátapadtak az emberek, mint mágnespatkóra a vasreszelék. A jelekből ítélve, jólesett neki — annál kevesebb remény volt rá, hogy lerázza őket. Beketov, aki elmerülten beszélgetett Collinsszal, azokban a ritka pillanatokban, amikor a szoba túlsó végébe nézett, ahol Shaw tartózkodott társaságával, a pirospozsgás öregember láttán azon a gondolaton kapta magát, hogy ez az öreg nem mindenben hasonlít ahhoz a Shaw-hoz, aki az ő tudatában élt. Fényképeiről hiányzott az a naivság, amely szembeszökően pirosas bőréből áradt, amely a korral sem halványodott.

Abból ítélve, hogy milyen fesztelenül érezte magát Shaw Collins házában, és mennyire otthon volt a vendégei körében, látszott, hogy azelőtt is megfordult itt. Bizonyára ez jellemezte Shaw-t, de Szergej Petrovicsnak fontos volt ez Collins megértéséhez is. A több mint válogatós Shaw nem jött volna el hozzá,

ha nem felelne meg az ír morális kategóriáinak. De nemcsak a kettejük kapcsolatáról volt szó, hanem arról is, hogy milyen példát ad ez a kapcsolat azoknak, akik Collins házába bejáratosak. Shaw mintha azt mondaná nekik: „Ahogy gondoljátok, de én bízom ennek az embernek a becsületességében . . .” Igen valószínű, hogy Collins barátsága igen fontos Shaw-nak, és ezért jött el ide ezen az estén, nem törődve az öregkor terhével; vagy talán azért, hogy értésére adja mindenkinek, aki ezt még nem értette meg: ő Collinsszal tart, és ami nem kevésbé fontos, azzal a közüggyel, amelyet jelen esetben Collins képvisel. Az új Oroszország kapcsolatban volt ezzel. Legalábbis ama távoli időkben, amikor megszületett, Shaw a híve volt, és ez a mai látogatása Collins házában összhangban volt azzal, amit mindig hirdetett és tett.

Szergej Petrovicsot bemutatták Shaw-nak.

— Mr. Collins úgy véli, hogy a megismerkedésünket neki köszönhetjük, ugye? — pillantott Shaw a házigazdára. — Jól mondom? — Nyilvánvalóan igenlő választ várt a házigazdától, de Collins fondorlatot szimatolt, és hallgatott. — Nos, megnémult?

— Azt akarja mondani, hogy mások babéraira pályázom, illetve máris eltulajdonítottam őket? — mosolyodott el Collins; mosolyával meg akarta téveszteni az öreget. — Sőt tovább megy, azt állítja, hogy becstelen tolvaj vagyok, aki elrabolta mások kincsét?

— Pontosan! — felelte Shaw szemrebbenés nélkül. — Pontosan, mondom, minthogy megismerkedésünket az orosz nagykövetnek köszönhetjük. Ő beszélt nekem először mister . . . — Shaw legyintett, s bosszúsan pattintott ujjával, mintha a levegőből akarná kiragadni a nevet, amelyre most szüksége volt: mi tagadás, elfelejtette Beketov nevét.

— No látja, maga kötekedő és csökönyös ember! — ujjongott Collins. — Kérdezze meg a nevét az orosz nagykövettől, én passzolok! — Még ugrott is egyet gyönyörűségében, és el akart távozni, de Shaw visszatartotta.

— Korai a diadalünnep! — mondta Shaw, és felemelte tenyerét, amelyet az öregség bonyolult hieroglifákkal rajzolt tele. — Orosz ismerősömet Borogyinnak hívják.

— Úgy kell magának, maga vén megátalkodott! — Collins a

zsebébe nyúlt, hogy előhalássza Beketov névjegyét, és megmondhassa a teljes nevét; emlékezete nem fogadta be az orosz neveket, és ezért az oroszok névjegyeit kéznél tartotta.

— Arra gondol, hogy az öreg írnek valamikor vörös szakálla volt, most pedig fehér: az ír zászlót cserélt! — mondta Shaw, amikor Collins, anélkül, hogy a névjegyet megtalálta volna, odébb ment. — Ezt gondolja? Vallja csak be, hogy igen!

— Ezt nem mondtam — tiltakozott Szergej Petrovics, aki nem könnyen vette át Shaw hangját.

— Tehát, kihasználom az alkalmat, hogy megerősítsem: ma is vörös vagyok... Hogy is lehetne másként, amikor bölcsőmnél ott volt az első vörös... Nem, nem Marx, hanem Engels! De ez mindegy, nem igaz? Engels! Ő ismerte el elsőnek Shaw-t!

Mosolygott, mintha bocsánatot kérne a túlságosan nyílt önáltatásért, és közelebb hajolt Beketovhoz:

— Bocsánat, ön úgy véli, hogy ez az orosz patkányfogó ott a Volgán erős vesszőkből van fonva?... Ezeket a vesszőket nem sikerül átrágni?

— Úgy gondolom, hogy nem — mondta Beketov. Örült, hogy a beszélgetés új fordulatot vett.

— És ez a délről jövő csapás nem ijesztő? — kérdezte Shaw nagy érdeklődéssel: most egy más Shaw állt Beketov előtt. — Elég erejük van az oroszoknak a kivédéséhez?

— Elégnek kell lennie — mosolygott Beketov.

— Bevallom, belőlem rossz Nelson és gyenge Kutuzov válnék, de én is úgy érzem, hogy elégnek kell lennie — jelentette ki Shaw csaknem ünnepélyesen. — Új vonást fedeztem fel magamban: szeretem a katonai térképet böngészni és azokat az embereket hallgatni, akik jobban értenek a háborúhoz, mint én... És még: a győzelmekkel javul a hangulatom, még az alkotókedvem is!... Jöjjön el Ayot St. Lawrence-be! Ott aztán elüldögélnénk a térkép mellett!... Mi a véleménye?

— Nem titkolom, jólesnék — felelte Szergej Petrovics.

Shaw kezet nyújtott neki és megszorította az övét, jóllehet még messze volt az elválás; az öreg ír nyilván szükségét érezte ennek.

— A nagykövetük múltkor egyszer csak megjegyezte: „Hiszen Swift is ír volt!" Nem, akármit mondjon is, különös ember ez a maguk nagykövete, ámbár meg kell hagyni, hogy ismeri az

irodalmat, és ez a mi századunkban ... Egyszóval érdekes együtt lenni vele ... Kinek jut ilyesmi eszébe: Swift és Shaw!

— Megvallom, én ugyanezt mondanám — jegyezte meg óvatosan Szergej Petrovics.

— Tehát nemcsak a nagykövetről van szó: kiderül, hogy maguk oroszok mind szeretik a paradoxonokat!

— Shaw ezért is a kedvünkre való! — nevetett Szergej Petrovics.

Az öregember kinyújtotta a kezét, és ezúttal Beketov vállára tette, s érezhetően megszorította: nem panaszkodhatott az erejére.

Shaw azt mondta Mihajlovról: „Ismeri az irodalmat", és ez érthetően fontos volt számára. Hát Beketov számára? Valóban olyan lényeges egy diplomatánál, hogy érdeklődési körébe feltétlenül beletartozzék az irodalom is? Hogy lehet a kettőt összehasonlítani? — a diplomácia az első udvarhölgy, az irodalom pedig, mondjuk, a postaügyi miniszter balkézről való lánya, akinek tilos a bejárás a palotába. Nem, a nagykövetnek határozottan semmi szüksége az irodalomra, és mégis milyen jó, ha ért az irodalomhoz is. Akarta-e Shaw, vagy nem akarta — Szergej Petrovics úgy érezte, valami fontosat mondott ki Mihajlovról. Igen, Mihajlov érdeklődési köre széles, és az lehetővé teszi, hogy igen sok emberrel tartson fenn kapcsolatot, köztük olyanokkal is, akik rendszerint kívül esnek egy nagykövet látómezején.

Shaw nemsokára eltávozott, de Beketov egész este valahogy emelkedett hangulatban volt.

6

Beketov arra készült, hogy az író London környéki nyaralójába menjen ki, de meghívást kapott, hogy a szerzővel együtt legyen jelen egy színházi főpróbán, abban a színházban, amelyet már a háború alatt fiatal munkások hoztak létre, és amely ezt a jelképes nevet viselte: Kezdet. Két jegyet küldtek, és Szergej Pet-

rovics szólt Jekatyerinának, de ő ezúttal is nemet mondott. Ráadásul a nagykövet megkérte az asszonyt, hogy mutassa meg neki az előző nap érkezett postát. Beketovnak egyedül kellett elmennie.

Valóban azoknak a színházaknak egyike volt ez, amelyeket a háború hívott életre. Egy kikötői raktárt rendeztek be maguk a munkások, mégpedig azzal a szeretettel és gonddal, amely nyilván jellemző a fiatal színházakra. Hogy a főpróba a valóságos előadás hőfokát érje el, kikötőmunkásokat hívtak meg, akik közt, mint Beketov tapasztalta, a fiatal együttesnek számos lelkes híve volt. A számítás bevált: az előadás óriási sikert aratott. Shaw a maga közelében ültette le Beketovot, úgyhogy odaszólhatott hozzá: „Tetszik? Jól van . . .” Vagy: „Észrevette: ez a színésznő nem tudja kimondani az sz-et!” Vagy: „Én azt tanácsoltam nekik, hogy ezt a jelenetet hagyják ki, de a rendező meghagyta. Most látom: neki volt igaza!” Majd: „Már nem is emlékszem, mikor voltam premieren, de ide el kellett jönnöm. És nem sajnálom . . .”

Igen, elmondhatta, hogy „nem sajnálom”. Ez a találkozás a fiatal színházzal nem annyira fárasztotta, mint inkább fokozta erejét. Természetének örökös nyugtalanságát igyekezett a kora ellenére megóvni. Ez a nyugtalanság nemcsak folytonosan élénkítette, hanem segítette egész lényének megújhodását, a vérkeringését . . . Mint minden ember, visszatekingetve ifjúkorát, sőt gyermekkorát is valahol egészen közel látta: a megmentő emlékezet könnyen vert hidakat, habár azt az időt csaknem egy évszázad választotta el a mostanitól. Ezért nem kis erőfeszítésébe került, hogy olyannak lássa magát, amilyenné lett: hajlott, ősz szemöldökű, gyulladt szemhéjú, fénytelen tekintetű öregembernek. Nem, ez nem volt olyan könnyű, például fiatalokkal vette körül magát, hogy fiatalnak lássék, valójában pedig mellettük még öregebbnek látszott, mint amilyen volt.

Előadás után a vendéglátók műsoros est-félét rendeztek, amely Shaw ünneplésévé változott át. Erdei bogyókon érlelt whiskyt kínáltak és természetesen olcsó lazaccal, disznóhússal és sajttal készült szendvicseket, amelyek jól mutattak a bádogtálcán, és ami fő, a bőség benyomását keltették. Verseket szavaltak, sok verset, majdnem csupa Shaw tiszteletére írottat. Fehér szegfű-

ket hoztak — isten tudja, honnan vették ebben a kései évadban —, és Shaw elé rakták. Valószínű, hogy hosszú élete során pazarabb ünneplésekben is volt része, de ez az éjféli találkozás a munkás-színházban, úgy látszott, minden eddigit elhomályosított: meg volt hatva.

— Semmi sem nyugtalaníthat jobban egy öregembert, mint az, amit kedélyes lekicsinyléssel szórakozottságnak nevezünk, de ami valójában feledékenység, ha nem az érelmeszesedés tipikus tünete, vagyis az öregség tragikus szimptómája. Az ősz haj, a ráncok és az öregségnek nevezett általános hanyatlás egyéb jelei mind semmiségek ehhez képest: az ember megszűnik önmaga lenni, elveszti az utolsót, ami a lényege volt, amire a neve támaszkodott: az emlékezetét — mondta hirtelen, bár még mindig mosolygott: látszott, hogy ez a gondolat akkor sem hagyja el, amikor jó hangulatban van.

Beketovnak úgy rémlett, Shaw mindezt valahogy keményen, leplezetlen, nyers szókimondással mondta ki, meg sem kísérelve, hogy megszépítse a gondolatot: még a paradoxont is elhagyta, amely bizonyára ott volt a nyelve hegyén. Az öregség már a túlsó part, nem jó vele tréfálni — hol van itt helye a paradoxonnak?

A fiatal színésznők koszorúfélét készítettek száraz szalmavirágból, felékesítették vele ősz fejét — s ő nem tiltakozott. Majd egy plédet hoztak, és betakargatták a lábát; most ellenkezni próbált, de a meleg szétáradt a lábaiban, és Shaw engedett. Ott ült a szalmavirág-koszorúval, és szokatlanul sápadt volt.

— Ha visszatekint az ember — szólt —, és látja azt a hosszú utat, amelyet életnek neveznek, s az út két oldalán az embereket, akik mellette éltek, sőt barátai voltak, és már nincsenek, az az érzése, mintha ez az út nem teljesen az övé volna, mintha valaki más tette volna meg helyette . . .

Beszéd közben megigazította a plédet, már nem restelkedett miatta, míg minden földi dolog mulandóságára gondolt.

— Maga megígérte. hogy meglátogat a vidéki házamban, ugye? — kérdezte Beketovtól, amikor elbúcsúztak. — Megígérte, igaz? . . . Elláttam magam egy nagy Oroszország-térképpel, amelyet a London Magazin adott az előfizetőinek, és természetesen nagyítóval is. Majd hadvezéreknek képzeljük magunkat! Tehát várom . . .

7

Beketov éjfél után egy óra felé tért vissza a nagykövetségre, s amikor kiment a kertbe, nem nagyon lepődött meg rajta, hogy Jekatyerina dolgozószobájában világosságot lát: még nem végzett a postával.

Bement hozzá.

— Mi az... éjszakázol? Ha magadat nem sajnálod, legalább engem és a fiadat sajnáld.

Az asszony kezébe támasztotta a fejét, amely ebben a pillanatban a szokottnál őszebbnek tetszett; látszott, hogy már befejezte a munkát, csak nincs ereje felállni.

— Félsz, hogy elárvultok? — vetette rá kékesszürke, párás szemét, amely éjjel sötétebbnek látszott.

— Félek.

— Csak ne félj, téged nem ér baj... — nézett fel az asszony a férjére.

Beketovnak nem tetszett a felesége hangja.

— Mert a magadfajtáknak könnyű — vetette oda az asszony kihívóan.

Szergej Petrovics nem válaszolt. Csak szomorúan és szeretettel pillantott az asszonyra.

— Gyerünk haza.

— Nem.

Beketov levetette a kabátját, leült. Abban, ahogy tette, benne volt, hogy készen áll a csapás elviselésére. De az asszony habozott.

— Oroszország ég — mondta végre. — Értsd meg: ég, és azt kell tenni, amit azok a szerencsétlen jaroszlavliak és rjazanyiak tettek, akik magukat fogták be az ekébe... Akik megállás nélkül... érted, éjjel-nappal, bizony éjjel is!...

Beketov hallgatott: ó, milyen szavak gyűltek össze az asszony forró szívében ezen az éjszakán! Minden szó csupa tűz, s a harag keserű füstje száll belőle.

— A te éjszakai virrasztásaid is ez okból vannak? — kérdezte.

Az asszony szeme megvillant — jaj, de gyűlölte most a férjét!

— Hát mit gondolsz? Igenis, virrasztás, igenis álom és pihenés nélkül. Csak így csillapíthatod le a lelkiismeretedet. Még ha meg is ölöd magad ezzel az éjszakai virrasztással. Miért ne?

Felvett az asztalról egy papírt, és nekilátott, hogy apró darabokra szaggassa; mi értelme volt ilyen kis foszlányokra tépni? De ő csak tépte, és a férfi arca görcsösen megvonaglott. „Könyörgöm, hagyd abba!" — akarta kiáltani, de erőt vett magán.

— Miért hajszolnád halálra magad? Talán a halál a cél?

— Természetesen nem, de hát maga a munka visz a halálba — felelte az asszony, nyugodtabban, mint ahogy várni lehetett. — Az *én* munkám — tette hozzá nyomatékosan.

— A tiéd?

— No persze, nem is a tiéd — mondta, és hangjában gúny csendült; az arca nem fejezett ki gúnyt, de a hangjában az volt.

— Szerintem te valamit nem értesz, Jekatyerina — mondta Beketov korrekt türelemmel, mint mindig, amikor beszélgetésük váratlan fordulatot vett.

— Igen, valóban nem értek — felelte az asszony, és hangjában ismét gúny csengett. — Bocsáss meg, Szerjozsa, amit én neked mondok, azt nyilván nem nekem kellene mondanom, de én mégis megmondom neked . . .

— Igen.

— Ezek a te vég nélküli bankettjeid, szégyen kimondanom, de amikor az ország vértől fuldoklik . . . vértől, vértől! . . .

Szergej Petrovicsnak elállt a szava: ilyen még nem volt.

— Miért hallgatsz, Szerjozsa? Felelj!

— Gyerünk, Jekatyerina, elfáradtál . . .

— Nem, nem fáradtam el annyira, hogy téged meg ne hallgassalak. Talán nincs mit mondanod?

Már ott állt közvetlenül előtte. Az a pára, amelyet a szemében vett észre, most mintha átterjedt volna az arcára, hajára, sőt úgy rémlett, még a hangjára is: minden bizonytalan volt, cseppfolyós, elmosódott és szétáradt, azzal fenyegetve, hogy összeolvad az esős londoni éggel, amelyet Szergej Petrovics az imént látott, amikor a kertből felnézett Jekatyerina ablakára.

— Nincs mit mondanom. Gyerünk.

Szótlanul megindultak. A férfi elöl, az asszony kissé lemaradva, mintha a hazamenetel nem teljesen felelne meg szándékainak, mintha a férje erőszakkal vezetné. Lám, gondolta Szergej Petrovics, azokat a titkos és nyilvánvaló erőket, amelyek ebben a világban szembenállnak vele, Jekatyerina is szaporítja. Voltaképpen mi történt, és miért került az imént mondottakkal, amelyek olyan elemi erővel törnek fel belőle, egyszerre oly távoli tőle?... Önmagát okolta. Túlságosan elkülönült tőle ezekben az években. Két külön világban éltek, és valami leküzdhetetlen gát emelkedett magától kettejük közé. De hát ura volt-e ő annak, ami azelőtt történt? Nem. És most?... Igen, még mindig két külön világban élnek, és erről őrajta kívül senki sem tehet... De mi haszna, hogy tisztában van ezzel, és vádolja magát? Hiszen semmit sem tett, hogy változtasson rajta. És ha most...? Csakugyan változtatna?

8

A nagykövet megkérte Beketovot, utazzék Moszkvába és pontosan állapítsa meg, hogy a VOKSZ mivel járulhat hozzá az angolokkal való kulturális kapcsolatok megszilárdításához. A nagykövet helyesen számított: ezekben az években olyan lehetőségek nyíltak meg kulturális ügyeink előtt, amelyek a jövőben, sőt talán a közeljövőben sem lesznek. Nem volt szabad elvesztegetni az időt, s a nagykövet megkérte Szergej Petrovicsot, hogy utazzon Moszkvába, annál is inkább, mert kedvező alkalom kínálkozott rá: az egyik észak-oroszországi városba készült egy „Katalin" harminc francia pilótával.

A repülőgép belsejében egész úton szüntelenül szólt az ének. A francia fiúkat, akik Champagne-ból, Gascogne-ból és Bretagne-ból gyűltek ide, nemigen érdekelte, hogy sikerül-e túlharsogniuk a „Katalin" négy motorját. Az volt a fontos, hogy énekeljenek. Ebben bizonyára az a vágy is megnyilvánult, hogy könnyítsenek a lelkükön, amelyet, őszintén szólva, eléggé nyug-

talanított a gondolat, hogy a repülőgép a behavazott Oroszország felé tart. Meg talán az az óhajuk is, hogy megőrizzék jókedvű vakmerőségüket, amely annak arányában, ahogy az orosz földhöz közelednek, meg is fogyatkozhatik. No meg egyszerűen a bajtársias összetartás vágya... De azokban a ritka pillanatokban, amikor a dal elnémult, igyekeztek kis lyukat olvasztani a jégvirágos ablakokon, hogy megszemléljék a csüggesztő víztükröt, vagy a még csüggesztőbb földet, amely felett repültek, és fel-felsóhajtottak, váratlanul hangosan, legalábbis a „Katalin" négy motorja nem bírta ezt a sóhajtást elnyomni. És ezek a franciák mégis derék legények voltak, a bátorságukban éppúgy, mint szorongásukban, amelyet meg lehetett érteni, sőt meg lehetett bocsátani, hiszen voltak köztük húszéves újoncok is, akik még nem estek át a tűzkeresztségen.

Szergej Petrovics a VOKSZ székházában tartózkodott, a Bolsaja Gruzinszkaja rakparton, amikor a Kremlből telefonáltak, és közölték, hogy Sztálin látni kívánja. Ama távoli, kilencszázharminckilences éjszaka óta, amikor Ribbentroppal a békeszerződést aláírták és Sztálin izgatottan, talán, hogy támogatást keressen, otthagyta dolgozószobáját, és kiment a szakértőkhöz, Szergej Petrovics nem látta őt. Ezekben az években egyre ott csengett benne Sztálin váratlanul elgyengülő baritonja: „Utólag mind okosak vagyunk, mind..." Lehet, hogy ezért történt, hogy amikor a telefon megszólalt, és a VOKSZ megnémult elnöke szó nélkül a kezébe nyomta a kagylót, Beketovnak megdobbant a szíve.

És habár a megjelölt időpontig csak egy félóra volt hátra, és a Bolsaja Gruzinszkaja-i villa bejárata előtt már ott állt a valamikor fekete, most pedig terepfoltos csukott autó, Szergej Petrovics késlekedett az indulással. Valósággal a csillogó parketthez szögezte az elnök pillantása, amely részvétet fejezett ki. Látszott, hogy ez a festő-tanár, ha zavaros lélek is, együtt érez bajban levő felebarátjával, ha ennyire szívére tudja venni riadalmát.

Szergej Petrovics elrobogott. Arra gondolt, hogy Sztálinnak most könnyű lesz beszélni vele, könnyebb, mint kis idővel ezelőtt. Talán ez az oka, hogy a találkozás nem jöhetett létre korábban. De mi célból kívánja őt most látni Sztálin, amikor min-

den figyelmét a Volga melletti csata köti le, és munkanapja másodpercekre be van osztva? Beketov az okot keresgélte, pedig lehet, hogy csak egyszerűen pillanatnyi hangulatról volt szó.

Nem, az autó nem a Kremlbe megy, hanem ellenkező irányba. Ha a Szentháromság kaputól egyenes vonalban halad, akkor húsz-huszonöt perc múlva célhoz ér. Ez a hely lényegében a város határán belül van, de az embernek az a benyomása, hogy messze kint jár Moszkva környékén, fák vastag fala mögött.

Sztálin előszobája tele van katonákkal. És Beketovot kétely fogta el: ha valami jelentős ügyről van szó, hogy juthat idő rá? De úgy látszik, a katonák egyre fogynak. A szobát betöltő beszélgetésből Beketov ilyen neveket hallott ki: Uranusz, Szaturnusz, Vénusz... Ha a háború méreteihez a földi nevek nem elégségesek, az ember akarva-akaratlan az égen keres. Ha majd a leendő történész vagy talán a költő is behatol az elnevezések lényegébe, érdekes következtetésre juthat. Az angolok rögtönöznek, náluk csupa „fáklya", „orkán" meg „örvény" járja. Nálunk viszont minden tulajdonnevekhez kötött, és mint minden konkrét dolog, a látszólagos világosság ellenére áthatolhatatlan...

— Üdvözöllek, Szerjozsa!

Sztálin Beketovra emelte borús szemét — Szergej Petrovics álmosnak látta (ebéd előtt volt, úgy látszik, aludt egy kicsit), és elmosolyodott. Igen, ezt mondta: Szerjozsa! Hogy válaszoljon neki?

— Üdvözlöm — mondta zavartan, inkább önmagának.

— Nos, hogy van a mi Churchill barátunk?

Hála istennek, megúszta. Sztálin maga is zavart érzett, és lehetőséget adott Beketovnak, hogy összeszedje magát.

— Hát, hogy is mondjam... Churchill?... Gazember — felelte Beketov, és nyomban elhallgatott: „Nem jól kezdtem! Nem hasonlít hozzám... Hogy törhetett ki belőlem ez a szó? Sztálin mintha más hangnemben szólt volna." — Janus, éspedig több mint kétarcú!

Sztálin felkészült a meghallgatására. Egyik üres székre mutatott az asztal mellett, s maga is leült. Most világos volt: azért hívatta Szergej Petrovicsot, hogy Churchillről beszéljen vele. No persze, nyilván eleget hallott már a Churchill-problémáról, olvasta a nagykövet jelentéseit, beszélt a brit miniszterelnök

emisszáriusaival, olvasta a leveleit és táviratait, végül beszélt is vele, sőt otthonában fogadta ... Vajon nem itt folyt le a találkozásuk, ebben a kertre néző szobában? De hát ilyen az ember természete, ha nem ismer valakit, az nem támaszt annyi kérdést benne, mint amennyi akkor merül fel, ha megismeri ... De mit akarhat Churchillről tudni? Bizonyára valami olyasmit, amit Moszkvából nem láthat. Például Churchillt és londoni világát, azokat, akik őt kreálták. Meg aztán a Churchill-probléma pszichológiai hátterét. A pszichológia, az mindig fontos.

Tehát Churchill.

— Valaki azt mondta: „Ha Viktória nem halt volna meg a század első évében, hanem ma is élne, miniszterelnöke feltétlenül Churchill volna."

Sztálin alig észrevehetően elmosolyodott, mosolya, ahogy felfénylett, már ki is aludt.

— Hogy értsem ezt? A birodalom hatalmának eszméje?

— Igen, a birodalomé — bólintott Beketov. — Valahol a pártjuk mélyén van egy csoport agilis tory, akiket viktoriánusoknak nevezhetnénk ... Churchill nem annyira a párt vezére, mint inkább ezé a kisebbségé. Ezeknek helye még a toryk közt is a szélső jobboldalon van — magyarázta Beketov.

— Még a clivedenieknél is szélsőbbek?

— Ha eltekintünk amazok németszimpátiájától — jegyezte meg elgondolkozva Beketov.

— A clivedeniek németszimpátiájától?

— Igen, attól — bólintott Beketov.

Kezdeti izgatottsága csaknem teljesen elmúlt. Még arra is jutott ideje, hogy körülnézzen. Persze hogy aludt Sztálin, mielőtt ő megérkezett. Talán éppen azon az érdes vászonhuzatú díványon. Igaz, a díványon nincs bemélyedés, sőt a vászon se gyűrött: úgy látszik, amikor felkelt, végighúzta rajta a kezét, és kisimította. Amint Szergej Petrovics észrevette, megvolt benne ez a kényes rendszeretet. De az a nyitott könyv, borítójával felfelé, a dívány mellé húzott széken, határozottan arra vall, hogy Sztálin itt feküdt. Alighanem Tolsztoj elbeszélései. Beketov emlékszik erre a kötetre: a Szergij atyára meg a Hadzsi Muratra és természetesen az Ivan Iljics halálára. Van benne valami törvényszerű, hogy éppen ehhez a könyvhöz fordult. Nem először

fordult hozzá. Tolsztoj életművének éppen ez az oldala kellett hogy érdekelje. Nemcsak maguk az alakok: Szergij atya, Hadzsi Murat, Ivan Iljics — inkább az, hogy a művész a lelkükbe behatolt. Bár az alakok is — gondolta Beketov.

— Tehát viktoriánusok... És a támasz? Mi a támasz?

Beketov hirtelenében meg sem értette: Sztálin beszédében már azelőtt is észrevette a szófukarsággal határos tömörséget: arra az emberre jellemző ez, aki mintegy kívülről jutott el az orosz nyelv megismeréséhez. „A támasz?" Nyilván azt akarta kérdezni: „Kikre támaszkodnak a viktoriánusok?" Sztálin észrevette a zavarát, és némi ingerültséggel kérdezte:

— Övé a hadsereg? Az államapparátus? A City?

— Igen, az, ami Churchill fellegvárának nevezhető, éppen az apparátus és a hadsereg, mi több: a flotta... a tisztikar legfelső része. Minden, ami a szigeteken örökletes, ami nemzedékről nemzedékre száll, erre a kék vérre támaszkodik, amely, mint állítják, kékebb minden más arisztokráciáénál... Annyira tartanak velünk, amennyire hasznukra vagyunk.

— De megtartják a szavukat?... Ha ez arisztokratizmus, akkor tehát becsületesség is? — kérdezte Sztálin. — Az arisztokratizmushoz hozzátartozik a lovagiasság is. Miféle lovagiasság az, amelyikből hiányzik az adott szó betartása? — mondta, észrevehető izgalommal: nagyon kívánta, hogy megtartsák a szavukat.

— Nem tudom, hogy a maguk körében szótartók-e, de ha minket becsapnának, azt még üdvösnek is tartanák — jelentette ki Beketov, és érezte, hogy ez az ő számára is új: még soha ilyen leplezetlenül és lehangolóan nem érzékelte a toryk hitszegését.

— Szóval az a miénk, amit ki tudunk csikarni?

— Lehet, hogy így van — bólintott Szergej Petrovics.

Sztálinnak ez az egyszerű igazság bizonyára nem volt új, de amikor most Beketov szájából elhangzott, szemlátomást elkeserítette. Nem azért, mert egy olyan ember mondta, aki az imént érkezett Londonból, hanem mert Beketov véleménye. Úgy látszik, mindannak ellenére, ami ezekben az években közéjük telepedett, magában továbbra is hitt neki; voltaképpen az, hogy hitt neki, juttatta be Beketovot ebbe a házba.

— Gondolom, ebédelni kell — mondta váratlanul Sztálin, és az ajtó felé indult, hogy a háziakat figyelmeztesse. Igen, nem

kérdezte meg Szergej Petrovicsot, hogy ebédelt-e. Egyszerűen oldotta meg a feladatot, és ez nyilván szintén jellemző volt rá: ha ő éhes, akkor a vendége is éhes. Éhesnek kell lennie.

Behoztak egy virágmintás bádogtálcát, széles, erős tálcát, s rajta mindent, ami az ebédhez szükséges, egészen a sótartóig és a mustárig. A leveses- és salátástál olcsó fajanszból készült, és ultramarinkék minta díszítette (mellesleg, ha Szergej Petrovicsot nem csalja az emlékezete: angol fajansz; ez a fajta edény volt divatban a szerény jövedelmű orosz családoknál a múlt században), s bennük egyszerű étel: borscs és sertésborda főtt krumplival. Látszott, hogy a család, amelyben Sztálin az életét leélte, nagyon orosz; ez egy orosz család ebédje volt. Mégpedig elég szerény ebédje, amint Beketov magában megállapította.

Sztálin fogott egy tányért, és mert magának, ahogyan a diákmenzán szoktak merni, ügyetlenül és bőségesen, és kínálta Beketovot, hogy ugyanezt tegye.

Amikor a levessel csaknem végeztek, elvette az asztalról a bepárásodott palackot — ott, ahol megérintette, előtűnt a sötét üveg; lehet, hogy a bort a pincéből hozták fel. Ráérősen töltött, figyelve, amint a pohár is megpárásodik; erősen habzó, málnapiros bor volt, és ahogy Beketov gyanította, nem erős.

— Egészségedre, Szerjozsa.

— Egészségére — felelte Szergej Petrovics, és ezúttal is megúszta; Sztálin mintha nem vette volna észre, hogy az ő tegezésére Beketov magázással felelt.

„Most kegyelmet kérek Sztyepannak. Igenis most, ennél jobb pillanat nem lesz" — gondolta Beketov. Sztyepan Szkvorcov, egyetemi évfolyamtársa, immár a hatodik tele bizonyos távoli helyen volt, Beketov feltevése szerint ártatlanul. „Vagy talán most ne szóljak? Úgy látszik, a hivatalos beszélgetés még nem ért véget. Várnom kell."

— Hány éves Churchill? — kérdezte hirtelen Sztálin.

— Szerintem nem túl öreg — felelte Beketov, rövid gondolkodás után. — Hatvannyolc.

Sztálin elnevette magát; megértette, hogy mielőtt Szergej Petrovics kimondta a „nem túl öreg"-et, egybevetette Churchill korát az övével; az angol valamivel idősebb volt.

— Hatvannyolc, ez nem kevés... csöppet sem kevés —

mondta, és Szergej Petrovics észrevette, hogy az imént még mosolygós arca elkomorodott. — Ha hirtelen... eltávozik, ki jön a helyébe? — kérdezte Sztálin, és bal szemöldöke érthetetlenül mérgesen felhúzódott. — Ebben a korban az emberek könnyen elmennek — tette hozzá, nyilván azért, hogy ezt az „elmegy"-et megmagyarázza.

— Ha elmegy, esetleg Beaverbrook.

— Beaverbrook jobb?

— Azt hiszem, igen.

— Úgy.

Ivott a borból.

— Nem Eden?

— Békeidőben talán Eden, most Beaverbrook.

Sztálint mulattatta ez a gondolat: „Békeidőben Eden..." Elmosolyodott.

— Eden a parádésló?

— Igen. Most elefántok kellenek.

Sztálin nevetett.

— Churchill elefánt?

— De még milyen!

— És Beaverbrook?

— Ugyanaz fiatalabb kiadásban.

Sztálin még mindig nevetett.

— Szóval viktoriánus elefánt?

— Igen, így is lehet mondani — mondta Beketov váratlanul halkan, és azt találgatta, hogy meghallja-e; meghallotta.

— Szóval így állunk... — mondta Sztálin elgondolkozva; elsősorban a maga gondolata foglalkoztatta, de azt sem szalasztotta el, amit Beketov mondott; mintha minden egyes szavát rögzítené. Olykor az idős embereknek, akiknek gyenge a látásuk, a fülük éles, de neki a szeme is jó volt, úgy látszott, szemüveg nélkül olvas, legalábbis a széken, ahol a könyv hevert, szemüveg nem volt. — És milyen irányban térnek el a nézeteik Roosevelttel? — kérdezte.

— Eltérhetnek?

— Jó, fogalmazzuk meg így. Talán.

— Talán minden a Gandhi-problémában gyökerezik.

Sztálin csaknem értetlenül nézett Beketovra:

— Gandhi?

— Igen, a Gandhi-probléma mint a birodalom problémája.

Sztálin kiitta a borát, úgy látszott, szomját kívánta oltani.

— Tehát kié lesz Gandhi?

— Igen. És a vele járó örömök és gondok.

Sztálin eltűnődött, nesztelen lépésekkel végigment a szobán.

— A legérdekesebb: miként foglalják el az amerikaiak az angolok helyét. Terjeszkedés, de milyen?

Megértette: hatalomváltás következik. Nagy-Britannia helyébe, amelynek aranykora volt Viktória uralkodása, új hatalom lép.

— Nem fogunk sietni, kivárjuk — mondta, és puha csizmájában surrogva lépegetett a szőnyegen, a csöndet óva; mégiscsak félt, hogy téved, még Beketov előtt is. — Hát Mihajlov hogy van? Könyveket ír? — A feleletet be se várva, miért, miért nem, felujjongott: — Én nem ellenzem, én nem!

Kedve támadt rágyújtani. Fogta a dohányszelencéjét, de mielőtt felnyitotta volna, a kis asztalra nézett, és két pipát látott: egy régit meg egy újat. Felvette az újat, megforgatta. Igényes munka volt: világosbarna, élénkszínű fából, alig észrevehető aranykarimával, szopókája hosszú és vékony. Nyilván ajándék, a figyelem jele. De az ajándékozó rosszul ismerte Sztálint. Ilyen pipa nem tetszhetett neki. Nem, nem az aranykarima és az élénkszínű fa miatt; a szopóka nem az igazi, van benne valami hivalkodó elegancia... A pipa nyilvánvalóan nem volt ínyére. Csakugyan, nemcsak visszatette — félredobta, igen, dobta, és egy pillanatra megmerevedett, egész külsejével megvetést fejezve ki. Úgy tette ezt, mintha nem pipával volna dolga, hanem az emberrel — minden bizonnyal látta mögötte az embert. Majd fogta a régi pipát, és olyan szeretettel markolta körül, mintha melengetné, megtöltötte, hüvelyk- és mutatóujjával lenyomkodta a dohányt. Beketov észrevette, hogy ujjai sötétek a dohánytól, különösen a hüvelykujja — látszott, hogy sokat dohányzik.

9

— Ma reggel a TASZSZ-nál voltam — mondta Beketov. Úgy érezte, hogy az angol témát kimerítették. — A németek jelentették, hogy Mannstein áttörte a sztálingrádi gyűrűt. — Így mondta: „sztálingrádi", és közben azt gondolta: talán másként kellett volna mondanom? — A német rádió . . .

— Hadd közöljék! — mondta Sztálin szinte vidáman; közben a füstölgő pipát meglóbálta, és hirtelen leeresztette. A füst, ahogy tudta, utánozta ezt a kanyart, mintegy eltörülve azt, amit a német rádió Mannsteinről közölt. — Szeretnék, ha így lenne. Érted, Szerjozsa, szeretnék — és enyhén megnyomta a „szeretnék"-et; ahogy kimondta, Beketovnak ismét feltűnt az akcentusa, amelyet az imént már nem érzékelt. — Emlékszel a caricini vízmosásokra: a védelemhez jók, de ostromnál . . . nem tudom! — „Caricini"-t mondott, és Beketov emlékezetében felmerült a Sztálinnal megtett út a szeles sztyeppen, a várostól nyugatra, majd a pihenőjük egy vízmosás alján, tábortűznél, s a heves huzat, amely úgy dudált és süvített itt, mint egy kéményben, felkavarta a hamut a tűzben, és szétszórta a szikrákat, amelyek az alkonyat beálltával láthatóvá váltak, különösen ha az árokpartról nézett le valaki. Ez a rézsű nem volt olyan meredek, mint általában a vízmosásoké. Sztálin magához hívatta a lovashadosztály parancsnokát, egy ősz bajuszos kubanyit, aki bárányból kucsmát viselt, rajta szövetből készült csillagot, s azt kérdezte tőle, szemét a vízmosás partjára szögezve (bármely pillanatban becsaphatott egy gránát): „Kaptál abrakot? És kölest is kaptál? És napraforgóolajat? Őt és fél csetvertyet? Azt kérdezem: kaptál? . . . Adj pihenőt a hadosztálynak, az embereknek és a lovaknak, holnapután hajnalban pedig előre! . . ." Az utolsó szót szinte énekelve mondta, mintha vezényelne: „Előre!" Eközben a hadosztályparancsnok ajka elkeskenyedett, és szeme dühösen összeszűkült. „Holnapután nem megy, meghatalmazott elvt . . . társ . . . — mondta a hadosztályparancsnok; úgy látszik, ha felindult, dadogni kezdett. — A hadosztályban sebesültek vannak, kezelésre szorulnak . . ." — „Támadásra az

egészségesek mennek!..." „M...meghatalmazott elvt...társ..." — „Azt mondtam: az egészségesek!" — ismételte meg Sztálin, és felnézett: nem felejtett el odanézni. A parancsnok kucsmájához emelte kezét, és eltűnt a homályban. — „Szó ami szó, bátor ember!" — mondta Sztálin, és újból felpillantott: a hadosztályparancsnok ott állt az árok szélén. A legszélén, két kezét csípőre téve; egy pillanat, és előkap egy gránátot és ledobja, könnyű lett volna onnan behajitania... Ott állt a szélen és imbolygott, vagy a szél himbálta, vagy a nyomasztó gondolat: nem tudta eldönteni, hogy ledobja-e a gránátot vagy sem... „Lehet, hogy idesóz egyet?" — kérdezte Sztálin; gondolata ugyanazon az ösvényen járt, mint Beketové. „Meglehet!" — nevetett Beketov. — „Sebaj, jók az idegeink" — mondta Sztálin. Felállt, lábával széttúrta a parazsat, eloltotta. — Eszedbe jutott az a vízmosás ott Caricinnál, igaz? — kérdezte Sztálin. — És a tábortűz az alján?

— Igen — vallotta be Beketov.

— Bizony, ez is volt — mondta Sztálin, szemmel láthatóan felindultan, és ezzel a kurta mondattal mintha egyesítette volna kettőjüket. Szergej Petrovics azt gondolta: hiszen nemcsak Caricin van köztük, habár ez mindörökre szent és kitörölhetetlen, hanem az ő gyötrelmes évei is a messzi északi folyó partján, amely, nem tudja mért, a tudatában Mamin-Szibirjak Téli szállás a Sztugyenajánál című elbeszélésével azonosul. Sztálin gondol-e erre, és ha gondol, akkor milyen érzések töltik el, és tudatában van-e vétkének? Csakugyan, érez-e bűntudatot, vagy teljesen ártatlannak tartja magát? Mi több, igazoltnak azáltal, hogy visszahozta az életbe Beketovot?

— Kérhetnél valamit, Szerjozsa — mondta Sztálin, félbeszakítva Beketov gondolatait. „Eljött Sztyepan ideje! Eljött! — villant Szergej Petrovics agyába. — Ez az a pillanat, több ilyen nem lesz. De hogy kérjem? Mivel kezdjem?..." Az alatt a csaknem ötven év alatt, ami Szergej Petrovics mögött volt, a hosszú ötven év alatt, amely meggörnyesztette a hátát és megfehéritette a haját, nem emlékszik rá, hogy bárkitől kért volna valamit, ha megölik is, nem emlékszik... „Hogy kérjem?"

— Mit kérjek?... — kérdezte Szergej Petrovics fennhangon,

és félénk figyelemmel pillantott Sztálinra. — Mit? — ismételte meg.

— Kérj például lakást...

Beketov felállt, elsőnek.

— Nem, lakásra nincs szükségem, hanem...

— Nos?

— Nem lehetne felülvizsgálni Sztyepan Szkvorcov ügyét, Sztálin elvtárs? — mondta ki Beketov, és érezte, hogy meghűl benne a vér. Kitapogatta a széket és leült.

Sztálin ott állt előtte, és pipája, amelyet markában szorongatott, mintha hirtelenében kialudt volna.

— Szkvorcov? Miféle Szkvorcov? — kérdezte, s a hangból, ahogy megismételte a nevet (azért, hogy nem ismerte Szkvorcovot, szemmel láthatóan nem magát, hanem őt okolta), Beketov kiérezte, hogy rosszul áll az ügy. — Szóval Szkvorcov? — mondta újra Sztálin, és Beketov felé fordított szemében harag fénylett; ha most egy szót mond neki, mindennek vége. A nagylelkűségtől csak egy lépés a gyűlöletig. Még kevesebb: egy fél lépés, és a valódi vétek vagy az ártatlanság itt szinte semmit sem jelent. — Ha Szkvorcov, hát Szkvorcov! — mondta Sztálin váratlanul. Az átmenet a haragtól a nagylelkűségig megtörtént. Ugy látszik, a név már bevésődött az emlékezetébe, mi több, semmiféle újabb szó nem változtat már azon, amit tenni akar vagy amit nem akar megtenni; Beketov mindezt belátta, a továbbiakban a sorsra kellett hagyatkoznia. — No és a lakás?

— Lakásra nincs szükségem... — felelte Beketov. — Van lakásom — tette hozzá, és közben azt gondolta: mégis van benned bűntudat! Van! Végeredményben azelőtt is így volt: jutalom vagy az érdemekért, vagy a vétek jóvátétele fejében járt. Érdemek egyelőre nincsenek, tehát az utóbbi.

— Van lakásod?... Helyes, akkor hívj meg vendégségbe.

Szergej Petrovics megnémult. Nem tudta, mit feleljen.

— Miért hallgatsz, Szerjozsa? A feleséged itt van?...

— Nem, Londonban.

— Sebaj, várhatunk is... De jegyezd meg, én nem felejtem el.

— Igen, természetesen... — mondta Beketov, nem egészen értette, mire vonatkozik ez az „igen" és ez a „természetesen", de

azt jól tudta: Sztálin csakugyan nem felejti el, készülnie kell a vendég fogadására.

Elbúcsúztak.

Amikor Beketov kiment a szobába, amelyben a kabátját hagyta, a szoba tele volt katonákkal, ezek mind tiszteletteljes figyelemmel néztek rá, sőt egy kissé utat is nyitottak neki. Talán csak egy ember volt kivétel: az illetőnek széles álla volt, amelyet alig észrevehető kis barázda osztott ketté; Beketov megpillantásakor karórájára pillantott, s közben sötéten összevonta a szemöldökét, mintha meg akarná róni: Igazán tudhatná, milyen időket élünk, rövidebben is végezhetett volna. És határozottan, hívást nem várva, az ajtó felé indult; a többiek utána, közel sem olyan bátran, amint azt Beketov megfigyelte.

Amíg az autóig ment, nem hagyta el a gondolat: „Ki ez a katona?" Túlságosan ismerősnek tetszett az arca... És már megérintette az ajtó kilincsét, amikor majdnem felkiáltott: „Zsukov!... Persze hogy Zsukov, igen, igen, ez a kettéosztott áll, ő az!" És tüstént érezte, hogy a név puszta gondolatára is izgalom fogja el.

És még arra gondolt Szergej Petrovics: „Vajon Sztyepan hogy van? Kiszabadul-e?" De különösmód az a tudat, hogy segített, segíthetett a barátján, összefonódott valami mással, ami kellemetlen volt számára. Mivel voltaképpen? Kellett-e Sztálinnak ezt az adut a kezébe adni? Most persze visszaadja Szkvorcovnak a szabadságát, és azt gondolja: Lám, milyen igazságos vagyok én! Ő, Szergej Petrovics tette lehetővé számára, hogy ezt gondolja: Szkvorcovot nem ismerem, és már csak ezért sem felelhetek mindazért, ami vele történt, de ha most visszaadom a szabadságát, természetesen meg kell ismernem, ha nem is őt, legalább a nevét. Tehát már maga az, hogy nem ismertem a nevét, és most ismerem, tanúskodik az ártatlanságomról... Szükségét kell éreznie, hogy a Szkvorcov szabadon engedésének esete megismétlődjék; itt rejlik az a valami, ami a mostani életét jellemzi.

10

Megérkezett az új tanácsos, és az angolok a Szofijszkaja rakparton levő nagykövetségen ebédfélét rendeztek — angol szokás szerint természetesen este. Bargyin akkor ért oda, amikor a vendégek már összegyűltek, és nagyon elcsodálkozott, amikor meglátta Beketov ősz fejét. Hallotta, hogy Beketov Moszkvában van, és várta, hogy a barátja telefonál, de hiába várta — ilyen még nem fordult elő. De más egyéb sem fordult még elő: azt beszélték, hogy Beketov Kuncevóban járt.

— Nesze neked Szergej Petrovics — sietett Bargyin a barátjához, és igyekezett lehetőleg minél elegánsabban mozogni. — Hát a Szofijszkaján kell hogy elkapjalak?

— Olyasmi történt, hogy eláll a lélegzeted — mondta Beketov, és bocsánatkérően nézett barátjára.

— Már hallottam.

— Hogy hallhattad? Kitől?

— A verebek csiripelték.

— No, akkor majd alkalomadtán elmondod nekem. Egyébként úgy látom, ott a nagykövet. Én már bemutatkoztam neki, rajtad a sor.

Igen, Kerr, a nagykövet volt az, teljes nevén: Archibald John Clark Kerr vagy Lord Inverchapel... Ezek a hosszú angol nevek minél hosszabbak, annál ünnepélyesebbek, a nagykövetségi teremsorokhoz hasonlítanak, amelyek megnyílnak az ember előtt, mielőtt a nagykövet fogadószobájába jutna. A rendeltetésük ugyanaz: tiszteletet kelteni a nagykövet személye iránt. Meg kell adni, hogy Kerr hosszú neve egyenes arányban volt azzal a hosszú úttal, amelyet a diplomáciában megtett. Pályafutását negyven évvel azelőtt kezdte, hogy megkapta a moszkvai nagykövetei kinevezést. Az első húsz év alacsonyabb beosztásokban telt el, ami becsületére válik: az alap szilárd. Diplomataéletének java részét Keleten és Latin-Amerikában töltötte: Egyiptomban, Irakban, Chilében, Guatemalában. Már a háború éveiben volt nagykövet Kínában, aminek fontos jelentősége volt karrierjére nézve: a moszkvai nagykövetséget felelős tisztség előzte meg.

Bizonyára megérti a nagykövet, hogy negyvenévi diplomáciai szolgálatnak meg kell látszania az emberen: megváltoztat benne mindent, amit születésétől fogva magában hordott, mindenekelőtt a jellemét. Lehet, hogy a nagykövet is tudta ezt, és feltehetően védekezett — nem nagy öröm elveszíteni a jellemet —, de már erőtlen volt hozzá. Mintha befagyott volna: az arca valahogy megmerevült, s egyre jobban nehezére esett részvétet és haragot, figyelmet, örömöt vagy bánatot kifejeznie. A brit diplomataiskolának az egész világon a maga nemében páratlan lehetősége van arra, hogy egy embert múmiává változtasson anélkül, hogy koporsóba zárná, sőt megőrizve számára az·élő, sőt gondolkodó lény tulajdonságait.

Tehát Kerr nagykövet.

Bargyin bement a bankett-terembe, és arra gondolt: ez egy orosz ház (úgy tudta, eredetileg egy közismert cukorgyárosé volt). Mégis mennyire észrevehető itt az a merőben angol vágy, hogy öregre stilizáljanak mindent. A fénytelen, szándékosan nem tisztított bronz bősége, ezek a nehéz bútorok, amelyek mintha át volnának itatva a rosszul világított szobák homályával, a félhomályban csillogó kristály, a nagy, nehéz, vaskemény szövetből való függönyök mintha a múlt századból valók volnának, éppúgy, mint a személyzet, amely szintén mintha vasból volna, csak éppen fekete és fehér vasból, a ruhák és gallérok színéhez illően.

— Nem gondolja, Bargyin úr, hogy a nagykövet maga az idő, mi több, az idő szolgája? — mondta Kerr, amikor az első pohárköszöntő elhangzott. — Igen, az idő szolgája, és nem megfordítva. Próbálja meg valaki az időt szolgájává tenni: fej nélkül marad... Érteni kell az idő lekenyerezéséhez, iparkodni, hogy kegyes legyen...

— Önhöz, nagykövet úr? — kérdezte Bargyin.

— Kegyesebb, mint az elődömhöz.

— Tudtommal Sir Stafford Cripps nem panaszkodott az időre — jegyezte meg Bargyin ugyanazon a tréfás hangon, amelyen a nagykövet ezt a beszélgetést elkezdte.

— Nem tudom, nem tudom — hangzott a válasz.

— Igazán, nagykövet úr?

— Én semmit se mondtam. Minden jól van, minden jól... — Elkomolyodott. — Egyetlen angol követ sem élvezte annyira a

kormány és a nép rokonszenvét, mint én... És ez korántsem azért van, mert Nagy-Britanniát képviselem...

— Az idő, nagykövet úr? — ravaszkodott Bargyin.

— Az idő — felelte a nagykövet komolyan: lelohadt a tréfálkozó kedve.

Amikor vége volt az ebédnek, és Bargyin átment a szomszéd szobába, amely ebben az órában sötét volt, megpillantotta alant a halványan csillogó folyó csíkját és felette a Kremlt, és eszébe jutott a hajdani húszas év: nem ebben a villában szállt meg H. G. Wells a Leninnel való történelmi találkozása előtt, nem ebből az ablakból nézett át a Kremlre, mielőtt Vlagyimir Iljicshez indult, és nem ebben a bankett-teremben terítettek-e neki és Vanderlipnek, amikor egy öreg lakáj felidézte azokat az emlékezetes háború előtti éveket, amikor Caruso énekelt ebben a házban?

— A Kreml rendkívül hatásos innen nézve, ugye? — szólalt meg Kerr; szükségét érezte, hogy befejezze az asztalnál megkezdett beszélgetést. — Erre gondol, Bargyin úr?

— Nem egészen.

— Akkor mire, ha szabad kérdeznem? — A nyers őszinteség, amellyel a kérdést feltette, a nagykövet erélyéről tanúskodott.

— H. G. Wellsre. Ha az emlékezetem nem csal, ebben a házban szállt meg, amikor Moszkvába jött, hogy Leninnel találkozzék.

Úgy látszik, a szoba sűrű homálya ezúttal kapóra jött: másképp nehezen rejthette volna el a nagykövet zavarát, amely Wells nevének említésekor elfogta.

— Ha jól tudom, ugyanezt említette a miniszterelnöknek valaki a követségiek közül, amikor a miniszterelnök úr a múlt nyáron Moszkvában járt — jegyezte meg.

— És ő?... Mit mondott a miniszterelnök?

— Nem gondoltam, mondta, hogy Wellsszel egy ablakból fogom a Kremlt nézni.

Bargyin a nagykövetre pillantott. Lám, mire képes az angol diplomáciai művészet: nemcsak az érzelem minden jele tűnt el erről az arcról, hanem az élet is letörlődött — akár koporsóba fektethetnék.

Az élet egyetlen jele a szó, amely még Bargyin fülében csengett.

A nagykövet mondata olyan tömör volt és érzése szerint annyira ködös, hogy már szinte értelmetlennek hatott. Igen mélyre kellett ásni, hogy az értelme napvilágra kerüljön.

— Nem volt ebben célzás? — kérdezte.

— Célzás? Nem, dehogy! Mellesleg, milyen célzás? — kíváncsiskodott a nagykövet, és Bargyin még a homályban is megérezte, hogy behúzta nyakát a válla közé, mint aki ütés fogadására készül.

— No, ezt nemcsak az angolok tudják, hanem mi oroszok is — jegyezte meg Bargyin. Érezte, hogy a nagykövet komolyan érdeklődik.

— Mire gondol? — kérdezte Kerr.

— Párviadal Churchill és Wells között Oroszország miatt... Ez számunkra történelmi tény, amely ha még nem került bele a krónikákba, majd bekerül.

Szünet támadt.

— Minek a jegyében kerül bele? — kérdezte halkan a nagykövet.

— A Wells-félék barátsága jegyében.

— Van önöknek egy jó közmondásuk. Nagyon jó közmondás: „Ki a múltat emlegeti..."

— Hát nem kell emlegetni? — kérdezte Bargyin.

— Nem tudom, nem tudom... — A nagykövet megfogta Bargyin könyökét, és kifelé terelte a szobából. — Orosz barátaim... mert már vannak barátaim az oroszok közt, igen furcsa kérdést tettek fel nekem. — Lassított, mintha kimért és szinte nesztelen járásával akarná megmutatni, hogy elbeszélése bizalmas jellegű. — Azt kérdezték: Milyennek látja kapcsolatunkat a háború után? Nem általánosságban, hanem részleteiben, a kényes részletekben. Például miként viselkednek majd bizonyos személyek, akiknek ehhez a kapcsolathoz, hogy úgy mondjuk, közük van?

A nagykövet tekintete Galois pillantásával találkozott. Elővigyázatlanul találkozott vele. Galois a maga módján magyarázta a pillantását, és máris ott termett.

— Milyennek látja ön bizonyos angolok kapcsolatát Oroszországgal majd a háború után? — csapott le rá a kérdéssel Bargyin.

— Én nemcsak az angolokról beszéltem — jegyezte meg Kerr.

— Valakivel csak el kell kezdeni — mondta Bargyin nevetve.

— Churchill? — hallatta szavát tüstént Galois, aki nyomban felfogta a beszélgetés értelmét.

— Mondjuk — hagyta rá Bargyin, nem árulva el érdeklődését, habár éppen ez érdekelte.

— Milyen lesz Churchill a háború után, és ezek az évek javára válnak-e? — kérdezte Galois oroszul, és Kerr-re pillantva, lefordította a kérdését angolra, mintegy mellékesen kihagyva a sokatmondó „javára" szót; ha virágos hangulatban volt is, az esze pontosan működött.

— No, ebből a szempontból minden világos — jegyezte meg a nagykövet. — Hála istennek, minden a lehető legjobban alakul, és az, amit kölcsönös megértésnek nevezünk, meglesz a háború után is.

— Milyen lesz Churchill? Ez nem éppen a legkönnyebb kérdés, de nem is a legnehezebb.

Kerr felkapta a fejét:

— Nem a legnehezebb?

— Természetesen nem — bólintott Galois. — És önnek módjában áll, hogy segítsen nekem válaszolni rá.

— Kérem — mondta Kerr készségesen.

— Minden attól függ, Mr. Churchill hogyan oldja meg a problémáit ebben a háborúban — jegyezte meg Galois. — Tehát hogyan?

Kerr és Bargyin hallgatott; a beszélgetés nyilvánvalóan messzebb ment, mint ahogy akarták. Ez a motorikus Galois olyan sebességet vitt a párbeszédbe, amely meghaladta Kerr és Bargyin erejét. A beszélgetés megszakadással fenyegetett, és ezt elsőnek Galois vette észre.

— Megálljanak, mivel is kezdték a beszélgetést? — kérdezte, hogy legalább a kiindulópontot ismerje.

— Wellsre emlékeztünk — mondta Bargyin. — Kilencszázhúszban ebben a házban lakott.

— Hát persze — erősítette meg Galois. — Ebből a házból ment át a Kremlbe... De mi köze ehhez Churchillnek?

— Churchill és Wells párviadala Oroszország miatt — mondta Bargyin. Látta, hogy a beszélgetés felizzásának veszélye még nem múlt el.

— No, az öreg elnézést érdemel — szólalt meg hirtelen Galois, és Kerr-re pillantott. — Elnézést . . .

„Ni, milyen kibújót talált! — gondolta Bargyin. — Ez ő!"

— Igen, elnézést — kapott a szón lelkesen a nagykövet, és hálásan nézett Galois-ra: valóban nehéz pillanatban segítette ki.

II

Bargyin Beketovval együtt hagyta el a nagykövetséget.

— Hol vagy most? . . . Jaszenciban vagy a Kaluzsszkaján? — kérdezte Beketov, miközben az autóhoz mentek; Bargyinék a tél beálltával be szoktak költözni Moszkvába.

— Régen itt az ideje, hogy bejöjjünk, de Olga nem hajlandó — sóhajtott Szergej Petrovics. — Mit tehettem? Iriskát a nagyapjával elküldtem Szolncevóba: ott van iskola.

— Szóval kettesben vagytok Jaszenciban? — mosolygott Beketov. — Mint az ifjú házasok?

— Pontosan! — hagyta rá Bargyin jóízű nevetéssel. — Aki á-t mondott, mondjon b-t is — tette hozzá, és barátjával együtt beült a kocsiba.

Az autó elindult. Hallgattak.

— Megállj, túlmentünk az Osztozsenkán! — riadt fel Beketov. — Fordulj vissza!

— Miért fordulnánk vissza? Gyerünk csak egyenesen — mondta Bargyin.

— Hogyhogy egyenesen? Hová?

— Jaszenciba. Olga rámparancsolt: hozd el Szergejt lángosra.

— Hiszen az imént ettünk . . .

— Á, ez más!

A lángosok megtették a magukét: Beketovnak egy szó ellenvetése sem volt. De odaérvén, Olgát nem találták otthon. A szomszédasszony közölte, hogy beszaladt a faluba tejért, minden pillanatban megjöhet. A ház fűtve volt és valahogy sajátosan, fiatalosan gondozott. Beketov nem emlékezett rá, hogy ilyennek

látta volna. A háború mintha meghátrált volna: minden tisztára mosva, súrolva, csillogott-ragyogott — látszott, hogy Olga energiája és buzgalma nem ismer határt.

— Amíg érdemben nekilátunk, van itt egy üvegem ínséges napokra — mondta Jegor, és egy rejtekhelyről hosszú nyakú palackot húzott elő. — Ne haragudj, megkeresem a talpas poharakat. Bogaras természetem van: nem bírok másból inni.

Előkereste a talpas poharakat, és ügyesen felbontotta a palackot, nagy élvezettel húzta ki a dugót és töltött, mégpedig úgy, hogy a fény a poharakra hulljon s lássék a habzó ital aranyos csilláma; majd az üveget letéve, odanyújtotta a poharat Beketovnak. Örült ennek a pillanatnak, előre élvezte a bor mézes ízét, és barátjára nézett, mintha azt mondaná: „Milyen nagyszerű, hogy mindennek ellenére mégis találkoztunk, és még fogunk is találkozni, barátom!..."

— No, mesélj! Tehát a kuncevói liget... De mindent apróra és sorrendben.

Ám a sorrendből semmi se lett: Jegor vérmérséklete nem bírta kivárni.

— Szóval Caricint megemlítette, de a Pecsorára nem emlékezett? — kérdezte. — Bocsáss meg, Szerjozsa, hogy a szavadba vágtam. Mesélj, mesélj...

De amíg hallgatta, újra meg újra visszatért ugyanarra a gondolatra:

— Akármit mondj is, az ember vésse eszébe: ne engedje át magát a szenvedélynek, a vak szenvedély nem ismer kiutat...

Amikor pedig Sztálingrádról esett szó — nem, nem Caricinról: Sztálingrádról —, Bargyin hosszasan hallgatott, majd így szólt:

— Nem gondolod, Szerjozsa, hogy Sztálingrád kiszabadít minket a rabságból?... Igen, a szövetségeseinkkel való kapcsolatunkra gondolok. Bocsáss meg a túlságosan szabad szóhasználatért: igenis a rabságból!... Megértettél? Amióta a háború tart, most először, érted, először teszünk szert egyenlőségre, ami eddig hiányzott. Igen, egyenlőségre, ami olyan adukat ad a kezünkbe, amilyenekkel azelőtt nem rendelkeztünk.

Megjött Olga. Szergej Petrovics figyelmes pillantást vetett rá, és magában megállapította: valahogy hasonlít a tiszta otthonára. Ugyanolyan derűs és ápolt. Lám, milyen az emberi természet:

mintha nem lett volna annyi baj az életében; megjelent Jegor, és minden gondját-baját mintha elfújták volna. Igen, Jegor valóban mindenható!... Most pajzánul összehunyorított szemmel nézi asszonyát („Ha nem is volt szerelmes belé, most már szereti — gondolta Beketov —, igen, előbb kapcsolta hozzá az életét, és azután szeretett bele"), amint a szomszéd szobában lehúzza magáról a harsány színű kötött szvettert, hátranyúl, megpróbálja nyakszirtjénél elérni a blúz gallérját, úgy forgatja a fejét, hogy a tükör keretébe essék, és szándékoltan hanyag, de valójában jól kiszámított mozdulattal igazgatja a haját. Azután zavartan odasúgta Szergej Petrovicsnak:

— Szégyen ilyet mondani, Szerjozsa, senkinek se mondom, csak neked, én mérhetetlenül sajnálom Kszényiját, de nem bírtam már az örökös sirámait...

— Szégyelld magad, Jegor — rótta meg Beketov a barátját.

— Hiszen szégyellem, Szerjozsa — vallotta be Bargyin. Szergej Petrovics úgy látta, hogy könnyedén, bűnbánat nélkül vallja be, és azon kezdett gondolkodni: az biztos, hogy őt is kikészítik Jekatyerina sirámai, de ki tudná-e így mondani?... Nem, soha. Úgy látszik, valahol itt van a vízválasztó kettejük lénye között. Nem, nemcsak barátok, szinte testvérek, de lám, milyen különbözők!

— Nézd, Szerjozsa, mire képes az emberi kéz! — Jegor behozott egy kis faragott lábú toalettasztalt; valóban mestermunka volt. — Csak vigyázz, még nem száradt meg a lakk!

— Kinek a műve? — érdeklődött Beketov. Az asztalka olyan jól volt összeillesztve, mintha egy darabból esztergálták volna ki.

— Természetesen az enyém — felelte Jegor, nem minden büszkeség nélkül.

— A tiéd? — Beketov nem értette, hogyan tehettek szert Bargyin esetlen mancsai ilyen nagy ügyességre.

— Mért ne lehetne az enyém? — Bargyin a lámpafény felé tartotta kezét: tömzsi ujjai és a párnás tenyér nemigen cáfolták meg Beketov véleményét.

— Nem hiszem el, hogy egy medve ilyet csinált, nem én! — jelentette ki Beketov szinte haragosan.

— Kérdezd meg Olgát.

— Ő csinálta, Olenyka?

Az asszony nem könnyen lépett ki a tükör keretéből.

— Ő — bólintott.

Bargyin szemrehányóan nézett a barátjára.

— Most sem hiszed el?

— Nem.

— Miért?

Beketov nem válaszolt.

— Tudom, mit gondolsz. Megmondjam? — nézett a szemébe Jegor.

— Mondd csak — intett Beketov.

— Ezt gondolod: a medve az medve, és csak medvemunkára képes, de ha szerelmes, akár ötvösművész is lehet belőle. Eltaláltam?

— El! — nevetett Beketov.

Olga a konyhában terített, ilyen borongós időben ott kedélyesebb.

A lángosok jók voltak, mind ízüket, mind méretüket illetően. — Beketov a nagyokat szerette, de úgy, hogy sok alma is legyen bennük.

— Igyunk a ház asszonyára, a családra, kicsikre és nagyokra — emelte fel poharát Szergej Petrovics; ebben a pillanatban úgy érezte, hogy nincsenek a világon ideillőbb szavak.

Olga arca felragyogott: a mindig tartózkodó Beketov szájából a szavaknak kétszeres értékük volt.

— Köszönöm, Szergej Petrovics — mondta örömmel, és Bargyinra pillantva hozzátette: — Maga az első, aki ezt értékeli.

— Csakugyan? — nevetett Beketov.

— Bizony, az első — bólogatott az asszony.

— Ami a kicsiket illeti, jól mondtad neki — jegyezte meg Bargyin, és mosolytalanul nézett Olgára. Majd átment a szomszéd szobába, és a sílécekkel tért vissza. — Te csak gazdasszonykodj itthon, mi addig kerülünk egy órácskát.

— Nocsak, sikerült a medvét sílécre állítani? — kérdezte Beketov.

— Amint látja — nevetett Olga szokatlanul hangosan: a pohár bor megtette a magáét. — Eleinte folyton elesett. Belefordul az árokba és fekszik csendesen, mint egy igazi medve... Elég jól

belejött, hajnalban, hajnal előtt síel. Azt mondja, egyórai síelés egész napra való energiát ad.

— Síelni jó dolog — ismerte el Bargyin, és kezével végigsimított az enyhén bevakszolt lécen.

Felcsatoltak.

Keringtek a sötétben, lejtős dombokról siklottak le, belehasítottak a mély hóba, és Beketov, a csendet hallgatva, eltűnődött: „Minden jel arra mutat, hogy boldog... bizonyára ez a legfontosabb... Hogy megváltozott, szinte ragyog... A fő, hogy Olga megadta neki azt a kiegyensúlyozottságot, amely annyira szükséges, amely oly sok erőt ad a munkához..."

Vagy másfél óra múlva tértek vissza, jókedvűen felajzva, arcukat pirosra csípte a hideg és a hó, amely tetőtől talpig beporozta őket.

— Teát, forró teát! — nyögte Jegor. — Micsoda erős fagy, elállítja a lélegzetet...

— Te, a természet ura, megijedsz egy kis fagytól! — nevetett Olga; őbenne férfias erő és szívósság lakozott, rajta ugyan nem fog ki a fagy!

A díványra ágyazott Beketovnak, az ebédlőben, a falnál, amely mögött a befűtött kályha volt. Beketov látta, amint elővette a fehérneműs szekrényből a lepedőt — az isten tudja, honnan szerzett keményítőt a mai időkben, de a lepedő kellemesen ropogott a rászáradt keményítőtől, amikor az asszony nem annyira kibontotta, mint feltörte. Szergej Petrovics ezt is megfigyelte, amikor Olga kinyújtott karján bevitte a lepedőt a szomszéd szobába, ahonnan a kályhát fűtötték, hogy a kályhához tartva megmelengesse, és visszatérve ugyanúgy a kinyújtott karján hozta, és a keményítő illatához hozzávegyült a tűz kissé füstös, meghitt illata. Amikor már lefeküdtek, és úgy tetszett, hogy a házban minden elcsendesült, hirtelen megjelent Bargyin.

— Hogy vagy, Szerjozsa, jól érzed magad?

— Jól hát. Nagyon... Ne gyere, te kövér...

— Én nem vagyok kövér, én ruganyos vagyok — mondta Bargyin nevetve, majd hirtelen lehajolt, és barackot nyomott Szergej Petrovics kopaszodó fejebúbjára. — Szeretlek, te kutya...

— Én is téged.

— Emlékszel, azt mondtam neked, hogy Sztálingrád segíteni fog kivívnunk az egyenlőséget.

— Igen, te így mondtad... de én másként mondanám: nagyobb függetlenséget a szövetségeseinktől...

— Ez talán más? Jól van, legyen teszerinted: nagyobb függetlenséget — hagyta rá Bargyin; ma engedékeny hangulatban volt. — Én másról beszélek, ami nekünk most nagyon fontos szerintem, sőt fontosabb, mint volt.

— Csak nem a csúcstalálkozóra gondolsz? — kérdezte Szergej Petrovics, igyekezve kitalálni barátjának a harmadik lépését is; sajnálta, hogy felhagyott a sakkozással, régebben játszott, sőt a fiát is bele tudta vonni a játékba. Semmi sem tanít meg úgy a pontos kalkulációra, mint a sakk. Egy diplomatának kell tudni sakkozni, sőt kívánatos, hogy ne dilettáns módra tudjon.

— De éppen arra gondolok: a csúcstalálkozóra, Sztálingrád nélkül nehezebben értenénk szót velük.

— Sztálingrádot még fel kell fogni nekik — parírozott Beketov; szerette volna legalább a szövetségesek jövőbeli kapcsolatát kifürkészni, előre látni a játszmát a három, egyelőre ismeretlen lépés után, de nem sietett a következtetésekkel.

— Ez is igaz — helyeselt Bargyin; barátja szájából a gyakorlati bölcsesség szólt.

Beketov régen nem érezte olyan jól magát, mint ezen az estén. Elalvás előtt még arra gondolt, mi okozza ezt, és sikerült megtalálnia az egyetlen magyarázatot: nyugodt volt Jegor miatt. Talán ezért fogta el az öröm, és egész éjjel fehér szárnyú madarakról álmodott, amelyek valószínűleg galambok voltak, és gyerekkora óta nem látogatták meg álmában...

Amikor hajnalban (késői, decemberi hajnal volt) kinyitotta a szemét és meghallotta a kályha duruzsolását, majd megérezte a burgonyalángos utolérhetetlenül ínycsiklandozó illatát (a krumpliból nyilván nem sajnálták a hagymát), kitalálta, hogy az elmúlt éjszaka Olga számára jóval rövidebb volt, mint ő és Jegor számára.

Helyiérdekűvel mentek be munkába, és útközben Szergej Petrovicsnak hirtelen eszébe jutott: olyasmit akart kérdezni a barátjától, amit kicsit kínos lett volna Olga előtt megkérdezni.

— Emlékszel, amikor Olgára emeltem a poharamat, valamit mondtál a kicsikről... Emlékszel?

— Te szóltál a kicsikről, én pedig azt mondtam, hogy jól tetted, amikor őket említetted.

— Miért?

— Jól érezted magad minálunk, Szerjozsa? — kérdezte Bargyin.

— Persze.

— Akkor maradjunk is ennyiben. Ne rontsd el.

— És ha elrontanám? Csak egy icipicit?

Bargyin elgondolkozott — számítása szerint még vagy tizenöt perc volt Moszkváig.

— Értsd meg, Szerjozsa, az én régi otthonom a Kaluzsszkaján nem csupán negyven négyzetméter parkett és fehér vakolat, hanem valami élő, ami fáj és nyög bennem... Nem, azt hiszem, nem jól mondtam: olyasvalami, ami él, és amire nem tudok kezet emelni. Érted? Nem? Na, majd megérted.

— Ma éjjel fehér galambokról álmodtam — mondta Beketov, amikor a vonat megállt.

12

A külügyi népbiztosság még csak egy hónapja költözött vissza a Kuznyeckij Mosztra, de úgy tetszett, mintha ez alatt a húsz hónap alatt el sem mozdult volna innen. Mintha soha nem robogtak volna a népbiztosság holmijával megrakott teherautó-sorok a vlagyimiri úton kelet felé, mintha a hatalmas kéménytorkok nem okádtak volna a sokat elviselő Kuznyeckijra hamufelhőket és félig elhamvadt papírok foszlányait, mintha a szél nem hatolt volna be a légnyomástól betört ablakokon, nem lobogtatta volna a függönyöket, nem sepert volna könnyű havat a parkettra... Pavel Vologzsanyin most is ott ült hófehér papírlappal letakart asztalánál, s az asztalon ott voltak az egyszer s mindenkorra megállapított rendben felhalmozott dossziék, a Bargyin jelentéséhez szükséges akták, angol—orosz szótárak: egy kisebb a folyó munkához, meg egy nagy, amelyet Pavel akkor vett

igénybe, ha a kisebbik megtagadta a feleletet, az íróasztal jobb sarkán pedig ott volt becsomagolva az egyszerű reggeli, nem kolbászos vagy a különleges félig füstölt krakkóival bélelt szendvics, mint azelőtt, hanem két vékonyka szelet fekete kenyér és három szem főtt krumpli. Vologzsanyin derekasan lefogyott, de ugyanúgy végezte a munkáját, mint eddig, három ember helyett dolgozott, gyors volt és szolgálatkész, az írásbeli fordításban pedig nagy gyakorlatra tett szert. Avguszta Nyikolajevnával ellentétben, aki mindent gépbe diktált, és írógép nélkül teljesen tehetetlen volt, Vologzsanyin kézzel írt. Úgy érezte, hogy nem jönnek a gondolatai, ha nem látja, amint a szó megjelenik a papíron. Ha az ember lénye hasonló az írásához, akkor Pavel eléggé racionális volt, elképzeléseiben éppúgy, mint tetteiben. Bargyin úgy vette észre, Vologzsanyin jó munkabírású és kitűnő emlékezőtehetségű, ami egy diplomatának rendkívül fontos, amellett megvolt az a képessége, hogy a dolgok gyökeréig hatoljon, megértse a lényegét a külügyi munkának. Abban a bonyolult szervezetben, amely Bargyin osztálya volt, Vologzsanyinra a brit birodalom ügyei tartoztak, s emlékezete híven megőrzött mindent, ami a kanadai gabonára és az ausztráliai gyapjúra vonatkozott. A kollégák szerint elméje nem annyira elemző, mint inkább informatív. De ez már tizedrangú kérdés. A fő, hogy egy ilyen koponya volt az osztályon. Két ilyenre talán nem lett volna szükség, de egy valóban elkelt.

Avguszta Nyikolajevna keveset értett a kanadai gabonához, meg az ausztráliai gyapjú sem igen érdekelte, de szükség esetén úgy össze tudott állítani egy jelentést az ausztráliai gyapjúról, mintha egész életében ezzel foglalkozott volna. Ám a háború folyamán Avguszta Nyikolajevnában egy olyan tulajdonság fejlődött ki, ami azelőtt nem volt meg benne: a csaknem fanatikus önfeláldozás. Napokra bele tudott merülni a munkába, megfeledkezve barátokról, pihenésről, amelyből azelőtt sem sok jutott neki, örömökről, melyekben azelőtt sem bővelkedett... És még kitartó érdeklődés ébredt benne az aktuális brit politikai időjárás és mindazok iránt, akik ezt az időjárást csinálják. Avguszta Nyikolajevna nem becsülte túl a maga szerepét, azt tartotta, hogy nem annyira önálló és alkotó akció végrehajtására hivatott, mint hogy segítse ezt a folyamatot, gyűjtögetve, felhalmozva, némely-

kor kiértékelve is a tényeket, amelyek nélkül önálló akció nem hajtható végre.

Egy időben Vologzsanyin és Kuznyecova volt az a két jól húzó ló, amely jobbról-balról segítette a rudast a Bargyin-„département" terhének húzásában. A sors különös szeszélyéből, amíg a fronton rosszul álltak a dolgok, az osztály kevés emberrel is elboldogult, de amióta a helyzet könnyebbre fordult, Bargyin hadai is megszaporodtak, és az osztály most már valóban „département"-hoz hasonlított. Kisebb-nagyobb rangok gyülekezete alakult ki: helyettes, alosztály- és csoportvezetők és egy sereg előadó; mindezek közt Bargyin legfőbb munkatársa Homutov lett, a tapasztalt népbiztossági alkalmazott, aki a háború első napjaiban kiment a frontra, de most visszatért a Kuznyeckij Mosztra.

— De hát így kell ezt? Minden pihenés nélkül? — kérdezte tőle Jegor Ivanovics, amikor szinte egyenest a kórházból jött munkába, és aknaszilánkok összevagdosta kezén még ott volt a kötés. — Jelentem a népbiztosnak, és adunk magának két hét szabadságot.

— Köszönöm, nem — felelte Homutov élesen. — Majd ha kérem, akkor jelentse ... Egyelőre mondja el, mit és hogyan ...

Bargyinnak nem tetszett új helyettesének hangja, de nem szólt semmit. Homutov elmondta, hogy a háború előtt az amerikai osztályon dolgozott főelőadói minőségben, de Jegor Ivanovics sehogy sem emlékezett rá, talán a húszhónapi frontszolgálat változtatta meg annyira, hogy nem ismert rá. Nem mindenkit változtatott meg ennyire a háború. Ha így történt, az nemcsak az embertől függött, de attól is, amit a háborúban csinált. Homutov mit csinált a háborúban? Más körülmények között Jegor Ivanovics talán megkérdezte volna, most azonban nem kérdezte; attól tartott, hogy még gorombább választ kap.

De nem kellett sokáig várni a konfliktusra: néhány nap múlva Vologzsanyin jelentette, hogy Vitold Nyikolajevics (így hívták Homutovot) átírta az ausztráliai japán kolóniáról írt tájékoztatóját, és amikor ő tiltakozott, azt felelte, hogy most háborús időket élünk, hát nem fogja ezt a kérdést szavazásra bocsátani.

Bargyin meghökkent.

— Talán csakugyan nem kell szavazásra bocsátani? — kér-

dezte, és Vologzsanyin zavarba jött: mindent várt volna Bargyintól, csak ezt nem.

— És ha nem Homutov mondja ezt, hanem például én, akkor is így vélekednék, Jegor Ivanovics?

Bargyin megriadt: az okos Vologzsanyin mindent megértett.

— Bocsássunk meg neki kezdetben — mondta Bargyin, és nem nézett munkatársa szemébe.

— Megbocsátani természetesen lehet, de meg kell-e bocsátani?

— Kell — vágta rá kurtán Bargyin, és ezzel a tömör válaszával értésére adta, hogy a jövőben nem kíván erről a témáról beszélni.

Vologzsanyin elment; nem mondható, hogy a beszélgetés kielégítette. De maga Bargyin is zavaros lelkiállapotban volt.

13

Nagyon meglepődött, amikor a brit nagykövetségről telefonáltak, és közölték, hogy a nagykövet beszélni kíván vele.

Átvette a kagylót, és meghallotta benne Kerr hangját; a brit nagykövet sejthette, hogy milyen nehéz lehet az orosz fülnek az ő kiejtése, mert lassan, tagoltan beszélt.

— Bargyin úr, szeretném megismételni, amit a Szofijszkaja rakparti találkozásunkkor mondtam: engedje meg, hogy meghívjam lunchre, igen, természetesen a nagykövetségre . . .

Fagyos nap volt, a zúzmarás ködből a nap csak itt-ott tudott kitörni, sápadt fényt villantva a Kreml háborús időkhöz illően szürke oszlopsoraira, a fákra, a templomok kupoláira. Az autó átszelte a Manyezs teret, és maga mögött hagyván az egyetemet és a könyvtárat, a Kamennij-híd felé tartott. Úgy tetszett, hogy a búcsúzó negyvenkettes tél Moszkva háborús arculatán semmit sem változtatott: a házak előtt még homokzsákok hevertek, és az ablakokat viaszospapír fedte, városszerte teherautók vonultak végtelen sorokban — fehérek voltak, sokkal fehérebbek a várost borító hónál —, a város felett pedig léggömbök lebegtek. Mégis

volt valami új jelenség, láthatatlan, de világosan érzékelhető: több volt az emberekben a lelkierő, a hit. Talán ezt is Sztálingrádnak köszönhetjük, gondolta Bargyin. Akármilyen nehéz is ott, jó hírek jönnek, és a széles orosz földön nincs senki, aki ne érezné a sztálingrádi öröm egy parányát. A győzelemnek sok ösvénye lehet, de úgy látszik, hogy onnan jön a győzelem.

A nagykövetség épületébe belépő Jegor Ivanovicsot maga a nagykövet fogadta az előcsarnokban, és a moszkvai hidegre panaszkodva, amely átjárja az egész épületet, beljebb vezette vendégét. Egy ékszerdobozhoz hasonló kis helyiségbe léptek, amelyben — angol szokás szerint — kandallóban lángolt a tűz, és a melléje húzott asztalkán egész üteg palack állt.

A nagykövet, mellőzve a hagyományos bevezetést, nyomban megtöltötte a talpas poharakat, és azt ajánlotta, hogy igyanak az orosz télre, amely az ellenségtől elvett erőt a barátoknak adja. Bargyin megfogta a poharát, amely a kandalló melegétől úgy felforrósodott, hogy szinte sütött; jólesett a kezét melengetnie. Ittak és tüstént arra tértek, ami arra késztette őket, hogy a januári fagyos hideg ellenére itt találkozzanak.

— Már bizonyára tudja, hogy az elmúlt két éjszaka légierőnk erősen bombázta Berlint. — Kerr a tűz felé nyújtotta kezét, mert még mindig fázott, ujjai remegtek. — Azt mondják, a berlini tűzvész a tengerpartig ellátszott!... Íme a bosszú!

Nem, a bevezetésről mégsem mondott le: a lángoló Berlinre vonatkozó megjegyzés ezt a célt szolgálta. Miről szól majd a beszélgetés, ha a berlini tűzvész a bevezetés?

— Tudja, hogy Mr. Churchill a törökökkel szándékozik találkozni? — kérdezte a nagykövet, és közelebb húzódott Bargyinhoz, mintha a két szék távolsága túlságosan nagy volna a bizalmas beszélgetéshez.

— Igen, tudok róla — felelte Bargyin, és magában megjegyezte: szóval Törökország és vele együtt a mi déli országrészünk, a Kaukázusunk régóta Churchill érdekkörébe tartozik. De mi köze ehhez a tengerpartról is látható berlini tűznek?

— Törökországban olyan események játszódnak le, amelyek pontosan tükrözik a háború jelenlegi szakaszát... A törökök a szövetségesekkel kívánnak barátkozni.

Bargyin nem tudta megtagadni magában elismerését: a nagy-

követ jóval gyorsabban közeledett az óhajtott célhoz, mint ahogy azt várni lehetett tőle.

— Mit jelent ez? Belépést a háborúba a szövetségesek oldalán?

A nagykövet újból megtöltötte a poharakat — a kegyetlen moszkvai fagyhoz most még a Bargyin szavaiból áradó hideg is hozzájárult.

— Nem, a szövetségesek iránti együttérzést más eszközökkel is ki lehet fejezni...

— Mégpedig milyenekkel, nagykövet úr?

— Én mondjam meg önnek, Bargyin úr? — mosolygott a nagykövet. — A semlegesség néha olyan lehetőségeket nyújt a segítségre, amilyeneket a nyílt részvétel nem adhat meg.

— Milyen lehetőségeket? — kérdezte Bargyin. Úgy vélte, a nagykövet annyira felfedte már a beszélgetés célját, hogy a konkrét kérdés nem hangzik erőszakoltnak.

— Például átengednek a szövetségeseknek egy hídfőállást.

— Milyen célra? — Bargyin érezte, hogy a beszélgetés egyre feszültebbé válik, bár nem annyira nyílt, mint ahogy látszik: fő értelme a fordulataiban rejlik.

— Hát... akár Ploești bombázásához... — A nagykövet nem fejezte be a mondatot; nyilván attól félt, hogy többet mond, mint amennyit akar. (Vajon nem ezért említette a berlini tűzvészt? — töprengett Bargyin. — Tehát Ploești bombázásához?)

— És mit kérnek a törökök cserébe a hídfőállásért? — kérdezte Bargyin. — Nem hiszem, hogy az önzetlen törökökben úgy túltengene a vágy a szövetségesek megsegítésére, hogy semmit se kérnének cserébe...

— Azt kérik, hogy fegyverezzék fel őket.

— És az angolok hajlandók ezt megtenni?

— Igen. Azokkal a fegyverekkel, amelyeket a németektől vettünk el.

— Fegyverezzük fel őket... ki ellen?

— Hát nem világos? A németek ellen.

— És mit kívánnak Oroszországtól?

— Hát... valami baráti gesztust Törökország irányában.

Íme a churchilli diplomácia. Most (igen, éppen most!), amikor a németeket kikergetik Észak-Kaukázusból, és a Bakut fenyegető

veszély elhárult, Churchill felfegyverzi Törökországot, és Ploeşti bombázására készül. De hiszen azelőtt is felmerült már a terve, hogy brit légitámaszpontot létesítenek a Kaukázusban. Akkor elvetették, nehogy a németek esetleg Baku bombázásával torolják meg. Ki kezeskedik érte, hogy most másként lesz? Íme Churchill elgondolása: berlini tűzvészt, de orosz földön. Ami a törököket illeti, csak nem az ottomán világ balkáni visszaállítását készítik elő?

Az asztalhoz ülést megelőző beszélgetés oly sokáig elhúzódott, hogy akár el is lehetett volna felejteni, hogy az orosz vendég meghívása lunchra szólt.

De minden úgy folyt le, ahogy egy jó diplomata házában illik. Mintha a házigazda és vendége nem is vívott volna az imént vérre menő, kegyetlen közelharcot... Hófehér, csaknem földig érő, nagy redőkben leomló abrosszal leterített ovális asztalnál ültek le, s úgy látszott, a nagykövet nemcsak elégedett az iménti beszélgetéssel, de örül is neki.

— Remek munkát végeztünk, Mr. Bargyin, igazán remek munkát — jelentette ki, és izgatottan sóhajtott, s ez a sóhajtás éppen az ellenkezőjét jelentette annak, amit mondott.

14

Galois arra kérte Tambijevet, hogy fogadja, és amikor belépett hozzá, Nyikolaj Markovics asztalán a saját könyvét pillantotta meg, azok egyikét, amelyeket Franciaországról írt; ez volt a legjobban dokumentált, amellett a legegyénibb hangú. Egyébként Galois legjobb műveit ez jellemezte: hitelességét a szemtanú író tanúsította.

— Honnan került ez önhöz? — kérdezte elvörösödve.

— Hogyhogy honnan? Természetesen a könyvtárból.

Galois nevetett, és kezét kinyújtva, olyan hevesen rázta, mintha csuklóizmait elvágták volna, és a keze nem engedelmeskednék.

— Az istenért, nehogy túlbecsülje!
— Azért valahogy ...
— Ez az: valahogy!
Galois leült, elgondolkozott, arcáról lassan eltűnt a pír.
— Nyikolaj Markovics ...
— Tessék?
— Tudja, mit mondott be ma a német rádió?
— Nem.
— Mannstein délről áttörte a sztálingrádi gyűrűt, és lehetővé tette Paulusnak az elvonulást.
— És ön ezt elhiszi?
— Ahhoz, hogy a kérdésre válaszoljak, ott kellene lennem a helyszínen ... Azután ...
— Folytassa csak.
— Nem érti, hogy sürgősen meg kell cáfolnunk a németek jelentését?
— Meg is cáfoljuk.
— De önnek nem hiszik el ... — Galois zavarba jött; olyasmit mondott, amit nem akart mondani. — Helyesebben, nekem jobban elhiszik, mint önnek.
— Mi következik ebből?
Galois-nak mintha torkán akadt volna a szó: nyilván azt akarta, hogy a mondatot, amelyet előkészített, és amelynek kedvéért idejött, most mégse ő mondja ki, hanem Tambijev. Nem kis fáradságába került erre a mondatra rávezetnie.
— Azt kérdezem: mi következik, Alekszej Alekszejevics?
Úgy látszik, Galois-t meghatotta ez a bizalmas „Alekszej Alekszejevics". Szerette, ha így szólították. Vagy az esett jól neki, hogy ilyenkor az apja nevét említették, akit imádott, vagy más egyéb: az idegenben töltött rideg évek alatt senki vagy majdnem senki se szólította így.
— Kell-e mondanom, hogy az ön érdeke, érti, az öné, hogy megmutassa nekem Kotyelnyikovót, és lehetőséget adjon a németek ... meséinek megcáfolására? Egyszóval mondja meg Grosevnak, hogy Kotyelnyikovóba akarok menni.
Felállt és ismét a könyvére pillantott.
— De tréfán kívül, ne higgyen túlságosan a szerzőnek!
Galois-nak a maga módján igaza volt. A németek alá akarták

aknázni a nagy újságot, amely ezekben a napokban jutott a világ tudomására: ha Paulust nem sikerül kiszabadítani, legalább elterjesztik a hírt, hogy kiszabadult. Ahhoz, hogy kivédjék a németeknek ezt a lépését, több mód kínálkozott. Az, amit Galois ajánlott, nem a legrosszabbnak ígérkezett.

Amikor egy órával később Tambijev beszámolt Grosevnak a Galois-val folytatott beszélgetéséről, közlése meglehetősen elcsüggesztette a külügyi népbiztosság sajtóosztályának főnökét. Kissé furcsa is volt, hogy az életerős Grosev mitől csüggedt el ennyire. Elkeseredése olyan nagy volt, hogy elfeledkezett a bögre teáról, csak amikor kortyintott belőle, vette észre, hogy kihűlt.

— Azért talán még nincs minden elveszve? — kérdezte Tambijev jó adag humorral.

— Ne vigasztaljon engem, Nyikolaj Markovics — tört ki Grosev. — Rosszul áll a kettőnk ügye.

— Ha az én ügyem is, tudni szeretném, hogy miért áll rosszul.

Grosev, nem törődve azzal, hogy a teája kihűlt, jó nagyot kortyolt, holott azelőtt soha nem ivott hideg teát.

— Úgy döntöttek, hogy Hofman megy Sztálingrádba — vallotta be végül. — Képzelje el, mit szól Galois, ha megtudja. Azt fogja hinni, hogy csakis az ő bosszantására döntöttünk így.

Az első gondolat: de hiszen ezt Hofman még nem tudja és Galois sem tudja! Mi értelme elkeseredni? A józan ész azt kívánja, hogy másítsák meg a döntést és kettejüket küldjék. Igen, nyomban jelenteni kell Galois kérését, és elküldeni őt Hofmannal együtt, mégpedig nemcsak Sztálingrádba, hanem Kotyelnyikovóba is. Furcsa ember ez a Grosev, hogy ez neki nem jutott eszébe...

— De hiszen még helyrehozható a dolog. Meg kell változtatni a döntést, és Hofmannal együtt Galois-t is el kell küldeni. Hofman ugyan nem lesz elragadtatva, de majd csak megbékül, Galois pedig határozottan örülni fog... Újabb döntést hozni: ez az ésszerű.

De Tambijev felfedezése nem okozott örömöt Grosevnak. Sőt végképp letörte.

— Tudja, ki döntött így? — kérdezte fáradtan, és mutatóujját függőlegesen feltartotta: — Ott döntöttek! Érti?

— No és? Ott döntöttek, majd ott is változtatják meg a döntést.

Grosev úgy nézett Nyikolaj Markovicsra, mint egy reménytelen esetre: hogy miért kezdett ebbe a játékba? Becsületszóra nem érti: ennyire naiv, vagy csak annak akar látszani?

— Másodszor jelentsek?

— Miért ne jelentene másodszor, ha az ügy úgy kívánja?

— Érettebbnek képzeltem magát, Nyikolaj Markovics... Értse meg: ha másodszor jelentek, azzal beismerem, hogy az első alkalommal nem gondoltam át mindent.

— És erre nem meri rászánni magát?

— Én talán merném, de ott nem talál olyan embert... Érti? Ott...

Valóban mindig tanul az ember: tehát nincs olyan ember, aki rászánná magát, hogy jelentsen „ott". A világon nincs olyan ember. Ha volna, talán megmásítanák a döntést.

15

Hofmant éjfél után a sajtóosztályra hívatták, és Grosev, akit szemmel láthatóan szintén az ágyból húztak ki, közölte vele, hogy amennyiben kíván, elmehet Sztálingrádba. A repülőgép hajnalban indul. A sajtóosztályt Kozsavin fogja képviselni.

Hofman boldogan elvigyorodott, és valami érthetetlent mormolva, hanyatt-homlok kirohant a szobából. Egy órával később már a Kuznyeckij Moszton volt prémmel bélelt raglánban, füles sapkában, vállán hátizsákkal.

Hofman elment, a sajtóosztályon pedig a várakozás órái következtek: mindjárt megjelenik a dühös Galois. De nem jött.

— Egyelőre készüljön fel, hogy Kotyelnyikovóba megy — mondta Grosev Tambijevnek. — Úgy látszik, azt akarják, hogy menjen oda, és a katonáknak sincs kifogásuk ellene.

— Tehát Kotyelnyikovóba? — Tambijev kiterítette a térképet. — Kotyelnyikovo? Nem könnyű feladat.

Felhívta Glagoljevet. A kagylóban hallott hang zavart is fejezett ki, meg örömet is.

— Hová tűnt el, jó ember? — kérdezte Glagoljev. — Itt ezalatt olyan események történtek, hogy az embernek a lélegzete is elál1 ... Jöjjön, itthon vagyok!

Glagoljev kíváncsivá tette, de Nyikolaj Markovics elhatározta, nem töri a fejét rejtvényeken. Tudta, hogy úgysem fejti meg. Így is történt. Húsz percig tartott az út. Megnyomta a csengőt úgy, ahogy még Szofa idejében megszokta: egy rövid, egy hosszú, egy rövid ... Az ajtó kinyílt, és a házigazda jelent meg vadonatúj dohányszínű egyenruhában és ami a fő: tábornoki rangjelzéssel. Igaz, hogy a gimnasztyorka máris tele volt cigarettahamuval.

— Figyelmeztetni illik az embert — nyögte ki nagy nehezen Tambijev. — Különben még elájul a meglepetéstől ...

— Jól van, jól van — mondta zavartan Glagoljev, és becsukta Tambijev mögött az ajtót. — Ha az első meglepetést kibírta, most már semmi baja se történik. Éppen megfőtt a kávém ... Remélem, elfogad egy csészével?

— Elfogadom.

— Micsoda kávé! Érzi? Idáig száll az illata! Egy cseh ezredes ajándéka. Ha jól emlékszem, már látta őt nálam. Vagy nem maga volt az? Szóval isteni nedű!

Felmentek, Glagoljev hellyel kínálta Tambijevet, és kitöltötte a kávét.

— Hogyan történt az egész? — kérdezte Tambijev, amikor Glagoljev is leült vele szemben.

— Mire gondol? A kávéra vagy ... az én tábornokságomra?

— Hát ... inkább a tábornokságra ...

Glagoljev nevetett, megmutatva csorba fogait, de nyomban elrestellte magát, és kezével öregesen eltakarta a száját.

— Az elmúlt három nap alatt egyebet se csináltam, mint magyarázatokat adtam ... Aztán észrevettem: mindig ugyanazt mondom! Sohasem szerettem ismételni magam, most pedig mást se teszek! De azért magának még egyszer elmondom, ha akarja ...

— Kérem.

— Parancsoljon. Megjelent Az orosz Cannes című cikkem,

három hasáb terjedelemben, mire másnap felhívott a maguk Molotovja, és kerek perec igy szólt: „Glagoljev?" — „Igen, itt Glagoljev." — „A Legfelsőbb Tanács Elnöksége önt vezérőrnagygyá léptette elő. Gratulálok." Nahát, engem mintha az izzasztókamra legfelső polcára dobtak volna! Azután jó orosz szokás szerint a felső polcról egyenest a hóba! „Köszönöm, Vjacseszlav Mihajlovics" — mondom, de közben vacog a fogam. Ennyi az egész. És máris hazaküldtek a szerkesztőségből, mert hozzájuk vagyok bejegyezve, mindent, ami kell, egészen az új csizmáig és a derékszíjig... úgy felöltöztettek, mintha lábbal előre akarnának kivinni. Mulatságos és szomorú...

— Miért szomorú?

— Mit mondjak? Már voltam tábornok... — Elhallgatott, kedvetlenül nézett körül... — Voltam, aztán nem lettem. Nem törtek össze kardot a fejem felett, se a vállrojtomat nem tépték le, most pedig, amint látja... De hát jobb későn, mint soha.

— Valahogy az egészet olyan kedvetlenül meséli — jegyezte meg Tambijev. — Hiszen ez jó dolog, nem?

— Ha az igazság a hamisságot megbünteti, az persze jó, de hány év ment el erre... Kár értük, és bevallom, nem csak ebből áll a boldogság...

— Hát miből?

— Hogy számomra miben áll?

— Igen, a maga számára.

Glagoljev némán ingatta a fejét.

— Jelen tudna lenni egy... kényes beszélgetésnél? Figyelmeztetem: kényes...

— Nem értem.

— Nem kérem, hogy beszéljen, még kevésbé hogy a pártomat fogja. Arra kérem... hogy is mondjam... hogy legyen szemtanú. Tulajdonképpen hárman leszünk: maga, én és ő...

— Ki az az ő? Szofa?

— Természetesen. Azt mondta, hogy el fog menni magához, de megkért, hogy ne szóljak róla... Nem, nem arról lesz szó, amire gondol! Csak attól félt, hogy hármasban leszünk, és maga az én pártomra áll. Egyébként mindjárt itt kell lennie.

— Lehet, hogy ellenzi az én részvételemet.

— De hiszen nem kérem rá, hogy részt vegyen.

— Hát mit tegyek?

— Mit? Hallgasson.

— Ha csak a hallgatásomra van szüksége, képzelje el, hogy itt vagyok és a hallgatásom is itt van.

— Azt szeretném, ha jelen lenne. Megkérhetem rá?

Tambijev furcsállotta Glagoljev állhatatosságát. Nyilvánvaló volt, hogy a rá váró beszélgetés fontos neki, de az oka homályos, és Glagoljev nem is szándékozott feltárni.

— Akarja tudni, hogy miről fogunk beszélgetni? — kérdezte Glagoljev váratlan elszántsággal. Ha Tambijev nem szabadkozik, fel se tette volna ezt a kérdést.

— Nem engedi, hogy beszéljek, de hallgatnom szabad? — nevetett Tambijev: a kényes mondatot tréfába akarta burkolni... — Ezért nem sietek megtudni.

— Megmondom... — mondta Glagoljev, de látszott rajta, hogy még mindig habozik. Látszott, hogy fontos oka volt a kérésére.

Tambijev azonban haragudott magára: valahogy el kellett volna kerülnie ezt a beszélgetést.

— Iszik még egy csésze kávét? — kérdezte Glagoljev, de nem várta meg a feleletet, és a mellette levő asztalon heverő gyufaskatulyáért nyúlt. Mintha nem gyufát tartana, hanem egy fémdarabkákkal tele dobozt, úgy zörgött a skatulya reszkető kezében... — Jól van... csak másik csészéket hozok... — Benyúlt a pohárszekrénybe, és a csészék megzörrentek reszkető kezének érintésétől.

— Mit mondjak? — kezdte sóhajtva. — Bizonyára emlékszik, hogy a fivérem november elején vállalkozott rá, hogy átmegy a németek területére, Pszkov környékére, és két héttel ezután oda ment a lány is... Azt mondtam neki: „Ne hagyd el apádat..." mire ő: „Nem is hagyom el!" Érti?... Jobban mondva: megértette?

Tambijev nem árulta el, hogy az utolsó szavak értelmét még fel kell fognia, de nem akarta növelni Glagoljev szenvedését, és hallgatott. Úgy tett, mintha értené, de meg kellett fejtenie ezt a mondatot az apáról, akit elhagyott a lánya, habár a lány szavai szerint nem hagyta el őt.

— Talán mégis várjuk meg Szofát. Minden pillanatban itt lehet...

— Várjuk meg.

Ez a beszélgetés annyira felzaklatta, sőt megriasztotta Tambijevet, hogy az igazat megvallva, elfelejtette, hogy más céllal jött Markel Romanovicshoz. Megértette, hogy Glagoljevet most nem érdekli Kotyelnyikovo, még kevésbé az odautazás, holott ő éppen ezért jött hozzá, és erről szándékozott beszélni. Minthogy előkészítésre nem volt idő, elfogta a kísértés, hogy minden kertelés nélkül belekezdjen, de tapasztalata azt súgta, hogy egy beszélgetés sikere nem kis mértékben attól függ, hogyan kezdik el.

— Azt mondta, Markel Romanovics, hogy maholnap túljutunk a háború nehezén. Ugye?

— Igen, éppen így mondtam. — Glagoljev felfigyelt: nem tudta, Tambijev hova akar kilyukadni.

— És Kotyelnyikovo?

— Hogyhogy Kotyelnyikovo?

De persze megértette Tambijev kérdését, csak megismételte, hogy egy-két másodpercet nyerjen és felkészüljön a feleletre.

— Arra gondolok, hogy Mannstein délről mér csapást a sztálingrádi gyűrűre — magyarázta Nyikolaj Markovics.

Glagoljev a térképpel teleaggatott falra pillantott: a kék ceruza, amely a német harckocsioszlopok támadási vonalát kirajzolta, ott hevert a fal mellett álló asztalkán.

— Erre céloz? — mutatott a térképre.

Határozottan örült Tambijev kérdésének. Azt lehetett hinni: örömest felül kedvenc vesszőparipájára, mielőtt sor kerülne a Szofával való kényes beszélgetésre.

— Rendkívül érdekes! — kiáltott fel, és máris ott termett a térképek előtt. — De korántsem olyan egyszerű, mint ahogy maga képzeli! Még egy ilyen önmagától kínálkozó kérdés sem, hogy mi az értelme ennek a német hadműveletnek. Azt hihetnénk, a gyűrű áttörése...

— Egy pillanat! Azt mondja: azt hihetnénk. Miért?

Glagoljev felujjongott, és vadonatúj csizmája, nem a csizma feje, hanem a szára kellemesen megcsikordult. Éppen ezt a kérdést akarta Tambijevből kiprovokálni.

— Hát azért, mert ez a fő cél, de nem az egyetlen! Van ennek a hadműveletnek egy másik fontos célja is.

Tambijev, miközben figyelemmel követte Glagoljev gondolatát, szorongó zavart érzett: bármennyire tisztelte is beszélgetőtársát, kísértést érzett, hogy ellenkezzék.

— Bocsásson meg, de úgy beszél, mintha a második cél fontosabb volna az elsőnél . . .

— Ha nem is fontosabb, de nagyon fontos . . . mindjárt bebizonyítom, csak figyelje meg, hogy a németek hol vonták össze erőiket az ellentámadásra. Kotyelnyikovo? Igen, igen, igen, Kotyelnyikovo nemcsak a déli megközelítő útja Sztálingrádnak, de sajátos keleti támasza az Észak-Kaukázus kapujának is. Érti már, mire gondolok? No látja! — mondta Glagoljev, mintha az arcáról olvasná le a várt feleletet. — Nemcsak a gyűrűt áttörni, hanem megtartani az észak-kaukázusi kaput is, és megadni a kitörés lehetőségét azoknak a csapatoknak, amelyek most a Terek és a Kubany partján állnak . . . Különben újabb bekerítés következik, nem kisebb, mint a sztálingrádi! Természetesen az első cél Sztálingrád! De nem lehetetlen, hogy a második cél nemcsak együttjár vele, hanem a németek tudatosan tűzték ki . . .

Tambijev úgy érezte, akármilyen érdekes is Glagoljev elgondolása, érvelése nem hibátlan.

— Szóval a hadműveletet mindenfelől bebiztosították a balsiker ellen?

— Ezt nem mondtam — hárította el tüstént a feltevést Glagoljev. — Én csak azt mondtam, hogy egy adu több lapot üt. — Fogta a kék ceruzát, és pontozott vonalat húzott a Volga deltája és az Azovi-tenger északi partja közt. — Ez itt az észak-kaukázusi kapu! — mondta szinte ünnepélyesen.

16

— Mintha valaki járna odalent... — szakította félbe óvatosan Tambijev. — Nem Szofa?

— Lehet, hogy ő, saját kulcsa van — jegyezte meg Glagoljev. — Hol hagytuk abba? — igyekezett visszatérni a beszélgetéshez, amely annyira érdekelte, de akaratlanul szünetet tartott, és meghallotta a vaslépcsőn közeledő lépéseket. — Igen, csakugyan ő az...

Tambijev érezte, hogy a közeledő lépésekkel, amelyek egyre hallhatóbbá váltak, erősödik a szívdobogása. Mintha a szíve felfúvódnék a mellében, és minden egyes dobbanással nehezebbé válik a lélegzése, és ezt lehetetlen volt eltitkolnia. Felállt és odament a térképhez. A sztálingrádi hadművelet térképe volt; látszott, hogy Glagoljev mindennap visszatért hozzá. Nem a frontról jövő hírek késztették erre: a térkép Glagoljev gondolatait tükrözte, amelyeket a régi és új bajtársakkal való beszélgetések ébresztettek benne (Tambijev emlékezete szerint a Glagoljevhez való zarándoklás nem szünetelt akkor sem, amikor a ház ura sötétkék civil öltönyt viselt — annak is csupa hamu volt az eleje), és talán az a kézirat is, amely most az íróasztalán hevert.

Az ajtó olyan halkan nyílt ki, hogy Tambijev nem érzékelte a pillanatot, amikor Szofa a szobába lépett, de meghallotta sóhajtását az első szavak előtt.

— Vendégünk van? — A fénnyel szemben nem ismerte meg azonnal. — Maga az, Nyikolaj?

Tambijev megfordult, és ott látta a lányt a szoba közepén. A széles, sötétsárga szíj könyörtelenül összeszorította a derekát, és ettől olyan vékonykának látszott, amilyennek még soha. Valami hiányzott belőle, szépségének, fiatalságának parányi része — vagy talán nemcsak a fiatalságáé — ott maradt Pszkov körül. Tambijev soha nem látta őt ilyen csúnyának (csak a szép emberek csúnyulhatnak meg ilyen hirtelen), és még sohasem érezte ennyire, hogy milyen végtelenül drága neki.

— Mit álltok itt úgy, mint áldozás előtt, üljetek már le — szólt rájuk Glagoljev és kiment. Úgy látszik, másképpen nem tudta leküzdeni felindulását.

Olyan hirtelen ment ki a szobából, hogy Tambijev úgy érezte magát, mint akit kiszolgáltattak a sors önkényének. Mint ott, a Moszkva melletti tavaknál, szeretett volna belevágni üvegsima tükrükbe, hogy egyszerre minden elsötétedjen.

— Szerintem Markel Romanovicsnak nagyon nehéz a dolga — jegyezte meg, amikor leültek, ő a szoba egyik sarkában, a lány a másikban. — Bizonyára nem újság magának amit mondok, de egy apáért nem bűn a világ végére is elmenni.

A lány lehajtotta a fejét, elrejtve világoskék szemét.

— Mit jelentett számomra Pszkov, ha nem ezt?

Olyasmit mondott, ami mindent megváltoztatott. Tambijev akaratlanul visszaemlékezett arra, amit Markel Romanovics az imént mondott: „Ne hagyd el apádat." — „Nem is hagyom el." — És az a zavart kérdés: „Ért engem? Jobban mondva: megértette?" Tehát arról van szó: ki az apja, hogy fogja fel ő ezt. Szofa azt felelte: „Nem is hagyom el", és elment az apjától Pszkovba, Alekszandr Romanovicshoz. Ez a válasza?

Glagoljev visszajött, és ahogy rájuk nézett, megértette: olyasmit mondtak, ami rá is vonatkozik.

— Örülök, hogy most hármasban vagyunk itt — mondta. (Nyilván túlbecsüli a szerepemet Szofa életében, gondolta Nyikolaj.) — Sőt úgy érzem, hogy vártam ezt a pillanatot. Azt mondtam ma reggel Szofocskának: ha nem akarsz megölni, gyere vissza ... Mondhatom neki ezt, Nyikolaj?

— Mondhatja — felelte Tambijev.

— Téged is megkérdezlek: mondhatom? — fordult Glagoljev Szofához, de a lány hallgatott.

— Én talán elmennék — mondta Nyikolaj.

— Elkísérem a sarokig — felelte Szofa. — Megengedi?

— Természetesen, de ne tovább, nézze, milyen hóvihar kerekedett — Tambijev a behavazott ablakra mutatott. Nem akarta, hogy a párbeszéd, ez a kegyetlen párbeszéd megismétlődjék.

Szofa csizmája a vaslépcsőn kopogott, minél lejjebb ért a végéhez, annál lassabban; úgy látszik, aggasztó gondolatok lepték meg.

— Bemenjünk hozzám egy pillanatra? — kérdezte.

Tambijev tüstént átlátta, semmi szüksége rá, hogy a szobájába bemenjen. A köpenye ott lógott a kerek fogason, a lépcső alatt.

— Menjünk.

Gyorsan megindult a lány után, aki kinyitotta az ajtót, s bentről friss kenyér illata csapott ki. Otthonias, meleg illat, Tambijev abban a pillanatban úgy érezte: a szeretet illata is.

— Szofa! — inkább kiáltotta, mint mondta. — Szofa...

A lány megfordult, és két hosszú karját előre lendítve (Ó, istenem, milyen hosszúk voltak ebben a pillanatban — a földtől az égig értek!) odafutott hozzá és csókolni kezdte.

— Gondoltam ott rád, gondoltam... — Forró lehelete a férfi arcát érte, a mellébe hatolt... — Gondoltam, hidd el... — Tambijev érezte az ajka illatát, amely meleg volt és üde. — Szégyellem megmondani, azért jöttem, hogy téged lássalak! — nevetett, mintegy bocsánatot kérve, majd hirtelen sírva fakadt, arcát az arcához simította, s a férfi érezte a könnyeit, amelyek feltartóztathatatlanul peregtek a szeméből.

Milyen szép volt most! Ez a fény, amely a szeméből sugárzott, és mintegy szétáradva, ráterült az arcára, elhalványítva a színeit — Tambijev úgy érezte, nincs senki hozzá fogható... Búgó hangja szintén ezzel a sugárzással volt telítve. S a nevetése is, amelyet restellt, ezért két kezével eltakarta az arcát... érezte, annak a magasabb rendű és kissé babonás hatalomnak a birtokában van, amely egyetlen emberbe gyűjt össze olyan érdemeket, amelyek mindegyike külön is erőssé teheti... Talán csak képzelte ezt, sőt biztos csak képzelte, de nagyon nem akarózott megválnia ettől a gondolattól.

— Még mindig erre gondolsz? — Felintett a mennyezetre: a Glagoljevvel folytatott beszélgetésre célzott. — Értsd meg, ha Alekszandr Romanovics meghal, én is meghalok, mint ahogy az én halálomat ő sem éli túl... Megértettél? Szokatlanul izgatottan beszélt, nagyon akarta, hogy Tambijev megértse őt. — De ha én meghalok, azért Markel Romanovics még élni fog.

— Ha így van is, erről ő nem tehet — mondta hévvel Tambijev; csak nem fog kezet emelni Markelra? — Láttam, mennyire várt téged. Ez szeretet.

— Nem, ez nem szeretet, ez magány. Bocsáss meg: az önzés ragályos betegség, nem könnyű megszabadulni tőle, habár a felismerése már jó jel.

— Markel felismerte?

— Bizonyára, de nem magától: eljött az órája, hogy ráébredjen.

— A megvilágosodás órája?

— A magányé.

— A gondolatmeneted logikus, de ez nem hasonlít Markelra. Értsd meg, ő jó.

— De a jósága megfér az önzésével.

— Nem igazi jóság?

— Ahogy az én szlovák nagynéném mondja: „Nem az a fontos, hogy az emberek jónak tartanak-e, hanem az, hogy te jónak tartsd magad."

— Nem sajnálod őt?

— Sajnálom, de semmit se tehetek magammal.

— Nem is akarsz?

A lány elgondolkodott.

— Számomra az a fő, hogy az igazságot kikutassam; ha megtalálom, a rabja leszek.

— Az igazság Alekszandr oldalán van.

— Így is lehet mondani.

— Lehet, hogy Alekszandr oldalán van, ha Markel a hibás, de csakugyan ő a hibás? Amikor anyádat elvesztetted, Markel mindig úton volt... Ezek az ő katonai-diplomáciai missziói kezdetben a nyugati szlávokhoz, majd a déliekhez... Mit kezdett volna veled?

— Egy anya, aki a gyermekét elhagyja, már nem anya, és miért vonatkoznék más törvény az apára, különösen ha már nincs anya? — Szofa keserűen elmosolyodott. — Katonai-diplomáciai missziók... ez nagyon sok, de adott esetben nem elég.

— De lásd be: ha Alekszandrnak nemcsak igaza van, de jó is, mutassa ki a jóságát, a részvétét a fivére iránt. Nem így van? — erősködött Nyikolaj, ezúttal szinte gépiesen: a lány érvei erősebbek voltak. Szofának nem kellett rögtönöznie, az ő érveit az élet szabta meg.

— Mi köze ehhez Alekszandr Romanovicsnak? — kérdezte a lány. — Rólam van szó, énrólam!

Mint Tambijev már azelőtt is észrevette, volt benne részvét, sőt lágyszívűség, de egyúttal valami acélos megingathatatlanság is: amit egyszer elhatározott, azt nem változtatta meg. Ez olykor

egy kicsit ijesztő is volt. Egy ügyre nézve jó, gondolta Nyikolaj, de az élethez nemigen.

— De amikor az ősi föld felmerült, Markel megáldotta? — kérdezte Tambijev, de nyomban belátta, hogy nem könnyű erre a kérdésre válaszolni: Markel valóban áldását adta Szofa szlovákiai utazására, míg Alekszandr... Nem, nem, Alekszandrnak nem volt könnyű beleegyeznie.

— Markel igent mondott — felelte halkan a lány.

— És Alekszandr?

Szofa hallgatott, csak a szempillái rebbentek meg, és eltakarták a szemének mélykékjét; neki sem lehet könnyű összeszedni a gondolatait.

— Ő nem bírt igent mondani.

— Megállj csak, nem itt rejlik a válasz valamennyi kérdésre? — Tambijev úgy érezte, kezében az adu, amely eddig hiányzott, de furcsamód nem érzett örömöt, inkább aggodalmat. — Tehát az, aki áldását adta, elítélendő?

A lány leült melléje a kerevetre. Keze reszketett.

— Nem, ez nem ilyen egyszerű, és, bocsáss meg, kezdetleges... Markel azt mondta: „menj", de Alekszandrnak hosszabb időre volt szüksége a döntéshez. „Fel vagy te készülve erre?" — kérdezte. Értsd meg: a kérdésben a féltés érződött...

— Joga volt rá? — kérdezte Tambijev.

— Volt. Apa.

Kiléptek a házból. A délben hullott hó még nem fagyott meg, s a szél fehér örvényeket kavart az udvaron.

— Álljunk meg itt egy percre. — Szofa a szomszéd ház sötét falára nézett; a ház védte őket a széltől.

Odamentek. Felnéztek és azt látták, mintha a hátuk mögött magasló vörös falszeglet egymáshoz taszigálná őket. Mintha azt mondaná: „Ostobák, úgysem kerülhetitek el egymást ebben az életben, úgyis egy az utatok..." És Nyikolaj, tehetetlenségében vagy a méregtől, amely feltámadt benne és hatalmába kerítette, vagy lehet, hogy elkeseredésében, szerette volna kibillenteni a lányt fölényes közönyéből...

— Ide figyelj, Szofa — kezdte. — Nem, hagyd, hogy végigmondjam... — Két kezével a szemközti falnak támaszkodott, és Szofa be volt kerítve. — Itt van az apád — nézett felfelé —, és

itt vagyok én . . . — Nagyot lélegzett, hiába, nem talált szavakat. — Mit akarsz még?

Szofa elnevette magát: nevetése félelmét leplezte, ezt a férfi tévedhetetlenül kiérezte belőle.

— Neked olyan nőre van szükséged, aki meleget hoz ebbe a fagyos hidegbe — mondta, és ezzel mintegy kijelölte a helyét: minden marad a régiben. — Én kóbor természet vagyok, velem csak a szél jön, mint itt . . . — Megborzongott. — Ne nevess ki, nekem valami igazán nagy dolgot kell véghezvinnem. — Felnézett a felette magasló falra, amely mintha rá akarna omolni. — Meg kellett tennem, és te nem tarthatsz vissza . . .

— De megkérdezhetlek: mit jelent ez a te Szlovákiád?

— Semmit se kérdezz.

— Most kerül rá sor?

— Ne kérdezz.

— De legalább . . . jelentkezel valamikor?

A lány hallgatott.

— Ígérd meg, hogy jelentkezel.

Szofa még mindig hallgatott.

— Kérlek, ígérd meg.

Szofa ismét felnézett a falra, és gyorsan ellépett mellőle, mintha ott állni már nem volna veszélytelen.

— Kérlek, ígérd meg . . .

— Jó.

A bulvárokon át ment a Kuznyeckij Mosztra. A szél elcsendesedett, az idő megváltozott: verőfényes, enyhe nap lett, egyike azoknak a téli napoknak, amikor a közeledő tavasz nem annyira a melegben sejlik, mint inkább az éles fényben és az árnyékok sajátos liláskék színében . . . Tambijev úgy érezte, mintha a természet pontosan tudná, mi megy végbe őbenne, és együtt érez vele: aggódva figyelmezteti és lelket önt belé . . . Érdekes: a találkozás minden balsikere ellenére a hála érzése ébredt szívében az iránt az ember iránt, aki megajándékozta ezzel a perccel . . . A holnap zavaros, de itt van a mai nap emléke, amely boldoggá tette . . .

Már a Kuznyeckijon járt . . . Szofában megvan az a homogenitás, amely meghatározza az egész életét, és ezen ő semmit sem változtathat. Minden úgy lesz, ahogy a lány ösztöne megjósolta,

ez pedig azt jelenti: elhatározta, hogy felmegy a nehezen megmászható csúcsra, és fel is megy. Ha megpróbál ellenkezni, csak fokozza a szenvedését. Ezért jobb, ha hallgat és talán vár. Ha feljut arra a csúcsra, nem lesz nála hívebb barátja. Glagoljev azt mondta: „Számukra a halál nagyobb jótétemény, mint a nagy ügy, amelyért halálba mennek." Valamiben Glagoljev elvesztette a mértéket, de csak valamiben: a tételében van igazság is. Ezért csak egyet tehet: könyöröghet, hogy vigyázzon magára! Ha még nem tette, meg kell tegye ...

17

Tambijev egy nappal azután indult el Kotyelnyikovóba, hogy a szovjet rádió az első híreket közölte arról, hogy Mannstein kísérlete a sztálingrádi gyűrű áttörésére nem sikerült. Galois is vele ment és még egy új ember a tudósítók testületében: Bob Hope.

A vonat alkonyatkor indult el Moszkvából, és Nyikolaj a hosszú út előérzetében mindjárt lefeküdt aludni. Nem tudta, meddig jutottak el, amikor, talán éjfélkor vagy hajnaltájban, egy ismerősnek tetsző hang ütötte meg a fülét.

— Tambijevet keresem, itt kell lennie! — mondta az illető, és topogott: nyilván a havat verte le a csizmájáról.

Akármilyen nehezére esett, Tambijev kinyitotta a szemét. Ki lehet ez és hol vannak?

— Nyikolaj Markovics, itt van? Gyorsan öltözzön fel! Alig egy félóránk van.

Kozsavin!... Persze, Hofmannal együtt tért vissza Sztálingrádból, és véletlenül megtudta, hogy az ellenvonattal tudósítók mennek Kotyelnyikovóba.

Tambijev megpróbált olyan gyorsan felöltözni, mint hajdan az Urup melletti kiképző táborban riadókor.

— Hány óra? — kérdezte.

— Majdnem hat, mindjárt hajnalodik. Siessen... majd odakint beszélgetünk. A mi vonatunk itt áll a másik vágányon — mondta Kozsavin.

Kimentek. Erősen fagyott, de a hajnal még messze volt, a világosság nem annyira az égtől, mint a hótól eredt.

— Megtartjuk Sztálingrádot, Igor Vlagyimirovics? — kérdezte Tambijev.

— Vatutyin azt mondta Hofmannak, hogy megtartjuk.

— Vatutyin?

— Hofman tegnapelőtt hajnalban beszélt vele Szerafimovicsiban. Napok óta nem aludt és el-elbóbiskolt, de amikor felébredt, mosolygott, szóval jó hangulatban volt. Még meg is mutatta Hofmannak a térképen, hogy befellegzett nekik!

— És Hofman? Mit figyelt meg?

— Egyre azt igyekezett megtudni, hogy mennyi amerikai műszaki felszerelés van Sztálingrádnál, sőt a százalékot is szerette volna megállapítani . . .

— És sikerült neki?

— Hát persze. Azt mondja, nem sok. Kevesebb, mint gondolta.

— Egyébként?

— Furcsa, de úgy vettem észre, Hofmannak megvan a maga módszere a front megfigyelésére. Belátja, hogy csak egy hétre jött ki, ezért nem tekintheti át az egész jelenséget, de azt igen, amit a jelenség ismérvének nevezhetnénk . . .

— A nap még a látóhatár mögött van, de a felhők fénylenek? — kérdezte Tambijev.

— Mondjuk. De vannak a jelenségnek olyan ismérvei, amelyeket pontosan megállapított: a németek ruházata éppolyan gyenge, mint Moszkva előtt volt, igen, mintha nem is lett volna Moszkva, ez a németek számára keserű lecke . . . Vagy még egy jel: az oroszok olyan magabiztosságot mutatnak fel, amilyet még soha . . .

— És ennek Sztálingrádnál kell folytatódnia?

— Nem tudom, hogy Hofman megértette-e ezt, de előttem teljesen világos: felkészültünk rá, hogy Sztálingrád körül egy második gyűrűt formáljunk. Érti: második gyűrűt! Képzelje csak el: mindazok, akik a sztálingrádi gyűrűből igyekeznek kitörni, menekülni kénytelenek, és ahelyett, hogy kelet felé törnének elő, visszafelé futnak.

— De van-e haderőnk a második gyűrűhöz?

— Szerintem van.

— Kotyelnyikovóhoz is elég?

— Kotyelnyikovo... az más lapra tartozik. Kár, hogy maga nem lesz ott Sztálingrádban.

— Miért? — kérdezte Tambijev.

— Annál az átkelőhelynél, ahol a kelet végződik és a nyugat kezdődik, ott, ahol a víz úgy bugyborékol a beléhulló lövedékektől, mint a forró víz a tűzön, még ebben a hidegben sem tud befagyni, mit gondol, kivel találkoztam? Bargyin csemetéjével. Bizony. Nem én ismertem meg, hanem ő engem. Pontosabban, azért ismert rám, mert ott állt mellettem Hofman. Kiderült, hogy a neves amerikai vendég még ebben a pokoli tűzben is esemény. Szóval amig a hidat felállították, ahogy az ifjú Bargyin mondta: harmadszor huszonnégy óra alatt, minket messzebb vittek a veszedelemtől, egy páncélozott teherautó mögé, ami, úgy vettem észre, ugyanezt a Bargyint mosolyra késztette. „Akárhogy ugrálsz, a golyót nem ugrod át — jegyezte meg már nyíltan nevetve —, az óvatossági rendszabályok a háborúban senkit sem mentettek meg." — „Háborúban az ember babonás lesz?" — kérdeztem. — „Mégpedig olyan gyorsan, ahogyan az csak háborúban lehetséges." Megkérdeztem, mit üzen az apjának. Azt felelte, hogy a múlt héten, amikor a németek szintén ripityára lőtték a hidat, ő a hideg fürdőbe pottyant, s az egésznek tanúja volt Krapivin hadseregparancsnok. „He-he, hát ez a te elemed? — szólt a hadseregparancsnok, amikor előbukkant az összeomlott híd alól, és kimászott egy jégtáblára. — Tengernagy lesz belőled!" — „Te-te-tengernagy?" — kérdezte Bargyin fogvacogva. — „Majd ha átöltöztél, megmagyarázom" — ígérte a hadseregparancsnok, de erre már nem került sor: a hevenyében összetákolt hídon elrobogott Sztálingrádba. Elrobogott, de az ígéretét nem felejtette el, küldött egy futárt, és az elvonszolta Bargyint a túlsó partra, egy három födémes fedezékbe. „Nem tréfa volt — mondta Krapivin — igazán tengernagy leszel. Szedj össze egy tucat magadfajta fiút, aztán majd kisütjük a dolgot." Ennél többet nem árult el, és Bargyin, megvárva az éjszakát, kimászott a fedezékből, tudniillik csak éjszaka lehetett átjutni a túlsó partra, akkor is négykézláb. Mászott és gondolkodott, mit kell kisütni, a hadseregparancsnok tengernagyot mondott, és nem nevetett, pedig nevetés nélkül nem lehet ilyet kimondani! Azzal ért át a túlsó partra, hogy fantazmagória...

Ivan Vlagyimirovics szünetet tartott, ellenőrizte magában, hogy mindent elmondott-e az ifjú Bargyinról vagy sem, majd szótlanul kezet nyújtott és elment. Tambijev azonban most nem Szerjozsa új „tengernagyi" feladatára gondolt, hanem arra a mondatra, amellyel Igor Vlagyimirovics elbeszélését bevezette. Igen, Szerjozsának ezekre a szavaira: Akárhogy ugrálsz is, a golyót nem ugrod át. Ami bizonyára azelőtt sem késztette óvatosságra ... Mi több, azt sugallta, hogy ahol nincs megírva, hogy a fejed otthagyd, a tüzérségi lövedék sem tesz kárt benned, de ott, ahol meg van írva ... Próbálja valaki megmagyarázni neki, hogy ez a hit egyenes út a túlvilágra. De érdekes: azelőtt úgy látszott, hogy a fiatalsága megóvja a babonától. Maga a fiatalság a biztosítéka, hogy az ember nem ül fel a babonáknak. No és Szerjozsa?

A két vonat ellenkező irányba elrobogott. Igor Vlagyimirovicsé északnyugatnak tartott, Tambijevé délre. Sztálingrádhoz közeledett. Valahol ebben az éjszakában, amelyet tüzérségi lövedékek villanása, rakéták fehér tüze, a hó halvány visszfénye vagy az ég peremét eltakaró domb mozgása jelzett, valahol ebben az éjszakában nyúlt el a Volga, és szakadékos partjai közt, amelyek itt magasabbak, mint másutt, ott a híd. Mit csinálhat most Bargyin „tengernagy", akit ideiglenesen a Volgán létesített pontonhídhoz vezényeltek? Hajszolja a harckocsikat, miközben aggódva tekinget az égre, vagy bóbiskol, sovány vállát egy harckocsi hideg páncéljának vetve?

18

Ahogy a vonat délre tartott, a sztyepp egyre pusztábbá vált. A tágas síkságon, amelyen itt-ott hófoltok fehérlettek, szél süvített, a magas, kemény fűszálakat hajlítgatva, tördelve. Úgy látszott, a Volga nemcsak védővonal, hanem az élet határa is: távolabb lakatlan föld terül el.

Akármilyen szomorú volt is a sztyepp, valahányszor a vonat megállt, utasai kiszálltak a hóba-szélbe. Sütött a nap, és az ég-

bolt nyugaton szürkéssárga, mint maga a sztyepp. Semmi sem utalt arra, hogy a közelben itt van Sztálingrád, hacsak nem egy félig összeégett tartálykocsi, és ha jobban odafülelt az ember, nem mennydörgés, hanem ágyúzás visszhangja hallatszott időnként a sztyepp felett: a szél Sztálingrád felől fújt.

Galois feltekint az égre, mintha ez a dörgés nem a földről, hanem az égből eredne.

— Hallja, Bob?... Most, most, hallja?

Bob Hope-nak ez az első útja a frontra. Két héttel ezelőtt érkezett Oroszországba, abban a reményben, hogy eljut Sztálingrádba. Habár a tekintélyes New York-i folyóirat azért küldte, hogy amerikai szemmel nézve számoljon be a fronton szerzett benyomásairól, őt a jelekből ítélve inkább az foglalkoztatja, hogy benyomásai miként rakódnak le vastag jegyzetfüzetében, amelyből már egy háborús regeny megszületett. Nyugaton minden egyszerűbb volt: búvárnaszádon ment a Fülöp-szigetekre, és kétszer is részt vett Berlin elleni légitámadásokban, nem becsvágyból, hanem mert azt tartotta, amit az író világának neveznek, az élettapasztalatainak köre. A szónak elsősorban akkor van létjogosultsága, ha élettapasztalat van mögötte. Azzal a reménnyel jött Oroszországba, hogy ezt fogja gazdagítani. Grosev kérdésére, hogyan képzeli el a munkáját, ezt felelte: „Ugyanúgy, mint Londonban és előtte a déli tengereken." Grosev pontosabb megfogalmazást kért, mire Hope azt mondta, hogy szeretne eljutni az ostromlott Leningrádba, majd osszák be abba a gyalogsági egységbe, amely Paulus elfogására megy Sztálingrádba. Grosev azt felelte rá, hogy kéréseit nem könnyű teljesíteni, de addig is azt javasolja, hogy menjen el Kotyelnyikovóba.

Hope nem valami lelkesen vette ezt a javaslatot, de elfogadta. Egész úton hallgatott, sárgásszürke szemét az ablakra meresztve, amelyen túl a sztyepp terült el. Nem mintha Galois társasága nem érdekelte volna, csak nem nagyon szeretett beszélgetni, teljesen hiányzott belőle az ékesszólás adománya. Nem is hiányolta, ezért nem irigyelte azokat, akikben megvolt ez a tehetség, mint például Galois-ban. Tambijev úgy látta, kedvenc foglalatossága megfigyelni és a látottak lényegébe hatolni. A tudósítók társaságában idegenül mozgott, de nem is kívánt közeledni. Azt mondják, abban az időben, amikor Ausztráliában élt, még jóval a há-

ború előtt, rokonszenvezett a kommunistákkal, de aligha akadt volna ember, aki ezt meg merte volna kérdezni tőle, más módon pedig nem lehetett megtudni. Senki sem tudta, hogy érez Oroszország iránt, abból az egyszerű okból, hogy erről soha, sem élőszóval, sem írásban nem nyilatkozott. Regényének egyik hőse, aki imádta Oroszországot, makacsul visszautasította, hogy oda menjen, attól való félelmében, hogy csalódik. Azok, akik ismerték Hope-ot, azt állították, hogy saját magát írta meg. De Robert Green nem utazott Oroszországba, Bob Hope pedig igen.

A vonat, amelyen a tudósítók utaztak, egy összeégett tartálykocsikkal zsúfolt kisállomáson vesztegelt. Galois és Hope szótlanul járkált föl-alá egy szerelvény roncsai mellett, s közben megmegállva nézegették az összevissza görbült vasakat.

— Mint egy vulkán lejtőjén — mondta Galois. — A kráter nem látszik, de a kövek füstölnek.

Hope hátrafordult.

— És minket nem engednek oda, nehogy, isten őrizz, a kráterba pottyanjunk — felelte nevetve.

— Így is lehet érteni — mondta Galois, nem viszonozva társa mosolyát. — Bár én civil madár vagyok, de maga . . .

— Akármit mond, bántó, hogy a házba, amelybe oly messziről jöttünk, nem léphetünk be, nem igaz?

— A nyugati olvasó számára Kotyelnyikovo egyenlő Sztálingráddal, Mr. Hope — jegyezte meg Tambijev, aki közben utolérte őket: Hope csalódott hangja nem volt közömbös számára. — Sőt ha pontos akarok lenni, nem is csak a nyugatinak.

— Igaza van — mondta gyorsan Hope. — Ha jól látom, Galois úr a mozdonyvezetővel beszélget . . .

— Bizony, Galois úr nem vesztegeti haszontalanul az idejét!

Galois észrevette, hogy a mozdonyvezető leszállt a mozdonyról, elővette dohányzózacskóját és cigarettát sodort magának. Ügyesen és gyorsan csinálta, hogy elkészüljön, mielőtt ujjai a fagytól megdermednének.

— Van itt nekem készen — vett elő Galois egy csomag cigarettát; ő maga nem dohányzott, de a frontra menet mindig tartott egy csomaggal a zsebében: tapasztalatból tudta, hogy semmi sem könnyíti úgy meg a beszélgetést az olyan emberrel, akit alig ismer, mint a közös rágyújtás. És bár két szippantás után kö-

högni kezdett, mégis tovább szívta, tudva, hogy ettől függ a megkezdett beszélgetés folytatása.

— Igen, Galois úr beszél — mondta Hope, a vonat eleje felé tekintve, ahol vállalkozó szellemű kollégája a cigaretta segítségével máris élénk beszélgetésbe merült a masinisztával. Szürke szeme elködösült; Tambijev úgy sejtette, irigyli, hogy Galois tud oroszul. „Te balga, mondta a pillantása, nem is fogod fel ésszel, milyen szerencsés vagy!"

Tambijev érdeklődéssel figyelte Hope-ot. A tudósítók világában, ahol a kompromisszum mindennapos, ez az ember. úgy látszott, nem ismeri ezt a fogalmat. Tambijev hajlott a gondolatra, hogy az élet minden viszontagsága ellenére Hope kivívta magának a jogot, hogy olyan hitet valljon, amely a lelkiismerete normáinak megfelel. Ezt a jogot akkor vívhatja ki az ember, ha elég bátor és ami fő, önzetlen.

Tambijev meg volt róla győződve: ha ezekről a gondolatairól Grosev valahogy tudomást szerezne, nem mulasztaná el azt mondani: „Maga túlságosan hiszékeny, Nyikolaj Markovics." És a nagyon bölcs Grosevnak alighanem igaza lenne. Tambijev mégis nagyon kívánta, hogy jót gondolhasson Hope-ról.

A kocsi ablakánál állt és kibámult a fehér sztyeppre, amikor Hope bakancsának kopogása felhangzott; vastag talpa és patkója elárulta jöttét, a vastag futószőnyeg ellenére is.

— Gondolja, hogy nemcsak a csatateret láthatjuk, hanem azok közül is valakit, akik Mannsteinnek ellenálltak? — kérdezte az amerikai.

— Azt hiszem . . .

— És talán valakit a nagyfejűek közül is, akik megtervezték és véghezvitték a hadműveletet?

— Nagyon szeretném, de ez nehezebb: a csapatoknak megvannak a maguk feladatai.

— Értem, értem . . .

— Csak nem babonás, Mr. Hope?

— Mint minden katona, akit megkíméltek a golyók.

19

A falu szélén, már majdnem a nyílt sztyeppen áll az iskola. Még be sem lép az ember, már érzi, hogy csupa napfény ezen a szeles, derűs reggelen.

— Megfigyeltem: ha iskolába vezetnek, mindig valami fontosra van kilátás — jegyezte meg Galois. Arca lángol: jól megdörzsölte hideg tenyerével. — Mondja, Tambijev, ki fog velünk beszélni?

— Malinovszkij.

— Na, mit mondtam? — fordult Galois Hope-hoz, aki vállán hátizsákjával ráérősen követte. — Hallotta: Malinovszkij!

— A Mindenhatónak jó füle van, meghallotta az imánkat...

Kiderült, hogy az iskola nemcsak fénnyel telített, de meleggel is. Megfoghatatlan, hogy lehetett átfűteni az épületet ilyen hidegben. A kályhákat nemrég rakhatták át: a szilárdság kedvéért trágyával kevert száradó agyag és a kissé nyirkos tüzelő szaga érződött a házban.

— Fáradjanak be, az altábornagy várja önöket! — A kopasz, kockafejű alezredes kissé felvonta a szemöldökét, amitől arca lelkesen elszánt kifejezést öltött. — Tessék. — Az ajtóhoz lépett. — Altábornagy elvtárs, bemehetünk?

Az ajtó kitárult, és a tábornok, akit bizonyára nem csak Tambijev látott meglepően fiatalnak, a két tudósító elé jött.

— Üdvözlöm önöket! — Biccentett, miközben hosszú haja szétröppent és eltakarta a fülét. — Üdvözlöm — ismételte meg, kezét előrenyújtva, míg a másikkal szétlazult haját simította le.

A termetes, széles vállú tábornok sorra kezet fogott a vendégekkel, és mindegyikük magán érezte figyelmesen kutató pillantását. Mintha előre véleményt akarna alkotni róluk, hogy majd egybevesse azzal, amit a beszélgetés során megtudhat róluk. Tambijev pedig hol Galois-ra, hol Hope-ra nézett, azon tűnődve, ők vajon milyennek látják Malinovszkijt. Galois talán összehasonlíthatja Mannsteinnal, akit az orosz tábornok megvert, ezeken a sztyeppeken, és levonja a következtetést: az orosznak talán kevesebb a fantáziája, kevésbé csillogó, de több

benne a lelkierő, a megfontoltság, a körültekintés és a józan ész... Hát Hope? Ő mit gondolhat Malinovszkijról? Azt, hogy orosz paraszt fia, akit a Volga-vidéki sztyepp talán arra a szántóföldre emlékeztet, amelyet apja vagy nagyapja művelt meg valahol a Don vagy a Dnyeper mellett, és ezt a fagyos tájat nem aszerint nézi, hogy a hadak számára jó-e vagy sem, hanem hogy a gabonának kedvező-e...

A terem, amelyben voltak, nyilván a földrajztanítás céljára szolgált, falán háborítatlanul ott lógott Przsevalszkij, Bering, Szedov arcképe. Vagy mert a németek keze nem volt elég hosszú, hogy elérje őket, vagy azért kímélték meg a felfedezőket, mert vállrojtot viseltek és cári tábornokoknak hitték őket.

— Foglaljanak helyet — mutatott Malinovszkij a terem közepén álló festetlen asztal felé. — Parancsolnak egy korty francia konyakot? Jót tesz a hideg ellen — nevetett. — Mannstein egyik hadosztálya egyenest Franciaországból jött... szóval neki köszönhetjük!

Mielőtt az üveget felbontotta, felemelte és címkéjével a vendégek felé fordította:

— Valódi Concorde, amellett, ahogy a franciák mondják: Si se vend vieux, c'est le mieux!

— Ön tud franciául? — kérdezte önkéntelenül Galois.

Malinovszkij elmosolyodott, kivillantva erős fogait.

— Egy keveset... Azelőtt jobban tudtam.

— Azelőtt?

— Igen. Hiszen Franciaországban voltam az orosz expedíciós hadtesttel...

— Voilà... Pandant la première guerre? — igyekezett Galois franciára fordítani a szót, amelyet különben Hope is jól beszélt.

De Malinovszkij visszatért az oroszra.

— Mi volt az a háború ehhez képest? — kérdezte. — Vegyük például a kotelnyikovói harckocsiütközetet...

— Mannstein állt önnel szemben? — kérdezte Galois.

— Három gyalogos és három harckocsizó hadosztály élén...

— Bocsánat, mit tud ön Mannsteinről? — kérdezte Hope.

— A fiatalok közé tartozik — felelte elgondolkozva a tábornok. — Azt mondják, a hadviselésben, mint mellesleg, a diplo-

máciában is (Malinovszkij Tambijevre pillantott), az áttörés külön tudomány, melynek megvannak a maga művészei. Állóháborúban az ilyen ember nulla, de amikor hirtelen össze kell vonni az erőket és áttörni a gyűrűt, felbecsülhetetlen: temperamentum, erély, talán némi kalandorszellem is... ilyennek látom én Mannsteint — nevetett elnéző iróniával.

— Bocsánat, de saját magát másfélének tekinti? — kérdezte Hope, akit érdekelt a hadban állók pszichológiája.

— Nyilván — felelte Malinovszkij, még mindig mosolyogva: látta, hogy a beszélgetés szokatlanul indult, és nem egészen a lényeg felé tart, de nem haragudott meg érte. — Egyébként, ezt nem nekem kell elbírálnom.

— Az áttörés mestere... ez a tábornoknak az a képessége, hogy öklével rá tud csapni az asztalra és szükség esetén a revolvert is előkapja? — kérdezte Hope.

— Igen, feltételezem, hogy Mannstein ilyen is tud lenni.

— De Kotyelnyikovónál nem használt se az ököl, se a revolver, ugye? — Úgy látszott, Hope előre megfogalmazta ezeket a kérdéseket: volt bennük bizonyos következetesség.

— Kotyelnyikovónál? — Malinovszkij mosolyogva legyintett, s ebben jókedv is volt meg jó egészség is; minden arra vallott, hogy a tábornok ügyei ezen a fagyos januári reggelen jól állnak... — Jorin, add ide a térképet!...

Jorin, a kopasz, kockafejű és zord tekintetű alezredes letett a tábornok elé egy térképet, amelyen az Akszaj és a Szal nagy folyóknak látszottak, Kotyelnyikovo és Zimovnyiki pedig csaknem székvárosnak. Malinovszkij ránézett és arcán aggodalommal vegyes szomorúság árnyéka suhant át: ez a térkép azokról az emlékezetes napokról és éjszakákról sok mindent megőrzött.

— Az olyan emberre, mint Mannstein, bizonyára jellemző a következő apróság: az általa kitervelt hadműveletnek az „Isten" nevet adta, az első felének a „Téli zivatar"-t, a másodiknak: a „Mennydörgés"-t. Mint látják, még az égi erőket is ellenünk fordítják! Komolyra fordítva a szót: nézzenek ide — mutatott a térképre —, Mannstein december 12-én indította meg támadását. Harckocsijai... — több száz volt neki, sűrű és erős oszlopban vonultak a tyihoreck—sztálingrádi vasút mellett. Malinovszkij erélyesen összeszorított ökle félkört írt le, a harckocsik

mozgását jelezve. — Meg kell adni, a csapás pontosan volt irányítva, és a támadás abban az ütemben folyt, amelyben a gyorsaság megkettőzi a valóságos erőket, és háromszáz harckocsi hatszázat érhet. Egymás után két vonalat elfoglaltak. — Élére állított tenyere leereszkedett a térképre, és mintegy kettészelte a tyihoreck—sztálingrádi vasutat. — Mannstein már Sztálingrádhoz közeledett, amikor parancsot kaptunk, hogy meginduljunk ellene; az én hadseregem 200 kilométerre volt a harcok színhelyétől... Olyan fergeteg kerekedett, amilyen csak a decemberi sztyeppen lehetséges: nem havat, hanem száraz homokot fújt a szél. Nincsenek utak, minden elakad, a kerekek egy helyben forognak, talán csak az emberi láb bírja... Úgy alakult, hogy a gyalogság érkezett oda előbb, és csak utána a harckocsik. Igen, először csak a gyalogság volt, azután jöttek a harckocsik és a légierő... Hanem ez volt ám az ellentámadás! A fő mégsem az, hogy december 29-én Mannstein már újra ott volt, ahonnan két héttel előbb elindult Sztálingrád ellen... — A tábornok összesodorta a térképet, és most az asztalon simított végig. — Nem!

— Bocsánat, hát mi? — kérdezte Galois, először nézve fel jegyzetfüzetéből, amelybe buzgón és pontosan feljegyzett mindent.

— Hogy mi? — ismételte meg a kérdést Malinovszkij, és az ajtó felé nézett. — Jorin, hogy állunk a harapnivalóval? Parancsoljanak... — szólt a vendégekhez.

A szobában, ahová betessékelte a vendégeket, ugyanolyan fehérre gyalult asztal állt, mint a dolgozószobában, de ebédhez terítve. Földközi-tengeri szardínia, vékonyra szeletelt főtt sertéshús, tejfölös tojás, vastag karikákra vágott hagymával díszített hering, és mindez friss és gyönyörű.

Tambijev az asztalfőn ülő Malinovszkijra nézett, és arra gondolt, hogy Zimovnyikiig nem lehetett könnyű az út, de ennek az embernek az arcán nem látszik fáradtság. Sőt egész lénye nyugodt és magabiztos, maga a megtestesült erő, vagy talán az ellenséggel szembeni fölény, ami tegnap nem volt meg, de mára meglett. Malinovszkij élvezettel kínálgatta őket, úgy látszott, szeret vendégeket fogadni, és mintha csak arra lett volna gondja, hogy jól tartsa őket. De a vendégek a beszélgetés folytatását

kívánták, és mialatt az arany csíkkal szegélyezett fehér levesestálban behozták és kimerték a bordóvörös borscsot, amelynek színén nagy aranysárga zsírpettyek úszkáltak, a beszélgetés folytatódott.

Tambijev úgy vette észre, hogy míg Hope-ot az ember érdekelte a háborúban, az ember hite, pszichológiája, bátorságának és félelmének foka, az, hogy mit bír el és mi haladja meg az erejét, Galois-t a háború stratégiai elvei foglalkoztatták, az, hogy miként értelmezik egyesek, mi jellemezte a tegnapi napot és mi a mát, és ha pszichológiáról van szó, akkor stratégiai méretekben, ha a hangulatról, csakis abban az esetben, ha tömegeken lesz úrrá.

Galois vitte a szót, s a beszélgetés észrevehetően katonai-stratégiai jelleget öltött. Úgy tetszett, hogy egész idő alatt gyűjtötte a kérdéseket, hogy most kitálalja őket. Malinovszkij válaszai azt mutatták, hogy Galois erőfeszítései nem voltak hiábavalók.

— Megkockáztatom azt a gondolatot, hogy a németek viselkedésében olyan vonások jelentek meg, amelyek a moszkvai csata idején még nem voltak meg — kezdte óvatosan Malinovszkij, de közben nem hanyagolta el a levest sem, amelyből sokféle jó illat áradt: délről származván, értett hozzá. — A foglyok elmondták, milyen összevissza, kanyargós utat tettek meg az utóbbi három hónap alatt. Olyankor van ez így, ha a hadseregnek nincsenek tartalékai... De ez még nem minden. — Felemelte a poharát, és biztatta a vendégeket, hogy ugyanezt tegyék, de pohárköszöntőt nem mondott, nyilván csak inni kívánt, mint szűkebb hazájában, Odesszában szokás, a leves közben is. — És jellemző, hogy az embereknek és felszerelésnek ennyire szűkében lévén, hirtelen olyan tékozlást visznek végbe, ami egyáltalán nem természetük: a visszavonuláskor rengeteg felszerelést hagynak hátra. Elmondhatjuk, hogy a visszavonuló csapatok rosszul vannak felfegyverezve, és ez okból könnyen sebezhetők. Ha tehát összeomlás lesz, akkor teljes összeomlás; ilyen eddig nem volt.

Galois jegyzettömbje fölé hajolva hallgatta a tábornokot. Akármilyen ínycsiklandozó volt is a borscs, láthatóan erről is megfeledkezett, jóllehet alaposan ki volt éhezve, és szerette a gyomrát. Megvolt a maga, évek óta használt módszere az élő-

beszéd feljegyzésére, mellesleg, mint azt egyszer Tambijevnek bevallotta, inkább oroszul írt, feltételezve, hogy a fordítás elferdítheti a mondottak értelmét. Amellett orosz nyelvtudása révén a fordítást is figyelemmel kísérhette, s olykor ki is javította.

— És a Vörös Hadsereg? Hogy áll? — Galois érezte, hogy Malinovszkij a lényegről beszél, azt akarta, hogy mindent elmondjon, amit akart. — Mi jellemzi most?

— Nagyobb arányban támadunk, mint az elmúlt télen. Legfőbb nehézségünk: a közlekedési vonal széthúzódása.

— Ez nem kis nehézség — vágta rá nyomban Galois. Tetszett neki, hogy Malinovszkij, a kérdésre válaszolva, nem a Vörös Hadsereg sikereivel kezdte, holott ehhez is joga lett volna.

— Igen, elég nagy, különösen télen — bólintott Malinovszkij. — Ha sikerül ezzel megbirkóznunk, akkor két okból . . .

— Igen? Éspedig?

— A, hogy úgy mondjam, hadseregünk felépítésében végbezvitt reformok megerősítették a hadsereget. Ehhez járul, hogy fokozódott a katonák állóképessége, harcolni tudása. Olyan körülmények között, amelyek közt a katona azelőtt visszavonult, most kitart.

— Mannstein harckocsitámadására gondol? — Galois tudta, hogy a támadás első szakaszában, mielőtt a szovjet tankok megérkeztek, a Mannstein harckocsijaival szemben álló szovjet katonák bámulatos bátorságot tanúsítottak.

— Erre is — bólintott szerényen Malinovszkij. A beszélgetés őt is elragadta, csak azt sajnálta, hogy a borscs kihűlt. — Elismeri, ugye, hogy ha nyílt területen százötven harckocsi jön szembe, nem kis bátorság kell a megállításukhoz.

— Megállították őket? — Galois természetesen tudta, hogy megállították, de még egyszer hallani akarta Malinovszkij szájából.

— Természetesen — erősítette meg Malinovszkij jellemző szűkszavúságával.

— És ön szerint mi van a kitartás mögött, vagy hogy is mondta? — szólalt meg Hope, ideje volt, hogy ő is belefolyjon a beszélgetésbe. — A hit, amely megingott, újból megszilárdult?

Malinovszkij szürkéskék szemében érdeklődés villant.

— Nem, a hit nem ingott meg még negyvenkettő nyarán sem, amikor a nehéznél is nehezebb volt, és a tapasztalattal együtt nőtt... Inkább a tapasztalat, nemcsak a katonai, hanem a lelki tapasztalat is, és ez sok, nagyon sok...

— De ez már nem puszta tapasztalat, hanem megerősödés, nem?

— Mi más a megerősödés, ha nem a tapasztalat?

— És negyvenháromban?... — próbálta Galois visszaterelni a beszélgetést a stratégiai problémákhoz. — Mi várható?

Malinovszkij megtöltötte a kupicákat, lassan, pontosan annyi időt fordítva a műveletre, amennyire szüksége volt.

— Negyvenháromban?... Hát ez nem csupán tőlünk függ.

— A második front? — élénkült fel Galois. Szívesen ironizált volna egy csöppet („Ó, az örök probléma! Hogy is maradhatna ki ez a kérdés egy ilyen beszélgetésből?"), de most nem lett volna helyénvaló. Világos, hogy nem. — Ezt a problémát a második front nélkül nem lehet megoldani?

— Ezt nem mondtam — felelte Malinovszkij. — De a hadseregünk erről keményebben szeretne beszélni... — Tambijevre nézett, mintha azt akarná mondani: keményebben, mint például a diplomatáink. — Érti, mit mondok: keményebben.

— Keményebben... a szövetségesekkel? — kérdezte Galois.

— Természetesen.

— Milyen értelemben?

Malinovszkij felemelte a poharát.

— A szövetség akkor szövetség, ha a szó nem marad puszta szó. Tehát: az őszinte szövetségre és a negyvenhármas évre!

Egy óra múlva a tudósítók elbúcsúztak Malinovszkijtól. A tábornok felöltötte bekecsét, és velük együtt kilépett a házból. Kis hó esett, és az autó a műúton várta a vendégeket. Malinovszkij fele úton elbúcsúzott. Elindultak és időnként hátranéztek: a tábornok még mindig ott állt.

Malinovszkij... 1943-nak ezen a hófúvásos és fagyos délelőttjén, amint ott állt bekecsben és hosszú szárú prémcsizmában a Don melletti nagy falu szélén, bár azt hitte, hogy a háború utait és válaszutait jól ismeri, ezúttal tévedett... Nem tudta, hogy a Donnál a győzelem könnyűszerrel megszületik. Nem lévén jós, azt sem tudta, hogy még ezen a télen a sztálin-

grádi front élére áll, felszabadítja Rosztovot, majd a délnyugati front élén a Donyec-medencét. Azt is nehezen láthatta volna előre, hogy egy évvel ezután a Don melletti találkozás után seregei, ezúttal a második ukrán front zászlaja alá tömörítve, már Iaşi falainál veszik fel a harcot az ellenséggel, és megviszik a hőn áhított szabadságot Romániának és Magyarországnak. Majd a németeken aratott győzelem után átvonul Oroszország végtelen síkján nyugatról keletre, viszontlátva sok olyan helyet, ahol a háború nehéz napjaiban járt, és távol-keleti határainkon száll harcba a Kvantung-hadsereggel, és fegyverletételre kényszeríti... 1943-nak ezen a fagyos januári délelőttjén még csak reménykedve nézett előre, hitt katonáinak szerencséjében és egy kicsit a maga hadvezéri jövőjében is.

20

Kotyelnyikovóban a tudósítókat civil házakban szállásolták el. Hope-nak egy döngölt agyagból épült ház tágas szobája jutott, amely három ablakkal nézett az utcára. Egy fiatalasszony, kilencéves kislánya és egy öregember lakott a házban, apja vagy apósa a menyecskének, de ő többet volt az udvaron, mint a házban — szemlátomást kerülte a találkozást a vendégekkel.

Magas termetű férfi volt, és szálegyenesen tartotta magát, járásában, fejtartásában, öregségtől homályosodó, sötét szemében volt valami büszke elidegenedés. Úgy látszott, felsőbbséges külsejét semmi sem változtathatja meg, még vedlett, agyonfoltozott kis subája, még a csizmája sem, amelynek talpa levált és drótal volt odaerősítve, még a szemüvege sem, amelyet szárak helyett zsinór tartott a fején. Igen, ebben a vedlett subában és rongyos csizmában is meg tudta őrizni valami csoda folytán tartását és méltóságát.

Sok munkára volt szüksége, hogy a hosszú napot kitöltse, hát dolgozott. Egy malac és három tyúk járkált az udvaron, ezeket gondozta, etette és itatta. Amikor a tyúkokat és a malackát meg-

etette, favágáshoz látott. A tuskón ülve pihent, amelyen a fát aprította. A tuskó a léckerítés mellett volt; az öregember mindent látott, ami az utcán történt.

— Jó napot, Hrisztofor Ivanovics — köszöntötték tiszteletteljes szívélyességgel az arramenők.

— Jó napot — felelte az öreg, levéve a füles sapkát kopasz fejéről.

A fészerben, ahová időnként bement eleségért a tyúkok számára, volt egy puskája. Ócska, ötlövetű, sok viszontagságot látott fegyver, ilyennel harcoltak öregapáink a század elején a japánok, később, az első világháborúban a németek ellen. Hrisztofor Ivanovics aligha fogott a kezében azelőtt puskát, ezt könnyen meg lehetett állapítani abból, hogy amikor estefelé kiment a sztyeppre — ott volt valahol az őrhelye —, mint a katonák, előre tartotta a puskát, de alighogy a kerítésen kívül volt, a vállára vetette, a tusával hátra: így kényelmesebb volt vinni.

— Kicsoda a házigazdánk? — kérdezte egyszer Hope a fiatalasszonytól, megkérve Tambijevet, hogy fordítsa le a kérdését. — Mi volt azelőtt?

Az asszony azt felelte, hogy az öregember neki apósa. Tanító, számtant tanított. Hope szeretett volna beszélgetni, és megkérte az asszonyt, hogy ezt mondja meg az öregnek, de az öreg azt válaszolta, hogy nem ér rá.

A falu lakóival való találkozás után, amely a könyvtárban zajlott le, és amelyre jó sokan gyűltek össze, azt mondta Tambijevnek, hogy mégiscsak szeretne az öreggel beszélni. A kérés csaknem parancsnak hangzott, és az öreg most nem tagadta meg. Úgy lépett be a házba, mintha sohasem járt volna itt, leült az asztal mellett álló tonett-székre, úgy, mintha sohasem ült volna rajta. Kigombolt gallérú Tolsztoj-inget viselt, melyet még a húszas években varrhattak, akkor volt divatban. Hrisztofor Ivanovics szegényes ruhatárának ezt a darabját — ezt szinte biztosra lehetett venni — csak az iskolában viselte.

— A könyvtárban elmondták, hogy egy német fekszik a sztyeppen — kezdte Hope. — Van valami köze hozzá?

A tonett-szék megreccsent Hrisztofor Ivanovics alatt.

— Igen, a legközvetlenebb.

— Hogy történt?

Az öreg tanító megcsóválta a fejét, egyszer, kétszer.

— Hogy rövid legyek, így: a domb mögött van egy téglagyár, mellette az irodaépület, természetesen téglából. Emeletes... — Szünetet tartott, azt mérlegelve, hogy elég tömör volt-e az elbeszélése. Arról, hogy az irodaépület téglából épült, talán hallgathatott volna, de hogy emeletes, az fontos. — Már azután, hogy a mi hadseregünk átvonult, kolhoztagok két németet szedtek fel a sztyeppen: egy őrnagyot, övele beszélhet, meg egy közkatonát, azzal már nem lehet szót érteni... — Szomorkásan elhallgatott, bizonyára emlékezetébe idézte a történteket. — Az emeleti szobában helyezték el őket, és három öregembert, köztük engem, megbíztak azzal, hogy felváltva őrködjenek. Őrizzétek őket, mondták, és egyúttal fűtsétek a kályhát, amely ott állt az ajtó mellett, amely mögött a németek voltak. Rám éjszaka került sor, és akkor történt a dolog. — Tenyerével megérintette homlokát, és érezte, hogy nedves: az ember nem akar izgulni, mégis indulatba jön. — Este hallom, nyugtalankodnak az ajtó mögött. Nem vagyok erős a németben, mindössze annyit tudtam kihámozni, „Krieg, Krieg, Krieg", meg „Zeitung", és végül: „Wasser, Wasser!" Szóval alaposan összevitatkoztak. Nem helyes az őrnagyot a katonával összecsukni, gondoltam, az igazság nem egyenlően oszlik meg köztük, a katonának nagyobb igazsága van... Így tűnődök, a kályhámban közben fellángolt a tűz, és enyhén sütötte a hátamat... Mit kerteljek, egyszer csak elnyomott az álom. Éjfél után hallom: Huuu, huuu!... No tessék, már csak ez hiányzott. És újra meg újra hallom: Huuu! Ismerem a farkas hangját, ilyen zord időben ugyancsak szilajok. Ha farkas, hát farkas, ezzel a gondolattal megint elszenderedtem... Amikor reggel át kellett adnom az őrséget, az ajtó mögött nem két német van, csak egy. „Hol a kamerád?" — kérdezem az őrnagytól, az pedig az ujjával a halántékára bök, mutatja: megőrült, kiugrott az ablakon, azt mondja, és eltűnt a hófergetegben. Akkor kaptam észbe, hogy ez a katona üvöltött, mint a farkas. Kiszaladtunk, hát ott feküdt megfagyva. Ennyi az egész.

Felállt és menni készült, de Hope megkérte, maradjon még. Hrisztofor Ivanovics kelletlenül engedett: ő elmondta, amit tudott.

— Hogy érti azt, hogy megőrült?

Hrisztofor Ivanovics megcsóválta ősz fejét.

— Hát... odabent kegyetlenül összetűztek, s lehet, hogy igazán megbolondult, lehet, hogy nem.

— Láthatnám az őrnagyot? — kérdezte Hope.

— Szerintem nincs akadálya — felelte Hrisztofor Ivanovics, és az ajtó felé indult. — De ez nem az én hatásköröm... Ami nem az enyém, az nem az enyém.

Az őrnaggyal találkozni nem volt könnyű dolog: a front elszakadt ezektől a helyektől, már valahol Rosztov körül támadta a németeket. Jorin alezredest kellett igénybe venni Malinovszkij törzséből. De természetesen megadták az engedélyt, mégpedig haladéktalanul. Ez utóbbi körülménynek külön jelentősége volt: az esemény megtörténte óta még nem telt el két nap sem, az ügy kivizsgálást kívánt, a katona még a sztyeppen feküdt...

A felderítő osztályról azonnal odarobogott egy szőke szakállú alezredes azzal a paranccsal, hogy rendezze meg a német és a tudósítók találkozását, és a körülményektől függően a foglyot irányítsa táborba. A szőke szakállú, mint Tambijev megtudta, szaratovi német családban nőtt fel, olyan jól bírta a nyelvet, hogy versekkel próbálkozott, de miután ezzel nem volt sikere, könyvet írt a német antifasiszta költőkről. Természetesen a felderítő osztálynak nem volt szüksége a német irodalom ismeretére, de azért látták valami hasznát: röplapokat írt. Mindezt maga mondta el Nyikolaj Markovicsnak, mialatt a dzsipre vártak, hogy elvigye őket a téglagyárhoz; készségesen mesélt, megérezvén Tambijev érdeklődését személye iránt. Bemutatkozott: Kaszjan Szergej Tyimofejevics.

Amikor beültek a dzsipbe, Hope-nak eszébe jutott Hrisztofor Ivanovics, de az öreg tanárt nem volt könnyű megtalálni: az alezredesnek hatalmi szóval kellett előkerítenie.

Közeledett az este, a sztyepp lilának látszott, különösen azokon a helyeken, ahol vízmosások voltak.

A német őrnagy a tudósítókban feletteseket sejtett, akikre második napja várt, és üdvözlésképpen akkorát dobbantott, miközben összecsapta a bokáját, hogy az ablak kinyílt, mintha invitálná a tudósítókat, hogy vessenek egy pillantást a sztyeppre, ahol a halott német katona fekszik.

— A maga házában kettős kereteket láttam — szólt Hope Hrisztofor Ivanovicshoz, az ablakra mutatva —, itt nincs?

— Egyik helyen van, a másikon nincs — felelte Hrisztofor Ivanovics szokott modorában. — Ahol gyengébb a kemence, ott van, ahol forróbb . . .

— Itt forróbb?

— Amint látja.

Kaszjan hellyel kínálta az őrnagyot, aki azonban csak akkor mert leülni, amikor a többiek már mind ültek.

A szőke szakállú bemutatta a tudósítókat. Az őrnagy felugrott és ismét összecsapta a bokáját, majd nyomban az ablakra nézett: ezúttal nem nyílt ki. Kaszjan elmagyarázta neki, hogy a tudósítók értesültek a katona haláláról, és néhány kérdést szeretnének feltenni. A német beleegyezően bólintott.

— Hadd mondjam meg mindjárt — jegyezte meg, Hrisztofor Ivanovicsra mutatva —, az öreg nem hibás.

A tudósítók elmosolyodtak: nem buta ez a német, egy csapásra meg akarja nyerni mind Hrisztofor Ivanovicsot, mind a jelenlevőket. Először a személyi adatok: Hans Giese, negyvenhárom éves, született Hamburgban, utász őrnagy, elvégezte a műegyetemet, nős.

— Hivatásos katona? — kérdezte Hope.

— Igen, hídépítő mérnök.

— Ismerte az elpusztult katonát azelőtt?

— Mármint Feigét?

— Feigének hívták?

— Igen, Kurt Feige . . . Nem, itt láttam először — felelte az őrnagy rövid tűnődés után, és a sarokba pillantott: ott lógott Feige köpenye, ami arról tanúskodott, hogy köpeny nélkül jutott ki az ablakon.

— Mennyi ideig voltak itt Feigével együtt? — folytatta a kérdezősködést Hope.

— Hát vagy nyolc napig . . . Nem, inkább hétig — mondta Giese némi zavarral; látszott, hogy most nem tudja eldönteni, hová számítsa az utolsó éjszakát: az elhunyt életéhez vagy halálához. — Igen, hét napig — mondta, és rátámaszkodott a bal térdére, hogy elrejtse a keze reszketését.

— Mit mondott saját magáról?

— Azt mondta, hogy ötvennyolc éves, hogy ács vagy asztalos, inkább mégis ács, hogy tavaly hívták be, hogy négy fiú apja, és ezek közül hármat behívtak, és már el is estek.

— Kit okolt a halálukért?

Giese figyelmesen nézett Hope-ra: kérdésében célzatosságot vett észre, és láthatóan kételkedni kezdett benne, hogy tudósító van előtte...

— Természetesen a háborút — felelte.

— A beszélgetéseik békések voltak?

— Persze — mondta gyorsan a német. — Min civakodtunk volna... a mi helyzetünkben?

— Azon az éjszakán vitatkoztak — mondta Hope. — Itt van a tanú. Még azt is megmondhatom, hogy min.

Az őrnagy Hrisztofor Ivanovicsra pillantott; lehetséges, hogy tud németül?

— Miről vitázhattunk?

— Megmondom: elvi vitát folytattak a háborúról — vágta rá Hope.

Giese ismét Hrisztofor Ivanovicsra pillantott, majd Feige elárvult köpenyére: ezek ketten voltak, ő pedig egyedül.

— Feige... hogy is mondjam: ideges volt. A három fia, akiket elvesztett, nem ment ki a fejéből. Igyekezett elterelni a gondolatait. Látja ezt? — mutatott egy kis éjjeliszekrény-féle felé. — Ne féljen, jöjjön csak ide! Látja? — Az éjjeliszekrényen egy csapat madár ült, egy gyűszűnél nem nagyobbak: kenyérbélből voltak gyúrva, irigylésre méltó ügyességgel. — Ezzel a munkával nyugtatta magát. Mondhatnám: mentette... Íme a bizonyíték: az őrült tudja, hogy őrült, és igyekszik megmenteni magát...

— De akkor... mi értelme egy őrülttel vitázni? — kérdezte Hope.

Mielőtt a kérdés eljutott az őrnagy füléhez, meg kellett állnia Tambijevnél és az alezredesnél, akik angolból oroszra, illetve oroszból németre fordították. Az őrnagy türelmesen várta, csak a bal lába rándult össze egyre sűrűbben.

— Ha ketten vannak egy szobában, nincs más lehetőség, mint beszélgetni — felelte.

— De ön olyan problémákról beszélt vele, amelyekről egy

őrülttel nem szokás beszélni — szólt közbe hirtelen Galois németül; tudott németül, igaz, hogy gyatrán, de az is elég volt e kérdés feladásához.

Az őrnagy feléje fordult: mindent inkább várt volna, mint ezt. Itt valami hamisság rejlik: miért kellett a kérdéseknek csaknem a fél világot megkerülniök, mikor a mellette ülő ember angolul is, németül is beszél?

— Ha tudni akarja, mi valamennyien őrültek vagyunk — mondta Giese, az ablakon kibámulva... — Én is! Én is!

Hope hallgatott és Galois is hallgatott. Nem gyújtottak világot, s a sötét homály, amely a sztyeppi szárazerekben összegyűlt, kiáradt és elárasztotta a havat, s a szobába is behatolt.

— De ön elég józan eszű volt ahhoz, hogy ne ugorjon ki a bajtársa után az ablakon? — kérdezte óvatosan Hope. — Még akkor sem, amikor a sztyeppen üvöltött — tette hozzá, és Hrisztofor Ivanovicsra nézett.

— Igen, ő üvöltött — bólintott Hrisztofor Ivanovics.

Az őrnagy lába kiszabadult a keze alól, és nagyot rándult.

— De legalább három ízben megmentettem! — kiáltotta. — Igen, visszatartottam!

— Hogyan? — kérdezte Hope. Már felállt, és az ajtó felé indult, de Giese szavai megállították.

— Amikor ide kerültünk, azt mondta nekem: „Őrnagy úr, én éjszaka kiabálni fogok, ébresszen fel, különben meghalok. Beteg a szívem, és éjszaka légszomj gyötör." Giese körülhordozta szemét a jelenlevőkön, részvétet keresve. — Ó, önök nem hallották ezt az éjszakai üvöltést! Háromszor felébresztettem.

— És megmentette?

— Megmentettem.

— Akkor ki ölte meg? — kérdezte Hope, de nem várta meg a választ: kiment. A többiek követték.

21

Kiléptek a házból és körülnéztek. Nyugaton a szél szétfújta a hófelhőket, a lemenő nap aranyszínűre festett egy kis felhőfoszlányt, ez világította meg a tájat.

— Itt van valahol a közelben, ugye? — kérdezte Hope Tambijevtől. — Megnézhetnénk?

— Szükséges? — szólt közbe Kaszjan. — Egy halott. Mi különös van rajta?

— Szükséges — felelte Hope. — Nekem szükséges.

Hátra se nézve megindult, hajlandó volt akár egyedül nekivágni a sztyeppnek. Galois és Tambijev követte, majd némi tűnődés után Kaszjan és Hrisztofor Ivanovics is. Az amerikai sietett, hogy odaérjen, mielőtt a kis felhő kialszik.

— Szerintem itt van — állt meg Galois, és letérve az útról, egy szalmakazal felé indult, amely az árok mögött volt.

— Jöjjön vissza, itt van! — kiáltott Tambijev Hope-nak.

... A német a szalmakazal tövében feküdt. Olyan kicsi volt, hogy ha nincs az ősz kefehaja, kamasznak nézhették volna. Arca nem látszott vértelennek, ellenkezőleg, furcsán eleven volt, mint egy alvóé. Úgy látszott, hogy már félig megfagyva mászott ide. Karját szétvetette: haldokolva nem érezte a hideget.

— Giese ölte meg? — kérdezte Kaszjan. Természetesen volt saját véleménye, de tudni akarta, hogy a tudósítók mit gondolnak.

— Giese — mondta Hope. Ő már régen megfelelt magának erre a kérdésre, most csak fennhangon megismételte.

— Giese? — kérdezte újra Kaszjan, Galois-ra nézve.

— Még gondolkoznom kell rajta — mondta Galois. — De hát fontos, hogy ki ölte meg?

— Hát mi a fontos? — állt meg Hope. Hangjában ingerültség csengett: érezte, hogy nem kerüli el a Galois-val való összecsapást, a küzdelem már érlelődik.

— A fontos az, hogy halott.

Hope még mindig egy helyben állt, noha a többiek már mind továbbmentek.

— És nem is fontos, hogy ki ölte meg?

— Ki ölte meg a németet, Hrisztofor Ivanovics? — fordult Galois az öreghez, mintha nem is hallotta volna Hope ingerült szavait.

— Fel nem foghatom — mondta Hrisztofor Ivanovics. — Egyszerűen fel nem foghatom . . .

Visszatértek a faluba, és azt remélték, hogy a háziasszony teával várja őket.

— Kérem, mit jelent ez a „fel nem foghatom"? — kérdezte Hope, amikor asztalhoz ültek. — Nem az őrnagy ölte meg a németet?

Az öreg nem sietett a válasszal.

— Nem merném állítani — jegyezte meg végül, amikor a hallgatás már kínossá vált.

Hope felállt, járkálni kezdett a szobában; vastag talpú kanadai csizmája, úgy tetszett, az egész házat megreszkettette.

— Maga orosz! — kiáltotta Hope. — Hogy lehet, hogy . . .

— Mi következik abból, hogy orosz vagyok?

Hope az öreg fölé hajolt:

— Jobban kellene ismernie a németet. Ő ölte meg.

Az öreg vállat vont, ahhoz, amit hallott, nem volt mit hozzáfűznie.

— Hagyják már Hrisztofor Ivanovicsot, túl sokat kívánnak tőle! — szólt be a szomszéd szobából a fiatalasszony. — A másik háborúban, amikor vörösök meg fehérek voltak, egyszerre bújtatott egy vöröst és egy fehéret! Csak egy spanyolfalat állított közéjük, nehogy összemarakodjanak!

Tambijev és Galois hahotában tört ki.

— Ön mit gondol? — kérdezte Hope Kaszjantól.

— Azt gondolom, az őrnagy vétkes a katona halálában, de ez egyelőre nincs bizonyítva. — Lehet, hogy a véleménye nem volt ennyire határozatlan, de nem sietett kinyilvánítani.

Egy órával később, amikor a dzsip előállt, Hope a sztyeppre vivő útra pillantott, és meglátta Hrisztofor Ivanovicsot puskájával a vállán, amint megy őrködni.

— A kotyelnyikovói Jézus Krisztus? — Hope addig le nem vette a szemét az öregember hórihorgas alakjáról, amíg el nem tűnt az éjszakában. A tudósítás címe már megvolt, csak le kellett írnia.

Egy nappal később, már Zimovnyikiban a megszakadt beszélgetés újrakezdődött, mialatt a tudósítók a sebtiben felépített bakterházban melegedtek A kis vaskályha, az a fajta, amelyet a távolsági járatok vonatkísérői szoktak a tehervagonokba beállítani, vörösen izzott, és Hope, aki legközelebb ült a kályhához, egy vadnyugati indiánhoz hasonlított — egyébként alighanem onnan is származott. Galois kímélte a szívét, és nem ment közel a kályhához, csak feléje nyújtogatta hosszú ujjait; mint Tambijev magában megállapította, nem volt hiú, de alkalomadtán szívesen mutogatta szép zongorista kezét, tudniillik jól is zongorázott.

— Szerintem az eset arra vall — mondta Galois —, hogy valami megpattant a németekben.

— Nem bíznak egymásban? — kérdezte Hope.

— Több ennél. Gyűlölik egymást.

— Ezt akkor lehet mondani, ha az őrnagy megölte a katonát — vágta rá Hope, visszatérítve Galois-t a félbeszakított vitához. Elég durván térítette vissza.

— Nem tudom, nem tudom — hajtogatta Galois.

A beszélgetés ezzel nem fejeződött be, csak elodázódott, hogy a kellő pillanatban új erővel támadjon fel. Így is történt. Amikor a tudósítók el készültek hagyni Zimovnyikit, a fagy hirtelen megenyhült, úgy látszik, megváltozott a széljárás. Egyszerre azok a mélabús, bizsergő szagok töltötték be a levegőt, amelyek a kora tavaszra jellemzők. Talán a Kaspi-tenger felől fújó szél hozta, vagy lehet, hogy az itteni földben rejlett, és a szél felkeltette. Galois elhívta Tambijevet, hogy járjanak egy kicsit a sztyeppen.

— Nem gondolja, hogy ott a téglagyárban nem két őrült kapott össze, hanem két szerencsétlen flótás? — kérdezte.

— Ön a könyörületes Hrisztofor Ivanovics pártjára állt? — tette fel a kérdést Tambijev.

— A bölcs Hrisztofor Ivanovicséra — helyesbített Galois; kereste az alkalmat, hogy ezt Hope-nak megmondja, és Tambijevnek mondta meg.

— Hogy értsem ezt?

— Amit Hrisztofor Ivanovics mondott, annak ez az értelme: két szerencsétlen flótás.

— Ha így beszél, felmenti az élőt és elítéli a holtat, nem igaz?

— Nem, semmiképpen. De ha Hope-pal értek egyet, azzal, hogy megnevezem a gyilkost, pedig nem ismerjük . . . — jegyezte meg Galois. Nem ok nélkül hívta el Tambijevet: forrt benne az indulat, és beszélgetni vágyott. — Mindaz, amit amerikai kollégám mondott, nem győz meg engem. Az ő igazságszolgáltatása nem őszinte.

— Megálljon, úgy beszél, mintha én nem is lettem volna ott — szólt Tambijev. — Igazságszolgáltatást mondott.

— Olyan gyorsan megtalálta a bűnöst, hogy bevallom, zavarba jöttem — jegyezte meg Galois. — Még a kételyek rabja voltam, és ő már mindent megoldott, pedig megfordítva kellett volna.

— Ugyan miért?

— Ő az író, nem én . . .

— Ha író, akkor kételkednie kell?

— Igen, még akkor is, ha minden világos. Ahol kétely van, ott nincs önzés. Ahol nincs önzés, ott az igazság.

— Úgy gondolja, hogy jelen esetben önzéssel van dolgunk?

— Nem tudom.

Most egy szélvédő fasor mellett mentek, itt csendesebb volt, mint a nyílt sztyeppen.

— Amikor azt mondja: nem tudom, magában azt gondolja „de tudom", igaz? — kérdezte Tambijev.

— Nem tudom — ismételte meg Galois, de szavai most is így hangzottak: tudom, tudom!

— Ha nem tudja, akkor miről van szó?

Galois megállt, letört egy akácfaágat, teljes erővel lecsapott vele a fagyos hóra, egyszer, kétszer, háromszor.

— Erről, ni! — mondta szuszogva: úgy csapkodott, hogy belefáradt a szive. — Nem szabad ilyen hiszékenynek lenni.

— Szóval a diplomata, akár az író, kételkedjék?

Galois Tambijev felé fordult. Furcsán ívelt szemöldöke lassan a homlokára csúszott, mindjárt a fejebúbján lesz.

— Igenis kételkedjék. Aki könnyen elfogadja a másik véleményét, az valamit elhallgat.

— Hope kivételével.

— Nem tudom, nem tudom — mondta, ki tudja, hányadszor

Galois Úgy látszott, ezt a beszélgetést mindenáron végig akarta vinni. — Az oregnek igaza van· két szerencsétlen flótás — tért vissza a beszélgetes kiindulópontjára. Mint azok ketten, akiket annak idején bujtatott, a voros és a fehér — mondta váratlanul; nem ide akart-e kilyukadni? — Igen, mint azok ketten, de ez mar más téma . . Nem titkolom, az oreg izgat engem Becses nekem ez a Hrisztofor Ivanovics

— Hope így mondta: a kotyelnyikovói Jézus Krisztus — jegyezte meg Tambijev

— Jézus Krisztus? Ez sem mindig rossz — mondta Galois. — Higgye el nekem nem mindig.

— De hát Jezus Krisztusról van szó? — mosolygott Tambijev — Nem, itt sokkal bonyolultabb minden . . . Szóval, még szeretnék visszatérni erre a beszélgetésre . . . ha megengedi, Alekszej Alekszejevics — tette hozzá.

— Hogyne — valaszolta Galois rovid tűnődés után. — De tudja, mi az érdekes? Ebben a históriában meglattam Sztálingrádot es a háború uj jegyét.

— Új?

— Uj.

22

December 24-én késó este, amikor Beketov már haza készult menni, telefonált Sosin, es kozolte, hogy Darland-t Algírban meggyilkolták

— Valami fiatal francia, szinte még gyerek lőtt rá, és halálosan megsebesítette — magyarázta Sosin szenvtelenul; úgy látszott, azzal kérkedik, hogy a legszenzációsabb eseményekről is kozonyós hangon tud beszélni. — Darland meghalt, és a fiú most hősnek érzi magát

Sosin kozlése szinte a székhez szogezte Beketovot; Darland halála annyira megfelelt bizonyos angolok és franciák torekvéseinek hogy úgy tetszett, éppen ők ítélték halálra, amellett

minden más vélemény még bizonyításra szorul, ez pedig annyira nyilvánvaló, hogy csak megcáfolni lehet, megokolni nem.

Telefoncsengetés térítette magához: a nagykövet telefonált.

— Jöjjön be — mondta és máris letette a kagylót; biztos nem volt egyedül, különben megérdeklődte volna: „Sosin már magának is megmondta?", és maró gúnnyal megjegyezte volna: „Semmiért sem kell olyan súlyos árat fizetni, mint a lelkiismerettel való megalkuvásért. Az élet még a legkisebb ár érte..."

Beketov bement hozzá.

— Már mindent tud?... Nem lehetetlen, hogy de Gaulle Algírba repül, ott fontos események várhatók. Maga is készüljön fel, Szergej Petrovics. Kapcsolatai a franciákkal hasznunkra lehetnek. Nagy és véres csata ígérkezik...

— Darland-nak voltak kiszemelt utódai? — kérdezte Beketov.

— Igen, elég sajátosak — felelte Mihajlov. — A múltkor ott volt önnel de Gaulle-nál Grabin a kis követségünkről? — Ez a csaknem kedveskedő „kis követségünk" az emigráns szövetséges kormányoknál: Franciaországnál, Jugoszláviánál, Lengyelországnál és Csehszlovákiánál akkreditált második londoni képviseletre vonatkozott.

— Igen, Grabin.

— Könnyen lehet, hogy vele együtt fog repülni — mondta Mihajlov. — Szerintem ez a Grabin krónikus elkéső. Mindig és mindenhonnan elkésik. Azt mondják, okos és kedves ember, csak megvan ez a furcsasága. Mit csináljunk vele, amikor nemcsak diplomata, hanem állítólag az egyiptomi kéziratokhoz is ért? Maga az isten parancsolta meg neki, hogy elkéssen. Tapasztalatból tudom, hogy ezt a betegséget lehetetlen gyógyítani. Meg van győződve róla, hogy először azért késett el, mert megállt az órája, másodszor pedig azért, mert defektet kapott az autó... Azt mondják róla, úgy beszél franciául, ahogyan a múlt században beszéltek nálunk. Nem, magát nem azért küldik oda, hogy Grabint biztosítsa, hanem mert bíznak magában. Bogomolov is nagyon kéri. — Az előtte fekvő könyvre sandított, ami nyilván ezt jelentette: minden szükségeset elmondott már. — Persze csodálkozik: a brit birodalom ügyei, és most egyszerre Algír. Látszólag igaza van. Látszólag... Tudja, ez a szabály minden-

kire érvényes, csak a diplomáciára nem. Természetesen itt is vannak keletre és nyugatra szakosítottak, Afrika-szakértők és Latin-Amerika-szakértők, mi több, japán és kínai és indiai specialisták... De ezek ideig-óráig. Előfordulhat olyan helyzet, amelyben az indológust az Egyesült Államokba küldik vagy a latin-amerikait Japánba. Például én, miután éveket áldoztam Nagy-Britannia tanulmányozására, Japánban és Finnországban képviseltem az országot. Ráadásul most van egy probléma, amely minden más problémát felölel: a háború... Vigasztalására elmondhatom — s a nagykövet hamiskásan mosolygott —, ma erőnkhöz mérten mindannyian a francia ügyekkel foglalkozunk. Franciaország bonyolult dolog. Ezért hát útra fel!

„Tehát voltak Darland-nak utódai? — gondolta Beketov, a nagykövettől visszatérőben. — És ki tud ellenállni de Gaullenak ebben az új helyzetben? Giraud, a tiszteletre méltó konzervatív?... De alkalmazható-e Giraud-ra ez a meghatározás? Mit tudok én Giraud-ról? Nem annyira az anyaország, mint a gyarmati Franciaország tábornoka. Negyvenben a németek fogságába esett, de két év múlva megszökött a fogságból, és Vichyben termett. Ha tekintetbe vesszük, hogy Giraud csak Pétain-ig szökött, felmerül a gyanú, vajon nem az a fajta szökés-e ez, amelyben a foglyul ejtő hadsereg jobban érdekelt, mint maga a fogoly. Franciaországban Giraud-t Pétain barátjaként ismerték, ezért „szökését" a marsall is sugalmazhatta. Majd következett Giraud második szökése: az amerikaiak segítségével Algírba irányította lépteit. Az amerikaiak segítségével? Igen, az igazhitű amerikaiak elképzelése szerint de Gaulle szinte elválaszthatatlan Thoreztől: egyik is, másik is a maquiból jött. Ezért mindazokat, akiket szembe lehetett állítani de Gaulle-lal, szembe is állították vele — az öreg Giraud sem volt kivétel. Pozíciója annál szilárdabb, minél lelkesebben beszél de Gaulle a forradalomról.

De amennyiben ez az igazhitű amerikaiaktól függ, lehet például Giraud Darland utóda? Mi van Giraud-ban Darland-nal közös? Csupán a konzervativizmus vagy valami több is: harcos antikommunizmus, talán szovjetellenesség is? Azért szovjetellenesek, hogy pozíciójukat erősítsék, vagy valamivel több is rejlik itt? Például az az óhaj, hogy falat emeljenek, amely megállítja a közeledő orosz hullámot? Ha a tényeket tekintjük (csak-

is a tényeket!), amelyek a Nyugatnak orosz szövetségeséhez való kapcsolatát jellemzik, e törekvés jelei bizonyára szembetűnnek, s minél inkább közeledünk Sztálingrádhoz, annál jobban: valamit tenni kell ezzel az orosz hullámmal, mert még kicsap és elnyeli a vén Európát. Akármilyen paradoxul hangzik, ami Darland-nal történt, még kedvére is lehet az amerikaiaknak. Az emberek emlékeznek: Darland a németekkel való kapcsolatában messzebb ment, mint ahogy egy olyan politikus teheti, aki a szövetségesekhez állt át. Igaz, mondhatta volna azt is, amit a kisebb rangú bajtársai: Katona voltam, parancsra cselekedtem... De akkor Darland nem lett volna Darland..."

A repülőgép alkonyat felé szállt le Dakarban. A vakítóan tűző nap mintha kivasalta volna a föld legrejtettebb redőit is. S mint vasalás után, pörkölődés szaga érződött.

Az egyiptomi kéziratok szakértője, aki két nappal előbb érkezett Dakarba, természetesen késve ért ki Beketov gépe elé, és Szergej Petrovics már éppen el akart indulni egyedül a városba.

— Jaj, bocsásson meg, kilyukadt a gumi, kereket kellett cserélni — mondta Grabin, már a kijáratnál csípve el Beketovot. Feltételezve, hogy a magyarázata teljesen kielégítő, tüstént a lényegre tért: — Tegnapelőtt érkeztem, és úgy forgok, mint mókus a keréken... Itt egymást érik az események!

— Darland esetének van folytatása?

— Igen, tegnap Giraud parancsára kivégezték azt a fiatalembert... Azt mondják, az utolsó percig nem fogta fel, mi történik... Amikor egy ember, ráadásul olyan emocionális lény, amilyennek én ezt a fiút gondolom, elvbarátai táborából hirtelen az ellenség táborába kerül, valóban nehéz felfognia a történteket...

— De kit képviselt? — kérdezte Beketov, körülnézve a kiürült repülőtéren... — Nem de Gaulle-t?

— Talán de Gaulle-t is, ha nem is közvetlenül...

— Akkor a tábornok miért nem kelt a fiú védelmére?

— Mit gondol, voltaképpen kicsoda de Gaulle Giraud szemében?

— Nem eléggé befolyásos?

— Mondjuk... — felelte Grabin, Beketov úgy vette észre, hogy kelletlenül: nem kívánt jóslatokba bocsátkozni.

— Szóval egyenlőtlen küzdelem lesz?

— Ki tudja? — hárította el a kérdést Grabin. — Az idő még nem hallatta szavát... Egyébként az idő ingatag fogalom.

Átvágtak a téren, és beértek egy emeletes épület árnyékába, melynek fala még mindig ontotta a hőséget.

— Hogyan osztotta be az idejét? — kérdezte Beketov; arra akarta terelni a beszélgetést, ami őt Algírban érdekelte. — Holnap például mit csinál?

— Ma hajnalban egy francia búvárnaszád futott be az itteni kikötőbe, és parancsnoka Giraud rendelkezésére bocsátotta magát. Az ünnepélyen, úgy hallom, mindkét fél képviselőinek ott kell lenniük. Igaz, a második nem hivatalos. — Beketovra nézett, de nem olvasott le arcáról lelkesedést. — Tisztán pszichológiailag sem lesz érdektelen.

— A másik fél de Gaulle-t képviseli?

— Természetesen, de egyelőre... jelképesen.

— És nekünk ez elég? — fejezte ki kételyét Beketov. — A jelképesség nem rossz, ha minden egyéb megvan...

— Például? Találkozás egy befolyásos személlyel?

— Ha nem is befolyásos, de legalább tájékozott személlyel.

— De Gaulle munkatársával?

— Ezúttal inkább Giraud-éval. Az ügy minden oldalát látnunk kell.

Előállt Grabin autója, és beszálltak. Egy ideig szótlanul ültek, át akarták gondolni mindazt, amiről az imént beszéltek. Az autó a tengerparton haladt; a víz éppen úgy fehérlett, mint a föld és az égbolt. Beketov még soha nem látott ilyen tengert, valahogy megfoghatatlannak tetszett: csak háttér volt, és meg kellett erőltetni magát, hogy ezt a hátteret összekapcsolja azzal, ami foglalkoztatta.

23

Az ünnepség, amelyről előző nap Grabin beszélt, csak feltételesen volt ünnepségnek nevezhető. A móló vége — amely oly mélyen nyúlt a tengerbe, hogy úgy látszott, mintha felébe szelné, és az ünnepi szertartásra összegyűltek, ha kedvük tartja, átgyalogolhatnak Franciaországba — egy kicsit kiszélesedett, körülbelül akkorára, mint három, egymás mellé állított vasúti kocsi. A játékos sors gonosz tréfát űzött, amidőn ezen a kis térségen helyezett el névvel és névtelenül mindenkit, aki hazája holnapjával fűzte össze és akarta egybefűzni a sorsát. Giraud saját személyében jelent meg, de Gaulle viszont csak jelképesen volt jelen: talán az a borotvált fejű, vörös arcú tüzéralezredes képviselte, akinek angol mintára készült térképtáskája kétségtelenül tanúsította, hogy Londonból jött; talán az a repülőtiszt, aki felkötött sebesült karral jelent meg; vagy igen valószínű, hogy az a füstszínű zubbonyt viselő, magas és kicsit gőgös tábornok, diplomata vagy katonai akadémiai tanár, aki némileg de Gaulle-ra emlékeztetett, s talán ezért vonta magára Giraud kíséretének zavart és figyelmes pillantásait, és alighanem meggyőzte a megjelenteket, hogy az öreg harcossal most éppen ő áll szemben. Mellesleg, a szürke zubbonyos tábornoknak is voltak kísérői, mégpedig azonos rangúak, ami már félreérthetetlenül mutatta, hogy ő az... Más szóval, a két farkasszemet néző embernek úgy kellett tennie, mintha nem ismernének egymásra. Ami, még ha számításba vesszük is, hogy mindegyikük háta mögött ott volt a protokoll legkifinomultabb iskolája — a francia —, nem volt könnyű. Még jó, hogy nem futottak egymásnak a mólón. De még a kis térségen is nehéz volt a dolguk: a kíséret nem annyira elválasztotta, mint egymás felé taszigálta őket. Szóval csak a csoda mentette meg a mólót a felrobbanástól.

Giraud-nak széles, enyhén hajlott háta volt. Talán ezért nézett kissé sandán, leszegett fejjel. A homlokát barázdáló éles ráncokat napbarnított arcszíne még mélyebbnek mutatta. Nehéz lett volna megmondani, mikori keletű ez a barnaság, abban a régi időben rakódott-e le, amikor Giraud a francia gyarmato-

kon szolgált, vagy már most került a tábornok arcára. Akárhogy is volt, Giraud arca még elcsigázottabbnak látszott tőle.

A szürke zubbonyos tábornok Giraud-hoz képest arisztokratikusan sápadt volt. Nem annyira a kortól, mint a kasztjától. Giraud magas kora ellenére csapatszolgálatot teljesítő tisztnek látszott, afféle gyarmati katonának, akinek most kesztyűbe bújtatott keze még mindig keményen tudja markolni a kardot. A szürke zubbonyos tábornok külseje viszont arra vallott, hogy igenis tanár áll a nézők előtt, aki igyekszik a modern háború formáit elsajátítani, és egybeveti őket Gamelin és Schlieffen elveivel. Nem annyira az arca, mint a keze, pontosabban: a jobb keze tanúskodott erről, melyet valahogy különösen fenségesen emelt az állához, és akkor látszott, hogy milyen finom, milyen arisztokratikusan kékeres a bőre.

A tábornok vagy tizenöt évvel volt fiatalabb Giraud-nál. (Különben, a kíséretének tagjai is.) Azzal a tizenöt évvel, amely alatt Franciaország megtette a lépést Poincarétól Blumig — pontosan Blumig, mert Daladier-val új szakasz kezdődött és haladt ereszkedőn Lavalhoz és Pétain-hez. Giraud nem lehetett volna apja a fiatal tábornoknak, a korkülönbség ehhez kevés volt, de még a nézeteik közötti különbség sem volt olyan, hogy a nemzedékek örök ellentétéről lehetett volna beszélni, de Giraud eszményei lényegesen eltértek de Gaulle eszményeitől, tehát a tábornokéitól is.

Míg Giraud politikai családfája Poincaréval kezdődött, a gaulle-isták közös genealógiájának más gyökerei voltak: a köztársaság, amilyennek azok látták, akik ott álltak a köztársasági Franciaország bölcsőjénél. Igen, a köztársaság, s ezért a francia szuverenitás elképzelhetetlen az oroszokkal való szövetség nélkül. Abban a korántsem egyenlő szárú háromszögben, amelybe a történelem akaratából a független francia államiság van beírva — Oroszország, Nagy-Britannia és Németország között —, csak az oroszokkal való szövetség biztosíthatja a franciáknak a függetlenséget és az államiságot, éspedig az új Oroszország szövetsége nagyobb mértékben, mint hajdan a régi Oroszországé, mert az új erősebb, tehát felelősebb.

Ezért ha akarná is Giraud és a szürke zubbonyos tábornok, pusztán jószántukból itt nem kerülhetnék el egymást. De a pro-

tokoll azt parancsolja, hogy mosolyogjanak, és ők mosolyognak. Például az a dús bajuszú gyalogos tábornok Giraud kíséretében, aki valamelyest Joffre marsallhoz hasonlít, semmi elítélni valót nem lát abban, hogy összekacsintson a szürke zubbonyos tábornokkal, csaknem tüntetően összekacsintanak, aztán szóvicceket mondanak egymásnak és nevetnek — igaz, hogy fojtottan nevetnek, nehogy a mólót megingassák.

— Ez az a bizonyos Jardan tábornok, már beszéltem róla — súgta Beketovnak Grabin.

— Jardan, Jardan... nem ő az, aki megtámadta a németeket valahol a luxemburgi határnál, amikor a Maginot-vonalat megkerülték?

— Szerintem ő.

24

Vagy negyven percig robogtak az aszfaltozott úton, amely halványan fénylett a csillagos éjszakában. Majd kiszálltak az autóból, és egy keskeny utcán végigmenve, fehér villához értek, majd egy ültetvényhez, amely még az itteni helyekhez képest is elég szokatlan volt: egy kavicsbánya mélyén feküdt, melyet, miután a kavicsot kibányászták, nem temettek be, hanem narancsfákkal ültették tele.

Jardan tábornok, akinek ezt a villát rendelkezésére bocsátották, élvezte, hogy el tudja mondani vendégeinek a kert történetét. A kert végébe vezette őket. Elöl ment, félrehúzta a narancsokkal teli ágakat (a kései idény ellenére a fák roskadoztak a gyümölcstől), és közben mesélt. A történet lényege, hogy a fehér villa gazdája, egy olasz, Szicíliában látott hasonló ültetvényeket, ahol ásatásokat folytattak, s a gödröket nem egyengették el. Ezek a „pincekertek" azért jók, mert a narancs jóval később érik be, mint a felszínen, tehát nincs holtszezon.

A szicíliai kertről szóló történetre nagy szüksége volt a házigazdának a beszélgetés elindításához.

— Hogy tetszik Afrika? — kérdezte ezután Beketovtól. — A hőség csaknem ugyanolyan kellemetlen, mint az önök téli hidegei, nem?

— Nem egészen, tábornok úr — felelte Beketov.

— Lehet, lehet — hagyta rá gyorsan Jardan: első kísérlete a beszélgetésre nem sikerült.

— De a franciák, a marseille-iak vagy a touloniak fel sem veszik ezt a hőséget, igaz? — kérdezte Grabin, remélve, hogy még nincs minden elveszve.

— Igen, talán ... minden attól függ, hol születtünk — mondta kelletlenül a tábornok. — Én például Cannes közeléből származom, engem nem nyomaszt. Giraud tábornok ellenben, noha a fél életét francia gyarmati szolgálatban töltötte, nehezen viseli el ...

Elhangzott hát a név! Nem fontos, hogy szünet állt be utána, igen hosszú szünet, a fontos az, hogy mégis elhangzott.

— A tábornok a gyarmatokon szolgált? — vette föl a fonalat Beketov, aki Giraud tábornok életének ezt a tényét, egyelőre az egyetlent, amelyet Jardan megemlített, pontosan akarta ismerni.

De a francia a kérdést tágabban kívánta értelmezni.

— Mit titkoljuk, mielőtt a háború véget érne, Franciaországnak még egyszer össze kell mérnie kardját a németekkel — mondta és vendégeire pillantott. — Parancsolnak bort? Nem, nem algírit, franciát — nevetett és legyintett —, a franciák még Algírban is igyekeznek francia borokat inni. Megszokás? Lehet, lehet ... Tehát újra össze kell mérni a kardot. Ez elég komoly lesz, sokkal komolyabb, mint a múltban ... Hogy ki vezeti majd a franciákat, ez nem üres kérdés, korántsem az ... Higgyék el, én független vagyok, és meg tudok felelni a kérdésre anélkül, hogy jobbra-balra tekingetnék ... Ráadásul katona vagyok, és ez, hogy úgy mondjam, néhány adut ad a kezembe ... Ki vezeti majd a franciákat?

Elhallgatott; most megengedhette magának: a beszélgetés első láncszeme megvolt. Szótlanul töltögetett — a bor fanyar volt és elég hűvös, itatta magát és oltotta a szomjúságot. Annak ellenére, hogy a szicíliai kert legalább három-négy méter mélyen feküdt, még este is száraz volt a levegő. Az asztalon levő

tál tele volt szőlővel és nagy, sárga almával. A citromfélék világában az alma különleges gyümölcs.

— Aki a franciákat vezetni fogja, annak olyan tulajdonságokkal kell rendelkeznie, hogy hitüket vesztett honfitársaim ezt mondják: hiszek neki. — Nem, nem a bor, amelyet kis kortyokban ivott, hanem a beszélgetés heve fűtötte a tábornokot: arca kipirult.

Szergej Petrovics hajlandó volt megbocsátani Grabinnak minden hibáját, oly művészien fordított. Beketov, aki az angol után tért rá a franciára, úgy tudott ezen a nyelven, mint a nyelvtanárok, inkább csak passzívan, és úgy képzelte, hogy Arisztarh Nyikolajevics még családi körben sajátította el. Sőt feltevése szerint Grabin családjában a francia nyelvtudás örökletes volt, és egy láthatatlan kis szál húzódik napjainktól a múlt század, sőt nem lehetetlen, hogy a tizennyolcadik század mélyébe, Grabin távoli elődeihez, akik közt arisztokraták is lehettek... Csak egyet nem értett: hogy történt, hogy az ősök, akik kései leszármazottukra átörökítették a tizennyolcadik századból a huszadikba nyelvtudásukat, a többit elfelejtették ráhagyni? Ám a nyelvet tudta és élvezettel használta: az a bizonyos játékos, rögtönző elem, amely Beketov érzése szerint a franciában nagyobb mértékben van meg, mint bármely más nyelvben, különösen észrevehető volt, ha Grabin beszélt.

— Olyan embernek kell lennie, akit Franciaország ismer, ez az első — folytatta Jardan. — Ismer, és ez nem kevés. Katona legyen, aki harcolt a németek ellen az elmúlt háborúban is, meg ebben is... Más szóval: a nép és a hadsereg ismerje... Katona vagyok és tudom, hogy az utóbbi, a hadsereg nagyon fontos! Természetesen előfordult, hogy a fegyveres erők miniszterévé civil embert neveztek ki, de ez soha nem vezetett jóra... Tehát két követelmény van, és elképzelésem szerint jelölt is kettő. De melyikre essék a választás? Szerintem nem szükséges a neveket kimondani, nem gondolja?

Jardan megszakította a beszélgetést; kényes témát érintett. Folytatni nem veszélytelen, de kell... Nem illik elragadni tőle a kezdeményezést, csak folytassa ő, és tegyen fel kérdéseket is.

— Igen, a nép, de a mai idők szerint fegyveres nép — mondta Beketov. Megengedhette magának, hogy ilyen megjegyzést te-

gyen, nem volt nyílt megjegyzés, de benne sejlett mindaz, amit mondania kellett.

— Azt akarja mondani, hogy Franciaország sorsát nemcsak a hadsereg dönti el, hanem a nép? A fegyveres nép? — kérdezte Jardan. — És a fegyveres népnek megfelelő vezérre van szüksége?... Úgy gondolja, hogy ő erre a szerepre már nem egészen alkalmas? — Látszott, hogy nehezére esik úgy folytatni, hogy nem mondja ki a neveket. Úgy rémlett, rögtön kibuggyan belőle: Természetesen most de Gaulle-ról beszélek. Mint ahogy az előbb Giraud-ról beszéltem!... De megfogadta, hogy nem mond neveket, és nem akarta megszegni a fogadalmát. — A mostani francia körülmények között kik a fegyveres nép? A maquik! És kik a maquik?... A kommunisták... Nem akarom kisebbíteni az érdemeit, amelyek annyira nyilvánvalók, például az intelligencia, sőt az erős intellektus, de az adott esetben másra van szükség.

— Nem értem, tábornok úr, hogy az adott esetben mire van szüksége? — kérdezte Beketov. Amilyen mértékben a beszélgetés közeledett a lényeghez, nőtt a feszültség.

Jardan kiürítette poharát, és orcája átvette a bor színét.

— Nagyobb fantáziára van szükség az enyémnél, hogy elképzelhessük... a professzort a maquik élén — dünnyögte Jardan (nem volt könnyű kitalálnia a „professzor" fedőnevet!), és sietve hozzátette: — Amivel nem azt akarom mondani, hogy Giraud tábornok esetében kevesebb fantázia kell.

Felállt. A tenger felől jövő esti nyirkosság a kertbe is behatolt; most is ugyanolyan szép volt itt, mint az este kezdetén, de már nem olyan kellemes. Beinvitálta a vendégeit a házba, ahol már meg volt terítve vacsorára.

— Nem árulok el titkot, ha megmondom, hogy szüleim tanyája néhány kilométerre volt de Gaulle szülőházától — mondta felállva, és megindult a narancsligetben. — Szüleink barátok voltak, és tanácsokat adtak egymásnak fiaik jövőjének megválasztásában. Többet mondok: mi is megpróbáltunk barátkozni, de a jellemek!... — Felnevetett, olyan hangosan, hogy úgy látszott, a gyümölcsök is megringtak az ágakon.

— Csak a jellemek?

— Igen, éppen a jellemek, és ez nem kevés.

Megállt — a házig vagy tizenöt méter volt hátra, és noha teljesen holdtalan éjszaka volt, a fehér falak szinte világítottak a fák között, mint Kuindzsi éjszakai tájain.

— Nem tudom, hogy a kocka el volt-e vetve vagy sem, de már kézitusára került sor, fejek repültek! — mondta a tábornok, és állva maradt, ezzel adva értésükre, hogy még nem fejezte be a beszélgetést. — Isten őrizz ebbe a tömegmészárlásba belekerülni, még magamfajta egyszerű katonának is! — vágta ki meglehetős hévvel; látszott, hogy régen tartogatja. Valóban, ha van rá esély, hogy megvédje Giraud hadállásait, hajlandó hatékony érvekhez folyamodni; ha ezek az érvek elégtelenek, hajlandó egy pillanat alatt az ország ügyeit befolyásoló politikusból katonává változni. Ó, ez az átlényegülés mindenható, úgy látszott, még Darland-t is megmenthette volna, ha ez kissé előrelátóbb. — Ez az az eset, amikor a kivégzés nem riaszt el, hanem újabb ellentétet szül... Mindenütt ott vannak a pisztolyaikkal! — Fázósan felvonta a vállát: vajon nem úgy rémlett neki, hogy a narancsfák homályából Darland gyilkosa céloz rá?

„Bizonyára nem csak a jellemük választja el egymástól de Gaulle és Giraud híveit — gondolta Beketov, amikor az autó visszafelé robogott velük a városba. — De az, hogy a jellemek különbsége olyan jelentőségre tett szert, mint az elvi vitában soha, arról tanúskodik, hogy lényeges nézeteltérések forognak fenn."

25

Az orosz rádió moszkvai idő szerint tizenegy órakor közölte a legújabb harctéri híreket. Akármilyen nehéz volt is az elmúlt nap, akik csak ébren voltak a követségen, Sosinnál gyűltek összse: az ő Philips készüléke éppolyan kifogástalanul „viselkedett", mint ő maga. Természetesen a racionális Sosin rádióhallgatás közben sem hagyta abba a munkát: kefelevonatokat javított, olvasta az esti lapokat, és természetesen minden fontosat feljegyzett, amit Moszkva közölt: helységnevet, dátumot, olykor

a minősítést is, amellyel a főbb eseményeket ellátták. Könnyű volt egyszerre két dologgal is foglalkoznia, mert nem pazarolt erőt a hír felfogására, akármilyen fontos volt is. Csak nagyokat szívott a cigarettáján, bőven megszórva hamuval az előtte levő papírlapot, amelyen jellegzetes írásával, markánsan kirajzolt d-vel és r-rel, egyszerre csak ott állt: Don-Rosztov.

Beketov nyomban otthagyta Sosint, és a folyosó túlsó végébe ment, ahol Jekatyerina kis szobája volt.

— Hallottad? Bevettük Rosztovot! — kiáltotta neki már a küszöbről, látva, hogy Jekatyerina egy székre állva iparkodik elérni és becsukni a kis szellőzőablakot.

— Megvárhattad volna, amíg leszállok a székről — mondta, és a keze megállt.

— Csukd be, majd segítek leszállni. — Amikor leemelte, meglepődött, hogy milyen könnyű. Hát igen, az óta az emlékezetes idő óta, amikor valahol Schlüsselburgnál vagy talán Sztrelnyánál, egy patakon átgázolva, hirtelen karjába kapta a fiatal lányt — Jekatyerina tizenhat és fél éves volt akkor —, egyszer sem emelte fel, és nem emlékezett rá, hogy milyen könnyű.

Mintha szíven ütötték volna, kibírhatatlan szánalom fogta el. Hirtelen eszébe jutott, milyen rossz lehetett neki, amikor egyesegyedül tengette életét az Osztozsenkán, a maga napi húsz deka fekete kenyerén és szójazsíron, s futkosott az óvóhelyre, felkapva fiát és a világoskék takarót. Vagy amikor a bombázás a városban érte, a legközelebbi metróállomásra, majd a talpfákon a Belorusszkajától a Kalugai pu. megállójáig, csodálkozva, hogy milyen hosszú az út. Mindez eszébe jutott most, és úgy összeszorult a szíve, hogy úgy érezte, képtelen egy ujját is megmozdítani.

Azután egymás mellett ültek, és az asszony beszélt:

— Most már Rosztovot nem veszik el tőlünk többé! Negyvenhárom nem negyvenkettő! — Elhallgatott, de nem mozdult: végig akarta gondolni súlyos gondolatát. — Megérem-e azt az időt, amikor a szavam meghallgatást nyer és tettre válik? „Én, Jekatyerina Beketova, negyvenhat éves, tanúsítom..."

— Mit tanúsítasz?

— Hogy mit? — Az asszony lehajtotta fejét, mintha a most támadt gondolata lehúzná. — Negyvenegy augusztusában, ami-

kor a Heinkelek úgy jöttek Moszkva fölé, minden este, mintha ügyeletet tartanának, és én egész nap ezt az órát vártam és azon gondolkodtam, hogy óvom meg a gyermekemet, egy ilyen augusztusi napon, helyesebben este, Igorkával egy metróállomásra mentünk le. Még ott álltak azok a fapriccsek, amelyekre az anyák, ha nem voltak nagyobbak nálam, lefekhettek a kisgyerekükkel. Ott, ezen az éjszakán hallottam egy kérdést, amelyre ma is emlékszem. Egy kislány azt kérdezte: „Anyu, nem most, de majd a győzelem után, mi lesz jó és mi rossz?" Hogy az anya mit válaszolt, arra nem emlékszem, de talán nem is fontos; negyvenegyben a győzelemtől jóval messzebb voltunk, mint ma. De a kislány kérdése kitörölhetetlenül az emlékezetembe vésődött, talán azért, mert azon az éjszakán hallottam. Vagy talán nem is azért. Sőt biztos, hogy nem azért. Hanem mert benne van az, ami ma aggaszt és talán holnap is aggasztani fog.

— Aggodalmunk tárgya a győzelem? — kérdezte Beketov.

— A győzelem meglesz, de utána... Mi lesz a győzelem után?

— Mi lesz a győzelem után? — ismételte meg kérdését a férfi.

— A győzelem után. Az emberrel.

Beketov hallgatott egy sort: lám, ez a Jekatyerina! Milyen gondolatra jut...

— Az emberrel?

— Igen, az emberrel. Azzal a nagy tettel, amit ezen a világon megcselekedni hivatott. Amit egész lényébe bele akart oltani a tanítómesterünk... Ezt hangsúlyozni akarom: a tanítómesterünk...

Beketov érezte, hogy az izgalom rá is átragad, olyan fontosat sejtett meg abban, amit a felesége most mondott.

— Azt mondtad: megcselekedni hivatott?

— Igen. — Férje figyelme jólesett neki, valamelyest engedett tőle a feszültség, és ez most fontos volt számára, mert önbizalmat adott, tehát nagyobb gondolati szabadságot. — Hogy értelmezem én ezt az elhivatottságot? Az Októberi Forradalom napjaiban a mi emberünk nagy dologra vállalkozott: hogy megváltoztatja földünk éghajlatát, szabaddá teszi az embereket... Létrehozta a szovjetek köztársaságát, ez volt a Teremtés első napja.

Győzött a háborúban; szerintem ez a második hajnal... És mi a harmadik nap? Lehet, hogy nem értesz velem egyet, de én azt gondolom... a harmadik nap a mi országunk, amilyennek a forradalom előfutárai megálmodták. Emlékszel a költőre? „de azt, amilyen lesz, háromszorosan!" Bocsáss meg, az Októberi Forradalom már megtörtént, de Október folytatódik, igen, igen, amikor azon az országon munkálkodunk, amelyet ezek az előfutárok elképzeltek, Októbert hajtjuk végre. De ki hozza létre ezt az országot, ha nem maga az ember? Ezért nincs nagyobb gondunk, mint az ember! Az érettsége, tehát az öntudata, az intellektusa, a szakmai és élettapasztalata, a munkaképessége... Ezért a kislány kérdésére, hogy „mama, neked mi lesz jó?", én azt felelem: „Az, ami az embert emberré teszi." Lehet, hogy nem értesz egyet velem, de a háború utáni idő neves személyiségei olyanok legyenek, akik nevelik az embert, és a szó legtágabb értelmében pedagógusnak nevezhetők, legyenek akár tanítók, könyvtárosok, egyetemi tanárok, a párt előadói, akik tömegek előtt beszélnek... Igen, igen, én nem félnék a meggyőződéses és tehetséges embereket szónokiskolába küldeni, szónokokat képeznék, akik a bolsevik szóval állnak a nép elé, s felvilágosítják, nevelik... Ez az elképzelésem: a mi emberünk reális értéke annak az értékes fémnek a mennyisége, ami benne van, ha ilyen értékes fémnek vesszük a tisztaságát és a mi elveink iránti hűségét.

Beketov a feleségére nézett és elcsodálkozott: a lelkesedés, amely most úrrá lett rajta, előzi a fáradtságát és a kedvetlenségét. Csoda történt: visszatért az ifjúsága.

— De te ezt az embert nem tudod létrehozni, ha nem győzöd le a rosszat — jegyezte meg. — Mellesleg, éppen erről a rosszról volt szó a kérdés második részében.

— Tudni akarod, hogy mit értek én a rosszon? — kérdezte Jekatyerina harciasan. — Helyes!... Nem akarok a jós szerepében tetszelegni, de van egy kis gomba, megfigyeltem a növekedését még a polgárháború után... Ez a szenvedély, a gyűjtés őrült szenvedélye, amely megöli az öntudatot és a lelket, nem szólva az intellektusról, mert mi más a felhalmozás, mint önzés, ami minden élőt felfal... Igen, elsőnek az vész el, aki eladta lelkét a felhalmozás ördögének. Ahogyan a főiskolai tanárunk mondta: van egy oltár, amely előtt az ember nyárspolgárrá vál-

tozik egyszer és mindenkorra: a tulajdonosi szenvedély oltára. Ez az átváltozás annál ragályosabb, mert egy illúzió serkenti, s minél közelebb van a végzetes határhoz, annál inkább úgy érzi, hogy csak jobban él...

— Megállj, milyen alapon beszélsz minderről? — mosolygott kissé gúnyosan Beketov. — A németek még a földünket taposták, hát fontos-e ez most nekünk?

— Fontos, mint minden, ami a győzelemre vonatkozik.

— Azt hiszed, hogy ennek köze van a győzelemhez?

— A legközvetlenebb.

... Itt él mellette, és kevésbé ismeri, mint bárki mást, gondolta a férfi. Van benne valami Sosinra emlékeztető kíméletlen finnyásság, a lelkiismeretre apelláló felelősségre vonás... Semmi sem képes csillapítani a nyugtalanságát, előzni az aggodalmait. Azt nem lehet elvitatni tőle, hogy ismeri az életet, sőt az élet olyan titkos rejtekeit tárta fel, amelyeket Beketov nem ismert, noha azt tartotta, hogy ismeri az életet. A többlet magában az emberi természetben rejlik. Az asszony pedig úgy érezte, hogy Beketovban, minden gondja-baja ellenére, él valami, ami elaltatja az éberségét, eltompítja állampolgári éleslátását. Ezért ő viszont örökké résen volt, hivatásává tette ezt az aggályosságot, s ezáltal bizonyos mértékben megfosztotta magát az életörömtől. Földi létének lendületét negatív érzelmek adták, márpedig ebből az ember nem élhet meg, a természet mást követel. A természetében rejlő mohósággal fordult hát a zene felé, abban lelte örömét... Íróasztalán mindig halomban hevertek a különféle szimfonikus zenekarok műsorfüzetei, úgy járt a hangversenyekre, mintha istentiszteletre ment volna, és szinte megtisztulva tért haza. Mint Beketov észrevette, ilyenkor kissé mintha kerülte volna őt: más világban élt. Azt mondta, a zene segíti magába szállni és meghallani a saját gondolatait. Gondolatokat hallgat?... Mindig őszinte volt a férjével, mégis lehetséges, hogy ő nem is tudja, milyen áramlatok hatják át, amikor magába vonul, milyen szavakat suttog, mi van a szívén?... Volt még egy szenvedélye: a nyelvek... Szeretett nyelvet tanulni, mi több, élvezettel tette. Volt valami közös a nyelvtanulása és a zeneélvezete közt. Sőt meggyőzte magát arról, hogy a zene és a nyelv természetében van valami megbonthatatlan ösz-

szefüggés: a terjedelmessége, az érzelmeknek kielégülést nyújtó árnyalatok gazdagsága. A zenét néha azonosnak érezte a nyelvvel, nem annyira fizikai hangzásában, mint belső járatainak összetettségében, abban, amit a nyelv lényegének, az értelmének lehet nevezni.

26

Andrew Smith, egy piccadillyi könyvkiadó tulajdonosa a könyveihez készült metszetekből kiállítást rendezett, s a megnyitásra meghívta Mihajlovot és Beketovot is.

Mihajlov megkérte Beketovot, hogy ő képviselje a szovjet nagykövetséget.

— Ne mulassza el beszélni Smithszel, és majd közölje velem a benyomásait — mondta Mihajlov, amikor Szergej Petrovicsot útnak bocsátotta. — A személyes benyomás mindent megváltoztathat...

A vállalkozó szellemű Smith sok vendéget hívott a kiállítás megnyitására.

Szergej Petrovics már a kapu előtt felfigyelt a Rolls-Royce-ok seregére, amelyek civil ruhás fiatalemberek őrizete alatt szenderegtek: első jele annak, hogy a házat nemcsak kivételezett személyek boldogítják látogatásukkal, hanem hivatalosak is. Tapasztalt embernek a ruhatár sokat elárulhat, de adott esetben a négyszögletes tetejű csákók nagy számán kívül, ami lengyel katonai személyek jelenlétére vallott, Beketov semmit sem fedezett fel, holott kellett volna: a Rolls-Royce-ok mennyisége elég határozottan mutatta ezt.

Beketov levette kabátját, és belépve a kiállítási terembe, tekintetével szokás szerint a ház urát és úrnőjét kereste, s nagyon meglepődött, amikor Edent pillantotta meg mellettük. A ház úrnője észrevehette zavarát, mert otthagyta neves vendégét és elébe jött.

— Gondolom, ismerik egymást Mr. Edennel, Beketov úr? —

kérdezte, miután üdvözölte őt, és különös jóakarata jeléül odanyújtotta előbb egyik, majd a másik kezét is.

A kiállításon olyan művészek munkái szerepeltek, akiket Smith kiadóvállalata felkért könyveinek illusztrálására. A grafikusok elég széles köre volt érdekelve, s a kiállított bőséges anyagot kiválóan rendezték el; Smith ezt a feladatot vállalatának szellemében oldotta meg, de ha volt is benne számítás, nem tűnt túlságosan szembe: a bemutatott művek színvonala ellen nem lehetett kifogás. Az angol klasszikusok illusztrációi domináltak, de a világirodalom klasszikusai sem maradtak ki, s köztük (ezzel Smith elárulta magát) különösen nagy számban szerepeltek az oroszok... A bemutatott anyag kissé akadémikus jellegű volt. Az akadémizmus bizonyos határok közt tartja a művészeket, s ez szemlátomást akadályozta a grafikusokat abban, hogy a saját jellegzetességeiket érvényesítsék: a kiállított művek egy kicsit egyhangúak voltak. A modern képzőművészeti iskolák oly nagy hívének, mint Eden, ez bizonyára feltűnt. Mindamellett a kiállítás érdekes és színvonalas volt, és sok örömet szerzett azoknak, akik a kiadó meghívására eljöttek.

Eden számára a kiállítás korántsem volt protokolláris: valóban érdekelte a grafika... Hosszan álldogált minden mű előtt, igyekezett különféle szögből megnézni, bosszankodva pillantott fel a reflektorokra, mert úgy vélte, hogy túlságosan éles a fényük, és eldurvítják a rajzot. Több időt szentelt a kiállítás megtekintésére, mint a többi látogató, habár mindössze két-három képre tett megjegyzést. Mégpedig kizárólag tusrajzokra, ami elég váratlan volt, mert az impresszionisták képeit gyűjtötte, és a művészekben elsősorban a koloristát értékelte. Eden figyelme hízelgett a házigazdának, bemutatott neki és Beketovnak néhány művészt, majd egy alkalmas pillanatban beinvitálta őket a kék szalonba, mondván, hogy ott a kandallóban ég a tűz, és könnyű bor várja őket.

Csak egy színvak mondhatta kéknek e szobát, valójában lila volt, sőt orgonalila. Eden az orosz vendégnek a kandalló mellett kínált helyet.

— Sztálingrád után Észak-Afrika következik — kezdte nyomban.

— Ebben van Casablanca értelme, miniszter úr? — kérdezte Szergej Petrovics.

— Igen, azt hiszem, ebben — hagyta rá Eden.

— De már február van. Ha jól tudom, Afrikát februárra ütemezték be...

Eden két kezét a térdére tette; bőrét rozsdavörösre festette a kandallótűz visszfénye.

— Lényeges néhány havi eltolódás? — kérdezte. — A stratégák szerint az a fő, hogy egymást kövessék a csapások.

— Ha már a stratégákról van szó, ők nem egészen így mondják.

— Hát hogy?

— Úgy, hogy az ellenség számára az a legszörnyűbb, ha egyszerre zúdulnak rá a csapások. Ez esetben megfosztják attól a lehetőségtől, hogy erőit egyik frontról a másikra dobja át.

— Azt akarja mondani: Sztálingrádnak és Afrikának egy időben kell történnie?

— Ez esetben, miniszter úr, az ellenség akkora csapást szenvedne, aminőt más körülmények közt soha. Vagy feltételezi, hogy az ellenség már kimerült? Nem elég erős?

— Erősnek erős, de megszűnt az a lehetősége, hogy egyik frontot a másik számlájára táplálja. Így mondják a katonák — tette hozzá nyomban.

— A mi katonáink az ellenkezőjét mondják — jegyezte meg Beketov. — És nincs okom kételkedni benne.

Eden zavarba jött; ebben a párviadalban nehéz helyzete volt. Mentő érvet keresett, amivel kivághatja magát. Enélkül nem fejezhette be a beszélgetést.

— Én ebben némi ellentmondást látok, Beketov úr.

Felemelte térdéről a két kezét, kinyújtotta, ökölbe szorította és szétnyitotta, mintha kesztyűt húzna fel. — Ha hiszek önnek, úgy fest a helyzet, mintha az angol hadseregnek az volna az érdeke, hogy mielőtt támad, a németeknek elég idejük legyen átdobni a tartalékaikat Afrikába, és megerősíteni hadállásaikat...

„Micsoda csavaros okoskodás! — gondolta Beketov. — Nem lehet valami őszinte, ha nehéz pillanatokban ilyen érvhez folyamodik."

— Az angolok, mint mindig, a hírszolgálatukban bíznak. Mi-

niszter úr feltételezi, hogy a német csapatok átdobása keletre lehetséges, ellenkező irányba nem?

— A kör négyszögesítése! — jegyezte meg Eden, és ez a mondat alkalmas volt a beszélgetés befejezésére. — Mint a sakkjátékban: a patt-helyzet egyik félnek sem ígér győzelmet. Nos, ilyen is előfordul.

Felállt, annak jeléül, hogy pontot kíván tenni a beszélgetés végére.

És eltávozott.

Ki-ki gondoljon, amit akar: Eden azért jött-e el a kiállítás megnyitására, hogy a könyvillusztrációkat megszemlélje, vagy azért, hogy az orosz vendégek valamelyikével elvonuljon, és elmondja, amit Beketovnak elmondott?

Ez rejtélynek rejtély Andrew Smith számára is. Ő különben éppen itt jön a saját személyében. Mrs. Smith a férjéhez képest a természet csodája: az alakja, a tartása, a modora, hát még a hangja!... De mit lehet mondani Mr. Smithről? Nem is vörös, hanem valahogy kese, és ez a kese szín még a szemére is átterjedt. Az egész ember gömbölyű, kese színű és kocsonyásan csonttalan. A beszéde is ilyen; a szavak megpuhulnak, elkenődnek, szétfolynak a szájából. Érthetetlen, honnan ez a vasköveteskezetesség a terveiben és a cselekedeteiben!

— Beketov úr, tudom, hogy nem akarja egy kézbe adni az orosz könyveket, még ilyen biztos kezekbe sem, mint ezek — és bizonyságul odatartotta Szergej Petrovics elé két paradicsompiros kezét. — Nem kérek most választ a kérdésemre. Azért szóltam róla, hogy tudja: én is gondolkodom rajta. Köszönöm a látogatását, és a jövőben is szeretném a házamban látni...

Mrs. Smith, aki férje mellett állt, rámosolygott Szergej Petrovicsra, mintha ezzel értésére kívánná adni, hogy ő is csatlakozik a meghíváshoz.

Nem mondhatni, hogy ez a találkozás alkalmat adott volna Szergej Petrovicsnak arra, hogy határozott fogalmat alkosson Smith könyvkiadói tevékenységéről és magánéletéről, s a kiállításról visszatérve ezt meg is mondta a nagykövetnek.

Beketov nyolc óra felé ébredt: London szinte rázkódott a harangzúgástól. Ebből a sietős, összevissza kongásból Szergej Pet-

rovics örömöt vélt kihallani. Mintha a spicces harangozó hirtelen táncra perdült volna a felhőkön túli harangtornyában, és a zengő érc, ahogy csak tud, igyekezne lépést tartani vele!

— Mi történt, Igorka? — kérdezte a fiától, aki, miután a reggeli rántottával végzett, táskájába rakta a könyveit.

— A mama azt mondja: győzelem Tuniszban...

Beketov lerúgta a paplant és felkelt. Tehát Tuniszban? Talán az angolok első nagy győzelme a szárazföldön... Nem az-e, amelyre egyformán szüksége volt a hadvezetésnek és a katonáknak az invázió előtt? Csak ez lehet, csakis ez. Különben mi értelme ennek az ujjongó, szinte húsvéti harangozásnak?

27

Mintha a Kitajgorod nyomult volna be a Kuznyeckij Mosztra! Könyvek, spárgával és égszínkék selyemszalaggal átkötve, zománcvödörbe és ruháskosarakba rakva, az emberek vállán, hóna és könyöke alatt; bőrbe és műbőrbe, bársonyba és vászonba kötött és egyszerű papírfedelű könyvek, amelyeken zsír- és borfoltok ékeskedtek címerek és medálok gyanánt, s vegyes illataikban a közelmúlt történelmének nehéz fordulatai ülepedtek le.

A kuznyeckiji könyvpiac híven követte a politikai és minden egyéb időjárás változásait, amelyek nélkül a könyvek talán nem lettek volna annyira kívánatosak.

A külügyi népbiztosság alkalmazottainak, akik futólépésben siettek munkahelyükre, hogy kilenc óra előtt elérjék a Vorovszkij teret, szinte a könyökükkel kellett utat törniük ezen a könyvtorlaszon. Akármilyen szűkiben vannak is a drága perceknek, a külügyér nyitva tartja a fülét. Pillanatonként megtorpan, letörli homlokáról a verítéket, és odapillant: mi ez?

— Lamsdorf gróf naplója az Akadémia kiadásában! — kínálja egy hölgy, fején kis hárászfőkötővel. — Egy miniszter a diplomácia titkairól!

— A szmolenszki országút! Az amerikai Caldwell könyve negyvenegy eseményeiről — kiáltja egy kordbársony kabátos öregember. — Angol nyelven!

— Napóleon kiűzése Oroszországból! Feljegyzések, levelek, anekdoták, közmondások egy kötetben! — hirdeti egy plüss pelerines öregasszony.

— Tarle: Napóleon oroszországi hadjárata!

— Az orosz külügyminisztérium rendeleteinek gyűjteménye! Diplomaták számára készült kiadás!

— Tarle: A krími háború!

Kőszíve legyen annak, aki ezt a könyv-oázist maga mögött tudja hagyni anélkül, hogy lépéseit lassítsa, sőt meg-megálljon. Meg kell adni, e könyvkincsek árusai pontosan lépést tartanak az idővel, könyveik láthatatlanul tükrözik az aznapi hadijelentést, sőt olykor elébe vágnak, mintegy sejtetik, hogy milyen lehet a holnap katonai és politikai naptára, ezerkilencszáznegyvenhárom nyarának gigászi csatája. Ennek a csatának meg kell fosztania az ellenséget az ellencsapás utolsó esélyétől. Április közepén a Legfelső Hadvezetés meghatározta az eljövendő csata tervét és irányait. A megbeszélés különösen bizalmas volt, ezért a lehető legnagyobb mértékben szűkre szabott. A záróformula óvatos: Kurszk. Az elgondolás: áttérni a tervezett védelemre, kimeríteni az ellenséget, csaknem általános támadással befejezni a harcoknak ezt a fordulóját. Nem kell hozzá nagy stratégának lenni, hogy ebben a tervben a sztálingrádi csata előképét sejtsük meg.

Amikor Bargyin kiérkezett Jaszenciba, az egész ház aludt. Csak Joann volt ébren.

— „Kutuzov, mint minden öregember, keveset aludt..." — mondta nevetve Jegor Ivanovics, apjához belépve. Tudta, hogy egy idő óta bizonyos elégedettséggel idézgeti ezt a tolsztoji mondatot; vagy Tolsztoj szeretetével kérkedett, ami egyébként nem szorult bizonyításra, vagy a saját öregségével.

— Van is annyi gondom, mint Kutuzovnak volt Borogyino előtt! Ha akarnék se tudnék aludni. — Felállt az asztal mellől, és az ajtó felé indult, értésére adta fiának, hogy a házon kívül akar beszélni vele. Megkerülte a nagy asztalt, s kezét egy kicsit

előrenyújtotta, mintha abban a megtiszteltetésben részesítené, hogy előre engedi.

Kiléptek a házból és elindultak az ösvényen a kis pad felé, amely három nyírfa alatt bújt meg.

— Mi az, te titkolózol? — kérdezte Joann, miközben leült a pad szélére, és intett a fiának, hogy üljön melléje. — Útra készülsz, és egy szót se! Messzire készülsz?

Bargyin leült. Elutazása Joann-nak csak ürügy volt a beszélgetésre. Fiának ezek az útjai, még a legtávolabbiak és legváratlanabbak sem igen hatották meg az öreget. Nem tartoznak rá.

— Tegyük fel, hogy utazni készülök — hagyta rá Bargyin. — Erről van szó?

— Erről is... Az apád vagyok, vagy nem?

Bargyin elnevette magát.

— Az apám, hát — hagyta rá elnézően. — De mondd már ki, amit mondani akarsz! Ne gyötörj, mert még megdermedek ebben az áprilisi szélben...

— Nem hagylak megdermedni. Hallgass meg, oktalan sarjam.

— Hallgatlak.

Joann sóhajtott: ki is kellett fújnia magát, meg erőt is kellett gyűjtenie.

— Megfogadtam, hogy a szívügyeidhez semmi közöm — szólalt meg habozva. — Vedd feleségül akár a mesebeli Piroskát, nem az én dolgom.

— Akkor mi a te dolgod?

— A gyerekek.

Bargyin most valóban megborzongott.

— Gyerünk be a házba...

— Nem, minek? Beszéljük csak ki magunkat itt.

Bargyin széttárta a kezét, egyszer, kétszer... Nem, így nem melegszik fel.

— Hogy értsem azt, hogy „a gyerekek"?

— Szerjozska, gondold el, tizennyolc napot töltött Jaszenciban, és mind a tizennyolc napon át a szobájában ült reggeltől estig! Gondolod, hogy féktelen jókedvében tette? A kisebbik gyermeked pedig... hát van neked szemed? Vagy az ő szemén kívül — és ezt az ő-t külön élvezettel nyomta meg — a tiéd semmit sem lát?

Bargyin hallgatott. Jobbra egy magas fenyő csúcsánál a Mars fénylett, de a fénye füstösnek látszott, mintha kihunyóban volna.

— Megállj csak, nem egészen értelek. Nem te mondtad nekem, hogy Olga előbb a gyermekeimet szerette meg, és aztán engem? Ki szerette őket jobban, mint ő? Te?

— Ej, de nehéz felfogású vagy! Az tegnap volt, értsd meg: tegnap! Arról beszélek, ami ma van!

— Miért, az nem ugyanaz?

— Nem, tudod, hogy ő... nem osztozkodó természetű. Aki veled van, az mind ellene van. Még az is, aki tegnap volt veled...

— Kszényija?

— Olga a minap azt mondta nekem: „Ővele nem volt boldog." Értsd meg, soha ilyet nem mondott azelőtt, most mondja. A halottak... azok némák. De az élők... azok nem hagyják magukról lenyúzni a bőrt, mert fáj nekik.

— Ne rémíts — ezt Bargyin majdnem kiáltotta. — Tételezzük fel, hogy a lelkét megzavarta a sátán. Hát majd vasvillával megdöfködjük azt az ördögöt!

— Az ördög nem bolond. Lehet, hogy te őt, de az is lehet, hogy ő téged — felelte Joann.

— Meg aztán a reggel okosabb az esténél. — Bargyin határozott lépésekkel elindult a ház felé, de a lépcsőhöz érve visszanézett: apja nem követte. — Jössz vagy nem?

— Én is azt tartom: a reggel bölcsebb az esténél. Csakhogy a reggel távolabb van, mint gondolod. Nehogy addig anyámaszszony katonája légy...

De Bargyin már bement a házba, mielőtt apja utolsó szavait meghallotta volna, ezért sértő jelentésük elkerülte.

Amíg apa és fia a kertben beszélgetett, Olga a házban tettvett, már az asztalt is megterítette. A sistergő serpenyőben sült a lángos, az alumínium teáskannában zubogva forrt a víz.

— Melegítettem vizet, gyere, öntök neked, Jegor... — Az asszony élvezettel löttyintgetett, közben fehér tenyerével igyekezett megérinteni férje karját. — Ne takarékoskodj a vízzel, bőven van! — Maga törülte meg Jegor nyakát, két kezének ebben a mozgásában volt valami varázslatos: mennyi erőt pazarolt

rá az öreg, hogy kételyt ébresszen a fia szívében, ő pedig csak megérintette tenyerével a nyakát, és az egészet mintha egyszeriben elfújták volna. Sőt Jegor kissé megborzongott: a harc nem egyenlő. Egyik oldalon Joann áll Szergejjel és Iriskával, a másikon Olga, de az erő Olga oldalán van. Joann-nak lendület kell, Olgának pedig elég csak a kisujját megmozdítania. De nem Olgáról van szó, hanem őróla. Csakhogy annyira elvakította volna Olga asszonyi hatalma, hogy nem tud különbséget tenni igazság és hazugság között?

— Várj, apa evett?

— Persze hogy evett... És ha nem evett is? Hadd legyek veled! Már el is felejtettem, milyen vagy. Edd meg a lángosaidat és gyerünk. Siess már, gyerünk, gyerünk... Ó, istenem!

A kis hálószobában tiszta és meghitt illat érződött. Volt ebben az illatban valami az asszony halvány mosolyából, sűrű fekete hajából, örökké lebarnult, kemény húsú testéből. Furcsa dolog az élet: nem mondhatni, hogy Bargyin azért fűzte volna össze a magáét Olgáéval, mert nélküle nem tudott élni. Talán az értelem szava volt a fő, nem a szívé. Igen, az értelemé: Bargyin mintegy Kszényija akaratát teljesítette. Nem, Kszényija semmit sem mondott neki, mégis hallotta a hangját: akárhány évesek a gyerekek, anya kell nekik. Ő nem feleséget vett, hanem anyát a gyerekeinek. És aztán valami érthetetlen történt, ez az asszony mintha beléolvadt volna... Úristen, szeretett-e valaha így? Bizonyára az asszony fiatalsága tette ezt. Vagy nem? Olga szerelmében volt valami önfeledt, mindent elsöprő, és ez győzött. Meg az, hogy mindenre kész volt érte. Az ilyenekre mondják: kiegyensúlyozott természet. Vagy talán minden a derűs kedélyéből fakadt: soha sincs rossz kedve. De az is lehet, hogy az elpusztíthatatlan egészségéből. Még akkor is mosolyog, amikor mások nyögnek. Kérdés, hogy mindez csakugyan a természetéből következik, vagy az eszéből. Jegor néha úgy érezte, van benne bizonyos számítás. Tudja, mikor legyen szívélyes, sőt gondtalanul adakozó, és mikor szorítsa ökölbe a kezét... De nem akart rosszat gondolni róla. Ha apjának hisz, meg kell válni a szerelemtől. Hitt az ösztönének: ha szeretsz, minek jobbra-balra tekingetni? Ráadásul annyira hitt magában

és mindenhatóságában, hogy minden aggályt ostobaságnak érzett: a macskánál nincs erősebb állat? Badarság!...

A hálószoba teljesen Olga ízlését tükrözte. A hideg ágynemű kultusza! Az ablak sarkig tárva, úgyhogy a nyirkos hidegtől bepárásodtak a tükrök, viszont minden hófehér, ropogósra keményített, a kert illataival átitatott: Olga a fehérneműt a szélben szárította. És egy kristálypohárban az első nárcisz.

— Csukd be már az ablakot. Kihűl a ház! — könyörgött Bargyin. — Te is olyan vagy, mint a nárcisz: a hó fölött virágzol.

Az asszony felkacagott: a hasonlat hízelgett neki.

— Nem fagyok meg, de téged se hagylak megfagyni.

...Reggel, amikor elbúcsúzott munkába és egyúttal messzi útra induló férjétől (a repülőgép éjfélkor indult, s Bargyin a Kuznyeckijról szándékozott kimenni a repülőtérre), megkérdezte tőle:

— Kit hagysz itt magad helyett?

— A népbiztosságon?

— Nem is itthon! — nevetett az asszony.

— Homutov a helyettesem. Miért?

Olgának nem tetszett Homutov, természetesen a férje elbeszélései alapján. Az örök ellentmondó. És minél többen vannak körülötte, annál nyakasabb. Nyilván azt tartja, hogy a feletteseivel egyetérteni annyit tesz, mint lemondani a függetlenségéről. Vagy nem azt akarja mondani ezzel, hogy „amíg ti itt sütkéreztek, mi a németet vertük"? Nem valószínű. A frontról egyáltalán nem beszél. Sőt egy ízben letorkolta barátját a protokoll-osztályról, aki egy hivatali vitában a katonai rangjára hivatkozott, amely valamivel magasabb volt a diplomáciainál. „Minekünk ezt nem kötelességünk tudni" — mondta Homutov. Mégis, hogy lehetne leküzdeni ezt a krónikus ellentmondást? Nyíltan szóvá tenni? Még azt hiszi, hogy Bargyin elnyomja a kritikát.

— Nem félsz tőle? — kérdezte Olga.

— Miért félnék? — mondta Bargyin olyan hangon, mintha Olga óvatossága nem az ő elbeszélései nyomán fejlődött volna ki. — Értékes ember.

— No, csak vigyázz — intette az asszony mosolyogva, és ez

a mosolya nyilván többet jelentett a szűkszavú „no csak vigyázz"-nál.

„Értékes ember" — mondta Jegor Ivanovics Homutovról, feltételezve, hogy ezzel minden kételyt eloszlat, de még az ő kételyei sem oszlottak el. Őszintén szólva kínos érzés fogta el a puszta gondolatra, hogy beszélnie kell Homutovval.

Azt vallotta, hogy osztályvezetői pozíciója semmilyen előjogot nem ad neki, még kevésbé jogosítja fel arra, hogy elkéssen; mindig igyekezett kilencre ott lenni. Ezúttal is azonnal hozzáfogott a munkához, és egyszer csak felfedezte, hogy Homutov nincs a helyén. Máskor elnézte volna, de most kijött a sodrából.

— Miért nincs itt Homutov? — fordult Alevtyina Szergejevnához, aki egy hónappal ezelőtt fejezte be a Külügyi Népbiztosság technikumát, és mint titkárnő dolgozott az osztályon.

— Azt kérdeztem magától: miért nincs itt Homutov? — ismételte meg ingerülten a kérdést, úgyhogy a félénk Alevtyina Szergejevna világosszőke fürtjei főnöke haragjától valósággal az égnek meredtek; ettől egyszerre elszégyellte magát. — No, miért hallgat? — unszolta engesztelően. — Keresse meg, és jelentse, ha megtalálta.

Szerencsére nem kellett sokáig keresni: a népbiztosság orvosi rendelőjéből telefonált az orvos, és meglehetősen zavartan közölte, hogy Homutov az imént ment el tőle, és tüstént ott lesz az osztályon: kiújult a fejfájása, úgy látszik, a légnyomás utókövetkezményeként. Bargyin nem tudott mit válaszolni, a szégyen lángja égette... Első gondolata az volt, hogy odamegy Homutovhoz és bocsánatot kér tőle, de mindjárt el is vetette, sőt kinevette érte magát: „Majd még elbízza magát, és úgy a nyakamra ül, hogy az isten legyen hozzám irgalmas!" Még gondolkozott, mit tegyen, mikor megjelent Alevtyina Szergejevna, és nem nézve Bargyinra, közölte, hogy Homutov már bent van az osztályon. Bargyin az órára nézett, és azt mondta, hogy tíz perc múlva várja Homutovot. Alevtyina Szergejevna kiment, Bargyin most azt kérdezte magától: „Miért tíz perc múlva, miért nem most rögtön?" És ez a tíz perc, ez az átkozott tíz perc ismét vihart támasztott lelkében. Ezeket a hazug fontoskodásra épülő, olcsó fogásokat kell alkalmazni Homutovval szemben?...

Arra gondolt, milyen rossz lesz majd a hosszú repülőúton Amerika felé, ha eszébe jut ez az incidens.

Homutov belépett, és Bargyin felpattant, elébe ment.

— Bocsáss meg, kérlek, hogy zavartalak — nyújtott kezet a meghökkent embernek. — Nem tettem volna, ha nincs ez az utazás... — Homutov lesütötte furcsán szomorú szemét. Látszott, hogy most is fáj a feje, a szeme alatt sötét karikák látszottak. — Azonnal menj haza és feküdj le!... Amíg távol vagyok, te leszel a gazda, és még egyszer bocsáss meg...

Homutov szemével ránézett Jegor Ivanovicsra, és mindent megértett.

Később, amikor Bargyin Kuznyecovával a beszállásra várt a repülőtéren, a gép, amely Kairón keresztül Washingtonba viszi őket, egy óra múlva indult, s addig letéve a fűre kevés poggyászukat, a kifutópályán járkáltak, óvatos lépésekkel, mint a friss jégen — Kuznyecova váratlanul így szólt:

— Az élet: a gyerekek. Az ő sorsuk, az ő nyugalmuk, ha úgy tetszik. Az a boldogság, ha segíthetünk a szeretett embernek vigyázni a gyerekeire.

Miután ezt mondta, elhallgatott, mintha magára húzta volna a repülőtéren oly szokatlan nagy csend takaróját. Jegor Ivanovics meglepetten nézett rá: „Íme, a tévedhetetlen női természet. A tájékozatlanság árnyékában, öntudatlanul, csakis az ösztönére hagyatkozva rátalált a helyes ösvényre. A gyerekek..." Bargyin életében először érzett magában valami szánalomfélét Avguszta iránt... Igen, ez a meglepően kicsi és sápadt arc titkos kínt fejezett ki. Az aggódás, a magány, sőt talán senkivel meg nem osztott, viszonzatlan, éppen ezért kiirthatatlan érzés kínját. Természetesen nem őróla beszél... Vagy talán mégis? Lám, milyen pontosan rátapintott az ő bajára. A gyerekek, hiszen ez az ő fő gondja... Tehát mégis róla van szó?

28

Bargyin valahol a Kaukázus fölött ébredt föl. A kerek ablak nem volt zúzmarás, és a szeme elé táruló látkép fantasztikusnak tetszett. Talán nem is a gleccserek káosza tette, amelyekben most a hold nézegette magát, tanújává téve Bargyint ennek a csodának, hanem az ő lelkiállapota ... Jegor Ivanovics arra gondolt, hogy a történelem nagy próbára tette az Októberi Forradalom fiatal civilizációját. Nem, nem csak erőpróba volt ez, hanem a gondolat próbája is, vagyis azé az igazságé, ami a szovjet kísérlet lényegében rejlett, és amit a forradalom keltett életre. A másik világ számára nem kis kockázat, ha meg hagyja nyernünk ezt a párviadalt. Hagyta, hogy megnyerjük, következésképpen megengedi-e, hogy hitünkben megerősödjünk és tanúnak hívjuk, mi több, követésre szólítsuk fel azokat, akik oly kíváncsian és oly nagy vágyakozással néznek kívülről Oroszországra? De ha ez a gondolat csatája, akkor az egyetemes gondolaté, beleértve a diplomáciait is. És mi lehet a diplomáciai gondolat párviadalának a gyümölcse? A második front?... Igen, még ha ez a második front nem is nekünk kívánatos időben nyílik meg. De más fontos körülmény is van: az, amit Hitler-ellenes koalíciónak neveznek, és ami már fenyegető erővé lett, a szovjet diplomácia hozzáértésének eredménye is. A szövetségesek a koalíció létrehozásába természetesen a maguk létérdekeiből kiindulva egyeztek bele, de más dolog az érdekek általában, és más a reális erővé váló érdekek: ebben a mi diplomáciai iskolánknak felbecsülhetetlenül értékes a szerepe. Az előttünk álló sokféle feladat között a legelső az Amerikával való kapcsolatunk. Semmi sem készteti akkora óvatosságra Churchillt, mint az Amerikához való viszonyunk. Pontosabban: Roosevelt nem az az elnök, aki Churchillnek kedvére való; Truman, sőt akár Hull is sokkal jobban megfelelne neki. Még csak nem is Roosevelt liberalizmusáról van szó: végeredményben a brit szigeteknek is megvannak a maguk liberálisai. Más a fontos: a brit birodalomhoz való viszony. A jelen körülmények közt semmi sem hozhatja annyira közel egymáshoz Rooseveltet és Sztálint,

mint a brit kolonializmushoz való viszonyuk. Nem mintha a kolonialista politika ellenszenves volna Amerikának mint társadalmi formáció; Amerikának nincs Indiája, de vannak Fülöpszigetei. Nem erről van szó: a brit birodalom mint olyan ellenlábasa Amerikának. Churchill számára semmi sem olyan nehéz, mint az Amerikával való nézeteltérések. Természetesen Churchill nagyon ért hozzá, hogy az összhang illúzióját megteremtse. De ez csak illúzió, mi több, mítosz, amelyre azért van szüksége, hogy elaltassa Oroszország éberségét, ugyanakkor a saját országán belüli ellenfeleiét is. Ám ettől az ellentétek nem lesznek kisebbek. Fennállnak, sőt szaporodnak. Churchill semmit nem tart annyira titokban, mint az Amerikával való nézeteltéréseit. Rendkívül érdekes lenne belepillantani majdani emlékirataiba: talán mindent megvall bennük, csak a Roosevelttel való viszályát nem... De holnap ez nem lesz gond, ellenben ma... Igen, éppen ma, amikor az öreg Winnie belép Roosevelt ovális dolgozószobájába, dagadt lábát vonszolva (a járása olyan, mintha már legalább nyolcvanéves lenne), és nyers közvetlenséggel odahúzza székét az elnök íróasztalához — miről beszél majd Roosevelttel?... A találgatásoknak bő tere nyílik. Ám akármilyen meggyőzően hangozzanak is, hiábavalók. Az ember szeretné maximálisan megközelíteni az igazságot: ha vannak nézeteltérések, akkor mi körül forognak? A második front, az első csapás időpontja (legfőbb ideje lenne), vagy a csapás színhelye? Churchill úgy véli: Szicília, azután pedig már Olaszország. Nem, nem a „sarka", hanem az „orra" a csizmának. És mi Roosevelt véleménye? Franciaország atlanti partja, sőt a La Manche?

A kaukázusi jégtömegek hamar elfogytak: a repülőgép már a tenger felett szállt. Balra a nap mintha az ősplazmából születnék. Nehezen született meg, füstben és tűzben, perzselő villódzások közepette... Milyen nap is van ma? — villant Jegor Ivanovics agyába. Vasárnap. Ha minden úgy megy, ahogy tervezik, pénteken talán már Washingtonban lesz. A májusi hőségben a péntek munkaszüneti nap is lehet. Hacsak a nagykövet estére nem tűzött ki valami rendkívülit.

Aggodalma alaptalannak bizonyult: a péntek, még a nap vége is, munkanap volt: az oroszok a Sztálingrádról kapott filmet vetítették le. Első este az elnöknek mutatták be, mint kitudódott,

kétszer. Gyenyisz Kriga, a követségi titkár szerint, aki Bargyint a repülőtéren fogadta, nagy az érdeklődés a film iránt, holnap a sajtónak fogják bemutatni. De Kriga fontosabbat is közölt Bargyinnal: Churchill már második napja Washingtonban van.

— A rossz nyelvek szerint egy német hadifoglyokkal tele hajón kelt át az óceánon — tette hozzá Kriga, és bal szemöldöke felhúzódott. — Churchill azt mondja, hogy véletlenül jött éppen azzal a hajóval, de a jól értesült emberek szerint Churchillnél nincsenek véletlenek.

— Szóval az ellenséggel őriztette magát?

— Úgy látszik! A németek a hajón le sem hunyták a szemüket, amíg Churchillt partra nem tették Amerikában! — mulatott Kriga az angol miniszterelnök leleményességén. — Más legalább elgondolkodott volna: talán mégsem illik egy miniszterelnökhöz... De ő nem. — Kriga elhallgatott, szemöldöke kiegyenesedett. — Náluk a diplomáciában is gyakran együtt jár a komoly tett a kalanddal. Nem igaz, Jegor Ivanovics?

Bargyin Krigára pillantott: úgy vette észre, nem mindegy neki, hogy igennel válaszol-e.

— Lehet — felelte.

Amikor megérkezett, a vendégek már gyülekeztek. A vetítésig félóra volt hátra.

— Különös, nem látom a nagykövetet — mondta Avguszta, miután körülnézett az előcsarnokban. — Ebben az időben már rendszerint a vendégek közt van... De nem ő az ott?

Litvinov gyors léptekkel közeledett, korához és termetéhez képest szokatlan könnyedséggel igyekezve a legrövidebb úton átszelni a hallt, amely még nem volt tele.

Bargyin felállt és elébe ment.

— Miért vannak a moszkvai vendégeink egyedül? — állt meg előtte Makszim Makszimovics. — Gyenyisz Mihajlovics, miért hagyta magukra a vendégeket? — kérdezte Krigát, aki az egyik ablaknál állt, kollégái között. — Üdvözlöm, üdvözlöm... — hajolt Avguszta Nyikolajevna keze fölé, amelyet az szinte kegyesen nyújtott feléje, majd keményen megszorította Bargyinét. — Hopkins telefonját vártam... — jegyezte meg, és hangja sokatmondóan csengett.

— Itt lesz ma? — kérdezte Bargyin.

— Megígérte, hogy eljön... különben, majd faggassa ki... Churchill-lel hát elkerülték egymást! — mosolygott Litvinov.

— Már elutazott? — kíváncsiskodott Bargyin.

Litvinov nem véletlenül terelte a szót Churchillre: ama kérdések közt, amelyek Bargyint Washingtonban érdekelték, Churchill küldetése fontos helyet foglalt el, és ő természetesen tudott erről.

— Egy órával ezelőtt... Hopkins nyomban utána telefonált. Még az arhangelszki expedíciójuk óta, amikor együtt repült magával Moszkvába, és azt hiszem, vissza is...

— Igen, vissza is.

— Azóta állandóan emlegeti magát. — Litvinov az egyik követségi emberhez fordult, aki kicsit odébb állt: — Filipp Ivanovics, ilyen hőségben megkínálnám vendégeinket egy pohár hűsítővel... Mi a véleménye?

— Én is ezt gondoltam, Makszim Makszimovics...

— Csak ne legyen benne szóda, attól keserű lesz.

— Szódát nem tartok, csak természetes gyümölcsleveket.

— Helyes, Filipp Ivanovics, helyes.

Bargyin magában megjegyezte, hogy ez a beszélgetés jellemző Litvinovra. Ő tudvalevőleg azok közé a nagykövetek közé tartozik, akik a fontos államügyeket össze tudják egyeztetni azokkal a sokrétű apróságokkal, amelyek egy nagykövetség mindennapi életében elkerülhetetlenek. Össze tudják egyeztetni, és ami fő, élvezetüket lelik benne. Nem valami különleges dolog egy bankett-terem színének megválasztása vagy új bútorok beállítása, de a nagykövet mindig igyekezett részt venni benne. Egy követségen, az érdekképviseletek sokfélesége mellett, nincsenek másodrendű ügyek, vélte, még az apró dolgok is hozzájárulnak az ízlésneveléshez és a jóízlés korántsem másodlagos fontosságú, különösen a fiatal diplomaták számára.

— Szóval Hopkins jó szívvel gondol önre — tért vissza Litvinov a félbeszakított beszélgetésre. — Majd faggassa ki... Azt hiszem, már megjött — tette hozzá, és elsietett.

Bargyin akaratlanul arra gondolt: egy embernek afféle ereklyévé változása oly gyorsan megy végbe, hogy a tudat képtelen követni, s még kevésbé alkalmazkodni hozzá. Például Litvinov:

bizonyára nincs tudatában, hogy történelmünknek afféle csodájává lett, aki önmagában is érdekes.

Kriga lépett hozzájuk: hallotta Litvinov megjegyzését, és már ott is volt.

— Azt hiszem, megérkezett Hopkins — mondta, és leült a Kuznyecova melletti székre, mintha tudtára akarná adni Jegor Ivanovicsnak, ha szükségesnek tartja, hogy ő távozzék, hajlandó Avguszta Nyikolajevna mellett maradni. — Ha nem tévedek, láttam az autóját...

Bargyin feltételezte, hogy Litvinov bizonyára azonnal közli Hopkinsszal Jegor Ivanovics megérkezését, és több mint valószínű, hogy az amerikai kifejezi azt a kívánságát, hogy találkozzék a moszkvai vendéggel. Pszichológiailag neki előnyösebb, ha az első beszélgetésüket Hopkins kezdeményezi. Ha számítása helyes, akkor tizenöt perc múlva a következő beszélgetésre kerül sor, mondjuk a másodtitkárral, aki most ott áll az ablaknál, és abszolút semmitmondó társalgásba merül egy amerikai haditengerész tiszttel: „Bocsánat, ön Jegor Ivanovics Bargyin? A nagykövet várja önt, és vele Harry Hopkins úr is..."

Litvinov futára azonban nem tizenöt, hanem öt perc múlva jött, és nem az ablaknál álló másodtitkár volt, hanem egy kereskedelmi képviselő, aki éppen a nagykövet közelében állt, mikor az az amerikait fogadta. Egyébként minden úgy történt, ahogyan azt Jegor Ivanovics elképzelte.

Amikor Litvinovhoz és Hopkinshoz hívták, mindketten gyümölcslével teli poharat tartottak a kezükben (a poharak különleges rózsaszínű üvegből készültek, és mintha zúzmarásak lettek volna; ilyen pohárban az üdítő ital még üdítőbbnek tetszik, még hidegebbnek, mint valójában). Bargyin megfigyelte, hogy Hopkins poharat fogó keze, Litvinov izmos kezétől eltérően, gyengének látszik, amihez fehér bőre is hozzájárult.

— Mr. ... Arhangelszk! — üdvözölte Hopkins Jegor Ivanovicsot, és oly hevesen emelte fel a poharát, hogy majdnem lelocsolta magát a narancslével; természetesen nem kellett nagy jelentőséget tulajdonítani expanzív mondatának, de még heves mozdulatának sem, amint azt Jegor Ivanovics már régen megjegyezte magának: ha az európai ember legföljebb egy ujját mozdítja meg, az amerikai a kezét lendíti.

— Örülök a találkozásnak, Mr. Hopkins — felelte Jegor Ivanovics, és megszorította Hopkins kezét.

— Utoljára egy éve találkoztunk, ugye? — kérdezte Hopkins mosolyogva, de kerek szeme, mint Jegor Ivanovics észrevette, nem igazodott a mosolyhoz. — Pontosan egy éve... Láthatóan nincs minden probléma megoldva, de ez a tavasz könnyebb amannál. — Ismét elmosolyodott, és Jegor Ivanovics ismét észrevette, hogy akármilyen széles is a mosolya, a szeme nem vesz részt benne. — Ugye?

— Bevallom, azon a tavaszon nem gondoltam, hogy Mr. „No" ilyen hatalmas — jegyezte meg Bargyin.

— Mr. „No"? Az ki? Csak nem Mr. Churchill?

Litvinov elnevette magát, nem leplezte jókedvét.

— Inkább afféle gyűjtőfogalom — jegyezte meg, még mindig nevetve.

— De ennek az, ahogy ön mondja, gyűjtőfogalomnak is lehet neve?

— Természetesen — hagyta rá Bargyin. Még nem tudta, milyen fordulatot vesz ez a beszélgetés.

— Például Churchill? — mondta az amerikai.

Litvinov rávetette nevető szemét.

— Az ember azt hihetné, önnek érdeke, hogy éppen ezt a választ kapja, Mr. Hopkins.

Hopkins letette az asztalra a tele poharat, és a hall mélyébe meredt: a vetítőterem ajtaja kitárult.

— Minden jelenségnek van neve, és a beszélgetés csak nyer vele, ha ezt a nevet kimondják.

— Igen, lehet — helyeselt Litvinov, majd megjegyezte, hogy házigazdai kötelességénél fogva majd a teremben várja mindkettőjüket, és előresietett.

Bargyin úgy gondolta, hogy eljött az ő pillanata.

— Megnevezni valakit még nem jelenti azt, hogy mindent a nevén neveztünk, Mr. Hopkins.

— Úgy érzem, hogy ezt a beszélgetést ma nem fogjuk befejezni, és sajnálom — jegyezte meg az amerikai.

— Ki akadályoz meg benne? — kérdezte Jegor Ivanovics.

— Akadályoz? Erről volna szó? Ki segít nekünk, ez a kérdés, Bargyin úr! — Hopkins lassan megindult a hallon át, magával

vonva Jegor Ivanovicsot. Járása bizonytalan volt, sőt Bargyinnak úgy rémlett, hogy egy icipicit imbolyog.

— Halló, Eddie! — emelte fel Hopkins sovány kezét. — Mi az, pajtás, meg sem akarsz ismerni mások előtt?

A megszólított zsebkendőt húzott elő, és megtörölte verejtékes arcát és nyirkos haját.

— Bocsáss meg, Harry, olyan hőség van, a „motorom" végleg bedöglött.

— Akkor miért jöttél el, Eddie? Ki kényszerített?

— Valahogy kínos, tudod ... Azt mondják, ezek az oroszok olyan sértődősek, mint a gyerekek. — Ijedt tekintettel nézett Bargyinra: — Bocsásson meg, ön nem orosz? Ó, szűzanyám!

Az a tíz lépés, amit a vetítőteremig még meg kellett tenniök, elég volt arra, hogy Hopkins és Bargyin megbeszélje a következő találkozás helyét és idejét. Megállapodtak benne, hogy holnapután Eddie Buchman város környéki házában találkoznak.

29

De még mielőtt találkoztak, megjelent a nagykövetségen Miron, és azt kérte, mondják meg a bátyjának, hogy estére várja őt. Jegor Ivanovics el is ment, és Avguszta Nyikolajevnát is elvitte magával, akit nagyon érdekelt a legfiatalabb Bargyin.

— Legalább hasonlít magára? — kérdezte Avguszta Nyikolajevna, amikor az autó bekanyarodott egy fülledt, akáclombokkal árnyékolt utcácskába, amelynek legvégén lakott Miron.

— Miért „legalább?" — mosolygott Bargyin.

— Ennyi érdemének csak kell lenni — felelte Kuznyecova zavartalanul.

— Hát ha ez érdem, akkor hasonlít.

Jegor Ivanovics határozottan nehéz feladat elé állította öccsét, amikor Avguszta Nyikolajevnával beállított. Miért tette és ki ez az Avguszta? Miron egyelőre lesegítette vendégéről a selyemköpenyt, ezt már csak azért is, mert így kényelmesebben meg-

szemlélhette, de a találékony Avguszta megfosztotta ettől a lehetőségtől: az árnyékba húzódott. És egész idő alatt, amíg a hosszú galérián végigmentek, beszíva a mindenütt nagy fürtökben lógó pirospaprika illatát, Avguszta Nyikolajevna magán érezte ezt a kegyetlenül makacs és kissé mogorva tekintetet, amelyben volt valami agglegényes, magának való.

— Íme a cellám! — mondta Miron, amikor az emeletre felértek.

— Először látok egy cellában ilyen fejedelmi ágyat! — kiáltott fel Avguszta Nyikolajevna az egymásra halmozott tollpárnáktól szokatlanul magas ágy láttán.

— Egyetlen vigaszom ez az ágy! — nevetett Miron; tetszett neki Kuznyecova megjegyzése.

— Egyetlen? — Avguszta Nyikolajevna némi pajzán felhanggal fejezte ki kételyét; határozottan folytatni kívánta ezt a témát.

— Esküszöm, Avguszta Nyikolajevna! — szólt Miron, és most már nyíltan ránézett Kuznyecovára: tetszett neki, hogy nem kényeskedik.

Bargyin azonban nem vette le a szemét öccséről, és próbálta megérteni azt a megfoghatatlan változást, ami egy év alatt ment végbe benne. A forró nap mintha kiszárította volna, melle észrevehetően beesett, válla megkeskenyedett, arca barnásszürke, és az ajka akár a szuzdali nagynénié... Ez az ajak külön életet él, érzékeny és milyen kifejező! Van benne harag és furfang, ellenszenv és részvét, kihívás és elítélés és nyílt diadal. Milyen érzékenyen jelzi mindazt, ami ezalatt az emberben végbemegy! De hol van az ezüstkupolás Szuzdal, és hol van ő, a jámbor Jefroszinya?... Ahogy Jegor Ivanovics öccsére pillantott, Jefroszinya mintha egy szuszra átrepült volna hetedhét országon, és mellettük állna: íme az orosz isten bátor szószólója.

— Hogy vagy, Miron?... Harcolsz? — Jegor a túlsó ablaknál álló karosszéket szemelte ki magának. — Minden egyes repülőgép, amelyet az orosz hadseregnek megszerzel, ma is egy pud vérbe kerül? Ahogy rád nézek, öcsém, alaposan lefogytál az amerikai koszton...

— Le bizony! — nevetett Miron. — Van ebben a lend-lease

irodában egy bizonyos Bobby Pipe, attól aztán felkophat az ember álla! Szinte csoda, hogy ilyen amerikaiak is vannak...

— Megállj! — vetette közbe Jegor. — Hát nem Buchman van ott ebben az irodában?

— Te ismered Buchmant?! — Miron szinte felugrott a fonott székről.

— Természetesen ismerem.

— Hopkins révén?

— Ha úgy tetszik, az ő révén.

— Jegyezd meg: ez nem ugyanaz!

— Milyen értelemben? Ugyanaz, mint Pipe?

Miron Avguszta Nyikolajevnára nézett, mintegy azt kérdezve tőle, hogy érdekli-e őt az egész.

— Tudod, én nem tudok bízni az olyan emberben, aki hűtlen lett a hivatásához.

— Edisonnak született, és egy ügyvédi iroda tisztviselője lett?

— Repülőgéptervezőnek született, és Eddie Buchman lett...

— És még csak nem is furdalja a lelkiismeret?

— Furdalja, de fontos ez?

— Más a fontos: az, hogy Hopkinsszal tart-e.

— Az attól függ, hogy Hopkins kivel tart.

— S ez nem világos?

— Engem még meg kell győzni, éspedig most: szerintem elérkezett a döntések ideje. — Miron Avgusztára nézett: az ő szeme zavartalanul tiszta, figyelmes szempár — tele volt gondolatokkal. — Mi a véleménye, Avguszta Nyikolajevna?

Hirtelen észrevette, hogy milyen szép a keze. A szeme és ez a két feltűnően hosszú, keskeny kéz.

— Sok jó emberünk van, akinek eszét és szívét meg tudtuk nyerni — mondta Avguszta Nyikolajevna alig hallhatóan. — Csábító a gondolat, hogy még több lehetne, de ami van, az sem kevés.

Bargyin nem szólt. Öccsére pillantva, mintha ezt mondta volna: Miért hallgattál el? Folytasd, de jegyezd meg: vele lesz dolgod, nem velem.

— Sok jó emberünk? Hopkins is köztük van? — kérdezte Miron, és egyre nőtt a csodálkozása: ez volna az a nő, aki egy negyedórával ezelőtt lépte át a szobája küszöbét? Bátyjára né-

zett, majd vissza Kuznyecovára, és zavarba jött. Ki ez a nő, és mit jelent a bátyjának?

— Hopkins? Igen, feltétlenül... Bocsánat, a véleményem tisztán női, nekünk nőknek könnyebb kapcsolatot teremtenünk az amerikaiakkal. Nem azért, mert kevésbé kapitalisták, hanem mert vannak köztük Hopkinshoz hasonlók...

Miron felnevetett; mintha meg akarta volna zavarni Kuznyecovát ezzel a nevetésével.

— Talán az apját látja bennünk, aki, mint mondják, kovács volt?

— Igen. Mint az a másik amerikai... Raymond Robins, akinek az apja, mint mondják, ércbányász volt.

Miron kissé gúnyosan elmosolyodott. Avguszta azt mondta: „Bocsánat, a véleményem tisztán női." De mi nőies van abban, amit Hopkinsról mondott? Abban, amilyen eréllyel terelte a beszélgetést Robinsra, férfias értelem és férfias önfejűség is volt. Miron ismét nyugtalanul pillantott rá: ki ez a nő?

Ki ő? — töprengett Miron, amikor lementek a verandára, ahol terített asztal várta őket. Az alkonyat beálltával hűvösebb és nyirkosabb lett a levegő, és a felaggatott paprika illata fokozódott. A háziak nem voltak itthon, Miron maga terített meg. Látszott, hogy nem először teszi, máskor is akad a hűtőszekrényében egy darab hideg báránysült, hagymásan lesütött hús és házikolbász. Ami a bort illeti, az is volt a házban, igaz, hogy egy nő fanyarnak érezhette, de csak az első pohárnál. Jó bor volt, és mint minden jó bor, minden újabb pohárral belőle könnyebbnek tetszett, ezért jól itatta magát.

— Azt mondtad: Buchman hűtlenné vált a hivatásához — kezdte Jegor Ivanovics.

— Persze. Hűtlenné vált hozzá — bólintott Miron. — Azt a hidroplánt, amelyet még a háború előtt szerkesztett, maga Igor Ivanovics is megdicsérte. Azt mondta rá: nagy reményekre jogosít.

— Ki az az Igor Ivanovics? Csak nem Szikorszkij? — kérdezte Bargyin.

— Természetesen ő.

Bargyin felfortyant:

— Nézze meg az ember: „természetesen"! Azt hiszed, köteles vagyok őt is ismerni?

— Igenis köteles vagy! Igor Ivanovics igazi sztár, ráadásul nemcsak amerikai, de orosz is, sőt inkább orosz, mint amerikai.

— Csak nem azt akarod mondani, hogy ő az Orosz vitéz és a Muromec tervezője?

— De.

— De hát ezt én is tudom.

— Nem fontos tudnod, nem erőszakolom — mondta Miron zavartan; ha Avguszta nem lett volna itt, talán nem jön ennyire zavarba. Közelebb húzta a házikolbászt, és nekilátott, hogy felszeletelje. Meg kell hagyni, ügyesen csinálta: mintha géppel szelte volna le a hosszúkás, vékony szeleteket.

— Szóval megmaradt „nagy reményekre jogosítónak". Mindörökre.

— Miért „mindörökre"? — kérdezte Bargyin.

— Gondolod, hogy miután megízlelte az igazgatói poszt áldásait, visszatér az alkotás álmatlan éjszakáihoz? Az alkotás kínjaihoz? Itt vagyont keres, nem is villája van, hanem palotája, meseautója, munkatársak hada és gyönyörű felesége... Ott pedig csak a nehéz munka!

— Megállj, még azt hihetném, hogy egy tervezőmérnököt nem illet meg a szép feleség!

— De megilleti. Elméletileg! — nevetett Miron, de olyan hangosan, hogy a mellettük levő galambdúcból hangos szárnycsapkodással kiröppentek a madarak.

— És mint igazgató legalább tudja a dolgát? — kérdezte Jegor Ivanovics.

— Könnyű tudnia — felelte Miron némi iróniával. — Mégiscsak tervezőmérnök... De nem ez a fő.

— Nem? — Bargyin szinte elhűlt. — Akkor mi?

— A varázsa! Olyan, mint az a rafinált orvos, sőt masszőr, akit először azért hívtak el a Fehér Házba, hogy Roosevelt derékfájását elmulassza, és ott maradt mint az elnök első tanácsadója.

— Szerintem te mindent leegyszerűsítesz, Miron — mondta Jegor Ivanovics; élvezte a vitát az öccsével.

— Lehet, hogy leegyszerűsítem, de ez nem változtat a lénye-

gen! — Miron újra akarta tölteni Avguszta Nyikolajevna poharát, de ő megállította a kezét.

— De változtat! — szólt bele váratlanul a vitába, kezét még mindig a pohár fölött tartva a nő. — Mert ha magának hiszek, akkor továbbra is masszőr maradt, azaz ezeknek a hidroplánoknak a tervezője, valójában pedig tanácsadó, és azt hiszem, nem is rossz.

Miron Avguszta Nyikolajevnára sandított. Értetlen, mi több, nyugtalanul zavart tekintete ebben a pillanatban mintha azt kérdezte volna bátyjától: „Ide figyelj, Jegor, nem csalogató kacsát eresztettél rám ebben a vaksötétségben? Szemre ugyan nő, de valójában férfi . . ."

— Olenyka hogy van? — terelte hirtelen másra a szót. — Mit nézel úgy rám? Azt kérdezem: hogy van Olga? A mi Olgánk. Hogy van?

— Minden rendben — mondta Jegor Ivanovics rövid habozás után. Csak most ébredt rá, hogy öccse még nem tud az ő és Olga sorsában bekövetkezett változásról.

— Szóval „minden rendben" — ismételte meg csúfondárosan Miron. — Mit jelent ez a „minden" és mit a „rendben"?

Bargyin nehéz helyzetben volt, de Avguszta Nyikolajevnának sem lehetett könnyű . . . Hogy fékezze meg ezt az embert: lám, hogy felélénkült! Most magyarázza meg neki, mi van Olgával . . .

— Hát . . . hogy is mondjam? — nyögte ki végül. — Szóval egészséges.

Miron felfortyant:

— „Szóval egészséges?" De hát mi történt vele? — kérdezte, és hangjában nyugtalanság csengett. — Érzem, hogy valami történt vele . . . Nem, ne kertelj, felelj!

Bargyin Avguszta Nyikolajevnára nézett. Úgy érezte, Kuznyecova mindjárt felkel és elmegy, mi mást tehet? De Avguszta Nyikolajevna másként gondolkozott.

— Majd én felelek magának — fordult hirtelen Mironhoz, és szavaiban még egy kis kihívás is csengett. — Én voltam Jaszenciban, és láttam Olga Ivanovnát. Valóban egészséges, sőt boldog. Meg van elégedve?

Miron lehiggadt.

— Természetesen.

... Egy óra múlva keltek fel az asztaltól. A fivérek, miután elkísérték Avguszta Nyikolajevnát az autóhoz, hagyták, hogy beszálljon, és egy kicsit félrehúzódtak.

— Ez már igen! — Miron csak ennyit tudott mondani. — Ki ő?

Jegor Ivanovics elnevette magát.

— A mi emberünk. Japánul is tud.

— De hiszen a japán nélkül is elmegy rudasnak! Erős a bestia! — Miron hirtelen felkacagott. — Megállj, ez leánynéző volt? — Már előbb is sejtett a bátyja cselekedetében valami hátsó gondolatot, amelybe még be kell hatolnia. — Ilyen sötétben meg lehet jól nézni? ... — Majd tudasd, mikor indulsz vissza, kimegyek a repülőtérre.

— Ha nem nézted meg jól, gyere csak ...

A fényszórók felvillanó fénye szokatlanul erősnek látszott.

— Miron szeretne kikísérni bennünket — szólalt meg Jegor Ivanovics, amikor az autó kikanyarodott az utcából.

— Nem hasonlít magához — jegyezte meg Avguszta Nyikolajevna tűnődve; a kikísérésre vonatkozó közlést eleresztette a füle mellett.

„Nem hasonlít magához ..." Egyszerű mondat, de mély értelmű. Azt lehetne hinni, a sors megrövidítette a nőt, és hajlékonnyá kellett volna tennie, de nem ... még a gyakorlatias Avgusztát sem tette hajlékonnyá. Úgy látszik, a gyakorlatiasság valahol a szív pitvarában végződik. A tisztaság katalizátora: a szív. A gyermeki tisztaságból az embernek csak a szive marad meg: az tisztogatja a lelket.

30

Bargyin másnap Buchmanhoz látogatott. (Hopkins nem tudott elszabadulni, és Buchmanra bízta őt.) Jegor Ivanovics feltételezte, hogy Hopkins sikeres barátja valami színes téglából épített, kacsalábon forgó villába viszi, de Buchman egy virágzó burgonyaföld szélén álló egyszerű faház előtt állt meg vele.

Az ebédlőben lógó nagy falióra állt, úgy látszik, a sötét főkötős idős asszonynak, aki a küszöbön fogadta őket, már nem volt rá szüksége.

Az óra alatt álló asztalkán Bargyin egy város makettjét pillantotta meg, melynek sajátos architektúrája a maja kultúrára vallott.

— Földrajzot tanított és ásatásokat végzett az ősi maja települések helyén? — kérdezte Bargyin, Buchman apjára célozva: kitalálta, hogy az amerikai a szülőházába hozta el.

— Így igaz — mosolygott Buchman. — Csakhogy nem az apám, hanem az anyám. Apám fizikát tanított. Anyám azt szokta mondani, ha van a mi kontinensünkön valami igazi, az a maja kultúra és a Brooklyni-híd. Ásatásokat végzett, amíg meg nem sérült a lába.

Bargyin körülnézett: a ház magán viselte gazdái nyomait. Mintha mindjárt nyílna az ajtó, és belépnének: az anya sápadt, szemhéja kissé kékes, mint a fiáé, az apa alacsony termetű és ősz hajú. A szemközti falon alighanem az ő fényképük lóg. Ilyen távolságból nem lehet kivenni, milyenek, de Jegor Ivanovics ilyennek képzelte őket.

— Régen eltávoztak? — kérdezte Bargyin.

— Már hat éve — felelte Buchman; tudta, hogy Jegor Ivanovicsnak a ház sugallta ezt a kérdést. — Mintha összebeszéltek volna, csaknem egyszerre mentek el . . .

— A mamának nem tetszett az ön rajongása a hidroplánokért? — kérdezte Bargyin, arra célozva, hogy a házban semmi nyoma Buchman jelenlétének. Mintha sohasem lakott volna itt.

— Anyám másodlagosnak tartotta és nem helyeselte. De apám nem volt ilyen engesztelhetetlen.

— De a mama véleménye . . . erősebbnek bizonyult? — Bargyinnak eszébe jutott Miron megjegyzése, hogy Buchman hűtlenné vált a hivatásához. — Azt mondják, az anya befolyása mindig erősebb a fiára — próbálta tompítani az első mondat élét.

— Mindez sokkal bonyolultabb — felelte kitérően Buchman.

— De a hivatás?

— A hivatás? Egy tervezőmérnök nem feltétlenül azért lép az állam szolgálatába, mert a hivatását nem becsüli. — Buch-

man lopva a szemközti falra nézett, ahol szüleinek fényképe lógott.

— Nem értem önt.

— Nem ért vagy úgy tesz, mintha nem értene? — kérdezte Buchman, és tekintete váratlanul elkomorult. — Szóval a számítás a következő: állami szolgálatba lépek azért, hogy hidroplánokat konstruálhassak, és egyúttal segítsek a magamfajta szegény flótásokon...

— A szegényeken?

— Azt hiszi, minálunk nincsenek? Hohó! Csak aki nem ismeri Amerikát, képzeli azt, hogy nálunk nincsenek... Vannak ám, de még mennyien!

„Vajon mi célból mondja el mindezt? — tűnődött Jegor Ivanovics. — Vajon nem azért, hogy megnyerje orosz vendége bizalmát és ily módon megnyerje annak befogadására, amit a továbbiakban mondani akar? Az orosz ember szívéhez a legrövidebb út Amerika bírálatán keresztül vezet? Így is fel lehet fogni."

Buchman asztalhoz invitálta Jegor Ivanovicsot; az a nő terített meg, aki a bejáratnál fogadta őket. Amíg a férfiak beszélgettek, átöltözött. Most is sötét ruhában volt, de olyan széles és különlegesen finom horgolású csipkebetéttel, amilyet talán csak a múlt században viseltek. Látszott, hogy ez a csipke a büszkesége, amely egyik ruháról a másikra vándorol.

— Clara néni anyám barátnője volt — mutatta be Buchman a vendégnek. — Ítélje meg: ahhoz, hogy minálunk az alkotó ember nevet szerezzen, kell lenni egy másik embernek, aki voltaképpen megcsinálja neki ezt a nevet. Azt akarja mondani: a reklám? Igen, a reklám, de nem a Broadwayn villódzó fények értelmében, hanem rafináltabban: Szikorszkij véleménye Buchman hidroplánjairól, a Csendes-óceán átrepülése — felszállás Amerikában és leszállás, mondjuk a Fülöp-szigeteken. Állami megrendelés... Ó, a megrendelés már csaknem minden! — Valahogy indulatba jött ennél, és szeme körül a kék karikák megnagyobbodtak. — Szóval kell lenni egy embernek, aki a nevet megcsinálja. Ha nincs? Ha Buchmannak nincs ilyen embere?... Mellesleg, honnan vegye? — egy kis fonott könyvespolcra függesztette a szemét, és Bargyin észrevette, hogy a polc

biceg: hiányzik a negyedik lába. — Honnan? — még mindig arra a pontra nézett, ahol valamikor a negyedik láb volt, nyilván fel akarta hívni rá Bargyin figyelmét.

Clara néni jó szakácsnőnek bizonyult: minden, amit az asztalra tett, ízletes volt, és a körítésül tálalt zöldségfélék a saját kertjéből kerültek ki, amelyre kiláthattak az ablakból.

— Ennek a csípős-mártásos húsnak a receptjét anyám a mexikóiaktól tanulta — jegyezte meg Buchman, miközben kitett Bargyin tányérjára egy szelet sötétbarnára sült marhahúst és leöntötte a piros mártással. — Néha külön azért jövök ide, hogy egyek ebből a húsból, és vörösborral locsoljam le... Nem, ne ebből... majd én töltök, megengedi?

Bargyin akaratlanul is azt kérdezte magában: Buchman azért hívta ma ide, hogy mexikói módra készült hússal kínálja, hogy kedvenc szavajárását használja, vagy ez is sokkal bonyolultabb? Nem abba a házba vitte el, ahol a szépasszony-feleségével lakik, hanem ide. Abban a házban bizonyára nincsenek bicegő polcok... Mit akar ezzel?... De hiszen ez a ház nem kitalálás, és Buchman nem szégyelli, sőt büszke rá. Miért szégyellné, mikor a Bargyin szemében csak emelheti... Mindamellett ő nemcsak Buchman, hanem Hopkins bizalmas embere, te pedig Hopkins révén ismerted meg, és ami nem kevésbé fontos, Buchmanon keresztül ismerheted meg Hopkinst. Ebből a beszélgetésből, amelynek most kell elkezdődnie, nem maradhat ki Hopkins.

— Ismerős önnek ez a név: Raymond Robins? — kérdezte Buchman, amikor már megittak egy-egy pohár vörösbort.

— Igen. Érdekelt az amerikaiak részvétele az orosz forradalomban, ezért... szóval van némi fogalmam Robinsról.

Úgy látszott, hogy Bargyin felelete megörvendezteti a ház urát.

— Ha így áll a dolog, akkor magyarázza meg nekem ezt a dolgot... — Buchman figyelmesen nézett Bargyinra, mintha azt kutatná, érti-e, miről van most szó. — Robins üzletember, pénzügyi korifeus, szóval burzsoá, és mégis barátja Oroszországnak. Régi és hűséges barátja.

— Overman szenátusi bizottsága által felülvizsgált barátja! — nevetett Jegor Ivanovics: élvezetét lelte abban, hogy Buchmant kiigazíthatta. — Tudjuk, hogy a szenátorok Overman ve-

zetésével könyörtelen vizsgálatnak vetették alá éppen a szovjetek köztársasága iránti rokonszenv vádja miatt.

— Igen, Mr. Overman kezdeményezte a vizsgálatot! — bólintott Buchman, könnyű volt helyeselnie: Bargyin válasza neki is megelégedésére szolgált. — De az én kérdésem: miért volt Robins Oroszország barátja, sőt annyira őszinte barátja, hogy hajlandó volt még magával Wilsonnal is összetűzni emiatt? Ön azt mondja: Lenin nyerte meg őt Oroszországnak. Ez volna a válasz?

— Ha nem ez, akkor mi?

— Én kérdezem önt.

— Én meg önt...

Buchman hallgatott: Bargyin válaszát akarta hallani.

— Gondolja, hogy mindez Robins munkásszármazásával magyarázható?

— Igen, ezt gondolom — felelte Buchman.

— Akkor most önön a sor — mondta Jegor Ivanovics.

— Előbb talán... megengedi? — egy tál töltött paradicsomra mutatott, amely csak az imént jelent meg az asztalon. — Ízleni fog: szintén anyám receptje... — Vigyázva kitett néhány paradicsomot Bargyin tányérjára, majd a magáéra is. — Bocsásson meg, de úgy érzem, az ön szempontjai néha kezdetlegesek. Mindent a „burzsoá" fogalmával próbál megmagyarázni. És ha a fent említett burzsoá, Raymond Robinshoz hasonlóan, a munkások közül való, akkor mi a helyzet?

— Ön szerint ez a körülmény elegendő ahhoz, hogy a burzsoá megszűnjék burzsoá lenni? — kérdezte Bargyin.

— Nem, attól, hogy munkásszármazású, még burzsoá marad — helyesbített Buchman sietve. — De én az ön helyében ezt tekintetbe venném... Az ön helyében — tette hozzá kis szünet után nyomatékosan.

— És ebből mi hasznom származik?

— Szerintem sok — jelentette ki Buchman.

— De mégis? — ismételte meg a kérdését Bargyin.

Buchman felállt, behívta Clara nénit, és közölte, hogy a verandára kéri a teát.

— Kérdéssel felelek a kérdésére: Harry Hopkins nem emlé-

kezteti bizonyos mértékben Robinsra? Mondja csak ki kertelés nélkül.

— Minden relatív — mondta zavartan Bargyin. — Hogy őszinte legyek, énbennem nem támaszt ilyen asszociációt.

— De bennem igen! Munkásszármazású, ez nem tréfadolog, még egy burzsoá számára sem!... És ha Oroszországnál tartunk, hát Robins Október napjaiban látta, Hopkins viszont a fasizmus elleni háború idején.

Buchman megragadta a széket, amelyről Bargyin felállt, mondván, hogy a verandán nincsenek székek, a magáét is felkapta, és kimentek.

— Szóval nem emlékezteti rá? — kérdezte ismét, amikor letelepedtek a verandán, ahol most annyira sötét volt, hogy csak a szomszéd ház kivilágított ablakai látszottak és az abrosszal leterített asztal fehér foltja derengett. — Én az ön helyében igyekeznék gondosan megvizsgálni ezt a közös vonást, ez önt kell hogy érdekelje. Értse meg, abban a körben, amely most az amerikai politikát irányítja, van egy befolyásos csoport, amelyet modern liberálisoknak nevezhetnénk, ha ez a szó nem volna annyira kompromittálva... Mi jellemzi őket? Az antifasizmus és a törekvés Oroszország megértésére.

— De miféle emberek? Ismerem őket? — kérdezte Bargyin; nem akarta, hogy a beszélgetés elvont síkon mozogjon.

— Természetesen ismeri. Megítélésem szerint nem a leggazdagabbak, de a legműveltebbek.

— Van nevük?

— Bizonyára, de még meg kell találni — jegyezte meg Buchman. — Látja azt az ablakot? — mutatott a szomszéd házból kiáradó világosságra. — Egy gyerekkori barátom lakik ott. Ó, nagyon kedves és tehetséges fiú! — Meggyújtotta a lámpát a verandán, mire az ablak, amelyet az imént néztek, elhalványult és vele együtt mintha kihunyt volna az érdeklődés is az iránt, aki mögötte lakik... — Igen, van nevük, de még meg kell találni — tért vissza a félbeszakadt beszélgetéshez Buchman.

— Tehát Roosevelt és Hopkins? — kérdezte Bargyin.

— Talán.

— Az a képességük, hogy győzelemmel fejezzék be a háborút?

— Az a képességük, hogy elbírjanak Churchill-lel és mindazzal, amit a birodalom jelent.

Bargyin elmosolyodott.

— Ez már érdekes.

— Bob Moonnak hívják — mutatott Buchman ismét a szomszéd ház ablakára. — Bob Moon ilyen körülmények között azt mondja: „A bölcsesség a szemben rejlik. Minden igaz a látottól ered."

— Ön ismeri ezt a Bobot, önnek könnyebb őt megérteni — nevetett Bargyin.

31

— Tehát Roosevelt és Hopkins? — terelte vissza óvatosan Bargyin a beszélgetést a lényegre.

— Én helyet cseréltetnék velük: Hopkins és Roosevelt. — Buchman észrevehetően felindult, lélegzése, mint Bargyin már a nagykövetségen is észrevette, ismét nehéz lett. — Hallgasson meg, Mr. Bargyin. Ha valami fontosat mondhatok önnek, azt most kimondom. — Elhallgatott, de nehéz, hörgő lélegzése nem csillapodott. — Önnek igaza van: nem a származás a legfőbb, csak azért tértem ki rá, hogy a jelenséget megmagyarázzam... A mai amerikai társadalomban van egy befolyásos politikus csoport, befolyásosabb, mint ahogy ön feltételezi... Ez utóbbi körülményt különösen hangsúlyozni kívánom, mert ön tévesen ítéli meg. Pedig ez a csoport sehol sem olyan erős, mint éppen minálunk. Mi nem ismertük a feudalizmust. A mi demokráciánk a rabszolgaság elleni küzdelemben jött létre, és zászlaját Lincoln vére festette pirosra, aki iránt, gondolom, mindketten egyformán érzünk. És van még egy fontos körülmény: azok között, akiket Amerika pionírjainak nevezünk, és akik az egész jövőjére hatással voltak, sokan a népből jöttek... Szerintem ez a fő. Ön azt mondja, idealizálom Amerikát. Lehetséges, de véleményemben feltétlenül van igazság. Akárhogy történt, közéletünkben megszületett a liberális politikus típusa, akinek Lincoln az

eszményképe. Amikor Amerika az oroszországi forradalomról értesült, sokan közülük... ne nevessen, kérem, Leninben Lincoln követőjét látták! — Ismét elhallgatott, mintha így próbálná csillapítani nehéz légzését. — A történelemben járatlan emberek csodálkoztak, hogy az Októberi Forradalom után miért üdvözölte és biztosította rokonszenvéről oly sok amerikai Lenint. Nemcsak Reed és Highwood, hanem olyan őszintén burzsoák is, mint Robins. Miért? Ugyanebből az okból!... Most egy merész gondolatot vetek fel, hangsúlyozom: merészet, de viselje el: Hopkins az ő utóduk. Többet mondok: mindazok, akik Hopkins munkatársainak, sőt barátainak tartják magukat, ezeknek az utódai. A Roosevelt-féle New Deal volt az a sajátos csata, amelyet ellenfeleikkel megvívtak. Éppen a New Deal tette lehetővé, hogy meglássák egymást és tömörítette, ha úgy tetszik, egybe gyűjtötte, egyesítette őket. Abban, hogy milyen lelkesen esküdtek fel Rooseveltre akkor és később is, volt egy mozzanat: az antifasizmusuk. Nem titkolom, hogy ebben különösen érdekelt vagyok, fontos, hogy a szavaim meggyőzőek legyenek. Személyes megfigyelések? Igen, azt, amiről most beszélni kívánok önnel, Bargyin úr, a magam szemével láttam... Megengedi?

— Kérem. — Jegor Ivanovics magában megjegyezte: figyelem, most tér a lényegre.

— Mindenekelőtt egy tisztán személyes jellegű körülmény. Bizonyára tudja, hogy Hopkins tanárainak egyike bizonyos Edward Steiner volt, ugyanaz, aki felkereste Tolsztojt Jasznaja Poljanában, és a kereszténység jövőjéről beszélgetett a nagy orosz íróval. Steiner Heidelbergben végezte tanulmányait, de aztán áthajózott az Egyesült Államokba. Eredeti tantárgyat választott oktatási témájául: alkalmazott kereszténységnek nevezte. Egyesek ezt a tantárgyat a modern szociológiához hasonlítják. Én nem hiszem, hogy így helyes... De nem erről van szó! Steiner nem volt metodista, de közel állt a metodistákhoz, és ez okból került össze apámmal, aki a metodista egyház tisztségviselője volt... De ez sem fontos! Hanem az, hogy Steiner nemcsak azért rokonszenvezett Hopkinsszal, mert tehetséges tanítványát látta benne. Tetszett neki az, amit Hopkins a szegények segítésének megszervezésében tett. Steiner ebben a kereszténység győzelmét látta. És Hopkins?... Engedje meg, hogy

személyes benyomásaimra hagyatkozzam. Én Steinernek köszönhetem, hogy családom megismerkedett Hopkins családjával, nem annyira a szüleivel, mint a fivéreivel. Köztem és Harry közt, mint látja, nincs nagy korkülönbség, de Harryt sohasem ismertem közelebbről.

Buchman először nevezte Hopkinst a keresztnevén. Úgy látszik, eddig nem tartotta illendőnek, de most, hogy ismertette a kettejük kapcsolatát, már kimondhatta: Harry.

— Én tiszteltem a pozícióját, de a magas tisztségek, amelyeket betöltött, nem távolították el tőle az embereket. Meg kell mondani, hogy amikor Roosevelt elnök lett, már a „trónbeszédével" meglehetősen aggodalomba ejtette az evilági hatalmasságokat. Azt mondta: az egyetlen, amitől félnünk kell, a félelem. Az elnök állítása szerint a kufárok megfutamodtak magas posztjaikról, és eljött az ideje, hogy visszaállítsák ebben a templomban az ősi igazságok uralmát... Az elnök félreérthetetlenül kinyilvánította, hogy ha a helyzet válságosra fordul, ő azzal a kéréssel fordul a Kongresszushoz, hogy rendkívüli teljhatalommal ruházza fel, mintha az ország hadiállapotban lenne. Hopkins ezt oly mértékben elfogadta, hogy kijelentette, ő úgy látja, hogy Roosevelt jobb elnök lesz Hoovernél, főleg azért, mert nem fél az új eszméktől, és nevét nem kapcsolják össze a nagytőkével... Én éppen abban a pillanatban álltam munkába Harrynál, amikor Roosevelt felkérte őt, hogy álljon a munkanélküli segélyhivatal élére. Harry azt felelte: „Ez a munka tetszik nekem." Gondolja csak el, milyen idők voltak azok! Amerika tragikus helyzetben volt: tizenhétmillió munkanélküli. Tizenhétmillió!... Hopkins elfoglalta hivatalát, és segítségül hívta azokat, akiket ismert, köztük engem is. Amerikát nem érdekelték az én hidroplánjaim, így hát elszántam magam. Ma is előttem van az első reggel, amikor Hopkins megjelent hivatalában. A szobája még nem volt kész, és Harry asztalát a folyosóra állították. Ennél az asztalnál ülve, az első munkanapja reggelén hét állam kormányzójának küldött táviratot, közölte velük, hogy a munkanélküliek segélyezésére ötmillió dollárt utal át, és ugyanennél az asztalnál olvasta másnap reggel a Washington Post értékelését tevékenységének első napjáról. Ha Harry Hopkins ilyen iramban fogja költeni az állam pénzét, ahogy elkezdte, írták, akkor az előirány-

zott ötvenmillió egy hónapra sem lesz elég. Ám ez nem zavarta Harryt. Irigylésre méltó aktivitással intézte az ügyeket. Hogy kímélje a munkanélküliek emberi méltóságát, megszüntette a szükségesség ellenőrzését és a kérdőíveket, amelyeken olyan kérdések szerepeltek, mint az, hogy a segélyre szoruló milyen párthoz tartozik; az emberek megmentéséről volt szó, minden emberéről... Egyre azt érzem, hogy mindjárt a szavamba vág, és azt mondja: „A Hopkinsról tartott előadása elfogult..." És én talán nem is tiltakoznék. Igenis elfogult vagyok, és ezt nem érzem véteknek. Elfogultnak tart?

— Talán csakugyan elfogult, de meg lehet érteni: önök szinte... elvtársak a közös ügyben? Igaz?

— Mi tagadás, azok vagyunk. — Bargyin válasza kellemesen érintette beszélgető társát. — Ha már a segély-stratégiáról beszélünk, Hopkinsnak két feladata volt. Az első: úgy elosztani a pénzt, hogy az egyes államok pénze is belefolyjon: egy szövetségi dollárra három helyi dollár essen. A második: nem munkanélküli-segély, hanem munka biztosítása. Ez a munka némelykor jelentéktelen is lehetett, például a lehullott lomb összesöprése a parkokban, de abban a helyzetben ez is hasznos volt, mert fenntartotta az emberben a munka igényét. Igaz, Hopkins ellenségei nem mulasztották el, hogy ezt a parksöprést ellene fordítsák, és az új adminisztrációt parktakarító hivatalnak nevezték. Minél tevékenyebb volt, annál kíméletlenebbül támadták, megvádolták azzal, hogy az állam pénzét azoknak a támogatására használja fel, akik az amerikai állam pilléreit akarják megingatni, és persze a származását is ellene fordították: egy szíjgyártó fia az amerikai Marat szerepében! Emlékszem, milyen nagy port vert fel George Tarell texasi szenátor tiltakozása, aki azt hangoztatta, hogy Hopkinsék az országot polgárháborúba és forradalomba sodorják, ha valamiképpen meg nem állítják őket. „Mások mehetnek utána, mint a néma nyáj — jelentette ki dühösen a szenátor —, de én nem áldozom fel a függetlenségemet, akármilyen munkát kínálnak is nekem!" Akármilyen paradoxul hangzik is, Hopkinsnak, akárcsak Rooseveltnek, figyelembe kellett vennie az ilyen vádaskodásokat, ezért a munkatársai gyakran azon törték a fejüket, hogy a haladó ügynek konzervatív színezetet adjanak. Ezzel a módszerrel

Hopkins számos akciója a Roosevelt-féle New Deal győzelmét segítette elő... Mint látom, ön szkeptikusan mosolyog — jegyezte meg Buchman. — Bizonyára azt akarja mondani: „Furcsa ember ez a Buchman, közönséges filantróp, aki azt hiszi, hogy a filantrópia a legjobb eszköze a munkanélküliség elleni harcnak. A munkanélküliséget nem filantrópiával, hanem forradalommal lehet legyőzni." Ugye, ezt akarja mondani?

— Szeretném végighallgatni önt, Mr. Buchman — felelte Bargyin. Természetesen tudott volna válaszolni, de most okosabb volt, ha hagyja, hogy kimondja, amit akar.

— Azt kérdezi tőlem: miért beszélek ilyen részletesen Hopkinsnak, ahogyan az öreg Steiner mondaná, erről a kereszténvi misszióiáról? Azért, mert ez volt a főpróbája annak, amit ez az ember a háború éveiben tett... De van még egy téma, amelyet érinteni szeretnék: Hopkins és Roosevelt. Érdekli ez önt?

— Természetesen, Mr. Buchman.

— Azt, amit minálunk roosevelti forradalomnak neveznek, olyan embereknek kellett véghezvinniük, mint Hopkins! — folytatta lelkesen Buchman, elbeszélésének mintegy a tetőpontjára érve. — Hopkins egész lényével imponált Rooseveltnek. A népből származik, vállalkozó szellemű, sohasem állt állami szolgálatban, ezért nem rontották meg annak javai. Ne mosolyogjon, komolyan beszélek! Egész tudatos életét a jótékonyságnak áldozta: kezdetben a szegénységgel harcolt, később a tüdővésszel, végül a munkanélküliséggel! Beláthatja, hogy az az ember, aki ezt az utat választotta, mindenre törekedhetik, csak meggazdagodásra nem. Önzetlen. Éppen ezt értékelte Hopkinsban az új elnök. Nem hallott véletlenül arról a beszélgetésről, amelyet Roosevelt Willkie-vel folytatott? Willkie kérdésének értelme ez volt: okvetlenül szükség van-e rá, hogy egy olyan ember legyen ön mellett, mint Hopkins? És mit válaszolt neki Roosevelt? Természetesen emlékezetből idézem a válaszát: „Van értelme, Mr. Willkie. Megtörténhetik, hogy valamikor ön kerül az én helyemre. És akkor ön előtt is ott lesz ez az ajtó, amely most előttem van. És ön is tudni fogja, mint ahogy most én tudom: aki ezen az ajtón belép, mind kérni akar valamit. Meg kell értenie: semmi sem teszi olyan magányossá, mint ez. És majd vágyik arra, hogy olyan ember legyen ön mellett, mint Harry Hopkins,

aki amikor ezen az ajtón belép, márpedig gyakrabban lép be, mint mások, semmit sem kér öntől . . .” Gondolom, az elnök valami fontosat látott meg Hopkins jellemében, holott a szóbeszéd . . . Ó, a szóbeszéd! Azt állítják például, a fő ok az, hogy Hopkins szinte nőies tapintattal alkalmazkodik az elnök hangulatához. Hopkins olykor okosabb, sőt előrelátóbb az elnöknél, de ezt soha nem juttatja kifejezésre. Ám a szóbeszéd még tovább ment, és azt bizonygatja, állítja, hogy Hopkins egyszerűen tudja, mikor hallgasson, mikor erősködjön és mikor engedjen, mikor cselekedjék nyíltan és mikor járjon kerülő úton . . . De a szóbeszéd általában önmagát ismétli, ha egy erős egyéniségről van szó, és abban, amit én úgy mondtam el, mint a rossz nyelvek véleményét, nincs semmi új. De hogy áll a dolog valójában? Én így gondolom: Roosevelt bizalommal van az emberek iránt, és Hopkins nem csalta meg bizalmában, értelmesnek, önzetlennek és munkaképesnek bizonyult . . . Ennyi az egész. Ha én volnék Roosevelt helyében, ugyanígy viselkednék Hopkinsszal szemben. — Buchman félbeszakította elbeszélését, és hörpintett a teából. — Aki monológba kezd, ne töltse ki magának a teát, nem igaz? A tea kihűlt — állapította meg nevetve —, és ez azt jelenti, hogy visszaéltem a vendég figyelmével.

— Téved, Mr. Buchman, beszélgetésünk hasznomra vált — felelte Bargyin: valóban érdekelte a házigazda elbeszélése.

— Akármilyen terjengős történet is, nem vesztettem el a fonalat — folytatta Buchman —, és azzal a gondolattal fejezem be, amellyel elkezdtem: az orosz diplomáciának megvan az a jótulajdonsága, amelyet Amerikában a barátai és az ellenségei egyaránt elismernek, hogy önök nem járnak a fellegekben, amikor földi dolgokról van szó, hanem realisták. Ha pedig realisták, akkor engedje meg, hogy a következőket mondjam: az, amit önök kapitalista Amerikának neveznek, korántsem egységes. Röviden: ugyanebben a kapitalista Amerikában vannak emberek, akik lojális érzést, sőt rokonszenvet táplálnak önök iránt, és hogy milyen mértékben lehetnek hasznára önöknek, az sok tekintetben önöktől függ . . . A Rooseveltről és Hopkinsról mondottakat ennek jegyében értse. És még egy: a történet lehet, hogy új, de ami a gondolatot illeti, amely levonható belőle, az nem új, azt már az önök tanítómestere, Lenin is megértette . . .

— Buchman egyhajtásra kiitta a teát, ahogy a bort szokás inni, a hideg tea jólesett neki, a monológ erőt kívánt. — Még egy kérdést, Bargyin úr: hogy fogadná, ha ezután az elnök meghívása következnék, hogy látogassa meg vidéki házában?

— Gondolja, hogy ilyen meghívás következik?

— Azt hiszem.

Késő éjjel hagyták el a házat. Buchman eloltotta a lámpát a verandán, és akárcsak néhány órával azelőtt, ismét csak a szomszéd ház ovális ablaka világított: Bob Moon ébren volt.

— Ez a Bob igazi fenomén! — jegyezte meg váratlanul Buchman. — Még nem mondtam önnek, hogy gépészmérnök, mégpedig tehetséges. Azt mondják, valamilyen csodamotort szerkesztett, de senkit sem enged a közelébe... A motor közben elavul, de Bob ragaszkodik az elveihez. Furcsa ember, nem igaz? — Elhallgatott és gondolataiba merült; álltak és nézték az ovális ablakot... Virágzik a krumpli! — szólalt meg hirtelen Buchman, lemutatva a sötét mezőkre, és elindult lefelé.

32

Buchman autón jött el Bargyinért, és elvitte Hyde Parkba.

Délután volt, a hőség még tartott. Talán azért voltak az utcák, amelyeken áthaladtak, feltűnően kihaltak. Buchman egész külsejével tanúsította, hogy a város környékére tesz kirándulást.

Nemcsak a szalmakalappal, a sárga szandállal, a washingtoni hőségben pótolhatatlan fehér panamavászon-öltönnyel, de a kosárral is — benne egy tucat palack vörös bor —, amelyet a sofőr mellett helyezett el, és amelynek tartalma kellemesen összekoccant a kanyarokban.

— Kíváncsi, hogy mindig magammal viszem-e Hyde Parkba ezt a kosár mexikói bort? — kérdezte Buchman olyan hangon, amelyből világosan kicsendült a bizalmasság. — Képzelje, mindig! Ez a bor, mint méltóztatott észrevenni, magánkészletből származik. Az Egyesült Államok elnöke képtelen ezt a fajta bort

felhajtani, pedig igen nagy szüksége van rá: híres koktéljainak lágyságát csakis ez adhatja meg.

— Azt lehet hinni, hogy az elnök rabja a mexikói vörösnek! — nevetett Bargyin.

Buchmannek a szeme pillája se rebbent. — Így is van!

— Minden szenvedélynek megvan a magyarázata — jegyezte meg Jegor Ivanovics. — Mivel magyarázható az elnök szenvedélye? A koktéljaira gondolok . . .

Buchman zavartan vállat vont és nevetett; Bargyin megfigyelte, hogy amikor nevet, mindig a vállát vonogatja.

— Egy beteg ember bogara! Tegnap este láttam valakit, akinek az egyik karja fele olyan hosszú, mint a másik, és éppen ezzel a karjával gurította a kugligolyót . . . Fontos volt bebizonyítania, hogy azzal a kurta karjával is tud úgy gurítani, mint mások . . . Elgurítja a golyót és körülnéz, mintha azt akarná mondani: csak hiszitek, hogy nekem rövid a karom, pedig ugyanolyan jó, mint akárkié, lám, milyen jól megy! . . . Ő a kuglizással bizonyít. Így van ez Roosevelt esetében is. Minduntalan bizonyítani akarja, hogy ugyanannyit ér, mint akárki más. A fő: megmutatni, milyen erős. Micsoda férfi az, aki nem kedveli a szeszt!? — Buchman hangtalanul nevetett, csak a válla rázkódott. — Igen, csakis azért, hogy az erejét fitogtassa! . . . Például azelőtt, ha számára nem közömbös vendégek gyűltek az asztalához, megkívánta, hogy fiai is ott legyenek, sőt segítsenek a vendégek szórakoztatásában. Nem azt, hogy a szellemességüket csillogtassák, csak arra kérte őket, hogy legyenek udvariasak . . .

— Azután sem kívánta meg, hogy szellemesek legyenek, amikor alkalma nyílt Randolph Churchillt hallani?

— Éppen azt követően tiltotta meg nekik a szópárbajt! A szegény Churchill-sarj annyira erőlködött, hogy túlszárnyalja a saját atyját és az amerikai elnököt, a fiairól nem is beszélve. Ezután titkos parancsot kaptak: Roosevelt házában maradjon meg mindenki — a maga kaptafájánál.

— Szerencsére engem idejekorán figyelmeztetett! — Bargyin hangos kacajra fakadt. — Pedig már Randoph Churchill példáját akartam követni!

Így beszélgettek a borosüvegek dallamos koccanásai közepet-

te és az enyhe szellő kíséretével, amely behatolt a kocsiba, valahányszor a sofőr nagyobb sebességre kapcsolt.

— De az elnök ritkán látja együtt a fiait, igaz? — kérdezte Bargyin. — Ahhoz a fél világot be kellene utaznia.

Buchman rákacsintott Jegor Ivanovicsra, mintha azt mondaná: „Tudom ám, miről beszélsz!"

— Ha most hirtelen ilyen lehetőség kínálkoznék is, aligha élne vele — felelte, és szemével a sofőr felé intett.

— Igen, a háború bonyolulttá teszi ezt a problémát — vetette oda Bargyin, mintha nem vette volna észre Buchman pillantását; végére akart járni a témának.

— Nem egészen így áll a dolog — felelte Buchman ugyanazon a hangon. — Az amerikai politika igen kegyetlen és több mint szigorú szabályai nem adnak kiváltságokat az elnöknek. Az elnök ellenségei, márpedig nem kevesen vannak, nem tudják megbocsátani neki, hogy élnek a fiai... Ne adj isten, hogy megtörténjék, de egyik fiának halála megoldaná a helyzetet... — mondta, nem pillantva többé a „driver"-ra; úgy látszik, belenyugodott, hogy meghallja ezt a beszélgetést. — Kegyetlen, ugye?

— Az — hagyta rá Bargyin.

A képet, amely a Roosevelt-féle Hyde Parkban fogadta, alighanem már látta egyszer fényképen: gondosan nyírt zöld pázsitszőnyeg, a szélén, egy terebélyes szilfa árnyékában Roosevelt, vendégekkel körülvéve, sezlonon. Különben a mostani vendégek némelyike a fényképről hiányzott, például Churchill, de Bargyin őt csak később fedezte fel: az öreg Winnie karosszéke megbújt az árnyékban.

— Persze hogy emlékszem önre, Mr... Bauer misszijából! — jegyezte meg Roosevelt, kezet nyújtva Jegor Ivanovicsnak, és mosolygott. Még mindig fényes mosolya valahogy ellentétben állt öreges arcával, amely most még nyomottabbnak látszott, mint azelőtt. — Elkésett, és ezért büntetés jár...

Bargyin Churchillre sandított, feltételezve, hogy pillantása váratlanul éri, és nem lesz ideje az arcát megfelelően fegyelmezni; ránézett és nem tévedett: a csukott száj, az összehunyorított szem és a kivörösödött arc (a számára készített koktél jó-

val erősebb volt, mint a többi vendégé) némi szkepszist tükrözött.

Bargyin fogta a poharát, és Hopkinshoz lépett, aki a három lépés távolságot az elnöktől most is pontosan betartotta. Ez a három lépés lehetővé tette számára, hogy egyformán gyorsan be- vagy kikapcsolódhasson a beszélgetésből; az utóbbi olykor éppúgy kedvére volt, mint az első. Élvezte, ha sikerült kijátszania az elnök éberségét. Most nem sikerült: ha Roosevelt hagyja, hogy az orosz vendég elmenjen, a vendégszeretet szabályai ellen vét.

— Mr. Bargyin, Harry azt mondta nekem, hogy ön képzettsége szerint történész!

— Igen, elnök úr, történész vagyok.

— Orosz, ráadásul történész, éppen önre van szükségem! — kiáltott fel az elnök, és tenyerével ernyőzve szemét, felpillantott az esti égre. Tenyere nem annyira a szemét védte, mint a száját, amely mosolyra húzódott; Bargyin úgy látta, hogy gúnyos mosolyra. — Mit mutat ott a forradalom barométere? Mikor van egy ország közelebb a robbanáshoz: abban a pillanatban, amikor az elnyomók arcát látja maga előtt, vagy a hátát?... Ön azt mondja: nem a zsarnok háta keltheti fel a nép haragját, hanem az ábrázata, igaz?... Nem válaszol? Akkor én megmondom: éppen hogy a háta!... Elvette kezét a szeme elől, és diadalmasan legyintett: — A háta, bizony!

Bargyin Churchillre sandított: annak szivarja a jobb szájszögletéből lassan átcsúszott a balba, de az arcáról e pillanatban nem sokat lehetett leolvasni... Ha mégis megpróbálja? Mit jelent az elnök kérdése, és milyen kapcsolatban van a beszélgetéssel, amely Bargyin érkezése előtt folyt? Nyilván a legközvetlenebb kapcsolatban. A forradalom barométere? Miféle forradalomé? Nyilván az európaié... Milyen forradalomról is beszélhetünk ma, a zsarnok szökésére gondolva? Mert mikor mutatja a hátát az elnyomó, ha nem szökés közben?... Churchill számára most bizonyára ez az első számú probléma, de vajon Roosevelt számára is? És milyen fordulatot vehet ez a beszélgetés? Milyen gyakorlati fordulatot?

— A párizsi munkások felkelése a múlt században a háborúban elszenvedett kudarc visszahatása volt.

Churchill szivarja a szája közepén megállt, és úgy irányult Bargyinra, akár egy ágyú csöve.

— Párizst mondott? — kérdezte az angol vendég.

Magában a hanglejtésben, amellyel ezt a két szót kimondta, valami aggodalmas, sőt pánikszerű riadalom érződött. És Bargyin megint arra gondolt: milyen fordulatot vehet ez a beszélgetés, ha Párizs ilyen visszahatást kelt?... Bizonyára akárhogy is találgatja, nem jut közelebb az igazsághoz. Hogyan tapintsa ki az igazság magvacskáját, mikor oly keveset tud? Az igazság például ebben rejtőzhet: hová irányuljon Európában a csapás, hogy elhárítsa a robbanást, azt, amelyre Roosevelt célzott, amikor a zsarnok hátáról beszélt?... Skandináviára, a Balkánra vagy Franciaországra, amely az imént ennyire nyugtalanította Churchillt? Igen, az igazság itt rejtőzhet, de mi a garancia arra, hogy ezt az elejtett szót éppen úgy kell érteni, ahogy ő szerette? Természetesen jogában áll, hogy bizonyos koncepciót alkosson, sőt azzal vigasztalja magát, hogy ez a koncepció szilárd, de be kell látnia, hogy ingatag alapra épült, amely mihelyt a nedvesség elpárolog belőle, összeomlik... Lehet, hogy megvolna a bizonyosság, ha lehetőséget talál a beszélgetés folytatására?

Még ha csak Hopkinsszal is? A tapasztalatok szerint nem mindig mondja ki szélesebb körben azt, amit négyszemközt mond. Igen, abból a láncból, amelyet Bargyin kovácsolt, igyekezvén elképzelni a vén szilfa alatt lefolyt beszélgetést, két láncszem hiányzik. Csak kettő.

Egyébként arra, hogy rávegye Hopkinst az elnöktől elválasztó távolság némi megnövelésére, akár az is felhasználható, hogy ott, ahol a sötét lombkoronák összeborulnak, hirtelen megjelent Litvinov és Hull. Szemlátomást fáradtan; úgy látszik, önálló hajókázásuk nem volt könnyű.

— A káosznak nincsenek szabályai, senki sem tudhatja előre, hogy fog alakulni — jegyezte meg Hopkins, elindulva a házhoz vezető sétányon.

— A káosz... a forradalom? — kérdezte Jegor Ivanovics, fejét felszegve: a búcsúzó nap forró volt, s a csaknem fehér égbolt tovább ontotta a hőséget, de kupolája alatt már megjelentek a fecskék: közel az este.

— A káosz az káosz — jelentette ki Hopkins, és követte sze-

mével Bargyin pillantását, azt lehetett hinni, azért, hogy a kényes témát elkerülje.

— Nos, tételezzük fel, hogy nem forradalom, hanem káosz — bólintott könnyedén Bargyin; úgy vette észre, nincs értelme ebben vitatkoznia Hopkinsszal, a·fő kérdés még hátra van. — Mi szükséges ennek a káosznak az elhárításához?

— Szerintem ezt önnek legalább úgy kell tudnia, mint nekem — felelte Hopkins.

— De mégis? — unszolta Bargyin és elmosolyodott, mintha lehetőséget akarna adni neki, hogy válaszát tréfára fordítsa, de válaszoljon.

— Ezt az angol miniszterelnöktől kellene kérdeznie — mondta ő, most már nyíltan nevetve.

— De ő nem vetette fel előttem a káosz kérdését.

— Éppen ő vetette fel! — vágta rá Hopkins. Ez már jelentős lépés volt az igazság kiderítéséhez. Egyébként az, amit mondott, nemcsak ezért tűnhetett fel fontosnak Jegor Ivanovics szemében. Fontos volt Hopkins álláspontjának meghatározásához is: valóban olyan messzire ment el, mint ez a megjegyzése tanúsítja, vagy az egész csak érzéki csalódás: a szó többet mondott, mint amennyit ő akart mondani vele?

— Helyes, hajlandó vagyok ha nem is megérteni, de megmagyarázni Churchill előbbi álláspontját: azért nem akarta a második frontot, mert ezzel segítséget nyújtott volna az oroszoknak, ami talán nem illett bele a terveibe — mondta Bargyin, és Hopkinsra nézett: érdekelte ez az ember, mindig is érdekelte, de ma még jobban, mint máskor. — De most, amikor . . . a forradalomnak, vagyis a káosznak kell elébe vágnia, sehogy sem lehet meg második front nélkül, ugye?

— Igen, de még mindig nem világos, hogy hol nyissuk meg . . . — Hopkins mintegy arra biztatta Bargyint, hogy erre a kérdésre is válaszoljon.

— Mr. Churchillt annyira aggodalomba ejtette Párizs, hogy azt lehet hinni . . . minden pillanatban várja onnan a káoszt? — Bargyin nem vette le szemét beszélgetőtársáról. Kiértek a fák árnyékából, a búcsúzó nap ráterült Hopkins arcára, amely most nem látszott olyan szürkének, mint különben. Ama emlékezetes júliusi nap óta, amikor Bargyin először látta meg őt, amint az

északi orosz repülőtér nedves füvén közeledett felé, csaknem két év telt el, s ezek Hopkins számára is zaklatott évek voltak. Akkor korántsem látszott daliának... Bargyin megfigyelte, milyen gyorsan elfáradt, hosszú, sovány, csontos keze állandóan valami támaszt keresett. De eltelt két év, és ez az ember tevékenyebb, mint valaha. Az évek nemhogy nem csökkentették az erejét, inkább fokozták. Csak rászokott a hunyorgásra; talán ezért gyűltek szeme köré a ráncok. És a háta görbe, de ez a magasságától is lehet.

— Igen, Párizs, Párizs... — ismételte meg kurtán Hopkins.

Úgy látszik, rácsapódott a fedél az őszinteségre, gondolta Jegor Ivanovics. Nem sokáig tartott. Mit is mondott? Mondott-e valamit egyáltalán? Két láncszem hiányzott, és még mindig hiányzik.

— A ravaszkodásnak van egy veszélye.

— Éspedig?

— Az ember önmagát csaphatja be.

— Párizsról beszél? — Az amerikai abban a pillanatban reagált, holott talán azt akarta mondani: „Churchillről beszél?"

— Igen, Párizsról.

— Szóval Párizs... Párizs — mondta ismét.

Ha eddig nem csapta rá a fedelet az őszinteségére, akkor most tette meg. Hopkinsra pillantott és látta, hogy a szemét összehunyorítja; nem lehetett tudni, nevet-e vagy a homlokát ráncolja.

— Az utódaink kíváncsibbak lesznek nálunk, Mr. Hopkins. — Bargyin úgy érezte, hogy a párbeszéd bizonyos mértékben merev célratörése már nem vezet eredményre.

— Az utódaink? — kérdezte Hopkins élénken, mintegy válaszul Bargyinnak az elvont beszélgetésre való felhívására. — Nekik könnyebb lesz, közelebb jutnak az igazsághoz, de ettől nem lesznek okosabbak nálunk.

— De majd tunyának tartanak minket: a közös problémák miatt nem láttuk meg az emberieket, ha ezek egyediek voltak — mondta Bargyin. Nem könnyű a beszélgetést más irányba terelni, még ha akarja is az ember.

— Churchill! — Hopkins csaknem kiáltva mondta ki a nevet, és kezét ökölbe szorítva meghimbálta, mint a drótkötélen lógó öntöttvas bunkót, amellyel, mint Jegor Ivanovics egyszer látta,

a nyomorúságos viskókat rombolják le. — Churchill... — ismételte meg Hopkins, tovább lóbálva karját; öklét úgy összeszorította, hogy elfehéredett, de a hangjában már nem volt sem erő, sem harciasság. — A fő, hogy az ember tudja, mit akar — mondta befejezésül, és Bargyinban felvillant a kétely: „Vajon most is Churchillről beszél? Vagy saját magáról?"

33

Amikor az öreg szilfa alá visszatértek, a nap már lement, de a visszfénye még ott terjengett a föld felett — talán a még megvilágított magas lombkoronákból áradt. A házigazda nagy bóléstálja feneketlennek látszott, habár a merőkanál is jókora volt, amellyel sokszínű bájitalát a poharakba töltögette. Mellesleg, a bóléstál nem is lehetett volna kisebb, tekintettel arra, hogy a mellette ülő vendégek közt ott volt az angol miniszterelnök. Csak az volt érthetetlen, miért oly bonyolult a kínálás procedúrája. Miért kell az italt háromszor is egyik edényből a másikba töltögetni, mielőtt a jeles vendéghez ér?... Mint a mesebeli tónál: tikkadt ajkaddal hajolj a bűvös nedű fölé és idd... De furcsamód a vendég nem részegedett le tőle. Illetve a szeme réveteg lett, és a szivar, a nevezetes szivar a szája szegletébe csúszva úgy lógott, mintha ki akarna esni... De ez legfeljebb félóráig tartott, és a kijózanodás első jelét ugyanez a szivar mutatta: váratlanul életre kelve folytatta megszakított vándorútját a száj egyik sarkából a másikba... Abban, ahogy ismét mozogni kezdett, volt valami ösztönösség, hasonló a kis teknősbéka viselkedéséhez, amely, miután kikecmergett a tojáshéjból, a homok felszínére kerülve a tenger felé igyekszik... Úgy tetszett, hogy Churchill közérzete, mi több, a hangulata pontosan megfelel ezeknek a szakaszoknak: a mámort leküzdve, új erőt érzett magába áramlani, és visszatért az ékesszólása is: híres monológjainak, vallomásainak nagy része ilyen pillanatokban hangzott el.

Roosevelt bizonyára tudta ezt — volt rá lehetősége, hogy megtudja. De mást is tudott: az ihlet kitörése nem mindig magától következik be, olykor kell hozzá egy lökés, ha csak egy gyenge is.

Az elnök kihívásra hajlamos egyéniségében megvolt az a képesség, hogy beszélgetőtársát hetykeségre ösztönözze, sőt provokálja.

— Figyeljen ide, Winston, beszélje el a tisztelt társaságnak, hogy volt az, amikor Wendell Willkie-nek hitt engem... — szólt szelíden vendégéhez.

Churchill úgy behúzta fejét a válla közé, hogy csak kopasz fejebúbja látszott.

— Hogy mondhatnék el ilyet? — szólt, ijedtséget színlelve; valójában szó sem volt erről: öröm, sőt ujjongás töltötte el. — Elmondani annyi, mint kinevettetni magam — tette hozzá, és hasára kulcsolta a kezét.

— Régi igazság: a legjobb mód megfosztani másokat attól a lehetőségtől, hogy kinevessenek bennünket, ha mi nevetünk önmagunkon, nem igaz, Winston barátom?

Churchill körülhordozta tekintetét a jelenlevőkön, mintha azt mondaná: „Talán igaza van az elnöknek?"

— Csakugyan? — kérdezte mindenesetre, és begyömöszölte kövér lábát a karosszék alá.

— Persze! — erősítette meg az elnök.

— Ha így van, akkor... — kezdte vontatottan az angol vendég. Még mindig megjátszotta, hogy zavarban van, sőt fél, de valójában régen elhatározta, hogy nem mulasztja el elmondani a vendégeknek ezt a csakugyan roppant mulatságos történetet. — Akkor rászánom magam — mondta, és komorságot színlelve nézett végig a jelenlevőkön, már ezzel is megmosolyogtatva őket: úgy látszott, hallgatói éppen abban a hangulatban vannak, amikor égető szükségük van egy vidám történetre, és nevetni fognak, függetlenül attól, hogy az öreg róka mit mesél nekik. — Nem tudják, mert hozzátartozik a meséhez: amikor a magunkfajta ember felkeres egy másik országot, mindig az ottani követünk rabja. Érthető: a követ itt él, mindent tud vagy legalábbis tudnia kell, az ő kezében vannak a kártyák!... Azt mondjuk: „A nagykövet úgy gondolja, a nagykövet értésünkre adta, a

nagykövet sugalmazta", és ez számunkra törvény. Függetlenül attól, hogy mit gondolunk ezzel kapcsolatban, aszerint cselekszünk, ahogy a nagykövet tájékoztat bennünket... Washingtoni nagykövetünk azt mondta nekem: „Találkoznia kell Wendell Willkie-vel — ő már járt nálunk, Anglia barátja!" Én gyengén ellenkeztem: „Igen, de mit szól ehhez az elnök, szerintem most éppen nem a legjobb viszonyban vannak..." — „Nem fontos, az elnöknek nem kell okvetlenül megtudnia, mondjuk, találkozzanak valahol, egy kisváros állomásán, amikor ön vidéki körúton lesz..." — „De ki rendezi meg nekem ezt a találkozást?" — „Ön rendezi meg — felelte a nagykövet. — Most azonnal kapcsoljuk önnek telefonon Willkie-t." Bennem még kételyek éltek, amikor megfogtam a kagylót. Washingtonban azonnal kapcsolnak... „Mr. Churchill? ... A hívott fél van a telefonnál." A nagykövet annyira fellelkesített, hogy nyomban támadásba lendültem: „Nagyon örülök, hogy beszélhetek önnel. Remélem, sikerül találkoznunk. Holnap este vonatra ülök. Nem szállhatna fel a vonatomra valamelyik állomáson, hogy néhány órát együtt tölthessünk? Hol lesz szombaton?" — „Hát ott, ahol most vagyok — felelte ő —, az íróasztalomnál." Kínos érzés fogott el. „Nem értem" — feleltem alig hallhatóan. „Mit gondol, kivel beszél?" — kérdezte az illető a drót túlsó végén. „Mr. Wendell Willkie-vel — feleltem élénken. — Nem ő az?" — „Nem — hangzott a válasz —, ön az Egyesült Államok elnökével beszél." — „Kivel, kivel?" — dadogtam, és éreztem, hogy megroggyan a lábam. „Ön Franklin Roosevelttel beszél..."

A zöld tisztáson kirobbanó hahotázás hangzott fel. Mintha maga a fű nevetne az öreg fákkal és a felettük úszó felhőkkel együtt. Az elnök lehunyta a szemét és kész volt a fülét is befogni, hogy Churchill elbeszélésétől ment maradjon, most csak a karosszéke nyögött fel.

— De hát mi történt? — kérdezte Hopkins, amikor a nevetés elült. — A telefon működött rosszul, vagy az elnök biztonsági szolgálata működött jól?

— Vegyük úgy, hogy mindezek az erők összefogtak jogos haragjukban, hogy engem megbüntessenek... — nevetett Churchill. — Mondom: jogos haragjukban! — Ez utóbbi kijelentését

arra szánta, hogy az elnök szemében végleg rehabilitálja magát: ez volt az egész elbeszélés értelme.

— Most pedig mondja el Whittier költeményét, amelyet akkor szavalt el nekünk, amikor abba a Fredericbe berobogtunk, és megpillantottuk Barbara Fritchie házát. Ne gyötörjön bennünket, tudja, hogy miről beszélek... — Az elnök mintha kezében tartotta volna egy nagy, Winston Churchillnek nevezett zeneszekrény kulcsait. Tévedhetetlenül cselekedett, amidőn kirakta sápadt tenyerére ezt a kulcscsomót, és kiválasztotta a megfelelőt. — Harry, juttassa eszébe Mr. Churchillnek ezeket a sorokat — fordult Hopkinshoz.

Hopkins sovány vállát vonogatta; nem készült fel rá, hogy ő szavaljon. De az elnök kérte, és ő torkát köszörülve belekezdett:

Itt e galambősz fő — mond' —, lődd át,
De kiméld meg hazád zászlaját.

Churchill már nem bírt magán uralkodni; Hopkinsra vetett pillantásában néma parancs volt, hogy hallgasson.

S a búzával ékes mezőkön túl
A szeptemberi reggel hűvös szele fúj,
Frederic város tornya emelkedik...

— kezdte; látszott, hogy sokszor mondogatja ezt a verset. Az emlékezete kora ellenére kifogástalanul működött:

Felkél vén Barbara Fritchie akkor —
Hetven éve alatt már meghajolt.
Frederic városából egyedül merész
Kezét nyújtja — a levont zászlóért.

Bargyin a vendégekre pillantott. Roosevelt helyeslően bólogatott, az ajka is mozgott, bár a hangja nem hallatszott. Litvinov fejét kissé lehajtva figyelte Churchillt, s tekintete ünnepélyesen szomorú lett. Hull is vele mondta Churchill-lel a verset, az elnöktől eltérően félhangon. Mintha azt mondaná ezzel: „Ti nem emlékeztek ezekre a sorokra, de én igen!" Buchman csak-

nem lábujjhegyre állt, hogy minél jobban megértse, amit ebben a pillanatban az oly bölcs Harry mondott neki. Abból ítélve, hogy Hopkins eközben hol a szavaló Churchillre nézett, hol Bargyinra, Jegor Ivanovicsról is szó lehetett. Például a Churchillről folytatott beszélgetésünkről; egyébként az ürügy a beszélgetés felidézésére adva volt: Churchill szavalt:

Állj! A portól sötét sorfal feláll.
Tűz! Dörren a puskaropogás:
Szilánkokra zúzza az ablakot,
Szitává lyuggatja a lobogót,
Mely rúdról hullva száll a föld felé —
De az asszony megérinti selymét.

Kihajol az ablakpárkány felett,
S a zászlóval biztatóan integet:
„Itt e galambősz fő — mond' —, lődd át,
De kíméld meg hazád zászlaját."

A tiszt arcán szomorúság
S a szégyen árnya suhan át.
Lelkének jobbik fele mozdul,
A halott nő szavaira gondol:
„Aki ez ősz nő haja szálához nyúl,
megdöglik", mond', s „továbbot" parancsol.

Frederic városában aznap
Menetelés hangzott utcahosszat,
És a szabad lobogó röpködött
A lázadó sereg katonái fölött.

Ahogy a szavalat folytatódott, Churchill arca szinte a szemük láttára átváltozott: eltűnt az a leküzdhetetlen kapzsi vonás, amely jellemezte. Soha senki sem látta ilyennek Churchillt: ő volt, és mégsem ő... A legérdekesebb, hogy ezt a friss vérbeáramlást maga is érezte — érezte, és meg akarta őrizni. De ez már nem állt hatalmában: gyakorlatias értelme most azzal volt elfoglalva, hogyan hasznosítsa ezt a vívmányát.

— Bocsásson meg, elnök úr, elfáradtam — mondta váratlanul, de ez a mondat éppen nem tükrözte pillanatnyi lelkiállapotát. — Ha önnek is alkalmas, holnap délután még egyszer eljönnék önhöz.

Az elnök beleegyezően bólintott.

34

Visszafelé Buchman csaknem az egész úton szunyókált. Akkor ébredt fel, amikor az autó berobogott Washingtonba. Azt lehetett hinni, hogy az utcai lámpák ébresztették fel, amelyeknek fénye ütemes következetességgel tört be a kocsiba és suhant át a benne ülők arcán.

— Churchill valóban probléma, mégpedig emberi probléma! — szólalt meg hirtelen az amerikai, és Bargyin azt gondolta: „Vajon Hopkins elmondta-e barátjának a beszélgetésünk tartalmát? Hiszen éppen a Churchill-probléma emberi vonatkozásáról volt szó." — Lám, ma milyen gondtalanul sziporkázott, milyen ékesszóló volt. Talán így akar úrrá lenni a számára kedvezőtlen helyzeten . . .

Buchman szándékosan hagyta félbe a mondatot: azt várta, hogy Bargyin megkérdezze: „Már megbocsásson, miért olyan kedvezőtlen?" De Jegor Ivanovics úgy érezte, hogy fölösleges nagyobb érdeklődést mutatnia, társának úgyis legfőbb vágya a beszélgetés folytatása.

— Nem árulok el titkot, ha megmondom, mi az elgondolás: a németek és az oroszok annyira elgyengítik egymást, hogy a többi már csak technika kérdése lesz. Három változat van . . . — Úgy rémlett, hogy Buchman a sötétben begörbíti az ujjait. Most a mutatóujját görbítette be, amelyen egy kis félhold alakú forradás látszott. — Egy: a szövetségesek behatolnak az Appenninekbe, és Európa déli kapujánál várják ki az ő idejüket. Kettő: a Balkán, ahová Churchill szeretne behatolni, s ezzel elvágná az oroszokat a délszlávoktól, és a szövetségesek ellenőrzése alá

vonná Európa keleti kapuját. Három... — s Bargyin az elsuhanó lámpák fényében látta: az ujjai csakugyan be vannak görbítve. Franciaország, pontosabban a tulajdonképpeni Európa... Az első és a második változat aránylag veszélytelen: a szövetségesek nem kockáztatják, hogy a németek fő erőivel harcba keveredjenek, ami Churchillre nézve katasztrofális lenne, mert lehetőséget nyújtana az oroszoknak arra, hogy az angolszászokkal szerepet cseréljenek. A harmadik változat ezt a veszélyt rejti magában. A Franciaországban folytatandó hadművelet annyit jelent, hogy a németekkel, mondhatni, párviadalt kell vívni, ha ezt a szót úgy értelmezzük, mint két egymással szemben álló fél harcát. Igen, a németek visszahívják csapataikat Oroszországból, az oroszok pedig stabilizálják a frontot, és várják a kellő pillanatot, hogy Európába betörjenek. Ezért Churchill szempontjából nézve akármit inkább, csak nem behatolni Franciaországba. Ez az elképzelése tehát három változattal számolt, viszont a negyediket nem vette számításba.

— Volt talán egy negyedik változat is? — kérdezte Bargyin, mintegy igazolásul, hogy figyeli az okfejtést.

— Mindig is volt, de most ez a legfőbb...

— A legfőbb?

— Igen.

Buchman érvelésében eddig is benne rejlett ez az érv. Bargyinnak továbbra is csak egy-egy közbeszólással kellett serkentenie a beszélgetést, nehogy befolyásolja az irányát.

— Tudniillik az oroszok az angolszászok segítsége nélkül is bevonulhatnak Európába... Hallja, amit mondok? És eldönthetik az összes taktikai és stratégiai problémát, köztük az új Európa kérdését! Ám mielőtt megtörténik, még három, négy, sőt talán öt lépést is kell tenni, és Churchillnek már kinyílt a szeme. De a játszmát már nem mentheti meg még a legravaszabb lépésekkel sem.

— Miért nem? — Bargyin beleképzelte magát Churchill helyzetébe. A maga bőrén akarta érezni a veszélyt: csakis így értheti meg az ember, hogy milyen lehetőségei vannak.

— A leendő Európának Churchill elképzelése szerint kétféle útja van, de ezek egyike sincs az angol miniszterelnök ínyére. Olyan helyzet alakult ki, hogy a szövetségesek nem hatolhatnak

be Franciaországba, de nem is várhatnak, amíg az oroszok maguk vonulnak be Európába ... Nem akarok erős szavakat használni, de sakk-kifejezéssel élve: az angolszászok matt-helyzetben vannak. Nem tudom, hogy Churchill azelőtt is látta-e ezt, de most látja.

— Bocsánat, de Mr. Hopkinsnak vajon mi lehet a véleménye erről a kérdésről? — érdeklődött Bargyin óvatos formában, de félreérthetetlenül.

Buchman hallgatott. Ismét jelentkezett az asztmája.

— Azt akarja kérdezni, hogy beszéltem-e Hopkinsszal? Nem beszéltem, de némi erőfeszítéssel el tudom képzelni a válaszát. Kíváncsi rá?

— Természetesen.

— Ez példátlan hiba, márcsak azért is, mert ennek az embernek nem volt elég sem az esze, sem a tapasztalata, sem az egész hosszú élete ahhoz, hogy elhárítsa ... körülbelül így mondhatná Hopkins.

— Várjon csak, de hát Churchillnek volt lehetősége ennek a mint mondja, hibának az elhárítására?

— Szerintem volt.

— Mikor?

— Pontosan egy évvel ezelőtt, amikor Oroszország ajánlotta neki ... Persze akkor is volt kockázat, sőt nyilván elég nagy, de kiutat jelentett a helyzetből.

— Bocsánat, ez is lehetne Hopkins véleménye?

Buchman hosszú szünetet tartott, még sípoló légzését is visszatartotta.

— Gondolom, igen, noha a Churchill-probléma őt mostanában inkább emberi vonatkozásában érdekli — mondta végül.

Jegor Ivanovics pedig azt gondolta: Hopkins éppen erről beszélgetett velem ma este, és mint Buchman az imént megerősítette, nem csak velem. Ez esetben pedig Hopkins beszélgetése amerikai barátjával részletesebb is lehetett, és ott, ahol Buchman így fejezte ki magát: „mondhatta volna Hopkins", határozottabban is szólhatott volna, például: „Hopkins azt mondta". Ebben a késői órában, a csendet és a magányt kihasználva, vajon nem befolyásos barátja nevében szólt? Bargyin úgy vélte,

joga van ezt feltételezni, ha ezáltal lehetővé teszi, hogy a történések lényegébe behatoljon.

Bizonyára itt van a két hiányzó láncszem, amelyet ma hiába keresett.

— Jól van. Hopkins és talán Marshall szerint is a nagy partraszállást egy évvel ezelőtt kellett volna végrehajtani, de Churchill ma is kitart amellett, hogy a partraszállás ideje még nem jött el. Miért? Hiszen belátja, hogy a stratégiája kudarcot vall — mondta Buchman lassan, lehetőséget adva Jegor Ivanovicsnak, hogy ne veszítse el a fonalat. — Miben reménykedik ma Churchill? A véletlenben, mert ez a véletlen mindenható. Churchill és a véletlenre alapított reménye! Nevetséges, nem? Mindent előre lehet látni, csak a véletlent nem — tette hozzá, és úgy látszott, örül, hogy olyan érvet talált, amely lehetővé teszi számára, hogy kitérjen a módfelett kényes kérdés elől. — A véletlenre — ismételte meg kurtán, holott azt kellett volna mondania: a szakadás kilátására . . .

— Adjunk hálát a sorsnak — jegyezte meg Bargyin, észrevéve, hogy a sofőr lassít: a szállodához értek. — Ha Churchill álláspontja más, talán nem hallottuk volna a Wendell Willkieről szóló történetet! . . . Mégis, mi az oka Churchill és . . . mondjuk Hopkins véleménykülönbségének az orosz kérdésben? Miért elfogadhatatlan Churchill számára az, ami Hopkins számára elfogadható? Bargyin úgy érezte, a beszélgetés olyan érzelmi hőfokra jutott, hogy Buchmantől ezt is megkérdezheti. Más körülmények közt nem lett volna értelme, most volt.

— Éppen ez a Churchill-probléma emberi aspektusa! — felelte Buchman, és Bargyinnal együtt kiszállt az autóból. — Íme a kor anakronizmusa: a sok évszázados nemesi családfa nem tréfa! Nem vagyok babonás, de hiszek az ősök hipnotikus erejében! Persze nem fizikai befolyásról van szó, hanem lelkiről. — Megérintette Bargyin vállát. — Ezek a harcos royalisták, John Churchilltől kezdve, aki nem parancsra, hanem önszántából dolgozta ki a királyi genealógia atlaszát, egy másik John Churchillen át, aki megszerezte a Marlborough hercegi címet, és ami nem kevésbé fontos, a négyezerfontos évjáradékot minden utóda számára, Randolph Churchillig, hősünk apjáig, aki, mint állítják, szintén nem volt éppen tehetségtelen . . . Ez a három

ember, együtt és külön-külön, a családnak olyan kezdeti sebességet adott, amelyet semmi sem állíthatott meg... Ismert-e Nagy-Britannia nagyobb veszélyt, mint amelyet csak az imént élt át? De még ez a veszély sem volt elég ahhoz, hogy ezt a betegséget meggyógyítsa; úgy látszik, belenőtt az ember húsába, és csak az életével együtt szűnik meg... Az a bökkenő, hogy állítólag ez a betegség örökletes.

35

A lend-lease kérdésének megvitatását, amiről az elnök említést tett, a hét végére tűzték ki, Alekszandr Alekszandrovics Grodko akkorra tért vissza a nyugati partvidéken tett útjáról.

Mint Jegor Ivanovics már korábbi találkozásaik alkalmával is megállapította, Grodko értett a kötetlen beszélgetések irányításához. Úgy látszott, hogy a téma nincs megszabva, a beszélgetés mintegy ösztönösen folyt, minduntalan mellékösvényekre kanyarodott, sőt mulatságos semmiségekre tévedt, de amikor befejeződött, elégedett érzés kísérte; így szokott lenni, amikor egy találkozás gondolatokat ébreszt, új benyomásokat ad. Grodko rájött, hogy az Egyesült Államok az olyan ember számára, aki nemcsak néz, hanem lát is, sajátos egyetem lehet. Mindig új látnivalókra, új emberekkel való találkozásokra vágyott, s megvolt benne a képesség, hogy megfigyelései során a gyökerekig hatoljon. Szívesen vállalkozott vidéki utakra, abban a reményben, hogy olyasmit láthat, amit a fővárosban nem. És szükségét érezte, hogy a látottakat megossza, nem annyira az élmények felelevenítésére, ami mindig kellemes, mint inkább arra, hogy saját gondolatainak hatékonyságát ellenőrizze. Semmit sem becsült le, ami látómezejébe került, függetlenül attól, hogy kicsi-e vagy nagy. Képes volt hirtelen megállítani a fűrésztelepen egy gépet, ha észrevette, hogy szokatlan szerkezetű. Képes volt megállítani egy kombájnt, a farmerral együtt végigmenni a még learatatlan mezőn, tenyerében szétmorzsolni egy kalászt, beleme-

ríteni kezét a még meleg kicsépelt gabonával tele hombárba és örülni kitűnő minőségének... Ha a farmernek hirtelen eszébe jutna megkérdezni tőle, kiféle, ő megmondaná, hogy diplomata, a farmernak talán tátva maradna a szája: ilyen diplomaták nincsenek...

Igen, ilyen diplomata nemcsak az amerikai farmer tudatában, de a történelem emlékezetében sem volt, pedig a diplomácia elég ősi foglalkozás. De Grodko a diplomáciai pályára lépve sem vesztette el érdeklődését mindama dolgok iránt, amelyek előző életének lényegéhez tartoztak. Mellesleg, ez a tulajdonsága igencsak hasznára vált új hivatásának. Meggyőződése szerint elmúltak azok az idők, amikor a diplomata afféle szalonokban bokázó ficsúr lehetett. Értékét az határozza meg, hogy mennyire ismeri azt az országot, amelyben akkreditálva van, ismeri és érti-e is azt, amit lát. Bizonyára nincs meg mindenkiben ez a képesség. Diplomatáinknak az a nemzedéke, amelybe Grodko is tartozik, birtokában van. Ő pedig már akkor erre a hivatásra készült, amikor még fogalma sem volt róla, hogy diplomata lesz, sőt még legmerészebb álmaiban sem képzelte el magának ezt a jövőt.

Roosevelt ugyanabban az aranypárkányú, ovális dolgozószobában fogadta az oroszokat, amelyben az elmúlt évben a Molotov vezette küldöttséget. Csendes, egyhangú eső esett, de a zöld tisztásra nyíló ablak nyitva maradt. Az alatt a félóra alatt, amíg a megbeszélés tartott, a szél két vagy három ízben beverte a langyos esőt az ablakon, még az asztalon levő írásokat is megpermetezte, de az elnök egy kézmozdulattal jelezte, hogy őt ez nem zavarja, az ablak nyitva maradhat.

Grodko az imént tért vissza egy gyárból, amely még az orosz hómezőkön is jól közlekedő terepjárókat gyártott. Az oroszoknak megvoltak a maguk kívánságai ezeknek a gépeknek a konstrukciójával kapcsolatban, és Grodko ezt nem is rejtette véka alá.

— A Willy'sek nem Hurricanek — jegyezte meg Roosevelt, s ennek a mondatnak messzemenő értelme volt. Ezeket az angol vadászrepülőgépeket az angol kormány még a háború előtt kivonta a fegyveres erők használatából, majd Oroszországba küldte mint a brit szövetséges bőkezű adományát. — Vagy a Hurricanek nem csak az angolok monopóliuma? — tette fel a kérdést a

vendégeknek, észrevéve, hogy az előbbi megjegyzése nem keltett akkora lelkesedést, amekkorát elvárt. — Bizonyára vannak amerikai „hurricanek" is, például a Douglas típusú szállítógépek, nem?

— Nem, a Douglasek ellen nincs kifogásunk, de már az amerikai tankok motorja és a páncélzata is erősebb lehetne — jegyezte meg Litvinov, aki az elnöktől jobbra foglalt helyet. Valahányszor az elnöknél volt, rendszerint ebben a karosszékben ült, minél közelebb a házigazdához, amit, tekintettel Roosevelt gyengülő hallására, fontosnak tartott. — Önnek mi a véleménye, Alekszandr Alekszandrovics? — fordult a tanácsoshoz.

Grodko azt felelte, hogy a szovjet hadsereg nehéz nyár és ősz előtt áll. Nagyon valószínű, hogy a németek minden erejüket latba vetik a háború megnyerésére. Szerinte ez a haditechnika nagy csatája lesz. Ezért fontos, hogy az amerikai fél teljesítse szállítási kötelezettségeit. Alekszandr Alekszandrovics a maga higgadt, szűkszavú és szabatos modorában ismertette, mennyiben teljesítették az amerikaiak a szerződésben foglalt kötelezettségeiket a legfőbb tételeket — autókat, repülőgépeket, hajókat, hadianyagokat, élelmiszert — illetően... Roosevelt komoran hallgatta. Nem először, így már ismerte számokra épített érvelési módszerét, amely megfosztotta az opponenst az ellenérvektől. A szerződés X mennyiséget ír elő, Oroszország ennek csak egyharmadát kapta meg — minden világos.

Grodko kék notesza, amelyben az amerikai szállításokra vonatkozó feljegyzései voltak, a tárgyalás bizonyos szakaszánál előkerült az oldalzsebből, és az asztalra tevődött bizonyságul: ha kívánja, pontos számokat is felsorolhatok. Erre a bordázott kék viaszosvászon fedelű, szolid füzetre Rooseveltnek emlékezni kell a Grodkóval korábban folytatott beszélgetéseiből. Az elnök tudta, hogy a füzetben minden megvan, ami az oroszok kérésének alátámasztásához kell, ezért jobb, ha ezt a füzetet nem veszik elő. Feltehető, hogy Grodko sejtette, milyen gondolattársításokat kelthet az elnökben a notesz puszta megpillantása, és csak ritkán folyamodott hozzá.

Az eső elállt és benézett a nap; egy eltévedt sugara furcsán megtörve behatolt a szobába. Roosevelt levette cvikkerét, és az

asztalra vetődő fénysugár felé tartotta. A csiszolt üveg elfogta és a falra vetítette.

— Ön most jött Oroszországból — fordult az elnök Bargyinhoz. — Látta a frontot az utóbbi hónapokban?

Jegor Ivanovics izgatott lett: az, hogy a kérdést nem Litvinovhoz vagy Grodkóhoz intézték, arra vallott, hogy a beszélgetés hirtelen járatlan ösvényre kanyarodott.

— Igen, láttam — felelte.

Az elnök még mindig a cvikkerével játszott, és a falon futkosó napfoltocska követte minden mozdulatát.

— Amikor a frontot járja, az általunk szállított technikai felszerelés nyilván nem tűnik nagyon szembe, igaz? Vallja csak be, nem sért meg vele.

— Észrevehetőbb is lehetne — jegyezte meg Bargyin.

— Szóval észrevehetőbb? Helyes — mondta Roosevelt, és nem lehetett tudni, hogy ez a „helyes" mire vonatkozik; Jegor Ivanovics válasza nem nagyon lelkesíthette az elnököt. — Ha tehát az amerikai felszerelés nem látható annyira az orosz utakon, mint ahogy szeretnénk, az aránya sem lehet valami nagy, igaz?

— Így van — bólintott Bargyin; nem lett volna értelme tagadni, ami nyilvánvaló.

— És az orosz haditermelés növekedése sokkal gyorsabb a mi szállításaink növekedésénél? — kérdezte Roosevelt. — Ha így van, akkor a mi technikánk aránya még jobban csökkent, és ahhoz, hogy meglássuk, az enyémnél sokkal erősebb szemüveg kellene? — Erélyesen megrázta a cvikkert, úgyhogy a falon futkosó napfoltocska táncra perdült.

Bargyin Litvinovra pillantott, majd Grodkóra. A szemük mintha azt mondta volna: „Ne ijedj meg. Most jöttél Oroszországból, és ez komoly adu. Legalábbis az elnök véleménye szerint. Folytasd." Bargyin nem sietett a válasszal. Utolsó kérdését az elnök talán meggondolatlanul tette fel, elárulva gondolatmenete tendenciáját, amely eddig alig volt sejthető.

— Csak nem akarja azt mondani, elnök úr, hogy ha a szállítások oly csekélyek, aligha van értelme a nehéz nyárral kapcsolatban beszélni róluk? — Fontos volt, hogy az elnököt óvatosan

megfossza a kérdezés jogától, mert ez egymagában is előnyös helyzetbe hozta volna. — Mit számítanak az orosz nyárnak?

— Igen, így gondolom — felelte az elnök eltűnődve; megértette Bargyin szándékát.

— Csakhogy az önök technikai felszerelése jóval észrevehetőbb lenne, ha olyan részletekben érkeznék a frontra, ahogy a szerződés megszabja, nem igaz? — kérdezte Bargyin.

Az elnök tenyerére tette a cvikkert, és markába zárta, a falon sikló fényfoltocska kihunyt.

— Nincs értelme ellenvetést tennem. Nincs értelme — mondta még egyszer, megnyomva a „nincs"-et. — Ami a teherautókat illeti, számításba vesszük... Csak azt szeretném... — elakadt, a döntő pillanatban cserben hagyta az emlékezete. — A memóriám! — mondta, mintha az oroszok szájából venné ki a szót. — De jó lenne valami speciális okuláré a memóriának! Az ember felteszi — és valóban feltette orrára a cvikkert —, és máris emlékeznék.

Litvinov elmosolyodott.

— Az emlékeztető feljegyzés is megteszi.

Roosevelt némi iróniával felelte:

— De ha a feljegyzés elég, az emlékezet máris bajba jut.

— Mint ahogy a szemüveg is szilánkokra törhet, és a viselője szem nélkül marad.

— Azért nem vagyok olyan öreg, hogy ne tudnám befejezni a gondolatot, ha fontos — tért vissza a teherautókra. — Kérem, holnap hívja fel a titkáromat — fordult Litvinovhoz —, természetesen minden tőlünk telhetőt megteszünk. Minden tökéletlen a fiatalsághoz viszonyítva! — Hirtelen Grodkóra pillantott és elmosolyodott; úgy tetszett, hogy az ovális szobában ülők kis köréből csak a harmincnégy éves Grodko azonosítható a fiatalsággal. — Ön hogy vélekedik? — nézett Grodkóra, aki ettől a kitartó nézéstől elbátortalanodott. — Hogy van a partizán köztársaság, Mr. Grodko? — kérdezte váratlanul. Ha jó hangulatban volt, szívesen beszélgetett Grodkóval a harcoló és szenvedő Belorussziáról. — Harry ma közölte velem, hogy a New York Timesnál levő barátaitól hallotta, Minszkben meggyilkolták azt a fasiszta rendőrfőnököt. Igaz a hír?... Nem tud róla? Nem hiszem! Azt mondják, bombát dugtak a párnájába, és még mielőtt

a jobb oldaláról a balra fordulhatott volna, megtért őseihez, persze magával vitte a párnát meg a paplant is, gondoskodott a másvilágon is a kényelméről a gazfickó! — Nevetett, elővette zsebkendőjét, és megtörölte vele a nyakát. — Azt beszélik, Minszkben másfélezer német sír van, és azt a sok embert mind a partizánok golyója ölte meg... A partizánok nagy veszedelem! Ugye? — Még mindig Grodkóra nézett, és a pillantása lelkesedést tükrözött. Természetesen tudta, hogy szavai nem vonatkoztathatók közvetlenül őrá, de nagyon szerette volna, ha így érzi. Ismerte Grodko életrajzát, és a belorusz paraszt fiában a partizán köztársaság névtelen harcosainak segítőtársát akarta látni, akik most szent háborút vívnak szülőföldjük szabadságáért.

— A partizánok békés foglalkozású emberek? — kérdezte az elnök, szemét lehunyva.

— Igen, elnök úr — felelte Grodko. — Munkások, nagyon sok paraszt, tanítók, agronómusok, még háziasszonyok is vannak köztük, sőt sokan...

— Haragot ébreszteni a békés emberekben, gondolom, ez a népi háború... — Az elnök végighordozta tekintetét a szobában levőkön. — Népi, tehát igazságos. Kegyetlen, iszonyúan kegyetlen, de igazságos.

Bargyin Grodkóval együtt ült autóba: útjuk a nagykövetségre vitt. — Azt beszélik, hogy a partizánok, akik isten tudja, honnan kerültek Gatcsinába, egyszer kis híján behatoltak Leningrádba... Járt már valaha a Csud-tónál, Jegor Ivanovics? — kérdezte meg Grodko.

— Nem. Miért?

— Semmi... — mondta Grodko. Bargyin úgy vette észre, hogy szórakozott, és azt kérdezte magában: „Vajon miért azonosítja Gatcsinát a Csud-tóval?"

Még mindig azon iparkodott, hogy felfogja Grodko kérdésének valódi értelmét, amikor az autó a nagykövetség bejárata elé kanyarodott. A kapuban egy homokszínű esőkabátos ember jelent meg.

— Ugye, nem kell bemutatnom önnek Taraszovot? — kérdezte Grodko Bargyintól. — Régi ismerősök?

— De még milyen régiek! — Bargyin odalépett a magas homlokú, széles vállú Taraszovhoz, aki nyugodtan mosolygott. — Maguk pedig kenyeres pajtások voltak a diplomáciai iskolán, igaz?

— Igen, volt ilyen iskola, tapasztalataink ősanyja, ha ugyan van tapasztalatunk ... — Grodko szemében meleg fény csillant: örült a találkozásnak. — Tehát a kanadai tóvidék olyan, akár az oroszországi, Atabaska egy szélességi körön fekszik a Csud-tóval? — kérdezte mosolyogva Taraszovtól, áttérve a barátok közt szokásos, kicsit ironikus tolvajnyelvre.

„Hát ezért kérdezte a Csud-tavat, villant Bargyin agyába. — Persze, hiszen Taraszov, aki második éve képviseli a Szovjetuniót Kanadában, arról a nevezetes vidékről származik, ahol Alekszandr Nyevszkij népfelkelői megitatták a Csud-tó vizével a rablólovagokat!"

— A Csud-tó felé keményebb fagyok vannak, mint az Atabaskánál? — kérdezte Grodko; természetesen ő is a nevezetes csatára gondolt.

— A Csud-tó körül kegyetlenül hideg a tél, de az Atabaskánál is derekas — felelte tartózkodóan Taraszov.

Bargyin magukra hagyta őket — bizonyára régen várták ezt a találkozást —, ő pedig gondolatban visszatért az elnökkel való találkozásra. Persze, Mironnak igaza volt, amikor figyelmeztette, hogy ne idealizálja Rooseveltet! De az, ami évek óta folyt a világban, a népek harca a fasizmus ellen, bizonyára nem fosztotta meg a személyében rejlő jóságtól. Sőt talán még hozzá is adott. Vannak tények, amelyek megdönthetetlenek. Roosevelt rokonszenvez Oroszország népével, ez a rokonszenv tagadhatatlan, és ostobaság volna elsiklani felette. Ellenkezőleg a reálpolitikus számításba veszi és az ország hasznára fordítja ... De kérdés: Roosevelt a háború éveiben afféle sziget? A háború előtt és ha megéri, a háború után más ember, mint most? És ha sziget, biztos talaj-e? Nem kerül a víz alá?

36

Tambijev tudta, hogy Bargyin az imént tért vissza Moszkvába, és osztálya ügyeinek intézésébe merült; annál váratlanabbul érte, amikor megszólalt a telefon, és Jegor Ivanovics jelentkezett. Minden kérdést kizáró távirati stílusban arra kérte, hogy másnap este tegye magát szabaddá: Jakov hazalátogatott a frontról, és látni akarja őt.

A megbeszélt órában a külügyi népbiztosság autója, amely közben visszakapta nemes, hollófekete színét, miután lemosták róla a terepszínű foltokat, kivitte Bargyint és Tambijevet Jaszenciba.

— Mikor láttad utoljára Jakovot? — kérdezte Bargyin, lesimítva halántékán a szokottnál dúsabb haját; úgy látszik, az amerikai borbélyok kíméletesebben bántak vele, mint a hazaiak. — Nem Vjazma mellett a sátorban?

— Ott — felelte Tambijev. — Miért?

— Nem olyan sok idő telt el azóta, de olyan változáson ment át, amire más körülmények között évek kellenek.

— Ki? — kérdezte Tambijev. — Jakov?

— Hát ki más? — csodálkozott Bargyin. — Nézd meg csak, de alaposan, azután majd beszélünk róla.

— Helyes — bólintott Tambijev.

Joann fogadta őket.

— No, Nyikolaj, mikor láttad utoljára Jakovot? — kérdezte a Bargyin nemzetség feje is. — Bizisten, nem fogsz ráismerni. Én, a tulajdon apja is alig ismertem rá. Ha az utcán találkozunk, elmegyek mellette. — Joann kérdéséből enyhe gúny csendült ki, de volt benne aggodalom is, amire Tambijev már a Jegor Ivanoviccsal való beszélgetésében is felfigyelt.

— Hogy értsem azt, hogy megváltozott? — tudakolta óvatosan a fia.

— Majd meglátod — felelte Joann, és beteg kezét lógatva előrement. Igen, Joann így mondta: „Majd meglátod"; vagy nem akart nyilatkozni, vagy nem igazodott el a történteken, és jobbnak látta egyelőre hallgatni.

Olga arca lesült és egy icipicit nedves volt, a haja száraz lombbal tele — biztos a fákat nyeste létráról. Elpirult, amikor megérezte magán a férje tekintetét.

— Mért nézel így rám? — kérdezte. — Kérlek, ne nézz így rám — mondta, és bement a szomszéd szobába.

— Nesze neked! — csodálkozott Joann. — Amikor a vendég ránézett, nem jött zavarba, de a férje csak rápillantott, és máris elszelel. — Hogy értsem ezt?

„Csakugyan, hogy értsük ezt? — tűnődött el Tambijev is. — Azt hihetné az ember, senki sem áll hozzá közelebb a világon, igazán nincs mit restelkednie előtte, de az életben minden fordítva van. Csakis a hozzá közel álló ember képes zavarba ejteni."

Olga egy negyedóra múlva ismét megjelent, és mintha átváltozott volna. Enyhén kikeményített, világos vászonruhájából hűs illat áradt, és az arca is szinte kivilágosodott, csak a szeme csillogott nedvesen, mint mindig.

— Ne nézz rám így — szólt újból a férjéhez.

Tambijev meghallotta, és megint azt gondolta: ez a zavar nem nézeteltérésre vall, hanem éppen a szerelemre, az élet teljességére.

Megérkezett Jakov — a városban időzött —, és megörült, amikor megpillantotta Nyikolajt.

— Már nem is reméltem, hogy találkozom veled! Azt hittem, elástad magad, amióta a tudósítótestület vezetését átvetted. — Összevonta a szemöldökét, szigorú arcot vágott. — Bocsássatok meg, ma egy olyan találkozásom volt... fontos találkozás, fel akarom jegyezni. Az emlékezetem nem a régi, félek, hogy elfelejtem! — És feleletre se várva, eltávozott.

— Láttad? — kacsintott Nyikolajra Jegor Ivanovics.

— Látod? — kérdezte Joann is.

Jakov jó húsz perc múlva tért vissza az ebédlőbe.

— Feljegyeztem a macskakaparásommal — mondta meglepő jókedvűen. — Ide figyelj, Nyikolaj, tegnap a vezérkarnál azt mondták, készüljek fel a találkozásra ezzel a ti... Hofmanotokkal. Szükség van erre? — Leereszkedett egy karosszékbe, és kinyújtotta hosszú lábát. — Azt mondják, kell a hadvezéri vélemény a mostani idők stratégiai elveiről. Hadvezéri elképze-

lések kellenek, azt mondják. — Tenyerével rácsapott a csizmaszárára, és nevetett: — Hallod? „Elképzelések kellenek" ...

— És vannak elképzelések? — mosolygott Tambijev.

— Hát, ha megvakarjuk, akadnak.

— Ha akadnak, isten neki.

Jakov öklével rávágott a térdére.

— Te is egy követ fújsz velük! — Fölpattant, odaállt Tambijev elé, fenyegetően nézett rá. — Csak nem te küldted őket hozzám?

— Nem én.

De Jakov mintha nem hallotta volna a választ: látszott, már eldöntötte magában, hogy beszél Hofmannal.

— Szóval elképzelések. — Kopogó csizmájában járkálni kezdett a szobában. — Azt gondoltam, pihenni fogok Moszkvában, és tessék! ... Szóval a stratégiai elvek ...

Olga terítéshez látott, és Tambijev felajánlotta a segítségét.

— Miért te? — kérdezte Bargyin. — Majd én segítek, ehhez jobban értek, mint te! — jelentette ki némi sértődöttséggel, és talán kihívással.

— Nem, nem, csak segítsen Nyikolaj, ő is ért hozzá — szólt Olga határozottan. Emlékezett rá, hogy egyszer milyen szívesen segített neki teríteni. Szívesen és ügyesen. A megterített asztal látványában volt valami falusias. Ott volt mindaz, amivel Olgát a kertje megajándékozta, igaz, hogy nem valami dúsan, de hála a gondos művelésnek, a sovány moszkvai talaj elég szépen termett. Tambijev észrevette, hogy Olga büszke kertjére, és jólesik mutogatnia ezt a büszkeségét: a Kubany szülöttét látta benne, aki ért a földhöz. És Tambijevnek valóban a Kubanyt juttatta az eszébe ez az asztal: a kubanyi őszt és anyja szerény örömeit: a kamrában felsorakoztak a meggylikőrös üvegek ütegei, a háztetőn lepedőkön aszalódott a felszeletelt barack és alma, hagyma- és paprikafüzérek lógtak a párkányokon, és ha elég cukor volt a háznál, felállítottak az udvaron egy háromlábú üstöt, és abban főzte anyja a maga kitűnő birsalma- és körtelekvárját ... Amit Nyikolaj Olga kis pincéjében láthatott, ha nem is volt annyiféle, mint Kubanyban, de bőséges volt. De itt a bőség előteremtéséhez erő kell. Honnan ez az erő? Olyasvalami költözött be ebbe a házba, ami erőssé és egyúttal életvidámmá teszi az

embert. Olyasmi, amit nem könnyű megmagyarázni, habár az egyik üveg meggyen ékeskedő címke: „Jegor lekvárja", rávezetheti a helyes megfejtésre. Igen, ez volt ráírva Olga kézírásával: „Jegor lekvárja." Gondoljon amit akar.

Megittak egy-egy pohárka likőrhöz hasonló, édes almapálinkát. Mironra és Szerjozsára emlékeztek.

— Egy front és két hadsereg — jegyezte meg Joann elgondolkozva. — Mi ez: mindegyik hadsereg egyedül van, és köztük fal?

Jakov elkomorodott: megértette a célzást.

— A két hadsereg közt lehet, hogy nincs is fal — felelte —, de a bácsi és unokaöccse közt van, jó háromméteres, még az öttonnás bombák sem bírnak vele.

„Helyben vagyunk — gondolta Tambijev. — Mindjárt egymásnak esnek."

— És mi okból van ott ez a háromméteres fal a bácsi és az unokaöccse közt? — kérdezte Joann szinte gyöngéden. Azelőtt is mindig ezzel a gyöngéd hanghordozással kezdte a családi csatározásokat. — Kiben van a hiba? A bácsiban vagy az unokaöccsében?

— A bácsi nem hibás, de az unokaöcsöt se lehet hibáztatni — felelte Jakov, és sandán nézett apjára.

— Megállj, ha se az egyiket, se a másikat, akkor ki a hibás? Egy harmadik? — Joann kezdett felpaprikázódni.

— Egy harmadik — felelte nyugodtan Jakov.

— Ugyan ki?

— Te vagy a hibás, apa — mondta Jakov ugyanolyan nyugodtan.

— Azt hittem, hogy ott a háborúban leszoktál a tréfáról — vetette oda Joann. — Komolyan kérdezlek: ki a hibás? — Jegorra pillantott, mintha őt is bele akarná vonni a vitába.

— Te, apám — ismételte meg Jakov rendületlenül.

— Ti ott nem akarjátok ismerni egymást, és én vagyok a hibás? — zsörtölődött az öreg Bargyin. — Ezt magyarázd meg.

— Te vagy a hibás, amiért ilyen nyakas jellemet örökitettél ránk, amellyel még az isten se bír.

— Mit fogtok csinálni, ha én nem leszek? — szólalt meg

Joann rövid hallgatás után. — Kinek rójátok fel a saját bűneiteket?

— Mindig csak neked, apa! — felelte Jakov.

Az asztal körül felharsanó nevetéstől mintha a falak is megrázkódtak volna, és a kis konyhában, amely a ház túlsó végében volt, valami kemény tárgy csörrenve a padlóra esett.

— Olenyka, ez a szűrőkanalad vagy a passzírozód?! — nevetett Jegor Ivanovics.

— Az hát — bólintott Olga nevetve, de nem kelt fel az asztaltól: jól érezte itt magát.

— Félre a tréfát — tartotta Joann az egészséges öklét Jakov orra alá: az általános jókedv nem csillapította a harciasságát.

— Bizonyára az egész a két hadseregen múlik: az enyémen és Krapivinén. Északon egymás mellett harcoltunk, aztán tartalékba helyeztek, feltöltöttek, és megint egymás mellé állítottak. A háborúban ilyen is előfordul. De Krapivinnál is van egy Bargyin, ha fiatalabb is. Itt a botránykő: nem ugorhatod át, de megkerülni is nehéz.

— Ezt hogy értsem? — kérdezte Joann. — Egyik kunyhó a másiktól egy kőhajításnyira van, de ti az egész háború alatt egy percet sem találtatok, hogy egymás szemébe nézzetek.

— Minek kellett volna? — nézett Jakov bátran az apjára. — Ő tudja, hogy nálam minden rendben van, és én is tudom, hogy hálistennek él és egészséges.

Olga felállt és kiment; kínosan érezte magát. Tambijev követte volna, de Jegor Ivanovics egy kézmozdulattal visszaparancsolta a helyére.

— Egészséges! — kiáltott fel Joann. — És a kórházban, ahol két hónapig feküdt, ott is egészséges volt?

— Azt akarod kérdezni tőlem, hogy miért nem mentem el abba a kórházba? — Jakov hangjából nem gúny, hanem düh hallatszott ki. — Ezt akarod kérdezni? Ugyanazért nem mentem el, amiért . . . te sem. — Kísértésbe esett, hogy azt mondja: „amiért az édesapja sem ment el hozzá", de még idejében lenyelte.

A beszélgetés már fehéren izzott.

— Hogy mersz engem magadhoz hasonlítani? — Joann csaknem kiabált, beteg keze lesiklott az asztalról és tehetetlenül

csüngött. — Engem, a nyomorék öregembert? — Egészséges kezét a szeméhez kapta: patakzottak a könnyei. — El tudod képzelni, hogy én a te helyedben ez alatt a két év alatt egyszer sem kerestem volna meg Szerjozsát? Az én... részvevő szívemmel...

— Nem annyira részvevő, mint inkább beteg — találta fel magát Jakov. — És a könnyeid is ebből fakadnak.

— Szerinted nem ért még elég bánat? Azért könyörgök a sorshoz, hogy még több bánatom legyen?

— Én csak azon gondolkodom, hová lett a régi Joann Bargyin. Itt is van, meg nincs is itt, őt látom, de másnak a hangját hallom — folytatta Jakov zavartalanul. — Illetve itt van, és a beszéde sem változott, a szavai mind a helyükön vannak... Tudod, apám... az én szívem is meggyengült egy kicsit ott. És haragudni is tudok.

Joann felemelte öklét, és teljes erőből lecsapott vele az asztalra.

— Engem akarsz a haragoddal megijeszteni?

37

Ki tudja, milyen fordulatot vett volna a szópárbaj, ha fel nem csendül Olga örvendező hangja:

— Jegor, Jegoruska, nézz ki az ablakon! Mégiscsak van isten az égben, nézz csak ki!

Mind az ablakhoz siettek, de Tambijev egy pillanattal megelőzte őket.

— Szerjozsa!

— Szerjozsa! — kiáltotta nyomban Jegor Ivanovics, és mindenkit elsöpörve útjából, a fia felé futott.

Hirtelen csend lett, csak a fonott karosszék nyikordult meg Jakov alatt.

— Jól van már, apa! — hallatszott Szerjozsa hangja, és a ragyogó arcú Jegor Ivanovics szinte belökte fiát az ebédlőbe.

— Látod, Volhovnál és a Volgánál nem találtál rá időt, hogy Jakov bátyádat meglátogasd, hát megrendeztük neked ezt a találkozást Jaszenciban! — mondta Jegor Ivanovics, és odatuszkolta fiát az asztalhoz. Szerjozsa zavarában nem tudta, hogy melyikükhöz menjen előbb, a hadseregparancsnokhoz vagy az abszolút civil Joannhoz. Végül az utóbbihoz lépett oda.

— Lám, igazi Bargyin: nem kábítja el tábornoki csillagok fénye! — ujjongott Joann, és ősz fejét Szerjozsa mellére hajtotta. — Most pedig állj ide, hadd nézzelek meg jól. Gyújtsátok fel a villanyt!

Meggyújtották a falikart a dívány fölött, és Szerjozsa felé fordították a fényét. Az ebédlő hirtelen elsötétedett, csak a fiú volt megvilágítva, aki zavartan és megilletődve állt a váratlan fényben. Most már nemcsak ő tudta, hanem az egész ház láthatta: mint fiú ment el, és mint érett férfi tért vissza. Ezen az őszön tölti be a huszonegyedik évét, de úgy tetszett, mintha már a harmincon is túl volna. Nem a sűrű, világosbarna sörte tette, amely egész arcát benőtte, nem bőrének rézvörös színe, melylyel az idei szokatlanul meleg tavasz megajándékozta, nem is szúrósan ágaskodó szemöldöke, melyet a nap kissé megfakított. Csak eltűnt fiús soványsága, és helyébe a Bargyinok testessége lépett. Megfoghatatlan, hogy szedte föl ez alatt a két év alatt ezeket a súlyos, kemény izmokat.

— Mintha megnőttél volna a háborúban, Szerjozsa — mondta Jegor Ivanovics, és hirtelen riadt aggodalmat érzett. Abban, hogy a fia ilyen szép férfivá formálódott, volt valami félelmesen örvendetes.

— Szégyellem bevallani: három és fél centit — jelentette Szerjozsa.

— Most pedig menj oda Jakov bácsihoz — szólt Jegor Ivanovics, és a szava, akarata ellenére, inkább kéréshez hasonlított.

Szerjozsa Jakovhoz lépett. Hirtelen behallatszott a konyhából a serpenyőben tüzesedő olaj sistergése.

— Üdvözlöm, Jakov bácsi — nyújtott kezet Szerjozsa.

— Szervusz, Szerjozsa, örülök, hogy látlak. Ülj le ide — s egy üres széket tolt oda neki. De Szerjozsa nem ült le.

— Majd ide Nyikolajhoz, itt több a hely — fogta meg Tambijev kezét, és el se eresztette, amíg le nem ült mellé. Ez nem-

csak a barátság jele volt, számítás is volt benne: nagyon szerette volna, ha Nyikolaj segít neki ebben a nehéz helyzetben, és örült, hogy megértette.

— Fülembe jutott a híre, Szerjozsa, hogy Krapivin, hogy is mondjam, tengernagyot csinált belőled — kezdte Jakov egy kicsit leereszkedő hangon. Érződött, hogy a dolog felkeltette az érdeklődését, de nem akarta kimutatni.

Szerjozsa elpirult.

— Tengernagyot? Én nem tudok róla — jelentette ki határozottan. Csak a pirulása jelezte izgalmát.

— Hogyhogy nem tudsz róla? És a szakasz, amelyet összetoboroztatott veled? Amely azt a parancsot kapta, hogy elsőnek keljen át és elsőnek lépjen a túlsó partra? Erről se tudsz?

— De tudok — felelte tartózkodóan Szerjozsa.

— A te szakaszod?

— Az enyém.

— Akkor te vagy a tengernagy, és irány a Dnyeper, utána a Bug és a Duna.

— A Duna még messze van, de a Dnyeper sincs közel.

— Az igaz — hagyta rá Jakov. — Nincs közel, és nem lesz könnyű. — Majd jókora szünet után kijelentette: — Figyelj ide, mit mondok neked, Szerjozsa. Krapivin jó parancsnokod, bíznod kell benne, mint ahogy, tételezzük fel, bízol is. De a saját véleményedre is szükség van a dologról. Hallod? Én megértem Krapivint: ő a Dnyeperre gondolt, amikor megtett tengernagynak. Nem a Donra, még csak nem is a Volgára, hanem a Dnyeperre. Tudod, mit jelent a Dnyeper nyár derekán? Nem is látni a túlsó partját.

Szergej eltűnődött. Az idősebb Bargyin szájából különös súlyra tett szert az egész.

— Krapivin tábornok azt mondta: „Nem éppen a normandiai partraszállás, de valami ahhoz hasonló."

— Krapivinnak a maga módján igaza van — mondta Jakov. — Most képzeld magad azok helyébe, akik a normandiai partraszállást készítik elő és azokéba, akik ellenzik. Azok, akik előkészítik, olyan helyet keresnek, ahol a partok közel vannak egymáshoz. Azok pedig, akik ellenzik, tudják, hogy az ellenség figyelme éppen arra a helyre fog irányulni. Tehát mindkét fél

gondolatai egy ponton összpontosulnak, és ebben nincs semmi meglepő. Érted, mit akarok mondani?

— Van, amit megértettem, és van amit nem — felelte Szergej szokott kitérő modorában.

— Azt akarom neked mondani: te végrehajtod az első rohamot, egy felderítő, esetleg egy diverzáns csoportot dobsz át a Dnyeperen. Feltételezed, hogy terved meglepetés az ellenség számára. Valójában pedig semmiféle meglepetés nincs, mert az ellenfél, akár a normandiai parton, gyanítja, hogy hol akarod a csapást rámérni, és természetesen vár téged, felkészül a találkozásra. Persze nem azért beszélek neked erről, hogy bele se fogj az egészbe. Ez számodra eldöntött ügy. Ráadásul a katonai becsületed, a lelkiismereted kérdése. Nem azért mondom.

— Hanem miért? — érdeklődött Szergej. Jakov szavai szemlátomást megriasztották.

— Légy óvatos, Szerjozsa — mondta Jakov, és az ő hangjában is izgalom érződött, ami ritkán fordult elő. — Gondoltál-e arra, hogy Krapivin ezt a szokatlan és nehéz, ismétlem, nehéz feladatot, miért bízta terád? Miért lát téged alkalmasnak rá? Tudom, hogy a Volgánál látta, mit teszel, és mérlegre tett. Nem az úszni tudásodat. Ilyen úszókból, mint te, egy egész ezrede volt. De látott Volhovnál is, amikor azt az aláaknázást csináltátok. Aztán az átkelésnél. Azért beszélek ilyen meggyőződéssel, mert egyszer beszéltem vele erről. Úszókat, még jó úszókat is könnyen fel tudna hajtani. Nem ezt látta benned...

— Hanem?

— A vakmerőségedet, érted? Mert te nem is bátor vagy, hanem vakmerő. A vakmerőség pedig, ezt tapasztalatból tudom, gyakran valóban vak. Érted most már, hova akarok kilyukadni? Légy óvatos.

Hallgattak. Tovább is hallgattak volna, ha Joann türelmetlen sóhajtásával meg nem töri ezt a csendet.

— Beszélhetek, Jakov? — Erőlködve felemelte beteg kezét az asztalról. — Szabad? Azt mondtad Szerjozsának: légy óvatos. Ezt már előbb is kellett volna neki mondanod, nem is egyszer. Azt mondtad: Mi szükség lett volna rá, hogy lássuk egymást a fronton? Hát ezért kellett volna. Hogy megmondd neki: légy óvatos. Ezért az egyért kell találkoznotok.

— Igazad van, apám — mondta Jakov és felállt.

Nem volt könnyű kitalálni, hogy mi rejlik e szűkszavú válasz mögött: csakugyan az a vágy, hogy elismerje az öreg igazát, vagy az, hogy másra terelje a beszélgetést, amely kellemetlenné vált számára.

38

Mihajlov visszatért Beaverbrooktól, és Beketovot hívatta, de Szergej Petrovicsnál glasgow-i újságírók voltak, ezért megkérte a nagykövetet, hogy halasszák a megbeszélést estére.

Ahogy megállapodtak, nyolc órakor felhívta a nagykövetet.

— Éppen egy nyerésre álló játszma végén tartok az ifjabb Beketovval. Azt hiszem, harminc perc elég lesz ahhoz, hogy a világos királyt megmattoljam. Mit gondol, Igor Szergejevics? (Mihajlov az ifjabb Beketov sakkozási képességének elismerése jeléül egy idő óta magázta és Igor Szergejevicsnek tisztelte a fiút.) Különben meghívom, hogy legyen jelen a kapitulációnál.

Amikor Szergej Petrovics megjelent, a világos király természetesen még nem kapott mattot, és mint azt Beketov nyomban megállapította, nem is forgott ebben a veszélyben. Elhatározták, hogy a hadi helyzet eldöntését másnapra halasztják. A nagykövet a sakktáblát az ifjabb Beketov tenyerére helyezte, ő pedig, mint egy forró pirogot, átvitte a másik szobába, és egy székre állva felrakta a könyvespolcra: úgy gondolta, az egész házban az a legbiztosabb hely.

— Gyere, megigazítom a gallérodat — mondta Szergej Petrovics a fiának, és kihúzta inggallérját a kis zakója alól. Tudta, hogy a fiú, mihelyt kimegy az ajtón, visszadugja a gallért, de jólesett megtennie: ez a kihajtott fehér gallérka a gyermekkorát juttatta eszébe: akármilyen szerény is a ruha, az inggallér megszépíti, mert mi lehet elegánsabb egy tiszta ingnél? — No eriggy, vár a mama — mondta a fiának, elkapván Mihajlov figyelmes és úgy érezte, bánatos pillantását. — Eriggy . . .

Igor elment, nekik pedig jó időre volt szükségük, hogy a

gondolataikat azokra az ügyekre összpontosítsák, amelyek miatt ezen az estén összejöttek.

— Voltam Beaverbrooknál... — Mihajlov szokása szerint messziről kezdte. — Van egy ötlete: szeretné kiküldeni a Daily Express brigádját, de úgy, hogy beengedjék a leendő nyári csata körzetébe. Van erre szükség? Mi a véleménye?

Ez Beaverbrookra vallott: agilis természete mögött, mint rendesen, számítás is rejlett. De csakugyan, szükség van erre? A mi katonai vezetőink esetleg nem járulnak hozzá, és meg lehet érteni őket. Ezenfelül minek ilyen előnyt adni a Daily Expressnek, amikor Moszkvában nem kevésbé tekintélyes lapok tudósítói várnak a sorukra?

— Szerintem ez a javaslat nem megy keresztül, még ha Beaverbrook a legmagasabb fórumhoz fordul is.

— Akármilyen magas fórumról legyen is szó, nyilván kikérik a nagykövetség véleményét, nem igaz? Én nem támogatom. Nem és nem! — heveskedett Mihajlov, mintha Szergej Petrovics az ellenkezőjére akarná rábírni. — Támogatni annyit jelent, mint összeveszni valamennyi többi újsággal. Egyébként kérdezzük meg Sosint. Érdekel, mit mond. Megkérdezzük?

Sosin, mint mindig, komor képpel, szinte kelletlenül jelent meg.

— Tanácskozni kívánunk önnel, Sztyepan Sztyepanovics — kezdte Mihajlov. — Beaverbrook engedélyt kért, hogy elküldhesse a Szovjetunióba Plice-ot egy újságíró brigáddal, de úgy, hogy megtekinthessék a nyári harcok színhelyét. Mit gondol, Sztyepan Sztyepanovics? Odaengedjük őket?

— Önök hogyan vélekednek? — pillantott Sosin Mihajlovra, majd Beketovra.

— Szergej Petrovics ellenzi, én esetleg mellette volnék... Miért ne engedjük őket oda? Ilyen nagy példányszámban megjelenő újság, amellett Beaverbrook. Volna előnye.

Mihajlov jól számított: Sosin természetesen ellenezni fogja a dolgot. Az, hogy Mihajlov pártolóan nyilatkozik, nemhogy megszelídítené, inkább még jobban feldühíti. Sosinra sohasem volt jellemző a rang tisztelete.

— Szóval, Sztyepan Sztyepanovics?

— A fenébe Beaverbrookkal!

— Bocsánat, mit jelent az, hogy „a fenébe"?
— Azt mondtam: „a fenébe vele"!
— Ha mégis megmagyarázná, Sztyepan Sztyepanovics?
— Ugyanaz habbal! — felelte Sosin egy kis kajánsággal. — Hát nem érti? Ő akar minket boldogítani! Mikor Moszkvában most harminc olyan tudósító van, mint Plice!
— No, harminc talán nincs . . .
— Jól van, ha nem harminc, akkor tizenöt!
— Olyan, mint Plice, tizenöt sincs.
— Még nála jobb is van.
— Ki?
— Galois.
— No, Galois talán csakugyan jobb. Ki még?
— Hope, Barker, Germi . . .
— Tegyük fel. Ki még?
— Nem értem önt, Nyikolaj Nyikolajevics! Miért kíván tőlem állandóan bizonyítékokat? . . . Nem elég, hogy rámbízta a követség sajtóosztályát? . . . Rámbízta vagy nem?
— Ez már több a soknál, Sztyepan, Sztyepanovics!
— Azt kérdezem: rámbízta?
— Nahát, önre bíztam. Mennyiben teszi ez meggyőzőbbé a véleményét?
— Ha rámbízta, számolnia kell . . .
— Érveket, csakis érveket!
— Értse meg: ha ezt az ajánlatot elfogadja, az egész Moszkvában akkreditált tudósító testületet diszkriminálja!
— Ez már érv.
— Konfliktusba kever az egész brit sajtóval!
— Ez is érv.
— Felrúgja kötelezettségeinket a tudósítókkal, következésképpen a lapokkal szemben is!
— Ez is érv. Mit szól hozzá, Szergej Petrovics?
Beketov mosolygott: Mihajlov ügyesen maga ellen ugratta Sosint, megdolgoztatta és vele szedette össze az érveket, amelyekre szüksége volt ahhoz, hogy Beaverbrook kérését visszautasítsa.
— Én meggyőzőnek látom Sosin álláspontját, Nyikolaj Nyikolajevics — jegyezte meg Beketov még mindig mosolyogva.
— Ez aztán nem megy a fejembe — pillantott Sosin most Be-

ketovra. — Mire valók ezek a szkeptikus mosolyai, Szergej Petrovics?

— Jólesik magára néznem, Sztyepan Sztyepanovics — nevetett Beketov.

Sosin elvörösödött.

— Bocsánat, szívesen meghosszabbítanám az élvezetét, de dolgom van! — és az ajtó felé indult.

— Ez már hiba, Sztyepan Sztyepanovics — mondta Mihajlov váratlanul. — Én Szergej Petrovics helyében megsértődnék.

A mondat vége már a nyitott ajtóban érte Sosint.

— Engedélyt kérek Szergej Petrovicstól, hogy később folytassuk ezt a beszélgetést.

Az ajtó alig hallhatóan megnyikordult: Sosin kiment.

39

Csaknem Bargyinnal egyidőben érkezett Moszkvába Joseph Davies.

Az igazi diplomatának annyira ismernie kell a napi eseményeket, hogy ez az egy mondat is — Davies Moszkvába repül — sokat mond neki. Vagy legalábbis a lényeget: mi vonzza Joseph Daviest Moszkvába?... Davies az USA volt moszkvai nagykövete. De talán nem is ez a lényeg. Davies az egyetlen az amerikai nagykövetek közül, aki, miután visszatért hazájába, továbbra is a Szovjetunióval való kapcsolatok erősítésén fáradozott, s kivívta magának a Szovjet-Oroszország barátja nevet. Akármilyen ellentmondásos és némely tekintetben naiv is Moszkvai küldetés című könyve, jóakarattal íródott. Némelyek véleménye szerint Davies rokonszenve mélyén számítás rejlett: ha ő is szovjetellenessé válik, olyan lesz, mint mások, míg ha kitart jelenlegi álláspontja mellett, megőrzi eredetiségét. Az első semmiféle előnnyel nem kecsegtet, a második ellenben határozott előnyöket kínál — igaz, hogy nem anyagi előnyöket, hanem presztízst... A Szovjetunió barátjának híre oly erősen rá-

ragadt, hogy olykor felmerült a kérdés: miért ne ismételtessék meg Davies moszkvai küldetését, ha nem is a nagyköveti teendőkkel megbízva, de az elnök különleges képviselőjeként?

Újabb Hopkins-misszió? Igen, bizonyos mértékben. De akkor miért küldjék Daviest, ha Hopkinst is küldhetik? Hiszen az oroszok Hopkinsszal sincsenek rosszabb viszonyban, mint Daviesszel? Mindez igaz, de Daviesnek megvan az az előnye, hogy az ő küldetése nem annyira hivatalos. Ez utóbbi közelebb vihet a célhoz: ha a küldetés nem hivatalos jellege annyira fontos, akkor miféle küldetés egyáltalán?... A tapasztalat azt súgja: ha egy küldetés nem hivatalos, inkább biztosít „szabad kezet". Kivel szemben? Ha a kizárásos módszerrel vizsgáljuk (itt pedig ezt kell alkalmazni!), és felsoroljuk azokat a főbb erőket, amelyeket ez a küldetés aggodalomba ejthetne, ha hivatalos volna, ezek hárman volnának. A kínaiak?... Nem valószínű, hogy egy ilyen küldetésre felfigyelnének. A franciák? Teljesen kizárt. A brit szövetséges, Churchill? Könnyen lehet, hogy éppen itt van a kutya elásva.

Ha ez a gyanú helytálló, akkor fontos, hogy összekapcsolják mindazzal, aminek Bargyin tanúja volt amerikai útján. Mivel is? Igaz-e a hír — nem, nem Roosevelt és Churchill nézeteltéréséről, egyelőre csak az összeszólalkozásukról?... Ha igaz, akkor van értelme Davies küldetésének. De mi lehet a vita tárgya? A birodalom jövője?... India?... Lehetséges, de van-e értelme ezzel kapcsolatban missziót küldeni Moszkvába? Nincs. Mi van még? Európa jövője? Igen, ez fontos, de hogy döntsék el anélkül, hogy a második front kérdését érintik?... A második front? Ej, ennek puskaporszaga van! Tételezzük fel, hogy az összecsapástól, különösen az ökölharctól még messze vannak, de hogy kábelt fektessenek le Washington és Moszkva közt Davies küldetése formájában, ennek van értelme az amerikai elnök számára is.

Van itt egy figyelemreméltó részlet: mihelyt a Roosevelt—Sztálin párbeszéd szükségessége felmerül, az öreg Winnie nyugtalanná válik. A churchilli diplomácia itt határozott előnyben van; közvetlen párbeszédet folytat Roosevelttel és Sztálinnal. Igen, amikor szükségessé vált, hogy Sztálinnal beszéljen, eszébe se jutott ezt az amerikai elnökkel közölni. De valahányszor az

elnök kifejezte azt a kívánságát, hogy Sztálinnal négyszemközt beszéljen, a „volt tengerész" olyan hűhót csapott, mintha a birodalom forogna veszélyben. Churchillt meg lehet érteni. Nem mondható, hogy Moszkvának Washingtonnal kisebb nézeteltérései volnának, hogy nagyobb volna köztük az egyetértés. Különösen London nagyhatalmi vágyait illetően. Ezért ha az angol királyi házat veszély fenyegeti, az ebben a kábelben rejlik, amely Washingtont Moszkvával összekötheti. Churchill természetesen kötelességének érzi megakadályozni, hogy ez a szimbolikus drót Oroszországig érjen. De talán van rá lehetőség, hogy az öreg Winnie éberségét kijátszák?... Például Sztálin és Roosevelt találkozása valahol ott, ahol az amerikai kontinens majdnem összeér az orosszal. Alaszkában? Akár Alaszkában.

És Davies küldetése? Mivel kapcsolatos?

Azzal, hogy az amerikai elnök találkozási javaslatát végeredményben Davies is előadhatja.

Bargyin tehát megtudta, hogy Davies útban van Moszkva felé, és igyekezett elképzelni, hogy milyen kilátásokkal kecsegtet ez az esemény. Elképzelése természetesen csak tökéletlen vázlata annak, ami történhet. De ki tudja, hátha van benne szemernyi józan mag, és nem sokban különbözik attól, amit Davies küldetéséről holnap fog megtudni?

Egy biztos: ha van harci válság, akkor ez közeleg. Sztálingrád ilyen válság volt... De a németek elhatározták, hogy sajátos módon revideálják Sztálingrádot, és újra felveszik a harcot. Nem kell hozzá nagy fantázia, hogy elképzeljük, hogyan alakulnak az események a legközelebbi jövőben, nem négy, hanem két, esetleg egy hónap alatt. Ha az oroszok megnyerik a nyári csatát, ez pedig már a következő hónapban megtörténhetik, semmi sem állítja meg őket a határig, tehát a haza felszabadításáig. De kérdés: ha az oroszok megnyerik a nyári csatát, mi készteti őket a háború folytatására?... Természetesen érdekükben áll, hogy az ellenséget tönkreverjék, de ezt a feladatot átháríthatják a szövetségesekre is: azok épp eléggé le vannak nekik kötelezve. Sőt végeredményben igazságos is volna, elvégre minden türelemnek van határa. Ily módon az, amit a harci válságnak neveznek, nem a bizalom válsága-e?

Davies küldetésének azonban Bargyin számára más aspektu-

sai is voltak. Davies törekvése, hogy Oroszországot megértse, annál nagyobb elismerést érdemel, mert a nagyköveti posztot William Boolitt után foglalta el, akit nyílt szovjetellenessége az „amerikai münchenisták" táborába vezetett. A leendő kutatókat kétségtelenül vonzza majd ez a téma: Boolitt és Davies. Volt egy esemény, amely a vízválasztó szerepét játszotta kettejük közt: München, ez volt az, amely arra késztette a két amerikai követet, hogy a földgolyó két ellentétes pólusáról nézzék a világot. Érdekes: két diplomata, aki ugyanazt az országot, kormányt, elnököt képviseli, mégis nagyon lényegesen különbözik egymástól. Látszik, hogy Daviesnek a Szovjetunióról alkotott képe valódi ismereteken alapszik. Őtőle származik az a mondat, amely a tragikus júniust követő napon hangzott el, és amely szállóigévé lett az óceánon túl: „A világ el fog ámulni az ellenállás nagyságán, amelyet Oroszország tanúsítani fog." Egyébként a második front hívei közé tartozik — ezzel kapcsolatban újabb moszkvai küldetése a háborúra vonatkozó nézeteinek törvényszerű kifejezője.

E küldetés értelmét sokban meghatározta időzítésének pillanata is.

Oroszország a közeledő csatában mintegy visszaidézi az 1941-es nyári körülményeket, hogy megmutassa, mit tanult az alatt a két év alatt. Ugyanúgy a nyár közepén járunk, száraz, aszályos az idő. Ugyanúgy, mint akkor, a nagy orosz síkság terül el az ellenség előtt. Az ellenségnek volt ideje az erőgyűjtésre és a felderítésre... Mint akkor... Különben sok minden másképp van. Sok minden, elsősorban a hadsereg, amely ott áll a német hadrenddel szemben: jobbkéz felől Maloarhangelszk, balról Korocsa, elöl pedig Rilszk.

Már magában a védelemben, ahogyan azt az oroszok a csata kezdete előtt megszervezték, megmutatkoznak a háborúban szerzett tapasztalatok. A védelem sokrétű, mélysége eléri a háromszáz kilométert. A harcoló csapatok mögött hatalmas tartalékok helyezkednek el: a sztyeppi front. A légierőkkel együttműködve, amelyek azelőtt nem voltak, most pedig vannak, csapataink a mögöttes területen manőverezési lehetőséghez jutottak.

Tehát Davies már megérkezett Moszkvába. Azoknak, akik az oroszok iránti rokonszenvét holmi számítással akarták megmagyarázni, bizonyos mértékben ő maga segített: volt benne némi hajlam az önreklámozásra. Amerikában ez elfogadott dolog, és ezért nem is feltűnő, de Oroszországban óhatatlanul figyelmet keltett. Nem kell okvetlenül elhinni, hogy a repülőgép, amely Daviest Moszkvába hozta, ezzel a felirattal volt ellátva: „Moszkvai küldetés." De volt más: Davies hozott magával egy filmet, amely sajátos módon megjelenítette a könyvét, s ez a film annyi dicséretet tartalmazott, hogy hízelgésnek is tetszhetett. Mindez nemigen fért össze Davies küldetésének jellegével, és nem annyira segítette, mint inkább akadályozta. De az oroszok meg tudták különböztetni a lényeget a másodlagostól. Daviest a barátjuknak tekintették, és ez volt a fő. Minden máson át lehetett siklani. Ezért még arra is hajlandók voltak, hogy a Davies által hozott filmet megnézzék. Megnézték, itt-ott nevettek, néhány elismerő szót mondtak a szerzőnek, mi több, jóváhagyták a film széles körű bemutatását: ó, a közönség értelmes, úgy fogja érteni, ahogy kell — és áttértek a tárgyalásokra.

Ezt megelőzően Sztálin kremli dolgozószobájában azzal a szívélyességgel fogadta Joseph Daviest, amelyre a Moszkvai küldetés írója számíthatott: a könyv egy évvel ezelőtt jelent meg, és természetesen a szovjet kormányfőnek tudomása volt róla. Davies kijelentette: örül, hogy ebben, a szovjet nép számára nehéz és dicsőséges időben Moszkvába jöhetett. Elégedett, sőt büszke rá, hogy a mostani útja hozzájárul a két országot összefűző barátság és bajtársiasság szálainak megerősítéséhez. Még büszkébb arra, hogy az elnök megbízásával jött az orosz kormány fejéhez.

Davies meghajolt, térdére fektette vastag bőrből készült, tömött aktatáskáját, amely eddig a széke mellett állt, komótosan, jelentőségteljesen félretolta a zár rézgombját, mire a táska halk sóhajjal szétnyílt, és az asztalra került a boríték, amely az elnök üzenetét tartalmazta.

Sztálin barna kezét maga elé téve hallgatta végig az üzenetet. Az amerikai ezt a kezet nézte. Félig be volt hajlítva, és ijesztően mozdulatlan. Bőre a csukló és az ujjtövek közt régi pergamenhez hasonlított, oly száraz és élettelen volt. Ez a kéz öregebb volt a gazdájánál.

Roosevelt azt írta, hogy Daviesszel küldi el ezt a levelét. Olyan kérdést érint benne, amelyről, az elnök véleménye szerint, jobb egy közös barát útján tárgyalni. Litvinov a másik személy, akivel még a levél lényegéről beszélt.

A továbbiakban azt írta, hogy szeretné elkerülni a konferenciát, amely sok ember összehívását teszi szükségessé, és a diplomáciai tárgyalások vontatottságával jár. Ezért a legegyszerűbbnek és legcélravezetőbbnek kettőjük nem hivatalos, egyszerű találkozását tartja, amelyet néhány nap leforgása alatt lebonyolíthatnak. Az elnök belátja, hogy sem Sztálin, sem ő nem mozdulhat el hosszú időre. Amellett olyan a helyzet, hogy „az oroszok történelmi védelme, amely után a támadás következik, az elkövetkező télen Németország összeomlását okozhatja". Feltételezve, hogy a szövetségeseknek sok közös lépésre kell felkészülniök, Roosevelt szükségesnek látja, hogy ő és Sztálin ezen a nyáron találkozzék.

Miután ily módon meghatározta a találkozás idejét, a találkozás színhelyére vonatkozó elképzelését is kifejtette. Úgy gondolja, Afrikáról szinte szó sem lehet, ráadásul... „Khartum brit terület". Igen, a levélben világosan meg volt nevezve Khartum, és ez arra vallhatott, hogy az elnök számára a találkozás értelmét veszítené, ha Churchill is részt venne rajta. Izland szintén nem jöhet számításba, minthogy az „Önnek is, nekem is meglehetősen fáradságos repülőutat jelent, s (s az elnök itt rendkívüli érvhez folyamodik) ebben az esetben nehezen lehetne elkerülni Churchill miniszterelnök egyidejű meghívását". (Sztálin keze lassan teljes erejéből ökölbe szorult, úgyhogy a tenyere látható fele rózsaszínű lett.) Az volt a benyomás, hogy talán a levélíró akarata ellenére — itt van a levél epicentruma. Bármilyen fontos közlés következik is a továbbiakban, ennél fontosabbat nem tartalmazhat.

Az elnök azt javasolta, hogy a találkozás a Bering-szoros amerikai vagy orosz partján menjen végbe. A kiválasztott hely kétnapi út Washingtonból és körülbelül ugyanannyi lenne Moszkvából. Az elnök véleménye szerint „egyikünk sem kíván magával hozni kísérő személyzetet". Ő a maga részéről beérné Harry Hopkinsszal, egy tolmáccsal és egy gyorsíróval... Mindez, számítása szerint, lehetővé tenné, hogy ő és Sztálin „egyál-

talán nem hivatalos formában" tárgyalnának, s találkozásuk „olyasvalami lenne, amit mi »elmék találkozójának« nevezünk". Az elnök hajlandó azt gondolni, hogy a megbeszélések tárgya a szárazföldi és a tengeri hadihelyzet lehet, de ezt nem szükséges a vezérkarok képviselőinek jelenlétében tenniük. Davies nem járatos a katonai ügyekben és a kormány háború utáni terveiben: az elnök csakis abból a célból küldi őt Moszkvába, hogy a találkozást megbeszélje.

Sztálin azt gondolta, hogy a levél ezzel befejeződött, és a dohányszelence felé nyúlt. Kivett egy csipetnyit, annyit, hogy a pipáját megtömhesse, és csak amikor a szelencét becsukta, eszmélt rá, hogy a levél még folytatódik. Egy mondat volt még hátra, de jelentős mondat. Az elnök befejezésül azt írta, hogy a helyzet olyan, hogy Németország ezen a nyáron nagyarányú támadást fog indítani Oroszország ellen (a levélben: „Önök ellen"), s az amerikai vezérkar („a vezérkari tisztjeim") feltételezik, hogy a támadás a vonal közepe („az Önök középső frontja") ellen fog irányulni.

Sztálinnak kedve támadt ellentmondani. Nem mintha az elnöknek nem lett volna igaza abban, ami a támadás tényét vagy a fő csapás irányát illeti. Nem. Az ellentmondás vágyának érzelmi indítéka volt: nem szerette, ha valaki ilyen kategorikusan merészel nyilatkozni olyan kérdésekről, amelyeket ő eddig a maga kizárólagos hatáskörébe tartozónak tartott. De nem tett ellenvetést: most és itt nem lett volna helyénvaló.

— Tehát a Bering-szoros valamelyik partján? — Tetszett neki ez a gondolat. Maga a hely alkalmas az ilyen természetű megbeszélésekre, ezenkívül mintegy azt jelentette, hogy a találkozás az oroszok és az amerikaiak ügye: itt valóban csaknem összeért az orosz föld az amerikaival.

— Igen, Sztálin úr, a Bering-szoros ... — erősítette meg Davies. Észrevette, hogy Sztálin hangja megenyhült.

— Nos hát ... nos hát ... — szólt Sztálin, szükségét érezve, hogy jobban elmélyedjen a levél szövegében, és megértse néhány fordulatát, amely nem látszott egyszerűnek, különösen a Churchillre vonatkozó kitétel. — Valamennyien olvastuk a Moszkvai küldetést. Gratulálok — mondta. Nyilván egyelőre be akarta fejezni a beszélgetést a levélről, és át akart térni egy új

témára, hogy meghosszabbítsa a párbeszédet, amely különben illetlnül rövid lett volna.

— Köszönöm, Sztálin úr. — Davies arca felragyogott, úgy látszott, hogy azok közül a kellemes megjegyzések közül, amelyeket Sztálin neki mondhatott, ezek voltak a legkívánatosabbak. — Nálunk érdeklődéssel fogadták a könyvet, és a barátaim filmet készítettek belőle . . .

— Elhozhatta volna — élénkült fel Sztálin; a nagy remete szerette a mozit, mert azt az illúziót keltette benne, mintha közte és a környező világ között nem volnának ott a Kreml falai.

— Elhoztam — felelte Davies, és úgy érezte, szinte bűvös erővel rendelkezik Sztálin tartózkodásának legyőzésére.

Megnyikordult a hátratolt karosszék, s a félig szívott pipa óvatosan a hamutartóba helyeztetett.

— Helyes, meg fogjuk nézni a filmet — és Sztálin megindult a szobában, úgy látszott, ez a néhány lépés lehetőséget ad neki arra, hogy az érzelmi feleslegét kiürítse, és megőrizze lelki egyensúlyát. — Még ma — mondta, és váratlanul megállt. Feltételezte, hogy a film megtekintése lehetőséget nyújt neki a szünet meghosszabbítására. Kellett ez a szünet — Roosevelt levele ott volt az asztalon.

Három órával később a moziterem, amelyben rendszerint tiszteletteljes, félénk csend uralkodott, rengett a nevetéstől, jóllehet a nézőket a kéz ujjain meg lehetett számlálni. A vásznon csaknem mindenki szerepelt, aki a teremben volt, azzal a különbséggel, hogy még a szakálltalanok is szakállt növesztettek: — ha egyszer oroszok, akkor szakállasok . . . Egyébként a furcsaságok ezzel még nem merültek ki. De különös mód a nézők mégis elégedettek voltak, legkivált Sztálin. A film részleteiben gyenge volt, de a lényeg a fő: az, hogy az oroszok iránti rokonszenv, nagy küzdelmük csodálata hatotta át.

. . . Sztálin az elnöknek szóló válaszlevelet diktálta. Feltűnően rövid volt. Sztálin azelőtt is hangsúlyozottan szűkszavúan fogalmazta meg a Rooseveltnek szóló leveleit, a Churchill leveleire adott válaszai pedig illetlenül rövidek voltak: a brit miniszterelnök háromoldalas levelére olykor féloldalon válaszolt. Úgy látszik, ez is hozzátartozott azokhoz az ütőkártyákhoz, amelyek-

hez Sztálin a szövetségeseivel folytatott levelezésében folyamodott.

A szovjet miniszterelnök tehát lediktálta a Rooseveltnek szóló válaszát, noha az ilyen leveleket kézzel szokta írni. Amikor a levelet legépelték és aláírás céljából behozták, visszaadta titkárának, és azt kérte, hogy olvassa fel. Szerette, ha a leveleit felolvassák, s a buzgó titkár hévvel olvasott, mintegy feltárva a levél érdemeit, még azokat is, amelyek nem voltak benne.

Sztálin, miközben hallgatta, le nem vette szemét titkárának ráncokkal barázdált, csúf arcáról, egyébként most nem látta olyan csúnyának. Mintegy újra felmérte a levél értelmét. Gondolatban megdicsérte magát, amiért a válasz ilyen lakonikusra sikerült; a rövidség mindig érdeme volt. Ugyanakkor az is tetszett neki benne, hogy a repülőgépek és a benzin elégtelen voltáról szólva, tartózkodott a kéréstől.

Abban megegyezett az elnökkel, hogy a németek támadása ezen a nyáron — talán éppen júniusban — várható. Sztálin adatai szerint az ellenség kétszáz hadosztályt vont össze a magáéból és harmincat a szövetségeseiéből. „Mi készülünk az újabb német támadás fogadására és az ellentámadásokra (így írta: „ellentámadásokra"), de nincs elég repülőgépünk és repülőbenzinünk." Sztálin véleménye szerint lehetetlen előre látni mindazokat a lépéseket, amelyeket a szovjet félnek tennie kell. Minden a szovjet—német fronton folyó harcok alakulásától függ, meg attól is, hogy milyen gyorsak és hatékonyak lesznek Európában az angol—amerikai hadmozdulatok. Mindebből azt a következtetést vonta le: mai válasza az elnök találkozási javaslatára nem lehet határozott.

Sztálin elégedett volt, amiért levelében nem tért ki Roosevelt Churchillre vonatkozó kitételére. Ezt a bizalmas megjegyzést gyanúsnak érezte. A bizalmasság meggyőződése szerint nem támadhat hirtelen; az igazi bizalomnak valamire támaszkodnia kell. Itt hiányzott a támasz, ezért nem ébresztett benne vágyat az őszinte megnyilatkozásra, habár Rooseveltnek az a törekvése, hogy kizárja a megbeszélésből a brit miniszterelnököt, érdekes sakkhúzás volt.

A levél azzal végződött, hogy a június forró lesz, és hogy ő nem távozhat el Moszkvából. A találkozásra júliusban vagy

augusztusban kerülhetne sor; ő a maga készségéről két héttel a találkozás előtt értesíti az elnököt. Elképzelését a találkozás új színhelyére nézve Davies előtt kifejtette. A levél befejező szavait az a tény motiválta, hogy a küldetés Davies küldetése volt: „Köszönöm Önnek, hogy Davies urat küldte Moszkvába, aki ismeri a Szovjetuniót és tárgyilagosan ítélheti meg a dolgokat."

Május 26-án nyújtotta át Sztálin Joseph Daviesnek a válaszlevelet.

— Ön úgy véli, hogy a németek júniusban kezdik? — kérdezte Davies, amikor eljött a búcsúzás ideje; előre elkészítette ezt a kérdést.

— Elképzelhető — felelte Sztálin: azt akarta, hogy válasza csak annyira legyen konkrét, hogy meg ne sértse a kérdezőt.

— Sok sikert kívánok önnek, Sztálin úr — mondta sietve Davies, látva, hogy ezzel a beszélgetést be kell fejeznie.

— Köszönöm — felelte Sztálin, és kezet szorított vele.

Davies még aznap visszarepült Amerikába.

Úgy vélte, és nyilván nem alaptalanul: függetlenül attól, hogy a találkozás létrejön-e vagy sem, küldetése sikerrel járt.

40

Ha föntről tekintünk le a Kuznyeckij Mosztra, az előttünk felbukkanó két épületsor mintha szorongatná, de nem tudná összeszorítani a világos júniusi eget. Fényszórók sugarai futkosnak rajta, s a repülőgépek kékes csillogása egybeolvad az égbolt alumíniumos fényével. Az égboltot pedig, legalábbis a délkeleti peremét repülőgépek szakadatlan zúgása tölti be. Már egy órája, hogy Moszkvában riadót fújtak. Nem az idegek háborúja ez?... Riadót fújni s egyúttal felidézni negyvenegy júliusát, azt a júliust... Az égő Vahtangov Színházat. S a Majakovszkij téri romokat. A vörös égboltot a Krasznaja Presznya kerület felett. A szállongó pernyét. A tűzoltószirénák üvöltését. S a metróállomásokon alvó gyerekeket. Tüstént eszünkbe jut az egész. Való-

ban az idegek háborúja, de nem csak az. Túlságosan tartós a zúgás délkeleten. Ennek a zúgásnak megvan a maga ritmusa: úgy érződik, hogy a repülőgépek hullámokban jönnek. A hullámok nem hatolnak be Moszkvába, csak körülmossák, túl a Kresztyanszkij-sorompón, a Szokol-dombok, a szokolnyiki és izmajlovói erdő mögött, Perovon, Noginszkon, Orehovo-Zujevón túl — a légvédelmi ágyúk ott tüzelnek az ellenségre.

De mi ez? A Heinkelek Gorkij felé mennek. Negyvenhárom júliusában? Igen, az autógyárat akarják bombázni és talán elaknásítani a Volgát. Gorkijt merészelik bombázni, és ezzel bizonyítják, hogy harci szellemük és erejük a kellő szinten van!... Az idegek háborúja? Pontosan. És ha még pontosabbak akarunk lenni: az ellenség fő figyelme nem Gorkijra irányul, hanem Kurszkra... Lám, mekkora távolság van Gorkijtól Kurszkig, és ez a távolság mindennél pontosabban kifejezi azt a különbséget, amely a németek valóságos ereje és a fitogtatni kívánt erő között van, noha bizonyára a valóságos is hatalmas, nagyon hatalmas. Roosevelt ezt írja levelében: „... az Önök középső frontja ellen..." Mi is értjük: a közepébe. Sztálin azt mondta: „Felkészülünk az ellentámadásokra." Hát ebben különbözik a negyvenhármas év negyvenegytől. Ismerjük a fő csapás irányát, és ennek megfelelően készülünk az ellencsapásra.

A tudósítók érezték a félelmetes események közeledését. Megfigyelték: június végén sem Zsukov, sem Vaszilevszkij nem volt Moszkvában... Ez a tény egymagában talán nem jelent semmit, a jeles szovjet hadvezérek azelőtt sem töltöttek sok időt a fővárosban, de más egyidejű eseményekkel együtt már jelenthet valamit. A szovjet hadvezetőségnek, amely igyekezett a németek terveibe belelátni, volt egy érve, amely szinte csalhatatlanul feltárta az ellenség elgondolását: a frontok konfigurációja. Amikor Roosevelt azt írta Sztálinnak, hogy a németek valahol az orosz vonalak közepén fogják elkezdeni, nem volt feltétlenül szüksége a felderítés adataira: a frontok konfigurációja is rávezethette erre a gondolatra. Valóban szinte hihetetlennek látszott, hogy a németek ne használják ki azokat az előnyöket, amelyeket maga a frontvonal jellege adott nekik. Két sajátságos félsziget volt a kezükben: az oreli és a harkovi. Ez a kettő fogta közre a harmadikat, amelyet a Vörös Hadsereg tartott elfog-

lalva, és amelynek közepén volt Kurszk. A németek természetesen kísértésben voltak, hogy a csapataik előnyös elhelyezkedését kihasználva, ottlevő tekintélyes haderejükkel elvágják az orosz félsziget „nyakát". No persze, a németek nem áltatták magukat azzal, hogy az oroszok nem láthatnak bele ebbe a tervükbe, annál kevésbé, mert csak ez a két kiszögellés nyújtott némi előnyt — a frontvonal másutt nem mutatott nagyobb kanyarokat. Természetesen a németeknek más tervük is lehetett itt: eltolni, mint a katonák mondják, a fő csapás irányát, megkerülve az ellenfél erőit. De azt gondolták, az ilyen hadmozdulat nem kecsegtet nagy nyereséggel, márpedig nekik nagy nyereség kellett. Apropó, nyereség: a kezünkbe került foglyok szerint, a németek a nyár folyamán meg akarják erősíteni a védelmet, és fel akarnak készülni a télre — a németek már a télre gondolnak! Mint a későbbi események mutatták, a németek nem szándékoztak növelni az elfoglalt területet: arra törekedtek, hogy a kezdeményezést ismét magukhoz ragadják.

Július 2-án Antonov tábornok különleges figyelmeztetés szövegét terjesztette Sztálin elé, amelyet a vezérkar szándékozott eljuttatni a csapatokhoz: a németek július 3. és 6. között készülnek a csapásra. A vezérkar parancsot adott, hogy fokozzák a felderítést, és készüljenek fel az esetleges csapás fogadására.

Egyelőre pedig Moszkvában légiriadó van, és a moszkvai égbolt délkeleti pereme sötét: a német repülőgépek Gorkij felé húznak.

Késő éjjel Szofa telefonált Tambijevnek.

— Itt vagyok a szobornál. Arra kérem, jöjjön ide. Nem tartom fel sokáig.

Tambijev megijedt: hogy jöhetett ide, amikor a városban légiriadó van? Órájára nézett: tíz perc múlva éjfél.

— Jöjjön, jöjjön gyorsan, a dzsip a sarkon vár, mindjárt elkezd dudálni.

Tambijev lerohant az utcára.

A lány a járda szélén állt szíjjal övezett, idegen katonaköpenyben, vállszíjjal, fején kokárdás pilotka, lábán csizma, de az se orosz. Milyen egyenruha ez? — tűnődött Tambijev. Cseh vagy lengyel, nem, mégis inkább cseh ...

— Ahogy megígértem, meg akarom mondani, hogy elutazom.

Arcát most valami kékes, túlvilági szín öntötte el — az izgalom tette ilyenné vagy a sziporkázó égbolt?

— Gyere be, Szofa, a kapu alá — mondta a férfi. — Most beszélj. — A kaput becsukta maga mögött.

— Ma hajnalban elrepülök — felelte a lány hátrálva; kellemetlenül érezte magát, amiért a férfi közte és a kapu között állt.

— Hová?

— Alighanem a szlovák hegyekbe — felelte a lány, szemével az egyenruhája felé intve. — Valahová Bratislaván túl . . .

Tambijev úgy érezte, valami nagyon nagy dolog omlik össze, amit ezekben az években magában hordozott.

— Tudod, hogy mi vár rád azokban a hegyekben? — kérdezte. — Semmit se tudsz csinálni . . .

A lány a kapu felé lépett, értésére adva, hogy mennie kell, de ő, Tambijev nem mozdult a helyéről.

— De tudok — felelte a lány, szép fejét hátraszegve. — Van életem, és azt nem sajnálom . . .

— Az életet elkótyavetyélni nem dicsőség — vetette oda dühösen a férfi. — Úgy kell feláldozni, hogy hasznára váljék az embereknek.

— Miért gondolja, hogy én elkótyavetyélem? . . . Hallja? Nekem szól a duda. Mennem kell.

A férfi meg se moccant. „Tégy valamit, tégy már valamit, mindjárt elmúlik az utolsó pillanat . . .” — mondta magának.

A sarkon várakozó dzsip ismét dudált, sietésre kérve utasát.

A férfi ellépett a kapu elől. Szofán látszott, hogy megkönnyebbült, úgy rémlett, mindjárt futásnak ered, de csak mindkét kezével megfogta a rácsot és hallgatott.

— Azt akarom mondani . . . — Elfúlt a hangja. Most sehová se akart elmenni. — Telefonáltam Kozsavinnak . . . Mondja meg neki.

— Megmondom.

A dzsip ismét dudált, most már követelően: „Letelt az idő, értsd meg, nem várhatok. Nem vár-ha-tok!” Szofa el akarta venni kezét a rácsról, de mintha villanyáramot vezettek volna bele: nem eresztette.

— Ha visszajövök, lehet, hogy újra találkozunk. — Mintha

minden erejét összeszedné, elszakította kezét a rácstól. — Ha visszajövök . . .

— Ott leszel otthon, a szlovák erdőkben? — kérdezte a férfi, és arra gondolt: nincs-e ezekben a szavaiban árnyalatnyi megbékélés a történtekkel? — Meg lehet ott téged találni? Ha azt kiáltom, hogy hahó! — visszakiáltasz?

— Ott, azt mondják, égig érnek a tölgyfák. Ha valami baj van, kiáltson bele a homályba: hahó! — Mosolygott és a reflektorok fénye bánatossá tette a mosolyát.

— Ez a címed: hahó?

— Ez.

Elment, csizmája gyorsuló ütemben kopogott — úgy látszik, visszatért az önuralma.

„Miért említette Kozsavint? Volt valami köztük? — töprengett magában Tambijev, amikor a lépések elhaltak. Azt mondta: felhívtam. Mikor hívta fel? Akkor, amikor nekem telefonált vagy előbb? Ha előbb, akkor Kozsavin tudja. Ha pedig tudja, akkor miért kellett megkérni? Nem, Kozsavin nem tudja. Vagy mégis?"

Aznap reggel látta Kozsavint. Úgy festett, mint aki távoli útra készül. Hová? A leendő csata színterére? Vagy még messzebb?

De nem Kozsavin megy ott? A szokásos félórás éjféli sétája. Az életében minden szigorúan tervszerű. Amióta a külügyi népbiztosság visszatért a Kuznyeckij Mosztra, Igor Vlagyimirovics ilyenkor a Varszonofjevre jár, aztán a Rozsgyesztvenkán tér vissza a Kuznyeckijra. Nézi a régi házakat, és az Igor herceg melódiáit dúdolja: ezt tartja legtöbbre az orosz zeneirodalomból. Oroszosan kemény, mondogatja, mentes az érzelgősségtől és van gondolati tartalma. Érett embernek való. Mi érdekeset talál Kozsavin ezekben az éjféli bolyongásokban? A girbegurba sikátorok és közök és a parányi templomok vonzzák? Akármilyen nyugodt is a járása (megvan benne az egész életét jellemző fenséges egyszerűség), Tambijev ma a szokottnál több energiát lát benne.

— Igor Vlagyimirovics, most is a mindenható Borogyin vonzotta ide?

— Ugyan, mit képzel? — Kozsavin mély hangjából, Tambijev úgy érzi, különös emelkedettség hallatszik. — Egészen más, Nyikolaj Markovics.

— Éspedig?

Igor Vlagyimirovics elnevette magát, nevetése szokatlanul derűsen csengett, boldog volt.

— Leningrádba repülök! — Ismét nevetett, ebben a nevetésben kihívás, virtus, a teljesülő vágy öröme volt. — Grosev az előbb közölte.

— Grosev? Beadta a derekát?

— Képzelje, Nyikolaj Markovics, végre megpuhítottam.

Tambijev eltűnődött: „Vajon tud Szofa Bratislavájáról?... Megkérdezzem vagy ne? Ha megkérdezem, csak óvatosan. Olyan óvatosan, hogy elég legyen egy mondat."

— Nemrég találkoztam egy barátommal. Azt mondja: „Csuda vonzó dolog felingerelni Európát!" „Hogyhogy felingerelni?", kérdezem. Mire ő: „A szlovák hegyekbe repülök..."

Kozsavinra nézett: mond ez neki valamit?

— A szlovák hegyekbe? — Kozsavin tűnődve nézett rá. — Azok a Kárpátok?

— Igen, a Kárpátok szlovák része — határozta meg szabatosan Tambijev; most sem tudta, hogy Kozsavin elértette-e, amit mondott.

Elbúcsúztak. Tambijev egyre azon gondolkozott, hogy fogadta Kozsavin ezt az óvatosan megfogalmazott hírt. „Nem — bizonygatta magának —, nem tudja és nem is tudhat semmit, különben nem tette volna fel ezt a kérdést a Kárpátokról, ilyesmit akkor kérdez valaki, ha először hall róla. De akkor miért állt meg hirtelen, és miért fordította el a szemét? Valami volt a szemében... Tudja, mindent tud... De ha tudja, mi akadályozta meg benne, hogy kereken megkérdezze, végül is nem titok... Nem, nem tudja!"

Reggel Grosev telefonált, és azon a ködös és határozatlan módon, ahogy hasonló körülmények között beszélni szeretett, azt mondta, Tambijev úgy ossza be az idejét, hogy az elkövetkező öt nap bármelyikén ha hívják, egy órán belül ott lehessen az osztályon. Tambijev tapasztalatból tudta, hogy utazásról van szó, minden valószínűség szerint olyan helyre, ahol fontos események várhatók.

Este a moszkvai rádió bemondta a kurszki kanyarban folyó csatáról szóló első hadijelentéseket.

Grosev tehát Kurszkra gondolt, állapította meg magában Tambijev, és felkészült. Számítása szerint még legalább öt napja volt hátra: nem valószínű, hogy a tudósítókat odavigyék, mielőtt a csata válságos pillanatán úrrá lennének. De váratlanul megjelent Bargyin.

— Itt van egy levél Jakovnak... Mit nézel úgy rám?... Még semmit se tudsz?

— Nem hát — felelte Tambijev, és magában azt gondolta: „Lám, az óvatos Grosev: sohasem sieti el a dolgot!"

— Persze, Grosev... de neki talán több a dolga, mint nekem — nevetett Jegor Ivanovics. — Én mégis megmondom neked, Kolja: téged küldenek ki ahhoz a kurszki torokhoz. Egyelőre a kollégáid nélkül, hogy úgy mondjam, felderítésre. Lehet, hogy tévedek, de Jakovnak valahol ott kell lennie. Mondom: lehet, hogy tévedek! Megéri a pénzét a Groseved!

— Én nem haragszom rá — mondta Tambijev. — Adjon az isten Avguszta Nyikolajevnának is ilyen főnököt!

— Mit mondtál? Mondd még egyszer! És én még azt hittem, a barátom vagy!... No, isten veled. Fogd a levelet. Vártam volna vele, de ha ilyen alkalom adódik... Szóval adjon az isten Avgusztának ilyen főnököt? Ezt megjegyzem magamnak, Kolja! — És még mindig nevetve elment.

Tambijevnek még sokáig fülében csengett a nevetése, mackósan döngő járása. Jegor Ivanovics kedve felderült, és Nyikolaj Markovics ezt nagyon megértette. Új háborús nyár kezdődik, bizonyára nehéz lesz, de egész lényegében új: a mi nyarunk.

41

Grosev éjfél után felhívta a Moszkva melletti repülőteret, és megbeszélte, hogy Tambijevet felveszik arra a gépre, amely egy Mcenszktől délkeletre fekvő, ismeretlen faluba repül, Turgenyev szűkebb hazájába. Tambijev húsz-huszonöt perccel a gép felszállása előtt ért ki a repülőtérre, a motorokat már melegítették.

A személyzet parancsnoka zseblámpája fényénél gondosan megvizsgálta a Grosev által kiállított iratokat, némi gúnnyal pillantott az aktatáskára, amely Tambijev a katonaköpenyével és válllapjaival párosítva nyilván megbotránkoztatta, és közölte, hogy a repülőgép leszállás nélkül hajnali négyre ér célhoz.

Tambijev a gép belsejében körülnézve látta, hogy ládákkal van tele, melyek mérete és alakja ismerős: a kutatóintézetbe, ahol azelőtt dolgozott, ilyen ládákban érkeztek a gyárból a sériagyártásra szánt repülőgépműszerek. A gép már felszállt, amikor Tambijev észrevette, hogy nincs egyedül: valaki felemelkedett ültéből a sötétben.

— Megpróbáltam elaludni, de nem sikerül! — kiáltotta torkaszakadtából, holott nem volt rá szükség, a motorok nem zúgták túl a hangot. — Engedje meg, hogy bemutatkozzam: Zagumennih százados. A leszállás helyét ismeri... bocsánat, nem értettem a nevét!... A Szucsja folyóhoz repülünk. Hallott már ilyen nevű folyóról?

— Nem én — vallotta be őszintén Tambijev.

— Hát Poniriről? — kérdezte a másik csaknem diadalmasan. — Ott van az a bizonyos Szucsja.

Poniriről Tambijev eleget hallott: a kurszk—orjoli szárnyvonalon fekvő állomás neve kétszer is szerepelt a hadijelentésekben, mint ahol olyan tankcsata folyt, amilyet még nem láttak a háborúban. Ha megnézzük a térképen a kurszki kiszögellést, Poniri, továbbá Olhovatka és Troszni a jobb sarkában van, a bal sarokban pedig Prohorovka és Verhopenye fekszik. A németek, miután elhatározták, hogy a kurszki kiszögellést elvágják, tankjaik tömegét Poniriba és Prohorovkába irányították.

— Mi az a Poniri? — kérdezte Tambijev, mintha semmit sem tudna, hogy a századost beszédre bírja.

— Olvasta az újságban az „Égnek a Tigrisek" című cikket? Megsúgom magának — Zagumennih majdnem érintette ajkával Tambijev fülét —: égnek ugyan, de nem nagyon! A mi negyvenötmilliméteres ágyúink nem ütik át a páncélzatukat. Az egyetlen módszer: közel engedni és felrobbantani a hernyótalpat! De közel engedni egy Tigrist... el tudja képzelni, mit jelent ez?

— Hogy mennek ott most a dolgok? — kérdezte Tambijev; a

százados szavai elég nyugtalanítóan hangzottak. — Van esélyünk? — közben kinézett a kerek ablakon: a nap még nem kelt fel, de a hajnali köd már beburkolja a földet.

— Korai még jóslatokba bocsátkozni! — kiabált ismét a százados; heves vérű ember lévén, nem bírta türtőztetni magát. — Korai még! — ismételte meg. — Maga azt mondja: nyert ügy, hiszen olyan biztosításunk van, amilyen nem volt azelőtt. Én pedig azt mondom: ez igaz, és mégis van kockázat.

— Hogy értsem ezt a kockázatot?

— Ahogy tetszik. — A százados elhallgatott. Kísértette a vágy, hogy szavait megmagyarázza, de nem tudta, hogy fogjon hozzá. — A jó tehenet nem hajtják nagy csordában... Érti? — Tambijev hallgatott: azt akarta, hogy a százados beszéljen világosabban. — A német mintha valamennyi csordáját Kurszkhoz hajtotta volna, de mi sem fukarkodtunk. Érti most már? Kockázatos...

— A kockázat nemes dolog! — nevetett Tambijev. — Ráadásul a mieink bizonyára kiszámították, mennyi a kockázat és mennyi a biztos lépés.

— Maguk mind egyformák! Hogy is mondták apáink? „A te szemed mellett az enyém semmit se lát"...

... Lassan világosodott, és a százados alakja láthatóvá lett. Hallgatott: vagy az álom nyomta el mégis, vagy még mindig nem tudta legyűrni nyomasztó gondolatát...

42

Hajnalban a hadseregtörzs hadműveleti osztályának főnöke fogadta Tambijevet.

— Külügyi népbiztosság? — A tábornok Tambijevre sandított. — Őszintén megvallva, először látom ezt az egyenruhát. A szabása jó, még a színe is, de van benne valami, bocsásson meg, valami nem orosz... Igaz is, közvetlen vonalon felhívott a sajtóosztályuk vezetője. — Érdeklődéssel nézegette Tambijev

váll-lapjait: — Ezt hogy értsem? Két sáv, két csillag... Mondom, telefonált a sajtóosztály vezetője... hogy is hívják?

— Grosev — segítette ki Tambijev.

— Igen, igen, Grosev... A Jakov Ivanovicsnak szóló levél önnél van?

— Természetesen...

— Szerencséje van. — Órájára pillantott. — Tizenegy óra nulla perckor találkozik a tartalékdandár parancsnokával, és utána visszatér. Mindent, ami megmutatható, meg fog mutatni, habár a magam részéről kétlem...

— Mit?

— Szükéges-e, hogy most idehozza a világsajtót?

— Úgy gondolja, hogy nem?

— Kissé korai még... — Ismét Tambijev váll-lapjára szegezte tekintetét. — Szóval két sáv, két csillag? Ez alezredest jelent? Maguknál hogy mondják? Másodosztályú első titkár? — Nevetett. Kinyújtotta a karját, suhintott, mint egy karddal. — Nem valami jó! Gumiarabikum és vegytinta szaga van, nem passzol a diplomáciához... Nem, én téged nem foglak így szólítani, ha már a vendégem vagy! Te nekem alezredes leszel. — Elgondolkozott, alig hallhatóan folytatta: — Tehát másodosztályú első titkár? Sehogy se jó... — Elfogta Tambijev tekintetét, amely a falon lógó térképre irányult. — Kíváncsi vagy, hogy állunk? Ne félj, alezredes! Majd Jakov Ivanovics részletesen elmondja, úgyszólván a helyszínen, most csak röviden ennyit: jobban is állhatnánk, de megjárja... — Ismét bírálóan végignézte Tambijevet. — Most enni kapsz és természetesen ágyat: feküdj le aludni. Megeshetik, hogy az éjjel nem jut rá időd. Jakov Ivanovicsot majd értesítem. Szóval három óra alvás, többet nem ígérek. Csakhogy, barátom, mielőtt lefeküdnél, nézd ki magadnak, hogy bombázás esetén hová bújsz. A németek keresik a törzset, és kegyetlenül bombáznak...

De minden jól ment: Tambijev nem három órát aludt, hanem ötöt. A nap szinte az ablakpárkányra ült, kis híján hat óra volt — Tambijev szülőföldjén, a kubanyi mezővároskában ilyenkor kondult meg az estéli harang.

Megjelent egy hadnagy, fiatal legény, dús, hirtelenszőke

üstöke kibukott a sapka alól, és jelentette, hogy ő fogja a vendéget a törzshöz elkísérni.

Jakov Ivanovics fontos megbeszélést folytatott a tartalékdandár parancsnokával, de úgy látszik, meghagyta hadsegédeinek, hogy tudassák vele, ha a külügyi népbiztosság embere megérkezik, és félbeszakítva a megbeszélést, kiment Nyikolaj Markovicshoz. Tambijev ezúttal valami Joannra emlékeztetőt vett észre rajta: egymáshoz közel ülő szemében merev szigor, háta szándékosan görnyedt, monoton beszédének pedig olyan éle volt, aminőt Tambijev azelőtt nem észlelt nála.

— Figyelj ide, Nyikolaj — mondta barna kezét felemelve (ez a mozdulata üdvözlés is lehetett) —, beláthatod, hogy nekem itt nincs időm külügyi dolgokkal foglalkozni. Ezért, hogy úgy mondjam, a kihallgatást útközben tartjuk meg. Amit mondhatok, elmondom a kocsiban. Egész éjjel menni fogunk, a világ végére viszlek el... Most ne beszélj, és a levelet se mutasd meg... egy óra múlva indulunk.

Ez már igen! „A levelet se mutasd meg"... Valami történt vele, amit hirtelenjében meg se lehet magyarázni. Ott Vjazmánál emberibb volt. Itt páncélba merevült. Amikor vas a vassal csap össze, talán így is kell lennie... Így talán nem is ijesztő a szűkszavúsága, lakonikus szigora, amely a zordsággal határos, minden szavának ellenőrzése (ne mondj többet, mint amennyit feltétlenül kell), távolságtartása. Pedig bizonyára aggódik az apja és a fivére miatt, szeretné tudni, hogy vannak, de nem akarja kimutatni; az, véleménye szerint, a gyengék tulajdonsága.

Az autó vagy harminc perce robogott, de úgy tetszett, mintha már öt órája robognának, és minden, amit mondani lehetett, elhangzott.

— Apám azt írja, hogy Jegor ismét Amerikában volt, de Mironról egy szót se — mondta Jakov Ivanovics, amikor a levelet elolvasta és zubbonyának oldalzsebébe dugta. Jegor levelében nyilván Joanntól is volt egy cédula.

— Szerintem látta.

— Hogy értsem ezt?

— Jegor Ivanovics találkozott Mironnal — magyarázta Tambijev.

— Aha!

Jakov a sofőr mellett ült, Tambijev a hirtelenszőke hadnaggyal hátul. A sofőr nyilván ismerte Jakov szokásait, és attól függően vezetett, hogy a hadseregparancsnok mennyire figyelte az utat.

— Az ott az út szélén Tolubejev — mondta és lassított. — Még a köpenyét se vetette le az öreg . . .

— Minek vetné le, ha egy szemhunyásnyi ideje sincs? Nem igaz, tábornok elvtárs? — kérdezte a hadnagy.

— Tudom — mondta Bargyin, és kinyitotta az ajtót. A hadnagy is kiugrott utána.

Tambijev látta, hogy a hadseregparancsnok letér az útról, és eltűnik a sűrűben. A fehér köpenyes ember követte és még egy, szintén köpenyben. A hadnagy már-már ugyanezt tette volna, de észbekapott és megállt, mintha a parancsnok figyelmeztető kézmozdulata állította volna meg.

— Talán az utolsó perceit éli — sóhajtott valaki, de olyan közel, mintha nem is ment volna be a sűrűbe; idős ember hangja volt, nyilván azé a Tolubejevé. — A tűz meztelenre vetkőztette, még a csizmáját is lehúzta . . .

— Minél kevesebb rémséget, főseb ész elvtárs — mondta Jakov. — Mit kell tenni?

— Levágni — sóhajtott ismét Tolubejev. — Mindkét lába belesült a csizmába . . .

— Mondom, minél kevesebb rémséget . . . — ismételte meg a hadseregparancsnok. — Hány éves az alezredes?

— Harmincnégy.

— És a műtét . . . kockázatos?

— Természetesen. De kevésbé.

Motorzúgás fojtotta el a hangot: egy autó ment el mellettük. Mire a zúgás elült, Jakov már visszatért.

— Tegnap bement egy kis erdőbe, melyet a tüzérség lőtt, és tessék! — tört ki belőle. — Attól félek, hogy a háború végeztével az én bátor hadseregem úgy fest majd, mint ez az erdő — tette hozzá. Nyilván ott jártak a gondolatai az alezredesnél, akinek a főseb ész levágja a lábát, már vágja is . . .

Az autó egy dűlőútra kanyarodott; a hadseregparancsnok előrehajolt, és tenyerével végigsimított az üveglapon.

— Ott van a csata színhelye, odanézz, Nyikolaj!

Az autó megállt, Jakov kiszállt, de nem szánta rá magát, hogy letérjen az útról.

A hold csak az imént kelt fel, fénye oldalról sütött, ezért éles volt. A tárgyaknak inkább csak a körvonalai látszottak, de ettől a kép talán még kifejezőbb lett. Mintha egy mindenható sugár a legádázabb csata tetőfokán hirtelen mindent megbénított volna: minden mozdulatlanná merevedett, harciasan felágaskodva vagy szorosan összeakaszkodva. Különös, de ennek a tejfehér fénnyel elárasztott mezőnek a látványában volt valami végtelenül ősi. Ilyen lehetett valaha a mammutok összecsapása után, amelyek számára a vízhez vezető út hirtelen szűknek bizonyult... Még a páncéltörő acél halvány fényében, az idomok kerekdedségében és méreteiben is volt valami, ami ezredévek homályából bukkant elő, amikor még parányi fejű óriási szörnyek népesítették be a földet, s az embert az ellenséges erők méreteikkel is igyekeztek megfélemlíteni.

— Ilyen még nem volt. Kurszki kiszögellésnek mondják — jegyezte meg gúnyosan Bargyin. — Ugyan, hol van ez a valóságtól?!

— Kurszki fatörzs, amelybe harckocsifejszék hasítottak a tőnél — mondta Tambijev.

— Fatörzs? — Jakov az út szélén álló két harckocsira pillantott, amelyek dühösen felágaskodtak, mintha épp össze akarnának akaszkodni. — Nem. Patkó! Kurszki patkó! — Úgy látszott, örül, hogy megfelelő hasonlatot talált; annyira örült, hogy még az imént szinte szenvtelen hangja is megváltozott. — Összehajlítani a patkó végeit, és gyűrűt formálni: ez a németek feladata!... Vassal húzni össze, annál is inkább, mert a vas kéznél van: a patkó egyik végétől a másikig vezet, igen, a moszkva—harkovi vasútvonal, a patkó egyik végében Prohorovka, a másikban Poniri... A legvéresebb harcok itt folynak most — jegyezte meg Bargyin, és az út mentén megindult az ágaskodó harckocsik felé.

— Tudták, hogy a németek itt fogják elkezdeni? — kérdezte Tambijev.

— Igen, tudtuk. — Jakov megállt egy orosz 34-es mellett; ennek a harckocsinak nagy dőlése volt, ezért tudott megállni a nehéz némettel szemben. — Többet mondok, a németek tudták, hogy mi tudjuk...

— Tudták, és mégis? — kiáltott fel Tambijev.

— Mégis elindultunk... ha nem is kételyek nélkül — felelte Bargyin, és megállt: a harckocsik most a fejük felett ágaskodtak.

— Kételyek? Hogy itt kell elkezdeni?

— A páncél kibírta... — Bargyin a harckocsikat nézegette. Gondolatai most két ágra szakadtak: Tambijevnek felelgetett s közben magában tűnődött. — De a németeket is kétely marcangolta: itt kezdjék-e el, amikor mi tudjuk, hogy itt kezdik?

— Az ő kételyeik számunkra előnyt jelentettek?

— Gondolom, igen — felelte Bargyin, és sarkon fordult; már nem érdekelték a harckocsik. De még nem szállt be az autóba, amikor az árokban heverő harckocsi páncélja mintha megingott volna, és egy ember kapaszkodott ki az útra alsóingben (a holdvilágban ez az ing szinte vakított), és mögötte géppisztolyos katonák, először kettő, majd egy harmadik, egy őrmester.

— Elcsíptük a mocskot! — szólt ez a harmadik, Bargyint nézegetve és magában tanakodva, kivel is van dolga. — Rájött a félsz, és kihúzta a tankból!

— Hadseregparancsnok elvtárs! — ugrott oda a fehér inges; ő ismerte fel elsőnek Bargyint. — Szükségre kellett... — Tenyerével megérintette világos bajuszát, amely az éjszaka fényében kékesszürkének látszott.

— Te mocsok! — vágott szavába a géppisztolyos. — És a gimnasztyorkád az őrmesteri váll-lappal? Azt hova tetted?... Hadbíróság elé veled, de azonnal!

— Túllép a hatáskörén — mondta a szürke bajuszos. — Törvényellenes.

— Hogy az anyád... és te a kezemet a törvény szerint karmoltad össze? — s az őrmester baljával kapásból belevágott a szürke bajuszos képébe. Nem volt erős az ütés, a bal keze gyenge volt.

— Hagyd! — mondta Bargyin nyugodt hangon; nem volt kedve megdorgálni az őrmestert.

— Látja, hadseregparancsnok elvtárs? — siránkozott a szürke bajuszos. — Túllép a hatáskörén.

— Eredj, majd ott kiderítik! — mondta komoran Bargyin. — Eredj... — Nem akarta kimutatni a haragját: attól tartott, lovat ad az őrmester dühe alá, és ki tudja, még csakugyan „túl-

lép". — Vezesse el... — mondta szigorúan. — Vezesse el — ismételte meg, a hanghordozásával is jelezve, hogy nincs mit mondania többet. Az őrmester a sapkájához emelte volna sérült tenyerét, de a kötés nem engedte.

Továbbrobogtak. Bargyin hallgatott. Bizonyára megértette, hogy az őrmester haragszik rá. Most ott megy a zsombékos mezőn, vérző kezét maga elé tartva, és szidja őt. Ha ő le nem inti, önbíráskodásra került volna sor... Csípős füst csapott be a kocsiba: jobbra, a dombhajlaton egy falu égett, a tűz kiáradt a mezőre, talán elérte a learatott gabonát — az ég alja szikrázott. Az autó ablaka, amelyik a falu felé fordult, megvilágosodott.

— Így összevonni ekkorka területen az egész műszaki felszerelést, nem kockázatos? — Tambijevnek eszébe jutott a repülőgépen folytatott beszélgetés.

— Kétségtelenül kockázatos — felelte Bargyin némi gondolkodás után. — Hogy lehetne másként?

— A mögöttes területen vonni össze, és átdobni oda, ahol legforróbb a helyzet. — „Mögöttes terület ide vagy oda — gondolta —, de az első csapást, és ez a legerősebb, nem az veri vissza. Öklöt ököllel kell elütni." A tűz felé pillantott, amelynek visszfénye most szinte nappali fénybe vonta az utat. — De annak, ami a kurszki patkóban történt, lesz folytatása? — kérdezte; ezt a kérdést tartogatta a végére.

— Ha van mai nap, holnapnak is kell lennie — felelte Jakov kitérően, és Tambijev ezt gondolta: „A legóvatosabb a Bargyinok közt, de miért? A jelleme teszi vagy a foglalkozása?..."

— Kurszk nemcsak patkó, de mérleg is — elmélkedett fennhangon. — A német haderőt az orosszal kiegyenlíteni és még tartalékot is hagyni... Akinek fölös ereje marad, az győz...

— Ahhoz, hogy tovább léphessen? — kérdezte Jakov. Nemigen érdekelte a beszélgetés folytatása, s a kérdést csupán azzal a céllal tette fel, hogy megtudja, mire jutott Tambijev a találgatásában.

— Igen, tovább a Dnyeperhez, noha ez már utópia, ugye?

— Utópia, utópia! — kapott a szón hévvel Bargyin, s ez a hév egyenes arányban állt óvatosságával: mintegy értésére akarta adni Tambijevnek, hogy ezzel befejezték a beszélgetést, pont.

A dzsip még mindig a nyílt sztyeppen haladt. A szél most jobb felől fújt.

— Kicsit megnyirkosodott a levegő, úgy érzem. Valahol itt van mellettünk a Szejm — jegyezte meg Jakov. — Hány óra van nálad? — fordult a sofőrhöz. — Van már kettő?

— Tizenöt perc múlva — felelte a sofőr.

— Szóval hamarosan hajnalodik.

Az autó egyre feljebb kapaszkodott; a domb alacsony volt, de a sztyepp jó felét eltakarta. Még elég messze voltak a tetőtől, mikor egy szembejövő autó bukkant fel.

— Hát ez meg ki? — kérdezte Jakov a sofőrtől.

Amaz hallgatott, nyilván azt várta, hogy az autó közelebb érjen.

— Krapivin — mondta azután. — Pokróc van a hűtőn, ilyen kocsi nincs másik. — A sofőr merőn nézte a közeledő dzsipet. — Hát persze. A padkára áll.

— Te is állj meg — mondta Bargyin, és meg sem várva, amíg megáll, kinyitotta az ajtót.

— Krapivin — ismételte meg a sofőr, amikor a két ember, a tartózkodóan lassú, termetes Bargyin meg a széles vállú, rövid karú Krapivin egymáshoz ért.

Bizonyára kísértésben volt, hogy közelebb hajtson hozzájuk, de nem mert. A szél oldalról fújt, és a beszélgetők szavai nem hallatszottak, habár a taglejtésekből ítélve igen élénken folyt. Igaz, hogy Bargyin, szokásához híven, többet hallgatott, mint beszélt. Krapivin viszont, úgy látszott, élvezte a beszélgetést. Ökle sűrűn lendült jobbra-balra.

Bargyin tíz perc múlva visszatért, s a két autó elhúzott egymás mellett.

— Krapivin azt mondja, hogy a hadserege ezelőtt másfél órával megkezdte az átkelést a Szejmen — szólalt meg Bargyin, mintegy fennhangon tűnődve. Azt akarta, hogy Tambijev tudjon róla, de isten tudja, miért, szavait nem akarta egyenest hozzá intézni.

— Ha megkezdték az átkelést, akkor Bargyin tengernagynak is ott kell lennie — mondta Nyikolaj, de majdnem rácsapott a szájára: lehet, hogy ezt meg kellett kérdeznie, de nem ilyen nyíltan nekiszegezve. Jakovnak nincs kedvére az ilyesmi.

— Krapivin azt mondja, hogy a tankok azon a gázlón mennek át, amelyet Bargyin talált. Ágyútűzben kereste — mondta Jakov még mindig ugyanazon a hangon, sem csodálkozást, sem örömöt nem mutatva.

— Klin mellett láttam Szergejt — jegyezte meg óvatosan Tambijev: nyilván azt akarta ezzel mondani, hogy jó lenne a fiatal Bargyinnal itt is találkozni.

— Az Klin volt, ez pedig Kurszk. Nagy különbség! — dünnyögte Jakov. — Szergej biztos már messze túl van a folyón...

A válasz nem hagyott kétséget: Tambijev ezúttal nem találkozik Szergejjel.

43

Valahol előttük a német fél tucat rakétát röppentett fel, és megvilágította a mezőt. A vezető nagyobb sebességre kapcsolt, és az autó az előttük feltűnő erdő felé igyekezett.

A németek bombáztak. A repülőgépek már elmentek, de a „lámpák" még mindig a sztyepp felett lógtak, kelletlenül lejjebb ereszkedtek, és belevesztek a síkságba, mintha vízbe merültek volna. A szél hirtelen meleg lett, mintha kemencéből fújna; forró hamu szaga szállt. De nem sokáig. Az autó ismét a nyílt sztyeppre ért, és a szél mintha egyszerre kihűlt volna. Az autó most a kelni készülő nappal szemben robogott, de még sűrű homály vette körül: azt mondják, a hajnalt megelőző homály a legsűrűbb.

Egy kanyar mögül ismét egy dzsip bukkant elő, majd egy második, harmadik. Szélsebesen közeledtek, porral elegy homok kavargott körülöttük. Egy láthatatlan jelre megálltak, a zajból ítélve egyszerre. Bargyin robogó autójának vezetője is fékezett, sőt visszafaroltatta a kocsit: valaki már közeledett hozzájuk.

— Bargyin? Nem, hallgass meg engem is! A dandárnak megvannak a maga kerekei, hagyd szabadjára őket. Az éjszaka mekkora utat tehetett volna meg!...

Most csak a széles háta látszott a beszélőnek, meg a szétter-

pesztett lába. Abban, ahogy megállt Bargyin előtt, az erő nyilvánult meg. Úgy állt meg előtte, mintha ütésre készülne. Zömöksége, szétvetett lába, feltűnően kemény fejtartása nagyon ismerősnek tetszett Tambijevnek.

— A dandárnak megvannak a maga kerekei, és olykor nem szabad nagyon nyomni a féket! — szólt az illető, és elmozdult helyéből; amíg állt, mintha belenőtt volna a földbe, s nem volt könnyű elmozdulnia.

Bargyin szavait nem hallani, de látszik, hogy különvéleménye van. Ráadásul azt, amit tud, az előtte álló ember talán nem tudja.

— Bombáznak?... Átkelés?... De hol veszünk még egy éjszakát? Az óvatosság akkor jó, ha tettel párosul. Tessék?

Nem. Bargyin nem adja meg magát: egyenlő erők csapnak össze.

— Amihez három éjszaka kell, azt kettő alatt nem lehet megcsinálni. Vigyázz, te fogsz felelni érte! Csakis te!

Tambijev észrevette, hogy a sofőr megkeresi az ülés alatt a sapkáját, gyorsan felteszi.

— Ez az; a Főparancsnokság nem mindig tanácsol, néha parancsol is! — szólalt meg a sofőr és elhallgatott, magában fontolgatta, amit mondott. — Hallottad? — fejezte be sietve, a hadnagyhoz fordulva; Bargyin már beült a kocsiba.

A Főparancsnokság... Tambijev nem tévedett, amikor azt gondolta, hogy ismeri ezt az embert, akivel Bargyin most olyan nehéz párharcot vívott. De hogy kérdezze meg tőle, és egyáltalán, jó-e, ha megkérdezi? Szemlátomást se kedve, se szüksége rá, hogy a történtekről beszéljen. Sőt úgy látszik, nem is gondolja, hogy útitársát is érdekelheti.

— Állj meg — szólt Bargyin hirtelen a sofőrnek. — Kiszállunk. Kicsit kifújjuk magunkat a szélben. Az ülésre támaszkodva, nehézkesen kiszállt az autóból. (Az előbb ez könnyebben ment.) — Sodorj nekem egy cigarettát — fordult a hadnagyhoz. Abból, hogy annak keze milyen bizonytalanul futkosott végig a zsebein, Tambijev megállapította, hogy a kérés váratlanul érte.

— A Főparancsnokság? — kérdezte most Tambijev, érezve, hogy most van az ideje a kérdésnek. — Ezt hogy értsem?

— Értsd, ahogy akarod — mondta Bargyin. A cigaretta használt neki, kezdett magához térni. — Zsukov egyenlő a Főparancsnoksággal — magyarázta, és abba az irányba nézett, ahol a sors tíz perccel ezelőtt összehozta őket; arra nézett és sóhajtott.

— Zsukov? — Tambijev hirtelen érezte, hogy az izgalom hullámai szétáradnak testében, és azon kapta magát, hogy Bargyinnal együtt az útra bámul, amelyet már a virradat előtti köd borított. Hát persze hogy ő: ez a zömök alak, a vaskos nyakszirt, meg ezek a szavak. „Az óvatosság akkor jó, ha tettekkel párosul" — ezek az ő szavai, rajta kívül senki másnak nem tulajdoníthatók . . .

Lám, milyen az emberi sors! Találkozott a hadseregparancsnokkal, keményen megmondta neki, amit jónak látott, és továbbrobogott. Nehéz út áll előtte, akármennyit gondolkodik, nem tudhatja, hogy holnap mi vár rá! Pedig jó volna szertefoszlatni a ködöt, ami a másnapot takarja; ez talán megadná azt az erőt, amelyre ma olyan nagy szüksége van.

Nem tudta, nem tudhatta a másnap pontos ismertetőjegyeit. Nem tudta, hogy éppen az ő nevét azonosítja majd a nép a háború százszor tövises útjával. Csak remélhette ezen a ködös kurszki éjszakán, hogy Kurszk után Harkov következik, az idősebbik fivér az ukrán iparvárosok családjában, Harkov után pedig Kijev, elsőszülöttségünk bölcsője. Azt sem tudhatta, hogy annak a csatának a haditervét, amelyet a Dnyepernél vív a németekkel, a hadtörténészek később a bekerítő hadmozdulatok nem kevésbé hatásos tervével kapcsolják össze, amelyek sokszorosan megismétlik a sztálingrádi stratégiát: ott lesz Kirovgrád, Korszuny, Minszk. Azt sem tudta most, hogy hirtelen és heves támadással belekergeti az ellenséget a Prutyba, a Berezinába, a Szviszlocsba, és elkezdi a partizán Belorusszia felszabadítását. Hogy a belorusz, majd a lengyel földön is eljut a hitleri haderő gerincéig, amit ők Zentrum hadseregcsoportnak neveznek, és összetöri, úgy összetöri, hogy örökre megfosztja az ellenséget a hadsereg újraegyesítésének reményétől. Ezen a csillagtalan kurszki éjszakán azt sem tudta még, hogy a csapásokat fokozva, kivezeti csapatait a Visztula partjára, majd az Odera magas meredélyeire, hogy 1945 januárjának egyik reggelén el-

jusson egy Kinitz nevű német kisvárosig, és a haditérképre pillantva kimondja a régen várt szavakat: „Berlinig hetven kilométer." Ezen a tüzek fényével megvilágított éjszakán még bizonyára meg sem fordult a fejében, hogy a szovjetek köztársasága majd az ő eszére és hadvezéri tapasztalatára bízza fiait és fegyvereit s azt a feladatot, hogy a végső csapást mérjék Hitler fellegvárára. Végül, hogy a Győzelem ünnepén, amellyel a zsarnok elleni szent háborút megkoronázzák, neki jut az a tisztesség, hogy a győztes hadsereg díszszemléjét fogadja. Nem tudhatta, legfeljebb sejthette ezeket 1943 júniusának ezen a ködös éjszakáján. De azt tudta, hogy a Haza és az Igaz ügy vele van, és ezért nem olyan megvalósíthatatlan az, amiről ma még álmodni sem igen mer az ember...

Jakov türelmetlenül eldobta a cigarettáját, óvatosan eltaposta a csizmájával, és beugrott az autóba.

— Kinyitom a termoszt, főparancsnok elvtárs — szólalt meg a hadnagy. — Ilyen reggelen jólesik a forró tea, ugye?

— Nem, köszönöm... Mindjárt odaérünk... — Ott jobbra, a kurgán csúcsán egy szélzsák. Az az?

— Igen, főparancsnok elvtárs.

Az autó jobbra kanyarodott, és egy nyárfasorban robogott tovább.

— Gyerünk, Nyikolaj, megérkeztünk — mondta Bargyin, és kiszállt. — Mondd meg Godunnak, hogy a törzsnél vagyok, az újnál — fordult a hadnagyhoz.

Vén nyárfák — nem gúla alakúak, hanem terebélyesek, amelyeket Oroszország déli vidékein ezüstnyárfának neveznek — magaslottak az út fölé. Nem falu volt ez, még csak nem is tanya, inkább egy sztyeppi földbirtokos udvarháza lehetett, most pedig talán egy szovhoz majorja, és ott a szélzsák, amelyről Bargyin már messziről felismerte.

A korai óra ellenére a major élénknek látszott — vajon mostani lakói egyáltalán lefeküdtek-e aludni ezen az éjszakán?

— A főparancsnok elvtárs! A főparancsnok elvtárs! — hallatszott mindenfelől. Kétszer vagy háromszor valaki vigyázzt vezényelt, aztán kivágva a lépést, Bargyin felé tartott, hogy jelentsen, de Bargyin egy fáradt kézmozdulattal megállította. Tam-

bijev érdeklődéssel figyelte ebben a pillanatban: mintha mágneses térrel vette volna körül magát, amely vonzotta az embereket, meg taszította is. Különös és nevetséges, de úgy látszott, hogy nem is tudnak egészen közel menni hozzá, bizonyos távolságban megállnak. Még akkor is, ha valami bizalmas közlendőjük van. Nem volt ebben semmi félénkség, még kevésbé szolgai alázat, inkább tisztelet, felettesi mivoltának elismerése. Vajon Bargyin helyteleníti ezt? Tambijev úgy vélte, hogy nem. Lehet, hogy egyesek szemében konvencionálisan régiesnek, ezért feleslegesnek látszik, de Jakov, Tambijev úgy gondolta, célszerűnek tartja, ezért szükségesnek. Változatos életének tapasztalatai, a háború megtanította rá, hogy szükséges. És Tambijev is ezt gondolta.

Behatoltak a park mélyébe, és egy oldalösvényen, vadkörtefák és egresbokrok sűrűjén át, egy magányosan álló téglaépülethez közeledtek; hajdan kertészlakás lehetett vagy a földbirtokos irodája. Az új törzs, amelyről Bargyin beszélt, itt rendezkedett be. A ház nem volt nagy, de mintha egy sokrétű tó mélyére süllyedt volna, amennyiben az öreg parkot tónak tekintjük. A kőkerítés mögött híradósok dolgoztak, kábelt raktak le.

A törzs körül őrséget adó katonák utat nyitottak, és beengedték a főparancsnokot a házba. Egyikük hátrakapta a kezét, amelyben csajkát tartott, talán kása volt benne, egy karéj fekete kenyérrel lefödve. Semmi rendkívüli nem volt abban, hogy a főparancsnok a katonát csajkával a kezében találta, a katona mégis hátrakapta a kezét: ő, a katona helytelennek tartotta.

Bargyin megindult a folyosón, futó pillantást vetve a kitárt ajtóra, amely mögött a térképpel leterített asztalnál, a hadműveletiek dolgoztak.

— Godunt kéretem — mondta, meg sem állva.

A hadsereg géhásai kitettek magukért: a ház úgy ki volt takarítva, súrolva, mint egy hajó flottaszemle előtt. Kínos tisztaság uralkodott minden helyiségben, s még nem szellőzött ki a benzin- és karbolsav-szag.

Jakov Ivanovics bejárta a házat, anélkül, hogy egy pillantást vetett volna a kimeszelt falakra és a felsúrolt padlókra. Szinte észre sem vette: mintha magától értetődnék.

— Főparancsnok elvtárs, hívatott?

Egy vezérőrnagy állt az ajtóban, jóval tisztesebb korú Bargyinnál, göndörödő haja fürtökben göndörödött a halántékára, mint az öreg Rajevszkijnak, a hajdani honvédő háború hősének.

— A telefonokat áthozták ide?

— Igen, még az este... A telefonosokat ebben a kis konyhában helyeztük el, az udvaron, ebédig elkészülnek.

Bargyin a falra pillantott — a térkép, úgy vette észre, az éjszaka folyamán történt változásokat tükrözte.

— Igen, láttam... Ki kezeli a térképet?

— Kozickij — felelte a vezérőrnagy, és Tambijev különös egyenruhájára nézett.

— Helyes, ne távozzék el.

— Igenis, főparancsnok elvtárs — mondta a vezérőrnagy, és kihúzta magát. Tambijev ezen is jócskán meglepődött: hát ez az ember olyan távol áll Jakov Ivanovicstól, hogy ennyire ragaszkodik a formaságokhoz? Ha Bargyin nem akarná, bizonyára nem így volna. De ő, úgy látszik, ezt is szükségesnek tartja. Talán csakugyan szükséges? A fegyelem nem tűr kivételt, a hadsereget az általános fegyelem teszi erőssé, sőt legyőzhetetlenné.

— Zsukov beszélt a lovashadosztály parancsnokával? — kérdezte Bargyin a tábornoktól, miközben még mindig a térképet nézte.

— Igen, másfél óráig.

— Ön jelen volt?

— Nem — jelentette Godun és megmagyarázta: — Öntől azt a parancsot kaptam, hogy ne távozzam el.

— Kár. Ott kellett volna lennie... Egy félórán belül valamennyi parancsnokot a telefonhoz! — mondta Bargyin hirtelen, és hangjának, amely eddig teljesen hétköznapi volt, olyan csengése volt, amit ünnepélyesnek lehetne nevezni.

— Értettem, főparancsnok elvtárs, valamennyi parancsnokot a telefonhoz! — ismételte meg a vezérőrnagy; bizonyára megértette, miről van szó. Még jobban kiegyenesítette a vállát; az öreg harcos megszokta a fegyelmet, gondolta Tambijev, nem esik nehezére. Most szokta meg, vagy már régen?

Nyikolaj észrevette, hogy Bargyin tekintete még mindig a falon lógó térképre szegeződik: olyasmit vehetett észre, ami nyugtalanította.

— Tudod, Nyikolaj, valahogy nem áll rá a szám, hogy idehívjam őket — mondta, s az utolsó szót megnyomta. — Orjolnál egészen más a helyzet! — Ez utóbbi mondatot a térkép sugallta neki, melyről azóta nem vette le a szemét, hogy a tábornokkal beszélt, még most sem, amikor már másról volt szó. — Ugyan mit jelent nekik holmi Poniri vagy Olhovatka? — kérdezte hévvel. — Ott Lgovról és Mcenszkről volt szó... A mi Lady Macbethünk hazájáról! — mosolygott kissé gúnyosan.

— Lesz levél Jegor Ivanovicsnak? — kíváncsiskodott Tambijev. Még a fronttörzsnél, amikor a hadműveleti főnökkel beszélt, megértette: a katonák úgy határoztak, hogy egyelőre nemet mondanak a külügyi népbiztosságnak. Tambijev nyilván nem tudhatott mindent, de a katonáknak meg lehettek a jó okaik.

— Levél? Szükséges? — Jakov természetesen már elhatározta, hogy nem fog írni, de nem akarta azonnal megmondani. — Szóval mondd meg, hogy élek... egyelőre — helyesbített mosolyogva, és megszorította Tambijev kezét. — Mondd meg a tábornoknak, hogy az első géppel... — szólt a belépő hadnagyhoz, s a mosolyt mintha letörölték volna az arcáról: ismét az előbbi Bargyin volt.

44

Tambijev késő este érkezett meg a népbiztosságra. A térre nyíló kapu előtt csukott fekete autó állt, kis zászlóval a hűtőjén: a brit nagykövet jött el a miniszterelnök legújabb levelével; más céllal ilyen késői időben nem szokás beállítani.

A szobát, melyet az ügyosztályon szalonnak neveztek, mint rendesen, a tudósítók hada töltötte meg. A hadijelentést már ismertették és kommentálták nekik, de nem széledtek szét: a kurszki véres harcok első fordulója után szélcsend állt be. Afféle vihar előtti csend.

Valaki felemelte a kezét üdvözlésül, amikor megpillantotta Tambijevet, más valaki meg csodálkozó szemet meresztett: Nyikolaj Markovics külseje elárulta, hogy hosszú utat tett meg.

Tambijev egyenesen Grosevhoz lépett. Érthetetlen, hogy a sajtóosztály főnöke mikor alszik és hol. Igaz, hogy van a szobában egy rendkívül szép dívány: a fája mahagóni, sárgaréz veretekkel díszítve. De ki merészel bűnös testével leheverni egy ilyen csodára? A telefonasztal mintegy folytatása ennek a díványnak, s a készülékek se nappal, se éjjel nem hallgatnak. Ha a TASZSZ és a Szovjet Tájékoztató Iroda virraszt, miért aludjon a külügyi népbiztosság sajtóosztálya? De hát csak a TASZSZ-ról és a Szovjet Tájékoztató Irodáról van szó? Az egyik készülék kissé beljebb áll — azelőtt fekete volt, most tejfehér: ezen telefonál Sztálin az osztályra, és Grosev percenként aggodalmas figyelemmel néz feléje. Őszintén szólva, jobban szeretné, ha a telefon nem szólalna meg. De megszólal, és nem is ritkán. Akkor Grosev úgy ugrik oda, mint egy oroszlán.

De most hallgat a telefon, és Grosev derűs hangulatban van. Sőt hajlandó nevetni is, ami olyankor fordul elő — Tambijev megfigyelte —, amikor különösen könnyű a szíve.

— Tudom! Mindent tudok! — mondta, alighogy kezet szorítottak.

— Bocsánat, de mit tud? — kérdezte Tambijev.

— A katonák szeretnék megvárni Orjolt, igaz?

— Igaz — felelte Tambijev. Úgy látszik, Grosev már beszélt a fronttörzzsel a különvonalon. — Jól tudja. — Kicsit bántotta, hogy Grosev ezt a telefonbeszélgetést lefolytatta, még mielőtt ő visszatért volna Moszkvába.

— Talán nem kellett volna ilyen könnyen belenyugodni? — morfondírozott Grosev fennhangon. — Kurszk új minőség számunkra, nem?

— De, természetesen — bólintott Tambijev.

— Olyan műszaki ellátottság, amilyen eddig hiányzott, plusz a stratégiai siker, ami szintén nagyon fontos . . .

— Talán . . .

— Most tegye fel magának a kérdést . . . ne nekem, saját magának tegye fel: okos dolog ezt a sikert véka alá rejteni? Érdekünkben áll?

— Természetesen nem!

— Nem értem magát, Nyikolaj Markovics! Ha agyonüt, akkor se értem! — Grosev felállt és párnás vállát hevesen meg-

rántotta; jó hangulata, úgy látszik, elszállt... — Ott bólogatott, és itt is bólogat, márpedig észre kellett vennie, hogy merőben ellentétes szempontokról van szó!

— Nem, nem így van! — nevetett Tambijev. Azelőtt is sikerült olykor egy derűs mosollyal lecsillapítania ellenfelét. — Kezdetben ellenkeztem, de aztán meggyőztek. Ott igent mondtam, itt azt mondom: nem. A katonáknak igazuk van.

— Gondolja?

— Meggyőződésem.

— Akkor magyarázza meg.

— A tudósítóknak természetesen nagyon fontos volna, de a németek feletti győzelem fontosabb.

— És jelen esetben a kettő ellenkezik egymással?

— A katonák szerint igen.

Grosev felállt.

— A katonákkal természetesen ostobaság vitába szállni... ők jobban látják. És Bargyin... Jakov Ivanovics is így gondolja?

— Így.

— Szóval Bargyin is?

Járkálni kezdett a szobában, kezében egy bögre teával. Nyilván belátta, hogy nincs igaza, de ezt nehéz volt bevallania. Amikor Tambijevet Kurszkba küldte, feltételezte, hogy ez használ az ügynek, holott nyilvánvaló volt, hogy dönteni a katonák fognak. Ő bizonyára kitartóbban védelmezte volna a maga álláspontját, mint Tambijev. De őszerinte a katonáknak van igazuk, nem neki.

— Most hogy mászunk ki a csávából? — kérdezte, és letette a bögrét az asztalra. — Értse meg: erkölcsi kötelességünk velük szemben... — Fejével arrafelé intett, ahol most a tudósítók voltak. — Vagy talán maga sem ért egyet velem? Maga is úgy véli, hogy mind ellenség, mindet ki kell vágni? — kérdezte hirtelen Tambijev felé fordulva, és szemében harag csillogott; ilyet még sohase tapasztalt tőle Tambijev.

— Ez már több a soknál! — csattant fel.

— Bocsásson meg, nem akartam! — sietett megengesztelni Grosev.

— Kár, hogy Kurszkot elmulasztjuk! Értse meg, ilyen alkalom több nem is lesz talán... Nagy kár! — sóhajtott. — No,

ajánljon valamit, mit tegyünk? Gondolkozzék!... Hopp, van egy ötletem! Ide tudja hozni most Glagoljevet? Törjön be hozzá, verje fel álmából és hozza ide!... Mondja azt, hogy rendkívüli körülmények kívánják... Nem telefonálok neki, telefonálni annyi, mint lehetőséget adni a kibúvóra... Mondja azt, hogy a külügyi népbiztosság kéri, végső soron hivatkozzék rám!

Két órával később Tambijev ott volt Glagoljevvel, aki gyanakodva, sőt zaklatottan hajtogatta: „Igazán Kurszkban volt? Akkor maga a legboldogabb ember köztük! Értse meg: a legboldogabb! Megérti?... Nem, látom, hogy nem érti!"

Grosev elébe ment, mosolygott, és lilás ajkát kissé beszíva, azzal kezdte, hogy állandó olvasója. „A harc válsága" című cikkét, amely negyvenegy telén jelent meg nyomtatásban, egyszer idézte a tudósítóknak. Leültette egy magas támlájú karosszékbe, és ő könyökét szétterpesztve ült ott, puha bőrcsizmája olyanná vált sovány lábikráján, mint a katonák szurkosvászon lábszárvédője. Régen elszívta cigarettáját, amellyel Grosev megkínálta, és a mosolygást abbahagyva, fáradtan várta, hogy a lényegre térjenek.

— Nem beszélhetne a tudósítókkal, Markel Romanovics? — kérdezte váratlanul Grosev; észrevette a tábornok arcán ezt a csüggedt kifejezést. — Nem csak úgy, hanem hogy a kurszki csatáról bizonyos áttekintést nyújtson nekik... — Szünetet tartott, kiszámítottan mikroszkopikus szünetet, nehogy Glagoljev a hézagon betörve nemet mondjon. — A tudósítók állandóan az ön cikkeihez folyamodnak...

— Nem téved, galambom? — kérdezte Glagoljev. — Pas de deux kell ezeknek (csizmája kínosan koppant a parketton), vagy egy híres basszista, de ki vagyok én nekik? Egy öreg harcos, aki erődítéstant ad elő. Én az ő helyükben el se jönnék.

— De nem, Markel Romanovics, egyáltalában nincs igaza, ön nagy név a szemükben! — vágott szavába Grosev. — Mi csak tudjuk, mi érdekli őket... Glagoljev, ráadásul Kurszkról, vitán felül áll, hogy érdekli őket.

— Ön is ott lesz? — kacsintott Glagoljev Grosevra; szeme sarkában pajzán szikra villant, de nyomban ráhunyta petyhüdt szemhéját.

— Markel Romanovics, hogy tételezhette fel...?

Glagoljev meghúzta a csizmaszárát, felállt — a csizma visszacsúszott, mint a becsukódó harmonika.

— Jól van . . . majd meggondolom.

— Bevallom, határozottabb választ vártam öntől — jegyezte meg Grosev.

Glagoljev úgy határozott, hogy gyalog megy haza, és Tambijevnek szavát vette, hogy elkíséri és mesél a kurszki kirándulásáról; Nyikolaj Markovics, akármilyen fáradt volt is, megígérte neki.

Mindazt, amit Glagoljev Kurszkról tudni kívánt, egybevetette a háború stratégiai aspektusára vonatkozó elgondolásaival.

— Azt mondja: sokrétű védelem? Szóval tartalék? Távoli tartalék? Emlékszik a tavaly téli beszélgetésünkre? Mit mondtam akkor magának? Ismételje csak el, mit mondtam! — Glagoljev türelmetlenül toppantott az aszfalton. — Ismételje csak el ebben a minutumban! — és hangosan nevetett; valahogy együgyű nevetés volt, nem az övé. Tambijevnek úgy rémlett, hogy nem is ő nevet, hanem valaki más, akit elrejt az éjszaka homálya. — Még valamit akartam kérdezni magától, egy pillanat, egy pillanat . . . Az én koromban nem szabad így sietni, az embernek minden kimegy az eszéből. A logika nagyon fontos tudomány az öregeknek, csak ők tudják igazán értékelni a logikus gondolkodást . . . Mit is akartam kérdezni magától? . . . Megvan! Ez a fölényünk a földön, sőt a levegőben is, nem adja meg csapatainknak azt a magabiztosságot, ami eddig hiányzott? . . . — Elmosolyodott, nem várta meg Tambijev válaszát. — Így még senki se zsákmányolta ki, igaz?

Tambijev úgy érezte, hogy Markel Romanovics bizonyos rejtett gondolattal rohamozza, talán már a tudósítók előtti szereplését próbálja.

— Leveles, sajtos pirogom van, mit szólna hozzá? — javasolta Glagoljev, amikor a Nyikitszkijhez értek; még nem fejezte be a próbát. — Anna Karpovna az elutazása előtt készítette . . .

— Ők már elmentek? — kérdezte Tambijev; a Kurszkról folytatott beszélgetés mellett nem jutott hely másnak.

— Kik azok az „ők"?

— Alekszandr Romanovics és Anna Karpovna — felelte Tam-

bijev, és magában azt gondolta: érdeklődni kellene valahogy Szofa után.

— Igen, elutaztak — felelte Glagoljev, Nyikolaj érzése szerint olyan szűkszavúan, sőt szárazon, amilyen hangot eddig fel sem tételezett róla. A sajtos, leveles pirogról már megfeledkezett, ennyiféle gondolatot együtt a fejében tartani, ez már valóban nehéz volt neki.

45

Tambijev megbeszélte Bargyinnal, hogy kimegy Jaszenciba, de amikor megérkezett, csak Olgát találta otthon.

Joann az Osztozsenkán volt, Iriska is egyre sűrűbben tartózkodott szülei városi lakásában: az idén fejezi be a tizedik osztályt. Jegor Ivanovicsot neves külföldiek Zvenyigerodban tartották, de megígérte, hogy később kijön.

Tambijev meglepetten tapasztalta, mennyire megváltozott Bargyinék háza és maga a benne folyó élet is ez alatt a másfél év alatt.

A kert, Olga birodalma, azelőtt is irigylésreméltóan gondozott volt, a kedves kis házban ellenben vidám káosz uralkodott. Különös mód akármilyen tiszta és csinos volt is a kert, a vendégek siettek elhagyni: a házban kellemesebben érezték magukat. Most helyreállt az egyensúly: mind a kertben, mind a házban csaknem kórházi tisztaság volt. És Olga is valahogy egy ápolónőhöz hasonlított... Derűs mosollyal jött-ment a ház és a kert között, azzal a fenségesen nyugodt járással, amely lelki nyugalomról, jólétről, magabiztosságról és némi hatalomról tanúskodik.

Úgy vezette végig Tambijevet a házon és a telken, mintha először járt volna itt.

— Ezt az asztalt Jegor mesterkedte — mutatott egy élénk színű abrosszal leterített asztalra. — Hogy hol rejtegette azelőtt ezt a tudását?... Ezt is — húzott elő egy kis kerek széket az asztal alól. — Csak dicsérni kell, persze módjával: „Neked biztos sike-

rülne, Jegoruska!", és hegyeket mozgat meg. A minap azt mondom neki: „Jegor, te még talán kaszálni is tudsz?" Fogta a kaszát, és lekaszálta az egész telket. A spárgatökkel és a nárciszokkal együtt!

Látszott, hogy nem először mondja el ezt a történetet, amely, valahányszor elmondja, jókedvre deríti.

— Nézd, milyen paradicsomjaim vannak! — Széthúzta a levélzetet, hogy előbukkanjanak a narancsszínű és égőpiros gyümölcsök. Leszakította a legnagyobbat: ott feküdt sima tenyerén, telten és szemtelenül vérbőn. — Hát nem gyönyörű? — Megnyomta a paradicsomot, mire kettévált egy alig észrevehető kis barázda mentén, és Tambijev megpillantotta a belét, amely mintha zúzmarás lett volna.

Visszatértek a házba, az asszony nyitott tenyerén egy-egy fél paradicsomot vitt, mintha kérkednék velük a tuja, a fiatal almafa és a rég elvirult orgonabokor előtt.

— Úgy hallottam, nálatok a Kubanyban olyan a föld, hogy „nesze, nekem nem kell". Én elunnám magam ott! Mi érdekes van az ilyen könnyű zsákmányban? De itt mindenhez ész kell meg munka, és ez az öröm. A nehezen szerzett öröm az igazi, nem igaz?

— A Kubany egészen más — szólt bánatosan Tambijev. — Ez a „nesze, nekem nem kell" nem a Kubany.

— Hogyhogy nem? — csodálkozott az asszony. — Áldott földje van, mindenki tudja.

— Meg is kívánják tőle, hogy eszerint teremjen ... És itt nehéz dolga volt? — kérdezte Tambijev, és először vette észre az asszony kutató tekintetét: Olgának úgy rémlett, hogy Tambijev nemcsak a gondozott ágyásokról kérdezi.

— Kapálni nem könnyű — igyekezett ismét a kertre terelni a szót. — De megbirkózom vele. — Bement a házba. — Az én erőmből három ilyen házra is futja, Nyikolaj — mondta, és szélesebbre húzta a függönyöket. — Szerettem volna a magam ízlése szerint berendezni. — Kissé zavartan nevetett. — Szégyen kimondani, de át volt itatva az ő betegségeivel, orvosságaival! ... — A faliórára mutatott: Tambijev ismerte ezt az órát. — Látod? Három nappal ezelőtt majdnem fejtetőre állt miatta a ház. Át akartam vinni a másik szobába. Valahogy túl régies ... Nohát,

Iriska olyan botrányt csapott! „Nem szabad, maradjon minden úgy, ahogy a mama idejében volt!" Értsd meg, Irina, mondom neki, az anyád az én nővérem volt! Az egyetlen testvérem! Ha már arról van szó, többel tartozom neki, mint az anyámnak! És nagyon szerettem őt!... Tudod, mit felelt? „Azelőtt szeretted, most nem szereted." Gondold csak el: „most nem!" ... Vagy talán nincs igazam? Amiért az ő véréből vagyok, hidd el, százszor nehezebb. Meg aztán Jegor. Csak neked mondom el: szinte élvezetét leli abban, hogy magát okolja. Ők meg... Szerjozsa Irinának ír, az apjának nem, vagy csak hébe-hóba. Ha tudni akarja, mi van Szerjozsával, Irinától kell megkérdeznie. Irinát pedig én dajkáltam! Én, nem Kszényija. És ezt most azzal viszonozza nekem, hogy féltékenykedik az apjára! Képzeld el: egy ilyen kis prücsök, és féltékeny!

— Na és Jegor hogy fogja fel?

— Mit?

— Látja ezt?

— Persze hogy látja, de ebben... olyan erélytelen. Egy ilyen embernek erősebb kezűnek kellene lennie.

— Tehát az övé nem elég erős?

Az asszony elnevette magát.

— Ej, hiszen tudod.

Megjött Bargyin és nem is egyedül, hanem Joann-nal: elment érte az Osztozsenkára, és rábeszélte, hogy jöjjön ki, még egy ilyen alkalom nemigen lesz a találkozásra.

Joann, ahogy Tambijevet megpillantotta, mindkét kezét felemelte, az egészségeset könnyedén, de a beteg erőtlenül megakadt a mellénél, az egészséges segítségével kellett visszatenni előbbi helyzetébe.

— Láttad Jakovot? — kérdezte Jegor Ivanovics, leültetve Tambijevet magával szemben. — Mesélj!

Joann az ablakhoz ült, furcsán félénken; úgy látszott, előre megegyezett a fiával, hogy a beszélgetés gyeplője az ő kezében lesz.

Tambijev beszélt, Bargyin hallgatta, csak néha vetett közbe egy-egy szót.

— Itt volt az orvosfőnöke. Egy neves moszkvai orvos, az akadémikusok szívét javítgatta. Azt mondta Jakovról: szigorúan

kézben tartja a hadsereget, és magát sem kíméli. — Bargyin kutatón nézett Tambijevre: — Mondd meg nekem őszintén, Kolja, Jakov nagyon szigorú?

— Eléggé — hagyta rá Tambijev kelletlenül. Érezte a beszélgetés kényes jellegét, és nem akart belemenni.

— De érződik, hogy ... olyan hadseregparancsnok, aki neki tudja vinni a seregét a németnek?

— Úgy látom, igen. — Tambijev még nem látta tisztán, hogy Jegor hova akar kilyukadni.

— Derék ember! — Jegor az apjára nézett, mintegy felszólítva, hogy ossza meg örömét. — Mit szólsz hozzá, apám?

Joann hallgatott. Beteg kezét egészséges tenyerére tette, oly óvatosan, mint egy kisgyereket, még majd meg is simogatja.

— Nem felejtett el mosolyogni? — kérdezte hirtelen. — Vagy örökké összevont szemöldökkel járkál?

Tambijevnek nagy kedve lett volna odavágni: mi jogon ítélkezik olyan emberről, aki a pokolban sül?

— Az a fontos, hogy kupán vágja a németet, a lelkesedés akár el is maradhat.

— Igazad van, Nyikolaj, a fő, hogy az ellenségnek ellássa a baját. Hogyan csinálja, az nem tartozik rám! — kiáltott fel ujjongva Jegor Ivanovics. Az okozta ezt a viharos örömét, hogy alkalma nyílt egy újabb összecsapásra az apjával.

Joann némi gúnnyal nézett a fiára.

— Szerintem pedig te idő előtt vered meg a dobot.

— Ugyan miért?

— Megmondom, csak hallgass végig nyugodtan ... Úgy érzem, hogy volt egy Jakov, és most egy másik van a helyében. És tudod, én a régi Jakovot szeretem. Nohát, civil ember vagyok, ezért a szavaim profánul hangozhatnak ... Ne ródd fel nekem, inkább próbálj megérteni. Tudod, kétféle iskolája van a katona befolyásolásának: a porosz és az orosz. Milyen a porosz iskola? Szigorúság, kemény drill, szűkszavúság, a közvetlen szó, pláne a nevetés teljes mellőzése. Azt mondják, ez a legközelebbi út a parancsnoki tekintély, tehát az engedelmesség felé. Szerintem nem annyira a tekintély, mint inkább a félelem felé. Az orosz iskola szerint: a parancsnok, legyen akár maga a marsall, éppolyan katona, mint a többi, ezért pihenő idején el is tréfálkoz-

hat velük, megoszthatja velük a kondér kását, megszidhatja a katonát a többiek előtt és meg is dicsérheti... Mellesleg, Szuvorov ilyen volt, Kutuzov is, és a mi Csapajevünkben és Kotovszkijunkban is volt valami belőlük... Mellesleg, Csapajevnek és Kotovszkijnak erre igen nagy szüksége volt. Mert a mi hadseregünk az első a történelemben, amelyik tudja, miért harcol. És valószínűleg azért tudja, mert megmagyarázták neki. A porosz hadsereg sohasem tudta, ezért is kellett neki szűkszavú parancsnok. De nekünk az ilyen parancsnok nem felel meg, amikor a katonák szívéhez kell férkőzni... Most mondd meg: kinek van igaza?

— Jakovnak! — felelte Jegor Ivanovics.

— Miért Jakovnak, és miért nem nekem?

— Azért, mert a németet Jakov püföli és jól püföli, és minden egyéb mellékes! Ha nem tudna elbánni a némettel, akkor hallgatnék rád. De most ő ül a nyeregben, és neki van igaza, nem neked! Többet mondok: szerinted mikor történt Jakovban a változás? Nem tudod? Akkor megmondom én: negyvenkettő nyarán. És én, bűnös lélek, azt gondolom, nem csak őbenne. És miért? Azért, mert tréfa és élcelődés bőven van minálunk, de kemény fegyelem, a kemény és pontos fegyelem hiányzik, márpedig enélkül nem verjük meg a németet... Azt mondod, porosz iskola. Igaz. De megvannak az előnyei is ennek az iskolának. Pontosság és megint csak pontosság; ez pedig nekünk nem a legerősebb oldalunk. Ha az lett volna, talán sokan azok közül, akik most a föld alatt pihennek, a napot nézhetnék... Feltételezem, hogy Jakov többet töprengett ezen, mint te meg én, és többet ért hozzá nálunk. Ami pedig a közvetlen szót illeti, az bizonyára az adottságtól is függ, ő pedig azelőtt sem tartozott az ékesszólók közé... Meg aztán a bőréből nem bújhat ki senki. Neked ilyen a természeted, neki olyan...

— Azt akarod mondani, hogy én fellengzős vagyok?

— Nem én mondtam... És nem is hiszem, hogy Jakov minden kapcsolatot megszakított volna az egyszerű katonákkal. Csak azt gondolja, hogy több keménység szükséges, és azt hiszem, nem csak ő. Amikor az embereket halálba kell küldeni, keménynek kell lenni.

— Azt hiszed, azelőtt nem küldték az embereket halálba?

— De igen. A háború mindig kegyetlen volt, de bocsáss meg, ilyen kegyetlen háború még nem volt. Lehet, hogy nem értesz velem egyet, de mégis kimondom: a hajdani erényeink ma nem volnának elegendők. Te ezt nem érted meg, de Jakov megérti. És ez természetes: ő látta a halált, te nem láttad.

— Te se láttál többet belőle, kedves fiam . . .

— Ez igaz, de mégis van köztünk különbség: én megértem Jakovot, te pedig nem érted meg.

— Minden világos, csak az nem, hogy mitől lettél ilyen okos, ha apád egy szemernyit sem juttatott neked az eszéből?

— Nem az észen múlik.

— Hát min?

— A tiszteleten az iránt, amit Jakov tesz. Mielőtt bírálnám, ötször is megkérdezem magamtól, van-e jogom rá.

— Neked valóban nincs jogod, de nekem van. Mert én vagyok az apja, nem te.

— Igaz, de ez az egész dolog, hogy is mondjam, tapintat kérdése. Ha én volnék Jakov apja, meggondolnám, miben lehetek én az ő bírája, és miben ő az enyém.

— Tiszta sor: ha egy apa teljesen meg akarja fosztani magát attól, hogy a fiaival beszélgessen, az egyikből neveljen tábornokot, a másikból diplomatát, a harmadikból repülőgép-atyaistent . . .

— Maradjanak csak meg annak, amivé lettek, de az apa is . . . hogy mondjam meg minél tapintatosabban? Gondoljon arra, hogy a legkönnyebb módja az apai jog elvesztésének az, ha visszaél ezzel a jogával.

Joann felállt, nyögött egy sort — nyilván elzsibbadt a lába. Elindult, majd visszafordult, és Tambijevre szegezte haragos szemét.

— Te meg mit hallgatsz? Te voltál ott Kurszknál, nem én! Beszélj! Kinek adsz igazat? Nem, ne mérlegelj! . . . Mondd ki nyíltan, kinek? Vagy a hivatali szolidaritás megbénítja a nyelvedet?

— Bizonyára rideg Jakov Bargyin, de ez helyén való ridegség — mondta Tambijev.

— Nem vártam tőled, hogy ilyen könnyen fejet hajtasz a na-

gyobb erő előtt! Mire tanítottak szabadságszerető őseid a szabad Kaukázusban? — üvöltött Joann.

— Ez már megengedhetetlen módszer! — szólt bele Tambijev védelmében Jegor. Dühösen szólt, mert tudta, hogy most kell rámérni Joannra a végső csapást, különben magához tér és új erőre kap.

— Én használok megengedhetetlen módszert?! Két fiatalember rátámad egy gyenge öregre, és még megróják, amiért nem a képükbe vág, hanem a gyomrukra!...

— Mi történik itt, már az állomásról hallani! — Iriska lépett be, arca szomorú és fáradt, nehéz napja volt, de amikor Tambijevet meglátta, valahogy a szeme kerekre tágult. — Adjatok gyorsan egy teát!

Bargyin mosolyogva nézett rá. Nemcsak Nyikolaj — ő is, aki naponta látta, észrevette, mennyire felnőtt. Abból, ahogy hanyagul, kicsit tüntető hanyagsággal meglóbálta a retiküljét, megigazította a haját, lerúgta lábáról a magas sarkú cipőt (nem Kszényija cipője volt ez?), és mezítláb járkált a szobában, amitől csodálatosképpen cseppet sem lett kisebb, Tambijev megérezte: már a felnőttség küszöbén áll: még egy lépés, és átlépi.

A verandán teáztak. A vita elült, úgy látszott, a szenvedélyek is lecsillapodtak. A sötét égbolton alig látszottak a telek túlsó végében álló fenyők csúcsai. Tambijevnek úgy rémlett, hogy a fák messze Bargyinék udvarán túl magasodnak. Nyilván érzéki csalódás volt: a valódi távolság kisebb a törzsekig, Tambijev pedig a látható csúcsokon mérte le. Akaratlanul a hajdani mértanórák jutottak az eszébe: a befogó és az átfogó aránya.

Iriska megevett egy szelet főtt húsos kenyeret (mennyi kell egy ilyen kis madárnak?), kiitta a teát, odahúzta székét az apja mellé, és kövér vállára hajtotta a fejét.

— Ó, az én Mackó Mukim, neki mindig csak a mézecske kell... — Bargyinnak jólesett ez a kedveskedés, kéjesen hunyorgott. Lánya beletúrt sűrű bozontjába, megsimogatta a nyakát, sörtés arcát, még a gallér alá is besiklott, de ez sem zavarta. — Kedves, jó mackóm...

Joann elnevette magát:

— Hallottátok? Jó mackó!... Kerülnél csak a mancsai közé, lisztté morzsolja a vékony csontocskáidat!

— Nem morzsolom, valóban jó vagyok! — dörmögte Jegor. Olga felállt és szótlanul kifelé indult; ebben nem volt kihívás, de valami nagy jóakarat sem volt. — Hová mész, Olenyka? — kérdezte a férje, de Olga hallgatott. Csak már a szomszéd szobából szólt vissza:

— Egy kis kenyeret akarok pirítani, a pirítós jó a teához.

— Már megittuk a teát! — kiáltott vissza Iriska. Hallgathatott is volna, akkor nem fedi fel a helyzet kínosságát, de úgy látszik, túl nagy volt a kísértés.

— Azért mégis pirítok.

Amikor visszatért a pirítósokkal, Bargyin még egy csésze teát kért. Tambijev is; valahogy le kellett győzni ezt a feszültséget.

Iriska kísérte ki a megállóhoz. Az asztalnál történtek cseppet sem rontották el a kedvét: szünet nélkül fecsegett.

— El sem hiszi, megint láttam azt a maga kisasszonyát! — mondta hirtelen. — Ő volt az, őt senkivel nem tévesztem össze! Olyan arcszíne van... De egyenruhában volt. Csakugyan ő lehetett?

— Ő — felelte Tambijev.

— Jaj, micsoda nő! — kiáltott fel hirtelen Iriska. Nemcsak a szavak voltak idegenek tőle („nőt" mondott, holott „lányt" kellett volna mondania), a hangja is idegenül csengett. — Van benne valami titokzatos, nem?

— Van — nevetett Tambijev. Iriska a múltkor is valami titokról beszélt, és ő nem tagadta; a lány ebből arra következtetett, hogy a lényegre tapintott. De hol látta Szofát és mikor? Talán az elutazása napján? — Hogy s mint él, Irina? — kérdezte, témát változtatva.

— Én? Énrólam beszél? — Irina belsőleg tiltakozott az ellen, hogy a Szofáról elkezdett beszélgetés ne folytatódjék. — Idén fejezem be a tizedik osztályt, és az orvosira megyek tanulni. Erős kezem van, gondolom, elbírom a szikét...

Odanyújtotta a kezét Tambijevnek, aki kissé félve fogta meg: törékeny kis kéz, valóban gyönge csontocskák.

— Ki tanácsolta, hogy éppen nyiszáljon? — kérdezte Nyikolaj.

— Szerjozsa. Hallgass rám, azt mondja, az egész orvostudományban egyetlen igazi van: a kés! A többi csak vacakolás! Ha

engem belgyógyászok gyógyítottak volna, úgy járok, mint a mama . . .

— De hiszen a szilánk már isten tudja hol volt benne! — ellenkezett Tambijev. — Világos, hogy nem belgyógyászati eset . . .

— Akkor is neki van igaza, nem nekünk.

— Bizony, érteni kell hozzá, hogy a feketét fehérnek mondja valaki, és még igaza is legyen.

— Megvan benne Joann makacssága. A véleményéhez való ragaszkodása. Ez talán rossz?

— Nem. Ha igaz a vélemény.

— Ha minden csak igaz volna, unalmassá válnék az élet!

— Bocsásson meg, de ezek nem a maga szavai, Irina.

— Ezt nevezik maradi gondolkodásnak! Látja, hogy felnőtt ember áll maga előtt, a szeme látja, de az értelme vonakodik elismerni. Hinni kell annak, amit a szeme lát!

Glagoljev megtartotta az előadást a tudósítóknak. A hadtörténész beszélt, röviden és magvasan. Azt a negyven percet, amelybe mondanivalóját sűrítette, pontosan kimérte ezüst fedeles órájával, melyet maga elé tett. Előadása annál is fontosabb volt, mert mint a hadijelentés közölte, a kurszki kanyarban a csata nem állt meg, a támadás folytatódott, tehát az Orjolba való látogatás közeledett.

Grosev büszke volt rá, hogy sikerült megnyernie Glagoljevet. Elöljáróban méltatta korábbi és mostani írásait. És nemcsak ő — az egész sajtóosztály ott volt. Grosev ötlete mindenkinek tetszett.

Kozsavin és Tambijev nem mozdult el Glagoljev mellől mindaddig, amíg a népbiztosság autója megindult vele hazafelé. Nehezen küzdötték le izgalmukat: a kurszki csata jelentős elképzelésekre adott okot, és Glagoljev ezt teljes mértékben kihasználta; elemzéséből nem hiányzott az általánosítás, nem szólva a stílus választékosságáról, amelyet bizonyára nem nélkülözhet a tudomány.

— Leningrádról nem érdeklődött magánál? — kérdezte Tambijev, amikor az autó elrobogott vele.

— Dehogynem — mondta Kozsavin szomorúan; amióta Leningrádból visszatért, valahogy különösen szomorú volt. — Egyre

azt firtatta, hogy miként viselkednek azok a katonák, akiknek a családja Leningrádban maradt. — Felnézett a léggömbök több emeletes sorára. — Tetszik nekem, hogy gondolkodásában a katonai problémák elválaszthatatlanok az emberiektől... Apropó Leningrád, ma egy beszélgetés tanúja voltam...

— Igen?

— Galois engedélyt kap Leningrád meglátogatására. A katonák jóváhagyták: nappal repül Hvojnáig, onnan éjjel a Ladogató felett a repülőtérig, amely valahol a város határán belül van.

Tambijev elnémult. „Szóval Galois. Vajon ki megy vele a népbiztosságról?"

— Azt akarja kérdezni, Nyikolaj Markovics, hogy ki megy vele? Grosev magát nevezte meg.

Tambijev érezte, hogy nagyot dobban a szíve. Hány éve dédelgeti ezt az álmot: Leningrád! Olyan ez, mint a találkozás olyasvalakivel, akit ismerünk, de még sohasem láttunk. Felmerültek képzeletében Leningrád ismertetőjegyei: a Nyári Kert rácsa, az Izsák-székesegyház kupolája és természetesen a peterhofi vízsugarakban megtörő szivárvány... Mindez sokkal ridegebb és hétköznapibb lesz: Leningrád blokád alatt van. Tehát: nappali repülés Hvojnáig és éjszakai a Ladoga-tó felett?

— Előre felírtam magának a leningrádi kunyhónk címét. — Kozsavin egy kis kartonlapot húzott elő. — A szomszédoknak ott kell lenniük, de én nem találkoztam velük, pedig kétszer is jártam ott. Ígérje meg, hogy benéz!

— Megígérem. Galois tudja már, hogy megy?

— Nem hinném, de sejtheti: tegnap megint beszélt Grosevval.

46

Galois felhívta Tambijevet.

— Nyikolaj Markovics? Bizonyos Galois szeretné terhelni a látogatásával. Remélhetek?

Megegyeztek, hogy másnap délelőtt találkoznak.

Persze Galois megjelenhet az osztályon anélkül is, hogy határozott célja lenne. A kötetlen beszélgetésre, sőt bizonyos fokig az elvont társalgásra is szüksége van egy tudósítónak. Éppen az ilyen beszélgetés folyamán mutatkozik meg a tudósító képessége, hogy érti-e, milyen világban él. Jelen esetben Galois-nak határozott célja is lehet: Leningrád. Tambijev feltételezte, hogy Galois esetleg egy szót sem ejt Leningrádról, a beszélgetés súlyát mégis éppen Leningrád adja meg. És ha van ilyen stimuláló erő, talán érdekes lesz meghallgatni Galois-t: ritka jó szimata van a politikai időjárás megállapítására. Azt, amit ő mond, egyetlen más tudósító meg nem mondja. Mellesleg, ezeknek a monológjainak kétségtelenül megvan az az előnyük, hogy kitűnő tájékozottságon alapulnak. Elemzései szellemesek és a dolgok olyan oldalaira is rávilágítanak, amelyekre más tudósítók rendszerint nem fordítanak figyelmet. Természetesen senki sem kényszeríti rá, hogy a mondottakat mind elhiggye, sőt két-három víz is kell hozzá, hogy a homokot lemossa és valódi értéket nyerjen belőle.

Galois szokásos, kicsit táncoló járásával jött be a szobába.

— Képzelje, az imént találkoztam azzal a Fikret nevű törökkel, a sajtóattaséval! Azt mondja, hogy a németek saját jószántukból adják fel Orjolt. Azt feleltem neki: „Fikret úr, ha magát úgy röpítik át ezen a pocsolyán, hogy jól fenékbe rúgják, akkor a saját jószántából ugorta át?" Persze megsértődött, már bánom is, amit mondtam... Nem kellett volna, de hát nem egy tökfilkó? Az egész világ tudja, mi történik Orjolnál, ő pedig itt szaladgál Moszkvában, és isten tudja, miket fecseg még össze!

— De hát csak Fikretről van szó? — mondta, letelepedve a karosszékbe, és hosszú lábát kinyújtva. — A többiek se jobbak, Nyikolaj Markovics!

Biztosra vette, hogy Tambijev megkérdezi: „Kik a többiek?" De Tambijev hallgatott. Amit Galois mondani akar, úgyis elmondja.

— Íme az orosz lélek! Amikor az önök emberei tavaly Washingtonban jártak, az elnök megkérdezte, hogy kit akarnak látni az amerikaiak közül. Tudja, mit feleltek? Hogy Standley tengernagyot! Engedtessék meg nekem, hogy feltételezzem: Standley moszkvai kinevezéséhez ez is hozzájárult! Ért engem, Nyikolaj Markovics?

Nem kellett túlságosan nagy tájékozottság ahhoz, hogy valaki Galois-t megértse. Az interjú, amelyet Standley a Moszkvában akkreditált tudósítóknak adott, nem kis feltűnést keltett. Az interjú alapgondolatát így lehetett értelmezni: Amerika olyan nagy segítséget nyújt az oroszoknak, hogy ez a segítség felér a hadszíntéren való szerepléssel. Az oroszok, hogy követelhessék a második front megnyitását, igyekeznek csökkenteni az amerikai segítség mértékét és jelentőségét... De mindez egyáltalán nem újság. Galois nyilván olyasmit akar közölni, amiről Tambijev talán nem tud.

— De valami furcsa, paradox dolog történt! — Galois szinte boldogan közelítette apránként egy sajátos tűzvonalhoz a beszélgetést. — Roosevelt, azt mondják, el volt keseredve Standley interjúja miatt, Churchill ellenben ujjongott!... Igen, az elnök, aki Standleyt Moszkvába küldte, elítéli a nagykövetet, a brit miniszterelnök ellenben, aki számára Standley mellékes személy, helyeslését fejezi ki... Elhiheti nekem: Standley napjai Moszkvában meg vannak számlálva, de nem erről van szó... Miről tanúskodik ez az eset? Churchill szövetségeseket keres magának Amerikában, sőt az elnök háta mögött is keres kapcsolatot velük. Itt van a kutya elásva!

— És mi ez a kutya? — kérdezte Tambijev, feltételezve, hogy Galois részéről mindez csak bevezetés.

— Magában a háború természetében benne van a csata válsága, mint ahogy különben a bizalom válsága is. — Galois szemét meresztve nézett az asztalon álló naptárra: 1943. július 12. — Ennek a válságnak pontos dátuma van. Nem árulok el nagy titkot, ha megmondom: azok, akik Londonból jöttek, azt beszélik, hogy a képviselőknek tudomásuk van Sztálinnak egy június 24-én kelt leveléről... Az oroszok természetesen tudnak róla, igaz? Amit erről a levélről mondanak, valóban hasonlít az igazságra. Ítélje meg maga: a levél pontosan reprodukálja Churchill minden írott, ismétlem: írott! kötelezettségvállalását a második frontot illetően, különösen azt a nevezetes memorandumot, amelyet tavaly nyáron adott át Molotovnak Londonban! Hiszen abban világosan le van írva, hogy negyvenháromban egymillió főnyi hadsereget tesz partra!... Ez máig sincs megcáfolva, sőt kétszer: januárban és februárban megerősítést nyert. Az első

esetben arról volt szó, hogy a hadműveleteket negyvenhárom első kilenc hónapjában indítják meg, tehát a legkésőbbi határidő szeptember, a másodikban pontosan augusztusra tűzik ki az idejét, és csakis nagyon kedvezőtlen időjárás esetén halasztható szeptemberre... Eljött az ideje, hogy az ígéretet beváltsák! — Galois elvörösödött, haragja őszintének látszott. — Emlékszik, hogy tizenhétben a katonák, akik a Szmolnij és a Tauriszi palota előtt álltak őrt, a belépőcédulákat a puskájuk szuronyára tűzték?... Nem, maga nem emlékezhet rá, maga még fiatal hozzá! Sztálin ugyanígy feltűzte ezeket a Churchill-féle emlékeztető iratokat és üzeneteket, és csaknem az orra alá dörgölte. E levél végén van egy mondatocska... hát tudja! Ott úgy odamond neki, hogy csak hápoghatott: „itt nem egyszerűen a Szovjet Kormány csalódásáról van szó, hanem arról, hogy megmarad-e a szövetségesek iránt a bizalma" — ez az értelme ennek a záradéknak. És arról van szó, hogy Európában és Oroszországban ne pusztuljanak el milliók!... Ilyen üzenetet küldött neki 24-én. Nincs okom feltételezni, hogy nem volt ilyen levél, igaz?

— Még ha nem is lett volna, úgy vélem, ezek az okfejtések teljes mértékben valóságosak lehetnek — mondta Tambijev.

— De van itt egy kérdés — vélekedett Galois tétovázva; arcáról eltűntek a vörös foltok, és velük együtt mintha a haragja is elpárolgott volna.

— Éspedig?

— Ilyen levél nem maradhat csak levél. Tettnek kell követnie. Sztálin nem az az ember, aki csak úgy odavetné ezt a bizalomról szóló mondatot!

— Mire céloz?

Galois felállt, és meglengette a karját. Szüksége volt egy kis hadonászásra, hogy megmozgassa elzsibbadt tagjait és felpezsdítse a vérét.

— A különbéke természetesen kizárt dolog, habár még mindig vannak olyan hülyék, akik azt állítják, minden lehetséges. — Új erőre kapva nevetett. — Komolyan, csak teljesen hülyék gondolhatják... De vannak más módjai a tiltakozásnak. Mondjuk, például a Legfelső Tanács nyilatkozata vagy egy diplomáciai lépés... Azt akarja kérdezni, miféle lépés? Némelyek véle-

ménye szerint a washingtoni és londoni nagykövetek, akik tudomásom szerint jelenleg Moszkvában vannak, már nem térnek vissza eddigi posztjukra, és fiatal diplomatákat küldenek a helyükbe... Úgy gondolja, hogy ez is... a Standley-problémához tartozik?

Most már mind a két kezét lengette, sőt egyiket a másikhoz csapkodta, s közben olyan hangot hallatott, mint a felszállni készülő, szárnyát szárítgató vízimadarak.

— Tételezzük fel, hogy igaza van. Valóban, azok, akik valahogy meg akarják érteni ezt az esetet, ilyenféleképpen magyarázzák, de hát maga is tudja, sokszor elhangzott már Litvinovval kapcsolatban: hogy kétféle orosz diplomata van, mégpedig nemcsak a régi rezsimbeliek, hanem a maiak között is: az egyik azt állítja, hogy Oroszországnak a Kelettel kell a kölcsönös megértést keresnie, a másik azt, hogy a Nyugattal... Ha az én véleményemre kíváncsi, szerintem ez az elmélet talán igaz is volt a régi orosz diplomáciára vonatkozólag...

— Szerintem ön nem mondja ki a lényeget — jegyezte meg Tambijev.

— Igen, valóban nem mondtam még ki — bólintott megadóan Galois. — De hát a lényeg oly világos: midőn a szovjet kormány Litvinovot visszahívta, mintegy kinyilvánította: maguk nem tartják be a szavukat, maguknak nem hihetünk, viszonyunkban új szakasz kezdődik, ezért a kádereinket is ki kell cserélnünk. Tehát Makszim Makszimovics visszahívása bizonyos mértékben tiltakozás. Így vélik azok, ugye, ért engem, akik... — és kezével az ablak irányába bökött.

— És „azok" következtetései ezzel ki is merülnek? — érdeklődött Tambijev, úgy érezte, Galois nem használta fel minden készenlétben tartott érvét.

— Természetesen nem — hagyta rá ugyanolyan megadóan a vendég. — Feltételezik, hogy mindez, amit elmondtam, egy nagy harang sajátos kondulásai. Ez a harangütés mintegy előre jelzi az orosz támadást, a legnagyobbat a háború kezdete óta, amellett feltehetőleg nem csak katonai támadást.

— Diplomáciait?

— Igen.

— És ennek célja?

— A hídfőállás elfoglalása.

— Hídfőállásé?

— A hármak találkozására gondolok. Enélkül nem megy a dolog.

— De ez... talán nem olyan közeli, nem gondolja?

— Nem olyan közeli? — Galois mintha észre se vette volna a szándékosságot Tambijev kérdésében; neki az volt a fontos, hogy megmondja, amit akart, a többi nem számított. — Az események sürgetnek, ezért minden gyorsan történik.

... Galois már elhagyta Tambijev dolgozószobáját, de még egyszer benyitott.

— El kell repülnöm Londonba, a napokban jelenik meg ott a könyvem. Nem akar nekem mondani valamit ebből az alkalomból?

— Gratulálok a könyve megjelenéséhez, Alekszej Alekszejevics — felelte Tambijev, de Galois természetesen nem ezt várta tőle, bár az iménti szavainak csakis ez a gratuláció lehetett a folyománya.

— Köszönöm, de inkább mást szeretnék öntől hallani... Helyesebben, nem csak ezt. — Természetesen Leningrádra gondolt: azt akarta tudni, vajon ez a kirándulás a közeljövőben várható-e.

— Ha meg kell keresnünk önt, gondolom, Londonban megtaláljuk — jegyezte meg Tambijev.

— Köszönöm, Nyikolaj Markovics... Azért mégis itthagyom a „koordinátáimat" a titkárságon.

— Kérem.

Galois elment. Tambijev számára a hallgatás percei következtek, amikor az ember újra felidézi az imént történteket és mintegy újra átéli őket... Milyen éles ennek a Galois-nak a politikai szimata! Mellesleg, ez a munkáiban is érződik. Szegényes köntösben jelennek meg. Gondolatmenetük is egyszerű és a nyelvük több mint kezdetleges. Meg aztán ez a stílusbeli különbözőség, amikor az emlékezéseket hosszú számoszlopok szakítják meg, majd pedig terjedelmes idézetek; a finnyás olvasónak ennyi elég ahhoz, hogy a könyvet a tizedik oldalnál becsukja — de nem csukja be még a legfinnyásabb olvasó sem. Oly lebilincselők a gondolatai, igen, a gondolatai és talán a megfigyelőké-

pessége. Gyenge stiliszta, de milyen jó megfigyelő! Azt a hatást kelti, hogy ez alatt az egérszürke zakó alatt legalább három rendkívüli képesség rejtőzik. Annak megállapításához, hogy mennyit érnek ezek a képességek, külön kell választani őket. Értékes és páratlan az egész, de a magocskák mindegyike sokszorosan felülmúlja értékben. Boncold szét a jellemet, és elbűvölten tapasztalod, milyen felfedezésekre bukkansz. Hirtelen előtűnik a festőművész, természetleírások és orosz emberek portréinak megalkotója, a publicista, aki az eseményeket tanulmányozza és a tudós, aki ezeket a történelemmel kapcsolja össze. De az anyag, amelyből ez az ember létrejött, oly egyöntetű, és az idő, amely formálja, oly erővel hat, hogy a jellemet nem könnyű szétboncolni. Marad tehát a gondolat varázsa... még ha némelykor részrehajló is? Igen, némelykor részrehajló, de ennek a részrehajlásnak álljon ellen az értelem és az érett ítélet. Ha le tudom győzni, gondolta Tambijev, olyan értéket nyerek, amely bölcsebbé tesz és az ügynek hasznára válik.

47

A Westminster nagy csarnokainak egyikében találkozott Beketov Churchill-lel.

A parlamentben a költségvetést tárgyalták, helyesebben annak a társadalombiztosításra vonatkozó cikkelyét, tekintettel a háborús időkre. A munkáspártiak pótösszeget követeltek a bányák biztonságosságának fokozására, a konzervatívok azt állították, hogy ezzel várni kell a háború befejezéséig. Churchill a karosszékében elterpeszkedve szunyókált, csak a bal szeme volt ébren. Ez a szem hol lassan, álmatagon összeszűkült, hol hirtelen kinyílt, és egy ideig nyugtalanul nyitva maradt. Talán így ment volna végig, ha a Labour Party vezére fel nem lép a szónoki emelvényre. Nem éppen jó szónok volt, és nyílt harcban Churchill könnyűszerrel összemorzsolja, de a kérdés, amelyet most a parlament megvitatott, olyan ütőkártyát adott a kezébe,

amilyennel nem mindig rendelkezett. A negyvenötben megtartandó választásokra tekintettel ez sokat jelenthetett. A háborúban aratott győzelem Churchill felfogása szerint, bizonyos fokig a választási harcokban aratandó győzelmet is elősegíti, de mindez bonyolult és nem szabad túlértékelni: Churchill hazájában minden előfordult már... A munkáspárti vezér megjelenése azonban mindenképpen arra késztette Churchillt, hogy a másik szemét is kinyissa, bár nem minden fáradság nélkül. Az öreg Winnie felébredését érdeklődéssel figyelték padjaikból mind a képviselők, mind a sajtó és a közönség, találgatva: kinyílik-e a másik szeme is, vagy dicstelenül leküzdhetetlen álomba merül? Amikor végre a másik szeme is kinyílt, a terem közönsége majdnem tapsban tört ki. De a konzervatívok vezére nem a tréfa kedvéért nyitotta ki szemhéját. Álmából felébredve, egy pillanat alatt átlátta, hogy kell viselkednie. Természetesen fel kellett vennie a harcot a labouristákkal, de úgy, hogy ne hangolja maga ellen a bányászokat. A bányászokkal a legnagyobb mértékben óvatosan kell bánni. Mondjuk... olyan mézesmadzagot kell kitalálni, amit elhúzhat a labouristák szája előtt, a bányászoknak is megígérhet, de természetesen sem ezeknek, sem azoknak nem adni semmit.

Megvárta, amíg a munkáspárti vezér lelép az emelvényről, az elnökre pillantott, mintha tanácsot kérne tőle, elmosolyodott, vállat vont, felállt, szándékos ünnepélyességgel begombolta a gombot zakóján, noha hasonló körülmények között számos alkalommal nem tette meg, és lassan az emelvény felé indult. Belátta, hogy nincs joga hosszú beszédre, és akármilyen mély is a gödör, amelyet parlamenti ellenfelei ástak neki (husánggal fedve be, és a husángra gallyakat szórva), nem szabad észrevennie a gödröt a tisztelt gyülekezet előtt, hanem úgy kell fordítani a dolgot, hogy gyűlölködő ellenfelei essenek bele.

Felment az emelvényre, és anélkül, hogy tiszteletreméltó opponensére hivatkozott volna — sőt még a nevét sem említette meg, elmondta, hogy milyen nagyra becsüli a bányászok munkáját és milyen sokat tett a bányászokért, amikor belügy-, kereskedelmi, tengerhajózási, hadiellátási, továbbá hadügy-, légügy-, gyarmat-, pénzügyminiszter ésatöbbi volt, mennyire iparkodott együttműködni a bányászokkal, és nekiállt felsorolni azo-

kat a konzervatív képviselőket, akik az ország bányászkerületeit képviselték, és nemcsak az élő képviselőket sorolta fel, hanem a halottakat is, sőt több halottat, mint ahány élőt... Hajlandó most is minden tőle telhetőt elkövetni, és javasolja a kormánynak a probléma megoldását, sőt magukhoz a bányászokhoz fordul tanácsért... szóval, ha van e téren probléma, az a kormányra és a bányászokra tartozik, és ők is fogják megoldani. Ami a Labour Partyt illeti, igazán nem érti, hogy voltaképpen mi közük a dolog lényegéhez... Taps kíséretében lépett le az emelvényről. A gödör helyét pontosan megállapította, és némi erőfeszítéssel sikerült belelöknie azokat, akik ásták...

Churchillnek megvolt rá az oka, hogy jó hangulatban legyen. Ez a lényegében jelentéktelen mozzanat 1943 nehéz nyarán megszépítette számára a változékony politikai időjárást. Mi több, azt a benyomást keltette, hogy minden egyéb, a nagy és fáradságos kérdések is ennek az epizódnak a jegyében oldódnak meg. Churchill természetesen tudta, hogy ezzel önmagát áltatja, de nem ijedt meg egy kis önámítástól, ha a közérzetét megjavíthatta.

Beketov ez után a felszólalás után félórával találkozott az angol miniszterelnökkel. Nem volt bent a teremben, de a beszédről már tudott: a brit parlament lanyha életében, ahol az ülések legnagyobb része félig üres teremben folyik, ez is esemény volt. Arra, hogy beszélgetést kezdeményezzen, nem gondolhatott, éppen csak üdvözölhette a tiszteletreméltó toryt. De minden másképpen történt: a miniszterelnök messziről meglátta őt, megismerte (fiziognómusnak tartotta magát, és ezt a képességét jó memóriájának tulajdonította), és jellemző, kissé nyers elszántságával indult feléje. A szokottnál gyorsabb járásán határozottan látszott, hogy szüksége van Beketovra.

— Harapni szeretnék valamit, mégpedig az ön társaságában — szólt, és köves gyűrűjével a lába elé bökött: a parlament étterme a Westminster pincéjében volt. Nem annyira étterem, mint inkább taverna, a politikusok kedvenc tartózkodási helye.
— Szeretném, ha megkóstolna egy ételt, amelynek receptjével az elnök ajándékozott meg.

Ha információról van szó, valóban nem ismer különbséget miniszterelnök és tanácsos közt — jutott eszébe Beketovnak a Mi-

hajlovval folytatott beszélgetése. Churchill a Westminsterben is rászánhatja magát egy ilyen találkozásra. Sőt hajlamos egy kicsit tüntetően tenni. Átlós irányban keresztül vágtak a termen, miközben néhány figyelmes, sőt kíváncsi szempár kísérte őket. Ha Szergej Petrovics ismertebb lett volna Londonban, valóban tüntetésről lehetett volna beszélni, hogy tudniillik az oroszokkal való nézeteltérések híre hazugság, éppen hogy elérkezett az aranykor kapcsolatunkban.

A korlátba kapaszkodva lementek a lépcsőn. A gyenge villanyfény alig oszlatta el a homályt. A szűk bokszok úgy festettek, mint egy-egy gyóntatószék. Az angol politika sötét kuliszszái. Ha a politikai dolgokban létezik sugallat, az itt támad. Minden itt kezdődik, mint ahogy bizonyára itt is ér véget... Itt, a parlamenti csaták meleg vérével körülmosva, jön világra az új miniszterelnök, itt vágják el a köldökzsinórját, itt kiabál először torkaszakadtából, a hangját próbálgatva, és itt öltöztetik majd idővel halotti lepelbe, hogy a másvilágra küldjék... De akármilyen örvendetes vagy éppen szomorú esemény következzék is be, itt nem szabad megzavarnia az élet ritmusát. Az élet megy tovább, a kerekeknek forogniuk kell, mint ahogy fortyognia kell a húslevesnek a parlamenti kocsma nagy bográcsaiban, illatokat árasztva és gőzölögve sisteregnie kell a pecsenyének, a brit szigetek dús legelőin hízott marha húsának, érnie kell a jól behűtött bornak. Az élet megy tovább, és a gyóntatófülkék borgőzzel és suttogással telnek meg. Úgy fest, mintha ide gyűlnének az egész brit földről az összeesküvők, akik másnap hajnalban a levegőbe röpítik a birodalom hatalmas épületét. Senki sem tudhatja, hogy épp az ellenkezőjéről van szó.

Akármilyen homályos volt is a folyosó, Churchill tévedhetetlenül eltalált a helyére. Megjelent egy fehér kabátos ember, megajándékozta Churchillt egy ügyeletes mosollyal, meghajolt Beketov felé, lábain rugózva kinyitotta az ajtót (magas termetű volt), bevezette a vendégeket egy szobába, megvárta, amíg a félhomályban megkeresik a helyüket és letelepednek, elővett egy sötét bőrbe kötött jegyzettömböt, kihúzta a melléje dugott vékonyka ceruzát. Beketov felsorolást várt, amely ilyen földi szavakat kíván, mint: padlizsán, bárányborda, burgonya, csemegeuborka, hagyma — de csupa indulatszóból álló, érthetetlen szó-

veget hallott: „E-e-e-e!", „ne-e-e", „i-i-i-u!"... Lefogadta volna, hogy még a nagy Oxford-szótárban sincsenek benne ezek a szavak, de csodák csodája: a fehér kabátos mindent megértett, sőt fogta a ceruzáját, és firkált valamit. Valóban a csodával volt határos, hogy teljesen ehető ételek jelentek meg, sőt ínyenc ételek.

— Nem titkolom, örülök a találkozásunknak — ezzel kezdte az öreg Winnie, miközben a késsel és villával hozzálátott a falatozáshoz, és intett a vendégnek, hogy ugyanazt tegye. — Persze ahhoz, hogy közöljük gondolatainkat a partnerrel, az üzenethez vagy memorandumhoz is folyamodhatunk vagy egy egyszerű levélhez, bár ez utóbbi műfaj, sajnos, mintha feledésbe ment volna... de én a beszélgetést mindezeknél jobban kedvelem. Igen, az ilyet, mint ez, amikor a kandallóban lángol a tűz, és fénye visszatükröződik a beszélgetők arcán, s az asztalon pecsenye gőzölög és habzik a bor, habár én azt szeretem, ha nem habzik — nevetett egy kicsit az ínyesmester nevetésével; no persze, csakugyan örült a rá váró beszélgetésnek, de csak miután nagyjából elverte az éhét (igen, nagyjából, mert — mi ez a darabka hús és piros mártással ízesített kanálnyi rizs ennek a mohó étvágyú bálványnak?). — Persze a régi egyiptomiak, akik a papírt feltalálták, csodát műveltek — folytatta Churchill —, de amikor életre keltették a papiruszaikat, valami még csodálatosabbat temettek el: az élőszót. Most olyat mondok, ami ellenkezési vágyat ébreszthet önben: a papír elferdíti a gondolatot. Minden hatalmat a szavakra ruház, és ez több, mint amit a természet adott nekik. Mert mi az emberi szó elsődleges mivoltában? Mindenekelőtt az élőszó! És ez sokat magában foglal abból is, ami vele együtt jár, kíséri, sőt talán követi. Én bizony amellett vagyok, hogy az ember akkor folyamodjék a papiroshoz, ha nincs rá lehetősége, hogy beszéljen. Mi a véleménye erről?

— Én nem vagyok olyan ellensége a papírnak, mint ön, de készséggel elismerem: a közvetlen érintkezésnek megvannak az előnyei — felelte Beketov, igyekezvén véget vetni az élőszóról való monologizálásnak, és áttérni a lényegre.

— Vitathatatlan előnyei! — ragadta ki Churchill lelkesen Beketov válaszának azt a részét, amelyik leginkább ínyére volt. — Ha pedig így van, akkor annak lényege, amit mondani aka-

rok... — Eltűnődött; szokása szerint két-három szóba akarta sűríteni gondolatát. — Úton vagyunk a győzelem felé! — Beketovra nézett, próbálta megállapítani, hogy mindent beleadott-e abba a mondatba, és hogy a partnere megértette-e. — Látnunk kell helyzeti fölényünket, és ne zavarjuk meg kölcsönös gyanakvással.

— Van-e egyáltalán helye a gyanakvásnak? — kérdezte Beketov; vissza akarván téríteni Churchillt a kiindulási helyzetbe; kezdje csak a kályhánál, úgy könnyebb lesz megérteni.

— Hogy van-e helye? — Churchill nevetett, és feltöltötte Beketov poharát, magának meg tele az újat: már a múlt alkalommal észrevette, hogy Beketov nem ér a nyomába. Ezért hallgatólagos beleegyezésével így állapította meg az arányt: amíg Beketov egy pohárral küszködik, ő hárommal hajt fel.

Az ajtóra nézett, mintha meg akarna győződni róla, hogy jól be van-e csukva, félrehúzta a függönyt, és felvett az ablakpárkányról egy dobozt.

— Bizonyára érdekesnek találja, amit most fogok mutatni önnek, és gondolom, megfelel néhány kételyére is. — Felnyitotta a dobozt, és egy domború lencsés szerkezetet húzott ki belőle, miközben úgy nézett Beketovra, mintha azt akarná kérdezni tőle: „Gondolta-e, hogy ilyesmit fog látni?" Majd néhány szorosan összesodort filmtekercset szórt az asztalra, és ismét Beketovra nézett: „Ez sem új önnek?" Vastag ujjai oly fürgén és ügyesen mozogtak, amit fel sem lehetett tételezni róluk; látszott, hogy Beketov korántsem az első, akinek csodaszerkezetét bemutatja. A film engedelmesen becsúszott a résbe, és a domború üveg mögött parányi fény villant fel.

— Tessék. Szerintem ez Hamburg.

A nyirkos homályba mintha tűzvész tört volna be: a város a látóhatár egyik szélétől a másikig lángokban állt. A füstgomolyok mintha a város közepén megnyílt kráterből törtek volna elő. Beomlott háztetők, koromfekete kémények a tűz narancssárga hátterével, szikraeső a víz felett.

— Elég meggyőző?... Próbálja megbecsülni, hány ház dőlt össze! Egyharmada? Több! Fele? Még több! Négyötöde? Talán. Hamburg négyötöde romokban hever!... — Elnevette magát; bizonyára jól ismerte ezt a felvételt, és emlékezett a részleteire.

— Ott a bal sarokban! A bomba egy olajraktárba talált a tengerparton. Valóságos tűzijáték! Nem akarok kárörvendő lenni, de ez a szikraeső a víz felett szinte farsangi látványosság! — Beketov úgy látta, hogy gyorsan elfojtott egy mosolyt: még nem döntött, hogyan viselkedjék az orosza előtt, szabad folyást engedjen-e elragadtatásának, vagy türtőztesse magát. — Ezt kapták Londonért, Coventryért... és Szmolenszkért meg Minszkért! — Hirtelen mégis elnevette magát: megtalálta a megfelelő definíciót. — Igen, Szmolenszkért és Minszkért! Mindig mondtam, kegyetlen bosszút fogunk állni! El akarom küldeni ezt a csodát Sztálin miniszterelnöknek, ez talán valamennyi üzenetemnél meggyőzőbb. Hadd lássa, hogy segítjük orosz szövetségeseinket... Ez természetesen nem a második front, de ismerje el, hathatós segítség.

— Hathatós — helyeselt Beketov, nem éppen lelkesen.

— Hát így, csapást csapás után, palacsintává lapítjuk a városaikat! — folytatta Churchill, eleresztve a füle mellett Beketov válaszát.

— Palacsintává? — kérdezte Szergej Petrovics. — Szükség van erre? — s még a lélegzetét is visszafojtotta.

— Bocsásson meg, nem értem önt — szólt az angol kicsit zavartan. — Azt gondolja, hogy a városokban öregek és gyerekek vannak, a hadseregük pedig a fronton?

— Ha a gyárakat bombázzák, az annyi, mintha a hadsereget bombáznák — felelte Beketov elgondolkozva. — De csak úgy, a városokat... mit számít ez a hadseregnek?

— A bombatámadások nem pótolják a második frontot? — kérdezte Churchill; tudta, nincs az a hatalom, amely letéríthetné útjukról a céltudatos oroszokat. Az egyenes beszédű oroszokat, szerette volna mondani.

— Nemcsak hogy nem pótolják és nem is pótolhatják — felelte Beketov. — De ezek a bombázások azt a benyomást kelthetik, hogy az oroszok főleg ezt akarják. Holott nem így van. Ön tudja, hogy nem így van.

— Igen, tudom — hagyta rá Churchill, és az asztalra nézett. — Azért mégis elküldöm ezt Sztálinnak — mondta, visszatéve a készüléket a dobozba. — Az a félóra, amelyet ezeknek a felvételeknek a megtekintésére fordít, bőségesen megtérül.

Eltette a dobozt és körülnézett.

— Minden kihűlt, teljesen kihűlt! — mondta, és úgy látszott a szavak mélyebb értelmet nyernek, mint kívánta. — Nem világos, hogy még ebben az évben találkoznunk kell? — Poharáért nyúlt, hévvel teletöltötte, és szinte egy hajtásra kiürítette. — Paradoxul hangzik, de az események sodornak ehhez a találkozáshoz, bár nem készültünk fel rá... emberileg nem vagyunk felkészülve — fogalmazta meg pontosabban.

— Ez pedig bizonyára fontos, nem igaz? — kérdezte Beketov: Churchill szájából akarta hallani ezt.

— Különben nem ülhetünk le az asztalhoz.

— Ennek a találkozásnak van egy természetes előfeltétele — mondta Szergej Petrovics. Az, amit most készült mondani, fokozatosan érlelődött meg benne, az egész beszélgetés e felé haladt. — Mit jelent az, hogy „emberileg felkészülni"? Megtartani a szavukat? Megtartani a végsőkig, vagyis tettel válaszolni. Tettel és semmi mással. — Akarata ellenére az ablakpárkányra pillantott, a dobozra.

... Amikor Beketov elhagyta a Westminstert, az utcán már este volt. A folyó felé tartott. Úgy látszott, eső vonult át, a föld nedves volt, és a levegő is frissebb a szokottnál: az eső elmosta a koromszemeket... A Westminster pincéjében lefolyt találkozás számos gondolatot ébresztett benne. Churchill természetesen nem tért el és nem is fog eltérni a szabálytól, amelyet önmaga számára felállított az orosz hadjárat kezdetekor: akkor nyitja meg a második frontot, amikor neki alkalmas lesz, egy nappal sem előbb vagy később. És még ma is úgy véli, hogy nem érkezett el az ideje. De most ez az elhatározás bonyolulttá vált, nemcsak hasznot ígér. Helyes volna, ha az orosz hadsereg nemcsak a németeket gyengítette volna el, hanem önmagát is. Csakhogy a valóság mást mutat: a németek elgyengültek, de az oroszok — mérhetetlen áldozataik és veszteségeik ellenére — olyan erőre tettek szert, amilyen eddig nem volt. Ilyen körülmények között helyes-e tovább halogatni a második front megnyitását? Talán az amerikaiak, akik szerint ideje megnyitni, előrelátóbbak?... Persze lehet fokozni a bombatámadásokat, de az oroszokban ezek nem keltenek túl nagy lelkesedést. Az oroszok azt gondolják, hogy erre egyre kevesebb szükség van... Churchill

számára a legjobb variáns: a partraszállást ne kövesse a német haderő kivonása Oroszországból. Tehát partraszállás, de nem a csatornán át. Hát hol? Skandináviában? Marseille-ben? A Balkánon? Olaszországban?... Igen, támadás Szicília ellen, utána ejtőernyősök ledobása az Appenninekben... Ez sem úgy második front, ahogy az oroszok értik, de mégis valami hasonló. Legalábbis alkalmat ad arra, hogy leüljön tárgyalni Sztálinnal és elhárítsa a hitszegés vádját. Így gondolja Churchill. Így gondolhatja.

48

Grabin odavitte Beketovhoz Galois-t.

— Sok jót hallottam önről, de, hogy úgy mondjam, még nem volt szerencsém — szólt Galois, és az izgalom alig észrevehető pírja szökött az arcába. — Igyekeztem önnel megismerkedni, de valahogy nem sikerült... — Grabinra nézett, mintegy felszólítva őt, hogy erősítse meg szavait, de belátva, hogy erre nem számíthat, fokozott hévvel folytatta: — Igaz, egyszer lett volna rá alkalom. A télen, az angol követségen, a Szofijszkaján. De bevallom, nem szántam rá magam, habár ott jó közvetítőnk is lehetett volna, aki nem tagadta volna meg...

— Bargyin? — kérdezte Szergej Petrovics.

— Persze hogy Bargyin — hagyta rá Galois. — Hej, micsoda vodkával kínált meg a nyaralójában, Jaszenkiban!

— Jaszenciban — javította ki Beketov. De Galois számítása ezzel a kis pontatlansággal is helyes volt: ez a meghívás volt hivatva tanúsítani, hogy Bargyin és Galois nem csak köszönő viszonyban van egymással.

— Igen, igen, Jaszenciban! Vodkát ittunk és friss hagymát ettünk hozzá, egyenest a kertből! — Elnevette magát. — Akármit mondjanak is, London egy elmaradt zug! Egy rendes orosznak még csak vodkát sincs hol innia, nem igaz? — Kerek szemét Grabin felé fordította. — Vagy van, Arisztarh Nyikolajevics? Megmutassuk Szergej Petrovicsnak a „málnásunkat"?

Grabin Galois felé nyújtotta kezét s pattintott, mintha meg akarná állítani.

— Ejnye, Alekszej Alekszejevics, legalább ne árult volna el!

— Gyerünk, Szergej Petrovics, nem fogja megbánni!... Szóval országúti vendégfogadó? Nohát, önök aztán értenek a szép szavakhoz! Ha a véleményemre kíváncsi, akkor közönséges lebuj, csak éppen lányok nélkül! Én mondom önnek mint régi pétervárinak: a Néván túl, Ohtában rengeteg ilyen csapszék volt! Titokban azt is elárulom, hogy fiatalkoromban eljárogattam oda!... Nahát, elmegyünk a „málnásba"?

— De miért „málnás"? — kérdezte Beketov mosolyogva, és ezzel értésére adta Galois-nak, hogy részvétele nincs kizárva.

— Mert olyan málnalikőrjük van... Hűha! — magyarázta Galois. — Tehát eljön? — Nagyon szerette volna, ha Szergej Petrovics vele tart. — Ej, ezek a megközelíthetetlen oroszok! — Arcáról lehervadt a mosoly, csak a pír maradt meg, tanúsítva, hogy egy pillanattal előbb jókedve volt. — Egy tegnapi találkozásról szeretnék mesélni önnek. — Ismét Grabinra nézett. — Arisztarh Nyikolajevics tudja: de Gaulle-nál voltam. Szóval eljön?

— Ez tiltott fogás — mondta Beketov szigorúan, de nem lehetett tudni, hogy valóban megsértődött-e vagy csak mutatja. — Már elhatároztam, hogy elmegyek, de most nem megyek el.

— Bocsásson meg, az isten szerelmére, Szergej Petrovics! — kiáltott fel Galois. — Megígérem önnek, hogy de Gaulle-t örökre elfelejtem, csak jöjjön!

— Hát ha így van... — Beketov kelletlenül felállt az asztal mellől; nem adta fel a reményt, hogy meghallhatja Galois elbeszélését de Gaulle-ról. De hogyan legalizálja szándékát, amikor Galois ajánlatát olyan határozottan elutasította? — Van egy ötletem: ott megy Bagrics ezredes, látja? Őt éppen érdekelni fogja a de Gaulle-ról szóló története! — mondta már az utcán, megpillantva Bagricsot, aki éppen a követségre igyekezett. — Artyemij Ivanovics!...

Csaknem egész idő alatt, amíg az autó a város határában levő vendéglő felé robogott velük, Beketov gondolatai a de Gaulle-probléma körül forogtak... Úgy látta, hogy az érdekek és szen-

vedélyek párviadalában, amely ennek a problémának a jegyében folyik, válságos szakasz következett be. Mindazt, amit a szövetségesek tehettek Giraud tábornok presztizsének megalapozására, megtették — az igazság kedvéért meg kell jegyezni, hogy inkább az amerikaiak, mint az angolok —, de ez nem hozta meg a várt eredményt. Akarva-akaratlan de Gaulle felé kellett fordulni. Ha Galois tegnap valóban nála volt, akkor ez nem érdektelen. Mellesleg, Galois de Gaulle számára is jelentős figura. Ebben nyilván szerepet játszanak Galois könyvei, amelyeknek koncepciója óhatatlanul imponál a tábornoknak. A könyvek, amelyek már megvannak és feltehetően még lesznek. Ez utóbbi korántsem közömbös de Gaulle számára: azok között, akik ő és az ügye mellett törnek lándzsát, Galois figyelemreméltó erőt képvisel.

Beketov úgy tervezte, hogy a beszélgetés kezdeményezését Grabinnak és Bagricsnak engedi át. Igaz, hogy Bagricstól nem sokat remélhet. De talán fölkelti figyelmét a kérdés szakmai jellege: de Gaulle is katona. Grabin viszont, ha feltüzelik a párviadalra, szintén sokat tehet. Beketov azt mondta magában: „Megvan a tervem" — és mosolyognia kellett. Már abban is, ahogy Galois-t a de Gaulle-ról való beszélgetésre biztatta, ahogy elvetette a javaslatát, majd mégis elfogadta és ezt követően kidolgozta a támadás tervét — mindebben természetesen számítás volt, ami a régi Beketovtól elképzelhetetlen lett volna, sajna, a mai Beketov számára lehetséges. És ez gondolkodóba ejtette. Nem emlékszik rá, hogy csaknem fél évszázados élete folyamán valaha is élt volna ilyen eszközökkel; meggyőzte magát, hogy nincs rájuk szüksége, holott talán szüksége lehetett volna. A diplomáciai munkája kényszerítette rá, hogy ilyen eszközökhöz folyamodjék. A hivatása ellentétben állt a morállal. Tehát a hivatás összeütközésbe kerülhet azzal, ami az ember szemében mindennél drágább?... Persze van itt egy mindenható pajzs: Beketov szent ügyet szolgál. De talán másképp is meg lehetett volna szervezni ezt a beszélgetést Galois-val? Mellőzni a kerülő utakat: — Galois—Bagrics—Grabin, és egyenesen a célra törni: Beketov—Galois. Nyíltan megmondani: ez érdekel engem. Azt hiszed, Galois nem lát keresztül ezen a praktikán? Ha pedig ke-

resztüllát, akkor mi indokolja ezt a manőverezést? Hiszen ebben az esetben semmi haszna, de annál nagyobb kára lehet.

... A kocsma a régi, festett agyaggal bevakolt, emeletes angol házak mintájára épült, homlokzatát vastag deszka borította, melyet a sok eső majdnem feketére érlelt; ha Beketov emlékezete nem csal, a Shakespeare Stratfordja áll ilyen házakból.

Galois otthonosan keresztülvágott a tágas földszinti helyiségen, és egy falépcsőn, amely a lépések alatt úgy ropogott, mint a januári fagyos hó, felvezette kísérőit az emeletre. Szergej Petrovics, mielőtt a lépcsőre tette a lábát, körülnézett a helyiségben, és megfigyelte, hogy a famennyezet vastag gömbfákra támaszkodik, és a falakat is fa burkolja majdnem a mennyezetig. Az egész termet betöltötte a szomszédos konyhából áradó illat, elsősorban a birkasült és az odakapott hagyma olajos szaga.

A vendégeknek egy sarokszobát bocsátottak rendelkezésükre, ahonnan a zöld rétre nyílt kilátás; a rétet szélesen kanyargó folyó szelte át, melynek tükre ólomszínű volt, a langyosan szemerkélő esőhöz illő. Az étel nem dicsekedhetett változatossággal, de legalább bőséges volt: ürücomb, sült burgonya, egy halom saláta és a cég reklámja: az édes málnalikőr.

Galois itt valahogy fő személynek képzelte magát, hiszen ő hívta meg a többieket. Bonyolult megbeszélést folytatott a vendéglő tulajdonosával, majd egy lila inges legénnyel, akit a tulajdonos rendelt oda felszolgálásukra; olyan névvel tárgyalt velük, hogy úgy látszott, de Gaulle neve aznap már aligha fog felbukkanni. Amikor az étel az asztalra került és az étvágygerjesztő málna után a bor is ki volt töltve, hirtelen felállt:

— Ohta jutott eszembe! — magyarázta. — Soha nem vallottam be, de most bevallom: már gimnazistakoromban belopóztam apám dolgozószobájába, és az íróasztala fiókjából kivettem egy olyan ropogós bankjegyet, aztán elvittem abba az ohtai csapszékbe egy tucat hozzám hasonló süvölvényt, hogy elbúcsúzzunk... mit gondolnak, mitől? Természetesen az ártatlanságunktól! — Körülnézett és zavarba jött: a várt hatás elmaradt. — Az istenért, valami illetlent mondtam?

— Ugyan! — legyintett Beketov, igyekezve leküzdeni a kínos helyzetet. — Vallja be, valóban Ohtáról akart beszélni?... Látom, hogy ezt akarja. Megbízzuk Arisztarh Nyikolajevicsot, ő

köztünk a legfiatalabb, hogy majd hallgassa meg a történetet, most pedig térjünk vissza azokhoz a bibliai állatokhoz, amelyekről abban a bizonyos francia közmondásban esik szó... kiment a fejemből. Miről is beszéltünk?

— Természetesen de Gaulle-ról — felelte Galois még mindig zavartan. Igazán nem érti ezeket a szovjeteket, sosem lehet tudni, mi tetszik nekik, mi nem.

— Helyes, akkor beszéljen de Gaulle-ról.

— Az én kapcsolatomnak a tábornokkal egy előnye van: az, hogy régi keletű — kezdte Galois kissé elfogódottan. — Pontos leszek: nem közeli, de régi kapcsolat... Ehhez egy kis magyarázatra van szükség. Első könyvem megírásakor de Gaulle munkájához folyamodtam, amely ma is aktuális, de erről majd máskor. A Viszály az ellenség táborában című könyvére gondolok. Az igazat megvallva, bizalmatlanul fogtam az olvasásához: ó, ezek az elszegényedett nemesek, akik katonai pályára lépnek! De tévedtem. A könyv érdekelt, és elhatároztam, hogy beszélek a szerzővel. De Gaulle már vezérkari tiszt volt, tekintélyes személy, de engem fogadott, sőt kedvesen bánt velem, persze a maga módján... Szóval mielőtt önmagáról beszélt volna, meghívott egy előadássorozatra, melyet az akadémián tartott. Nem mondhatnám, hogy ezek az előadások maradandó benyomást keltettek bennem, habár Pétain igencsak hízelgő szavakkal konferálta be őket. Ráadásul a hallgatóság, amelynek soraiban mindenki legalábbis Foch marsallnak képzelte magát, eleve szkepszissel fogadta de Gaulle-t. Csupa monoklis ifjonc! Pétain dicsérete talán még fokozta is ezt a szkepszist... Szóval engem sem lelkesítettek fel nagyon ezek az előadások, ráadásul de Gaulle nyomban átadott egy meghívót egy újabb előadássorozatra, melyet a Sorbonne-on tartott. Itt legalább nem volt jelen háromszáz Foch marsall, tehát senki sem látott személyében esetleges vetélytársat. Röviden: nem mondható, hogy megéljenezték volna, de nem fütyülték ki. Szóval volt néhány fejlődési szakasz, amelyekről nem érdemes most beszélni... Nem, nem hívott meg az otthonába, a vezérkar hivatalában fogadott, amellett ő beszélt, én hallgattam, mint most is ennél az asztalnál... — Kurtán felnevetett, és nyugodtan folytatta: — Úgy vélem, egy olyan ember felemelkedésének tanúi vagyunk, akit figye-

lemreméltó jelenségnek kell neveznünk és így is kell felfognunk. Azt mondják, hogy minden felemelkedés kudarccal kezdődik, mivel csak a vereség adja meg azt a töltetet, amely az emberi élet rakétáját képes előre lökni, olyan sebességet adva neki, mint semmi más. Az adott esetben nem az ember életéről volt szó, hanem az ország sorsáról: Franciaország helyzetére célzok a francia—porosz háború után. A legelőrelátóbbak akkor azt mondták: van egy intézmény, amely segíthet a hadseregnek. Mit gondolnak, miféle intézmény? A fináncoligarchia? A földbirtokos mágnások, a nagyiparosok, a diplomaták? Szó sincs róla! A papok! Igen, a csuhások, helyesebben: az a mindenható intézmény, amelyet egyháznak neveznek, a maga jól szervezett tisztikarával, a centralizált hatalmával, fegyelmével és önfegyelmével, tanintézeteinek sűrű hálózatával, a feltétlen engedelmesség rendszerével. Természetesen azok elképzelésében, akik egy erős Franciaországról álmodoztak. A hadsereget nem annyira köztársaságinak, mint monarchikusnak látták. Nekik a közös isten mellett megvolt a saját istenségük. Az önök hadseregfogalmával, mely szerint az erő forrása az öntudat, mit gondolnak, kiét szegezték szembe? Loyolai Ignácnak, a jezsuita rend fejének és lelki atyjának megfogalmazását, amely így hangzik: „mint holt tetem a felsőbbség kezében". Igen, az engedelmesség kívánatos foka: a teljes vakság és némaság. Akármilyen különös, de Gaulle útját a hadseregbe az egyház egyengette, sőt nem egyszerűen az egyház, hanem a katolicizmus legharciasabb osztaga: a jezsuita rend. Éppen a jezsuita kollégiumban határozta el, hogy katonai pályára lép. Természetesen nemcsak az a vágy sarkallta, hogy Franciaországot szolgálja, hanem a Franciaország nagyságának újjáéledésébe vetett hite... Ennek a hitnek megvoltak a maga költői és tudósai, filozófusai, mindenekelőtt Henri Bergson...

— Bergson és egy katonai karriert befutó ember... hogy fér ez össze? — vágott közbe a szkeptikus Grabin. — Nem Clausewitz és Gamelin, hanem éppen Bergson?

— Bizony, nem Clausewitz és Gamelin, hanem éppen Bergson — felelte nyugodtan Galois. — Már de Gaulle első könyve bebizonyította előttem, hogy szerzője nemcsak hivatásos katona, hanem irodalmár is. Ezt már a könyv felépítése is azonnal el-

árulja. Ha nem lett volna katona, író lett volna... Kevesen tudják, de rajongott a költészetért, sőt írt egy verses drámát is, amely egy országos pályázaton első díjat nyert. Rostand volt a bálványa, betéve tudta a Cyrano de Bergeracot... Szóval az az ember, aki de Gaulle nézeteinek rendszerét befolyásolta, nem katona volt, hanem író. Merem állítani, hogy ha Bergson nem író, hanem szociológus, pláne történész, de Gaulle észre sem vette volna. Meg kell mondani, hogy Bergson tanítása ahhoz az univerzális fazékhoz hasonlít, amelyből az ember tetszése szerint szedhet ki fogolypecsenyét vagy marhaszegyet. De Gaulle a magáét kereste tanításában, és akármilyen furcsa: megtalálta. Hogy mit? Bergson egyik tétele így hangzik: „Az élet olyan gazdag, hogy nincs olyan gondolkodási kategória, amely közvetlenül megfelelne az élet jelenségének." Ebből azt a következtetést vonja le: a cselekvés vezérelve nem a tan, hanem a saját „én", de a legtökéletesebb műszer nem az agy, hanem annak összekapcsolása azzal a tudatalattival, amely az intuíciót szüli. Az a nézetrendszer, amely egy ilyen bizonytalan elvre épül, mint az intuíció, nem lehet világnézet. Ezért a marxista Mihajlov, mint tájékozott emberek állítják, miután megkérdezte a tábornokot, hogyan oldana meg x kérdést ilyen, olyan és amolyan helyzetben, elég pontos diagnózist állapított meg: nincs világnézete.

— A mi Sosinunk azt mondaná: a világnézet hiánya szintén világnézet — epéskedett váratlanul Bagrics.

— És mit mondana ilyen esetben maga az ezredes úr? — kérdezte Galois, pajkos tekintetet vetve Bagricsra.

Bagrics zavarba jött, a szenvtelen Grabin azonban tüstént kivédte Galois vágását:

— Az ezredes úr majd még hallatja szavát...

— Akkor érdeklődéssel várjuk az ezredes úr véleményét — találta fel magát Galois, és így folytatta: — Nehezen tudnám megmondani, hogy a Bergsontól merítetteket miként realizálta, ha tekintetbe veszem, hogy a legfőbb eszmény: Franciaország. De bátorkodom azt hinni, hogy de Gaulle belevitte ebbe a fogalomba a maga elképzelését, és itt a jezsuiták és Bergson nem kis szerepet játszottak... Ami igaz, az igaz: önfeláldozó katonáskodásából nem hiányzott a jezsuitákat jellemző lemondás eleme: az, hogy Saint-Cyrben tanult, hogy az intézet növendékei szá-

mára kötelező egy évet közlegényi minőségben szolgálta le, hogy az első világháborúban kiérdemelte a Becsületrendet. Tudják, hogy a fogságból úgy akart megszökni, hogy alagutat vájt börtöne alatt, és csak a szikla állította meg? . . .

— És az is, hogy mint légionárius a Vörös Hadsereg ellen harcolt, ugye? — szólalt meg hirtelen Bagrics. Nem váratott magára sokáig, és csapása kivédhetetlen volt.

Galois-nak torkán akadt a szó, igen, az ékesszóló Galois egy pillanatra tökéletesen megnémult.

— Igaz — felelte, visszanyerve önuralmát. — Igaz, de Gaulle mentségére szól, hogy tájékozatlan volt, azt hitte, hogy a bolsevikok a németekkel tartanak, és ő nemcsak a vörösök ellen küzd, hanem a németek ellen is. Sőt nem is annyira a vörösök, mint inkább a németek ellen. De nem hiszem, hogy eldicskednék életének ezzel a mozzanatával.

Bagrics könyörtelen volt:

— De a kitüntetést azért átvette lengyelországi érdemeiért?

— A kitüntetéssel is aligha dicsekszik el — felelte Galois, és némi aggodalommal nézett az ezredesre: kezdte tisztelni. — Mi tagadás, így volt.

— Ha így volt, hát így volt — bólintott békülékenyen Bagrics. — Nem tehetünk mást, mint hogy megbocsátjuk neki, de azért nem árt emlékezni rá.

— Persze — helyeselt Galois vontatottan; érezte, hogy erős vágást kapott, és nem volt könnyű a beszélgetést folytatnia. — Ha ön nem említi ezt a lengyel epizódot, talán én magam szóltam volna róla! — találta fel magát hirtelen. — Szerintem őt sem hagyja nyugton ez a lengyel epizód, sőt úgy érzi, hogy az oroszok emiatt tartózkodók . . . De ha már a mai tábornokról beszélünk, úgy látom, jobb a viszonya Oroszországhoz, mint Nagy-Britanniához, s még inkább az Egyesült Államokhoz, holott fordítva logikusabb volna . . .

Rosszallóan nézett vendégeire: a poharuk érintetlen maradt, mialatt az övé kiürült. Ráérősen megtöltötte, felemelte és megvárta, amíg a többiek ugyanezt teszik.

— Galois úr úgy gondolja, hogy most, amikor olyan érdeklődést keltett bennünk elbeszélésével, már biztos, hogy nem hagyjuk itt? — mondta Beketov nevetve.

— Ez az! — csatlakozott szavaihoz Grabin. — Sőt úgy érzem, mindjárt felkel az asztal mellől, azt mondja: „folytatása következik", s beszáll az autóba és visszatér Londonba!

Galois elégedetten mosolygott: hallgatóit határozottan érdekelte a mondanivalója.

— Kérem, folytatom, annál is inkább, mert még nem szóltam a tegnap lefolyt beszélgetésről — mondta. — Nem tudom, hogy szerencsémre vagy szerencsétlenségemre, de a sors különös szerepet osztott rám: az oroszok a franciát látják bennem, a franciák az oroszt. De Gaulle-t is, amikor beszélt velem, nyilvánvalóan befolyásolta sajátos helyzetem: az, hogy a franciák oroszt látnak bennem, és komolyan feltételezik, hogy ha beszélgetünk, én szinte a Kremlt képviselem velük szemben. Legalábbis biztosra veszik, hogy mindazt, amit nekem mondanak, nem mulasztom el az oroszokkal közölni.

— Tehát egy és más főleg azért hangzik el, hogy az oroszok megtudják? — kérdezte Beketov nyugodt, közönyös arckifejezéssel. Szavai nyomán nevetés harsant; Galois mindenkinél hangosabban nevetett.

— Persze, és de Gaulle sem kivétel, ahogy látom, ez ma nagyon fontos neki... Tehát mit is mondott? Azt mondta, hogy azok közül, akik az antifasiszta Nyugatot vezetik, egyedül ő hivatásos katona, ezért csakis ő tudja, milyen sokat nyom a latban a Vörös Hadsereg. Füzeteket vett elő, és megmutatta a Franciaországnak szóló rádióbeszédei szövegét. Különben szereti a puha Faber-ceruzákat, mindig tele van velük egy pohár. Elővett egy lila ceruzát... megfigyeltem, hogy szereti ezt a színt, és aláhúzta beszédeinek azokat a részeit, amelyek Oroszországra vonatkoznak. „Egyetlen becsületes francia sincs, aki ne üdvözölné örömmel az oroszok győzelmét", valahogy így fejezte ki magát. De nem is csodálkozom rajta. Más lepett meg engem ebben a beszédben. A szóban forgó részletnek körülbelül ez az értelme: Oroszország holnap a győztesek első sorában lesz, és ez Európának, sőt az egész világnak biztosítja azt az egyensúlyt, amelynek Franciaország fog legjobban örülni. Igen, azt mondta, jobban, mint bárki más! Ha ezt nem őszintén gondolná, aligha intézte volna ezeket a szavakat Franciaországhoz, nem?... Azt mondta, hogy tettel szeretné szavait megerősíteni, és kérte a

Szovjetuniót, hogy fogadjon el egy francia hadosztályt. Szerintem ez nem puszta szó. Valóban akart egy hadosztályt küldeni a szovjet—német frontra, és csak az angolok ellenkezése akadályozta meg benne. Nem gondolja, hogy a „Normandia-Nyeman" légiezred, amely szovjet földön harcol a németek ellen, pótolhatja egy hadosztály hiányát, de arra kéri az oroszokat, higgyék el neki: mindazt, amit a szovjet—francia viszony érdekében tesz, őszintén teszi... Azt mondta: nézeteltérései az angolokkal és az amerikaiakkal annyira komolyak, hogy szándékában volt elhagyni a brit szigeteket, és a harc irányításának központját Londonból Moszkvába helyezni át, és ezt egy ízben már értésére is adta Bogomolov nagykövetnek... És végül: tudja, hogy Oroszország mennyire következetesen antifasiszta és Vichy-ellenes álláspontot foglal el, és felszólítja Oroszországot, akadályozza meg, hogy az Ellenállás erőinek élére Vichy-pártiak kerüljenek.

Galois befejezte, de Beketov érzése szerint a legfőbbet nem mondta ki.

A poharában csillogó málnalikőrre pillantott, amelyet még nem ízlelt meg kellően, és megjegyezte:

— Mindannak, amit most elmondott nekünk, Galois úr, és ami, nem titkolom, engem például érdekel, csak azzal kapcsolatban van értelme, amit ön nem méltatott figyelemre.

— Micsoda nyelv, micsoda választékos nyelv! — kiáltott fel Galois nevetve. — Szóval „nem méltattam figyelemre"? És ha nyíltan kimondaná: „Nem lódítasz te, Galois barátom?" Becsületszavamra nem sértődnék meg: nyílt és a lényegbe vágó beszéd!... Mire céloz, Szergej Petrovics?

— Mire célzunk? — fordult Beketov Grabinhoz; azt akarta, hogy a többiek is vegyenek részt a beszélgetésben.

A megfontolt Grabin úgy nézett Beketovra, mintha a szeméből akarná kiolvasni a gondolatát.

— Hadd legyen ez az én véleményem. Csak az enyém — szólalt meg rövid fontolgatás után. — A kérdés ez: mi célból mondta el ezt önnek de Gaulle éppen most?

— Én pontosabban fogalmaznám meg a kérdést, Arisztarh Nyikolajevics. Így: milyen eseménnyel kapcsolatban? — vette át a szót Bagrics. — Szerintem kell egy eseménynek lennie, igaz? — nézett Szergej Petrovicsra.

— Természetesen.

Galois eltolta poharát; az ital értelmét vesztette, most nem erre volt gondja.

— De Gaulle, azt hiszem, Afrikába repül — mondta. — Ha valamilyen választásról lehet szó, annak ott kell megtörténnie.

— Még mindig ugyanaz a választás: Giraud vagy de Gaulle? — mosolygott Grabin.

— Természetesen.

... Már este volt, amikor hazaindultak.

— Az Ohtáról mégsem akarják meghallgatni a történetemet — szólalt meg hirtelen a málnalikőrtől már-már elszundikáló Galois. — Jól van, megkímélem önöket... Vagy mégis elmondjam?

49

Collins meghívta Beketovot és feleségét az otthonába. Az alkalom, mint rendesen, elég rendkívüli: Az ember egyre tovább él című könyvének új kiadása.

Jekatyerina igyekezett meggyőzni Szergej Petrovicsot, hogy ez nem annyira családi ünnepség, mint tudósok összejövetele, és aligha van értelme az ő jelenlétének, de Beketov ragaszkodott hozzá. Egy idő óta szabállyá tette: ha Jekatyerinát is meghívták, nem megy el nélküle. A fogadások, még az olyanok is, mint ez a mostani, hasznára váltak Jekatyerinának, márcsak azért is, mert közelebb vitték ahhoz a munkához, amely a férjét éltette. De ezen túl is hatékony orvosságok lehettek Jekatyerina „betegségére": az asszony eléggé visszahúzódóvá vált, idegenkedett az emberektől, és nem csak az angoloktól. Jól érezte magát egyedül. És ha társaságra vágyott, itt volt a férje. Amikor Beketov ezt észrevette, elhatározta, hogy nem segít neki. Az asszony angol tanulása jól haladt. Két-háromszor félénken megpróbált megszólalni angolul, és Beketov óvatosan megdicsérte. Ha eltúlozná, az asszony rögtön észrevenné, és visszájára fordulna az egész. Beketov tudta, hogy a felesége jó emberismerő. Különös

érzéke volt a hamisság megérzéséhez, mintha a természet egy kis ravasz műszert helyezett volna belé, amely az emberi jellemnek éppen ezt a tulajdonságát tévedhetetlenül jelzi. Amit az emberekről mondott, olykor zavarba ejtette Szergej Petrovicsot a teljes illúziótlanságával.

Szergej Petrovics észrevette, hogy ezekben a rendkívüli időkben minden, ami orosz, divatba jött. De mire ő észrevette, sokan megelőzték: azok, akik mindig tudnak „az árral úszni". Előnyösnek látszott az orosz lóra tenni. Még akkor is, ha egy bizonyos idő múlva elpártolnak tőle. Itt az elpártolásért is fizettek, sőt még többet, mint a fogadásért. Most mindenesetre előnyös az orosz lóra tenni.

Collins állandó vitáik tárgya volt.

— A becsületesség nyakas — mondogatta Jekatyerina. — Hiányzanak róla azok a vonzó leplek, amelyeket úgy szeretnek az emberek.

— Én szeretem? — kérdezte Beketov.

— Nem. De Collinsszal nem lesz könnyű a közös nyelvet megtalálnod. Másokkal könnyebb lenne, igaz?

Beketov nevetett:

— Ezt nem mondtam.

Hányadszor tértek vissza erre a kényes témára!

Már több mint egy éve, hogy Collins az alelnöke annak a társaságnak, amely a szovjet—angol kulturális kapcsolatok megerősítésén fáradozik. Kedvvel vállalkozott erre a munkára, de amikor a választás megtörtént, látni kívánta Szergej Petrovicsot. „Beketov úr, tud a megválasztásomról?" — „Igen, harmadnapja hallottam. Gratulálok." — „De egyet is ért vele?" — Beketov zavarba jött: „Azt akarja kérdezni, hogy a kedvemre való-e? Kétségtelenül." — „Nem, éppen ezt akartam kérdezni: egyetért-e vele?" — „Ha így teszi fel a kérdést, akkor azt felelem: a kollektíva határozata, és én tiszteletben tartom." — „De tudja, hogy a kettőnk nézetei nem mindenben egyeznek?" — „Igen, erről is van fogalmam." — „És ennek ellenére helyesli?" — „Igen, helyeslem ezt az elhatározását, Mr. Collins." — „Ön természetesen helyeselheti ezt a lépésemet, Beketov úr, de ne felejtse el: nélkülem nyugodtabb élete lenne."

Egy év telt el a beszélgetésük óta, bonyolult év, és Beketov

nemegyszer meggyőződött róla, hogy ez a beszélgetés nem volt véletlen.

Volt az orosz győzelemben valami tiszta, ami az emberek tudatában jól összefért Collins nevével. Bizonyára akadtak olyanok is, akik úgy fogtak bele, hogy már eleve az elpártolásra gondoltak, de nem ők voltak hivatva Trója bevételére. Tróját Collins munkatársai vették be, és ez örvendetes volt, jóllehet Collins utolsó mondata: — „nélkülem nyugodtabb élete lenne, Beketov úr" — elbátortalanította, sőt lefegyverezte őt. Nem volt könnyű vele, annyira nem, hogy Beketov nemegyszer azt kérdezte magától: volt-e értelme Collinsszal elkezdeni?

Tehát Collins meghívta őt a feleségével együtt.

A vendégek már majdnem mind együtt voltak, amikor a nagykövetség autója az egyemeletes villa elé gördült, melyet Szergej Petrovics olyan jól ismert előző oxfordi kirándulásairól.

Collins nyilván észrevette Beketovék távollétét, és mihelyt beléptek, a vendégszerető házigazda kötelességéhez híven elébük ment.

— Mindenesetre harminc meghívót szétküldtem, gondolva, hogy majd a fele eljön, de lám, fogták magukat és mind eljöttek! — mondta üdvözlésül; már megengedhetetett magának ennyi szabadosságot vele szemben. — Menet közben kellett átrendezkedni — nevetett. Nem minden szándékosság nélkül tette ezt a megjegyzést: az őszinte vallomás mintegy közelebb hozta őket egymáshoz.

Beketov az olyan ember tekintetével nézett körül a teremben, aki már évek óta dolgozik külföldön, még ha egész idő alatt egy helyen is. Beketov hajlandó volt elhinni Collinsnak, hogy nem várta ezt a vendégözönt, de amikor meghívta őket, korántsem rögtönzött: mindenkit meghívott, aki pillanatnyilag az angol kultúra ágas-bogas fáját képviselte. Ezek az emberek azzal, hogy eljöttek, megadták a neki járó tiszteletet — mint tudósnak és mint embernek. De az élet mindennapi dolgaiban és kissé a politikában is járatosak lévén, nem tévesztették szem elől a ház urának társadalmi pozícióját, még kevésbé azt, amit az Oroszországgal való kulturális kapcsolatok fejlesztéséért tett. És bizonyára ez az utóbbi volt a legsokatmondóbb, legalábbis Beketov számára. Az angol értelmiség agyában az Oroszországgal való

viszonyában mázsás kövek mozdultak el, amelyek évtizedeken át mozdulatlanul hevertek. Kell-e mondani, hogy már ebben az értelemben is rendkívüli idők jártak? Használd ki a Földnek a Naphoz való közelségét, és tégy meg mindent, amit tenni szándékozol. Holnap már késő lenne.

A dolgozószoba ajtaja ki volt tárva, így a szoba a szalon folytatásának látszott. Shaw ebben a medvebőrökkel leterített szobában helyezkedett el. Milyen pajzánul göndörödik az öreg ír fehér szakálla! Van most benne valami a mi Pavlovunkból, ahogy a Nyeszterov festette közismert portré ábrázolja. Ahogy most kinyújtja a két kezét és ökölbe szorítja! — szakasztott Pavlov!... Még a téglalap alakú szakálla és a rendetlenül ágaskodó bajusz is. És a szemöldöke akár egy falusi kunyhó ablakai fölé lógó fagyos hórögök. Shaw szemében a házigazdának a biológia terén szerzett rendkívüli érdemei jelentenek sokat. Feltételezhető, hogy a hazai tudomány jogaiért vívott közös harc kapcsolja össze őket, de nem csak ez... Shaw az elsők között volt, akik baráti kezet nyújtottak Oroszországnak. Ezért nincs benne semmi rendkívüli, hogy ma itt van Collins házában. A hiánya feltűnőbb volna.

Shaw előtt egy csésze kávé gőzölgött a dohányzóasztalon. Hosszú lába szinte a szemközti falat súrolta. Voltaképpen jól érezte volna magát a medvebőrös szobában, azt nem tudta, mit kezdjen a lábaival: túl hosszúak és nehezen hajlanak már. Mindenesetre a legpuhább karosszéket választotta ki magának, ami arra vallott, hogy nem egyhamar szándékozik távozni. Hosszú sor állt előtte, mint húsvét éjjelén a pátriárka trónja előtt. Csábító volt feltörni az ünnepi tojást, benne a szentek szentjével. Beketov akkor lépett oda hozzá, amikor a sor elfogyott. Shaw szemét a hófehér szemöldökök alatt a szokottnál sötétebbnek látta.

— Tegnap megkérdezték tőlem: „Mr. Shaw, mit csinálnak az oroszok, ha bevonulnak Európába?" Ravaszak, mi? Tudják, kitől mit kérdezzenek! Azt feleltem nekik: „Ha engem kérdeznek, másképpen kell feltenniük a kérdést: mit tennék én az oroszok helyében, ha bevonulnék Európába?" Természetesen nyomban elvesztették az érdeklődésüket mind irántam, mind Európa

iránt. Azt tudják, hogy én mit csinálnék, de hogy az oroszok mit csinálnának, az valóban kérdés!

— Bocsásson meg, Mr. Shaw: ön mit tenne az oroszok helyében?

Shaw a szakállát nyomkodta, közben két hosszú lába izegni-mozogni kezdett.

— Ó, nem! Ön mondja meg, hogy mit tennének az oroszok! Szükségem van rá a dublini újság számára!

— Az oroszoknak egyetlen céljuk van: a felszabadulás — felelte Beketov.

Az öregember sehogy sem bírt a lábaival: maguktól mozogtak.

— Én is azt mondom: a szabadulás! Kitől?

Úgy tetszett, a válasza önmagát is mulattatta: hangos nevetésre fakadt, még a lábait is maga alá kapta . . .

— Nem érdeklődött Shaw-tól a beteg felesége felől? — kíváncsiskodott Collins, amikor Beketov kijött a dolgozószobából.

— Hála istennek. — Alig hallhatóan magyarázta: — Mindenkit figyelmeztettem, de önről megfeledkeztem . . . Nagyon hálás vagyok, és úgy látszik, az öreg is értékelte: hallottam, hogy nevetett! — A vendégek egyik csoportja felé intett szemével: — Látja ott azt az urat? Azt a nyakatlant? . . . Nahát, az Andrew Smith, aki a háború előtt a világirodalom klasszikusait adta ki, olyasfajta sorozatban, mint a Brockhaus. Arra kérem, ne nagyon siessen haza, szeretnék önnek Smithről beszélni.

— Bocsánat, Mr. Collins, de már ismerem őt, és volt szerencsém az otthonában is megfordulni.

— Az illusztrációk kiállításán? Ó, annál jobb!

Beketov kitalálta, hogy Smith üzleti ajánlattal fordult Collinshoz. Az az ötlete támadhatott az agilis londoniaknak, hogy így könnyebb rábeszélni a nehezen kezelhető oroszokat. Egyébként az adott esetben nem volt ok aggodalomra: ha a „nyakatlan ember" kiadta Ibsent, aligha kereskedelmi érdekek vezették: Ibsenen Nagy-Britanniában senki sem gazdagszik meg.

Collins kívánsága szerint Beketov megvárta azt az időt, amikor a vendégek kezdtek szétszéledni. Mellesleg Mrs. Collins, aki nyilván tudott férje szándékáról, elvezette Jekatyerinát a ház másik végébe, ahol a laboratóriumok voltak. Látszott, hogy nem először kalauzol oda vendéget, férjének tudományos munkája

különben sem volt idegen számára: mielőtt Mrs. Collins lett, a laboránsnője volt.

— Ön bizonyára sejti, Beketov úr, hogy Andrew Smith módfelett kecsegtető ajánlattal fordult hozzám — kezdte Collins, megkerülve a karosszéket, amelyben félórával azelőtt Shaw ült, és olyan pillantással nézegette, mintha az ajánlat nem Smithtől származnék, hanem Shaw-tól. — Azt mondta ez a Smith: „Tudom, hogy önök bizonyos súlyt helyeznek az orosz könyvek kiadására, de miért kellene a kiadókat egyenként rábeszélniük? Adja át nekem a jogot, és kezeskedem, hogy annyi könyvet adok ki és olyan példányszámban, amekkorára nem is gondolna. Azt pedig, hogyan tudok könyvet kiadni, mondja meg Mr. Shaw . . ." Shaw-ra nem volt szükség, magam is tudom, hogy ad ki Mr. Smith, de Shaw megerősítette: „A Smith márka."

Collins ismét a karosszékre pillantott, s szemében oly kitartó kérelem volt, hogy úgy rémlett, a karosszék mindjárt megszólal: „A Smith márka."

— Hát ön, Beketov úr, hogy vélekedik?

Beketov nem kis gondban volt, mit feleljen Collinsnak. Az expanzív Collins nyilván nem állta meg, hogy ne közölje a kiadóval a véleményét. Milyen lehetett a véleménye? Természetesen nem visszautasító. „Adja át a jogot nekem, és kezeskedem érte, hogy annyi könyvet . . ." De szükség van-e rá, hogy mindent egy kézben összpontosítsanak? Bizonyára vannak olyan körülmények, amelyek közt indokolt, de az adott esetben határozottan nincs szükség ilyesmire.

— Hogy a mézesüvegek épségben maradjanak, kis ládákban kell tartani őket — jegyezte meg Beketov.

— Bocsásson meg, de ezt a gasztronómiai hasonlatot nem egészen értem. — Megdörzsölte a bal arcát: ha izgatott volt, az arca elzsibbadt.

— Van-e értelme annak, hogy mindent egy kézbe adjunk? — öltöztette véleményét kérdés formájába Beketov, és úgy érezte, ezzel enyhített határozottságán.

— Van, Beketov úr — felelte hévvel Collins. — Higgyen a tapasztalatomnak: kétszer, háromszor annyit adhatunk ki! — Tűzbe jött, az arca rózsás színt öltött. — Végül is nem mindegy

önnek, ki lesz a kiadó? ... A könyvek listáját és a szöveg megváltoztathatatlanságát előre kikötjük.

— Természetesen, Mr. Collins — helyeselt Beketov. — De jelenleg több kiadó jelenteti meg a könyveinket, s köztük néhány jó barátunk. Értse meg, nem volna igazságos elvenni tőlük ezt a jogot.

— Dehogynem — mondta Collins meggyőződéssel. — A cél szentesíti az eszközt! A cél: a könyvek kiadása, ennek kell mindent alárendelni. Amikor az ügy érdekeiről van szó, miféle sérelmek lehetnek? Meg aztán ... ha egy dologban megrövidítjük is, másban támogathatjuk őket, hát nem?

— Igaza van, Mr. Collins, de mégis: van-e értelme, hogy a barátainkat megbántsuk? — ellenkezett lanyhán Szergej Petrovics; a fő, hogy ne tiltakozzék élesen, csak fékezőleg hasson.

— Nekünk vigyáznunk kell ügyünk presztízsére, tehát semmi monopólium, habár Mr. Smith minden valószínűség szerint igen tiszteletreméltó személy ...

— Hát ... ön tudja, Beketov úr — mondta kelletlenül Collins, és begombolta zakójának második gombját, ezzel is mintegy jelezve: meghaladja észbeli képességeimet, hogy felfogjam az ön érveit.

... Beketovék tizenegy óra felé tértek vissza Londonba.

Az elmúlt nap esős volt ugyan, de forró. A tenger közelsége és a dús növényzet megtette a magáét: az est leszálltával hűvös fuvallat lengedezett. Az autó ablakát lenyitották.

— Úgy éreztem, hogy Collins a végén valahogy elkedvetlenedett — szólalt meg Jekatyerina.

— Jól érezted.

— Csakugyan?

Beketov elmondta, mi történt.

— Hidd el nekem, ő sem ismeri jobban Smitht, mint én, de ezt hogy mondjam meg neki? ... Smith jó nevű üzletember, de az adott esetben éppen üzletemberre van szükségünk? Ha esetleg holnap visszavonul, milyen helyzetbe hoz? Vele se jutottunk előbbre és a barátainkkal is összevesztünk ... Nem, jobb, ha minden a régiben marad: nem túl sok a könyv, de az biztos ...

— Várj, ezt elmagyaráztad neki?

— Ahogy tudtam.

— Ez mit jelent? Elmondtad neki azt, amit most nekem mondtál?

— Ilyet nem szabad neki mondani, Jekatyerina. Megsértődik. Elvégre milyen alapon nem bízom Smithben?

Az asszony hallgatott.

— Ez így nem helyes — szólalt meg kisvártatva. — Érted, nem helyes.

— Nem beszélhetek vele úgy, ahogy veled.

— Éppen hogy azt kellett volna neki mondanod, amit nekem mondtál. Most annál kínosabb: gondolom, megérezte, hogy valamit elhallgattál előle, tehát nem bízol benne. Nemet mondtál, de nem indokoltad meg, és joggal gyaníthatja, hogy nem mondtál el mindent. Ez pedig hiba. Hidd el nekem, hogy hiba. Így nem szabad Collinsszal . . .

Beketov nem válaszolt. Mindent jól meg kellett fontolnia, mielőtt határoz, de egy kétségtelen: az asszonyban most is működött az a bizonyos „műszer", amellyel a természet ellátta. Azt mondta: „Így nem szabad Collinsszal." Nem is arról van szó, hogy Jekatyerina mit gondol Collinsról, hanem más, fontosabb dologról, amit az a kis „műszer" állapított meg, amely, tudta, mindig hibátlanul működik.

. . . Beketov éppen hozzáfogott az előző nap érkezett diplomáciai posta átnézéséhez, amikor megjelent Sosin. A haja riadtan égnek állt, nyakkendője kabátja kihajtójára csúszott.

— Szergej Petrovics, megengedi? — kérdezte, ahogy az ajtót kinyitotta. — Csak egy percre jöttem — magyarázta, látva, hogy Beketov íróasztala és a mellette levő kis asztal is tele van postai csomagokkal.

Különös oka lehetett Sosinnak arra, hogy előzetes bejelentés nélkül törjön rá Beketovra.

— Jöjjön csak, Sztyepan Sztyepanovics — állt fel Beketov, és a szoba túlsó végébe hívta, ahová nem ért el a postaáradat.

Leültek.

— Ma megjelent egy ember a piccadillyi könyvkiadó vállalattól — kezdte Sosin szemlesütve. Mindig így kezdte a beszélgetést, mintha ellenkezni szándékoznék.

— A Piccadilly . . . ez Smith? — kérdezte Beketov; kezdte érteni, merről fúj a szél.

— Igen, Smith and Co. — felelte Sosin. — Azt mondja, hogy a főnöke beszélt tegnap Collinsszal valami kiadási monopóliumról az orosz könyvekre vonatkozóan, és hogy Collins az ön jóváhagyásával igent mondott.

— Úgy van — felelte Beketov, mosolyát visszafojtva —, Collins is, én is ezt feleltük. — Megvárta, amíg Sosin felemeli leeresztett szemhéját, ami most elég nehezére esett. — Talán nemet kellett volna mondanom?

— Igenis, nemet kellett volna mondania — jelentette ki Sosin, égő szemét Beketovra emelve. Sohasem vetette meg Beketovot annyira, mint ebben a pillanatban.

— Várjon, miért kellett volna nemet mondanom? — kérdezte engesztelő hangon Szergej Petrovics.

— Azért, mert ez a Smith az advocatus diaboli, érti?

— Van valami oka rá, Sztyepan Sztyepanovics, hogy a köztiszteletben álló könyvkiadót az ördög ügyvédjének nevezze?

— És önnek van rá oka, hogy Krisztusnak nevezze?

— Hiszek Collinsnak, ő pedig, ismerje el... — mondta Beketov a legártatlanabb képpel, noha nevetés bugyborékolt benne.

— Nem tudom, hogy az ön Collinsa milyen biológus, de a fellegekben jár! — Sosin majdnem üvöltött, az indulat felkapta a székről, és a szoba túlsó végébe vetette.

— Mi lenne, ha lefordítanánk ezt a beszélgetést az érvek nyelvére? Mi kifogása van egy ilyen ajánlat ellen?

— Még érvekre van szüksége?!

— Képzelje, igen. Hiába, az a szokásom, hogy nem szenvedhetem az üres szavakat.

— Ahhoz, hogy ilyesmit rábízzunk Smithre, jobban kellene ismernünk őt, mint ahogy ismerjük!

— Ennyi az egész?

Sosin leült. Belátta, hogy érzelmekkel semmire se megy: érvek kellenek.

— Ez a Smith lehet, hogy a maga módján becsületes ember, de mégiscsak kereskedő — szólalt meg újra, igyekezve uralkodni magán. Úgy látszott, hogy az érvek, amelyeket Beketov követelt, ebben a pillanatban merülnek fel agyában. — Csak kereskedő: addig van velünk, amíg ez hasznot ígér neki. Nem gondolom, hogy akár csak tűrhetően is érezne irántunk. Ha holnap meg-

változik az időjárás, érdemnek fogja tartani, ha cserbenhagy minket. Mi értelme neki adni mindent, elvéve néhány nem túlságosan gazdag, de jó emberünktől? Nincs értelme, határozottan nincs semmi értelme!

— No látja, ez már érv — mondta Beketov. — Ezt hajlandó vagyok belátni.

— Akkor hogy értsem az ön hozzájárulását? — kérdezte Sosin. — A beleegyezését adta?

— Nem.

— Nem adta?... Hát akkor legyen szíves és folytassa ön ezeket a tárgyalásokat Smithszel.

— Hajlandó vagyok rá, Sztyepan Sztyepanovics, bizisten hajlandó vagyok.

Sosin nagyot sóhajtott, de Beketov csodálkozására nem állt fel. Ennek csak egy oka lehet: még nem mondott el mindent, amit akart.

— Szergej Petrovics — kezdte szokatlan zavarral —, félfüllel azt hallottam, de nem tudom, igaz-e... El akartam hallgatni, de aztán azt gondoltam, nem titkolhatom el, nincs jogom hozzá...

— Ha nincs joga hozzá, akkor beszéljen.

— Szóval állítólag... — Elhallgatott, és bánatosan, egyben szinte rimánkodó kifejezéssel nézett Szergej Petrovics szemébe. — Állítólag a washingtoni követségünk élére a fiatal Grodko került, és mihozzánk is új követ jön. Azt beszélik, Kanadából...

— Taraszov?

— Úgy rémlik. Nem hallotta?

Beketov természetesen már tudott erről, de titokban tartotta, abban a feltevésben, hogy egy ideig ezt kell tennie.

— Igen, hallottam, de nem voltam benne biztos.

— Rágyújthatok?... Ó, hát mitől kedvetlenedett el? Én nem hibáztatom önt, amiért nem mondta meg. Bizonyára így volt helyes.

Beketov azt gondolta: jó ember ez a Sosin. Lám, én nem mondtam meg neki, nem is gondoltam rá, hogy megmondjam, ő pedig mihelyt meghallotta, jött és még mentegetni is akar.

— Új követ, új politika, Szergej Petrovics? — kérdezte Sosin, és egy pillanat alatt megtöltötte a szobát dohányfüsttel.

— Hát... az új ember mindig valami új — felelte Beketov, és kezével elhessegette a füstöt, hogy legalább lássa Sosint.

— Szóval új? — Sosin elgondolkozott. — Az ember természetétől fogva kissé retrográd... Valami új jön, talán még jobb is a réginél, és mégis valahogy nyugtalankodik. Semmi ok a nyugtalanságra, és mégis... — Cigarettájára pillantott, és mintegy ráeszmélve, milyen gyorsan szívta el, óvatosan betette a hamutartóba. — De mit jelent ez Taraszovnak? — kérdezte hirtelen.

Valóban, mit jelent Taraszovnak? Beketov visszagondolt kanadai útjára: lám, „a sors keze"... Vagy csak mi tételezzük fel, hogy az, a valóságban pedig teljesen törvényszerű? Olyan kicsi ma már a földgolyó, hogy két embernek nehéz elkerülnie egymást.

50

A Kuznyeckij Moszt felett megjelentek az első díszsortűz fényei.

„Ma, augusztus 5-én, 24 órakor, Hazánk fővárosa, Moszkva, 120 ágyúból leadott húsz lövéssel fogja köszönteni hős csapatainkat, akik felszabadították Orjolt és Bjelgorodot... Örök dicsőség a hősöknek, akik elestek a Haza szabadságáért és függetlenségéért vívott harcban. Halál a német megszállókra!"

Ez kihíváshoz hasonlított: a németek alig félórányi repülőútra voltak az orosz fővárostól, és Moszkva, a veszélyre fittyet hányva, ünnepi tűzijátékot röpít az égre, ráadásul előre bejelenti!

Mi volt ebben több: a szilaj bátorsággal párosuló orosz csínytevő kedv, az erő tudata, vagy az elbizakodott német sereg megvetése: gyere csak, ha nem félsz! Ha pszichikai támadás, akkor sohasem volt ennyire nyíltan merész, ennyire tüntető.

„Ma, augusztus 5-én, 24 órakor..."

Nemcsak újabb csapás az ellenség amúgy is traumás pszichikumára — ünnep volt ez. A parancs ugyan megkerülte az „első" szót, de ott sejlett a sorok közt: „az első díszsortűz". És ez azt jelentette, mostantól fogva hagyománnyá válik: minden győzel-

met díszsortűz fog követni. Ha pedig hagyomány, akkor meggyőződés is: győzelmek következnek.

Az óta az 1941-es júniusi éjszaka óta, amikor Moszkva sötétségbe burkolózott, a város alighanem először lépett ki az utcára félelem nélkül, ahogyan csak a távoli békeidőkben. Az ünnepet voltaképpen nem is a fellobbanó lángok jelentették: Moszkva ezen az éjszakán olyannak látta magát, amilyen a háború előtt volt. Természetesen az egész nép diadala volt ez, mindazoké, akiket a háború elszólított, ezredekbe és ütegekbe osztott be, amelyek a Fehér-tengertől a Fekete-tengerig húzódó front mellett foglalták el állásaikat. Mindazoké, akiket a háború Észak tajgáinak rengetegébe vetett, az uráli sziklákon túlra, a Kaszpi-tó dombos térségeire — a szén, vas, épületfa és a gabona termelőié, akiknek munkájából élt a harcoló nép. De úgy látszott, a moszkvai díszsortűz hullámai eljutottak a ködös Londonig, a Potomac-parti forró és nyirkos városig, a hűvös Stockholmig, a földkerekség közeli és távoli pontjaiig, ahol a diplomáciai front katonái őrködtek.

Míg Sztálingrád az ellenség presztízsére mért csapást, Minszk a katonai túlerő faltörő kosa volt.

Már a legközelebbi stratégiai feladat is: a bal parti Ukrajna felszabadítása gigászinak látszott, pedig ez a feladat csak a legközelebbi volt. Az előnyomulók erőt gyűjtöttek: a hadseregek hatalmas akadály, a Dnyeper leküzdésére készültek, kellő hadműveleti területeket kellett szerezni.

A szovjet csapatok nyugati irányban való előretörésének külpolitikai következményei is voltak. Küszöbön állt a hármak találkozása, tehát elsőrendű fontosságú megbeszélés: mit kell még tenni a győzelemért, és milyen lesz ez a győzelem? Már megállapították a pontos időpontot, a találkozás helyét és napirendjét, de kétségtelen volt, hogy a találkozást a külügyminiszterek konferenciája kell hogy megelőzze. Churchill kikötötte: „Ha Molotov ott lesz, mi Edent küldjük", ez pedig azt jelentette, hogy az Egyesült Államokat Hull fogja képviselni. Az angolok javaslatával szemben, hogy a konferenciát Londonban tartsák meg, az oroszok Moszkvát jelölték meg, s az angolok engedtek.

Moszkva egyelőre Orjol és Bjelgorod felszabadítását köszöntötte díszsortűzzel.

A Külügyi Népbiztosság is, éjszakai virrasztását megszakítva, kiment a Kuznyeckij Mosztra megnézni a sortüzeket. Igen, ebben csakugyan volt valami csoda: a Kuznyeckij Moszt felett magasba szálltak az első díszsortűz rakétái...

Tambijev a telefont az ágya mellé tette: Grosev éjjel is telefonálhat. Az indulásra tíz percet adott magának: ötöt a felöltözésre, ötöt az útra — a hetedfél emeletről, ahol lakott, a sajtóosztály bejáratáig teljesen elegendő ennyi.

Ezúttal alighogy lefeküdt, megszólalt a telefon.

— Nyikolaj Markovics, csak nem alszik már? — Grosev hangjából hiányzott a humor. — Becsületszavamra, irigylem: még egy óra sincs, és maga már az igazak álmát alussza...

— Mi?... Az osztályra? — kérdezte Tambijev, miközben igyekezett kitapogatni a sötétben az olvasólámpa gombját.

— Mit „az osztályra"? Glagoljevhez! Különben, először az osztályra! Remélem, már felöltözött?

— Felöltöztem?! Már kint állok a lépcsőházban, és éppen bezárom az ajtót!

— Nono, tudom, hogy tréfál!

Grosev és éber titkárnője, Vera Petrovna, sárgásbarna ujjai közt az örökös cigarettával, amely természetesen már régen kialudt — ennyi volt az egész sajtóosztály ebben a kései órában. Tüstént látni, hogy a fronton könnyebb a helyzet. Azelőtt dél volt vagy éjfél, egyre ment.

Grosev ajka egészen lila lett, mintha tintaceruzával mázolta volna be.

— Mit néz úgy rám? Novohoperszk. Mond ez magának valamit? — Keze a szájához kap: ásítás fojtogatja. — Szóval épp eleget tud már Novohoperszkről? — kiált fel tettetett csodálkozással. — Akkor talán Glagoljevhez sem kell mennie? Nahát, nem vártam magától ekkora tájékozottságot... Várjon, lehet, hogy még valamit tud Novohoperszkről?

— Szerintem a Svoboda-dandár, nem?

Grosev alig bírja megtartani a teáscsészéjét.

— Ezt igazán nem vártam magától! Tehát a Svoboda-dandár? Micsoda erudíció! Nahát, Nyikolaj Markovics, ámulatba ejt... Azért mégis menjen csak át Glagoljevhez. Ki tudja, hátha

még van mivel gazdagítania a tudását? Csak azt nem értem, sehogy sem értem... — Grosev leveszi a szemüvegét és megdörgöli. — Glagoljev valahogy zavarba jött, amikor megtudta, hogy maga utazik... Öregkori bogarasság? No, menjen isten hírével!

— Micsoda lelketlen ember maga: éjjel egy után... — zúgolódott Tambijev.

— Sebaj, menjen csak! Glagoljev, ellentétben magával, későn szokott lefeküdni. Természetesen felhívtam és engedélyt kértem tőle.

Glagoljev csakugyan nem alszik. Kék zakó van rajta, teleszórva cigarettahamuval. Az asztalon egy háromhasábos újságcikk kefelevonata. Glagoljev csak az imént végzett a javításával, még nem volt rá ideje, hogy a töltőtollát levegye az újságlapról.

— Ez a maga Grosevje olyan, mint én: ő sem alszik, de másokat se hagy! — nevet Glagoljev. — Olyan sürgős ez az utazás? — Kutatóan néz Tambijevre, mintha azt akarná mondani: „Maga valami érthetetlen dolgot művel, kedves barátom. Nem az igen tisztelt főnöke, hanem éppen maga."

Tambijev határozottan semmit sem ért az egészből, meg aztán Grosevnek az a megjegyzése, hogy Glagoljev zavarba jött, amikor megtudta, hogy ő utazik... Van itt min gondolkodni.

— Ön, azt hiszem valami titkot akar nekem elárulni, nem? — kérdezi.

Glagoljev elkomorodik.

— Hát akkor kezdjük és térjünk mindjárt a tárgyra! Mit mondjak magának Novohoperszkről? Csehek is mennek magával? Szerintem kell hogy menjenek. Ott folyik a gyakorlati kiképzés a frontra menetel előtt, nem? Szóval Novohoperszk... „És mindenütt gyilkos szenvedélyek, s a sors ellen nincs védekezés..."

Elgondolkozott. Működésbe lépett az a professzoros tulajdonsága, hogy röviden fejtse ki a lényeget. Grosev jól számított: úgy, ahogy Glagoljev ismeri ezt a kérdést, senki sem ismeri.

A doni sztyeppen valóban pusztító szenvedélyek csaptak összse. A csehszlovák kommunisták kezdeményezték: elküldték a zászlóaljba elvtársaikat. Az igazat megvallva, nem sokan voltak: tán harminc ember. Azok, akiket a kegyetlen hullám az orosz partokra vetett. Önkéntesek csatlakoztak hozzájuk: Oroszor-

ságban élő csehek és szlovákok. Nem voltak éppen sokan, de voltak. Megalakult egy zászlóalj, az a nevezetes zászlóalj, amelyik a Mezs mellett, Harkovnál és Szokolovóban harcolt... Hát ezek a csehek és szlovákok alkotják a dandár magvát, amely most Novohoperszkben áll. De hát ott már nem zászlóalj van, hanem dandár. Kik a többiek?... A legtöbben foglyok, de nem csak ők. Hallattak magukról a londoni csehek is, Eduard Beneš munkatársai, s Novohoperszkben ők is ott vannak. Glagoljev látott néhányat közülük Moszkvában; mellesleg, olyanok is voltak köztük, akiket még Prágából ismer. A csehszlovák katonákra nyilván nem nagyon illik az a meghatározás, hogy „katonai arisztokrácia", de most nem jut más az eszébe. Éppen hogy az a katonai arisztokrácia, amely az uráli hegyeken túli események kezdeményezője volt... Különben akkoriban így neveztük őket: fehér csehek... Ezek kerültek most Londonon át Novohoperszkbe. Lehet, hogy nincsenek túl sokan, és az, ami Novohoperszkben történik, számukra elég félelmetes.

— Ne nevessen ki, ha megmondom, mit gondolok — mondta Glagoljev befejezésül. — Ez a sztyeppi kisváros ma nagyon pontosan tükrözi Európa holnapját. Mellesleg, a jó megfigyelő ott megláthatja Csehszlovákiát is, amilyen holnap lesz és talán holnapután is. Önnek nagy előnye van velem szemben: a korára gondolok. Használja ki ezt az előnyét, és ellenőrizzen engem... — Felemelte kezét, jelezve, hogy még nem mondott el mindent. — Mint gentleman figyelmeztetnem kell: ha azt hiszi, hogy Szofocskát Novohoperszkben találja, csalódni fog, ő már nincs ott... — Egy papírlap fölé hajolt, gyorsan ráírt valamit. — A levelet adja le Novohoperszkben Szofa számára — mondta, és a tekintete szokatlanul merev volt. — Úgy gondolom, nem lesz nehéz, ott mind ismerik egymást — tette hozzá, majd kihúzta az asztalfiókot, és előkotort egy borítékot, amely furcsán fakó volt, isten tudja, mióta hevert a fiókban. Becsúsztatta a levelet, megcímezte és leragasztotta.

Tambijev ismét magán érezte merev, csöppet haragosnak látszó pillantását. Igen, haragos pillantását. Hát persze, most Alekszandr Glagoljev hívét látja benne, és isten tudja, mivel gyanúsítja... Nem, itt nem a Szofa iránti szeretet és közöny kereszteződik, hanem annak fogalma, hogy kicsoda Szofa. De

ha Glagoljev oly biztos benne, hogy helyesen cselekedett, akkor honnan ez a riadalom, amelyet észrevett a szemében?

Úgy látszott, a repülőgép légcsavarjai nem teljes erővel dolgoznak, és a cseh beszéd, amely mellette felhangzott, ez a valamennyire érthető, és ugyanakkor nehezen felfogható beszéd, egy sajátos világ benyomását keltette. Tambijev hirtelen arra gondolt: mostantól fogva ez Szofa világa. És ahogy ezt gondolta, hirtelen úgy érezte, ez a világ nincs is olyan reménytelenül távol tőle. Bizonyára vannak láthatatlan, de érzékelhetően erős szálak, amelyek őt ezekkel az emberekkel összefűzik és mindazzal a naggyal és jóval, ami a lényüket teszi.

Amikor a repülőgép felszállt, Galois, aki Tambijev közelében foglalt helyet, megjegyezte, hogy útitársaik „tekintélyes csehek". Azok közül, akiket megnevezett, Tambijev személyesen csak Zdeněk Nejedlýt ismerte: a professzor Prága megszállása óta Moszkvában élt, a moszkvai egyetemen tanított, és olykor nyilvános előadásokat tartott az egyetemi klubban. Két ízben Tambijev is jelen volt.

Odament hozzá és köszöntötte.

— Tegnap a moszkvai rádió Smetana Daliborját sugározta, professzor!

A professzor elmosolyodott: jólesett neki Tambijev megjegyzése.

— Ha jól értettem, hallotta a Smetanáról tartott előadásomat? — kérdezte.

— Úgy van, professzor.

— Köszönöm... De miért áll? Üljön le. — Szomszédjához fordult, aki újságja fölé hajolt. — Klement, ez a fiatalember diplomata. Hallotta a Smetanáról tartott előadásomat... — Megvárta, amíg szomszédja elfordítja szemét az újságról, és Tambijevre pillant — ez a szem szigorúan fürkészőnek látszott. — Nem ismerik egymást? — kérdezte a professzor Tambijevtől. — Klement Gottwald elvtárs.

Az illető félig felemelkedett, és kezet szorított Tambijevvel.

— Ön már járt Novohoperszkben? — kérdezte, és letette az újságot.

— Nem, most megyek oda először, Gottwald elvtárs.

— Novohoperszk nagyon fontos számunkra — jegyezte meg Gottwald. Takarékoskodott a szavakkal, részben azért, mert nehezére esett folyékonyan beszélni oroszul. — Úgy látom, az egész világsajtó itt van — mondta, tekintetét végighordozva a tudósítókon. — Mi sokat remélünk Novohoperszktől. — Előrenézett, mintha már láthatná a Hoper melletti kisvárost. — Nagyon jó, hogy megszervezték ezt, elvtárs.

— Nagyon jó — erősítette meg a professzor, és látva, hogy Tambijev még mindig áll, hozzátette: — Üljön le, elvtárs. Ide üljön — mutatott a másik sor üres helyére.

— Bocsánat, ön olvasott... — szabadkozott Tambijev.

— Nem tesz semmit. — Gottwald felvette az újságot, és ismét az olvasásába merült. Hangja fáradt volt, beszéde vontatott: mintha úgy választotta volna meg a tempót, hogy minden szót mintegy a tenyerére tegyen és megmérjen. Megmondta, amit mondania kellett: „Nagyon jó, hogy megszervezték ezt, elvtárs", és visszatért az újságjához, átengedve beszélgetőtársukat a professzornak.

A professzor jól szemügyre vette Tambijevet.

— Ó, maguk diplomaták! — mondta lelkesen. — Manapság csakis maguk tudnak csodát tenni! Mit néz úgy rám? Tudom, mit beszélek: csak maguk!

Nagyon mulatságos volt ebben a pillanatban: kerek fejébe, amelyet mintha körzővel mértek volna ki, szinte belevésődött a szarukeretes szemüveg, s ebből a szintén kerek keretből fordult Tambijev felé ugyancsak kerekre tágult, nagy szeme.

— Csodát? Hogy értsem ezt?

Nejedlý elnevette magát.

— Csoda a legklasszikusabb formájában! Talán nem érthető? Eltemetni egy embert és aztán... feltámasztani!

— Volt ilyen eset?

— Hát persze.

— Kivel történt?

— Velem. Éspedig ön támasztott fel.

— Á-á-á... Professzor, most nem szabadul tőlem, akarom, hogy megmagyarázza, miként tettem ezt...

Nejedlý a szomszédjára pillantott: az olvasással volt elfoglalva. A professzornak ez láthatóan kedvére volt. Megdörzsölte

állát, Tambijev úgy vette észre, hogy idegesen; amit el akar mondani, nyilván nem valami vidám dolog.

— Tudja, van egy fogalom, amelyet nem is az ember teremtett meg, hanem maga az élő természet: hozzánk tartozó, tehát kedves, de kívülálló, tehát idegen — kezdte. Folyékonyan beszélt oroszul, a szavak könnyen tolultak ajkára, csak a hangszíne nem volt orosz; Tambijev megfigyelése szerint éppen a hanghordozás minden nyelvben más és más.

— Azt mondja: hozzánk tartozó, mégis idegen? Tehát akinek a sorsa közömbös számunkra, azt könnyen elhagyhatjuk, de aki közel áll a szívünkhöz azt nem könnyű, ugye?

— Ha tudná, elvtárs, milyen közel jár ahhoz, amit el akarok mondani! — jegyezte meg Nejedlý, és ismét Gottwaldra pillantott. — Annak, amit Csehszlovákiának München jelentett, valahol itt rejlik a valódi értelme.

— München? — Tambijev emlékezetében felmerült harmincnyolc szeptembere, akkori munkahelye, a repüléstudományi intézet és az egész vihar előtti hangulat: mi tagadás, akkor azt gondolta, hogy a háború már abban az évben elkerülhetetlen. — Mi készen álltunk, hogy segítsünk Csehszlovákiának. Nem kellene erről beszélnem, de ha már ön szóba hozta, elmondom.

Nejedlý felfigyelt: tudta, hogy most valami fontos következik.

— Abban az évben én a hadsereg egyik intézményében dolgoztam. Tudom, hogy hajlandók lettünk volna beavatkozni.

— Szóval nem hagyják el azokat, akik magukhoz tartoznak?

— Nem hagyjuk el.

Nejedlý megdörzsölte az állát.

— Legfőbb ideje, hogy elmondjam, hogyan támasztottak fel engem az elvtársai . . .

A professzor sokáig hallgatott, ajkát mozgatva fontolgatta, amit mondani akart.

— Ugyanazon a napon történt, amikor a nácik bevonultak Prágába — kezdte alig hallhatóan. — Telefonáltak az önök követségéről: „Professzor, mit szándékozik tenni? Akkor most azonnal jöjjön át a követségre." Ez nem volt teljesen veszélytelen, de odamentem. Meleg volt, de jól felöltöztem, mintha nem a követségre, hanem jóval messzebbre vinne az utam . . . Szóval odaértem. „Professzor, gondolom, nem kell önnek magyarázni:

mennie kell." — „De hogyan?" — „Ezt magunkra vállaljuk. Készen van?" Nem volt más választásom. És akkor belefektettek egy koporsóba, megígérve, hogy fel fognak támasztani. No, ez nem olyan hétköznapi koporsó volt: csak le kellett feküdnöm egy teherautó fenekére, és bedeszkáztak. Azt kell gondolnom, hogy ezek a fiatal követségi beosztottak mint ácsok kezdték, mert olyan jól csinálták, a teherautónk keresztülment egész Csehszlovákián, szerencsésen át is jutott a határon, jóllehet ötkilométerenként végigdöngették ökölléi és puskatussal. Hát így támasztottak fel halottaimból.

Még csak el sem mosolyodott. Az elbeszélésben valóban nem sok humor volt, még ha feltámadással végződött is.

— Amikor Daladier visszatért Münchenből Párizsba, a repülőgépről látta, hogy a repülőtér tele van emberekkel. Azt hitte, Párizs népe azért vonult ki, hogy megverje őt, és megkérte a pilótát, tegyen még egy kört a város felett, hogy mentegetőző beszédét megfogalmazhassa. Kiszállt a repülőgépből, valamit motyogott, és megadta magát a tömegnek. Az pedig vállára emelte és éljenezte. Kiderült, hogy eszébe se jutott senkinek megverni: ünnepelni jöttek... Akármilyen nagy volt is ez a tömeg, ott, a Le Bourget-i repülőtéren, mégsem volt Párizs. Sőt: nem ez volt Párizs. Mind a hetvenegy kommunista ellene szavazott. Sőt velük együtt emelte fel kezét a nyakas kommunistaellenes de Querillis. De csak ő... Elgondolkozhat rajta: az ősi áldozati szertartás és a szabadság, amelyet nem ad meg. Amikor azt mondják, hogy müncheni paktum, én csak nevetek. München: hitvallás, jel, amely megkülönbözteti egyik embert a másiktól. München: a félelem szülte hit, éspedig nemcsak a fasizmustól, sőt nem is annyira a fasizmustól való félelem szülte. Többet mondok: München élni fog azután is, hogy a fasizmus megbukik. De vajon csak Franciaországról és a franciákról van szó? Még Csehszlovákiában is vannak olyanok, akik vállalták Münchent.

— Csehszlovákiában? Nem téved?

— Nem tévedek. Nem tévedhetek... Itt van Novohoperszk, alkalmas hely-e azoknak, akik Münchent vallják? De csak jól nézzen körül.

— Itt is vannak?

— Vannak.

Odajött Barker. Messziről figyelte Tambijev és a professzor beszélgetését, és igyekezett kilesni az alkalmas pillanatot, hogy odamenjen — a Novohoperszkbe tartó tudósítók közül senki sem ismerte olyan jól a csehszlovák ügyeket, mint ő; a Prágában töltött évek sokat jelentettek neki. Lehet, hogy Nejedlýt is régebbről ismerte.

— Üdvözlöm, professzor — szorította meg tisztelettel és vigyázva a professzor kezét, közben leplezetlen kíváncsisággal nézett Gottwaldra, és amikor a pillantásuk találkozott, meghajolt.

— Barker barátom Prágában élt — mondta Nejedlý, bemutatván őt szomszédjának.

— Aki Prágában élt, nem veszti el a reményt, hogy visszatér — szólt Gottwald oroszul. — Igaz?

— Igaz.

— Szokott találkozni a mi Bedřihünkkel, pan Barker? — kérdezte Nejedlý; az illetőt, úgy látszott, mindketten ismerték. — Egyszer márciusban odajött hozzám. „Be akarok lépni a hadseregbe!" — „Hova gondolsz, Bedřih? Én hatvanöt éves vagyok, de te talán már hetven is." — „Hetvenkettő." — „Hát akkor csak maradj nyugton, és írd a füzeteidet a morva árpafajtákról."

— Jó lélek ez a Bedřih! — kiáltott fel Barker.

— Önök még nem is beszéltek csehül, pedig bizonyára szeretnének — szólt Tambijev, és elbúcsúzott; a professzor és Barker őrá való tekintettel beszélt egymással oroszul.

— Lesz még időnk csehül is, oroszul is beszélgetni — mondta a professzor, és kinézett a kerek ablakon. — Szerintem már Novohoperszk közelében járunk.

— Bocsánat, az ott Gottwald? — kérdezte Tambijevtől Clean, amikor visszatért a helyére. Clean bámulatosan lebarnult Moszkvában, és le is fogyott, barna arca beesettnek látszott, amitől a szeme valahogy megnagyobbodott és a szemefehére szinte világított.

— Igen, Gottwald, és mellette Zdeněk Nejedlý professzor — felelte Tambijev.

A repülőgép leszállt, és egy tucat dzsip vitte a tudósítókat a fehér falú sztyeppi városka szélére. Poros akácok, az útkereszteződéseknél kutak, a veteményeskertekben érett tányérú nap-

raforgók. Csak a katonák szokatlan, nyugati mintára bő, fémtől és bőrtől mentes egyenruhája, amelyet civilesen hanyagul viseltek, tették ezt a délorosz városkát nem egészen orosszá. Azután minden úgy ment, mint a karikacsapás. A tudósítókat meghívták a dandár gyakorlatozására, amely megkapó pontossággal és rendezetten folyt: a láthatatlan ellenfél megtámadása, együttműködés a jobb és bal oldali szomszéddal, elterelő csapás és valódi csapás . . .

Befejező akkordként a gyakorlatozásban részt vett csapatok díszszemléje. A kép lenyűgöző volt: a vadonatúj egyenruhák, az egyenes sorok, amelyek helyét mintha előzőleg vonalzóval húzták volna ki, a természetes, ugyanakkor kemény lépés olyan hivatásbeli és morális egység benyomását keltette, hogy nem akaródzott elhinni, hogy sokan közülük előbb vették kezükbe a fegyvert, mint szerették volna. De ha már így rendeltetett, akkor talán nem itt kellett volna . . . Emellett a zenekar csupa tűz, a zengő hangú üstdobok olyan szenvedéllyel verték ki a taktust, a dallamot megszólaltató trombiták olyan egyszerre szóltak, hogy az embernek semmi kedve nem volt a háború súlyos terheire gondolni.

Szóval az ünnepség sikerült, és a városka orosz gazdái a vendégbarátság törvényei szerint, amely oly szent volt ezeken a sztyeppi helyeken még a mostani nehéz időben is, elvezették a vendégeket a sztyepp közepén sötétlő kis erdőbe. Ez az erdő, tóval a közepén, annyira elütött a sztyepp jellegétől, hogy úgy látszott, mesterségesen telepítették.

A tudósítókból és katonákból álló társaság még a tölgyek és hársak árnyékában felállított nagy asztalnál ült, amikor Tambijev elment az egészségügyi osztaghoz, és megkeresett egy szőke lányt, akinek fehér köpenyét derékban géz szorította le.

— Ön Prohasková? — kérdezte Tambijev, és értésére adta a lánynak, hogy négyszemközt szeretne vele beszélni. — Levelet hoztam önnek.

A lány gyanakvón hunyorította össze szürkéskék szemét.

— Levelet? — A címzésre pillantott: az nem mondott neki semmit. Felvett az asztalról egy hosszú orvosi ollót, és levágta a boríték szélét. — Ön Tambijev? — kérdezte elmosolyodva.

— Igen.

— Az egyenruhájáról rögtön felismertem.

Tambijev megörült: tehát Szofa beszélt róla.

Kimentek és elindultak a házak mentén. Földszintes téglaházak voltak, festett bádogtetővel. Keményre taposott ösvény vezetett a legszélső házig.

— Látni fogja őt? — kérdezte Tambijev.

— Igen. Még augusztusban.

— Tudni fogja a címét is?

A lány nevetett, habár a kérdésben semmi mulatságos nem volt.

— Igen. Így hangzik: hahó!

Tambijevnek is mosolyognia kellett: mindent megértett. Szofa mesélt ennek a lánynak az ő éjszakai beszélgetésükről ott a Kuznyeckij Moszton, kikívánkozott belőle, és ez sokat jelent. Hinni akarta, hogy sokat.

— Mit mondott még? — kérdezte.

— Azt mondta, hogy hibásnak érzi magát. Megpróbált írni magának, de mindig összetépte. — Prohasková a lemenő nap fényében fürdő sztyepp felé fordította tekintetét. — Olyan különös lány! — mondta, mintha valami titkot árulna el. — Volt egy tiszti est, arra égszínkék ruhát vett föl és ezüst cipőt; gyönyörű volt! Ha látta volna!... Mint egy királylány. Nem is Szofát, a mi tisztjeinket kellett volna látnia. ... Van itt nálunk egy Prohorov nevű orosz százados, az ejtőernyősök kiképzésében segít, ő azt mondta neki: „Szofocska, maga valahogy olyan... régies!" Én inkább azt mondanám: olyan régi moszkvai... múlt századbeli... Aztán ez a Prohorov felültette őket a kis repülőgépére, és ejtőernyővel ledobta őket, oda, a legelőn túl. Az ezüstcipős királylányt! Este a vacsoránál Szofa azt mondta: „Nem félek, csak a szívemet nem tudom lecsillapítani az ugrás után. Úgy reszket, mint a nyárfalevél!" És amikor összekészült az útra, semmit se vitt magával, csak azt a ruhát és a cipőt.

A sztyepp fölé már fátylat vont a langyos, alkonyi köd. Valahol messze porfelhő kelt és a pásztor, ostorát csördítgetve, fáradtan kiáltozta: Hoó!... Hoó!...

— Volt egy vastag füzete. Arra kért, küldjem el az apjának.

— Moszkvába?

A lány késett a válasszal.

— Nem, egy pszkovi címre.

— Ennek a füzetnek kell mindent megmagyaráznia Alekszandr Romanovicsnak?

— Gondolom, igen.

— Ő nem tudja? Semmit se tud?

— Azt hiszem, nem.

Tehát mindez Alekszandr Glagoljev tudtán kívül történt. Tudtán kívül és lehet, hogy az akarata ellenére...

51

A nap már lemenőben volt, mikor a sztyeppen, a páncélozott teherautók tövében, melyeket úgy állítottak le, hogy a vendégeket a széltől megóvják, elkezdődött a sajtókonferencia.

Ludvik Svoboda parancsnok tartott előadást a tudósítóknak; a mieink mind oroszosan hangsúlyozták „szabadság"-ot jelentő nevét, mintegy kimutatva ezzel, hogy a nevében bizonyos szimbólumot látnak. Svoboda egész nap a katonákkal volt együtt, és nem volt ideje átöltözni; tábori egyenruháját szürkére festette a por. Azzal a nemes egyszerűséggel beszélt, amely annyira illett megjelenéséhez. Tisztán katonai dolgokról szólt, feltételezve, hogy a tudósítókat ez érdekli: hogyan alakult meg a csehszlovák zászlóalj, mikor kapta meg az első harci feladatát és hogy ez mivel járt... Azt sem hagyta említetlenül, amit a katonák harci tapasztalatnak neveznek, és fontosnak látta ismertetni, hogy ezt a szerény — így mondta — tapasztalatot a dandár mennyire használta ki. Svoboda feltehetően tudta, hogy az érintett kérdésnek politikai, sőt diplomáciai aspektusa is van, de ezt nem tartotta szükségesnek megemlíteni. Egyszóval olyan katona állt a tudósítók előtt, aki számára a legfőbb feladat az volt, amelynek megoldására vállalkozott. Mintha azt mondta volna: megengedem, hogy más problémák is vannak, de engem egyelőre nem érdekelnek.

Tömören beszélt: a dandárnak három nap múlva indulnia kell

és kevés ideje van —, de azzal fejezte be, hogy hajlandó a kérdésekre válaszolni. A hőség enyhült, kimozdulhattak az árnyékból. Svoboda odalépett a sztyeppi szokás szerint földbe ásott asztalhoz — valamikor mezei szállás lehetett itt. Ilyen asztalnál jó alkonyatkor vacsorázni, nagy gerezdekre vágni az asztrahányi görögdinnyét vagy a zamatos sárgát, vagy az édes zöld belűt... A beszélgetés nem könnyen indult, de élénk érdeklődés fűtötte: az a néhány ember, aki most Svoboda mellett ült, kívánta a beszélgetést. De nem csak ők. A tudósítóknak tolmácsra sem volt szükségük: a Londonból jött tisztek elég jól tudtak angolul. Ami a titkosságot illeti, a határtalan sztyepp, úgy látszott, hajlandó örökre magába temetni mindazt, ami ezen az augusztusi estén elhangzik.

Éjfélkor repültek vissza, és úgy számították, hogy hajnalra Moszkvában lesznek. Akármilyen fárasztó volt is a nap, a tudósítók nem aludtak. Minden oly békésen folyt le, hogy nem volt okuk izgalomra, mégis izgatottak voltak. A repülőgéptől jobbra fénylett a nagy telihold.

Tambijev most Barker mellett ült azon az ülésen, ahol odafelé a professzor és Gottwald: a csehek Novohoperszkben maradtak.

— Észrevette? Ott patakokban folyik a vér — mondta Barker Tambijevnek. — Ott... — bökött hátra a hüvelykujjával.

— Novohoperszkre céloz? — kérdezte Tambijev.

— Hát pe-ersze! — Tambijev észrevette, hogy Barker szereti elnyújtani a magánhangzókat, mintegy ezzel pótolva a teljes mondatot; csekély orosz szókincsét tekintve, ez fontos volt. — Milyen legyen a hadsereg, ez a kérdés.

— Milyen legyen? — mosolygott Tambijev.

— Itt vannak ezek a londoni csehek... A hadseregnek inkább hivatásosnak kell lennie, nem ilyen nyíltan politikusnak, azt mondják.

— Inkább hivatásosnak, tehát kasztszerűnek, arisztokratikusnak, mint amilyen valaha Oroszországban volt?

Barker hallgatott: a hasonlat éles volt, de találó.

— Ilyen hadsereg nem lesz? — kérdezte Barker.

— Talán lesz valahol... de nem Novohoperszkben — nevetett Tambijev olyan hangosan, hogy a félhomályból előbukkant Galois.

— Kin nevet? — kérdezte jókedvűen. — Rajtam?

— Ha abban a hadseregben, amelyik Szibériát akarta meghódítani, voltak rokonaid, akkor rajtad nevetünk! — felelte Barker.

— Természetesen voltak, mint minden orosz burzsujnak! — nevetett Galois; tetszett neki Barker válasza. — De tréfán kívül, ezek a londoni csehek pánikba estek. Nem igaz? — nézett Tambijevre. — Miért hallgat? Önt kérdeztem: nem igaz?

— Miért estek volna pánikba? — kérdezte Tambijev.

— Hogyhogy miért? — meredt rá Galois majdnem felháborodva.

— De igazán, miért estek volna pánikba? — ismételte meg a kérdését Tambijev.

— Ejnye, hát csakugyan nem érti? Nem? Hát a Vörös Hadsereg még be sem vonul Csehszlovákiába, csak megjelenik Košicén vagy ott Banská Bystricán, és a cseh munkások úgy fenéken billentik ezeket a londoni cseheket, hogy bukfencet vetnek és Londonban érnek földet!

— Bukfencet? — nevetett Barker. — Ez jó! . . .

És már Clean is jött, kinyújtott kezét a mennyezetnek támasztva, mintegy azokkal lépkedve.

— Azt mondta: bukfenc. Is it about me? Rólam van szó? — bökött görbe ujjával Barker felé.

Galois elmosolyodott, és a biztonság kedvéért tenyerét ő is a mennyezetnek támasztotta.

— Buta vagy Clean, mint a tök! — mondta gyorsan oroszul, amit Clean nem érthetett meg; angolul mégsem mert volna ilyet mondani.

— What is „tök"? — kérdezte Clean kijózanodva.

— Please, take a seat here! — kínálta hellyel Galois, és még meg is érintette a vállát, de Clean állva maradt. — Please . . . A csehszlovák hadseregről van szó, érted? — magyarázta. — Ott különféle emberek vannak. Némelyek Csehszlovákia Vörös Hadserege kívánnak lenni, mások ezt nem akarják . . .

— Várj, Galois, miféle Vörös Hadseregről beszélsz? — fortyant fel hirtelen Barker. — Novohoperszkben a köztársaság hadseregét láttuk, nem?

— Minden világos — szólt komoran Clean, Barkerra tekintve. — Hát ez a „bukfenc"!

Barker felállt.

— Mire célzol?

— Arra, hogy neked, Barker, közömbös ezeknek az embereknek a gyötrődése! — Ujját Barker mellének szegezte, mint egy pisztolyt. — Ezek a mi barátaink . . .

— A tieid, Clean — mondta Barker és sarkon fordult.

— Mit mondtál? Ismételd meg! — ugrott Clean Barker után, olyan hevesen, hogy úgy rémlett, a repülőgép megbillen.

Hope felnézett a könyvről, amelyet olvasott. Ez az ember egész úton egyetlen szót se szólt: a repülőgépen a könyve kötötte le, odalent pedig szintén hallgatott és nézelődött.

Hope felállt — rejtély, hogyan hámozta ki a beszélgetés értelmét, amikor úgy látszott; se hall, se lát, és elszántan közeledett Cleanhez.

— Ide nézz, Clean: látod ezt a csapóajtót? — mutatott a lába elé. — Ezen át doblak le, és még csak ejtőernyőt se adok az útra! Ledoblak, és senki meg nem véd. Megkérdezheted őket: senki! Megértetted?

Clean megnémult. A beáradó holdsugár mintegy megszámlálta azokat, akik bent ültek.

— Ön sem véd meg? — nézett Clean Tambijevre.

— Én aligha bírok el a többiekkel — felelte Tambijev mosolyogva.

— Értem.

. . . A repülőgép hajnalban szállt le Moszkvában.

Még hat óra sem volt, amikor Tambijev megjelent az osztályon.

Vera Petrovna, az álmatlanságtól szürkén, egy kétszersültet rágcsált, azzal próbálta leküzdeni az éhségét és álmosságát.

Grosev szobájában csend volt, a telefonok, mintha hipnotizálták volna őket, hallgattak.

Grosev a pamlagon aludt. Egyenruhában, még a zubbonyt se vetette le, lábait akkurátusan kinyújtotta, nehogy a gondosan vasalt nadrág összegyűrődjék. Szarukeretes szemüvege az orra hegyére csúszott, amitől furcsán megöregedett. Barna kezét gyámoltalanul a feje mellett tartotta, mint egy kisgyerek. Hiába, ha az ember elalszik, elfelejti, hogy ki, és azt a tartást veszi fel, amelyben emberré formálódásakor volt. Kora, élettapasztalata,

felhalmozott tudása, elért rangja ellenére, melyet bárki leolvashatott a váll-lapjairól. Az embernek mosolyogni támadt kedve a látványra. Csak mosolyogni, mert Groseven igazán vétek lenne nevetni . . .

Tambijev nem emlékezett, meddig nézte az alvót — de Grosev hirtelen felébredt.

— Maga már visszajött?

— Mint látja.

— Jó. — Felült. — Emlékszik, egyszer azt mondtam magának: az osztálynak tudnia kell, hol tartózkodik, még akkor is, ha Moszkvában van?

— Emlékszem.

— Most megismétlem.

— És Leningrád, Andrej Andrejevics?

Grosev zavarba jött.

— Ezt nem mondtam.

— Ezt is köszönöm.

Tambijev meghajolt és kiment, s az ajtóban majdnem összeütközött Kozsavinnal. Igor Vlagyimirovics egyik kezében ceruzát tartott, a másikban egy külföldi táviratot.

— Nyikolaj Markovics, gratulálok! Leningrádba repül.

— De Grosev nem erősítette meg.

— Akkor szerezze meg neki azt az örömöt, hogy úgy tesz, mintha még mindig titok volna.

Ez Grosev! Azt hiszi, annál fontosabb, minél nagyobb számú titok birtokában van. Az sem számít, ha e titkok fele már nem is titok. A fő, hogy azt higgye.

52

Beketovnak lehetősége nyílt, hogy Moszkvába utazzék Jekatyerinával együtt, először azóta, hogy az asszony Londonban megtelepedett. Kár lett volna nem élni az alkalommal. Ha három év az az időtartam, amelyben általában megszabják egy diplomata

külföldi tartózkodását, akkor Beketovnál ez az idő lassan lejár. Nem árt már most hazaruccanni, körülnézni a régi lakásban, amely e három év alatt igencsak elhanyagolt állapotba került; talán sikerül találnia egy kőművest és egy mázolót.

Beketovék hát elutaztak, miután megkérték Kompanyejecéket, hogy ügyeljenek Igorkára. Könnyen elvállalták, mindenki tudta, hogy Igor teljesen önálló gyerek, és a felügyelete nem okoz különösebb gondot.

Este érkeztek meg, és egyenest az Osztozsenkára mentek, abban a reményben, hogy kipihenik az út fáradalmait, és már másnap tudatják megérkezésüket a közeli hozzátartozókkal. De a naiv Beketovék tévedtek, amikor azt hitték, hogy érkezésükről senki sem tud. Már éppen aludni készülődtek, amikor kopogtak, tartózkodóan, de kitartóan.

— Beketov Szergej Petrovics? Odalent várja önt az autó.

Jekatyerina kapkodni kezdett. Egyszer már volt így, majdnem ugyanígy.

Szergej Petrovics a feleségére nézett; az asszony elvörösödött.

— Mit nézel így rám? Februárban, amikor... akkor is így volt.

— Nem, februárban nem így volt.

Beketov elment. Szinte biztosra vette, hogy semmi rendkívüli nem történt. Csak egyet nem értett: miért kell ezt így rendezni?

— Hova megyünk? A Kremlbe vagy talán Kuncevóba? — kérdezte, beszállva az autóba.

S hosszú szünet után:

— Kuncevóba, Szergej Petrovics.

— No, hálistennek. — Kuncevo is fontos, de még fontosabb ez a „Szergej Petrovics". És megint Jekatyerina jutott eszébe. Mit érezhet most?

A kocsi rákanyarodott a Bolsaja Szadovajára, és a régi Mozsajszki úton kirobogott Moszkvából.

Kuncevo.

— Szergej Petrovics? Várnia kell. A Fővezérkar esti jelentése. Hallotta, hogy bevettük Szmolenszket? Nem óhajt egy teát? Citrommal. Nem?

Kitárult az ajtó: valóban a vezérkariak jöttek ki. Nem a tér-

képekről lehetett rájuk ismerni, amelyekkel fel voltak szerelve; Szergej Petrovics megfigyelte, hogy valahogy feltűnően ápolt külsejűek, szinte elegánsak. Ez az „elegancia" a katonákból mintha a balsikerekkel teljesen kiveszett volna. Később talán a többiekbe is visszatér, de most, negyvenhárom őszén, Beketov még csak a vezérkariaknál észlelte. Önmagában talán semmit sem jelent, de mint a megváltozott lelkiállapot jele fontos. Ha kő nyomja a szívedet, nem fogsz szalutálni, de még az egyenruhádra se igen fordítasz gondot. Ha kezded észrevenni magadon az egyenruhát, azt jelenti, hogy a kő legördült, és ez jó.

— Tessék, Szergej Petrovics.

Az utolsó tiszt félig nyitva hagyta az ajtót, mintegy meginvitálva, hogy lépjen be. Úgy látszik, Sztálin említést tett róla, sőt talán meg is mondta, hogy őt várja.

— Gyere be, gyere, Szerjozsa — szólt Sztálin bentről; Szergej Petrovics már belépett, és ezekre a szavakra nem volt szükség, de Sztálin szükségüket érezte: szívélyességet fejeztek ki. — A Tigrisbőröst lapozgattam. Akarsz egy teát, Szerjozsa? Adjon nekünk teát! Annak idején még levonatban olvastam ezt a könyvet, felfigyeltem erre a strófára... meg vannak számozva, mindjárt mondom... Ej, nem az igazi! — A fény felé tartotta a könyvet, és elfintorította az orrát. — Nem oroszul hangzik! Régen nem írtam verset, de most gondoltam egy nagyot és lefordítottam. Hallgasd csak meg.

Elolvasta, majd becsapta a könyvet.

— Nos, hogy tetszik, Szerjozsa?

— Ide egy költő kellene — felelte Szergej Petrovics habozva; érezte, milyen merev a rászegeződő tekintet. — Egy költő tudná értékelni!

Sztálin hümmögött.

— Szóval egy költő? — kérdezte enyhe gúnnyal. Nemigen tetszett neki ez az „tudná értékelni". — Nagy ravasz vagy te, Beketov! — Az asztalhoz lépett, és letette a könyvet annak jeléül, hogy már nem érdekli. — Mondd csak, Szerjozsa, hogy van az az ember, akiért a múltkor közbenjártál? Az a Szorokin vagy Voronyin... — Át kellett terelni a beszélgetést a versekről valami másra, olyasmire, amiben teljesen egyetértenek.

— Úgy tudom, dolgozik, mégpedig jól — felelte Beketov.

— Igen jó munkaerő és jó ember — jelentette ki Sztálin. Ez a dicséret, ha tekintetbe vesszük, hogy minden különösebb ok nélkül hangzott el, túlzottnak is tetszhetett. Beketov azt gondolta (talán nem először): ha a harag és a nagylelkűség közt még egy lépés sincs, akkor a harag okai nem lehetnek komolyak. Ha pedig nem komolyak, akkor mit érez az az ember, aki a harag áldozata lett? — A katonák azt mondják, hogy most Kijevre kell csapást mérni — jegyezte meg Sztálin, szemét az asztalon kiterített térkép felé fordítva; még mindig nem bízott benne, hogy a Szorokinról vagy Voronyinról elejtett dicséret (amelyhez kifejezetten taktikai célból folyamodott) kellő kontaktust teremtett köztük, amely megengedné, hogy áttérjen a találkozás fő témájára. Belekezdett a harmadik körbe: a katonai ügyekhez mindig szívesen folyamodott, ebben erősnek érezte magát. — A fő: átlépni a Dnyeper vonalán. Ha sikerül, tavaszra eljutunk a határhoz...

— A határhoz eljutni nagy dolog, Sztálin elvtárs — felelte Beketov, bár érzése szerint ez a „Sztálin elvtárs" nem volt éppen helyénvaló, de még mindig nem döntötte el, hogy szólítsa őt. — Ez olyan erőt ad, amilyennel még nem rendelkezünk.

— Van itt egy kérdés, Szerjozsa — mondta Sztálin, és közelebb intette Beketovot az asztali lámpához; tehát a „Sztálin elvtárs" nem bántotta, ellenkezőleg. Ráadásul, mint kiszámította, ettől a témától már csak egy karnyújtásra van az, amiről ma Beketovval beszélni akar. — Nem lehetetlen, hogy az év végén találkozom Roosevelttel és Churchill-lel: meg kell beszélni a lényeget, érted, a legfontosabbat. Mit gondolsz, miről folyhat majd a szó?

Azelőtt is értett hozzá, hogy kevés szóval kifejezze a lényeget. Tehát miről is lehet ott szó? Úgy kell felelni, ahogyan ő beszélt: röviden.

— Sok probléma van... — kezdte Beketov, mintha hangosan gondolkodnék.

— Nekem sok nem kell.

— Ha nem sok, hát három.

— Három, az jó — mondta tüstént Sztálin. — Az első? — Kezét az asztalra tette, az állólámpa tövébe. Az éles fényben jól

látszott a kéz háta, melyet fekete szőrszálak nőttek be. — Az első? — ismételte meg követelően.

— Minden a háború befejezésétől függ. Valamennyi probléma. A németek még Novorosszijszkban vannak... Az első: mit kell tenni az ellenség teljes leverésére?

— Igen, ez az első — erősítette meg Sztálin. Természetesen ő is tisztában volt ennek a feladatnak a fontosságával, de Beketovtól kívánta hallani. — A második?

— A határok... Ma természetesen semmilyen határ sem védhet meg, de azért fontos. A határ: pajzs.

— Úgy van, pajzs — helyeselt Sztálin. — És a harmadik? — Nagy igyekezettel begörbítette a középső ujját, és így a másik kettő nehezen tudott egyenes maradni, félig összegörbülve remegtek: a kéz nem volt olyan erős, mint amilyennek látszott.

— Németország sorsa, Európáé, a világé — mondta Beketov. — Egyúttal a brit birodalom és a gyarmatvilág jövője.

— Szóval három? Úgy. Nagyon érdekes.

A beszélgetés mintha csak most kezdődött volna, és Beketov még semmi olyat nem mondott, amit Sztálin amúgy is nem tudott volna, ennek ellenére lelkesen kijelentette: „Nagyon érdekes!" Azt lehetett hinni, hogy a szavak nem annyira a már elhangzottakra vonatkoznak, hanem arra, ami ezután fog elhangzani; Sztálinnak ezt fokozatosan kellett megközelítenie. Megvolt benne a logikus elemzés képessége. Ha sakkozott volna, az állójáték lett volna az erőssége. Nem volt jó szónok, de nyílt vitában logikája erejével le tudott győzni bármilyen tapasztalt ellenfelet. Reménytelen próbálkozás volt érveinek logikájával szembeszállni. Sokkal könnyebben lehetett olyan eszközökkel aratni győzelmet felette, amelyeket rosszakarói „érzelmi eszközöknek" neveztek: nem tudott ellenállni az ellenszenvnek, melynek igazi okait olykor ő maga sem tudta, és a szolgalelkűségnek. Különös, hogy ilyen primitív eszközök mennyire hathattak rá. Ezeknek elsajátításához nem kellett nagy tehetség. A tehetségtelenség képes szembeszállni a tapasztalattal, sőt le is győzheti, ha ennek megvannak a feltételei. És bizonyára megvoltak, magában az emberben.

— És mi lesz a legnehezebb számunkra, Szerjozsa? — Sztálin határozottan kedvvel ejtette ki ezt a nevet; talán visszahozta a

fiatalságát, azt az illúziót keltette, hogy semmi sem változott azóta kettejük viszonyában.

— Gondolom, a határok megtárgyalása — felelte elgondolkozva Beketov.

— Tehát a határok?... Úgy. És mit mondanak erről ott?

— Ott azt mondják, hogy Sztálin új határokat követel cserébe azért, amiért ők nem nyitották meg a második frontot.

Sztálin ettől felvidult.

— Szóval cserébe? Ez a meghatározás!... — Elgondolkozott. — Erről nem is Churchill véleménye a fontos nekünk, hanem Roosevelté. Nem így van?

— De igen, természetesen — helyeselt Beketov. — Roosevelt ellenkezni fog, neki megvannak a maga elvei, mégis ő van legközelebb ahhoz, hogy megértsen minket.

— Meg fog érteni vagy nem? — kérdezte Sztálin úgy, mintha nem csak Roosevelt és Churchill ellenkeznék vele. — Mi sziklaszilárdak leszünk, úgy, mint a Mamaj-dombon.

Beketov azt gondolta: az ő szájából ez nem tréfa. Tud harcolni és megvédeni az álláspontját.

— Mi még? — kérdezte Sztálin.

— Németország,.. A németországi rendszer — felelte Beketov. — Itt erős ütőkártyáink vannak, és ki kell játszanunk őket — tette hozzá kicsit agresszívan. — Megbízható garanciák kellenek arra, hogy egy harmadik hadjárat Oroszország ellen lehetetlenné váljék. Sőt nem csak Oroszország ellen.

— A német kérdés? — Sztálin elgondolkozott. — Az első világháború után semmit sem eszeltek ki.

— Össze kell szedni a germanistákat és ki kell eszelni valamit — felelte Sztálin megjegyzésére Beketov. — Ebben nálunk is világosságot kell teremteni. Mi bizonyára tudjuk, hogy mit akarunk, de hogyan érvényesítsük ezt a kívánságunkat, az előttünk sem egészen világos.

— Nem világos — hagyta rá Sztálin; habár bizonyára nem volt könnyű számára ennyire egyetérteni mindenben Beketovval, de kimondta: „nem világos". Különben azt tartotta, hogy még ha egyetért is beszélgetőtársával, ezt nem kell túlságosan kimutatnia, mert mintegy közvetve arról tanúskodnék, hogy az olyasmit fedezett fel, amit ő nem tudott felfedezni, és ez már

baj, ezért, függetlenül a beszélgetés lényegétől, kevesebb legyen az „igen" és több a „nem". — Mi még?

— Fontos részleteiben látni viszonyunkat az amerikaiakkal: nem csak a véleménykülönbségeket, hanem az egyező véleményeket is. Az utóbbi talán még fontosabb is, mert követeléseinket reálissá teszi. Ha ezt okosan kihasználjuk, észrevehető előnyeink származhatnak belőle. — Beketovnak nem nagyon tetszett ez az „előnyök", olyan kalmárkifejezés, de nem volt ideje mást keresni.

— Milyen kérdés van még?

— A brit birodalom sorsa.

— A gyarmatok? India? — Elképzelésében, mint sok más, vele egykorú emberében, a gyarmatok szinonimája India volt. — Nos, az amerikaiaknak megvannak az okaik, és nekünk is megvannak — mondta Sztálin. Feltámadt benne a vitatkozó kedv, és a gyarmatok kérdése szinte kínálta a lehetőséget: a gyarmatok problémája valamiképpen feltétlen összefügg azzal a másik problémával, amelynek éveket szentelt: a nemzetiségi kérdéssel. — Ez a kérdések kérdése, Szerjozsa... — Elgondolkozott, hogy pontosan megfogalmazza magában az érveket. — Jól érts meg engem — folytatta, még mindig nem szánva rá magát, hogy a lényeget kimondja. Beketov pedig azt gondolta: „Nyilván nem sokszor mondja azt, hogy jól érts meg engem, most pedig ezt mondta; mi ez? A megbecsülés jele, vagy az új idők szele? — Bizonyára elkerülhetetlen, hogy a hatalmat a gyarmatokon a nemzeti burzsoázia örökölje, mindenféle indiai, indokínai és indonéziai burzsoá, és nekünk óhatatlanul dolgunk lesz velük, sőt némelykor segítenünk is kell őket, de hogy csináljuk ezt úgy, hogy a segítségünket ne fordíthassák a kommunisták ellen? Olykor elgondolkozom ezen; nem egyszerű dolog. — Így mondta: „nem egyszerű", és Beketov azt gondolta, hogy valóban nem egyszerű már ma sem, és mennyire nem lesz az holnap! — A brit gyarmatbirodalom természetesen a múlté lesz, és nekünk és Amerikának talán érdekünk, hogy hamarabb elérkezzék ez, de persze különböző okokból. Értsd meg, Szerjozsa, különbözőkből...

— Különböző okokból — bólintott Beketov. — De maga a tárgyalás menete bizonyos lehetőséget ad arra, hogy közvetlen kap-

csolatot keressünk Roosevelttel Churchill megkerülésével. — Sztálinra pillantott, tudni akarta, hogy ő mit gondol erről, de Sztálin hallgatott. — Úgy látom, érdekünkben áll az ilyen kapcsolat...

— Nem fordítva? — mosolygott Sztálin.

— Nem.

— Jól van. — Sztálin felállt, jelezve, hogy a beszélgetés ideje lejárt: a régi megszokás, hogy napját percekre beossza, alakította ki benne ezt az időérzéket, és az órára talán csak azért volt szüksége, hogy a hajnalt az alkonyattól megkülönböztesse. A folyó időt mintha a fülével érzékelte volna. Az idő szakaszait — negyedóra, félóra, óra — tévedhetetlenül meghatározta. — Ma itt feküdtem — mutatott hanyagul a díványra, amelynek gyenge rugói mintha megőrizték volna a testének benyomódott körvonalait; ez a megjegyzése különben azt kellett, hogy éreztesse, semmilyen emberi tulajdonság nem idegen tőle, például az ebéd utáni álom sem egy ilyen ócska és ormótlan díványon, mint ez itt. — Itt feküdtem, és Nyil Travuskin, a fegyvermester jutott az eszembe. Emlékszel, milyen puskákat készített, Szerjozsa? És miből? Vízvezetékcsőből! Megedzette, tükörsimára csiszolta, huzagolta... Milyen ügyes ember volt! És hova lett?

Éjfél elmúlt, amikor Beketov elhagyta a kuncevói nyaralót... Ezen a szeptemberi éjszakán Sztálin valahogy új oldaláról mutatkozott be előtte. Abban, ahogy a diplomácia nagy problémáit elemezte és felszólította Beketovot, hogy ugyanezt tegye, az a kívánsága nyilvánult meg, hogy megismerje a problémákat, eligazodjon köztük. Bizonyára mindig közel állt a diplomáciához, de kívülről nézte, most azonban bevonult mindennapi életébe: tárgyalnia kellett.

A háború kezdeti időszakában kénytelen volt ezzel is foglalkozni (jött Hopkins és beszélni kellett vele), most viszont amolyan szükségletfélévé lett.

Elképzelésében a diplomácia a politika édestestvére volt, a politika pedig életeleme. Kevés azt mondani, hogy a szívén viselte; bizonyos mértékben alkotói szféra volt számára, és elméjének éle magabiztosságából eredt.

... Amikor Szergej Petrovics hazaért, Jekatyerina még ugyan-

ott ült a díványon, vállával a cserépkályhához dőlve, mintha nem is változtatott volna testtartásán azóta, hogy ő itt hagyta.

— Te vagy az? — rebegte.

— Én hát.

— Én pedig... — Elhallgatott, de a ki nem mondott gondolat így is érthető volt: „Én pedig azt képzeltem, minden elölről kezdődik." — Mit csináltál ott?

— Verset hallgattam — mosolygott Szergej Petrovics.

— Mit csináltál? Verset? Komolyan mondod?

— Persze. Igazán verset hallgattam.

Az asszony lélegzése hirtelen hangossá vált.

— Én itt tűkön ülök, ő meg verset hallgat... Uramisten!

Beketov hirtelen megértette: abban, ami neki oly mulatságosnak tetszett, valójában semmi mulatságos nem volt... Attól, hogy neki mulatságosnak tetszett, meg is lehetett volna halni.

— Bocsáss meg, Jekatyerina — szólt, leülve felesége mellé, és a nyugtalanság, amelyet egész éjjel nem érzett, most egyszerre megrohanta, mert szinte a legfőbbet elfelejtette! Sztálin nyilván azt várta, hogy Beketov teljesíti az ígéretét, és még ma meghívja vendégségbe, várta, de hiába várta... Szergej Petrovics hirtelenében nem tudta, mi hagyta cserben: az idegei vagy az emlékezete? Nem, mégiscsak az idegei, amelyek ezen az éjszakán pattanásig feszültek. Csak most értette meg, mennyi erejébe került ez az éjszaka, és mennyire elfáradt. Emlékszik, akkor Sztálin azt mondta neki: „Jegyezd meg, én nem felejtek." És attól, hogy most eszébe jutott ez a mozzanat, a szívére súlyos kő gördült, és nem tudott elfojtani egy sóhajt.

— Csak nem történt olyasmi, amit nem akarsz nekem elmondani? — kérdezte Jekatyerina, igyekezve leküzdeni aggodalmát.

— Nem, minden úgy volt, ahogy mondtam.

— Akkor feküdj le és aludj, az álom mindent legyőz — mondta az asszony.

Grosev úgy gondolta, hogy ezt a beszélgetést Kozsavinnal és Tambijevvel egyszerre kell lefolytatnia.

Kozsavin késett, Grosev fel-alá járkált a szobájában. Tambijev magában mosolygott: a kínai filozófia tanára, ez a ritka tudású ember milyen bizonytalanul, tipegve jár.

— Két utazás, mindkettő felelős — mondta Grosev, amikor Kozsavin végre megérkezett. — Ahogy megállapodtunk: maga, Nyikolaj Markovics, Leningrádba repül Galois-val, igen, csak vele, nem, nem most rögtön, hanem két hét múlva, ha majd a tudósítók Harkovból visszatértek... Maga, Igor Vlagyimirovics, Harkovba megy az egész csoporttal, holnapután indulnak. A csoport vezetője a mi újoncunk: Mihail Konsztantyinovics.

Az, akit „újonc"-nak nevezett, az év elején jött az osztályra. Tambijevhez képest, sőt talán nem is csak hozzá, már tisztes korúnak mondható. A Kuznyeckij Mosztra kerülve sem szakadt el gondolatban a Külkereskedelmi Népbiztosságtól. Még mindig szőrmeárveréseket rendezett, fával megrakott hajókat irányított Hamburgba, ügetőlovakat szállított Angliába, és azzal fenyegetőzött, hogy drágakő-kiállítást rendez Seattle-ben. Amikor megtudta, hogy a sajtóosztályon kereskedőnek nevezik, ezt nem minden büszkeség nélkül fogadta, de ezzel a helyesbítéssel: munkás-paraszt kereskedő. Megjelenésében volt valami régivágású, parasztos, ugyanakkor nemesi. Csapott vállú, köpcös alakjával, kurta, erős karjaival sziklából kinövő, szívós szilfához hasonlított, amelyet se szél, se rohanó ár, se lavina ki nem dönthet. Kiderült, hogy az „újonc" nagy család feje, de ezt csak sejteni lehetett. Amikor a népbiztosság ebédlőjében a teához édes kétszersültet adtak, kabátjából külön e célra hozott, gondosan összehajtott papírlapot húzott elő, belecsomagolta a kétszersültet, és a zsebébe dugta. Valaki érdeklődött, hogy mekkora a gyermek, akinek a kétszersültet szánja, és nagyon elcsodálkozott, amikor megtudta, hogy nem egy gyerek van, de a legfiatalabb is majdnem felnőtt már... Még mindig „újonc"-nak tar-

totta magát a Kuznyeckij Moszton, és félig komolyan, félig tréfásan mondogatta, hogy neki még tanulnia kell a diplomáciát...

Grosev azt mondta: „indulás holnapután" — és forogni kezdett a kerék. Értesítették a tudósítókat, vezérkariak jelentek meg az osztályon, katonai térképek terültek az asztalokra... Igen, a népbiztosság minden látszat szerint civil hivatali asztalaihoz egy időre katonák ültek le, és az osztály olyan képet mutatott, mint egy vezérkari iroda: „Nem, Bjelgorodba nem érdemes, Bjelgorod még tűzövezet. Valahol Volcsanszkban kell fogadni, és autókon..."

Az indulás előestéjén, amikor Tambijev bement az osztályra, a vezérkariak már nem voltak ott, s az osztály dolgozói is szétszéledtek. Csak a fáradhatatlan Grosev hadakozott telefonon a légierők törzsével (az osztálynak tudnia kellett, hogy a repülőgép mikor lesz ott), és Kozsavin ült a térkép előtt.

— A cédula a leningrádi címmel magánál van, Nyikolaj Markovics? — kérdezte Kozsavin. — Adja ide egy pillanatra... Fel akarom írni még egy leningrádi szomszédunk címét. Minden eshetőségre. Ha az elsők nem lennének ott. Így ni... — visszaadta a kis kartonlapot. — Amikor én először jöttem Moszkvába, úgy éreztem, hogy már voltam itt — mondta és elmosolyodott. — Jártam a várost, és minduntalan az az érzésem támadt, hogy én már voltam itt. — Hangosan felnevetett. — Mi okozta, nem emlékszem. Bizonyára a könyvek... — Tambijevre nézett, és az asztali lámpa fénye szinte átitatta a haját, szinte aranylott. — Hát maga hogy van Leningráddal? Ugyanígy?

Oly hirtelen kérdezte ezt, hogy Tambijevnek össze kellett szednie gondolatait. Csakugyan, hogy is van vele?

— Kétségtelenül mindannyian az emlékezetünk rabjai vagyunk. Ezért olyan személyes minden — felelte. — Akár nyár van, akár ősz, én mindig azt a régi januárt látom... És a Csornaját, meg a Mojka-parti házat, a tömeget, amely éjjel-nappal fedetlen fővel állt a ház előtt. Leningrád számomra Puskin.

Kozsavin eloltotta a lámpát, és a haja tüstént fényét vesztette.

— Én ősszel jártam a Mojkához — jegyezte meg bánatosan. — „Van a kora őszidőben..." — szavalta dallamosan, szinte énekelve. — A Névánál valahogy cseng-bong az ősz. Már az augusztusnak ősz illata van. Nincs szebb évszak az ősznél, Pus-

kin csupa ősz, és Csajkovszkij is nagyon jól megérezte ezt. Az Anyegin előjátékában megszólal az ősz témája, és vissza-visszatér az operában, mint egy refrén. Nagyon puskini... Emlékszik?... — és megpróbálta elénekelni, vagy inkább eljátszani, lévén pianista. — Pa-pam, pa-pa-pam...

Aztán elmúlt az éj, a másnap és még egy éj.

Reggel, amikor Tambijev, szokása szerint, elsőnek nyitott be az osztályra, az első, amit látott, Vera Petrovna könnyáztatta arca volt. Fogta a kulcsát, és már menni akart, amikor Vera Petrovna egyik mondata — telefonon beszélt — szinte odaszögezte a kilincshez. A jelekből ítélve, a drót túlsó végén beszélő ember éppolyan kétségbeesett lehetett, Vera Petrovna pedig azt mondta: „Itt még senki sem tudja."

— Történt valami?

— Igen. — Vera Petrovna végigsimított az arcán, és valahogy gyámoltalanul nézett a kezére, nem tudta, hova tegye őket.

— Igor Vlagyimirovics és Mihail Konsztantyinovics az éjjel aknára...

Tambijev kiment a folyosóra, és szorosan becsukta maga mögött az ajtót — mintha az megóvhatná Vera Petrovna iszonyú szavaitól. „Van a kora őszidőben... Van a kora őszidőben..." — csengett emlékezetében Kozsavin hangja. És „Pa-pam, pa-pa-pam..."

Grosev az ablakhoz tolt karosszékben ült, és hasára fonta a kezét.

— Nem emlékszem már, mikor fájt ennyire... Bontsa ki, kérem, azt a port... Nem, víz nélkül is lehet...

Tambijev hallott róla, hogy Grosevet kegyetlen gyomorgörcsök kínozzák, többnyire éjjel, és teljesen letörik, de sohasem volt tanúja, habár Grosev számára a Kuznyeckij Moszt munkát *és* otthont jelentett. Grosev szégyellte a betegségét, úgy vélte, nincs joga másokat terhelni vele. Amikor egy roham leverte a lábáról, minden erejét összeszedve az ajtóhoz vonszolta magát, és belülről bezárta. Az osztályon ilyenkor azt mondták: „Halkabban, Grosev lefeküdt pihenni." Mi váltotta ki ezeket a rohamokat? Egyesek azt mondták, az álmatlanság, mások szerint az idegesség.

Grosev nyelvére hintette a port, és ki akarta nyújtani a lábát,

de a fájdalom megrohanta, és nem bírt elfojtani egy nyögést. Tambijev megpillantotta két kis kezét, melyet most tehetetlenül font a mellére.

— Üljön le. Mindjárt jobban leszek.

Mintha a szíve erőt gyűjtött volna, s lassan felmelegítette a vérét; arca világosabb lett.

— Azon a sztyeppen olyan vaksötét van! — kiáltott fel hirtelen. — Hol vannak a mi aknáink, hol a németekéi, senki sem tudja, nyilván nem is tudhatja. Ó, istenem!... Azt mondják, az a terület ötször cserélt gazdát! Az út ott derékszögben fordul, érti? — és jobb keze mutatóujjával derékszöget rajzolt a bal tenyerére. — Az első autó sofőrje fogta magát, és levágta ezt a sarkot. Ő átjutott, a mögötte haladó pedig felrobbant. A mieink a másodikban ültek... — Kinyújtotta a lábát, majd megint maga alá rántotta, arca szinte fekete lett. — Azt mondják, Kozsavin még élt egy negyedórát, de akkora nagy volt a sebe, hogy elvérzett... És egy percre sem veszítette el az öntudatát. Könyörgött, hogy csináljanak vele valamit... — Grosev a szék karjára támaszkodva megpróbált felállni, de nem volt elég ereje. — Holnap odarepül egy csoport a népbiztosságról. Magá képviseli az osztályt, Nyikolaj Markovics. Tisztelegjen a hamvak előtt...

— Mihail Konsztantyinovics családja tudja?

— Természetesen nem... Értesíteni kell. Lehet, hogy a felesége magukkal akar tartani...

Este elmentek a Mescsanszkajára, valahol a kiállítás közelében állt a Kereskedelmi Népbiztosság nagy lakóháza, Mihail Konsztantyinovics ott lakott.

Útközben egyetlen szót sem ejtettek.

Az autó megállt, célhoz értek.

Kiszálltak. Két lépést tettek és megálltak. Meg kell találni a szükséges szavakat. Kevés szót, és semmiképpen se legyen köztük a legszomorúbb.

A kapu kivilágítatlan, a lépcsőfordulókra is homály borult. Kurta csengetés, nehogy már a csengő megijessze.

— Ki az? — Női hang, észrevehetően fáradt. — Bocsánat, egy pillanat!... Jöjjenek be, kérem. — Az asszonynak vizes a keze: mosott, a nyitott ajtón át látszik a kádban a fehérnemű.

Sotéthajú asszony Rájuk pillantott, és egyszerre mindent megértett A szemében mar megtelepedett a riadalom

— Jojjenek be . . . ide

Megvárta, amíg leulnek, és maga is leult. A szobában csak egy gyenge fényű lámpa égett, és az asszony osszekulcsolt, vizes keze, amelyet elfelejtett megtorulni, tompán fénylett.

Akármilyen kevés szóra van is szukség, ki kell mondani, és a legszörnyubb, hogy az, amit most mondani fognak, nem szabad hogy magában foglalja azt az egy iszonyú szót, és mégsem szabad valótlannak lennie.

— Szerencsétlenség történt Alighanem sebesultek is vannak . . . Hajnalban odarepulunk. Velunk jón?

— Természetesen — felelte az asszony.

Hosszú csend telepult a szobara.

Az asszony semmit sem látó szemmel meredt maga elé.

. . . Reggel a szeles repulotérre, amely már szeptemberiesen sárgállott, kihozták utánuk az újságot.

Az Izvesztyija negyedik hasábja. Száz sor. Ott kell látni gyászkeretben annak az embernek a nevét, akit nemcsak a szívunkben, de tudatunkban is élonek tartunk . . . Az újság kézről kézre járt, csak a sotét kabátos asszonyt kerulte ki, aki magányosan áll oldalt. Milyen éjszakaja volt, hogyan értette azt a néhány szót, amely tegnap elhangzott? . . . Az arca szinte nyugodt, csak a szemében ul rettenet.

Háromórai repulő út Erdok sotétzold tengere s a már learatott mezők sárga tengere.

Még semmi jele nem látszott repulotérnek, amikor a repulőgép már megkezdte a leszállást

Tambijev látta, hogy ezen a sztyeppen mindenkinek jut egy osvény, amely bizonyára nagyon kell az embernek, hogy a gondolataival magára maradhasson. A sotét kabátos asszonynak is jutott egy Amikor visszatért a repulőgéphez, kezében ott volt az újság, Tambijev gondolta, hogy ugyanaz, amelyet Moszkvában nem mutattak meg neki Itt megmutatták .. A sztyepp megóvta az idegen szemektől, majdnem egyedul volt ezen a sztyeppen Ereszd szabadjára a bánatodat és uvolts! . . . De az asszony bánata néma volt, mintha vasra verte volna a szívében.

Aztán kovetkezett a sztyeppi telepulés: macskakoves utcák,

deszkakerítések, alacsony házak a rozsdás bádogtetők alatt, egy téglagyár magas kéménye... És a frissen felásott, laza földön — a szél még nem szárította ki — három koporsó. Kettő beszögezve, egy nyitva... természetellenesen sápadt arc és fénytelen szőke haj... Ha az alvadt vér nem árulkodna az ajkán, azt lehetne hinni, hogy mindjárt szóra nyílik.

Tambijev elővette Kozsavin kártyáját. Igor Vlagyimirovics nyilván izgatott volt abban a pillanatban: a ceruza benyomódott a kartonlapba, és a túloldalon a feljegyzés mintegy megismétlődött. „... Van a kora őszidőben..." — hangzott fel hirtelen Kozsavin hangja.

54

Másnap tértek vissza Moszkvába, de Grosev dolgozószobája üres volt, ami ritkán fordult elő. Grosevet újabb rohama után hazavitték.

Tambijev oda telefonált.

— Ha igaz, csak három nap múlva kelhetek fel, az ügyek pedig, gondolom, nem várnak. Jöjjön el hozzám.

Tambijevnek valaki elmondta, hogy Grosev felesége etnográfus. Ez már egymagában is kicsit egzotikus, a kutatási területe pedig még fokozta az egzotikumot: az amerikai indiánok. Tehát az ősi kínai filozófia és az amerikai indiánok? Érdekes lehet ilyen otthonban megfordulni.

De kiderült, hogy ez az otthon nem tükrözi gazdáinak szenvedélyét. Mintha azt mondta volna: mit nekünk most a kínai filozófia és amerikai indiánok, amikor a tűzvész már betörte az ablaküveget, és a lángok minden pillanatban behatolhatnak?

A háziasszony az alatt a két óra alatt, amelyet Tambijev Grosevnél töltött, semmi jelét sem adta annak, hogy amerikai indiánok is vannak a világon. Lehet, hogy az ismeretség ilyen fokán feleslegesnek tartotta a maga dolgairól beszélni, de Tambijev nem mondhatta, hogy barátságtalanul fogadták volna. Ellenkezőleg, olyan szívélyes fogadtatásban részesült, hogy azt gondolta, főnökének érzelmeit talán könnyebben megítélheti fele-

sége viselkedéséből, akit az egek ura nem „áldott meg" a külügyérek tartózkodásával.

Tehát vékony asszonyka fogadta Tambijevet, csaknem fiatal lánynak látszott, amit hajlékony alakjának köszönhetett. Pillantásából Nyikolaj Markovics együttérzést olvasott ki, mintha meg akarná osztani vele a doni sztyeppen történt tragédiát.

— Andrej Andrejevics kéreti.

A sok fehér ágyneműtől arca a szokottnál fakóbbnak látszott és az ajka is lilább, mint máskor.

— Üljön le oda, Nyikolaj Markovics. Ott jól fogom látni — mutatott az ablakkal szembeni székre. — Tehát visszajöttek...

Lehunyt szemmel hallgatta végig Tambijev rövid beszámolóját.

— Az elaknásított mezőn még nappal is nehéz áthaladni, hát még éjjel? — jegyezte meg, még mindig csukott szemmel. A takarót álláig húzta: borzongott. — Egy nappal azelőtt, hogy ez történt, a népbiztos azt mondja nekem: „Londoni nagykövetségünk megint kéri, hogy engedjük ki hozzájuk Kozsavint..." Nem gondolja, Nyikolaj Markovics, hogy valamiképpen hasonlított a fiatal Gorcsakovra?

Belép a háziasszony, kezében tálca, a tálcán nikkelezett kávéskanna és porcelán csészék, az azonos mintájú kistányéron néhány kétszersült. Az egész olyan ízléses, hogy fel sem tűnik a kínálás szegényessége.

— Bocsásson meg, Nyikolaj Markovics, nem akartam háborgatni, de nincs más megoldás — szól Grosev, kávéját kortyolgatva. — El kell mennie Leningrádba.

— Ha kell, hát kell. De remélem, nem ma.

— Holnapután.

— Holnapután? Ó, az egy egész örökkévalóság!

Grosev kiissza a kávét, felemelkedik, hogy a csészét letehesse az asztalra.

— A népbiztos szerint Galois leningrádi útja a jelenlegi körülmények közt hasznos lenne. — A kávé felmelegítette, arcáról eltűnt a fakóság.

— A jelenlegi körülmények közt?

— Igen. — Grosev szemében enyhe csodálkozás tükröződik. „Hát nem világos?" — mintha azt kérdezné. — Hadd tudja meg

a világ Leningrád példájából is, hogy a határok kérdése nem puszta kitalálás részünkről.

— A moszkvai konferencia prológusa?

— Mondhatja így is — feleli Grosev.

— Gondolja, hogy Galois hangulatot teremthet? — Magában így fogalmazza meg kérdését: „Nem túlozza el Grosev Galois lehetőségeit?"

Grosevet láthatóan felvillanyozza a kérdés.

— Nagyon jó, hogy ezt szóba hozta, Nyikolaj Markovics! — Ahogy a beszélgetésbe belelendül, enyhül a rossz közérzete. — Egész idő alatt ezt akartam mondani, de valahogy nem sikerült... — Elgondolkozott. — Tetszik nekem, hogy a kapcsolata Galois-val bizonyos mértékben személyes jellegű is, ahogy látom, magával mindenféléről elbeszélget. Szerintem ezt fenn kell tartani. Most pedig magáról Galois-ról. Valóban olyan fontos ez a leningrádi utazás, és nem csalódunk-e, amikor azt gondoljuk, hogy most különösen fontos?... Szerintem nem csalódunk. Galois véleménye arról, ami most Oroszországban történik, a nyugat-európai olvasó számára hitelesebb, mint bárki másé. Ráadásul Galois számára Leningrád valami nagyobb ügy... Ha leningrádi útjából könyv születik, a fél világot bejárja.

— Galois már tudja?

— Hogy odamegy? Nem. Megmondhatja neki. Sőt jó, ha maga mondja meg.

Tambijev elhatározta, hogy ezentúl abban az ütemben cselekszik, amelyet Grosev diktál, ezért mihelyt visszament, felhívta Galois-t.

Galois számára a sajtóosztály telefonhívása nem éppen ritka esemény, de a mostani módfelett felizgatta. Máskor talán fontolóra vette volna, hogy megenged-e ilyen sietséget a protokoll, amellett a késedelem sokszor hasznos... Máskor. De most? Hát persze hogy azonnal ott lesz!

Tambijev az órára pillantott, és azt gondolta: ebben a pillanatban Galois is az órájára néz. Ha gyalog jön, akkor a Metropoltól a Kuznyeckij Mosztig húsz perc. Húsz perc rengeteg idő! Húsz perc alatt a fehér feketévé változhat, vagyis az igen nemmé, a leningrádi út egyszerű kirándulássá Moszkva környékére...

Galois a Néva-parti városban született, és már majdnem felnőtt fejjel hagyta el. Ennek a városnak a világa magát Oroszországot testesítette meg számára. Moszkvába érkezése még nem jelentett neki hazatérést, s ha élt benne erős vágy valamire, olyan, amely napról napra üldözte (de még az álom sem jelentett előle menekvést), az a „hűs Néva-partra" való visszatérés vágya volt.

Nyikolaj Markovics még azon elmélkedett, hogy Galois-t most vajon milyen gondolatok foglalkoztatják, amikor kopogás hallatszott — sajátos, kaparászó kopogás —, így csak egy ember kopogtat. Az ajtó kinyílt, és a küszöbön megjelent Galois, lihegve, mint az üldözött.

— Jaj, a szívem, gyorsan adjon inni! — Csillapíthatatlan szomjúsággal ivott, inas nyaka megfeszült, a víz bugyborékolt a torkában. — Úgy rohantam, hogy alig éreztem a földet a lábam alatt... — Hirtelen hahotára fakadt, ok nélkül és boldogan. — Hát megyünk Leningrádba, Nyikolaj Markovics?

Tambijev zavarba jött: Galois kitalálta.

— Én erről nem beszéltem önnek.

— Nem beszélt? Akkor most mondja meg: megyünk?

— Megyünk, Alekszej Alekszejevics.

Galois esetlenül topogott, majd Tambijevhez lépett és kezet nyújtott:

— Köszönöm, nagyon köszönöm!

— Ne nekem köszönje.

— Hát adja át annak, akit illet. Szóval köszönöm. — Leereszkedett egy székre. — Hű, de elfáradtam! És valahogy megbutultam. Biztos a jó hírtől. Bocsásson meg... — Lehunyta a szemét, mintha imádkoznék. — Úristen, de régen vártam ezt a napot! Az odamenetel nyilván nem lesz könnyű, igaz? Éjjel, a frontvonalon át, leszállás a város határában...

— Lehetséges.

Tambijev tudta, ha az út a poklon keresztül vezet, Galois akkor is gondolkodás nélkül indulna.

— Mondja meg, hogy mindenre hajlandó vagyok...

— Már megmondtam.

— Ezt is köszönöm.

Délelőtt tíz tájban szálltak fel.

Derűs nap volt és valahogy rőtarany: ebben az évben korán jött az ősz. Ameddig a szem ellátott, juharfa lángolt, tüzét a magasság sem tudta eloltani, amelyben most a repülőgép haladt.

Délben érkeztek Hvojnajába, és megvárták az éjszakát. Amikor már csak egy félóra volt hátra éjfélig, a repülőgép ismét felszállt. Mintha árok vagy kiszáradt folyó ártere fölött haladt volna: mindkét oldalon tömör erdő. Csak nehogy a repülőgép szárnya fának ütközzön!

Galois a gép farkában ült. ott ugyan erősebb a himbálás, mint az orrában, de elviseli. Hiába mondta Tambijev, a „Messerek" a farkat lövik, Galois kitartott a maga nézete mellett: „nem, a motort". Alant az ólmosfekete víz. Amíg a szárazföld felett repültek, a gép mintha a talaj egyenetlenségeiben keresett volna védelmet, de hogy lesz a víz felett? El lehet rejtőzni ebben az ólmos örvényben? Vagy arra számítanak, hogy a repülőgép annyira egybemosódik a vízzel. hogy sem oldalról, sem lentről nem lehet észrevenni? De a motor zúgása? A hangot nem oltja el a víz. Sőt a tó úgy rezonál, mint az ókori színház nézőtere.

Galois ott hagyta a helyét, és odaült Tambijevhez.

— Az imént arra gondoltam: amikor Oroszországból elutaztunk, én már nem voltam olyan tökfej, és apám megmondhatta nekem: „Alekszej, tisztában vagy vele, mit teszel? Örökre elmégy. Értsd meg: örökre."

Nyilván sokáig fontolgatta ezeket a szavakat, mielőtt kimondta. Úgy látszik, a Ladoga-tó közepe ezen az éjszakán a gyóntatószéke lett.

— Értem, mondtam apámnak, és mégiscsak egy hülye tökfej voltam! Nem fogtam fel ésszel, mit jelent számomra a Névaparti gyermekkorom, mint ahogy, gondolom, ő sem értette. Az ember azt hiszi, hogy kijátszhatja a természetét. Hülyeség! Az emlékezet például... az emlékezet a gyerekkorban olyan, mint egy tiszta papírlap: mindent befogad és örökre megőrzi... Hiába győztem meg magam, hogy megszöktem a gyerekkorom elől. Attól nem lehet elszökni! Ezt éreztem mindig, és ebben a pillanatban jobban, mint valaha...

Tambijevnek erőfeszítésébe kerül, hogy lépést tartson ezekkel a filozófiai gyakorlatokkal. A gyakorlatok rendszerint allegóriák,

és arra hivatottak, hogy álcázzanak valamit, amiről kínos beszélni. Ezeknek a gyakorlatoknak külön kulcsuk van. Megfejtésükhöz meg kell találni a kulcsszót és behelyettesíteni. Például most is... Azt mondja: „gyerekkor", pedig azt kellene mondani: „haza". Helyezd az egyiket a másik helyére, és minden a helyére kerül.

— Talán több ez, mint a gyerekkor?

Galois felkapta a fejét.

— A haza?... Nem volt könnyű gyerekkorom — folytatta komoran. — Nem akarom, hogy jobbnak tartson, mint amilyen valójában vagyok, és felesleges bizonykodnom, de a magam igazolására megmondom... Olyasmit láttam, amit isten őrizz, hogy ön is lásson. Az élet kegyetlenül összetört...

Lám, milyen magasra kellett szállni, hogy ezt elmondja. Másodszor már nem mondja el, mint ahogy ez az éjszaka sem ismétlődik meg.

... A repülőgép földet ért.

Az utolsó félórát sötétben tette meg. Valóban vaksötétben. Hogyan tapogatta ki a földet és találta meg a repülőteret, amely, amint kiderült, a városban volt — egyszerűen csoda: akármilyen pontosak is a műszerek, nem mindenhatók. Illetve mindenhatók, ha van tapasztalat. És egy csepp intuíció — ez feltétlenül kell hozzá.

55

Lábuk alatt a repülőtér gyér fűvel benőtt, köves talaja és szakadatlan ágyúdörgés; igen, ez is a lábuk alatt van, mielőtt az égbolt visszaveri, a földet remegteti meg. Hullámokban görög, mintha a gyomrából törne elő.

Tambijev úgy látja, hogy Galois egészen megdermedt: hol a bizonyíték, hogy ez Leningrád? Hogy fogadhatná el Leningrádnak azt a ködbe vesző felhősort, amely balról rajzolódik ki a távoli villódzások halvány fényénél, s a fák csúcsait, amelyeket a repülőtér szélén láthat az ember, ha megerőlteti a szemét?

A repülőtér mögöttük maradt, és a jelekből ítélve, az autó a városba robogott velük. Láthatták a házakat: sötétek voltak és lakatlannak látszottak.

— Bocsánat, ez milyen utca? — hajolt Galois a sofőrhöz.

— Obuhovi védelem sugárút.

— Azelőtt hogy hívták?

— Azelőtt? Ha agyonüt se tudom.

Galois sóhajt és még feszültebben kémleli a homályt. Villamossín csillan, s a megállóban dermedt villamos.

— És ez az utca?

A sofőr késik a felelettel.

— Alighanem a Marat utca.

— És a régi neve?

A sofőr elbátortalanodik.

— A csuda tudja!

Galois újra sóhajt, és egyre jobban meresztgeti szemét. A bizonytalan homályban széles úttest lapos kövei verik vissza a gyér fényt.

Úgy látszik, valamire ráismert: fészkelődni kezd. Mintegy feleletül nyugtalanságára, légvédelmi ágyúk tüze villan: egy, kettő...

— Nézze, ott az Admiralitás tornya! Uramisten! A Nyevszkij. Álljon meg, az isten szerelmére, álljon meg!

— Itt nem lehet.

— Kérem!...

Az autó megállt.

Galois az út közepén állt. A légvédelmi ágyúk fényei kialudtak. De ő látott, vagy talán meggyőzte magát, hogy lát.

— A Nyevszkij, a Nyevszkij... — rebegte, mint egy imát.

Az autó tovább indult.

— Az Astoriába visz minket?

— Igen, azt parancsolták, hogy az Astoriába.

Az autó a szálloda elé gördült. Galois belerohant a sötétségbe — valahol ott rejtőzött az Izsák-székesegyház —, megállt.

— Minden a régi! Minden a régi!...

A lépcső mint egy erdei ösvény: akár az erdőben, jobbrabalra sötétség. Csak a második emeleten fénylik világosság.

Galois aggódva néz körül: az Astoria ez? Kissé megkopott aranyozású fehér bútorok... Ez a bútor ősidők óta itt áll.

Galois leereszkedik egy karosszékbe — a kabátját elfelejtette levetni —, s a nehéz bársonnyal letakart ágyra mered.

— Ott — bök ujjával valahová a fal felé —, ott van az én Mohovajám, ahol születtem... — Lehunyja szemét, arca bágyadt, a pír eltűnt róla, még rendszerint élénkpiros ajka is elhalványodott. — Elszaladhatnék oda, de hogyan? Belefülelt az éjszakába, ritmikus következetességgel lőtt a tüzérség, mintha a szenvedés perceit számlálná. A német tüzérség. — Tudja, most mire gondoltam? Eltalál egy lövedék, és soha nem látom meg a Mohovaját...

— És ha a Mohovaja után találja el? — nevet Tambijev.

Galois is nevet és az órájára pillant.

— Három óra van még hajnalig. Teljes három óra...

A tüzérség szünet nélkül lő, úgy rémlik, a lövedékek mind közelebb csapódnak be, úgy látszik, a németek az Astoriát is tűz alá vették... De az álom egyre jobban kerülgeti Tambijevet, kerülgeti és hatalmába keríti.

Csak Galois-val nem bír az álom sem. Hajnalban felkelti Tambijevet.

— Nem tudok mit csinálni magammal, gyerünk gyorsan a Mohovajára!

Nem mennek — szinte futnak. Az arramenők megállnak és utánuk néznek: valahogy furcsa ez a futás, nem tudják mire vélni.

— Minden úgy van, ahogy azelőtt — mondja Galois lihegve. — Minden a régi, hát nem csodálatos?

Mindenáron meg akarja győzni magát, hogy minden a régi. A valóságban pedig mintha civilek nem is volnának a városban: gimnasztyorkák és gimnasztyorkák mindenütt... „... Vigyázat, az utcának ezt az oldalát erősebben lövik!" Légvédelmi ágyú a tér közepén, csöve az égre mered. Két lépésre az ágyútól egy asszony burgonyát ás ki.

— Mohovaja! Az én Mohovajám!... Ide, ide!...

Rácsos kerítés mögött több emeletes, masszív ház: ilyeneket építtet a Rosszija biztosító társaság.

— Itt ült a portás!

A régi könnyedséggel szeretne felrepülni a lépcsőn, de lefékezi a lába. Vagy a szíve sem engedi.

Második emelet. A lakás ajtaja nyitva.

— Itt van... — Nem a szokásos előszoba van előttük, hanem inkább hall, amelyből több szoba nyílik. — Itt volt a szalon, ez a gyerekszoba, a papa dolgozószobája, az ebédlő... Hát ez mi? — Az egyik ajtóba kis cédula van bedugva, rajta ákombákom betűkkel: „Varja, kedden itt voltam. Ha élek, szombaton eljövök. — Gleb."

Galois döbbenten néz Tambijevre. Ha valahol másutt pillantja meg ezt a levélkét, talán rá se hederít. De itt, „a papa dolgozószobája" ajtaján...

— Mit gondol, Nyikolaj Markovics, katona írta?

— Munkás is lehet... A Szvetlanából vagy a Putyilovból...?

— A gyárban lakik?

... Lementek. Galois elfáradt, és a szokottnál erősebben húzza a lábát lefelé menet.

— Mondtam, hogy itt ült a portás?

— Mondta.

Az udvaron gyerekek játszanak: az óvoda kijött levegőzni. Galois odasiet hozzájuk.

— Gyerekek, énekeljetek valamit! — kéri. Ez a szentimentalizmus nemigen hasonlít rá.

A gyerekek mosolytalan kíváncsisággal nézik. Kérése talán nekik is szokatlan.

— Énekeljetek!

A gyerekek amúgy is komor arca szigorú kifejezést ölt. Azon a panaszos hangon, amelyen azokban az időkben énekeltek, összevissza rákezdik:

— „Düh éltessen, nemes harag..."

Galois a kerítésbe kapaszkodva áll, minden ereje elhagyta.

— Íme a verduni nevelés! — szólal meg hirtelen, és Tambijev látja, hogy szemét áruló nedvesség fátyolozza. — „Ha élek, szombaton eljövök"... — Valami másról akar beszélni, de nem sikerül. — Meg akarok nézni egy gyárat, amely a védelmet szolgálja. Akár a Putyilov-gyárat. Lehet?

— A Kirovot? Szerintem az közvetlenül a front mellett van

— mondja Nyikolaj Markovics. — A németek legfeljebb három kilométerre lehetnek.

Ugyanazon az úton térnek vissza, amelyen jöttek. De Galois most mindent lát: a katonák sokaságát s a légvédelmi ágyúkat a fák árnyékában, a frissen felfestett figyelmeztetést és a krumplit az ágyú mellett. A visszatérés Pétervárról Leningrádba megtörtént.

— Tehát a gyártól a németekig három kilométer?

— Három.

A gyárból autót küldtek értük: ha a külföldi vendég a Putyilovba kívánkozik, csak tessék.

A német ágyúk pedig könyörtelen következetességgel lőnek. Az autó már a Narvai kapun túl megáll.

— Látják? Ott feljebb. Ha nem is a Nagy Iván, de azért jó magas. Ott a csúcsán a figyelőpont. A gyár is, a németek is jól láthatók.

Nem távcső, hanem a pulkovói teleszkóp.

Mellette szőke hajú lány. Almát eszik.

— Honnan tüzelnek?

— Az írógépgyárból.

— Megnézhetjük?

— Tessék.

— Az ott a Putyilov-gyár? Ahol az a megperzselt fa látszik?

— Igen. Az az öntödénk.

— Az öntöde mögötti mezőn túl, azok ott a németek?

— A németek.

— És onnan lőnek, a romok felől?

— Várja meg a kilövést... Látja? Egy alig észrevehető kis felhő. Most gyorsan forduljon a város felé. Látja azt a kékesszürke füstoszlopot? Szerintem az volt a belövés.

— A lövedék a maga feje felett repül át? — képed el Galois.

A lány beleharap az almába, de az előbbi étvágya nélkül.

— Persze.

Galois sóhajt.

— Hány éves?

— Tizenöt és fél.

— A családja Leningrádban van?

— Apám az öntödében volt. Ráomlott a fal. — A korlátnak támaszkodik. Lenéz: ott a gyár. — Februárban. — Leteszi az almát, már nincs ereje megenni.

A gyár kapuja kitárul, ahogy az autó közeledik, mintha egy szerkezet messziről kinyitná.

Galois kiszáll, riadtan körülnéz.

— Hát ilyen a Putyilov-gyár. Félelmetes.

Igen, így mondta: „Félelmetes." A maga gondolatait adta bele ebbe a szóba. Talán az jutott eszébe, hogy több mint negyed századdal ezelőtt a Putyilov csakugyan félelmetes volt. Az Októberi Forradalom a Putyilov-gyár macskaköves udvarából indult el.

— Galois úr? — nyújtotta felé a kezét az igazgató. — Van szerencsém: Nyikolaj Puzirjov. — Tambijevhez fordult: — Ha tudom, hogy külföldi vendéget fogadok, megborotválkoztam volna... Tegnap mi volt itt nálunk! Ó, uramisten!... Tessék, kérem — ez ismét Galois-nak szólt. — Rágyújt?

Galois felvette a hamutartót: vályú formájú repeszdarab.

— Német lövedék?

— Az öntödeiek találták egy vizeshordóban. Beleesett és egyszerre felforralta az egész műhely teáját.

Galois elmosolyodott a fanyar tréfán.

— Amikor a konvojjal Murmanszkba mentem, a hajó konyháján egy ilyen repesz a fazékba esett.

— Azt mondta, a konvojjal?

— Igen, miért?

Puzirjov arca az izgalomtól elfehéredett.

— Nem, semmi.

De Galois nyugtalan lett.

— Mintha mondani akart volna valamit...

— A feleségem azzal a konvojjal járt — felelte Puzirjov.

Galois elnevette magát, bár a dolog igazán nem volt nagyon szívderítő.

— És mit mondott Madame Puzirjov?

Az igazgató zavarba jött.

— Azt mondta, hogy a nép jobban megért minket.

— Jobban, mint ki? — csapott le a kérdéssel Galois. — Jobban, mint Churchill?

Puzirjov ujjával megfenyegette a vendéget: tréfára akarta fordítani a szót, más megoldás nem volt.

— Nem, Churchillről akkor nem beszéltünk. Egyszóval a nép jobban megért.

Felállt: a „bemelegítő" beszélgetés elhangzott, ideje áttérni a fő témára.

— A peremvonallal kezdjük? — kérdezte.

— Hogyhogy? — Galois-t enyhe nyugtalanság fogta el.

— Szó szerint. Az öntödébe megyünk.

— Épp erre akartam kérni.

— Akkor annál inkább.

Elindultak. Puzirjov a vendégei mellett akart menni, de minduntalan előresietett.

— Az öntöde afféle kiszögellés?

— Igen, mondhatjuk így is.

— És nem lehetett volna az öntödét hátrább vinni?

— Miért? Hátrább vinni annyi, mint mást előretolni. Valakinek elöl is kell lenni, nem?

Galois sóhajtott: Puzirjov szavainak allegorikus értelmét ő is felfogta.

— Igaz.

Végigjárták a műhelyeket.

— Azelőtt is sok nő volt a gyárban?

Puzirjov önkéntelenül körülnézett. A vendég jó megfigyelő: szinte csupa nő mindenütt.

— Dehogy! A Kirov-gyár férfiakra épült. Aztán a háború elején felállították a Kirov-hadosztályt... hej, micsoda emberek mentek el innét! Azok a sokat emlegetett harcok negyvenegyben Lugánál és Puskinónál mind a mieink, a Kirov-gyáriak nevéhez fűződnek! Aztán a repülőgépek keletre mentek, és azokkal is sokan eltávoztak, derekabbnál derekabb emberek! Itt meg az öregek mellé újoncok jöttek, főleg persze nők... És tudja, a nőkben van valami, ami felbecsülhetetlen érték, különösen ezekben a nehéz időkben...

— Mentesek a férfiak hibáitól? — nevetett Galois, de Puzirjov nem vette át a mosolyát.

— Ennél sokkal bonyolultabb itt minden. Kötelességérzet, különféle lelki tulajdonságok... habár a nők ereje kevesebb, mint

a férfiaké, jegyezze meg: a lelkierejük is. Akármilyen könnyen megy is valami egy nőnek, titokban még mindig egy kicsit kevesebb értékűnek érzi magát, és ez nem olyan rossz: szerénység fakad belőle, és ez, ismerje el, nem a legrosszabb emberi tulajdonság. A nőnek kissé hosszabb az útja, mint a férfinak, még meg kell erősödnie a saját szemében is. Ez részben pszichológiai probléma, és szerintem ezzel is törődni kell . . .

Tambijev kezdettől fogva érdeklődéssel hallgatta Puzirjovot, Galois figyelme pedig egyre fokozódott. Ami ebben az üzemben a háborús évek alatt történt, rányitotta a szemét olyasmire, ami lehetővé tette, hogy meglássa az emberben azt, ami mások előtt rejtve volt.

Az öntőműhely lilás homállyal és a kemencék tüzének villogásával fogadta őket.

— Vigyázz! — Csak a hangjából tűnt ki, hogy nő, de hány éves? A sötétség és a vastag koromréteg mindent eltakart. A nyitott ajtón át beáradó halvány fényben úgy látszott, mintha a földes padló nagy részét felásták, majd újra betemették volna, csak a ledöngölésre nem maradt idő.

— Becsapódás?

— Igen. Tegnap este történt.

— Megúszták?

Csend.

— Temető is van az üzemben . . .

Galois megfordul: a homályból ránéző szempár pillája meg se rebben.

— Valaki a társnői közül . . .?

Csend van, csak a kemencében égő tűz sistergése hallatszik.

— Mondd meg neki, Liza — Puzirjov név szerint ismer itt mindenkit. — No?

— Mit mondjak? Hidd el, igazgató elvtárs, elegem van. Semmihez sincs kedvem . . .

— Figyelj ide, Liza, talán jó lenne egy kicsit pihenned? Eredj át az übéhez, mondd, hogy én kérem . . .

— Nem kell. Itt maradok a többiekkel. — Szeme, ahogy a homályból előbukkant, el is tűnik.

De Puzirjov már nem tud továbbmenni.

— Ez az oka — pillant a felásott földre. — Akkorát rob-

bant... minden tótágast állt tőle. Még ha a csontokat összeszedjük is, mit ér?... Csak járkál a sötétben és sír... — Belekiált a homályba: — Pjotr Tyimofejevics, hol vagy?... Hívjátok ide Kolesznyikovot. Mondja meg az übében, hogy Lizát utalják be! — Galois-ra pillant: — Hát így állunk; egy férfi könnyebben megbirkózik a bajjal, ugye? — A műhely végébe vezeti a vendégeket. Jókora lyuk van a falban, úgy látszik, a lövedék ott tört be. — Látják? Még csak nem is mező, csak egy üres grund. Azon túl vannak a németek. Csakugyan a német ágyúk csöve előtt kovácsoljuk a fegyvert, és a németek is tudják ezt... — Téglákat keresgél, összerakja és leül, mintegy felszólítva a vendégeket, hogy ugyanezt tegyék.

Odajön Kolesznyikov is. A kemence mellől, még nem ért rá levenni a védőszemüvegét.

— Pjotr Tyimofejevics, mi van Lizavetával?

Kolesznyikov nem szól. Le akarja venni a szemüveget, de kormos kezére pillantva csak legyint.

— Azt kérdezem, mi van Lizavetával?

— Hát... a barátnője is ott volt a tegnapi áldozatok között. Az a kis Rimma, aki mindig csíkos trikóban járt, kis matróznak hívtuk. Egy repesz... akkorka, mint egy tízkopekes... A túlsó sarokban lapátolta a sittet. A kis matróz rábukott a sittre, és nem mozdult. Megfordították... Érthetetlen. Semmi sérülés, de nem lélegzik... Végül észrevettük azt a parányi sebet... Liza teljesen magánkívül van, szinte megállás nélkül sír... Üdülőbe? Az üdülő nem minden betegségre jó.

56

Puzirjov elővette a zsebóráját, vastag, vésett fedelű óra volt, kicsit horpadt. Látszott, hogy az igazgató büszke az órájára.

— Tegnap hétkor kezdték lőni a gyárat. — Megnyomott egy kis gombot, mire az óra kelletlenül kinyílt, mutatóujjával felemelte a fedelét, és a számlapra pillantott. — Még negyven percnyi csendünk van.

Galois leült az alacsony kőkorlát szélére, és Tambijevet maga mellé ültette.

— A nők nem mennek le az óvóhelyre?

— Nem mindig mehetnek — felelte Puzirjov. — Van, amikor a kemencék nem engedik.

A mező, amely most a szétrombolt fal nyílásában elébük tárult, sötétnek látszott, kevés fű nőtt rajta, s a tűz azt sem kímélte meg. Egy kis fenyőfa állt ott, csúcsát látszott, hogy éles repesz vitte el. Távolabb romba dőlt téglacsűr körvonalai látszottak, üzemanyagot tárolhattak benne, mert a tégla antracitfeketére égett. A fenyőről egy szarka szállt fel, öreg madár, nehezen emelte ormótlan testét, és átröppent a téglafalra, majd visszatért; hogy maradhatott meg a mezőn, amelyet az ágyútűz keresztül-kasul pásztázott?

— Azt mondják, a fronton a bekerítés puszta említése is hipnotizálóan hat a fiatal katonákra — jegyezte meg Puzirjov. — A történelem is ugyanezt tanúsítja: a körülzártság híre az ostromlottak közt nem ritkán keltett pánikot. Itt nálunk másként történt, habár a szokottnál jóval súlyosabb ostromot élünk át. Teljes blokád. A gyárban egyszerre elaludt a villany, elapadt a víz és vele a meleg is. Bevallom, amikor a víz elment, egy pillanatra elvesztettük a fejünket: víz nélkül egy gyár képtelen működni. Csöveket fektettünk le az öbölhöz, és szivattyúzni kezdtünk, de vajon elég lesz-e ez a víz, amikor a gyárra gyújtóbombák hullanak?... Végre jött a hó, de még mennyi esett, egyetlen műhely sem égett le... De a legfőbb persze a kenyér. A hadi kommunizmus korszakának volt egy jelszava: Az éhség csontkezével akarnak megfojtani minket. Nohát a jelszó az jelszó. Amíg csak jelszó volt, valahogy nem fogtuk fel, sőt talán titokban túlzónak hittük: a csontkezével! De most átéreztük az egész baljós értelmét... Már ebben az egyben — a munkásoknak napi negyed kiló, mindenki másnak tizenöt deka — sokan a véget látták... Élesztőből kezdtünk levest főzni. Azt mondtuk rá, hogy leves, de szinte csak üres víz volt, az embert becsaphattuk vele, de a halál ravaszabb... — Ismét felpattintotta az óráját. — Nehogy a német eltalálja a világsajtót az öntödében — intett kifelé. — Szóval temető keletkezett a gyárban, amikor áttértünk ezekre a blokád-fejadagokra. Aztán a németek bevet-

ték Urickot, és közvetlen irányzással lőtték a gyárat. Olyan pontosan és módszeresen, hogy nem lehetett kétségünk: tudják, mit jelent ez a gyár... Bizonyára voltak itt is, akik feladták volna a várost és kiszolgáltatták volna az ellenségnek. Gondolom, lehettek, habár én ilyeneket nem ismerek. És most képzeljük el: itt voltak ezek a tizenöt dekás adagok, az éhhalál kilátása. Mégsem voltak hitszegők?... Ha voltak is, elenyészően kevesen lehettek, abban, ami Leningrád világa, a legerősebb nagyítóval sem lehetett meglátni őket. A város lelki atmoszférája nem lett volna ilyen megbízható, ha nem vasszilárd elveken nyugszik. Melyek ezek az elvek? Mindjárt megmondom önnek, de ne gondolja, hogy ez afféle betanult szöveg, én gondolkoztam rajta. Persze, ha a szomszéd háza ég és az enyém is ég, a régi sérelmeket félretesszük. No és a leningrádi lokálpatriotizmus mindig nagy erő volt. De még ha ezek a tulajdonságok az emberekben sokkal erősebbek volnának is, ilyen körülmények között nem sokat segítettek volna. Tehát valami nagyobb erő vezérelte az embereket, ami, ne féljünk a szótól, hőstettre indította őket, ami annyi erőt öntött beléjük, amennyi még soha nem volt, és ebben az életben talán nem is lesz... Mi ez a mindenható érzés? Két szóval: annak az átérzése, hogy hiszünk valami igazságos dologban. Annak az átérzése, hogy nincs igazabb ügy annál, ami most az életünk ügye. Ami örök, ami szent!...

Még nem is hallották a robbanásokat, amikor mintha erős szél rázta volna meg a tető vaslemezét — elkezdődött az ágyúzás. A föld nyögött, morajlott, dübörgött, majd egy lövedék a gyár közelében csapódott be. Azután egy második. Majd üvegcsörömpölés hallatszott. „Ez már a gyárat találta!" — kiáltotta valaki a sötétben. Aztán egymás után hullottak a lövedékek a mezőre. Füst és por szaga szállt.

— No, ezúttal megúsztuk — mondta Puzirjov. — A téglafal résén kinézett: a megnyomorodott fenyőfán megjelent a szarka. — A szarka visszajött, tehát valóban vége.

Arca, amely az imént akkora feszültséget tükrözött, egyszerre felderült, úgy tetszett, elmúlt mindaz a keserve, ami felgyűlt benne ezekben a hónapokban.

— Higgyék el, alighogy elküldtük a mieinket az Urálon túlra, egymás után jöttek a levelek: vigyetek vissza Leningrádba!

Igen, a körülzárt, éhező, fagyos Leningrádba. Azt mondhatná erre: hogy hiszen nem a gyárról volt szó ezekben a levelekben, hanem a városról, a kettő nem ugyanaz. De éppen hogy a gyárról, mi több, az öntödéről, amely Leningrád peremvonala lett, és ahol ma is vér folyik. Itt van például Kolesznyikov ...

— Megfigyeltem, hogy nem veszi le a szemüvegét — jegyezte meg az éles szemű vendég.

— Helyesen figyelte meg.

— Miért?

— Mert szem nélkül tért vissza — felelte Puzirjov. — A félszeme ottmaradt — mutatott ki a mezőre. — És hova tért vissza? Az öntödébe. A szemüvegét csak akkor veszi le, ha idejön, hogy egy pillantást vessen a mezőre. Nézi a félszemével, és azt mondja: „Úgy látszik a német megint csépelni fog bennünket."

Kimentek az öntödéből. A felhők a szokottnál fehérebbnek látszottak a kék égen, s a szeptemberien száraz és szeptemberien aranyló levegő körülölelte őket.

— Igazgató elvtárs! Ez a Tyimofejevics lerohant a beutalóval! Úristen, kinek van most kedve üdülni?

Hát ilyen az a szempár, amelyik az öntöde félhomályában csak egy pillanatra villant fel. Világosszürke, kicsit kékes. S az egész lány is valahogy kékesen áttetsző, szinte átjár rajta a levegő. Csak világosszőke haja ragyog fényesen.

— Az a kis Rimma mostanában jött hozzánk, vagy már a télen is itt volt? — kérdezte Puzirjov.

— Itt volt — felelte a lány és az ajka megremegett. — Emlékeznie kell rá, mindig matróztrikóban járt, télen-nyáron! A télen, amikor ágynak dőltem, ő hozott vissza az életbe ... Mindig azt mondtam neki: „Rimka, te csak maradj mindig mellettem!" De hát megóvhatunk valakit, ha máshogy van megírva a sors könyvében? ...

A lány elment, s a hallgatás hosszúra nyúlt. Galois törte meg:

— Ugye, azt mondta: nem voltak hitszegők. — Érdekes, hogy Puzirjov hosszú elbeszélésében éppen erre figyelt fel.

— Igen, ezt mondtam.

— De hiszen Leningrád nemcsak a Sztrájkok útja, hanem a Nyevszkij és a Kamenoosztrovszkij is, ott pedig nem a Putyilov és a Szvetlana munkásai laktak, hanem hivatalnokok és keres-

kedőfélék ... Tegyük fel, hogy ezek az emberek már nincsenek meg, de a gyerekeik? Én a mindenható szkepszis szellemében nevelkedtem, amit az igazi intellektus nagy vívmányának tartok. Ezért engedtessék meg azt kérdezzem: ők is, e régi pétervári gyermekei, beleolvadtak a leningrádi tömbbe, és nem rontották meg gyémántkeménységét?

— Igaz, erre nem gondoltam — vallotta be Puzirjov; Galois kérdése váratlanul érte. — De talán jellemző, hogy nem gondoltam rá! Tehát az élet nem adott okot ilyen gondolatokra.

— Lehet, hogy igaza van — helyeselt váratlanul Galois. — Csak azt akartam mondani, nemcsak a forradalmár Pétervár létezett, hanem az ellenforradalmár Pétervár is, ezért nekem még be kell bizonyítani, hogy a Nyevszkijen, a Kamenoosztrovszkijon, a Palota rakparton, a Lityejnaján, a Szadovaján és a Kurocsnaján s a nekem oly kedves Manyezsnaján ésatöbbi, ésatöbbi, csupa forradalmár lakott ... Hogy viselkedtek, akik ébren és álmukban, és nemcsak tizennyolcban, hanem tudtommal jóval később is egyvalamit kívántak igazán: a szovjethatalom bukását? Ők hogy viselkedtek, amikor a legnagyobb mértékben kedvező helyzet alakult ki vágyaik megvalósulására?

Nem ingatta meg Puzirjovot, de ugyancsak zavarba hozta.

— Én nem tudok ilyesmiről, ámbár elismerem, hogy létezhetett, no de milyen méretű? — Figyelmesen nézett Galois-ra. — Ha olyan számottevő lett volna, mint ahogyan ön képzeli, kétségtelenül tudnék róla ...

— Tehát a Manyezsnaja is felvette a szovjet állampolgárságot? — nevetett Galois.

— Így is felfoghatja — helyeselt Puzirjov örömmel. — Ha jól tudom, még itt marad egy darabig Leningrádban, hát ellenőrizzen le.

— Ön régi pétervári, ugye? — nézett rá Galois.

— Eléggé.

— Akkor tudnia kell ... Itt mindenki ismeri egymást! Mit mond önnek ez a név: Tol Alekszandr Nyikolajevics?

Puzirjov elmosolyodott: Galois célba talált!

— Persze hogy ismerem, de nem Alekszandr Nyikolajevics, hanem Dmitrij Alekszandrovics és építész. De ne gondolja, hogy csak én vagyok ilyen jól tájékozott Leningrádban: Tolt min-

denki ismeri... Mármint Dmitrij Alekszandrovicsot. Nem tévedett ön? Dmitrij.

— Nem tévedhettem. Hány éves az ön Tolja?

— Hát, mi leningrádiak jó tíz évvel megelőztük az időt. Ha negyvennek látszik, akkor harminc. Tehát harminc.

— Az én Tolom úgy ötven körül járhat. Akkor csak a fia lehet. De jó lenne összetalálkoznunk! Mit gondol?

— Ezt én csak a blokád utánra ígérhetem. Addig bajosan!

— Miért? Hallomásból ismeri vagy személyesen?

— Személyesen.

— Munkakapcsolat? Ő is gyárat igazgat?

— Nem gyárat. A Ladogán a jégutat.

— Tol? A jégutat?

— Igen. Negyvenegy decemberében a mi autóink ott dolgoztak, Dmitrij Alekszandrovics pedig a jégen állt, lámpával.

Galois hosszan nézett Puzirjovra.

— Megismétlem a kérésemet: nagyon szeretnék találkozni vele.

Azzal elváltak. Galois egész úton, amíg az autó az Astoriához ért, azt ismételgette:

— Hallottak ilyet: „a jégen állt, lámpával..."?

57

Este, amikor Tambijev bekopogott Galois-hoz, sötétben találta.

— Alszik, Alekszej Alekszejevics?

— Nem, dehogy. Hogy tudnék aludni?

Tambijev tétovázott: maradjon-e vagy elmenjen?

— Azon gondolkodom: az éhség nemcsak éhség, hanem apátia is. Ez az állandó ágyúzás és a közelállók halála... a napról napra bekövetkező halál közönyt szül a halállal szemben. Azt mondják, a trójai faló csak mese. Ez az apátia a trójai faló, amelyet az ellenség láthatatlanul becsempészett az ostromlott városba, nem?

— Nem akarja, hogy elmenjünk a Nyári-kertbe? Hiszen itt van a közelben. És a Mars-mező meg a Palota rakpart, és a Sándor-emlékoszlop és a Bronzlovas. No?

Galois elhúzta a száját:

— Tudja, Kolja, engem most nem a Sándor oszlopa érdekel.

Tambijev egyedül indult el. Közben arra gondolt: valóban nem a Sándor oszlopa az érdekes. Eszébe jutott a kartonlap, amelyet Kozsavin adott neki Harkovba menetele előtt. „Sztrájkok útja." Hol is van az? Ez a zsebében levő lap ha nem is igazolvány, de az éjjeli őrjárattól megóvja. Ment és mint egy verset mondogatta: „Sztrájkok útja, Sztrájkok útja." Vagy másfél órát ment, amíg odaért, és akkor vette észre, hogy ugyanott van, ahonnan délután elindult: a Kirov-gyárnál. Ekkor váratlanul felötlött benne: az lehetetlen, hogy Kozsavin a Narvai kapun túl lakott volna! Az a Kozsavin, akit ő titokban arisztokratának tartott, de legalábbis nyevszkiji dandynek ... És a ház sem hasonlít ahhoz, amilyennek Kozsavin otthonát elképzelte: egyemeletes típusház, pontosan olyan, mint a tőle jobbra és balra levők.

— Bocsánat, Kozsavinék lakása itt van?

— Igen. Nem tévedett.

— Ön talán Klavgyija Nyikolajevna?

— Ez is helyes ... — Az asszony kíváncsian pillantott a kartonlapra, megsejtette, hogy Kozsavin kezeírása. — Igortól jön? Levelet nem hozott tőle?

— Nem.

— Kár. A hónap eleje óta várom. Késik. Úgy látszik, elvitte az amerikaiakat megnézni az orosz háborút ... A munkatársa, ugye? Persze, hiszen az egyenruhája is olyan, mint Igoré.

— De hiszen ön nem volt itt, amikor Igor hazalátogatott.

— Nem, a lányomnál laktam, de a szomszédok elmondták.

— Igor itt lakott?

— Mellettem. Egyszerre kaptuk, még nagyapa életében. Gyári lakás.

— Gyárit mondott?

— Természetesen. Meg akarja nézni? Jöjjön be.

— Nem, igazán ...

— Ne restelkedjék: rend van. Igort most Moszkvából nem csalogathatom ide, de a nagymama talán visszajön ... A kulcs nálam van.

Tambijev követte. Úgy érezte, a ház többet mond el az emberről, mint amennyit maga az ember. Talán a ház elmondja, amit az ember elhallgatott.

— Ide tessék. Itt minden úgy van, mint amikor itt laktak. — Hirtelen ránézett Tambijevre, mintha rajta akarná kapni valamin. — Furcsa: idejön valaki, és ő még egy levelet sem küldött... Itt az egész dinasztia! — mutatott a komód feletti falra. — Az ott balról a nagyapa. Ő még Putyilov idejében kezdte. Mellette Vlagyimir, Igor apja, ő is putyilovi proletár, amott meg Igorka... megismeri?

Tambijev alig bírt elfojtani egy sóhajtást: hogy lehet, hogy ő ezt nem tudta?... De akkor honnan eredt Kozsavin arisztokratikus lénye, az az öröklöttnek tetsző jólneveltsége, az a könnyed pedánssága és eleganciája, ahogy a ruháját viselni tudta? Meg a kitűnő angolsága, csöppet sem iskolás beszédkészsége? És a zongorázás, sőt improvizációs tehetség? Mindaz, ami különböző emberekkel ugyanazt mondatta: Van benne valami Gorcsakovból!

Ez a Gorcsakov a Sztrájkok útjáról származott, és a nagyapja, apja putyilovi proletár... Holott ezen a falon legalább három nemzedéknyi entellektüel fényképeinek kellene lógni. Nem feltétlenül kékvérűeknek, de régi értelmiségieknek. Vagy ennek is Leningrád a magyarázata? Ennek a városnak a világa, a levegője, a fénye, a palotái és székesegyházai, a rakpartjai és a hídjai... Elég, ha ebben a városban él valaki, s ez a sok szépség, ami itt van, beleplántálódik s lényévé válik?... Azért a család sem lehetett akármilyen. Régi orosz munkáscsalád, tagjai közt autodidakta filozófusok és versfaragók, akik a könyvek szeretetén nőttek fel...

— Hol volt? — Galois most sem aludt. Kötött sapka volt a fején, amit mindenüvé magával vitt. Tambijev megfigyelte, hogy még nyáron is fázik a feje. — Mire észbe kaptam, már eltűnt. Egyedül akart lenni? Vallja be, hogy igen.

— Megkerestem Kozsavinék házát, ő leningrádi volt.

Galois nyugtalankodni kezdett.

— Hát van magának lelkiismerete? Igazán engem is elvihetett volna!

— Azt hittem, hogy fáradt. Messze van.

— Csak nem Carszkoje Szelóban?

— Nem. A Sztrájkok útján.

— Hol? — Galois megrázta a fejét, a sapka félrecsúszott; nagyon mulatságos volt ebben a rózsaszínű gyerek-hósapkában.

— A Sztrájok útján, a Narvai kapun túl.

— De hiszen az egészen a Putyilovkánál van! Ott lakott?

— Igen. És régi Putyilov-gyári munkáscsaládból származik.

Galois hallgat: értelme most ezt a gondolatot gyúrja, kitartóan.

— Volt benne valami kifejezetten pétervári választékosság. Valaki a fiatal Gorcsakovhoz hasonlította, szerintem, nagyon találóan.

— Nahát, ez engem is váratlanul ért... — Csak most érezte meg fején az esetlen sapkát, lekapta és gyorsan bedugta a párna alá. — Egy órával ezelőtt itt volt a barátom: Tol Alekszandr Nyikolajevics. Tanító az Ohtán. Nagyon mulatságos figura... afféle Csehov-hős! Képzelje, lakkcipőben és kamásliban! — Tol lábbelije homéroszi kacajra fakasztotta. — Nahát, micsoda bogarai vannak az embereknek! — mondta elnézően, mintha az imént nem ő dugta volna a párna alá a maga fura kötött sapkáját.

— Talán nincs neki más — mondta Tambijev szigorúan. — Ez Leningrád.

Galois szája tátva maradt.

— Bocsásson meg, az istenért, nem gondoltam rá... — rebegte erőlködve; valóban mintha megmerevedett volna az ajka. — Lám, bocsánatot is kértem, pedig talán nem kellett volna...

— Miért nem kellett volna?

— Azért, mert Szasa Tol burzsuj, ahogy önök mondják.

— Hogyhogy?

— Hát... ha nem is burzsuj, de burzsuj fia. Az apja az én apám üzlettársa volt a Kínai-Keleti Vasútnál... Szóval holnap elviszem önt hozzá, az iskolába. Mellesleg, valami csoda folytán sikerült megőriznie a grafikai gyűjteményét. És ami szintén nagyon érdekes: a régi lakásukban laknak, ugyanott, ahol a vasúttársaság részvényesei szoktak volt összegyűlni, és ahol többször is megfordult... mit gondol, ki? Vitte! Igen, ő patro-

nálta Tolékat és az apámat... Különben a fia, Dmitrij Alekszandrovics meglehetősen ismert személyiség...

— Tehát Puzirjovtól őróluk érdeklődött?

— Igen. El kell jönnie velem hozzá. Ugye, eljön?

Tambijev megígérte. Galois nem véletlenül hozakodott elő a grafikai gyűjteménnyel: mindenáron be akarta mutatni Tambijevnek a Tol családot. De nem kellett nagyon győzködni: Nyikolaj Markovicsot is érdekelték. Hátha az otthonuk valami eddig ismeretlen részét tárja fel a város világának, s egyúttal bepillanthat Galois régi életébe?

58

Másnap reggel Alekszandr Tol maga jött el Galois-ért. Nyikolaj Markovics hórihorgas, őszhajú férfit pillantott meg, aki valóban kamáslit viselt talpallóval, csak a talpalló túl bő volt és elállt.

— Szása, ez itt Tambijev, akinek a szerencsét köszönhetem, hogy veled találkoztam — mutatta be őket egymásnak Galois. — — Mit ráncolja a homlokát, Nyikolaj Markovics, hiszen igazat mondtam.

Tol köszönt és nyomban hátratette a kezét, amely olyan vörös volt, mintha csak az imént húzta volna ki a szappanos vízből, miután egy halom ruhát kimosott.

— Meghívtam Alekszej Alekszejevicset, hogy látogassa meg az iskolánkat. Nagyon lekötelezne... Szóval tiszteljen meg...

— Hagyd ezeket a kínai szertartásaidat, Szása! — háborgott Galois. — „Tiszteljen meg!"... Én már mindent elmondtam Nyikolaj Markovicsnak, és ő örömmel beleegyezett. Gyerünk!

Autóba ültek, és az utcák, mint egy kint felejtett könyv lapjai a szélben, sebesen peregtek el a szemük előtt.

— Mondd, Szása, nem megy a fejembe: a szüleink miért nem laktak a saját házukban? — kérdezte hirtelen Galois.

Tol vörös tenyerével megérintette fehér gallérját, és csak miután meggyőződött róla, hogy a helyén van, válaszolt:

— Tudod, ez azokban a félig tőkés, félig alkalmazott körökben, amelybe a szüleink tartoztak, valahogy maradi dolognak számított. A saját ház gúzsba köti az energiát. Amellett nem is olyan kényelmes, mint azok a házak, amelyeket már a század elején építettek, és amelyekkel például a Kamenoosztrovszkij van beépítve és részben a te Mohovajád is...

— Lehet, hogy igazad van, habár amit mondasz, némi kiegészítésre szorul.

— Mondd csak.

— Az öregeink ugyan burzsujok voltak, de koruk gyermekei, mégpedig okos gyermekei, akik megértették az idők szavát, és nem kérkedtek a burzsoá mivoltukkal. Ezért még ha milliókra becsülték is a tőkéjüket, bérházban laktak vagy legföljebb társasházban, mint például a miénk.

— De van itt még egy probléma, amit nem szeretnék mellőzni... A mi szüleink kivételes emberek voltak Oroszországban. Orosz felfogás szerint németek, még ha igaziból svédek voltak is vagy finnek vagy franciák. Alekszej Mihajlovics cár alatt mint „csupaszképűeket" a folyón túlra telepítették őket. A Kamenoosztrovszkij éppen a folyón túl volt és sajátos a levegője.

— Huszadik századi levegő?

— Így is mondhatjuk.

Galois nevetett: vagy a barátja okfejtése mulattatta, vagy valami más jutott eszébe, amin nevetnie kellett.

— Egyet mondj meg nekem még, Szása. De ne alakoskodj: mikor tetted közhírré, hogy az apád burzsuj?

Tol elnézően mosolygott: az Alekszej Galois bogarai!... Azelőtt is ilyen fura ötletei voltak. Most mit mondjon neki?

— Miért hallgatsz?

— A harmincas években én már nem féltem, Aljosa. — Tol még mindig elnézően mosolygott.

— Addig viszont a hideg futkározott a hátadon?

— Az is előfordult, de most már minden a múlté... — Tol önkéntelenül az ablakhoz hajolt: az autó lassított. — Megérkeztünk. Ez a mi iskolánk.

Ebben a pillanatban robbanás hallatszott, valahol egészen a

közelben csapott be egy lövedék; az iskola nyilván nem volt messze a német állásoktól.

Tol megvárta, amíg vendégei kiszállnak az autóból, és egy poros nyárfa alá terelte — mintha az a fácska megvédhetné őket a lövedékektől.

Ott állnak a fa árnyékában, szemben az iskolával.

Új városrész volt, Galois nem ismerte, de a német tüzérség csúnyán tönkretette: az iskolát összevissza hasogatták a repeszek, az ablakok zömét furnérlappal szegezték be, a tetőn, amennyire látni lehetett, folt hátán folt.

— Négy belövés — mondta Tol. — Az utolsó ezen a tavaszon az iskolaudvart érte. — Még egyre az iskolát nézte, mintha az, amire most visszaemlékezik, még sohasem jutott volna az eszébe. — Ez egyike azoknak az iskoláinknak, amelyekben egész idő alatt volt tanítás.

— Azon a télen is? — kérdezte Galois. Játékos hangulatát mintha elfújták volna.

— Azon a télen is — erősítette meg Tol, és Galois-ra pillantott: megérti-e? — Egyetlen napig sem szünetelt a tanítás. Sok gyerekünk apja a Leningrád körüli lövészárkokban van. Már aki él. Az anyák a gyárakban ... Azon a télen az óvóhelyre költöztünk, és ott folytattuk a tanítást. Lebontottunk egy fészert, másutt egy kerítést, vagy egy öreg házat szedtünk szét, és befűtöttünk a tetőfedő bádogból összeeszkábált kályhákba. A gyerekeket az iskolában etettük, ahogy tudtuk. Azon a télen úgy tanultak, mint még soha. De a pszichikumukban olyan változás ment végbe, amit még meg kell értenünk: magukba zárkóztak, hallgataggá váltak. Az átéltek egyszeriben felnőtté érlelték őket.

— És a gyerekek közül ... sokan meghaltak? — kérdezte Galois.

— Egy sem — felelte Tol. — Tanítók igen, gyerekek nem.

Tol elöl ment. Válla meggörnyedt, mintha szavainak súlya nyomta volna le. De Galois pillantásában is, amellyel a barátjára nézett, szokatlanul aggodalmas figyelem látszott és egy icipicit ünnepélyes tisztelet.

Bementek az iskolába. A szünet még messze volt. Az egyik ajtó mögött csikorogva kopogott a kréta a táblán.

— Alekszandr Nyikolajevics, hogy ma milyen elegáns! —

Egy lány bukkant elő, mintegy a föld alól, és ahogy jött, el is tűnt: talán tanítónő, talán úttörővezető.

— Erre tessék, ez az én osztályom! — Tol kinyitott egy ajtót, és beengedte a vendégeket. Az ablakok meszelt téglával voltak berakva, csak a felső részük maradt szabadon, s azon keresztül poros napsugár vetődött a tanterem falára: Puskinnak Brjullovtól származó portréjára. Az iskolai festő, aki a másolatot készítette, túl sok okkert rakott fel, amitől a költő oldalszakálla a napfényben majdnem pirosnak látszott.

— Mindjárt megmutatom... szerintem felbecsülhetetlen érték — mondta Tol. Egy kis kulccsal kinyitotta a sarokban álló szekrényt, és egy mappát vett elő. — Titkos „zárja" van... egy pillanat. — Hosszú ujjaival kioldozta a zsinórt. — Abban, ahogy a gyerekek látják, a rémületük mellett benne van, bocsánat a szóért, a bosszúszomj...

Galois kinyitotta a mappát, és szinte megdermedt: gyerekek rajzai voltak benne. Rajzok, amelyek a színek és arányok tekintetében gyermekiek voltak, de tartalmuk korántsem az. A tartalmukban benne volt az a nem gyermeki céltudatosság és hallgatagság, amelyről Tol beszélt.

A rajzokon ott volt Leningrád. De nem volt halál, jóllehet a gyerekek kétségtelenül látták a halált. Ellenben düh és megvetés volt rajtuk, az ellenség és a halál megvetése, következésképpen az erő tudata. A rajzokon szerepelt a Vörös Hadsereg is: gyalogosok, harckocsizók, pilóták, mindnek a sapkáján vörös csillag. Voltak a rajzok közt iskolai jelenetek is, sok gyerek és tanítók, utóbbiak többnyire idősek, bánatos és jóságos arcúak.

— Sok tanító elesett?

— Sok. Főleg a népfelkelők közt, egyik a pulkovói magaslatokon, a másik Kingiszeppnél. Néhányan pedig egyszerűen éhen haltak. De voltak olyanok is, akik később haltak meg, amikor már könnyebb lett; úgy látszik, már megtelepedett bennük a halál.

Keresztülmentek a tornatermen: a gyerekek épp a bordásfalon tornásztak.

— Ezek a felső osztályosaink — magyarázta Tol, látható büszkeséggel nézve rájuk. — Illetve most lettek felsősök — helyesbített. — De már azon a télen is elég nagyok voltak ahhoz, hogy

mindenre emlékezzenek... — Egy kötött kabátos fiú felé nyújtotta a kezét. — Gyertek velünk, gyerekek, segítsetek... Te is, Nyina — mondta egy majdnem kopaszra nyírt kislánynak, aki nyilván betegség után tért vissza, és a haja még nem nőtt ki. A kislány felvette a gerendáról a fejkendőjét: szégyellte a lenyírt haját.

— Kszana, gyere! — kiáltott a barátnőjének, aki éppen a bordásfalhoz közeledett. — Gyere, gyere!

Tol örült, hogy sikerült megmozgatnia a gyerekeket, ámbár még mindig félénkek voltak.

Egy kőlépcsőhöz mentek, amely a pincébe vitt, és egy kötött kabátos fiú bátran belerohant a sötétségbe, hogy a villanyt felkattintsa. Felgyulladt egy gyermeköklönyi villanykörte. Legyek lepték el, de a gyerekeket ez nem zavarta.

Nyirkos, alacsony pince volt (kinyújtott kézzel el lehetett érni a mennyezetét) és teljesen ablaktalan; valamikor voltak ablakai, de befalazták őket. Úgy festett az egész, mint egy tágas kripta és azzá is változhatott, ha egy bomba belecsap. De a gyerekek nem voltak ilyen komor hangulatban. Odagyűltek a vaskályha köré, amely azoknak a „burzsujkáknak" a mintájára készült, amelyek a forradalom hajnalán voltak divatban, és visszaemlékeztek a blokádban eltöltött télre.

— Azzal kezdődött, hogy a villamosok leálltak, és először jöttem gyalog az iskolába — mondta a kötött kabátos fiú. — A Néva túlsó partján lakom. Ha nem lett volna olyan hóvihar, még csak hagyján, de a száraz hó úgy vágott szembe, hogy az ember csak hiszi, hogy halad, de a valóságban egy lépést sem jut előre... De nem tudtam iskola nélkül meglenni. Ha abbahagyom az iskolába járást, meghalok, gondoltam. Egyszer hat órát álltam sorban kenyérért, és csontig fagytam. Hazamentem és lefeküdtem. Akkor rémület fogott el: végem van, gondoltam... De elmúlt a nap, és felkeltem: ide kell jönnöm, itt helyrejövök. Felkeltem és eljöttem. Azaz dehogy jöttem: másztam!

— A kályha volt a menekvésünk! — mondta Nyina. Fejéről a kis kendőt levette, most nem törődött vele, hogy úgy meg van nyírva. — A tanítónk ügyelt, hogy mindig égjen a tűz; neki volt a legjobb helye, a kályhaajtó előtt. De jó hely volt a cső alatt is, csak ahhoz, hogy elfoglalhasd, jó korán kellett jönnöd. Akármi-

lyen tüzes volt is a kályha, meleget csak annak adott, aki mellette ült vagy állt. Már a második sorban ülők vacogtak. Kabátban és sapkában ültünk, és akkor se húztuk le a kesztyűnket, ha írtunk.

— Nekem az volt a feladatom, hogy erre a lámpára ügyeljek — mondta Kszana, a petróleumlámpára mutatva; nevetséges, hasas bádoglámpa volt, a tetején vastag üveg. — Nekem kellett az olajat tölteni és a kanócot jól körülvágni. Amikor hullottak a lövedékek, elsőnek a lámpánk kezdett reszketni. Mi már mind megnyugodtunk, de ő még mindig reszketett, szegény... — Szemét lesütve beszélt, és egyre a jobb lábát nézte, amelyet kihúzott a cipőjéből, felemelte, ujjait megmozgatta, és ismét visszadugta. Nem minden kacérság nélkül csinálta: formás kis lába volt, és ezt ő is tudta. — Egyszer felborult a lámpa, és az olaj kis híján kifolyt. Bejött a pedellus néni és megmondta, hogy a lövedék az utca túloldalán csapott be.

— A lövészárokban még rosszabb volt — mondta egy zsokésapkás fiú, aki eddig hallgatott. — Majdnem állandó géppuskatűzben kellett ásni... Azért nem iszkoltunk el mi se! És ez így ment huszonöt napig! A legjobb barátom ott maradt... Genyának hívták, majdnem két méter magas volt! Száznyolcvan biztosan. Idősebb nálam, Nyina, te emlékszel rá! — fordult a lenyírt hajú lányhoz, aki szégyellős részvéttel bólintott. — A magassága volt a veszte, száznyolcvan centit nem könnyű elrejteni... A lövészárkokat megástuk, és a németek ott állnak előttük mind a mai napig.

— Hát ez minden, amit mutathattunk — mondta Tol, amikor visszatértek az autóhoz.

— Eleget mutattatok — felelte Galois. Az autó köré gyűlt gyerekek közt ismét fölfedezte a kötött kabátos fiút. — Válaszolnál egy kérdésemre? — kérdezte tőle.

— Ha tudok...

— Mondd meg nekem... — Galois arcán látszott, régóta várja az alkalmat, hogy feladja ezt a kérdést egy szovjet iskolásgyereknek —, hiszel te a szövetségesek jóakaratában?

A fiú zavartan huzigálta a kabátját.

— Fontos, hogy én erről mit gondolok? — kérdezte.

— Nagyon fontos.

A gyerek mintegy fázósan összehúzta magát. Látszott, hogy nem szívesen válaszol.

— Néha hiszek . . .

— Néha — ismételte meg Galois.

— Igen, néha — erősítette meg a fiú nekibátorodva. — Amikor az angolok elsüllyesztették a Bismarckot, akkor hittem.

Galois felkacagott, hosszú karjával átfonta a fiú keskeny vállát.

— Nagyon jól feleltél! Derék fiú vagy!

Ez a válasz nemcsak Galois-t vidította fel: Alekszandr Nyikolajevics, akit barátja kérdése ugyancsak elkomorított, szintén felderült.

— Most pedig hozzám jöttök, ugye? — kérdezte Tol. — Megmutatom önnek, Nyikolaj Markovics, a grafikai gyűjteményemet.

— Már megmondtuk, hogy elfogadjuk a meghívásodat — felelte nyomban Galois; nyilván meg akarta előzni Tambijev esetleges elutasítását.

— Ön megmondta, én nem — nevetett Tambijev.

— No, ezt nem vártam öntől! Alekszandr Nyikolajevics a tanúm . . . — rontott rá Galois.

De a tapintatos Tol nem volt ilyen erélyes.

— Azt reméltem, hogy Nyikolaj Markovics nem mond nemet, ha meghívom.

— Nem is — jelentette ki Tambijev.

59

Volt valami ebben a házban abból a stílusból, amelyet a század elején kaptak fel a gyorsan növekvő orosz városok. Az ilyen házak szorosan álltak egymás mellett, nyilván kevés volt a hely a földön, és mint a megkelt kovász, kidagadtak a teknőből — ezért voltak a házaknak keskeny ablakaik, ajtaik, s a házaknak maguknak is keskeny csípőjük volt, mint annak a menyecskének,

aki szemre formás, csak egy hibája van: nehezen szül. És mégis szép volt a ház, habár fél évszázad elmúlt, amióta megépült, de modernnek látszott. Ez a modernség mindenekelőtt az anyagokban rejlett: egyszerű kő és sötétre pácolt fa hozzá, nemes ízléssel készült mozaikok a homlokzatokon és színes ablakok a lépcsőházakban.

— Íme a férfikolostorunk — szólt Tol, miközben a rózsás homályban (a nap a túlsó oldalról sütött, és a színes ablak kevés világosságot adott) kitapogatta az ajtó zárát. — Vajon itthon van-e? — csöngetett be egyúttal, nem annyira azért, hogy a fia nyisson ajtót, hanem hogy figyelmeztesse: vendégek jönnek.

A csengetésre senki sem válaszolt, és Tol, elővéve a kulcskarikát, kinyitotta az ajtót.

— Nem titkolom, hogy egész reggel takarítottam, de távolról sem mindent tudtam elvégezni — jegyezte meg, és lámpát gyújtott.

Egy kerek fogason vörös rókával bélelt fekete szövetkabát lógott, sok pudos bunda, amelyben, akár egy családi bölcsőben, meggyűlt a meleg, és elképzelhetően egy egész Tol dinasztia nőtt fel.

Az előszoba hosszú volt, és mindkét oldalán könyvespolcok sorakoztak, eltakarva a falat a mennyezettől a padlóig.

— Szentségtörésnek tartom a könyveket kirakni az előszobába, de kénytelen voltam, különben magam kerülök ki ide — mondta Tol, észrevéve, hogy a könyvespolcok felkeltették a vendégek figyelmét. — Engem kielégítenek a lakásom méretei, de a könyvek más véleményen vannak. — Beléptek abba a szobába, amely régen a szalon lehetett. Mintha szélütés érte volna ezt az otthont, és minden egyszerre megbénult volna ott, ahol állt: a fél tucat szék és a fotelok, a dívány és a félig szétfoszlott zöld posztójú kártyaasztal; csak a nagy állóóra számlálta tovább a huszadik század derekán is az órákat és perceket.

— Ahogy megláttam ezt a kártyaasztalt, mindent világosan magam előtt látok — szólt Galois, és enyhe részvéttel megsimította az asztal foszlott posztóját. — Itt ültek, akár az összeesküvők! Külsőleg békés kártyázás folyt. Valójában szó sem volt játékról: dolgoztak! De még milyen szenvedélyesen! Kabát nélkül, mellényben. Csak apám nem vetette le a kabátját, mint aki-

nek nem mindegy, hogy a háziasszony milyen szemmel néz rá. Kabátban nem látszottak annyira alakjának fogyatékosságai. Az alatt a hat óra alatt, amíg az asztalnál ültek, korszakalkotó dolgok történtek, noha a beavatatlan ember észre sem vette, mi történik. A tipikus kártyás kifejezéseket, mint „ön hív, kolléga", „passzolok", „fölveszem", „a magáé", olyasmikkel tűzdelték meg, aminek nem sok kapcsolata volt a kártyával: „Mazut", „Fenyő", sőt „Héjdeszka" és „Gömbfa". Megbocsáss, Szása, de a ti házatok, éppúgy, mint a miénk, a zöld posztón állt, vagy nem?

De Galois visszaemlékezése nem gyújtotta fel barátja képzeletét, mi több, untatta — mindjárt elásítja magát.

— Elnézem Alekszandr Nyikolajevicsot, és nem hiszek a szemeimnek — fordult hirtelen Galois Tambijevhez. — Tanító! El tudnám képzelni bankigazgatónak, fakitermelő tröszt elnökének, vagy akár a donyeci antracit gazdájának, de tanítónak?! Ehhez nem volt elég fantáziám. Hogy egy ilyen ház a vállalkozó szellemével, kombinációs készségével, kifejezetten gazdasági beállítottságával egy tanítót nemzzen! Ismertem Nyikolaj Szamojlovicsot. Tudom, milyen kemény keze volt. És ez a cápa egyszer csak, ne sértődj meg, egy szelíd kis delfint nemzett. Olyan rendellenesség, amilyet a természet nem ismer... — Észrevette barátja elmélázó arckifejezését. — Most is az iskoládra gondolsz?

— Képzeld el, az iskolámra gondolok — vallotta be Tol elpirulva. — És hogy miért vetettem el mindent, ami ennek a háznak a hagyománya volt. Nem azért, mert más szelek fújtak; az fogott meg, ami a tanító és a gyerekek kapcsolatának lényege. Sőt a gyerekek lényege. Odajön hozzám egy elsős kislány, és azt mondja: „Alekszandr Nyikolajevics, képzelje: ideröpül ma hozzám a három kis rókám, és azt mondják: »Mama, gyere vissza hozzánk!«" A józan ész szempontjából a kicsinek nyilván több van egy kerékkel. Valójában pedig nekem hiányzik egy kerekem, ha felnőtt fejjel ennyire elfelejthettem, hogy milyen a gyerekkor világa. Az a világ, amelybe a gyereket a fantáziája költözteti át. Ennek egyébként semmi köze sincs a felnőtt ember fantáziájához: a felnőtt, még ha a fantázia hatalmába adja is magát, sem szakad el a földtől. A gyerek ellenben teljesen el-

szakad tőle. Ezért, amikor a kislány azt mondja nekem, hogy a gyerekei szárnyas kis rókák formájában hívják, azt kell felelnem: „Repülj csak a gyerekeidhez, kicsim. Az ilyen kis rókákat nem szabad egyedül hagyni." Ha értésére adnám, hogy kételkedem szárnyas kicsinyei létezésében, akkor nem értjük meg egymást se ma, se holnap...

Amíg beszél, Tambijev arra gondol, hogy vajon mi megy végbe Galois lelkében, miközben Tol előadását hallgatja a kis első osztályosról és a szárnyas kis rókákról. Nem azt gondolja-e, hogy Tol is olyan lett, mint ez a kis elsős? És elképesztőnek tartja, hogy a Tolok, az ő vállalkozó szellemükkel, meggazdagodási vágyukkal, egy ilyen szelíd kis „delfint" nemzettek?... Végeredményben nem is csak a Tolokról van szó. Ha abból a világból nézzük Alekszandr Nyikolajevicsot, amelyben Galois még most is él, nyilván azt vizsgáljuk a Tolok leszármazottjában, hogy milyen reális értékeket tud teremteni. Mi lehetne Tol abban a világban? Textil-, bútor-, búza- vagy gyufamágnás. És mivé lett? Bátor képzelgővé. A háború véget ér, jönnek a hétköznapok. Ha majd az ember helyét az életben az a képessége szabja meg, hogy olyan értékeket hoz létre, amelyekre az embereknek szükségük van, hogy mutatkozik be Tol?... Igaz, itt a legfőbb érték a gyermek. A gyermekek, akiket Tol nevel, és beléjük oltja a maga naiv ábrándozását. De éppen ez nem teszi-e az embert erősebbé a mi kegyetlen világunkban?...

— Ez ő! — Alekszandr Nyikolajevics arca felderült. — Ha csönget, azonnal tudom, hogy ő!

Dmitrij Tol lépett be.

Az ember akaratlanul azt gondolja: íme a Tol dinasztia elkorcsosulásának folyamata! Mit gondolhat most Galois? A vasmarkú, araszos vállú öreg Tol, Alekszandr, ő még csak megjárja, de ez itt... Hogy lehet ilyen kopasz, hiszen minden Tol dús hajú! És ez a vörösség, nem a haja vörös, hiszen nincs is haja, hanem a bőre, és ez az alacsony, vézna termet. Bár úgy szorít kezet, mintha azt akarná mondani: azért van itt erő!

— Bocsássák meg, hogy elkéstem, nem számoltam a villamossal. — Apjára nézett: — Persze, még nem kínáltad meg a vendégeidet?... Akkor én kimegyek a konyhába, nekem egy kicsit gyorsabban megy...

— Dmitrij Alekszandrovics városépítő mérnök? — Galois égett a kíváncsiságtól, egy pillanat alatt száz kérdés állt készen benne. — Nyikolaj Markovics azt mondja: Tol ismert név! — tette hozzá kacsintva.

— Lehetséges — bólintott az idősebbik Tol.

Galois sóhajtott: nem lehetett tudni, hogy a reménytelenség vagy a megkönnyebbülés sóhaja volt-e ez.

— De most nem annyira az építés ideje járja, mint a romoké, ugye?

— Én ehhez nemigen értek — tért ki a válasz elől Alekszandr Nyikolajevics. — Gyima, ő más kérdés.

— Ő másként gondolkozik?

Tol elmosolyodott.

— Gyima, hallod a beszélgetésünket? Te másként gondolkodsz?

— Hogy is mondjam? — hallatta szavát a konyhából az ifjabbik Tol. — Erre nem tudok ilyen gyorsan válaszolni.

— A családja nincs Leningrádban? — kérdezte Galois suttogva.

— Nincs. A Volgánál vannak, a gyárral.

— Gyerekek? — az ifjabbik Tol határozottan érdekelte Galois-t.

— Egy kislány. Tizenegy éves.

— Ő pedig harminc?

— Harminckettő.

— Mit tud csinálni az ember harminckét éves koráig?

— Sokat, ha nagyon akarja — nevetett Tol. Kicsit kínosan érezte magát, és tudtára akarta adni barátjának, hogy a fiáról csaknem mindent elmondott. — Gyima, mennyire vagy?

— Készen. A dolgozószobában terítettem.

— Ha ott, hát ott. — Tol felállt. — Fáradjanak be... Amit az isten adott...

— Erre a szobára talán még jobban emlékszem! — ujjongott fel Galois. — Egy Szperanszkij-portré lógott itt, ugye?

Az idősebbik Tol szája széles mosolyra húzódott.

— Igen, apám szerette Szperanszkijt.

— Itt meg a Donyec-medence térképe, ugye?

— Igen. Most is megvan, de átköltözött egy szekrénybe.

— Ez a fénykép is itt állt az íróasztalon — mutatott Galois egy faragott keretbe helyezett női arcképre.

— A mama — bólintott Alekszandr Nyikolajevics. — Más nincs, Aljosa?

Galois még egyszer végigpillantott a szobán.

— A lámpa!... A papa lámpája! — Az íróasztalhoz ugrott, és felkapta a súlyos bronzlámpát. — Emlékszem hát!

A házigazda ugyanolyan boldog volt, mint a vendége.

— Apád, mielőtt elutazott, fél Petrográdot megajándékozta — mondta az idősebbik Tol. — Nekünk a hellén vázákat szánta, amelyek az előszobátokban álltak, de a mama ezt a lámpát választotta, minek nekünk a görög edények, nem olyan világot élünk... Gyújtsd meg, Gyima, hadd világítson.

Felgyúlt a lámpa, és aranysárga fénye a bronz csillogásával fokozva ráterült az asztalra, amely kék szegélyű fehér abrosszal volt leterítve.

Tolék boldogok voltak, hogy ezekben a mostani, Leningrád számára több mint súlyos időkben vendégeket fogadhatnak, feltehetik az asztalra a régi fajansz vajtartót, egy jókora darab lyukacsos sajtot, egy kis rúd konzervkolbászt, friss barna kenyeret szelhetnek és teát főzhetnek.

— Nahát, valósággal burzsuj módra éltek itt! Ilyen bőséget még nem láttunk Leningrádban! — ujjongott Galois. — Ugye, Nyikolaj Markovics?

Galois evett és dicsérte a sajtot és a kolbászt és az ifjabb Tol által főzött teát. Dicsérgetés közben mulatságosan mozgatta ritkás szemöldökét. „Ne hagyjon hazugságban, Nyikolaj Markovics, ugye, jó ízű?" — „Minden nagyon jó" — erősítette meg Tambijev, és szidta magát, amiért magától nem mondta.

— Hopp, ez tizennyolcban nem volt itt! — kiáltott fel Galois, egy papírlapra mutatva, amelyen valamilyen ceruzával rajzolt építmény látszott. — Mi ez: római fürdő vagy görög amfiteátrum?

— Ez a Kresztovszkij-szigeten épülő stadion terve.

Galois keskeny ajka mozgásba jött, habár már befejezte az evést.

— Bocsánat, mikor készült ez a terv?

— A terv régi, a stadiont már a háború előtt elkezdték építeni, és most újra hozzáfogtak.

Galois felállt, és a falhoz lépve, figyelmesen megszemlélte a rajzot, nem mulasztotta el elolvasni a magyarázó feliratokat sem.

— Bocsánat a szóért, de nem ábránd ez? — szegezte vizenyős szemét az ifjabb Tolra. — És ha a németek behatolnak Leningrádba?

— A németek nem fognak behatolni Leningrádba — hangzott a válasz, és a téma ezzel ki is volt merítve. Galois nyomban megértette ezt, amiről az újabb kérdése is tanúskodott:

— Hát ez mi? Csak nem Peterhof?

— De, Peterhof. Az újjáépítési terv — magyarázta nyugodtan Dmitrij.

— De hát... Peterhofban a németek vannak. Elvégre megtörténhetik, hogy nem mennek el! — nevetett Galois.

Az ifjabb Tol is elmosolyodott, most először.

— Elmennek. El kell menniük — fogalmazta meg pontosabban.

Galois kérdéseiben, Tambijev úgy érezte, volt bizonyos kategorikusság, mint ahogy — bár más előjellel — Dmitrij Tol feleleteiben is. Aligha kerülhették volna el a nyílt vitát, ha Galois észbe nem kap és idejében békésebb húrokat nem penget. Amit, meg kell adni, nagyon elegánsan tett.

— Nem mehetnénk el ezt a stadiont megnézni? Szerintem érdekes lenne, ugye, Nyikolaj Markovics?

Tambijev beleegyezően bólintott.

A fiú az apjára nézett.

— Elmehetünk...

Galois felállt, régi barátja felé fordult, és ugyanabban a hangnemben szólalt meg, ahogy a napot elkezdte:

— Nyikolaj Markoviccsal együtt végtelenül hálásak vagyunk neked mindazért, amit tettél értünk. És önnek is köszönjük a mai vendéglátást és a holnapi kalauzolást — fordult az ifjabb Tolhoz. — Most pedig hadd köszönjünk el...

Megbeszélték, hogy másnap reggel tizenegy órakor találkoznak a Rossi utcában.

60

Azt a két órát, ami az alvásig hátra volt, Galois — mint Tambijev feltételezte — bizonyára az elmúlt nap jegyzőkönyvbe vételére akarja felhasználni. Mi volna a legjellemzőbb feljegyezni való? Az idősebb Tol sorsa, tehát Galois sorsa is, ha tizennyolc emlékezetes napján apjával együtt át nem lépi a vörös Oroszország határát — igaz, hogy zsebében a szovjetek kormányának engedélyével, ám ez az engedély csak legalizálta azt a lépést, amely más körülmények között illegális lett volna. Tol tehát nem követte Galois-t, Oroszországban maradt, hogy ma értésére adja barátjának, mi lett volna vele, ha nem hagyja el Oroszországot. Tehát, mi lett volna vele? Feltehető, hogy Tol éppen kicsit különc és melák ember lévén szerencsésebb volt másoknál a legújabb orosz történelem éles fordulóiban. De Tol sorsa nem a sikerre épült, hanem valami másra, ami állandó és örök. Tol sorsa és a fiáé, aki szintén ő, de nyilván megéri még a hatvanas-hetvenes éveket, amikor az apja talán már nem lesz...

De mi szabja meg az eredményét ennek a párviadalnak? Az élet létráján elfoglalt helyzet, a lehetőség, hogy mások sorsára hasson, a jólét, vagy egyik sem, hanem az a megfoghatatlan, hatalmas valami, ami az olyan emberben, mint Galois, irigységet kelthet? Csakugyan, van-e benne irigység, és ha van, akkor mit irigyel? Persze hogy nem azt, hogy Tol lélekkel látja el a szárnyas kis rókákat, még csak nem is azt, hogy Alekszandr Tolnak van egy Dmitrij Tolja. Nem ezt. Helyesebben: nemcsak ezt, hanem azt, hogy van az embernek egy világa, a mérhetetlenül nagy világ része, amelyet hazájának nevezhet. Ha lehet az emberben valami elégedettségféle azzal, amit átélt és tett, akkor csakis ez az egy: nem vétettél az emberek hazának nevezett közössége ellen. Ezzel a közösséggel együtt győztél minden vészen, és hű maradtál hozzá.

Ez Tol nagy előnye, és ez ellen nincs mit felhozni. Ez az az erő, amelyet képvisel, és amely őt képviseli. Tol Oroszországgal együtt járta végig tövises útját, osztozott városa keserves sorsában. Ez a keresztje, de ez a boldogsága is. Ez az, ami neki

megvan, Galois-nak nincs. De Galois érzi-e a hiányát? Igen, a mai nap jegyzőkönyvében, amely most készül az Astoria sarokszobájában, ott szerepel ez a nevezetes sor: hol van a bibliai út, amely a tékozló fiút visszaviszi atyja házába? Kívánja-e a fiú a visszatérést, és ha igen, milyennek látja?

Reggel a Rossi utca sarkán állították le az autót, és gyalog indultak tovább. Aztán mint egy álomban: a levegő süvíteni, csikorogni kezdett, s a kövezett úttest mintha kettéhasadt volna. Olyan váratlanul és olyan veszélyes közelségben, hogy még az ösztönnek sem volt ideje működni. Szerencsére a lövedék nem robbant fel. Az úttest szétvált és befogadta, mintha előre felkészült volna rá, hogy elkapja és ne hagyja felrobbanni.

— Nagyapáink ilyen esetben azt mondanák: burokban születtem — suttogta Galois rekedten, lehajolva az aknához.

— Nem korán idézi még ezt a közmondást? — mosolygott Tambijev.

— Úgy gondolja, nem a kellő alkalom?

— Egyszerűen úgy érzem, hogy a nagyapák még várnának.

Akármilyen szerencsés kimenetelű volt is ez az eset, derekasan ráijesztett Galois-ra. Egész idő alatt, amíg az autó, amelyen rajta és Tambijeven kívül Dmitrij Tol is helyet foglalt, a Kresztovszkij-szigetre robogott, mintha folyton azt akarta volna mondani: „Az ördög vigye el, egy órával ezelőtt kis híján a másvilágra repültem." Hangulata, úgy látszik, átragadt a fiatal Tolra is: egész úton alig szólt.

— Itt még mindig kémények vannak a házakon, mint Londonban — jegyezte meg Galois.

— Igen, pedig már ideje lenne ezzel is felhagyni — felelte Tol. Tambijev megfigyelte, hogy bár nyugodt jóindulattal beszél Galois-val, de különösebb tiszteletet nem tanúsít iránta.

Behajtottak a szigetre, és hirtelen megérezték, hogy a szorongatott leningrádi föld legszélén járnak. Váratlanul szeles, nyirkos idő fogadta őket. A szürke vízből kiemelkedtek a leendő stadion homokdombjai. Ha ezek a dombok nem alkottak volna olyan szabályos ellipszist, talán nem is nézik emberi kéz munkájának, olyan ősinek látszottak a méretei. Pedig emberek hozták létre, még mielőtt az első lövedék a városra hullott volna, hogy most a jövőt testesítse meg számára. Nehéz megmondani,

hogy a városnak mikor lesz szüksége és milyen mértékben lesz szüksége rá, de most szimbólum kellett neki. A puszta tudat, hogy az építészek tovább dolgoznak a stadion tervén, erőt öntött az emberekbe. Megszállottak voltak ezek az építészek? Mi tudjuk, hogy azok voltak. És az egyikük most itt volt.

Ha igaz az, hogy a törpe azért kerüli el a Himaláját, nehogy még törpébbnek lássék, a mi ismerősünk igazán érthetetlenül viselkedett. Mintha épp azért jött volna el ezekhez a gigászi dombokhoz, hogy az erejét megmutassa.

— Ön ott nálunk azt mondta: „A németek Leningrád előtt vannak" — szólalt meg, a szürkés dombokat nézegetve. — Ezt csak így lehetett érteni: „A németek Leningrád előtt vannak, és maguk úgy viselkednek, mintha nem volnának itt. Más szóval, a hitük a józan ész elvetésén alapszik. Ez fanatizmus, amely, mint minden fanatizmus, értelmetlen." Nem akarom azt mondani, hogy az érveiből hiányzik a logika, de ezek az érvek nem számolnak egy aprósággal: a mai orosz ember pszichológiájával, aki számára a „józan ész" fogalma nem mindig pozitív... De nem akarok szószaporító lenni. Azt, amit most itt lát, a háború megállította, a többi csak a tervrajzokon látható. A tervezést nem hagytuk abba egy napra sem. Még azon a télen sem, amikor a villany kialudt, megrepedtek a vízcsövek és a kenyérjegyünkön ez a szám állt: 125 gramm. És előkerültek a szánkók, amelyeken a hozzátartozóink hulláját szállítottuk, akik nem bírták ki a Leningrádra zúdult csapásokat... Az én fejadagom sem volt nagyobb, de ez a munka is segített.

— Ez mentette meg?

— Kétségtelenül... Tudja, ahhoz, hogy az ember belsőleg össze tudja szedni magát, az kell, hogy ne hagyja el a kötelességérzet. Ismertem egy asszonyt, aki felkészült a halálra, végrendeletet írt és mindenről intézkedett. Az egyetlen, ami az élethez kötötte, a hatéves kislánya volt, de a kislány el volt látva az üzemi óvodában. Szóval az asszony felkészült a halálra, még ki is számította, hogy mikor következik be. Az az ember, aki hozzászokik a halál gondolatához, mindenkinél előbb hal meg. Ezért nem lehetetlen, hogy meg is halt volna azon a napon, amelyet megjósolt, ha el nem jön hozzá az apja, aki az utca túloldalán lakott, ez pedig abban az időben sokszor nagyon messze

volt. Amit mondott, néhány szóba belefért: Szégyelld magad, gyereked van, nem hagyhatod magára. Nyilván éppen ezek voltak a szükséges szavak, amelyek életben tarthatták a halálra készülő asszonyt. Neki a kislánya, nekem ez itt — mutatott fel a dombokra. — Különben, nem csak ez . . .

— Hát még mi? — kérdezte Galois.

— Mindegyikünknek megvolt a posztja, egyiknek a háztetőn, a másiknak a patronált gyárban, a harmadiknak a Ladoga jegén . . .

— Önnek?

— Az én helyem éppen a Ladogán volt, igaz, hogy nem sokáig. Negyvenegy decemberében . . . és mit tudtunk a Ladogáról negyvenegy novemberében? Keveset. Kevesebbet, mint kellett! Pedig tudnunk kellett volna, hogy milyen szilárd a jég a kis és nagy mélységekben, és milyen fontos a jég szilárdsága szempontjából a szél és a hőmérséklet . . . Volt ott mindenféle ember: hidrológusok és útépítő mérnökök és egyszerű városi alkalmazottak. Biztos akadt volna hely egy tervezőmérnöknek is, de én fogtam egy lámpát, és a többiekkel együtt kimentem az útvonalra. Ha jól emlékszem, álltak ott lámpával a kezükben a Kirov Színház művészei közül is, meg műtörténészek az Orosz Múzeumból, sőt jelen volt a Puskin-emlékmúzeum is! . . . Könnyű azt mondani: fogtam egy lámpát! Harminc kilométeren a jég harminc darabra volt osztva, és én voltam az egyik szakasz gazdája. Első időben a fagyok nem voltak olyan erősek, a jég nem bírta el a megrakott teherautók súlyát. Ráadásul az ellenség bemérte az útvonalat, és kegyetlenül bombázott, éjjel sem tartott szünetet! Ott, ahol a jég magától nem tört be, segítettek a bombák. Biztos, hogy fogni a lámpát és ott állni, őrködni a jégmezőn bátor cselekedet volt, de semmiség a sofőr munkájához képest. Azt mondják, a sofőr: a megtestesült oktalan vakmerőség és meggondolatlanság! Nem igaz! Ezek a fegyencszakállas emberek, akik a pokoli homályban vezették az autókat, szemben a hóviharral — olyan hóviharokat, mint a Ladogán, még nem láttam —, ágyútűzben és vízfoltok között, ezek voltak az igazi hősök. Az emberszeretet hősei. Mert az a tudat, hogy egy-egy szállítmánnyal ezreket téríthetnek vissza az életbe, vitte őket a hőstettre . . . Vagy a bajtársiasság. Amikor a veszély test-

vérré teszi az embereket... Kigyullad egy teherautó a jég közepén, és oltani kezdik a tüzet, előbb ledobva a félbundát és a lélekmelegítőt, aztán szinte rávetik magukat a lángokra, hogy megmentsék a liszteszsákokat. Vagy beszakad a jég a teherautó alatt, s az emberek percek alatt megszabadítják a rakománytól, aztán a két kezükkel emelik ki az örvénylő jeges árból... Gyakran gondolok arra, akármilyen jó az emberek memóriája, képtelen mindent megőrizni. Pedig kár: az a jóság, aminek itt tanújelét adták, évszázadokra elég lenne az emberiségnek...

— Itt talán csendesebb, mint a Narvai kapunál — jegyezte meg Galois, és felnézett a fehéres égboltra.

— Igen, csendesebb — hagyta rá az ifjabb Tol. — De ez semmit sem jelent.

Felkapaszkodtak a dombra: a víz és az ég összeölelkezett előttük.

— Ott szemben van Finnország? — kérdezte Galois, kezével előre mutatva.

— Nem, kissé jobbra.

— A finnek azt mondják, hogy északnyugatról ők védik Leningrádot a németek ellen — mondta Galois.

Tol hallgatott. Csak a szemöldöke mozgott... Mit gondolt most Galois-ról? Egy perccel a Ladogáról hallott szavak után ez a Finnországra vonatkozó kijelentés — ennek Leningrád földjén nem lett volna szabad elhangzania. Hiszen ki nem tudja, hogy a finnek zárják be az ostromgyűrűt, és bűnrészesek Leningrád tragédiájában? Amit Galois most mondott, nem érdemel választ, csak néma dühöt. Vagy talán más szemmel kell nézni? Galois tudósító, akinek a probléma minden aspektusát látnia kell; párbeszédet követel, néha éleset. Ide nem dühös hallgatás, inkább érvek kellenek. De nem Tambijev érvei, hanem Toléi, neki pedig most nem könnyű megszólalnia.

— Még azt lehetne hinni, a finnek látják el kenyérrel az ostromlott Leningrádot. Hogy nem hagyják elpusztulni a gyerekeinket — mondta végül Tol, csöppet sem titkolva dühét.

— Értse meg, az ilyenfajta kétely létezik, és nekem válaszolnom kell rá. Meggyőzően kell rá válaszolnom.

— Hát... van olyan vélemény — kezdte lassan Tol, és arca, amely az imént oly haragosan vöröslött, visszanyerte nyugodt

kifejezését. — Van, aki úgy véli: a finnek részvételét a blokádban a városra hulló lövedékekből lehet megítélni. Lehet, hogy más körülmények közt ez a számítás mondana valamit, de ez blokád, értse meg, blokád... A finnek részt vesznek a város ostromában, tehát ők emelték annak a falnak egy részét, amely elzárja Leningrád útját a kenyérhez. Ezért amikor arról volt szó, hogy eltolják a határt Leningrád falaitól, ez valóban égetően szükséges volt...

— Úgy véli, hogy mindaz, ami most történik, közvetlenül összefügg ezzel? — Galois szemét összehunyorítva a távolba nézett. A szél eloszlatta a ködöt a víz felett, az öböl messzire belátható lett.

— Igenis, közvetlenül összefügg. A háború nem cáfolta meg ezt az igazságot, hanem megerősítette.

Galois, persze mondhatta, hogy ő tudósító, és nem annyira a maga nevében beszél, mint azoknak a zavartan és nyugtalanul figyelőknek a nevében, akik sokan vannak a nyugati világban. Ezt mondhatta Galois, de a saját nevében is beszélt, az általa említett kételyek a sajátjai is voltak.

— Ismeri Puzirjovot, a Kirov-gyár igazgatóját? — kérdezte hirtelen.

— Persze hogy ismerem.

— A gyár révén?

— A gyár, az később volt. Előbb a Ladoga...

— Nem titkolom, hogy voltunk a gyárban, és önről is beszéltünk.

— Puzirjovot nagyon rokonszenvesnek találom — vallotta be Tol váratlan őszinteséggel.

— Ne nézzünk be most hozzá? — kérdezte Galois, hirtelen felderülve. — Lefogadom, hogy jól fog esni neki.

Tol félrebillentette fejét; ilyen fürgeséget nem várt Galois-tól.

— De alkalmas-e így... ilyen váratlanul? Hogy fogadja?

— Mi tiltja, hogy megpróbáljuk? Ha elutasít, nem sértődünk meg, de hátha sikerül?... No, tegye meg nekem! — kérte; már látta a fiatal Tol és Puzirjov találkozását a leendő könyv lapjain. — Nyikolaj Markovics, miért hallgat?... Ugye, megpróbáljuk?

— Megpróbálhatjuk.

Félóra múlva a gyár kapuja kitárult Galois és kísérői előtt, de Puzirjov nem jött ki vendégei elé: a németek ágyúztak, és az igazgató az öntödében volt. Galois zavarba jött, de Tambijev és Tol is szemlátomást kínosan érezte magát. A német lövedékek kitartóan és módszeresen követték egymást, itt-ott egészen közel csapódtak be. Sűrű füst gomolygott, annyira, hogy a szoba elsötétült, mint napfogyatkozáskor.

A lefújás után találkoztak. Tüskés szakálla ez alatt a három nap alatt megnőtt, és mintha dér lepte volna be. Kissé felemelte a kezét, és halványan mosolygott — nem mintha jókedve lett volna, csak a házigazdai kötelességéből.

— Örülök, nagyon örülök — szólt fáradtan. — Sőt önnel, Dmitrij Alekszandrovics, dolgom is van: ideje azon gondolkodnunk, hogy ha újjáépítjük a gyárat, mit fogunk hozzá építeni . . . — Kissé aggodalmasan nézett a műhely végébe, ahol a munkások sietve beszórták törmelékkel a lövedék vágta tölcsért. — Hát így élünk — mondta, nem véve le szemét a tölcsérről; tudta, hogy ez a tölcsér mindent elmond a vendégeknek, amit ő még nem mondott el.

— Megúszták? — kérdezte Tol.

Puzirjov ősz szakállához kapott, nem simította, hanem keményen megmarkolta.

— Emlékszik Novgorodovára? — fordult Galois-hoz. — Lizára, no! Aki nem akart üdülőbe menni . . . Hát őrá került a sor. Így élünk, hogy az anyád . . . ! — Nagyot káromkodott. — Bocsássanak meg. — Ismét Tol felé fordította a tekintetét. — Még jó, hogy nem a jég hátán élünk . . . a föld mégiscsak biztonságosabb.

Tambijev és Galois még tizenegy napig maradt Leningrádban, és ugyanolyan éjféli időben, mint ahogy jöttek, a tüzérségi lövedékek ütemes becsapódásai közepette hagyták el a várost.

— A Ladoga — szólt Galois, és a kerek ablakhoz tapasztotta arcát. Igen, a repülőgép a tó felett szállt. Vihar kerekedett, már komoly, őszies. Egy cikázó villám fényénél látni lehetett a vizet és közvetlenül a szárny alatt a repülőgép árnyékát — ki tudja, még megeshetik, hogy összetalálkozik vele, mielőtt belefúródnék a vízbe.

— Nincs hova leszállni. Az az érzésem, mintha még soha ilyen

magasan nem lettem volna. — Galois hangja megremegett: a leningrádi napok csomóba gyűltek a torkában és fojtogatták. Lehajolt, akármilyen sötét volt is a gép belsejében, nem akarta, hogy Tambijev meglássa az arcát. — Nem tudtam, hogy ... enynyi bánat is lehetséges. Emlékszik arra a kotyelnyikovói teljes megbocsátásra?

— Hrisztofor Ivanovicsra?

— Nem lehet elképzelni Hrisztofor Ivanovicsot Leningrádban, igaz?

— Nem. De akkor egy másik dolog érthetetlen — mondta Tambijev, aki fel akarta rázni Galois-t és egyben bosszantani. — Mi az emberszeretet?

Galois nehezen emelte fel a fejét.

— Az én két Tol barátom története.

A repülőgép elvált a víztől, amely mintha visszafogta volna, és egyre magasabbra emelkedett — a tó mögöttük maradt.

61

A Külügyi Népbiztosság egyenest a Kuznyeckij Mosztra tárta ki ajtaját: megnyílt a régi klub.

Egyszerű, se márvánnyal, se kovácsolt vassal nem terhelt lépcső vitt fel az emeleti terembe, amelynek hat ablaka a Kuznyeckijra nézett. Nem nagy, de lakályos, amennyiben bútorzata és maga a terem is a népbiztosság múltjáról beszél. A hagyományhoz híven, amely még a század elején alakult ki, ennek a teremnek a szónoki emelvényén rendre megjelentek azok a nagykövetek, akik, amint mondták, „rövid tartózkodásra hazaérkeztek". A temperamentumos Kraszin, a szűkszavú Stein, a halk Trojanovszkij, a kedélyesen gunyoros Karahan, a mindig szellemes Litvinov és Dovgajevszkij és Aroszev és Szuric ...

És nem csak ők: erről az emelvényről szeretett elbeszélgetni a diplomatákkal Csicserin is. Plüssgalléros átmeneti kabátjával a vállán belépett a klubba, a kabátot a legközelebbi székre dobta

és felment az emelvényre, miközben nem felejtette el kihúzni mellényzsebéből az óráját, hogy maga elé tegye. Beszédmodorában volt valami a tizenkilencedik századból: nem beszéd volt, hanem, ahogy abban az időben nevezték, konferencia ... A konferenciákon általában a szónokot szokták hallgatni. De Csicserin megtette, hogy előrement a pódium széléig, odahúzott egy széket, rátérdelt az ülésre és hirtelen rámutatott egy, az első sorban ülő régi népbiztossági emberre: „Pjotr Nyikiforovics, magának jobban kellene emlékeznie, azon a tavaszon történt, amikor a népbiztosság megérkezett Moszkvába és abba az olasz villába telepedett be ..." Nem szerette a sima szónoklatokat, többször is átfogalmazott egy-egy mondatot, nem restellte a személyes kitérőket, emlékeket idézett fel és verseket mondott latinul és görögül, még gyakrabban németül és franciául, de szívesen merített az orosz klasszikus irodalomból is, amelyet kiválóan ismert. Ha történetesen zongora is lett volna a teremben, akkor zenéről beszélve, biztos nem állta volna meg, hogy olykor le ne üljön és el ne játsszon egy-egy részletet ...

Elbeszélései a diplomáciai párbeszédekről felmelegitették a „konferenciák" hőfokát, és emberközelbe hozták beszélgetőtársait. Így ismerték meg a romantikus Fridtjof Nansent, a nyugtalanul vitatkozó Lincoln Steffenst és a németek egész sorát, élükön Wirttel és Stresemannal, akiket Georgij Vasziljevics genovai útja közben látogatott meg, és természetesen Lloyd George-ot és Barthout ...

Tehát a Külügyi Népbiztosság megnyitotta klubját, hogy egybegyűjtse mindazokat, akik a háború országútjain szanaszét szóródtak. Egyszerű dolognak látszott, és milyen nagy izgalmat keltett már a gondolata is annak, hogy ez a három év mögöttük maradt! ...

Bargyin, mielőtt Hullt meglátta, a külügyminisztert kísérő személyek közt felfedezte Buchmant. Igen, csakugyan Buchman az, Harry Hopkins társa és jóakarója, és ebben nincs semmi meglepő. Sőt szabályszerű, ha tekintetbe vesszük, hogy Hopkins nem jött el Moszkvába; végeredményben Hopkins hogy tudhatná meg másképp, hogy mi történik Moszkvában?

Tehát Buchman Moszkvában volt, és Jegor Ivanovics szemtől szembe láthatta ...

— Az első érzés: itt milyen könnyen lélegzik az ember! — Buchman ragyogott. — A nyirkos Washington után Moszkva száraz hűvössége üdítő. Ide kellett volna a beteg szívemet hoznom, hogy erőre kapjon . . .

Bargyin feltételezte, hogy ezzel a megjegyzésével Buchman mintegy meghatározta találkozásuk kívánatos helyét. Elhatározta, hogy kiviszi a vendéget a fenyvesekben gazdag Moszkva-környékre.

— Nem kívánom se Washingtont, se Afrikát — mondta Buchman, amikor Bargyin megállította az autót valahol Tyiskovónál, és kezdetben a szeles és meredek parton sétáltak, majd egy erdei ösvényen.

— Afrika is volt?

— Természetesen. Algír.

— Algír, az de Gaulle?

— Igen, Hull találkozott a tábornokkal.

— És a tábornok leküzdötte a külügyminiszter ellenszenvét?

— A tábornok azt mondta: „Irigylem önt a moszkvai útjáért. Nem hagyok fel a reménnyel, hogy én is eljutok oda."

— No, ilyen eszközökkel aligha küzdi le az ellenszenvet, sőt fokozza — jegyezte meg Bargyin. Feltételezte, hogy őszinteségre számíthat, ha nyílt lesz.

— Úgy gondolja, hogy Hull ellenszenve de Gaulle-lal szemben csakugyan fennáll? — kérdezte Buchman, megnyomva a mondat közepét.

— Úgy hallottam, az amerikaiak tiltakoznak az ellen, hogy tőlünk Bogomolov menjen Algírba: attól félnek, hogy ez erősíti de Gaulle-t. — Jegor Ivanovics állítása nem volt alaptalan: Hull nyíltan megmondta Washingtonban a szovjet nagykövetnek, hogy Bogomolov megjelenése Algírban de Gaulle-t erősíti, és ez veszélyeztetné . . . az amerikaiak közlekedését Észak-Afrikában! Hát nem nevetséges?

Buchman elmosolyodott; Jegor Ivanovics enyhe zavart vett észre ebben a mosolyban.

— Valóban nevetséges. — Most a víztárolót körüljáró ösvényen haladtak; a nap mögöttük volt, és az ösvény árnyékba borult. — Az ellenszenv megbutítja a, bocsásson meg, Mr. Hullnál okosabb embereket is. Ne add magad az ellenszenv hatalmába!

— Churchill az ellenséges érzés, Roosevelt pedig a józan számítás? — nevetett Bargyin. — Hogy is mondta egy bizonyos jóember: a szerelemben bűn a számítás, a politikában hasznos? Így van?...

Az aforizma tetszett Buchmannek.

— Felveszem a fegyvertáramba ezt a mondást, természetesen csak az ön beleegyezésével!

— Nem, ehhez az ő hozzájárulását kell kérnie, én csak közvetítő vagyok — felelte Bargyin, még mindig nevetve.

Besétáltak a fenyőerdőbe. Szálegyenes, magas fenyők voltak, hajóépítésre valók. Szinte különös, hogy maradt épségben ez az erdő ezen a szeles dombon. Amikor a szél rohamozott, márpedig hullámokban rohamozott a tó felől, a fenyőfák hintázni kezdtek. Mozgásukban volt valami az óriási madarak repüléséből, amelyek a domb fölé gyűltek és szárnyukkal beárnyékolták az eget. A fenyők zúgásának megvolt a maga zenéje, fenségesen egyszerű és nemes, mint maga a természet — vég nélkül el lehetett hallgatni.

Buchman felkapaszkodott a dombra, és akaratlanul magasba lendítette a kezét, mintha elérhetné a fenyők csúcsait.

— Mintha szárnyaim lennének! És szegény szívemnek is szárnyai nőnének!... — kiáltott fel ragyogva. Kurta karjaival még mindig a fák felé nyújtózott, nem vesztve el a reményt, hogy eléri őket. — Ó, Mr. Bargyin, maga tudja, hová kell hozni engem! — Váratlanul rácsapott tenyerével egy fatörzsre, és lefutott a lejtőn. — Tehát számítás? — Hirtelen megállt, három lépésre a tótól, mintha a földbe gyökerezett volna: akármilyen elragadtatással töltötte is el az erdő, elméjében megragadt ez a gondolat. — Tudja-e, hogy mi a számítás amerikai módra?

— Nem tudom, Mr. Buchman. — Nyilvánvaló volt, hogy a lényegre akarja terelni a beszélgetést.

— Az elnök azt mondta: ha önök azt gondolják, hogy én úgy akarom Japánt legyőzni, hogy mind a száz szigetét elfoglalom, akkor tévednek. Gondolom, rövidebb út is van a győzelemhez, és én meg fogom találni!... Érti?

— Szeretném megérteni, Mr. Buchman.

— Amerika mindent megtesz, hogy az orosz győzelmet elő-

gítse, Oroszország pedig segíti Amerikát győzni Japán felett: ez a számítás amerikai módra . . .

— Várjon, valamit nem értek — szólt Bargyin, homlokát ráncolva. Természetesen belelátott Buchman szándékába, de fontos volt, hogy ő mindent vagy csaknem mindent kimondjon. — Oroszország Nyugaton visel háborút, Japán pedig, ha nem csal az emlékezetem, Keleten van. Nem feledkezik el erről a földrajzi adatról?

Buchman összeszorította az ajkát; na persze, Bargyin együgyűséget színlel, és nem is nagyon ügyesen csinálja, túl sok színt rakott fel, ahogy mondani szokás.

— Nem érti, Mr. Bargyin?

— Értem, de jobban szeretném érteni.

— Parancsoljon: Oroszország befejezi a háborút, és átdobja erőit Keletre, leveri a japán imperátor hadait . . . Érti most már? — Megindult a part mentén, lassan, szándékosan mereven figyelve minden lépést. — A számítás? Igen, éspedig fontos. Aki ezt nem érti meg, semmit sem érthet meg, se ma, se holnap.

— Az államfők találkozására gondol, Mr. Buchman?

— Természetesen.

Este visszatértek Moszkvába.

Bargyin nem volt azok közt, akik Edent fogadták, és már csak a Kuznyeckij Moszton beszélt vele, amikor az protokoll-látogatásra jelent meg Molotovnál.

Eden egész külseje mintha ezt mondta volna: „A dolgok nem is mennek olyan rosszul — lám, eljutottunk kapcsolatainknak ahhoz a fejezetéhez, amely a tetőpontot jelenti."

Eden remek szabású sötétszürke ruhát viselt. Az angol szabók művészete a miniszter kifogástalan alakjával párosulva valóban imponálóan hatott. Eden viselkedése eléggé egyszerű volt, de a külseje mintegy harcra kelt ezzel az egyszerűséggel, és minduntalan felülkerekedett, mintegy figyelmeztetett rá mindenkit, hogy Edennel van dolga, nehogy tévedésbe ejtse az angol miniszter látszólagos egyszerűsége.

Kézfogásában, mint azt Jegor Ivanovics észrevette, tisztelet és éber figyelem volt, de teljesen hiányzott a hízelgés. Lehet, hogy más körülmények közt az ő háta is meghajlott, de itt egyenesen

tartotta magát. Az angol miniszter tisztában volt vele, hogy a hízelgést gyengeségnek vehetik, és ez megbontaná a játék elvét, amelyet elfogadott...

— Azt gondoltam, hogy Hullnak nehezére esik Moszkvába jönnie, hiszen mindannyiunknál idősebb — hangsúlyozta —, de az öreg bírta az utat.

Úgy mondta ezt, mintha nem volna más ürügye jó hangulata kifejezésre juttatására.

— Mr. Hull ritkán vállalkozik ilyesmire — felelte Bargyin; valahogy válaszolnia kellett a megjegyzésre.

— Igen — kapott a szón mohón Eden —, annál értékesebb ez a gesztus! — Mintha azt akarta volna mondani: „Önök oroszok természetesen nem nagyon kedvelik őt, de azért megérdemli a dicséretet."

Bargyin futólag látta Hullt, és megfigyelte, hogy mindkét orrlyukába egy darabka vatta van tömve; úgy látszik, a repülőút következményeit még el kell mulasztani.

— De egészséges?

— Erre céloz? — A brit miniszter hosszú ujjai hegyével megérintette az orrát, szinte utálattal, mintha a vatta nem Hull orrában volna, hanem az övében. — Minden oké lesz! — Ezzel a jellegzetesen amerikai szóval mintegy azt akarta Bargyin értésére adni, hogy amerikai kollégájára gondol.

— Szóval Mr. Hull egészséges, és az utolsó akadály is elhárult a siker útján — mondta Bargyin szándékosan gunyorosan.

— Igen, természetesen, a győzelem pálcája a kezünkben van — mondta Eden, és Molotov szobájának ajtajára pillantott, amely lassan kinyílt: a brit minisztert behívták a népbiztoshoz.

Eden megindult a szoba felé. Az oldalt álló Bargyin akaratlanul felfigyelt rá: az éles metszésű profil egy pillanat alatt ünnepélyessé vált — és furcsamód: élettelenné. Mintha előkészítette volna magát, hogy nyomban emlékéremre vessék.

Jellemző, hogy Eden előbb járt Molotovnál, mint Hull. A brit miniszter határozottan hangsúlyozni akarta amerikai kollégájának hajlott korát, és mintegy pótolni hiányzó mozgékonyságát. No persze, protokoll-látogatás, talán nem is nyújt lényeges előnyöket, de jelent valamit. Hogy mit? E látogatás keretében Eden kinyilvánítja a maga mindössze negyvenhat évét. Csakis ebben

az összefüggésben értendő az a bőkezűség, amellyel Eden a dicséreteket ontotta Hull irányában.

És Hull? Nem nehéz elképzelni, mennyire örült az elnök, amikor miniszterét küldhette Moszkvába. A több mint kényes helyzetet, amely Hull és Hopkins közt kialakult, bizonyos mértékben ő okozta, és számolnia kellett vele. Hull moszkvai útja nem csekély előnyt jelentett. Azzal, hogy Hullt Moszkvába küldte, elhárította a külügyminiszter diszkriminálásának vádját, amely egyre gyakrabban hangzott el, és amely Roosevelt valamennyi titkos és nyílt ellenségét tömörítette.

De volt még egyéb is, ami az elnök számára a Hull-problémát jelen pillanatban aktuálissá tette. Éppen negyvenhárom szeptemberében, vagyis a moszkvai konferencia előtt érte el a forrpontot az az évek óta tartó vetélkedés, amely Hull és helyettese, Sumner Welles közt folyt. Welles — tevékeny elméjű és dinamikus ember — elvbarátja és egyben barátja Hopkinsnak. Hull tudta ezt, és féltékenyen figyelte, mit tesz Welles, várva a pillanatot, hogy leszámolhasson vele. Az alkalom közvetlenül a moszkvai konferencia előtt kínálkozott. Welles, talán nem egészen Hopkins közreműködése nélkül, értésére adta, hogy Hullal együtt szeretne Moszkvában lenni. A miniszter mindenesetre Hopkins kezét látta ebben, és elhatározta, hogy felveszi a harcot, s az elnököt választja döntőbírónak.

Az elnök bölcsen ki is térhetett volna ez elől, de Hull erre a lehetőségre is gondolt: benyújtotta lemondási kérelmét. És az elnök, bár nagyon szerette volna elfogadni a lemondását, nem Hullt menesztette, hanem Wellest. Ebben a döntésében semmi rendkívüli nem volt: Hull nagy befolyással bír a szenátusban, és ez, mint az amerikai történelem tanúsítja, eléggé fenyegető az elnökre nézve, még ha megnyeri is a háborút. A legközelebbi példa: Woodrow Wilson. Miután megnyerte a háborút, a maga részéről minden egyéb problémát megoldottnak tekintett — és kegyetlenül elszámította magát. A szenátussal való nézeteltérései elnöki székébe kerültek. Ha Rooseveltnek megadatik, hogy egy pillantást vessen Európára 1945 közepén, meglátta volna, hogy Wilson ebben nem állt egyedül . . .

Hull Moszkvába küldésével az elnök lehetőséget kapott rá, hogy visszavonja jelölését a teheráni útra, aminek nem kis je-

lentősége volt Roosevelt számára. Elhatározásának külső okaként Hull kora szerepelhetett — két utazás a világ ilyen távoli pontjaira, ráadásul mindössze egyhavi szünettel, nem túlságosan fárasztó egy öregembernek? Valójában más van a dolog mélyén... Rooseveltnek nem Hullt kellett Teheránba magával vinnie, hanem Hopkinst, aki ha nem is Amerika külügyeit, de az elnöknek minden, a külügyekkel kapcsolatos dolgát kezében tartotta, ez pedig nem csekélység... Igaz, egy akadálya volt még, hogy ez a csomó úgy oldódjék meg, ahogyan az elnök kívánta: az angolok. Ők elküldték Edent Moszkvába, s a jelek szerint Teheránba is őt szándékoznak küldeni. Szándékosan-e vagy sem, ezzel a gesztussal mintegy hangsúlyozták, hogy a folyamatosság itt kötelező. De Hull szereplésének mindenképpen a moszkvai útra kell korlátozódnia, ami pedig Teherán illeti, a miniszter félreállítását pontosan kell időzíteni. Csak a Hullnak kiosztott dicséret lesz kissé bőkezűbb Moszkvából való hazatérése után, mint általában. A többi magától elintéződik.

... Eden protokolláris beszélgetése a népbiztossal, mint egy ilyen beszélgetéshez illik, harminc percig tartott, de az, ami a beszélgetés alatt történt, Bargyin véleménye szerint korántsem volt protokolláris.

— Hazámban olyan vélemény alakult ki, hogy a mi appenninni deszantunk elválaszthatatlan a franciaországi partraszállástól, és hathatósan szolgálja a szövetségesek ügyét — mondta Eden távozóban. Amikor pillantása Bargyinéval találkozott, úgy nézett rá, mintha tőle várna támogatást.

— Valóban elválaszthatatlan, miniszter úr — reagált rá Jegor Ivanovics, óvatosan Eden szavaira támaszkodva. — Az Appenninek Franciaország nélkül nem elegendők és nem teljesek...

Eden elmosolyodott:

— Nos hát vegyük úgy, hogy a konferencia elkezdődött — mondta távozóban, jelezvén, hogy nem általatja magát a konferencia fő problémáját — már ahogy azt az oroszok értik —, a második frontot illetőleg.

Akármilyen protokolláris volt is Eden látogatása a népbiztosnál, az angol eléggé behatolt a küszöbönálló tárgyalások lényegébe.

62

Ha az angolok babonásak lettek volna, amikor megtudták, hogy a konferenciára a Külügyi Népbiztosság Szpiridonov utcai palotájában kerül sor, ezt nem éppen jó előjelnek tekintették volna. 1939 nyarán a szovjet fél éppen itt jelentette ki Chamberlain és Daladier küldötteinek: valóban kételkedik ama szándékuk őszinteségében, hogy Hitler és a hitleristák ellen harcoljanak. A Nyugatnak át kellett esnie e négy év megpróbáltatásain, hogy küldöttei azzal az elszánással üljenek le ugyanahhoz az asztalhoz, hogy megbüntetik Hitlert és a hitlerizmust.

Így hát a találkozás, amelyet ettől a naptól fogva a szövetséges hatalmak külügyminisztereinek moszkvai konferenciájaként fognak emlegetni, 1943. október 19-én nyílt meg a Külügyi Népbiztosság szpiridonovkai palotájában. A kerek asztal közepén három zászló jelzi a konferencia résztvevőit: a Szovjetuniót, az Egyesült Államokat és Nagy-Britanniát. Az egyes küldöttségeket Molotov, Hull és Eden képviseli. Nem határozták meg előre a napirendet, úgy döntöttek, hogy a kérdéseknek azt a körét tárgyalják meg, amelyet a delegátusok szükségesnek tartanak vitára bocsátani.

Az ilyen tárgyalásokon az volt a szokás, hogy közvetlenül az asztalnál a népbiztos és helyettesei foglalnak helyet, a második és harmadik sorban pedig a tanácsadók és a szakértők. Amennyiben a mi delegátusaink közt katonák is vannak, ők igyekeznek a háttérben maradni. Annak a helynek, amelyet Bargyin szemelt ki magának a harmadik sorban, megvolt az a kétségtelen előnye, hogy Jegor Ivanovics belátta a termet, ugyanakkor ő nem volt szem előtt, ami teljesen megfelelt neki, és nem csak a méreteire való tekintettel.

Elnököt kellett választani, és Eden, nyilván az előre kidolgozott forgatókönyv szerint, Hullra pillantott, aki nyomban szót kért. Nemcsak azért, mert a hagyomány úgy kívánta, de azért is, mert ez a gesztus megfelelt szándékainak: az amerikai delegátus Molotovot javasolta elnöknek. Ezzel mintegy azt mondta: „Önök engem majdhogynem az oroszellenes párt fejének tekin-

tenek, de az elnöki csengettyűt, amennyiben ilyen csengettyűre szükség lesz, az önök minisztere az én kezemből veszi át." Eden támogatta az amerikait, nem mulasztván el nyomban leróni tiszteletét az új elnöknek és természetesen Hullnak, aki, mikor az oroszt javasolta, olyan tulajdonságról tett tanúbizonyságot, amelyről hasonló körülmények közt senki másnak nem sikerült volna: tudniillik páratlanul éles elméjéről. Eden később majd a végtelenségig variálja az amerikai delegátusnak szánt bókokat, ami külsőleg úgy fest, mint a tapasztalatnak és az ősz hajnak kijáró tisztelet, valójában pedig Amerika hatalmának elismerése, amelytől sajna, oly nagyon függ a tengerek mindenható ura.

Közben pedig az újonnan megválasztott elnök munkához látott, és a delegációk fejének figyelmébe ajánlotta kormányának sajátos jegyzékét, amelynek első pontja máris a dolgok közepébe vágott. Eden, aki nemrég kezdett szemüveget viselni, és a jelekből ítélve nem szívesen, felkattintotta szemüvegtokját, egy széles szarukeretes szemüveget vett elő belőle, és hozzáfogott a szovjet jegyzék olvasásához. A mellette ülő Ismay tábornok ugyanezt szándékozott tenni, de Eden egy figyelmeztető kézmozdulattal megállította, és fennhangon kezdett olvasni. Az angol tábornok, aki alighanem nagyothallott, öregesen a füléhez illesztette tenyerét, ami arra késztette Edent, hogy kissé felemelje a hangját.

— „... A szovjet kormány szükségesnek látja, hogy megbizonyosodjon arról, vajon érvényben van-e Churchill és Rooseveltnek 1943. június elején tett kijelentése, hogy az angol—amerikai erők 1944 tavaszán partra szállnak Észak-Franciaországban ..." — olvasta Eden. Ismay tábornok feszülten hallgatta, ami teljesen érthető, ha tekintetbe vesszük, hogy ennek a szövegnek őhozzá is köze volt, sőt bizonyos tekintetben több köze volt, mint Edenhez, minthogy nagy arányú partraszállásról volt benne szó.

Eden elhallgatott és kérdőn nézett Ismayre, aki sokatmondóan és kurtán biccentett, mintha azt akarná mondani: „Mint várni lehetett, itt is ez a probléma lesz a fő."

— Hull és Eden urak készek-e megvitatni javaslatainkat, természetesen miután áttanulmányozták őket? — kérdezte az elnök.

Eden Hullra pillantott, mintha az volna felhatalmazva a feleletre kettejük nevében.

— Igen, készek vagyunk — mondta Hull.

— Természetesen, természetesen... — csatlakozott Eden olyan hévvel, mintha az imént nem is vetett volna kérdő tekintetet az amerikaira.

Másnap Bargyin Edennel elment megtekinteni a Szépművészeti Múzeum képtárát, ahol, mint a brit miniszter jól tudta, a francia impresszionisták páratlan gyűjteményét őrzik.

Az egyetlen, ami Bargyint ebben a múzeumlátogatásban érdekelte: megkapta-e a brit miniszter Churchill válaszát táviratára, melyet a konferencia első ülése után küldött, és ha megkapta, vajon mi lehet a tartalma? (Afelől, hogy ilyen távirat ment Londonba, Bargyinnak semmi kétsége nem volt.) De Edent, mint azt Jegor Ivanovics észrevette, ezen a napon határozottan nem érdekelte se Churchill, se a távirata. A brit miniszter csakis az impresszionistákról óhajtott beszélni.

Mellesleg, erre minden oka megvolt: a moszkvai múzeum gyűjteménye megérdemelte a figyelmet.

De jóval dél után, amikor már eleget bolyongtak a homályos és elég nyirkos múzeum termeiben, sorra megszemlélve Renoir és Degas valamennyi képét, a brit minisztert meghívta egy csésze kávéra az igazgató. A sűrű, sötétbarna italt nem gyűszűnyi török findzsákban szolgálták fel, hanem poharakban. Eden élvezettel itta, közben vékony, fagyos ujjaival teljesen körülfogta a poharat. Úgy tetszett, a bűvös ital visszaadta az erejét, sőt még a hangulatát is megjavította.

— Az én hazámban az a vélemény tartja magát, hogy az önök mostani követeléseiben a partraszállást illetően van valami végzetes — szólalt meg hirtelen, amikor az igazgató kiment a szobából. — Már szinte a tehetetlenségi erő folytán követelik, holott nincs is olyan nagy szükségük rá...

— Ha létezik tehetetlenségi erő, akkor olyasmi is létezik, ami nem azonosítható vele, nem? — kérdezte Jegor Ivanovics; örült, hogy Eden szóba hozta ezt.

— Természetesen.

— És mi az, miniszter úr?

„Helyben vagyunk — gondolta Bargyin. — Most majd rátér a miniszterelnök táviratára. Reflexszerűen odaköti magát Churchillhez. Még ha nincs is rá szükség. Sőt ebben a kapcsolatban kialakult egy bizonyos ritmus: egyikük adja az ötletet, a másik megvalósítja. Még ha nem is érdemli meg a megvalósítást. Ami Churchilltől indul ki, azt Eden nem szokta kétségbevonni; így egyszerűbb és biztosabb is. És ezt nem kell úgy érteni, hogy Churchill a lángész és Eden a középszer. Nem, Eden is tud lángész lenni, ha nem állítja magát ennyire függő helyzetbe, mint jelenleg, és még csak nem is a hivatalából kifolyólag, hanem a funkciók elosztása folytán. Az angol miniszternek észre kellett vennie, hogy függőségével olyan határokat szab magának, amelyeket más körülmények között áthidalna. Ezt is tudja a miniszter."

— Szóval az oroszok a tehetetlenségi erő folytán ragaszkodnak a nagy partraszállás tervének megvalósításához. Ezek alatt az évek alatt Európában minden megváltozott, de ők még mindig ragaszkodnak hozzá. Már nem is érdekük a partraszállás, de tudni sem akarnak másról.

— Mire céloz, miniszter úr ezzel a „más"-sal?

— Például a szövetségesek balkáni partraszállására... Bevezényelni az angol—amerikai flottát a Fekete-tengerre, és partra szállni a Balkánon. Nos?

„Kockázatos dolog azt állítani, hogy Eden nem önálló, de nagyon úgy fest, hogy így van! Churchill sokszor beszélt a balkáni partraszállásról."

— Miért a Balkánon és miért nem Franciaországban, miniszter úr?

Edennek össze kellett szednie a gondolatait, hogy megvédje ezt az elképzelést.

— Akármilyen paradoxul hangzik is, de a legjobb közlekedési útvonalak mindig azok, amelyek az ostromlott erőd végpontjait kötik össze.

— Európára céloz, miniszter úr? Európa az erőd?

— Természetesen. Azelőtt is itt voltak a világ legjobb közlekedési útvonalai, most pedig, amikor Európát ostrom fenyegeti, nyilván még jobban tökéletesítik, amellett minél kisebb az ost-

romlott terület, annál több lehetősége nyílik a védekezőknek arra, hogy csapataikat az egyik frontról a másikra dobják át.

— Nem az következik-e ebből, miniszter úr, hogy minél kisebb hadereje és területe van Hitlernek, annál erősebb?

Eden hallgat. Ezekben a paradoxonokban van valami a bumerángból. Nemcsak az opponensre nézve veszélyesek, hanem arra is, aki bedobja őket. Azt gondolhatnánk, hogy leverik az ellenfelet, pedig visszatérnek a gazdájukhoz, és jól kupán vágják.

— Ne feledje el, a szövetségesek előbb-utóbb megjelennek a Balkánon, ráadásul nagy deszanttal.

— Deszant a Balkánon... Nem Churchill ötlete ez?

— Mr. Churchill ötlete? Nem.

Igen, Eden azt mondta: nem.

Lám, hová vezette Edent Churchill táviratának szövege! Természetesen bátran mondhat nemet, akár meg is ismételheti, hogy „nem". Teheti ezt abból az egyszerű okból, hogy Churchill táviratának szövegét Bargyin nem ismerheti. És ha hirtelen tudomására jutna? Ha Jegor Ivanovicsnak lehetősége nyílnék elolvasni azt, amit most eltitkolni igyekszik előle tiszteletreméltó beszélgetőtársa? Ha mindez nem 1943 októberében történik, hanem később, amikor Churchill valamennyi táviratának szövege nyilvánosságra kerül? Semmi sem tárja fel úgy Churchill jellemét, mint az Edennek küldött táviratai, talán direktívái.

„... Ha Németország nem omlik össze, úgy véleményem szerint csak akkor kelhetünk át a Csatornán: ha nem kevesebb, mint negyven hadosztály áll rendelkezésünkre."

S a naplójába rótt sorok, amelyek ezt a táviratot kísérték, mert ugyanazon a napon keltek: „Eden megkapta az október 20-i táviratomat, és elküldte észrevételeit. Elmondta, hogy az oroszok vakon és teljes mértékben ragaszkodnak az észak-franciaországi invázióhoz."

A távirat összegező mondata úgy hangzik, mint egy cselekvési formula: „Igyekezzen megtudni, hogy az oroszok tulajdonképpen hogyan vélekednek a Balkánról... Milyen érdeklődést tanúsítanának az iránt, ha megnyitnánk a Fekete-tengert a szövetségesek hadihajói előtt?... Érdekelné-e őket egy ilyen jobbszárny kialakulása, vagy még mindig ragaszkodnak ahhoz, hogy megtámadjuk Franciaországot?"

Az angol nagykövetség rejtjelezőinek ugyancsak megfeszített ütemben kellett dolgozniuk, ha a Szpiridonovkán lezajlott párbeszédet híven kellett hogy visszaadják és kommentálják azok a táviratok, amelyeket ezekben a napokban Eden és Churchill váltott.

63

Íme a feladathoz tartozó kérdés, gondolta Jegor Ivanovics, miközben székét a szélső sorhoz tolta; egy perccel az ülés megnyitása előtt szemügyre véve a delegátusokat, legalábbis nagyjából következtetni lehet az események további alakulására.

Az angolok közül Ismay tábornok foglalt helyet elsőnek az asztalnál. Körülnézett a teremben, és jobbra-balra hajlongott; tette ezt olyan szívélyesen, hogy azelőtt fel sem tételezték róla. Mosolya ugyanolyan gyorsan eltűnt, mint ahogy felragyogott. Kinyitott egy dossziét, és az imént még mosolygó arca egyszerre gondterhelt lett, sőt komor. Egy pillanatra felemelte szemét, és meglátva Harrimant, sötét tekintetet vetett rá, ami meglehetősen zavarba hozta az amerikait. Majd ismét beletemetkezett dossziéjába, amelyből érdeklődését különösen három gépelt oldal kötötte le: ezeket elolvasta egyszer, majd még egyszer, és harmadszor is elolvasta volna, ha az ülés el nem kezdődik ...

Egyetlen delegátus sem mutatott akkora buzgóságot, mint Ismay. Könnyen lehet, gondolta Bargyin, hogy a tapasztalt katona elfogódottságot érez, amiért ilyen felelősségteljes helyzetben kell majd felszólalnia. Zavara és ideges figyelme elárulta, hogy erre készül ... A gépelt szöveg mennyisége nemcsak a beszéd hosszúságáról nyújt fogalmat, hanem bizonyos mértékben a hőfokáról is, ami nagyon fontos ... Egyelőre csak a hőfokáról, ámbár el is lehetne gondolkodni azon, hogy miről fog szólni. Nyilván katonai problémákról. A konferencián pedig nincs más katonai probléma, mint a partraszállás kérdése ... De mért csak Ismay tábornok készül felszólalni? A kollégája, Dean amerikai tábornok majdnem közömbösnek látszik. Vajon nem kapott fel-

hatalmazást az angol arra, hogy az amerikaiak nevében is beszéljen? Ha ilyen felhatalmazással rendelkezik, akkor a konferencia mostani ülését meg kellett hogy előzze az angolok és amerikaiak külön találkozása. A természetben nincs üres tér. Ha Hull hajlott kora az angol—amerikai cselekvés gőzkazánjában bizonyos vákuumot hozott létre, Eden energiája elegendő ennek kitöltésére.

Tehát Ismay megzizegtette a papírjait és megszólalt: „Uraim!" Ez a megszólítás mintha nem az egész érdemes gyülekezetnek szólt volna, hanem egyedül Vorosilovnak: az angol tábornok a terembe mered, és csak a szovjet marsallt látja. Hogy értendő ez? A megbecsülés jele az iránt az ember iránt, akinek életrajzát Ismay bizonyára ismeri? — a donyeci lakatosból lett forradalmi hős, a száguldó lovashadseregek vezére. Vagy talán az illetékesség elismerése? — tekintélyes hadvezér és vörös miniszter, akinek neve a háború előtt egyet jelentett a hadsereg technikai átszervezésével és stratégiai alapjainak tökéletesítésével? Vagy katonai-diplomáciai adottságainak elismerése? — Vorosilov ebben a minőségében is egyre gyakrabban hallat magáról. Akárhogy is van, ha a Szpiridonov utcai épület az angolt 1939 nyarára emlékezteti, ennek a nyárnak kegyetlen és oly tanulságos leckéjére, az emlékezésnek Vorosilov marsallra is ki kell terjednie — ő az egyetlen a teremben ülő oroszok közül, aki akkor is itt volt és tárgyalt az angol katonai személyiségekkel . . .

Tehát Ismay azt mondta: „Uraim!", és szemüvegét megigazítva, belefogott a gépelt lapok olvasásába. Ő olvasott, Bargyin pedig gondolataiba merült.

Kiderül, hogy a tekintetben, amit megfigyelőképességnek neveznek, az emberi szem nem is olyan gyámoltalan.

Ismay a nagy partraszállásról beszélt. Nem, a szövetségesek egyáltalán nem vonják kétségbe a második front megnyitásának időpontját, ha most nem is erősítik meg kategorikusan ezt a dátumot. Csak azt akarják megbeszélni orosz szövetségeseikkel, hogyan látják ma ezt a kérdést. Ahhoz, hogy elvonják azt a negyven német hadosztályt, amelyről az oroszoknak a második frontra vonatkozó követelésében szó esik, a szövetségeseknek az észak-franciaországi hadműveletekhez hatvan hadosztályra van

szükségük. Rendelkeznek-e velük? Még ha minden katonájukat kivonják is az olasz frontról, akkor sem haladja meg az így nyert hadosztályok száma az ötvenet. De van-e értelme kivonni őket az olasz frontról, ahol a sikerért oly nagy árat fizettek? Nyilvánvalóan nincs értelme. Az európai közlekedési vonalak a németek kezén vannak — kitűnő közlekedési vonalak. Nem reménykedhetünk abban, hogy a németek nem értesülnek a csapatok átirányításáról az olasz frontról az észak-franciaországira, és ha tudomást szereznek róla, a kiváló európai utakat azonnal használatba veszik. és Olaszország összeomlik az ellenség csapásai alatt.

Mindezekből az következik-e, hogy a szövetségesek nem hajlandók elkezdeni negyvennégy májusában az észak-franciaországi hadműveletet? Nem, de arra kérik az oroszokat, hogy behatóan vizsgálják felül azokat az elképzeléseket, amelyeket kifejtettek.

Ismay beszélt, nem vette le szemét jegyzeteiről — ezekben van a Churchilltől Edenig és Edentől Ismayig érő egységes energiavezeték megbízhatóságának záloga... És még azt mondják, hogy nincs alkotóbb diplomácia az angolnál! Ismay beszédének előtörténete nem annyira megerősíti, mint inkább megdönti ezt az állítást. Végeredményben lehet, hogy a közlekedő edényeknek ez a rendszere angol találmány, de aligha tanúskodik az elképzelés önállóságáról. És nem is csak Ismayről van szó, hanem Edenről; Ismay beszédének szövegét nyilvánvalóan Eden fogalmazta meg, de valódi szerzője az angol miniszterelnök, és legfőbb tételei benne vannak Churchill tegnapi táviratában. Sajnálatos tény, mindenekelőtt Edenre nézve az: politikában a függőség és az elbutulás rokon folyamatok.

Eden Sztálinhoz készült.

A nagy partraszállás kérdése talán fel sem fog merülni: az oroszok már elmondták a magukét. A Nyugat válaszolt nekik — előzetesen. A párbeszéd csak most kezdődik. Az oroszok megfogalmazása ugyanolyan szűkszavú volt, mint amilyen mérsékelt. A Nyugat válasza tulajdonképpen tűrhető, nem hozta felszínre a nézeteltéréseket, sőt a lehetőség szerint elrejtette létezésüket. Hagyni kellett, hogy a tészta megkeljen. Akármilyen

lassú volt is a konferencia tüze, elegendő meleget adott a megkeléséhez.

De voltak még más, igen fontos kérdések.

Az első, mégpedig eléggé kényes kérdés: a konvoj.

Ennek a problémának, ahogyan ma Eden és Sztálin beszélgetése során felmerülhet, megvan a maga története. amely eléggé ékesen tanúskodik a szovjet—angol kapcsolatok jelenlegi időszakáról. 1943 áprilisában a brit tengerészeti minisztérium, természetesen miniszterelnökének hozzájárulásával, úgy döntött, hogy a konvojoknak Oroszország északi kikötőibe való küldését az őszi sötétség beálltáig szünetelteti. A háborús évek alatt az oroszok hozzászoktak, hogy ne csodálkozzanak Churchill mindennek, csak bátorítónak nem nevezhető elhatározásain, de ennyire váratlan lépésre még ők sem számítottak. Ez az újabb akciója, amelyet ráadásul a szovjet szövetséges tudta és beleegyezése nélkül hajtott végre, különös helyzetbe hozta az oroszokat. Churchill természetesen tisztában volt e lépés következményeivel, ennek ellenére kimondták a vétót az oroszországi fegyverszállításokra. A szovjet fél a konvojok elindítását követelte.

Churchillnek nem volt más választása, mint hogy újra elindítsa a konvojokat, ám ezért az oroszokon lehetőleg nagy árat kívánt behajtani. Sztálinnak küldött levelében a hajók elindítását úgy állította be, mintha holmi jótéteményt gyakorolna. A bőkezű küldeményért pedig fizetség jár, nem is csekély. Ezért Churchill elhatározta, hogy a konvojok elindítását olyan követelésekhez kötik, amelyeknek csak közvetve van köze hozzájuk: engedélyt kér az Oroszország északi kikötőiben levő angol katonaság létszámának felemelésére és statútumuk megváltoztatására stb.

Sztálin dühös táviratban válaszolt; még soha nem használt ilyen éles hangot Churchill-lel szemben. Az angol miniszterelnök levelét a Szovjetunió megfenyegetésének minősítette. Churchill erre olyan eszközhöz folyamodott, amely a szövetségesek között igazán nem volt szokásos: visszaküldte Sztálinnak a táviratát.

Nyilvánvaló volt, hogy ezt a konfliktust el kell simítani, s minél előbb, annál jobb. Teherán erősen közeledett.

Eden azzal a szilárd elhatározással ment Sztálinhoz: mindent

megtesz, hogy a konfliktus elsimuljon, sőt lehetőleg még az emléke is feledésbe merüljön. Az oroszoknak sem érdekük az ellenkezője, amellett — s ezt Eden is tudta — most nincs idejük a belviszályokra: minden figyelmüket Teherán és a halasztathatatlan frontügyek kötik le — a Vörös Hadsereg a jobb parti Ukrajna földjéhez közeledik, s napról napra várható Kijev felszabadítása.

Alighogy az autó keresztülgördült a Szpasszkij kapun, Eden kiszállt az autóból. Be akarta várni Clark Kerrt, a nagykövetet, aki, Eden példáját követve, megvált az autójától — bár kissé nehezen —, és tőle telhetően igyekezett lépést tartani miniszterével. Hatvan év még nem aggkor, de Eden úgy vette észre, hogy a nagykövet megsínylette a kemény oroszországi szolgálatot: alaposan megöregedett... Eden tisztában volt vele, milyen felelősségteljes beszélgetés vár rá, és néhány részletet emlékezetébe idézve igyekezett fokozni magabiztosságát. Akármilyen agresszív volt is Churchill, ugyancsak nyugtalanította az orosz miniszterelnökkel való viszálya. Eden emlékezete szerint többször is elmondta: „Remélem, értésére adja, hogy mennyire óhajtjuk a jó barátságot, úgyszintén szilárd akaratunkat..." A szilárd akaratot persze csak a presztízs megőrzéséért említette meg.

Az angol miniszterelnök igyekezett Edennel elhitetni, hogy Sztálin levelének, amely az angolokat annyira felháborította, nem Sztálin a szerzője, hanem az apparátusa. Sztálin maga azonnal válaszol, ehhez pedig tizenkét nap kellett. Teljesen nyilvánvaló, hogy az apparátus dolgozott addig a levélen, győzködte Edent és talán egy kicsit saját magát is. Mi szüksége volt erre?... Semmiképpen sem kívánatos, hogy elrontsa a kapcsolatát Sztálinnal, legkevésbé a küszöbönálló találkozó előtt. Ellenkezőleg, békére van szüksége. De a béke megbomlott, és Churchillnek ebben nem kis szerepe volt — úgy érezhette, még Eden véleménye szerint is. Ebben a helyzetben csak akkor lehetett rábírni Edent a Sztálinnal folytatandó eszmecserére, ha Churchill vétlennek véli a szovjet miniszterelnököt.

Edent kellemesen érintette, hogy a szovjet katonai személyek, akik ezen a napon nagy számban voltak jelen a Kremlben, köszöntötték őt. Hinni akarta (és talán igaza is volt), hogy ez nem

a kötelező üdvözlés: felismerték őt. Lám, milyen maradi az emlékezet! Eden meg van róla győződve, hogy az oroszok nem kapcsolják össze a nevét Churchillével, akit leplezetlenül utálnak. Úgy fest, senki sem akarja Edennek felróni, hogy a legutóbbi moszkvai küldetése inkább sikertelen volt, mint sikeres, éspedig nem egészen az ő hibáján kívül. Mindig az első benyomás a legmaradandóbb, amelyet az utána következők már nemigen változtathatnak meg. Itt senki sem gondolja, hogy Eden annyira függ Churchill zsarnoki akaratától, amennyire aligha függött valaha is külügyminiszter a miniszterelnöktől. Itt azt vallják, hogy van egy Churchill és van egy Eden, és az utóbbi sokkal jóindulatúbb Oroszország irányában, mint az első. Lehet, hogy ez a jóindulat nem olyan nagy, csak a hiszékeny oroszok eltúlozzák — jólesik, ha eltúlozhatják. Nemcsak a népről van szó... Most meglesz ez a találkozás Sztálinnal. Mellesleg, ha már arról a feladatról van szó, amellyel most Sztálinhoz megy, arról a bizonyos kényes kérdésről, Churchill keresve sem találhatott volna erre Edennél alkalmasabb embert.

Eden meglassította lépteit, hogy bevárja Kerrt, de ez reménytelennek látszott. Úgy látszik, az öregség a járásnál kezdődik: lám, szegény Kerr, hogy csoszog a kövezeten.

A katonák egyre jöttek, és mindegyikük a sapkája ellenzőjéhez emelte a kezét... Azon a télen nem voltak ilyen barátságosak. Tehát ez a mostani jóindulatuk a hangulatukból is táplálkozik. Lám, mit tesz a nagy hadi siker: az emberek sokkal vidámabbak... Eden újból érzékelte ezt, miközben felfelé ment Sztálinhoz. Úgy emlékszik, azelőtt nagy csend volt a titkárságon, szinte templomi csend és alig egy-két ember. Most tele van a szoba is katonákkal, és minduntalan nevetés hangzik fel, amit, Eden úgy gondolja, ezek a falak régen nem hallottak. Ez a nevetés nemcsak ezért van, mert a dolgok jobban mennek, hanem még azért is, mert a szomszéd szobában ülő ember mosolyog. Az az ember ma jó hangulatban van, aminek Eden megfigyelése szerint az ő missziójára nézve majdnem döntő jelentősége lehet.

64

Amikor Edent beinvitálták a szovjet miniszterelnök szobájába, az angol úgy látta, hogy az előző megbeszélés keltette izgalom még hatalmában tartotta Sztálint.

— A németek azt mondják, hogy nem lesz második Sztálingrád — szólalt meg Sztálin, miután üdvözölte a vendégeket; úgy mondta ezt, mintha az imént nem oroszok lettek volna nála, hanem németek, akik ráadásul azt bizonygatták neki, hogy második Sztálingrád nem lesz. — Ha pedig nem lesz, akkor szovjet fölény sem lesz — tette hozzá. Mindezt természetesen nem kellett volna elmondania, de nagyon meg akarta mutatni Edennek, hogy nincsenek titkai brit szövetségesei előtt.

— A németek szeretnék ezt hinni — nevetett Eden, megértve Sztálin szavainak tendenciáját, nem az értelmét, hanem a tendenciáját, és fontosnak tartotta, hogy csatlakozzon hozzá. — Szeretnék hinni, és ez segít élni.

— Segít — ismételte meg lanyhán Sztálin. Az első mondata megtette hatását, és többé nem érdekelte, inkább azon gondolkodott, hogyan folytassák a beszélgetést.

— A németek ma reggel hírt adtak az orosz csapatoknak a Kijevet megközelítő utakra való átcsoportosításáról — mondta Eden, és figyelmesen nézett Sztálinra.

— Igen, még nagyon kemény küzdelem lesz — mondta Sztálin. — Az a kétszázötven hadosztály, amely ott szemben áll, nem kis haderő — jegyezte meg abban az elgondolkozó, lassú modorában, amelyen akkor beszélt, amikor a lényegre tért. — Amit a szövetségesek megtehetnek, mindent haladéktalanul meg kell tenniük.

Sztálin úgy látszik gyanította, hogy Eden a konvojokról akar beszélni, és szándékosan elébe vágott. Eden Kerr-re pillantott, mintha engedélyt kérne tőle arra a terjedelmes válaszra, amelyet most készült elmondani. Kerr egyetértése jeléül lehunyta a szemét.

— Sztálin úr, én a konvojokról akarok beszélni — kezdte Eden. Ez a nyíltság azt volt hivatva jelezni, hogy őszinte be-

szédre készül. — Akármilyen tapasztalt is a flottánk, kérem, higgye el, hogy minden egyes konvoj bonyolult feladat a számára. Azzal a négy cirkálóval és tíz torpedórombolóval, amely a konvoj közvetlen védelmét szolgálja, az ügy korántsincs befejezve: az anyaország egész flottájának ki kell futnia a tengerre . . .

Eden tovább beszélt, és a szeme sarkából látta, hogy Sztálin bólogat. Ez az ütemes fejbólintás fellelkesítette, és egyben óvatosságra intette. Így érthette: „Igen, igen, tisztelt Eden úr, muszáj egyetértenem veled . . .” De másként is értelmezhette: „Beszélj csak, kedvesem, mi tudjuk, mi az igazság . . .” Edennek úgy tetszett, hogy a Sztálin szavaiból kitetsző szkepszis mértéke az ő szavainak meggyőző erejétől függ, és lassított a beszédén. Most arról beszélt, hogy Nagy-Britannia egész flottája nyilvánvalóan nem elegendő ahhoz, hogy az előtte álló feladatokat mind teljesíteni tudja. A konvojok fedezésére el kell vonni azt a flottát, amely az Atlanti-óceánon a német tengeralattjárók ellen harcol. Mellesleg, akármilyen nagy sikereket arat is ebben a harcban, azok száma nem csökken. Ennek megerősítésére Eden kinyitotta aktatáskáját, és ugyanolyan elegáns, mint betanult mozdulattal egy négyrét hajtott másolópapírt vett elő.

Pszichológiai fogás! Ha Eden ezt a mondatát anélkül mondja el, hogy ehhez a papírhoz folyamodjék, úgy elszállt volna beszélgetőtársának emlékezetéből, mint a füst. De a papír, helyesebben: a rajta levő rajz, amely Eden apparátusának igazán nem került nagy erőfeszítésébe, arra késztette a sokat tapasztalt orosz miniszterelnököt, hogy szemöldökét összevonva sokatmondóan kijelentse: „Igen, valóban!” A papír kézről kézre járt, Sztálin után megjárta Molotovot, sőt Kerr kezét is — mintha az angol nagykövetnek nem lett volna rá lehetősége, hogy már előbb megnézze. És Kerr szintén azt mondta: „Igen, valóban!”

Eden pedig folytatta nehéz ösvényének kitaposását. Most megtehette, hogy miniszterelnökének nevét kiejtse (ez előtt némileg kockázatos lett volna), természetesen óvatosan megemlítve, hogy valóban számolnia kell a tengeri háború feltételeivel, és hogy az, amit egyéb körülmények között biztosra ígérhet, itt és most isten akaratától függ. Mintegy véletlenül kiejtvén a miniszterelnök nevét, Eden még tovább ment, és bátorkodott azt

mondani, hogy Churchill kezdeményezte a konvojok újraindítását. (Mellesleg, ezt a számot — 130—140 hajón 860 000 tonna rakomány — Churchill már Moszkvában közölte Edennel.) Természetesen Eden nem garantálhatja mindezeknek a hajóknak az elküldését és az egész rakomány célhoz juttatását, mint ahogy Churchill sem garantálhatja. Éppen ezzel kapcsolatban beszélt az angol miniszterelnök a jóakaratról, ami Sztálinból helytelenítést váltott ki.

Minden úgy ment, mint a karikacsapás, ha nincs ez az álnok „helytelenítés" szó, amelyet Eden, észbekapva, gyorsan „elégedetlenség"-re javított ki, bár őszintén szólva ez is rossz volt, mert az angol felet ebben a vitában egyenlőtlen, mi több, diszkriminációs helyzetbe hozta. De már késő volt más szót keresni. Sztálin felemelte az asztalról a tenyerét — csak egy kicsit emelte fel. Szokása volt ez: halkan beszélni, lassú lépéssel járni, vagy mint most, kissé felemelni a kezét, annak jeléül, hogy beszélni akar.

Azt mondta, hogy a nézeteltérés Churchill-lel nem a konvojokkal kapcsolatos nehézségekre vonatkozik, hanem arra a kérdésre, hogy az angolok kötelesek-e a műveletet véghezvinni. Churchill táviratából az következik: ha csak egy konvojt is sikerül célhoz juttatni, ez is szinte ajándék lesz. Helyes-e ez az álláspont?

Eden óvatosan félbeszakította Sztálint, és megjegyezte, hogy az angolok soha nem vélekedtek és most sem vélekednek úgy, hogy a rakományok szállítása az oroszoknak tett szolgálat, pláne jótétemény. Sztálinnak bíznia kell a szövetségesekben. Éppen ezzel bántotta meg Churchillt . . .

Sztálin kijelentette, hogy nem volt szándékában Churchillt megsérteni.

Eden sóhajtott: a viharos tenger mögötte maradt . . .

Amikor feje fölött ismét megcsillantak a Kreml kupolái, a miniszter szokása szerint megpróbálta rekonstruálni fejében az egész beszélgetést (a nagykövetségre visszatérve fel kell jegyeznie), és megállapította, hogy az angolok számára jobban sült el, mint ahogy várni lehetett: a konvojok miatti konfliktus immár nincs többé, vagy alig létezik . . . De csak a konvojokról van szó? Ha Eden és Sztálin mai beszélgetése nem lett volna, Churchillnek alighanem nehéz lenne elmennie Teheránba. Ez az útja most lehetségessé vált.

A konferencia munkájában kialakult bizonyos ritmus.

Igaz, a nagy partraszállás kérdését — amely mostantól fogva az „Overlord" fedőnevet viselte — a részvevők ideig-óráig megkerülték, úgy gondolva, hogy azt a konferencián kívül is megtárgyalhatják. Viszont minden egyéb kérdést eddig soha nem látott ütemben megvizsgáltak, és ez a legnagyobb mértékben biztató jel volt. Akármilyen szúrósak voltak is a tüskék, amelyek a kölcsönös megértés útján hevertek, úgy látszott, hogy közös megegyezéssel sorra eltávolították őket. A szpiridonovkai konferenciának ez volt talán a legbiztatóbb ismérve, annál is inkább, mert a Szpiridonovka után Teherán következett.

Az eldöntött kérdéseket egymás után bejegyezték a konferencia titkos jegyzőkönyvébe.

A háború új szakasza új problémákat vetett fel. Csaknem bizonyos, hogy a szövetségesekre még kemény megpróbáltatások várnak, de a háború kritikus pontja, úgy látszott, mögöttük van. A figyelem a háború utáni Európára terelődött — óvatosan terelődött rá; a háború utáni újjáépítés problémái nem szoríthatják háttérbe a front sürgető kérdéseit. Ennek ellenére a szövetségesek megegyeztek, hogy két konzultációs központot létesítenek, amelyek majd hallatják szavukat Németország és Olaszország háború utáni sorsáról.

Az amerikaiakat az foglalkoztatta, hogy a szövetségesek egyesített hadereje Japán ellen is forduljon, természetesen Németország legyőzése után. A nyilatkozat, amelyet a konferencia elfogadott és amelyet Kínának is alá kellett írnia, nyíltan szólt erről.

Egyre újabb adatok tanúskodtak róla, hogy a vak és féktelen terrorpolitika, amelyet a hitleristák Európa népei ellen fordítottak, tovább folytatódik; a szövetségesek elhatározták, hogy mindenki füle hallatára kijelentik, tudnak erről és keményen meg fogják büntetni a vétkeseket.

A szövetségesek nem vesztették el a reményt, hogy a maguk oldalára állítják Törökországot. A konferencia megerősítette,

hogy a Szovjetunió és Nagy-Britannia kölcsönös konzultációk alapján folytatja az ez irányú erőfeszítéseket.

A miniszterek, akik most a kerek asztalt körülülték, természetesen tudták, hogy a határozatokat Teheránban újra meg fogják vizsgálni, ezért ez a konferencia mintegy előzetes jellegű; az itt elfogadott dokumentumokra még rá kell ütni a pecsétet, s talán ezért fogadták el őket olyan könnyen. Valójában a konferencia résztvevői azért találták meg aránylag könnyen a közös nyelvet, mert a szövetségesek együttműködésének, tehát kölcsönös megértésnek is újabb fontos határvonalát lépték át. Teherán küszöbén ez jó előjel volt.

Bargyin és Buchman elengedte az autót, és gyalog ment a népbiztosságra.

Jegor Ivanovics úgy ismerte Moszkvát, mint a tenyerét, és az amerikait minden érdekelte: Csehov háza a Szadovaja-Kudrinszkaján, Gorkij otthona a Szpiridonovkán, Gogolé a Szuvorov bulváron . . .

De nem mindig Buchman tett fel kérdéseket, néha Bargyin kíváncsiskodott, s az ő kérdései természetesen nem a moszkvai utcák történelmi emlékeire vonatkoztak.

— Ismerje el, hogy Mr. Hull, amilyennek az utóbbi években megismertük, nem önmagától alakult ilyenné és nem csak önmagát képviseli.

— Gondolja, hogy semmiképpen sem képviselheti önmagát? — mosolygott Buchman.

— Ne vegye zokon . . . azért mondtam, mert minálunk valahogy az az elképzelés: egy jelentős személyiség soha nem önmagát kell hogy képviselje, hanem egy kereskedelmi konszernt vagy egy vasúttársaságot . . . Cordell Hull elsősorban természetesen önmagát képviseli, noha nem veti meg külső erők támogatását, például a szenátusét, ahol hagyományosan erősek a déliek, vagyis azok, akik Lincolnt is féken akarták tartani, de nem bírták . . . Roosevelt számára Cordell Hull lenne az ellenzék vezére?

— Bizonyos mértékben, de nem annyira legálisan, mint illegálisan. — Buchman mintha vágást védett volna ki. — Ha ön feltételezi, hogy a külügyminiszteri posztra történt kinevezése

legalizálta a tevékenységét, akkor téved. Ellenkezőleg, arra kényszerítette, hogy illegalitásba vonuljon!

— Szóval Roosevelt—Hull: a nagy oppozíció?

— Talán.

— De hogy mutatkozik meg ez az oppozíció az erőegyensúly helyzetében, ráadásul a kormányfői találkozó előtt? A nézetkülönbség komoly?

— Komoly, de van egy hatalmas erő, amely ezt a különbséget semlegesíti, és úgy látom, ezt ön is számításba veszi.

— Miféle erő?

— A Japánra mérendő csapás. Az együttes csapás.

— Bocsánat, Mr. Buchman, de a személyes kapcsolat Mr. Hull-lal ... nem dönti meg ezt a feltevést?

— Nem. Mi több, Moszkva az, ami megbékéltette. Hull természetesen ugyanaz maradt, de valami új vonás jelent meg benne ... — Buchman szája széles mosolyra húzódott. — Akármit mondjon is ön, Mr. Hull nemcsak egy hírhedt ipari konszern képviselője, de még ember is.

— Köszönöm, Mr. Buchman.

S folytatták a sétát, megújult érdeklődéssel a moszkvai utcák iránt.

Amikor az elnök, órájára pillantva, bejelenti a húszperces szünetet, a delegátusok, mintha összebeszéltek volna, kimennek a kertbe. Van lehetőség a félrevonulásra is, a gondolatok rendezésére a döntő csata előtt; párbeszédbe is elegyedhet, aki akar, felderítő, puhatolódzó, új utakat kereső párbeszédbe, vagy pihenhet, sőt a hársfák és a tölgyek alatt akár párhuzamos üléseket rögtönözhetnek, természetesen jegyzőkönyv nélkül, ami szintén nem bolondság. Úgy látszik, az ember legértelmesebb találmánya a közönséges kert, a diplomaták számára pedig valóságos menedék.

Bargyin tanúja volt Vorosilov marsall és Ismay tábornok beszélgetésének.

— Nem gondolja, marsall úr, hogy a németek különösen érzékenyek lettek a bekerítés veszélyével szemben? — kérdezte Ismay.

— Csak nem akarja azt mondani, hogy a németek bebiztosí-

tották magukat bekerítés ellen? — kérdezte Vorosilov; éles hangja megtagadta az engedelmességet, és szinte rikácsoló lett.

— Nem, csak azt akartam mondani, hogy a németek számára talán nem lesz második Sztálingrád — mondta Ismay nem minden ravaszság nélkül.

— Sztálingrád? — ismételte meg Vorosilov. — Újabb Sztálingrádot valóban nem ígérek! — vetette oda, és a ház felé sietett; az angol szavaiban valami nyugtalanítót érzett. — Új Sztálingrádot valóban nem ígérek, de önnek se tanácsolom, hogy ígérgesse... — Váratlanul felnevetett, és eltűnt az ajtóban.

Ismay feltette a kérdést Bargyinnak is. Tehát az angolt érdekli, hogy egy újabb Sztálingrád lehetséges-e. Nem ok nélkül érdeklődik. Természetesen nem a csata rejtelmeiről van szó, hogy mit tehet még hozzá Sztálingrádhoz... Más a lényeg: milyen veszteséget tudnak még elviselni a németek? — ebben csúcsosodik ki Ismay kérdése. Természetesen e kérdés alapja az „Overlord", a hőn áhított „Overlord"! Ha majd a szövetségesek holnap partra szállnak a kontinensen, milyen erejű lesz az a hadsereg, amely fogadja őket?... „Ha majd a szövetségesek partra szállnak a kontinensen..."

Hát mégis úgy gondolják, hogy partra szállnak?

66

Még ha a konferenciát délelőttre tűzték is ki (tizenegykor nyitották meg), Bargyinnak jutott ideje rá, hogy a Szpiridonovkára indulása előtt felkeresse munkatársait, megérdeklődje, hogy mennek a dolgok, és elmondott egyet-mást a konferenciáról, amit esetleg még nem tudtak. Ez utóbbit változatlanul hálával fogadták: Jegor Ivanovics kollégái ebben a bizalom és rokonszenv jelét látták. Kivétel talán az egy Homutov volt: ő soha nem engedett kissé gunyoros tartózkodásából. Bargyin akkor fogyott ki a türelemből, amikor Vorosilov és Ismay beszélgetéséről beszámolva, amely előző este folyt le a palota kertjében, go-

nosz mosolyt vett észre Homutov arcán. Kedve lett volna abbahagyni a beszélgetést, hogy megkérdezze tisztelt helyettesétől: „Bocsánat, ez olyan nevetséges?" — de türtőztette magát, hogy megvárja, amíg kettesben maradnak. Ha nincs ez az eset, talán nem fejezte volna be a beszélgetést olyan sietősen. De csaknem félbeszakította elbeszélését, és kettesben maradt helyettesével.

— Nem értem önt — kezdte módfelett harciasan —, szerintem csakis engem tüntet ki ezekkel a kis gúnyos mosolyaival, amikor éppen én egyáltalában nem adtam rá okot...

— De éppen hogy adott — felelte Homutov zavartalanul; amellett, hogy valóságos idegcsomó volt, különösen nehéz percekben irigylésreméltóan meg tudta őrizni nyugalmát.

— Nem volna olyan szíves ezt megmagyarázni? — Jegor Ivanovics úgy érezte, mindjárt szétrobban.

— Majd más körülmények közt beszélgetünk erről, és talán más hangon — tért ki Homutov.

Ez már több a soknál! Ő bántotta meg Bargyint, és még ő követel más hangot!

— Nekem se időm, se kedvem, hogy máskor beszélgessek! — ezt már majdnem kiáltotta Jegor Ivanovics, és hirtelen fantasztikus ötlete támadt: „És ha Homutovnak igaza van? Akkor hogy magyarázzam meg ezt a hangot és ezt a türelmetlenséget?" — Kérem!...

Úgy látta, hogy Homutov beszélni készül. De vajon mért hunyja le a szemét: talán elfáradt? Vagy csak magába mélyedt, hogy összeszedje a gondolatait?

— Ezek az ön beszámolói az Edennel és Ismayvel való találkozásairól engem sérelmes helyzetbe hoznak, amelyet nem érdemeltem meg — kezdte Homutov. — Egyre úgy érzem, hogy van egy tilos kör, amelyet nekem például tilos átlépnem, még ha diplomata vagyok is és a külföldiekkel való érintkezést maga a foglalkozásom írja elő... Ön ezt természetesnek találja?

Bargyin csaknem felordított: ez aztán!... Szóval azért lázadt fel, mert nincs alkalma Hull-lal találkozni! Az ördög tudja, mi ez! A találkozásokat természetesen nem Bargyin szervezi. Mások szervezik. És senkinek sem jutott eszébe Homutovot bevonni ezekbe. Akkor pedig légy szerény, és várj sorodra, annál is inkább, mert még nagyon rövid ideje vagy itt. Légy szerény. De

ezt hogy magyarázza meg neki, és melyik végén kezdje el? Mit szólnak hozzá: találkozni akar Hull-lal!

— Ön ezt természetesnek tartja? — nézett Homutov szemrehányóan és értetlenül Bargyinra.

— Igen, természetesnek tartom és helyesnek — mondta Bargyin, igazságának tudatában. — Értse meg, hogy a népbiztosság nem kapcsolhatja be a különösen felelős ügyekbe az egész személyi állományt, minden ügy külön kört kíván, amellett különféle adottságokat is számításba vesznek . . .

Homutov felállt:

— Szóval ön igazságosnak tartja, hogy ennyire távol tart engem az operatív ügyektől?

Bargyin előjött az asztal mögül: a türelemnek is van határa.

— Bocsásson meg, de ez már sok.

Homutov megfordult és az ajtó felé indult. Bargyinnak kellett volna magában annyi erőt találni, hogy azt mondja: „Várjon, beszéljük meg türelmesen", de úgy érezte, ezzel bevallaná vétkességét, tehát meghátrálna. Nem fog meghátrálni.

Homutov elment. Bargyin fogta az aktatáskáját, és elhajtatott a Szpiridonovkára, de egész nap a beszélgetés hatása alatt volt. „Visszaél azzal, hogy a háborút nem én jártam meg, hanem ő . . . Ha nem erre gondolna, nem viselkednék így . . . Itt van például Vologzsanyin . . . A legtöbb terhet ő viseli, de kifogás és zokszó nélkül húz, mint az ökör. Nem példás szerénység ez? . . . Kérdés, hogy Vologzsanyin és Homutov milyen viszonyban van egymással. Beszélnem kell Vologzsanyinnal . . ."

Betelefonált az osztályra: a telefonnál mindig ugyanaz a leányzó, szem- és fültanúja Jegor Ivanovics és Homutov minden csatározásának.

— Mondja meg Vologzsanyinnak, lássa el magát szendvicsekkel, és maradjon bent az osztályon, későn megyek be . . .

A szendvicsekről nem kellett volna szólnia, de kicsúszott a száján. Vajon Homutov beszélt-e Vologzsanyinnal az ő reggeli beszélgetésükről? Aligha. És Vologzsanyin Homutovval? Az után, hogy a titkárnő átadta Jegor Ivanovics telefonüzenetét? Lehetséges . . . És hogyan beszélt? Ellenkezett vagy helyeselt neki? . . . Hogy helyeselhetné, mikor az egész egy nagy ostobaság, Vologzsanyin pedig végtére is nem buta.

Tizenegy óra felé érkezett vissza az osztályra. Vologzsanyin nem a legjobb hangulatban várta; úgy látszik, már régen elfogytak a szendvicsek.

— Iszik egy teát? — kérdezte Jegor Ivanovics, kabátját levetve.

— Nem utasítom vissza.

Bargyin áttelefonált a népbiztosság büféjébe. A büfében ebben a kései órában kevesen lehettek — nyomban megérkezett a tea. Látszólag nem nagy segítség, de Vologzsanyin új erőre kapott tőle, és a hangulata is szemlátomást megjavult.

— Homutovval beszélt?

— Igen.

— És?

Vologzsanyin kínosan feszengett, és idegesen megkocogtatta az üres poharat a kanállal.

— Igaza van Homutovnak?

— Igaza, Jegor Ivanovics!

— Hogyhogy?! — Bargyin ezt a választ semmiképpen nem várta. — Beszélj már!

Az élénkség és jó hangulat, amelyet Vologzsanyinnak a tea adott, egyszerre elszállt, és a hosszú, nehéz nap fáradtsága erőt vett rajta: nem nagyon kívánt magyarázkodni.

— Beszélj már — Bargyin nem kérte, hanem követelte. — Vagy akarod, hogy én mondjam meg neked?

— Mondja, Jegor Ivanovics.

— Az egész abból adódik, hogy ő volt a háborúban, én pedig nem. Erről van szó. Igaz?

— Nem.

— Akkor miről?

— Kaphatok még teát, Jegor Ivanovics?

Behozták ezt is. Vologzsanyin felhörpintette, nem várta meg, amíg kihül — akár a Vízkereszt körüli kemény fagyok idején északon, szűkebb hazájában, százkilométeres szánút után.

— Megmondod végre?

— Most megmondom... Én úgy gondolom, Jegor Ivanovics: hogy ha befogadtak ebbe a házba, akkor ezt meg is érdemlem... Így van ez. Ne legyenek köztünk különösen beavatott személyek, akikben különösen megbíznak, vagy ha én nem tartozom

közéjük, akkor világosan mondják meg, hogy miért nem... Világosan mondják meg.

— Megállj, ezt ki mondja, te vagy Homutov?

— Én mondom, Jegor Ivanovics.

— Hát ide figyelj, Vologzsanyin barátom — mondta Jegor Ivanovics keményen. — Holnap Hullnak megmutatom Moszkvát. Azt akarom, hogy ti ketten is elkísérjetek, te és Homutov. Nem akarom e hadművelet jelentőségét eltúlozni, de kezdetnek talán ez is jó.

— Homutov lehet, hogy nem fogadja el — mondta Vologzsanyin. — Nem nagyon szeret ilyen hirtelen...

De Homutov beleegyezett.

Meghívták Hullt Moszkva megtekintésére.

Az amerikai az 1812-es Moszkvát kívánta látni, azt, amelyet ifjúkorában elképzelt magának, amikor a Háború és békét elolvasta.

Megkerülték a Kremlt és a Szentháromság kaputól elindulva a régi Mozsajszki úton, elhajtottak a Poklonnaja-dombig. Majd megálltak Filiben Kutuzov kunyhója előtt, útba ejtették a Tverszkaján álló házat, ahol Bagrationt ünnepelte a moszkvai nemesség, majd a moszkvai főkormányzó házát, és miután megnézték a Povarszkaján levő kis palotát is, ahol a hagyomány szerint Rosztovék laktak, kimentek Hamovnyikiba, Tolsztoj szerény kúriájához.

Bargyin szeretett volna a háttérben maradni, Hull kalauzolását útitársaira bízva, de azok nem voltak egyformán aktívak. Míg Vologzsanyin iparkodott mindig az amerikai mellett lenni s kihasználni minden lehetőséget a beszélgetés kezdeményezésére, Homutov komoran tartózkodó maradt, feszülten figyelt, de alig szólt, pedig Hull, észrevéve feszélyezettségét, kétszer is megpróbált beszédbe elegyedni vele.

Bargyin akármit várt, de ezt nem. Szóval lázadás. Fellázad az osztály apraja-nagyja. Talán megkérdezze Avguszta Nyikolajevnát is? Vagy felesleges? Igen, felesleges.

— Természetesen megértem, hogy ez nem öntől indul ki, de azoknak is meg kell érteniük, akiktől kiindul: az emberekben van önbecsülés, vagy ha nincs, akkor kellene, hogy legyen...

— Ezt is te mondod?

— Én mondom, Jegor Ivanovics.

Bargyin hallgatott. Igen, a hallgatás páncéljába bújt — azt nem lehet keresztüllőni.

— Jól van, majd gondolkodom rajta.

Ezt se volt könnyű kimondania. Úgy érezte, Vologzsanyinnak nincs igaza, jóllehet semmi oka sem volt rá, hogy Vologzsanyin szavában kételkedjék, és ez óvatosságra késztette. Jegor Ivanovicsnak volt egy szabálya, amelyet minden körülmények közt betartott: az ember ne engedjen az öncélú ellenségeskedésnek. És volt még egy szabálya, amely soha nem vezette tévútra: mutass jóakaratot, teljes mértékben mutasd ki a jóakaratodat, és minden elfogultságon győzedelmeskedsz.

Eszébe jutott a Buchmannel folytatott beszélgetése. Hull ég a vágytól, hogy lássa 1812 történelmi emlékeit. Buchman megpróbálta rávenni, hogy a mai Moszkvát is nézze meg, dé Hull értésére adta, hogy ő a múlt századba akar kirándulni. Buchman arra kérte Jegor Ivanovicsot, hogy tartsa tiszteletben az öreg óhaját.

Borús idő volt, apró szemű eső szemerkélt, Moszkva csüggesztőnek látszott. Csak az aranysárga juharfalombok és a zelnicemeggy élénk, narancsvörös fürtjei nyújtottak felüdülést a szemnek. Hull eleinte szinte észre sem vette ezt, behúzódott az ülés sarkába, fázósan összehúzta magát, és amikor kiszállt, úgy lépkedett a nedves földön, mintha hóban járna. De lassan felmelegedett és jobb kedve támadt. Amit látott, érdekelte; érdeklődését a fiatalkori emlékek fűtötték. Minél tovább él az ember tudatában, annál inkább előtérbe lép az ifjúság.

Amikor Hamovnyikiből visszatértek, Hull az autó ablakából fénylő hagymakupolákat pillantott meg. Megállította az autót és kiszállt. Sokáig járkált a templom körül, elragadtatással szemlélte formáját és arányait.

— Azt mondják, hogy a háborúval megnőtt a templomba járó emberek száma — mondta, anélkül, hogy megállt volna.

Bargyin látta, hogy Homutov kissé fölényesen elmosolyodik: neki ez korántsem volt olyan aktuális kérdés, mint a tekintélyes amerikai vendégnek.

— Nyilván azért, mert az egyház nem határolja el magát a háborútól — mondta.

— És nem találja, hogy a nép hite ... emberibb lett?

— Nincs igaza — felelte Homutov, kicsit elnyújtva a szavakat; nyilvánvalóan nem győzte nyelvtudással az iramot. — Az egyház hatása nálunk főleg a ... tisztes korú emberekre korlátozódik. — Úgy látszott, örül, hogy megtalálta ezt a „tisztes" szót: nem volt szabad megsértenie Hullt. — Azt pedig, amit mi nevezünk a „nép hitének", a hadsereg és a dolgozó hátország határozza meg, ott pedig más korosztály a hangadó.

Hull, szemében valami imádságos kifejezéssel, ismét felpillantott a templomra. Homutov válaszától függetlenül hálás volt azért a néhány percért, amelyet itt tölthetett: vallásos ember volt. De meg kell adni, gondolta Bargyin, hogy Homutov is jól válaszolt neki.

Éppen beszállni készültek az autóba, amikor Hull megpillantotta a Krími-hidat védő légvédelmi ágyút. Természetesen ezelőtt is látott légvédelmi ágyúkat Moszkva utcáin, de ez közvetlenül mellettük volt.

— Amerikai ágyú? — fordult Bargyinhoz.

Jegor Ivanovics kényes helyzetben érezte magát: könnyen tévedhet, márpedig nem kívánt tévedni — ott volt mellette Homutov.

— Mindjárt megkérdezzük — mondta, és odament az üteghez, amely körül katonalányok szorgoskodtak. De Homutov megállította:

— A miénk, Jegor Ivanovics — szólt, és a lányokhoz lépve, valamilyen „varázsigét" mondott, majd ügyesen és gyakorlottan, ahogy oly sokszor tette, levette a védőhuzatot, és a csövet vízszintesre állítva, szinte odafordította Hullhoz.

— Aha, most látom: hatalmas fegyverük van ellenem — s felemelte a kezét. — Előre megadom magam ... — Bargyinra kacsintva Homutovra mutatott: — Az önök apparátusában tüzérek is vannak?

— Hogy lehetne másként, miniszter úr? Ha egy tüzér nem képes a diplomatát helyettesíteni, a diplomata pedig a tüzért, nem tudjuk legyőzni a németeket!

— Helyes szabály, Bargyin úr.

Amikor szóba jött a Nagy Színház esti előadása, Hull rámosolygott Homutovra:

— Én ott tüzérségi védelem nélkül nem boldogulok.

Szerencsére Jegor Ivanovics már meghívta munkatársait a színházba. De Vologzsanyin ügyeletes volt, így csak Homutov tarthatott velük. A Hattyúk tavát adták, és Hullt szemmel láthatóan érdekelte az előadás. Nemcsak azért, mert szép előadás volt; nagyon érdekes volt megfigyelni, hogy egy olyan elvont témát, mint a Hattyúk tava, hogyan interpretálnak ma Moszkvában, és nem kevésbé érdekes volt látni, hogy az orosz közönség hogyan fogadja. A jó és rossz tündérek, mesebeli királyfiak és elvarázsolt királylányok világa szöges ellentétben állt azzal a látvánnyal, amit a terem nyújtott: gimnasztyorkák, vattázott kabátok és megint gimnasztyorkák, elnyűttek és fakók — immár három július napja szívta ki a színüket, egyik forróbb és kegyetlenebb a másiknál. De úgy látszik, ilyen az emberi természet: a királyfiakról és a tündérekről szóló szép, kicsit naiv mesének szárnyakat adott a művészet. Sőt ezeket az embereket, akik közül ezekben az években sokan olyasmiket láttak, ami földi pokolnak nevezhető, szemmel láthatólag jól szórakoztatta. Vajon a történet volt számukra a lényeg? Természetesen nem. A jó harcolt itt a gonosz ellen, azzal a lelkesedéssel és bátorsággal, amellyel a földön is harcol, és a muzsika a jó dicséretét zengte.

— Lám, az önök népe hogy élvezi a zenét... ez nem a fáradtságtól van? — kérdezte Hull Jegor Ivanovicstól az első szünetben. — Nem tör-e ki rajta ez a fáradtság még mielőtt véget ér a háború?

Bargyin megcsóválta a fejét: milyen váratlan utakra térhet az ember gondolata!

— Én úgy érzem, nem a fáradtságtól van — felelte. — A zene olyan, mint a nap: nélküle a vörös vérsejtek nem lesznek vörösek.

Hull elmosolyodott: tetszett neki a válasz, segített eloszlatni kételyeit.

— Bocsánat, önök régen látták ezt a darabot? — kérdezte, kísérőihez fordulva.

Persze a kérdés nem volt annyira naiv, mint amilyennek látszott. Hull azt akarta tudni, hogy az az élvezet, amellyel Bargyin az előadást nézte, természetes-e vagy sem. Ha ezt a darabot

minden harmadik idegennek megmutatják, hogyan értse Bargyin reagálását?

— Én régen láttam. Még a harmincas években — felelte Jegor Ivanovics.

— Nekem pedig a háború előtt soha nem sikerült kifognom egy szabad estét — jegyezte meg Homutov. — Aztán kitört a háború, és másféle hattyúk röpködtek...

Hull részvéttel és komolyan nézett Homutovra.

Buchman másnap reggel azt mondta Jegor Ivanovicsnak:

— Nagyon helyesen tette, hogy a tegnapi kirándulásunkba bevonta ezt a diplomata-tüzért. Okos fiú, ráadásul puskaport is szagolt... én mindjárt észrevettem rajta. Képzelje, észrevettem.

Bargyin nem válaszolt, csak önmagának mondta: „A jóakarat mindenható."

67

Eden ismét Sztálinnal készült találkozni. Bizonyára megkönnyebbült örömmel: nem kell többé a konvojokról beszélni!

Valóban csak most jutott el odáig a brit miniszter, hogy Sztálinnal a voltaképpeni fő dologról beszéljen.

A szovjet miniszterelnök előszobáját, mint a múlt alkalommal is, megtöltötték a várakozók, de ezúttal több volt köztük a civil.

Katonás szabású kabátok, csizmába gyűrt nadrágok, derékszíjak, némelyiken még vállszíj is és több térképtáska, mint aktatáska. Valóságos hadsereg, csak váll-lapok nélkül s a kezekben nem térképek, hanem tervrajzok, igen, tervrajzok... Eden világosan látta, hogy egy ritkás rőt bajuszú ember kibont egy papírtekercset és megmutatja mellette álló társának... igen, egy tervrajzot. Új hadiüzemek a Sarkkörön? Amott az a hajlott orrú még a szőrmemellényét sem ért rá levetni. Lehet, hogy északról sietett ide, ott már minden bizonnyal hóviharok dúlnak, s a hosszú nappalokat fölváltották a hosszú éjszakák. Vajon mit épít? Békés gyárat, amely készruhát, szőrmeholmit, cipőt, kötöttárut termel? De a kötöttárura van-e gondja most Oroszor-

ságnak, amikor még javában dúl a háború? Nem, a kötöttárunak még várnia kell... Látszik, hogy ez más erő, mint amelyik szemtől szemben áll az ellenséggel: a hátország hatalmas hadserege, amely e háború nagy csodáját véghezvitte: a töméntelen tankot, repülőgépet, tüzérségi és gyalogsági fegyvereket...

Alighogy kezet fogtak, Eden letett Sztálin elé egy csomó gépelt papírt. Sztálin összehunyorította a bal szemét, tüntetően, mintha azt akarná mondani: „Hát ez már micsoda megint?"

— Ez levél? — kérdezte elfojtott gúnnyal.

— Nem, ez Eisenhower tábornok jelentése az olasz hadszíntér helyzetéről, miniszterelnök úr — felelte Eden tiszteletteljes készséggel.

Sztálin odahúzta a nagy halom gépírásos papírlapot. Eisenhower tábornok neve késztette rá, hogy odahúzza — tisztelte a katonákat. Ha nem Eisenhower jelentése, hanem például Churchillé, nyugodtan ott heverhetne.

— Szóval Eisenhoweré?... — kérdezte.

— Igen, Eisenhower és Alexander tábornokok jelentése — erősítette meg Eden ugyanolyan készségesen.

Sztálin Molotovra nézett, mintha hívná, hogy üljön közelebb.

— „Szeptember 9-re, az »Evelansh« hadművelet megkezdésének és az Olaszországgal kötendő fegyvernyugvás bejelentésének időpontjára az ellenség általános helyzete olyan volt, hogy Calabriában a 8. hadsereg támadásának két hadosztály állt ellen..." — kezdte az olvasást.

Naiv szenvedély: szerette, ha a felolvasását hallgatják, különösen ha oroszul olvasott. Többnyire azt olvasta fel, amit maga írt. Nemcsak verseket — prózát is. Hivatalosat. Utasításokat, direktívákat. A hadseregparancsnokoknak. Diplomatáknak. Repülőgép- és harckocsi tervezőknek. Az ilyen levelekbe szívesen bevett egy-egy szakkifejezést. A repülőgéptervezőknek szólókba a felhasználandó üzemanyag oktánszámát. A tüzérségi fegyverek szerkesztőinek az ágyúk kaliberét. A diplomatáknak a paritást és a legnagyobb kedvezmény elvét. És különös mód akikhez az ilyen levelek szóltak, jóllehet azonnal felismerték benne a laikust, természetesnek vették az ilyen megjegyzéseit.

De Sztálin most nem a saját szövegét olvasta, hanem Eisenhowerét és Alexanderét, mégis kedvvel olvasta.

Ezt a jelentést aligha arra szánták, hogy oroszok olvassák — ahhoz túlságosan szép volt.

A jelentésben a tábornokok szemmel láthatóan felnagyították az Olaszországban levő német erőket és a partraszállással szemben tanúsított ellenállásukat. Az erők viszonyának azt kellett bizonyítania, hogy a szövetségesek mind létszámban, mind technikailag fölényben levő ellenféllel állnak szemben. Délen tizenegy angol—amerikai hadosztály harcol kilenc német hadosztály ellen, viszont északon a németeknek még tizenöt hadosztályuk van tartalékban. Ily módon a németek olasz földön óriási hadsereggel rendelkeznek, amely már most huszonnégy hadosztályt tesz ki. Ha az angol—amerikai haderők utánpótlása ezentúl is olyan jó ütemben folytatódik, mint eddig, akkor a szövetségeseknek novemberre tizenhárom hadosztályuk lesz, decemberre tizennégy-tizenöt, januárra tizenhat-tizenhét... Más szóval: még három hónap múlva is a németek lesznek túlerőben. Ugyanakkor a hadianyag-utánpótlás veszélyesen csökkenő tendenciát mutat. Ha a szövetségeseknek elegendő csapatszállító hajójuk volna, ügyesebben manőverezhetnének, erőiket a szárnyakra irányítva, de ezek a hajók hiányoznak. Ily módon az a veszély fenyeget, hogy a németek, akik természetesen mindezt tudják, csatát provokálnak, meghátrálásra kényszerítik a szövetségeseket, sőt lehet, hogy a tengerbe szorítják. A németeknek, akik az elmúlt évben minden fronton vereséget szenvedtek, nagyon kell a győzelem, és nem lehetetlen, hogy megkockáztatnak egy ilyen csatát...

Amíg Sztálin ezt a szöveget olvasta, nem kis élvezetet lelve magában az olvasásban, Eden és Ismay tábornok lélegzetét visszafojtva hallgatta. Úgy látszott, számítottak rá, hogy Sztálin ezt a szöveget elolvassa a beszélgetés előtt, ezért is készíttették el az orosz fordítását, amit különben nemigen tettek meg. A felolvasást a tulajdonnevek nyomán követték, amelyeket angol fülük még az orosz kiejtésben is kihallott: Salerno, Calabria, Szicília...

Sztálin befejezte az olvasást, és óvatosan megdörzsölte szemét a keze fejével — elfáradt.

— Úgy... — szólt elgondolkozva. — A mi adataink szerint pedig Rómától délre tizenkét angol—amerikai hadosztály har-

col hat némettel szemben, s a másik hat német hadosztály a Pó folyónál helyezkedett el... — Elhallgatott. — De lehetségesnek tartom, hogy Eisenhower és Alexander tábornokok ezt jobban tudják.

A tábornokok jelentése tehát megtette a magáét, és a jelekből ítélve, aggodalomba ejtette az orosz miniszterelnököt. Most kellett hozzáfogni a legfőbb, és mint Eden látta, a legnehezebb feladathoz: hidat verni Churchill számára.

— Úgy... — szólt ismét Sztálin, és megcsóválta a fejét; a tábornokok jelentése váratlanul kellemetlen hatást tett rá. — Tehát huszonnégy hadosztály?

— Churchill miniszterelnöknek az a kívánsága, hogy közöljük önnel olaszországi ügyeink minden újabb fordulatát. Ő úgy véli, hogy az olaszországi hadjáratot végig kell harcolni a győzelmes befejezésig, függetlenül az „Overlord"-hadművelettől — jegyezte meg Eden: már belekezdett a „hídverésbe". — Mint látja, a helyzet nem egyszerű... Annál inkább szükséges, hogy a kormányfők mielőbb találkozzanak — tette hozzá önmaga számára is váratlanul.

Sztálin Edenre pillantott, és kissé fölényesen elmosolyodott; nyilván átlátta az Eisenhower jelentésével kapcsolatos tervét.

— Ha nincs elég hadosztály, a teheráni konferencia sem tud teremteni. — Még mindig Edenre nézett, de a fölényes mosolya eltűnt. — Vajon az imént olvasottak az „Overlord" elhalasztását jelentik? — Ismét elhallgatott, de a tekintete még mindig Edenen függött: nagyon fontosnak tartotta a miniszter válaszát. Oly sokáig és annyiszor becsapták, hogy állandóan fondorlatot gyanított. Arra nézve, hogy most is fondorlattal áll szemben, nem lehetett kétsége, csak éppen azt kellett megállapítania, hogy miben rejlik.

Eden kissé felemelte a kezét, mintha fehér mandzsettáját akarná megmutatni, amelyek félív formájú aranygombokkal voltak összefogva. Jólesett ez a mozdulat, erőt adott, mielőtt beszélni kezdett.

— Mielőtt Eisenhower és Alexander tábornokok jelentését a szövetségesek legfőbb katonai szerve át nem tanulmányozta, semmit sem mondhatok — jegyezte meg Eden szándékosan lanyhán; most, amikor átvette a kezdeményezést, nyugodtan szenve-

leghetett. — Mr. Churchill nyíltan ír erről — tette hozzá. — Olvasom: „Minden tőlünk telhetőt megteszünk az »Overlord« ügyében, de annak nincs értelme, hogy a harctereken biztos vereséghez vezető terveket csináljunk az időleges politikai eredmények kedvéért" — olvasta látható közönnyel, és már magától tette hozzá: — Egy nagy nehézség mutatkozik az „Overlord" megvalósításának tekintetében: annak a hét hadosztálynak az átszállítása az Egyesült Királyság területére, amelyek az olaszországi harcokban kitüntették magukat.

Nem kellett hozzá nagy éleslátás, hogy Eden beszédében bizonyos tervszerűséget fedezzenek fel: kezdetben mintegy frontális csapással igyekezett hatni az ellenfélre („tekintettel az olaszországi helyzetre, ezeknek a hadosztályoknak az átszállítását el kell halasztani . . ."), de ez után a csapást enyhítő megjegyzések következtek, amelyek lehetővé tették a beszélgetés folytatását („előre lehetetlen megmondani, hogy ez befolyásolni fogja-e az »Overlord« időpontját").

— Szóval, ha a stratégiai kilátásokról beszélünk, a szövetségeseknek két lehetőségük van: stabilizálni a frontot Rómától északra, és minden erőt az „Overlord"-nak rendelni alá, vagy Észak-Olaszországon át mérni csapást Németországra? — Sztálinnak érdeke volt, hogy ezt a problémát megvizsgálják: teljesen nyilvánvaló, hogy az Észak-Olaszországon át Németországra mérendő csapás lehetetlen, tehát marad a római alternatíva, ami egyértelmű az „Overlord" sürgősségének elismerésével. — Tehát az első vagy a második? — ismételte meg a kérdését.

— Az első — felelte csüggedten Eden. — Tudtommal nem áll szándékunkban átlépni a Pisa—Rimini vonalat.

— Szerintem ez helyes számítás — kapott a szón Sztálin; a beszélgetés kezdeményezése ismét hozzá került, a „stratégiai kilátásokkal" való manőverezés meghozta gyümölcsét. — A hadműveletek áthelyezése az Alpokba az ellenségnek lenne jó, tehát nincs értelme.

— Nincs — helyeselt Eden kényszeredetten.

— Ha az „Overlord"-ról beszélünk, hol várható a csapás? — kérdezte Sztálin. Szerette a láncreakciószerűen fejlődő beszélgetést, amikor magában a kérdésben benne van a következő kérdés magja.

— Amennyire tudom, az „Overlord"-hadművelettel egyidejűleg Dél-Franciaországban szándékozunk partra tenni egy deszantot, bekapcsolva francia hadosztályokat is — jegyezte meg Eden. Az angol miniszter ritkán beszélt katonai kérdésekről ilyen meggyőződéssel. — Természetesen ez elterelő csapás lesz.

— Elterelő csapás, ez jó — reagált rá nyomban Sztálin. — Az ellenséget nem árt hamis nyomra vezetni, ezt mi is gyakran megtesszük... De a kérdés ez: az „Overlord"-ot egy hónappal halasztják-e el vagy kettővel? — kérdezte elgondolkozva.

— Nehéz volna pontosan válaszolnom — vallotta be Eden. — Az egyetlen, amit állíthatok: mindent megteszünk, hogy az „Overlord" mielőbb megvalósuljon. Ezzel kapcsolatban kívánatos, hogy a három kormányfő mielőbb találkozzék.

Sztálin felvette az asztalról Eisenhower jelentését, és félbehajtva félretette; ez a mozdulata még nem jelentette a beszélgetés befejezését, de mintegy az első csengetés szerepét töltötte be.

— Igen, természetesen — helyeselt. — De az elnök részéről bizonyos vonakodást látok a Teheránba való utazástól...

— Talán mégis Habbaniyában rendezzük meg a találkozást? — reagált nyomban Eden. — Lehetséges volna?

— Nem, Teheránban — mondta Sztálin, és Molotovra pillantott; habár az ő szava egymagában is elég súlyosan esett a latba, Molotovtól várt megerősítést.

— Teheránban — bólintott Molotov. Világos volt, hogy nincs értelme visszatérni ehhez a kérdéshez.

— A fő, hogy ne hagyjuk a németeket lélegzethez jutni — jegyezte meg Sztálin. A beszélgetés nyilvánvalóan a vége felé közeledett, és azt akarta, hogy jól fejeződjék be. — Maga az, hogy a németek nyugatról várják a csapást, arra készteti őket, hogy Európában tartsák hadosztályaikat — mondta rövid gondolkodás után; most lehetségesnek ítélte, hogy ezt kimondja, látván, hogy az „Overlord" felé haladnak. — A Szovjetunió méltányolja e hozzájárulás jelentőségét.

Ez a szövetségeseknek szóló bók szokatlanul hangzott Sztálin szájából, és Eden nem is késett miniszterelnöke hasznára fordítani.

— Mint ön is jól tudja, a miniszterelnök arra törekszik, hogy Hitlerre szakadatlanul zúduljanak a csapások.

Sztálin elnevette magát.

— Igen, csak azzal a különbséggel, hogy ő a könnyebb csapásokat választja, nekünk pedig a nehezebbeket hagyja!

Edennek nem akaródzott ezt a mondatot tréfára venni.

— A tengeri háború, marsall úr, nagyon nehéz.

Sztálin abbahagyta a nevetést: Eden most nem Churchillről beszélt, most a tengeri háborúról beszélt — ez kiszámított húzás volt.

— Igen, igaza van — hagyta rá. — A mi embereink keveset beszélnek a tengeri hadműveletekről, de tudják, hogy milyen nehezek.

Eden visszatért a nagykövetségre, hogy nyomban részletesen beszámoljon Churchillnek a lefolyt beszélgetésről; sok évi állami szolgálata során ez szokásává vált.

A konferencia befejeződött, s az angolok meghívták a delegátusokat és velük együtt az orosz diplomatákat is, akár részt vettek, akár nem vettek részt a konferencia munkájában, a Szofijszkajára. Minden úgy volt, mint máskor: hófehér abroszok, az asztalon ezüst és mérsékelten régi, súlyos étkészlet, a hátak mögött óramű pontossággal mozgó lakájok és takarékosan mért étel; ez utóbbi semmilyen összefüggésben nem volt a háborúval, azelőtt is így volt.

A vendégeket nem annyira Kerr nagykövet fogadta, mint Eden, aki jól beilleszkedett ebbe az ünnepélyesen merev környezetbe.

— Minden rendben, Bargyin úr, minden rendben — mondta a miniszter úgy, mintha csak az imént jutott volna erre a következtetésre. — Ma megmondtam Molotov úrnak, hogy Nagy-Britannia hajlandó átadni az olaszországi flotta egy részét Oroszországnak... méltányos részét — tette hozzá, látómezejében tartva a nagykövet jellegzetes alakját, aki a bejárat közelében állt, s most az ajtóhoz sietett: Molotov jelent meg a vendégek közt. — Jól fejeződött be a konferencia, ugye?

— Ó, igen, ez jó hír — bólintott Bargyin, és magában azt

gondolta: nem annyira befejezés, mint inkább előjáték, de már nem Moszkváé, hanem Teheráné.

Edennek ez a néhány szava megérdemelte, hogy alaposan átgondolja. Nem is arról van szó, hogy Churchill ama bizonyos konvoj-incidens után kínos helyzetbe került, és azt Eden és Sztálin moszkvai eszmecseréje sem szüntette meg egészen. Nem csak erről van szó. Olyan beszélgetés előtt álltak, amilyen a háború eleje óta nem volt, s e beszélgetéstől olyan értékek függnek Nagy-Britannia életében, amelyekhez viszonyítva az olasz flotta semmit sem jelent. Akármilyen hasznos volt is Sztálin és Eden találkozása, Sztálin és Churchill viszonyában még mindig maradt bizonyos feszültség. Legalábbis az angol miniszterelnök így érezte, márpedig az érzései azelőtt sem csalták meg soha. Ezért szükségessé vált egy olyan gesztus, amely ezt a kínos helyzetet megszünteti, vagy legalábbis enyhíti... Churchill tudta, hogy az oroszok kérése az olaszországi flottát illetően égetően fontos — az oroszok még nem tudták pótolni elvesztett csatahajóikat. Következett egy távirat Edennek. Felvonásvég Moszkvában vagy előjáték Teheránhoz? Churchillnek ilyesfajta célja lehetett. Hátra van még annak megállapítása, hogy milyen gyümölcsöket hoz ez Teheránban.

68

Londonban az új orosz nagykövetet várták.

Beketov Moszkvából való elutazása előtt találkozott Mihajlovval. A nagykövet már megjárta Londont, becsomagolta a könyvtárát, ami a legnehezebb feladat volt az egész költözködésben, letudta a búcsúlátogatásokat a miniszterelnöknél, a külügyminiszternél, a diplomáciai testületbeli kollégáinál, a képviselőknél, az Angol—Szovjet Baráti Társaság-beli jó barátoknál, íróknál, művészeknél, akikkel a nehéz londoni évek összehozták. E készülődés közepette, amelyek zsúfolásig betöltötték a napokat, adódtak rendkívüli programok is: találkozások a német kér-

dés szakértőivel, még egy-egy gyors látogatás a British Museumban, bibliográfusokkal és bibliofilekkel folytatott beszélgetések. Akármilyen nagy volt is Mihajlov könyvtára, váratlanul hiányosságokat fedezett fel benne: kevés könyve volt az első világháború utáni Németországról. Ezekre a könyvekre pedig most nagy szüksége volt. Új feladatköre, amelyet a népbiztos szánt neki, nagyon fontos problémát érint: hogyan tegye jóvá Németország azokat a károkat, amelyeket a Szovjetunionak a háború folyamán okozott? Erről fogalmat sem lehet alkotni, ha az előzményeket nem tanulmányozzák. A külügyben úgy gondolták, hogy Mihajlovnak mi sem könnyebb: hiszen történész. Természetesen Londonba utazásának nem ez volt az oka, de miért ne használja fel erre is?

Londonban tehát az új nagykövetet várták.

Beketov telefonált Sosinnak:

— Átmehetek önhöz, Sztyepan Sztyepanovics?

— Ha úgy akar látni, ahogy még soha, akkor kérem...

Beketov mosolygott: Sosin ritkán volt ilyen tréfás hangulatban. Ahogy benyitott Sosin ajtaján, és kezével önkéntelen mozdulatot tett, hogy szétoszlassa a szobát megtöltő füstgomolyagot, a sarokból valami tompa aranyos csillogás vágott a szemébe. Majdnem felkiáltott meglepetésében: Sosin teljes diplomatadíszben lépett elő diadalmasan a homályból. A díszruha feszes mélyfekete szövetén impozánsan csillogott a furfangos mintákban domborodó, súlyos arany. Arannyal kivarrt váll-lapok, aranymonogram a kézelőkön, széles aranylampaszok a nadrágszáron. Sosinnak örökké fáradt hétköznapi arcát, amelyre letörölhetetlen nyomokat véstek az éjszakai virrasztások, most mintha dicsfény ragyogta volna be. Sztyepan Sztyepanovics legmerészebb álmaiban, mit álmaiban, a legfantasztikusabb ábrándjaiban sem látta magát soha ilyennek. Úgy jött elő a sötét sarokból, mint egy fellobogózott cári bárka, és elúszott Beketov mellett, gőgösen és megközelíthetetlenül, arcán pártfogó, ugyanakkor kissé pöffeszkedő mosollyal, ami arról tanúskodott, hogy tudatában van saját értékének.

Belevetette magát a karosszékbe, melynek ülésén kopott bársonypárna hevert, és hahotára fakadt.

— Milyen vagyok, Szergej Petrovics? Szép? Azt mondják, a november 7-i fogadáson így kell megjelenni. Igaz?

— Ha azt mondják, akkor bizonyára, Sztyepan Sztyepanovics.

— De ön? Ön is felveszi . . . ezt?

— Muszáj, Sztyepan Sztyepanovics — felelte Beketov minden lelkesedés nélkül.

— No, én nem adom meg magam olyan könnyen, mint ön. Lázadást szítok és mindenkit a pártomra állítok: le vele!

— Bocsásson meg, Sztyepan Sztyepanovics, de ez tisztára anarchisztikus, sőt gyerekes. Ezt a szokást nem mi vezettük be . . .

— Éppen azért, mert nem mi vezettük be. Le vele! — Levetette a díszzubbonyt, és ráakasztotta egy székre, jelezve, hogy haladéktalanul kész dologhoz látni. — Amikor Mihajlov átadta a megbízólevelét, kereken megtagadta, hogy felveszi, és igaza volt! Tudja, mivel indokolta meg? „Nem mi rendeltük el, ezért nem tartom szükségesnek alávetni magam!"

— De jelen esetben mi rendeltük el, Sztyepan Sztyepanovics.

— Akkor megbetegszem, és kész! Megbetegszem. Értse meg, az egész lényem tiltakozik . . . Én nem vagyok ilyen hivalkodó, értse meg!

— Nem jön el a novemberi fogadásra?

Sosin bánatosan nézett Beketovra.

— A novemberire . . . azt nem tehetem meg . . .

Beketov felállt.

— Bocsánat, azért jött, hogy megnézze, hogy festek ezekkel a lampaszokkal? — kérdezte Sosin kajánul.

Beketov elrestellte magát.

— Valóban nem ezért jöttem. Ön látta Collinst az utóbbi időben?

— Collinst? — Beketov aggodalma Sosinra is átragadt. — Utoljára . . . még az ön Moszkvába utazása előtt.

— Megsértődött az öreg! Ez az ostoba história a kiadóval . . . Meggyőződésem, hogy nincs igaza, de valahogy ügyesebben kellett volna vele bánni! Szóval el kell mennünk hozzá és szépen elbeszélgetni vele. Hívja fel és gyerünk! Beláthatja, hogy ez mennyire fontos nekünk.

— Igen, belátom . . .

— No, ha belátja, akkor még ma.

— Rendben van.

— Akkor majd szóljon. — „Ez a Sztyepan Sztyepanovics mégsem mindennapi ember — gondolta Beketov. — Igaz, hogy különc, de nagyon tisztességes."

Sosin éjféltájban tért vissza; Beketov megvárta.

— Úgy összefagytam, mint egy kóbor kutya — ezzel nyitott be Sosin Beketov ajtaján, kezében egy pohár teával, amelyet az ügyeletestől könyörgött ki. — Ez az örökösen szemerkélő eső! Nincs menekvés tőle.

— Kíván egy kis sajtot? — kérdezte Beketov, és a szekrényhez lépett. — Van még egy kis sós keksz is . . .

— A sósat is elfogadom! — örvendezett Sosin. — Ó, ez az angol módi: este hét órakor ebédelünk, és reggel hétig egy falatot sem eszünk. Nem bírom ki tovább!

Beketov maga elé tett egy tiszta papírt, sajtot szeletelt, kirakott egy csomó kekszet, és odatette Sosin elé.

— Köszönöm! — Sosin ráhelyezett egy szelet sajtot egy kekszre, bekapta és a teával leöblítette. — Tudja meg, hogy a biztos haláltól mentett meg! . . . — Töprengve elhallgatott. — Miről is beszéltünk? Ja igen, Collins! Tudja, miből adódik a probléma lényege?

— Nyilván Collins jelleméből — jegyezte meg Beketov. — Nem szokott meghátrálni.

— Igen. De jelen esetben különösen nehéz volt meghátrálnia. És tudja, miért?

— Nos?

— A szóban forgó kiadó Collins egyetemi diáktársa, akinek a becsületességében feltétlenül hisz . . . Collins úgy fogta fel, hogy ön nem mondta meg neki az igazi okot, és mintegy kétségbe vonta az illető becsületességét.

Beketov megnémult: erre a fordulatra nem számított.

— A kezdeményezés ettől a kiadótól indult ki? — kérdezte.

— Igen. És Collins szerint még soha nem kért tőle semmit. Most először.

— De Collinsnak is meg kell értenie, hogy ez nemcsak az ő

és az én ügyem, ez társadalmi ügy, és egyikünknek sincs joga igent vagy nemet mondani.

Sosin elnevette magát. Evett és a hangulata szemlátomást javult.

— Ő úgy véli, hogy ebben nem egészen hasonlítunk hozzájuk: azt hiszi, minálunk az egyszemélyi vezetés dívik, tehát a felelősség is személyes.

— Érzem én, hogy még egy találkozásra szükség lesz — jegyezte meg Beketov.

— Igen, de ezúttal ön találkozzék vele, Szergej Petrovics. Apropó, azt mondta, hogy itt lesz a novemberi fogadáson ...

Beketov elbúcsúzott Sosintól, de nem ment haza. Kabátját fölvéve lement a kertbe, a követség épülete mögé. Ez a kert volt az egyetlen hely, ahová az ember elvonulhatott nyomasztó gondolataival. Mint Japánban az elmélkedések kertje... A kert csupa nyirkosság volt, és azok a fák, amelyek nem hullatták el lombjukat, az ősz múló tüzében lángoltak; ez a tűz még éjszaka is sejlett. Szergej Petrovics nem kételkedett benne, hogy a Collinsszal való vitában neki volt igaza, de még futnia kellett volna egy második, sőt talán harmadik kört, és fokozatosan meggyőzni. Nagyobb türelmet kellett volna tanúsítania. Be kell látnia: az, ami neki világos, mint a nap, Collinsnak talán nem az. Nem kis művészet a vitában az ellenfél bőrébe bebújni, s az ő szemével nézni a vitás kérdést. Így más színben láthatja magát a vitát, és esetleg olyan érvet is találhat, amely eddig hiányzott. Collins nem azért lépett be a barátaink közé, mert valaki kényszerítette. Önkéntes katona: beléphet és kiléphet tetszése szerint. Az ő igaza lelkiismeretének terméke, ahogy ő értelmezi, és csakis ő. Ebben a szövetségben, amelyet láthatatlanul kötött Szergej Beketov és ez a mulatságos angol, a fő az ő fasisztaellenessége. Ahogy tudod, őrizd meg benne ezt az érzést.

Szergej Petrovics fölnézett: lakása ebédlőjének ablaka világos. Jekatyerina rendszerint ott várja őt. Emlékszik, amikor kijött a kertbe, még nem volt világos. Tehát Jekatyerina felébredt, és észrevéve, hogy a férje nincs itthon, lámpát gyújtott.

Beketov hazament. Jekatyerina félig ült, félig feküdt a pamlagon, kezében könyvvel. Akkor vette föl, amikor meghallotta a lépéseit, vagy már előtte is olvasott? Beketov tudta: izgatottsá-

gát könyvvel szokta csillapítani. Szándékosan abbahagyta az olvasást egy-egy érdekes résznél, hogy az izgalom perceiben újra fellapozza és ezzel gyűrje le izgalmát. Most is ezt tehette.

— A kertben voltál? — kérdezte az asszony, de nem nézett fel a könyvből.

— Honnan veszed?

— Azért jöttél föl, mert megláttad a világosságot?

— De te csak az imént gyújtottad meg, igaz?

— Természetesen.

— Akkor a kertben voltam.

Az asszony sóhajtott.

— Mi bánt? Collins?

„Úristen, ezt hogy találta ki?"

— A könyvkiadó miatt van a probléma?

— Igen.

— Azt ajánlom neked, hívd meg Smitht a követségre, a november 7-i fogadásra. Garantálom, hogy ez Smithnek hízelegni fog, és Collinsnak is . . . kedvére lesz.

Beketov nagy szemet meresztett, Jekatyerina okosan beszél, ezt el kell ismerni.

— Az még messze van . . . Különben, majd meggondolom. Meggondolom . . . — mondta, és nyomban szemrehányást tett magának: „Hát nem futotta volna igazi dicséretre?"

69

Algírból riasztó hírek jöttek: a de Gaulle—Giraud párviadal elérte a tetőpontot. Egyre elkeseredettebbé vált azóta, hogy május végén de Gaulle Algírba repult. Igaz, először úgy látszott, hogy a paritás elve diadalmaskodik, és az új szervet, amely afféle főhatósága lett Franciaországnak kulföldön, Giraud-t és de Gaulle-t egyaránt képviseli. Paritás, paritásos — ezeket a Londonban rendkívül divatossá vált szavakat hajtogatták a francia ügyekkel kapcsolatban. Azt beszélték, hogy a paritás ör-

zője egy négyes bizottság, amelyben mindegyik felet két-két delegátus képviseli. A körültekintő de Gaulle azonban a maga módján tervezte meg ezt a bizottságot és ezt a paritást. Az a két delegátus, akinek Giraud-t kellett volna támogatni, ha nem is titkos gaulle-ista volt, de rokonszenvezett vele, és ez természetes: a szövetségesek győzelmének, amit a franciák szemében de Gaulle személyesített meg, mind világosabban kirajzolódtak a körvonalai. Ám maga de Gaulle nem becsülte túl a lehetőségeit, és módszeresen gyarapította erőit, különösen az említett bizottságban: beiktatott egy ötödik résztvevőt, aki természetesen gaulle-ista volt.

Beketov nem állapította meg, hogy ez a vetélkedés a továbbiakban milyen szakaszokon ment át; a tendencia volt a fontos: de Gaulle megerősítette befolyását, és az alkalmas pillanatot kifogva, nyílt sisakkal állt ki vetélytársával szemben, felajánlva neki az inspektor tisztét. Giraud ezt már vészjelzésnek tekintette. A nyugdíjazás első jele azelőtt is az inspektori kinevezés volt. Giraud fellázadt, de ezúttal önnön hívei támadtak rá, engedményre bírták, s a tábornok már nem értette, mi történik.

Minden a logika szabályai szerint közeledett a végkifejlethez, — de közbeléptek az amerikaiak. Eisenhower találkozott de Gaulle-lal, és azt mondta, hogy Giraud-nak maradnia kell. Nehogy ez a kijelentés puszta szó maradjon, meghívták Giraud-t Washingtonba, és csaknem királyi fogadtatásban részesítették. Azt hitték, hogy ezzel megmentették. Valójában pedig a vesztébe sodorták. Az alatt a huszonhárom nap alatt, amelyet Giraud az Egyesült Államokban töltött, de Gaulle háromszoros energiával dolgozott: újjászervezte a kormányzat apparátusát, és a parancsnoki posztokra saját híveit állította. Voltaképpen ez alatt a huszonhárom nap alatt ment végbe a gaulle-ista forradalom. A köztársaság nemzeti ünnepét ebben az évben különösen jelentőségteljessé tette, hogy egybeesett a fordulattal.

De mi lesz ezután? Erről Grabinnak kell beszámolnia, aki már egy hónapja ott kuksol Algírban.

Grabin a hét végén telefonált:

— Szergej Petrovics, azt mondják, ön észrevette az eltűnésemet és látni kíván. Ez mi: hivatali szükség vagy lelki kényszer?

— Természetesen lelki kényszer, habár a hivatali szükség sincs kizárva.

— Ha így áll a dolog, akkor a következő tervet ajánlom: London környékén különösen szépek az erdők... Az afrikai élvezetek után éppen ezt javallják nekem, annál is inkább, mert állítólag elhitethetem magammal, hogy nem is London környékén vagyok, hanem valahol az Ucsa partján... Egyszer jártam arrafelé Mihajlovval és Sosinnal... Mi a véleménye?

— Hajlandó vagyok rá, ámbár az október nem a legalkalmasabb idő az erdei sétákra.

— Az őszi erdő gyönyörű, ráadásul ma kivételesen szép idő van.

... Otthagyták az autót a földúton, és bementek az erdőbe. Csakugyan szép idő volt. A csend is, amelyet csak az ágak közt játszadozó szél suhogása meg a lehullott gallyak ropogása tört meg, a hervadás és a tűlevelek enyhe illata, a kaszálatlan fű s a sűrű bokrok levelei közt pirosló fürtös bogyók, amelyek úgy izzottak, mintha teleszívták volna magukat napsugárral, hogy most alkonyat előtt kiárasszák — mindez szívet melengető volt az orosz embernek, akinek idegenben sem létezik föld erdő nélkül.

— Megfigyelte, hogy azokat, akik tengerparton élnek, éppúgy, mint a sztyepp lakóit, nem nagyon vonzza az erdő? — kérdezte Beketov.

— Azt akarja mondani, hogy az angolok nem szeretik az erdőt? — kérdezte Grabin. Megvolt az a képessége, hogy mintegy megfordítsa beszélgetőtársa szavát, és a nem várt oldalról szemlélje meg.

— Nem akarom, de mondhatnám — felelte Szergej Petrovics.

— És London mi, ha nem erdő? — nevetett Grabin. — Ahhoz az erdőhöz ráadásul még ez is, nem sok egy kicsit? — Erre a mondatra nekifutásként volt szüksége. — Az ember bizonyára megszokhatja az erdőt is, a tengert is, a sztyeppet is, de nem tudja megszokni az idegen világot. Szerintem az olyan ember, akinek ez mindegy, nem ember... — Beketov felé fordult, mintha meg akarná állapítani, hogyan fogadta az utóbbi szavait. — De Gaulle-ban sok mindent nem tudok elfogadni, de azt a szinte

fanatikus vágyát, hogy Franciaországba visszatérjen ... Mit ér az ügye e vágy nélkül?

— Látta de Gaulle-t? — kérdezte Szergej Petrovics.

— Igen, és nem azért, mert diplomata vagyok, hanem azért, mert orosz.

— Ez ma előjog a szemében?

— Nagyobb, mint valaha — bólintott Grabin. — A mi elismerési formulánk nemcsak nagy hatást tett rájuk, hanem megmutatta nekik, ki kicsoda.

Az, amit Grabin „elismerési formulának" nevezett, valóban egy idő óta közbeszéd tárgya volt, és nem csak francia körökben. A francia nemzeti felszabadítás bizottságának elismeréséről volt szó. Huszonhat ország ismerte el, de ennek az elismerésnek a megfogalmazásába mindegyik belefoglalta a maga értelmezését. Talán azért, mert ebben az időben a bizottság de Gaulle egyszemélyi vezetése alatt állt, amiért egyenesen vele azonosították, az elismerés megfogalmazása mintegy a tábornok és az általa képviselt ügy iránti érzelmek különféle árnyalatait tükrözte. Az amerikaiak a gaulle-i bizottságban csak egy szervet láttak, Franciaország ama tengerentúli területeinek irányítóját, amelyek elismerik a fennhatóságát. Nagy-Britannia valamivel bőkezűbbnek mutatkozott: úgy fogta fel, hogy olyan szervvel van dolga, amely „képes a franciák háborús erőfeszítéseinek irányítására". A szovjet megfogalmazás jóval tovább ment, kellő elismeréssel adózván annak a nagy és haladó ügynek, amelyet a bizottság képviselt mint a francia szabadságért folyó harc vezetője. A Szovjetunió feltételezte, hogy „a francia köztársaság államérdekeinek képviselőivel" és „minden francia hazafi egyetlen vezetőjével" van dolga. Nem kellett nagyon járatosnak lenni a diplomácia csalafintaságaiban ahhoz, hogy valaki megértse, mennyire különböző módon viszonyulnak a szövetségesek de Gaulle-hoz és bizottságához.

— Az Olivia villában fogadta, ahová, ha jól tudom, a családját is átköltöztette? — kérdezte Szergej Petrovics.

— Igen, a villának abban a részében, ahol a hivatalos találkozások folynak le, ha a villában kell ezeket lebonyolítania.

— Hogyan értsem ezt a „kell"-t? Amikor beteg?

— Igen, amikor beteg, mégpedig ... diplomáciailag ... Jelen

esetben valóban nem volt jól, de ezt csak ő tudta. A betegségéről egy szó sem esett, és a külsején sem látszott semmi. Igaz, egyszer az órájára pillantván átment a szomszéd szobába és nyomban visszatért: nyilván bevette a gyógyszerét... Semmi jel nem vallott arra, hogy a beszélgetés az otthonában folyik le: lehet, hogy a családja is ott volt, de az volt a benyomásom, hogy a ház egyik feléből nem is lehet a másikba átjutni. Mind az öltözködése, mind a viselkedése kifogástalan volt, sőt a szívélyessége, úgy éreztem, őszinte. Azt mondta, hogy két napja búcsúzott el Moszkvába tartó régi barátjától, Petit tábornoktól, aki nálunk a francia katonai missziót vezeti. Ezt mondván, behívta segédtisztjét, és megkérte, hogy adja oda annak a Sztálinnak küldött levélnek a másolatát, amelyet Petit vitt Moszkvába. Amikor a segédtiszt behozta a másolatot, ő maga olvasta fel, lehet, hogy teljes egészében, de az is lehet, hogy egyes részeket kihagyott. A levél nem látszott hivatalosnak, ellenkezőleg, nagyon őszinte hangú volt. Megfigyeltem, hogy egyenest felhívta Sztálin figyelmét az utóbbi hetek algíri eseményeire, különösen hangsúlyozva, hogy ezek a franciák egyesítését szolgálják.

— Ahogyan a vétkes gyakorlat mutatja, a levél önmagában nem áll meg — jegyezte meg Szergej Petrovics, aki feltételezte, hogy még a patetikus franciák is össze tudják egyeztetni leveleik pátoszát a földi dolgokkal. — Ez a levél nem afféle jégtörő, amely a konkrét ügyek karavánútját egyengeti?

— Jégtörő levél? Lehetséges — jegyezte meg Grabin. — A tábornok azt mondta, hogy utasította Petit-t, kérje meg Sztálint, hogy létesítsen közvetlen légi összeköttetést Algír és Moszkva közt. És ha a szovjet félnek lehetősége van rá, adjon a bizottságnak harminc rádió adó-vevő berendezést... Akármilyen kifürkészhetetlen volt is de Gaulle arca, az utóbbi mondatnál észrevehető zavarba jött. Én így magyaráztam a zavarát: mind az első kérése, mind a második az Oroszországgal való kapcsolatát fűzné még szorosabbra. Mi több, de Gaulle ki akarja kapcsolni a francia—orosz ügyeket a három nagyhatalom általános tevékenységi köréből, és nemigen akarja beavatni az angolszászokat ezekbe a dolgokba...

A tevékeny Grabin nemhiába hívta Szergej Petrovicsot az erdőbe: az, amit az imént közölt, valóban féltve őrzött titok volt.

— Nem gondolja, hogy de Gaulle konfliktusa az angolszászokkal annyira komoly, hogy hajlandó semmibe venni az osztályszolidaritást? — kérdezte Beketov. Valahol itt volt a probléma gyökere.

— Az osztályszolidaritást?

— És nemcsak azt... Ez a konfliktus nem a becsvágyak párviadala-e, a lényegében monarchikus francia arisztokraticizmus és az amerikai konzervativizmus párbaja, amelynek semmi köze a francia beidegződésekhez, akármilyen régiek legyenek is azok?

— A becsvágyak párbaja? — Úgy látszott, Szergej Petrovics kérdése gondolkodóba ejtette Grabint. — Nagyon is lehetséges, ha de Gaulle-ról van szó! Igen, akármilyen józan és célratörő ember is, a hiúsága olykor elképesztő. De nemcsak erről van szó...

— Hát miről?

Az erdő megritkult, keskeny folyó csillant meg a lombjukvesztett fák és a még mindig dús aljnövényzet és bokrok sűrűjében.

— Láthatóan az egész dolog a Csendes-óceán és a Földközitenger problémájával függ össze — jegyezte meg Grabin, lassan elindulva a folyócska mentén. Beketov nehéz leckét adott fel, és Arisztarh Nyikolajevics figyelmét semmi sem terelhette másra. — Ezt a problémát nem oldhatják meg a franciák nélkül, és a nehéz de Gaulle rossz partner. Röviden: az amerikaiak nem sokra mennek vele, mint egyébként a franciák sem...

— Azt jelenti ez, hogy az oroszok igen? — kérdezte Szergej Petrovics, feltételezve, hogy eljutottak beszélgetésük lényegéhez.

— Nem, korántsem — mondta Grabin, és a víz fölé hajolva azt nézte, milyen tisztán mutatja a tükörképét: mintha csak most vette volna észre a folyót. — A tábornok őszinte volt, amikor azt mondta, hogy Franciaországnak erős Oroszországra van szüksége, de kérdés, milyen Franciaországnak? — Hirtelen összecsapta a kezét, és felnevetett: — Csakugyan eredeti ember!

— Milyen értelemben?

— Már abban is különös, hogy a világon a legjobban... mit gondol, kiktől fél?... Az amerikaiaktól és a kommunistáktól!

A folyó oldalra kanyarodott, csillogó farkát megcsóválva, belefúrta magát a bozótba, s az ösvény ismét az erdőben haladt.

— Nem tudom, hogy az amerikaiakat illetően mi a helyzet, de ami a kommunistáktól való iszonyodását illeti, az komoly — jegyezte meg Szergej Petrovics. Örült, hogy eljutottak ehhez a kérdéshez. — Vessen egy pillantást a leveleibe, amelyeket Algírból küldöz. Állandóan visszatérő gondolatuk, hogy csakis Franciaország hagyományos intézményeinek helyreállítását akarja. Más szóval: semmi szociális változást! A kommunisták például nem tartják ezeket az intézményeket olyan tökéletesnek, mint de Gaulle, és ez a bökkenő.

— De olyan fontos de Gaulle-nak, hogy a kommunistákkal számoljon? — szólalt meg Szergej Petrovics. Nyíltan-e vagy titokban, de Londonban a bizottsága kerülte a barátkozást a kommunistákkal.

— Kerülte, de nem egészen — jegyezte meg Grabin. — Éppen Londonból fordult franciaországi híveihez azzal a felszólítással, hogy hozzák össze a kommunistákkal.

— Fernand Grenier londoni útjára gondol? — érdeklődött Beketov; ez a hír akkoriban az ő fülét sem kerülte el.

— Igen, arról beszélek — felelte Grabin. — Nos, az események krónikája, hogy úgy mondjam, ma már ismert. Rémi ezredes, de Gaulle küldötte azt javasolja a kommunistáknak, hogy küldjék el a képviselőjüket Londonba. A kommunisták beleegyezően válaszolnak, és felhatalmazzák Grenier-t. Ettől a perctől fogva Rémi és Grenier együttműködik, és rábízzák magukat a különleges szolgálatra, amely átszállítja őket Angliába.

— De Gaulle fogadta Grenier-t?

— Persze. A beszélgetés, ahogy ilyenkor szokásos, a kölcsönös megértés jegyében folyt volna le, ha nincs egy mozzanat...

— Miféle mozzanat?

— Mindig ugyanaz. Grenier azt mondta, amit őelőtte maga de Gaulle is nemegyszer mondott: „A mi dolgunk felszabadítani Franciaországot, és majd a francia nép eldönti, ki és hogyan kormányozza." Megszokott mondat, de egy kommunista szájából megriasztotta a tábornokot. „Szóval az ön véleménye szerint Franciaország kommunista lesz?" — kérdezte. „Pillantson az

agyonlőtt franciák listájára — felelte Grenier. — A nevek mellett igen sokszor ott áll, hogy kommunista . . ."

— Vagyis meggyőzte a tábornokot?

— Grenier azt mondta, amit bárki más is mondott volna a helyében, de a reagálás váratlan volt . . .

— Miért?

— Grenier megijesztette de Gaulle-t, és ahogy én látom, a tábornok a mai napig sem szabadult meg az ijedtségtől . . . Tehát egyfelől az amerikaiak, másfelől a kommunisták. Valóban két tűz között.

— Kommunisták de Gaulle kormányában? Reális ez, Arisztarh Nyikolajevics?

— Majd meglátjuk, ha megérjük.

— Kérdés, milyen viszonyban legyünk mi a tábornokkal — Szergej Petrovics lassított. — Láthatunk benne antikommunistát és majdnem egy kalap alá vehetjük Churchill-lel. És láthatjuk benne a Szovjetunió védelmezőjét, mégpedig meggyőződéses védelmezőjét, amivel esetleg sokat használhatunk mind Szovjet-Oroszországnak, mind Franciaországnak, és ez azt jelenti . . .

— Hogy a francia kommunistáknak is? — vágta rá nyomban Grabin.

— Szeretném azt mondani: a franciáknak is . . . Egyébként hajlandó vagyok elfogadni az ön formuláját: végeredményben kik a francia kommunisták, ha nem franciák?

Az erdő mögött lenyugvóban volt a nap, és még jobban tüzeltek a bogyók. Beketov odament egy cserjéhez, tenyerére vett egy fürtöt, ugyanolyat, mint amilyenek Moszkva környékén nőnek. És ebben valami jelentőségteljeset érzett: ha ez az itteni erdei bogyó annyira hasonlít az orosz erdő termésére, és ezek a fenyők és mogyoróbokrok is, akkor lám, milyen oszthatatlan a mi bolygónk, következésképpen minden létező sorsa is . . .

Mihajlov elutazott Moszkvába, és nyomban visszatért. Azelőtt is szeretett benézni Beketovhoz, hogy a folyó ügyeket röviden áttekintse vele, sőt olykor ide helyezte át a követségi kollégáival való megbeszéléseit is. Beketov nem tudta megmagyarázni, miért, de Mihajlovnak ebben a szokásában jó jelet látott. Ma azonban más volt a helyzet: a távozó nagykövet elbúcsúzni is az ő szobájában kívánt tőle.

— Köszönet önnek, Szergej Petrovics, minden jóért... — Szemlátomást meghatottan nyújtott kezet. — Ha valami hiba volt is, azért tartson meg jó emlékezetében.

Beketov felállt. Mihajlov elérzékenyülése őrá is átragadt.

— Mit mondhatnék? Természetesen a világon minden mozgásban van, kivált az ilyen dübörgő időkben. Ha magad nem mozdulsz el a helyedről, az idő mozdít el. És mégis, akármilyen dinamikus is az idő, a tudatunk nehezen szokja meg... Sok szerencsét, Nyikolaj Ivanovics, az új helyén!

— Igen, igen, az nagyon elkel! — nevetett Mihajlov. Ürügyet keresett, hogy a búcsúzás szertartásának kicsit ironikus színt adjon. — Mikor látta utoljára Shaw-t? — érdeklődött. Az a kívánsága, hogy a beszélgetést másra terelje, érthető volt: ezt a kissé szomorú formaságot elintézte, nincs értelme tovább rágódni rajta.

Beketov elgondolkozott: mikor is? Nem tavasszal, márciusban vagy áprilisban, valahol a Bayswater táján? Borús idő volt, finom szemű, langyos eső esett, olyan finom, hogy nem is érződött. Az eget felhők vonták be, s a fák árnyék nélkül maradtak. A parkot betöltő ködpára, mint a kovász, megkelt és szétterjedt. És az, hogy ebből a ködös homályból fák születtek, erős törzsű, hatalmas koronájú fák, csodának látszott: milyen lehet ez a köd, ha elbír ekkora fákat, nem is fákat, hanem valóságos felhőkarcolókat?

Shaw napi sétáját végezte a Hyde Park körül. Ütemes lépései a megszokást tükrözték. Vékony kabátban, keménykalapban és sárcipőben, kezében csontfogantyús esernyővel mintha egye-

nest a múlt század ötvenes éveiből lépett volna a mába — még Londonban is szokatlan látványt nyújtott. Szergej Petrovics annyira nem titkolta csodálkozását, hogy Shaw zavarba jött.

— Az istenért, mondja meg az igazat! Ugye, azt gondolta: vannak aggastyánok, akikről nem is tudni pontosan, hogy élnek-e még vagy már a másvilágra költöztek! — jegyezte meg nevetve, és kinyitotta az ernyőjét: megint eleredt az eső. — Ugye, hogy ezt gondolta? Bosszankodva gondolta: ej, minek húzódozol, megzavarod a jó embereket! Siess már, hékás! — Ismét nevetett, ezúttal szinte hangtalanul, csak az esernyője ugrált. — Olyat mondok önnek, amit még senki sem hallott — szólt élénken; Beketov megjelenése erőt öntött belé. — Mondja, jó matematikus? Komolyan kérdezem! Akkor figyeljen ide: azóta, amit Krisztus születése idejének nevezünk, csaknem kétezer év telt el. Még történelmileg is beláthatatlanul nagy idő. Most ossza el ezt a kétezret például az én életkorommal. Milyen számot kap? Mindössze húszat! Tehát ezt az óriási időt alig húsz ember átfoghatja. Vagyis mindezek a közhelyek az emberi lét röpkeségéről: badarság, blöff. Valójában az ember élete óriási, és számos dolgot foglal magában, ha csak el nem tékozolja semmiségekre. A semmiségek, ez iszonyú valami. Képesek a világmindenséget jelentéktelenné változtatni!

A Bayswater kerítése mentén mentek, bal kéz felől volt a Hyde Park. Ködfelhő ereszkedett a városra, és a házak egyszeriben árnyképpé lettek. Mintha vízbe merítették volna őket, előbb orgonaszínűbe, majd sötétlilába, végül tiszta kékbe. Úgy látszott, a séta, amelyet Shaw előírt magának, a vége felé járt. Szergej Petrovics tiszteletreméltó sétálótársa észrevehetően elfáradt. Nem is a járásán látszott, hanem abból, hogy időnként mintha meglökték volna, veszedelmesen közeledett a járda széléhez. Ilyen pillanatokban úgy tetszett, hogy belépett a ködfelhőbe, és a túloldalon sorakozó házakhoz hasonlóan saját árnyképévé vált.

— Szeretnék még ma este elutazni Londonból. — Előhúzta az óráját, és messzire eltartva, sokáig nézte; ebben a pillantásában még bizalmatlanság is volt. — Charlotte... — mondta, mintha ezt a nevet a számlapról olvasta volna le.

— Mrs. Shaw jobban érzi magát? — kérdezte Szergej Petrovics, és nyomban megszidta magát érte: a kérdés durván hang-

zott. Shaw felesége a Londonban keringő hírek szerint nagybeteg.

— Hát, mit is mondjak... Életében egyebet se tett, mint engem mentett. Vérszegénység, időnként visszatérő lázrohamok és kimerültség... Egyszóval ő megmentett engem, én pedig nem tudom őt megmenteni. Hogy a tehetetlenségemet fedezze, kitalált egy históriát; állítólag valamikor lebukott a lóról, és most ezért kell fizetnie. Mit mondhatok erre? Volt egy ló, amelyről csakugyan lebukott, és ez a ló most itt áll ön előtt...

Hangja elfúlt. Nem mintha az öreges sírhatnék fogta volna el: jól ismerte magát, gúnnyal védekezett ellene. Ez a gúny tartotta féken az idegeit.

— Van a világon egy lovas, azt kellene a lóról levettetni, ha az én akaratomtól függne — mondta és megállt. Mintha hangsúlyozni akarná, mennyire fontos ez a kijelentés.

— Miféle lovas? — kérdezte Beketov.

— Van egy lovas — ismételte meg Shaw —, a brit birodalom. Ezt szeretném a lóról levettetni.

Beketov elnevette magát. Nem volt más megoldás, mint hogy tréfára fordítsa ezt a mondatot.

— Ki akadályozza meg önt benne?

— Természetesen az írek érdekeltek benne, de amit én mondok, nem csak Írország java és az írek diktálják. Röviden: megvan a magam terve, és ebből nem csináltam titkot.

— Miféle terv? — kérdezte megadóan Beketov.

— Anglia kilép a Népszövetségből, és ez egymagában nemlétezővé teszi a birodalmat. Ugye, teljesen illedelmes dolog és milyen nemes!

A kerítés véget ért. Shaw meghajolt és bement a parkba. Ezúttal fenyegetően sötétkék köd terjengett a fák között: gomolyogva gyűrte őket maga alá. A százéves tölgy- és juharfák mintha belezuhantak volna feneketlennek tetsző gyomrába, bár nem hallatszott sem a gallyak ropogása, sem a hatalmas törzsek puffanása a nedves földön. Csak puhán belevesztek a csendbe. De Shaw-n mintha nem lett volna hatalma a ködnek. Még hosszú ideig látszott, és amikor eltűnt, magától tűnt el...

Mihajlov nem szakította félbe Beketovot, érdekelte az elbeszélése.

— Így mondta: „és milyen nemes"? — Elmosolyodott. — Ő itt azok közé tartozik, akikkel nem értenek egyet, de akiket meghallgatnak. Számunkra azonban Shaw különösen érdekes.

— Mennyiben? — kérdezte Beketov, pedig sejtette, hogy Mihajlov hova akar kilyukadni.

— Még ama régi idők óta, amikor elküldte új darabját Leninnek, és ajánlásában Vlagyimir Iljicset Európa egyetlen olyan államférfiának nevezte, akiben megvan a tehetség, a jellem és a tudás, amire egy ilyen felelős helyen álló embernek szüksége van, még ama régi idők óta a barátunk . . .

Mihajlov elhallgatott: volt min elgondolkozni mindkettőjüknek.

— Tehát Európa egyetlen olyan államférfia . . . — szólalt meg végül Szergej Petrovics. — Vagyis nekik nem volt ilyen emberük, nekünk volt, és Shaw ezt észrevette. Szóval a barátunk.

— Amellett felülmúlhatatlanul élénk és szellemes, de a felesége . . . Ha vendégeket vártak, az egész délelőttöt a toalettasztalnál töltötte, szörnyen kiöltözött, de annál láthatóbb volt az elesettsége. Az idegrendszerével van valami, amit nem lehet gyógyítani. De abban, hogy így felöltözött és megjelent, nem kis bátorság nyilvánult meg. Ezt Shaw is megértette, és úgy vettem észre, értékelte is . . . „Mi kötelességünknek tartottuk, hogy lerántsuk a hazugság leplét — mondta, arra a hazugságözönre célozva, amellyel Nagy-Britannia az orosz forradalmat fogadta. — Csak azt sajnáljuk, hogy nem tehettünk többet." Azt mondta: „mi". Tehát a feleségére is gondolt.

71

Találkozásukkor Collins azt mondta Beketovnak, hogy a napokban látta Shaw-t, és az, mintegy mellékesen, figyelmeztette őt: „Ha orosz barátunk még látni akar, ezt azonnal tegye meg. Különben a következő találkozásunk már a végzetes határon túl fog

végbemenni." Szergej Petrovics ezt a figyelmeztetést komolynak érezte, és ellátogatott Ayot St. Lawrence-be.

Shaw emeletes kőházának meredek tetejét a három vastag kéménnyel már messziről meglátta. A ház gazdagnak tetszett, gazdagabbnak, mint amikor a küszöbét átlépte. Egyébként a küszöböt átlépni nem is volt olyan egyszerű. Szergej Petrovicsot egy vászonkötényes nő fogadta, akinek alakját a szinte zsákszerűen durva anyag csaknem a bokájáig eltakarta.

— Ön kicsoda, kérem? — kérdezte, vizes kezét beletörölte a kötény szélébe. A zsákvászon nem szívta be a nedvességet, a keze vizes maradt.

Beketovnak úgy kellett válaszolnia, hogy az asszonyt ne haragítsa magára. Valakitől azt hallotta, hogy egy bizonyos újságírót Mrs. Leyden a szó szoros értelmében majdnem kirúgott, s a jelekből ítélve éppen Mrs. Leyden állt előtte.

„Ha már idáig eljutottam — mondta neki az az újságíró —, jobb szeretném, ha maga Mr. Shaw rúgna ki." De a hölgy nem jött zavarba: „Mr. Shaw éppen azért fizet engem, hogy ne engedjem önt be hozzá."

Szergej Petrovicsnak tehát vigyáznia kellett, mit mond, nehogy a szegény újságíró sorsára jusson.

— A nevem Beketov. Orosz vagyok — mondta, és a fal, amely Mrs. Leyden személyében az imént még oly bevehetetlen volt, egy pillanat alatt rommá vált. Beketov belépett a házba. Igen, ez a ház nem volt gazdag. Sőt annak az időnek a nyomait őrizte, amikor Shaw idejött a feleségével. Mikor is lehetett ez? Vagy negyven éve lakik itt. Tehát a század legelején. A kerek asztal egy kicsit összeszáradt, mellette század eleji, fonott támlájú karosszék, inkább nyaralóba való, ugyanabból a korból származik a sokfiókos komód, és a sok fénykép is azokra az évekre jellemző. E ház vastag falai között, amelyeket vaskos, hosszú kémények koronáznak — csak a kerekek hiányoznak ahhoz, hogy ágyúnak látsszanak —, olyan ember él, aki meglepően kevéssel beéri. Mi értelme hát a kapu elé ilyen szigorú őrt állítani?

Shaw belépett, Beketovra sandított — úgy, hogy a bal szemöldökével együtt mintha a szeme is felhúzódott volna. Szergej Petrovics kínosan feszengett; arra gondolt, hogy bizonyára ez a roppant figyelmes, zavarba ejtően kutató tekintet tette lehe-

tővé az író számára, hogy olyasmiket mondjon el az emberről, amiket mások nem vettek észre, és amik igen közel járnak az igazsághoz.

De a mondat, ami ezúttal következett, semmit sem mondott:

— A falum és én üdvözöljük önt, Beketov úr.

Odafordult a fiatal nőhöz, aki éppen belépett egy kis összesodort szőnyeggel a kezében, amit Shaw ágya elé készült teríteni.

— Maggy, most kimegyünk a kertbe, és úgy negyven perc múlva jövünk vissza — mondta.

Ebben az évben szokatlanul meleg ősz volt, pedig a levelek már régen lehullottak, és száraz, könnyű szőnyegként terültek a földre.

Egy ember, aki a lehullott leveleket gereblyézte össze, Beketovot megpillantva, lekapta a sapkáját.

— Segíteni kellene Hicksnek — intett Shaw a fagereblyés férfi felé. — De mit tudok én már tenni? Bár az elmúlt télen még havat lapátoltam, a nyár elején pedig egy halom fát fűrészeltem fel — mutatott oldalt, ahol szokatlan nagyságú fűrészbak állt a kandallóba szánt hasábok és a konyhai tűzhelybe valók felvágására.

Shaw hirtelen megállt egy kerti padnál.

— Amikor azelőtt fát fűrészeltem, Charlotte mindig itt ült... Így értelmezte részvételét az én életemben: én fűrészelek, ő vigyáz rám. — Harsányan nevetett, majd hóna alá fogta a botját, és szinte szökdécselve indult tovább. — A boldog házasság titka abban rejlik — mondta csaknem vidáman —, hogy a házastársak időben találkozzanak és időben is váljanak el. Bár ha Charlotteról és magamról beszélek, a mi elválásunk kissé megkésett.

Nyilván gyakran beszélt erről az utóbbi időben, és már nem érezte, mennyire kényes ez a téma, legalábbis Beketov előtt.

— A természet kegyetlen. Az emberi kapcsolatokat isten tudja mivé változtatja... Az utóbbi időben azt akarta, hogy üljek az ágyához és meséljek neki, pedig már semmit sem hallott. Olyan hangosan beszéltem, hogy mindenütt hallatszott, még a kertben is. „Szándékosan suttogsz, hogy semmit se értsek!" — panaszkodott. Ezen a nyáron a betegségeihez újabb baj járult: képzelődött. Azt képzelte, hogy a hálószobájában idegenek búj-

nak meg, és azt akarta, hogy kergessük ki őket. Érdekes, hogy a halála előtt megfiatalodott... Van ebben valami képletes: egyszer csak megfiatalodott, és fiatal maradt még a halála után is. Aztán hirtelen megöregedett, visszatért a nyolcvannégy évéhez... Ismerje el, hogy a természet kegyetlen. Ilyet tenni az emberrel...

Hirtelen megfordult, és Hicks felé nézett.

— Nézze, milyen éberen figyel minket! Tudja, ő volt az őrség parancsnoka. Mrs. Leyden és Maggy és Hicks mind az ő katonája. Figyelje csak meg, csupa termetes ember, és éjjel-nappal strázsáltak, nehogy, isten őrizz, az akaratuk ellenére beállítson hozzám valaki. Én pedig itt ültem ebben a tyúkketrecben, és kopogtattam az írógépet...

Beketov nehezen tudta elhinni, hogy a nevezetes kerti pavilon előtt állnak, amelyben, a hírek szerint, Shaw számos műve született. De Shaw pontosan meghatározta: valóban tyúkketrec. Három lépés hosszú és kettő széles.

Úgy tetszett, hogy ez a vastag falú ház és a láthatatlan őrtornyaiban vigyázó őrség ahhoz kellett, hogy ez az ember megőrizhessen annyi csendet, amennyi egy tyúkketrecben elfér. De Mrs. Shaw halála ellenére, az őrség tovább őrködött. Mr. Shaw él és gyakran bebújik a kerti pavilonba, sőt megpróbál írni is a régi gépen. De már csak a tehetetlenségi erő folytán, a tartalom más, vagy hogy pontosak legyünk, nincs.

— Ön még nem kérdezte magától — fordult Shaw hirtelen Beketovhoz —, hogy miért van Shakespeare-színház és miért nincs Shaw-színház? Ez nem igazság, ugye?

— Nem igazság — bólintott együttérzéssel Szergej Petrovics.

Shaw elvezette vendégét szerény lakához, amelynek méretei és bútorzata egyenes arányban volt azzal, amit Shaw itt annak idején csinált, és minden álszerénység nélkül kijelentette: „Shakespeare-színház van, miért ne legyen Shaw-színház is?" Ha önök megbotránkoznak rajta, hogy mulandó nevét Shakespeare halhatatlan neve mellé állítja, hát csak botránkozzanak meg. Még lesz idejük belátni, hogy ebben is igaza van, ha nem ma, hát holnap...

Most ott áll a „tyúkketrece" előtt, és mintha felszólítana mindenkit, hogy gondolkodjék el rajta, mit jelent számára ez a me-

nedékhely. Ha valaki ilyen szerény lakkal beéri, akkor minden érték őbenne van, csakis őbenne... Mint általában, ebben a kijelentésben is az van, hogy igyekszik tudatunkban lerombolni minden megszokott, tehát megcsontosodott beidegzettséget. De ha jobban belegondolunk a Shakespeare-ről mondott eretnek mondatába, vajon olyan igaztalan-e?...

Ami Beketovot illeti, őt más érdekli. Ha van egy Shaw-világ, akkor most megpróbál olyan irányból behatolni, ahonnan még nemigen hatoltak be.

Mihajlov a múltkor megemlítette azt a dedikációt, amellyel az öreg Leninnek küldte el a színdarabját. Valahol itt van a kérdés lényege. Egy nagy európai író, akinek művei már jóval a háború előtt a világ számos országában megjelentek (Oroszországban két kiadásban is), olyan szavakkal üdvözli az új Oroszország vezetőjét. amelyek kihívásként hangzanak a világ valamennyi hatalmasságának és nem utolsósorban Nagy-Britannia hatalmasságainak fülében. Azoknak az államoknak sorában, amelyek a szovjetek köztársaságára támadtak, Nagy-Britannia, mondhatni, vezető szerepet játszott. Az öreg ír életében olykor elhamarkodott lépések is előfordultak — tett egy-egy ilyen lépést, aztán visszatáncolt. De most szilárd maradt, annyira szilárd, hogy úgy tetszett, ennek megvan a maga története, régi történet, amelyhez Shaw életrajzírói nem szívesen nyúltak hozzá, holott mi lehet jelentőségteljesebb és érdekesebb az öreg író és prédikátor életében?

— Ön az után lett íróvá, hogy más hivatást szerzett? — kérdezte Beketov.

A kérdés jó messze esett attól, ami valóban érdekelte Szergej Petrovicsot, de valahol el kellett kezdenie.

— Hivatást? Badarság! Csak úgy ismertek engem, mint izgága utcai szónokot, aki túltett a legtapasztaltabb szócséplőn is. Vagyis túl tudta beszélni. A Manchesteri-hídon négy órán át beszéltem, a Hyde Parkban pedig szónoklatommal egy szakasz rendőrt is odacsábítottam. Nem tréfálok: hallgattak, holott forradalomra, felkelésre szólítottam fel őket.

— Marx angol tanítványainak hatására? — kérdezte Beketov.

— Hát... akkor mindenki Marx tanítványának tartotta magát. Mifelénk azt mondják: „Nincs mélyebb verem, mint a dub-

lini nyomornegyed." Én lakbér-beszedőként kezdtem ebben a nyomornegyedben. Persze olvastam Marxot is, de ezen kívül láttam a dublini nyomornegyedet.

— A dublini nyomornegyed maga Írország? — Szergej Petrovics úgy érezte, több lehetősége nem lesz, hogy ilyen közel hatoljon az igazsághoz.

Shaw-t egy oldalvást álló kerti pad vonzotta magához. Most egymás mellett ültek, és Shaw szótlanul simogatta botjának gombját. Furcsa, de ez a bot mintha a harmadik keze lett volna.

— Hallott valamit az egyesült írek lázadásáról, és aztán a féniek felkeléséről meg a dublini véres húsvétról? Hát ez Írország. — Beketovra nézett és mint a beszélgetés legelején, ismét felhúzódott a szemöldöke. — Ír vagyok, és semmi kedvem brit hazafinak kiadni magam. Se szkeptikus, se cinikus nem voltam, csak úgy fogtam fel az életet, mint egy szolid átlagpolgár, azonfelül gyűlöltem a mészárlást és az erőszakot. Ön azt mondja: Írország. Hát ez Írország, és ha úgy tetszik, az ír ember.

Bizonyára úgy érezte, hogy mindent elmondott, amit akart, mert felállt, és amikor Beketov követte példáját, lassan a ház felé indult. Úgy látszik, a kitűzött negyven perc letelt, és odabent megterítették a teázóasztalt. Emellett az a szándéka, hogy úgy fejezze be ezt a beszélgetést, ahogy akarta, megkövetelte, hogy bemenjen a házba.

— Jegyezze meg — fordult hirtelen Beketovhoz (nem, kora és minden viszontagsága ellenére sem vesztette el azt a képességét, hogy megőrizze emlékezetében a beszélgetés lényegét és tovább fejlessze, ellenállhatatlanul úgy fejlessze, amint szándéka kívánta) —, jegyezze meg: tizenhatban angol tankok lőttek a munkásokra Dublinben, húszban pedig Oroszországban, szintén a munkásokra.

— Húszban? — Elérkezett az ideje, hogy Beketov feltegye az utolsó kérdést. Több alkalma nem lesz, hogy ilyen egyenesen és őszintén megkérdezze Shaw-t. — Azt mondta, húszban? Churchill?

Bementek a házba. Shaw most a lépcsőn állt, egy fokkal feljebb Beketovnál, és láthatóan habozott a válasszal. Mondhatni, soha még nem előzte meg ekkora szünet a válaszát, mint most.

— Azt mondtam: mint ember gyűlölöm az erőszakot — mondta végül, s ez a válasz határozottan fáradtságába került.

Erősen a korlátra támaszkodva, följebb ment a lépcsőn, mint aki azt akarja mondani, hogy már válaszolt arra, amit kérdeztek tőle.

Az asztal keresett egyszerűséggel volt megterítve, láthatóan ez volt itt a szokás. Vaj — mint Szergej Petrovics később meggyőződött róla, egy kicsit sózott —, sárga sajtszeletek, rózsaszínű sonka és olyan erősre főzött, sötétbarna tea, hogy még a tej sem bírt vele. De Shaw nem sokáig ült az asztalnál — átment a szomszéd szobába, és egy könyvvel tért vissza. Hosszú mutatóujja be volt dugva a lapok közé.

— Vallja be, bizonyára azt gondolja: semmi sem pótolja olyan teljességgel és természetesen a saját véleményt, mint egy idézet. Ugye, ezt gondolta?... És még azt, hogy az öreg ahelyett, hogy maga válaszolna, Shakespeare-idézettel fenyeget. Ugye? — folytatta örök párviadalát Shakespeare-rel. — Ám ezúttal tévedett. Mit gondol, kit idézek most? Shaw-t. Tessék!

Odahúzta a teáscsészét, ajkához emelte, és miután meggyőződött róla, hogy a tea kellően kihűlt — soha nem ivott forró teát —, kortyolt egyet.

— Van egy darabom, amely egyenest azoknak szól, akik a birodalom kormányánál állnak. Nem, ne próbáljon visszaemlékezni. Nem annyira népszerű, mint a többi. — Maga elé tette a könyvet; arcára jelentőségteljes kifejezés ült ki.

Beketov felkészült rá, hogy valami fontos dolgot fog látni: mindjárt megtörténik a hídverés Shaw és a hősei közt. Igen, minden pillanatban várható ez az átváltozás. És Shaw nemcsak másnak a ruháját fogja felölteni, hanem annak a másik embernek az eszét is átveszi, tehát a gondolkodásmódját, mi több, a természetét, ami bizonyára a legnehezebb. Shaw ült előtte, de

valami új volt az arcában, valami fény, amely a szeméből jött és az egész arcát bevilágította. Már átköltözött abba a másik világba, igyekezett meghallani az ott élők szavait és tőle idegen engedelmességgel elfogadni.

— Az, amit most felolvasok önnek, csak előszó egy színdarabhoz — mondta. — Némelyek véleménye szerint nincs köze a darabhoz, de úgy vettem észre, ezt azok állítják, akik csak felületesen figyeltek a darab szövegére. Tehát előszó, mégpedig párbeszéd, bizonyos tekintetben történelmi személyek, Jézus és a római császár helytartója, Poncius Pilátus közt. — Shaw-nak egyre inkább nehezére esett megőrizni az iménti szenvtelen hangnemét, és Szergej Petrovics most beláthatta, hogy az öreg író miért nem bízta soha másra darabjainak felolvasását. Miközben olvasott, egyre fiatalodott a hangja, és azt a több mint négy évtizedet, amely a század elejét a közepétől elválasztotta, elnyelte a föld; így olvashatta fel a Candidát Greenville Barker társulatának tagjai előtt, valamikor kilencszáznégyben.

„*Jézus:* Azért jöttem csak e világra és születtem embernek, hogy az igazságot feltárjam.

Pilátus: És mi az igazság?

Jézus: Az, amit az embernek vallania kell, még ha megkövezik vagy keresztre feszítik is érte.

Pilátus: Azt akarod mondani, hogy az igazság: összhang a szó és a tény között; igazság, hogy itt ülök ebben a karosszékben ... Mind a ketten elismerjük ezt az igazságot, mert az érzékeink ezt tanúsítják. És egyáltalán nem kötelező, hogy két ember egyidőben ugyanazt álmodja. Ha helytartó volnál, felelősséggel felruházott, és nem költői csavargó, hamarosan felismerné, hogy nekem nem az igazság és a hazugság közt kell választanom, amelyeket soha sem tudok megállapítani, hanem egyfelől az értelmes, megalapozott ítélet, másfelől az érzelgős, tényekre nem támaszkodó ösztönzés közt.

Jézus: És az ítélet mégis halott, az ösztönzés pedig élettel telt. És te nem tudod rám erőszakolni az ésszerű és megalapozott ítéletedet. Ha meg akarsz feszíttetni engem, tíz érvet is tudok találni e büntetés igazolására. És a rendőrséged száz tényt bocsát rendelkezésedre ezeknek az érveknek a támogatására. Ha pedig meg akarsz kegyelmezni nekem, ugyanennyi érvet találok rá.

Pilátus: Mi olyat mondhatsz nekem, amit nem vernének ki belőled a pribékjeim feltételezés alapján?

Jézus: A megveretés nem alkalmas módja a feltételezés megállapításának, mint ahogy nem is igazságszolgáltatás, holott éppen így fogod nevezni a Caesarnak küldendő jelentésedben. Kegyetlenség, és az, hogy ez a kegyetlenség bűnös és fertelmes, mert olyan fegyver, amellyel a Sátán fiai gyilkolják az Isten fiait, ez éppen annak az általános igazságnak egy része, melyet kicsikarni igyekszel.

Pilátus: Ha engednénk nektek, az emberiség története legendává változnék, szép szavakkal és aljas tettekkel tele legendává.

Jézus: És mégis, az Ige... Istennél vala, még mielőtt megteremtett bennünket. Mi több: Isten vala az Ige."

Shaw egyre nagyobb hévvel olvasott, és — Szergej Petrovics úgy látta — egyre inkább tudatában volt a szöveg jelentőségének. Miért vált ma ez a szöveg ilyen jelentőssé? Természetesen Jézus és Pilátus alakja ma jelképes. De milyen messzire terjed ez az allegória? Miféle földi jelenség sejlik mögötte? Milyen valóságos alakokkal azonosul Jézus és Pilátus? A gondolat, amely ebben a pillanatban Beketov agyába ötlött, vitatható ugyan, de ez az ő véleménye, ezért kedves neki. Mi több, hajlandó más előtt is megvédeni. Jézus, az igazságkereső csavargó alakjában, ebben az éppúgy földi, mint soha nem öregedő alakban Szergej Petrovics magát Shaw-t akarta látni. Volt valami közös nemcsak az életszemlélet, de talán az eszmények, az életforma, sőt a jellemvonások tekintetében is. Csavargó, igazságkereső, az igazságot védelmező, becsületes koldus — így lépett be Shaw az életbe, és ilyen akart lenni a hátralevő években. És Pilátus? Ki lehetne ma Pilátus, az ugyanolyan hatalmas, mint lényegében antihumanista birodalom, amely csak elnevezésében és kronológiájában római? Minden tulajdonsága szerint a brit birodalom. Igaz, hogy nem dicsősége tetőfokán, hanem már hanyatlóban. Tehát a brit impérium őrzője. Kicsoda? A megszemélyesítés bizonyára kockázatos. De bizonyos határok közt megengedhető. Tehát kicsoda például? Disraeli, Curzon vagy talán Churchill? A célratörő Churchill nem volna ő, ha megfosztanák életének fő céljától: a tevékenységtől. Shaw és

Churchill!... Lehetséges, hogy egyazon föld táplálja őket, és ugyanaz az égbolt borul oltalmazón fölébük?

Ám az öreg író folytatta a felolvasást, hallgassuk mi is tovább. Mellesleg, azok nélkül a szavak nélkül, amelyeket még hallani fogunk, a párbeszéd nem lenne teljes. Mert a birodalom megmentéséről még ezután lesz szó.

„*Jézus:* ... és óvakodj attól, hogy a gondolatot üsd, amely új lesz a számodra, mert a gondolat lehet az alapja Isten uralmának a földön.

Pilátus: Ugyanúgy minden ország veszte is lehet, minden törvény és az egész emberi társadalom pusztulása. A ragadozó állat gondolata lehet, amely hatalmának visszanyerésére vágyik.

Jézus: Az a birodalom, amely rettegésében hátra tekinget, átengedi a helyet annak az országnak, amely reménykedve előre néz. A rettegéstől az ember eszét veszti. A remény és a hit csodás bölcsességet ad neki. Azok az emberek, akiket te félelemmel töltesz el, nem rettennek vissza semmilyen gonosztettől, és bűnben pusztulnak el. Az emberek, akiket én hittel töltök el, örökül kapják a földet. És én azt parancsolom neked: vesd el a rettegést, ne hajtogass nekem hiú szavakat Róma nagyságáról; »Róma nagysága«, ahogy te nevezed, nem más, mint a rettegés: rettegés a múlttól, rettegés a jövőtől, rettegés a szegényektől, rettegés a gazdagoktól, rettegés a főpapoktól, rettegés a júdeaiaktól és a görögöktől, akik a tudomány birtokosai, rettegés a galloktól, a gótoktól és a hunoktól, akik barbárok, rettegés Karthágótól, amelyet elpusztítottatok, hogy megszabaduljatok a tőle való rettegésetektől, de amelytől most jobban féltek, mint azelőtt; rettegés a ti nagy hatalmú Caesarotoktól, a bálványtól, amelyet magatok teremtettetek; rettegés tőlem, az összevert és meggyalázott csavargótól.

Pilátus: Te csak töviskoronát szereztél. S a kereszten fogod viselni. Veszélyesebb vagy, mintsem gondoltam, és nincs közöm az istenkáromlásodhoz és a főpapjaitok gyalázásához. Énmiattam a pokol fenekére taposhatod a vallásukat, de te Caesart és a birodalmat is gyalázod ... Te tudod, hogy miről beszélsz, és a birodalom ellen fordíthatod az emberek szívét, mint ahogy majdnem az enyémet is ellene fordítottad, ezért végeznem kell veled, amíg még törvény van a világon.

Jézus: Ölj meg, és vakon belépsz a szakadékba. Isten nevei közül a legmagasztosabb: a Tanácsadó. És amikor a te birodalmad porrá omlik és a neved példázattá lesz a népek ajkán, az élő Isten templomai a csodálatos Tanácsadónak, a világ örök atyjának és fejedelmének dicséretétől lesznek hangosak."

Shaw kissé felemelte a könyvet, és csendesen becsukta. A felolvasás véget ért.

Egy órával később Szergej Petrovics elbúcsúzott tőle. Eső szemerkélt, és az emeleti ablakból látható kert elsötétült. Shaw fogta az ernyőjét és kikísérte Beketovot. Azt mondta, bizonyára elfárasztotta Szergej Petrovicsot a felolvasással, de ígéri, hogy a legközelebbi alkalommal nem teszi... Amikor az autó elindult, Beketov az ablakhoz hajolt, és még egyszer szemügyre vette az írót. Nem nyitotta ki az esernyőt, úgy támaszkodott rá, mint egy botra. És mert erősen rátámaszkodott, alakja a szokottnál görnyedtebbnek látszott. Szergej Petrovics emlékezetében így maradt meg: a rácsos vaskapu előtt álló, fehér szakállas aggastyán, amint meggyengült szemével a távolba nézve iparkodik meglátni azt, amit már nehéz.

Mindaz, ami ma történt, Beketovtól is feleletet kívánt. Akarva-akaratlanul szembeállítja Shaw-t Churchill-lel. Ami tegnap elválasztotta őket egymástól, ma is elválasztja. Bizonyára Shaw is kötött kompromisszumokat az életben, de van egy probléma, amelyben a kompromisszum nehezére esik. Nem könnyű kideríteni, hogy mit gondolnak egymásról. De Churchillnek Shawhoz való viszonyában pontosan érzékelhető a törésvonal: a birodalom, a dühös és fenyegető jel. A puszta tudat, hogy ugyanazon a földön él egy nyakas igazságszerető és -kereső ember, ráadásul ír, Poncius Pilátust csinál belőle.

A szovjet nagykövetség díszkapuja tárva-nyitva: a november 7-i fogadás elkezdődött.

Íme egy paradoxon színtiszta formában: a City és a Downing Street Angliája (és ma ő van képviselve a fogadáson), az az Anglia, amely egy negyedszázadon át, amióta az új Oroszország létezik, arcának verejtékével azon fáradozott, hogy tönkretegye — most ezt az Oroszországot ünnepli.

Egyetlen nemzeti ünnep sem keltett a londoni sajtóban akkora lelkesedést, mint ez. Végre olyan esemény, amellyel kapcsolatban a nézetkülönbségek elsimultak, a pártok és csoportok közti polémia élét vesztette... Az újságok a szokottnál egy-két órával előbb jelentek meg, mégis egykettőre elkeltek — ezen a napon azt mondták olvasóiknak, amit az olvasók hallani kívántak.

Az előkelő London Chevroletjei és Lincolnjai felsorakoztak a szovjet nagykövetség előtt, felkészülve a várakozásra, amely minden más esetben bántó, de most még bizonyos mértékben megtisztelő is. Legalábbis azt a türelmet, amelyet ebben az esetben tanúsítottak, így lehetett érteni.

Beketov elébe ment a Collins házaspárnak, és egy alkalmas pillanatban velük együtt járult az új nagykövethez.

— Igen, Szergej Petrovics sokat mesélt nekem önökről — mondta Taraszov. Szergej Petrovics megfigyelte, nem nagy mestere a mézesmázos beszédnek, de az a kevés, amit mondott, emberien hangzott. — Köszönöm önöknek a fáradságukat és a jóságukat, mindkét népnek szüksége van rá...

— Különösen a mienknek. Az én hazám, merem állítani, még jobban érdekelve van ebben az önökénél — felelte Collins mosolyogva; a nagykövet bókja kellemesen érintette.

— Még ha egyformán is, azért meg fogjuk találni a közös nyelvet.

— Köszönöm, köszönöm... — Collins megértette, hogy az a jó szó, amit a nagykövet ma neki szánt, elhangzott. De talán ugyanúgy örült ennek Szergej Petrovics; Collinsszal való nézeteltérése lassan elsimult.

A ház szemmel láthatóan nem volt akkora fogadásra méretezve, mint amekkorát negyvenháromban rendeztek benne az Októberi Forradalom évfordulójának tiszteletére. Nemcsak a reprezentatív termeket, amelyeket hagyományosan megnyitottak az ünnep napjára, hanem a hivatali helyiségek jó részét is átengedték a vendégeknek, akik az egész házban szétáradtak, tömegük föl-alá hullámzott a folyosókon és a lépcsőkön, sőt a rossz idő ellenére egyesek kimerészkedtek a kert ösvényeire is. Azt az orosz közmondást: „szorosan, de békében", tán soha nem fordították le annyi nyelvre, mint ezen a napon. Miféle békétlenségről lehetne is szó, amikor minden megvan hozzá, hogy a vendégek jókedvűek legyenek: az ünnepi alkalom, a vendéglátók szívélyessége, jó borral tele, kifogyhatatlannak látszó korsók; persze jutott hely a harapnivalónak is, persze „à la fourchette".

Jekatyerina, akit Szergej Petrovics külön megkért erre, Sosinnal együtt jelent meg, akit a díszegyenruha valósággal bearanyozott. Nemcsak sugárzott, hanem hőt is árasztott. De Sosin valóban olyan volt, mint a nap: megjelent és eltűnt, még Jekatyerina éberségét is kijátszva.

— Lejártam a két lábamat, de nem tudom megtalálni! — panaszkodott a férjének. — Megmutattam Mrs. Collinsnak a követség helyiségeit, ő pedig ezalatt elpárolgott.

— Most már nem is fogod megtalálni! — nevetett Beketov hirtelen támadt jókedvvel.

Szergej Petrovics tapasztalatai szerint egy ilyen nagy fogadás eszményi hely a munkára. Amit itt félóra alatt meg lehet csinálni, más körülmények közt két hét alatt sem. Nemcsak az ismeretségek felújításáról van szó, ami mindig hasznos, de újabb ismeretségek alapját lehet megvetni, ami nélkül a diplomáciai kezdeményezés legbővebb forrása is elapadhat. Az ilyen párbeszédeknek megvannak a törvényei, s az egyik éppen a szűkszavúság. Beketov szobáról szobára járt.

— Mr. Smith, örülök, hogy üdvözölhetem ezen a napon! — Igen, a tekintélyes kiadó megtiszteltetésnek tartotta, hogy ezen a fogadáson jelen lehetett, elvégre az ő szempontjából is London krémje van ma itt. — Megkapta a grafikai albumunkat, amelyet tegnapelőtt küldtem el önnek?

— Köszönöm, Beketov úr! Behívtam a grafikusainkat, és megmutattam nekik. Rendkívül érdekes anyag . . .

— Miről beszélgetnek itt nélkülem? — A kedélyesen lassú Collins, úgy látszott, a legjobb pillanatban szakította meg a beszélgetést.

— Épp azt mondom Beketov úrnak, hogy milyen szép az orosz grafikai album . . .

— Á, ön albumot küldött Mr. Smithnek? Neki küldött, nekem pedig nem? Ez önre vall! — Collins sértődést akart színlelni, de nem sikerült. Valójában örült, hogy az orosz, úgy látszik, megegyezett Smithszel. — No mindegy. Bízom benne, hogy talál még egy példányt a szekrényében . . .

Megjelent Eden, és a nagykövet kíséretében lassan teremről teremre járt. Kicsit visszaélt a vendégjoggal, meg azzal is, hogy olyan pompásan ül rajta a szmoking, mint senki máson. Akarta-e vagy sem, de a vendégekre vetett pillantásai és a mosolya olyan hálátelt volt, hogy úgy tetszett, a vendégek nem annyira az oroszokat ünneplik. mint őt.

— A szövetségesünkre és a győzelmünkre! — emelte fel kissé a poharát, és hörpintett belőle.

Eljött az amerikai nagykövet, John Wynant. Túl járhatott az ötvenen, de kékbe játszó fekete haja és délceg soványsága jóval fiatalabbnak mutatta. Bizonyára teniszezik és a késő esti órákban kijár a Temze kellemesen szeles rakpartjára: napi egy óra séta fokozza az erőnlétet.

Taraszov szemlátomást örül Wynantnek. Most egy nagy pálma alatt állnak, és elmerülten beszélgetnek. Az árnyék, amelyet a pálma kemény levelei vetnek rájuk, azt a látszatot kelti, hogy egyedül vannak; aligha nevetnének ilyen fesztelenül, ha tudatában volnának, hogy a vendégek látóterében állnak. Végre Taraszov észrevette Beketov tekintetét, és megértően bólintott.

— Úgy vettem észre, hogy Wynantben nincs semmi nagyköveti pózolás — jegyezte meg Szergej Petrovics, amikor a nagykövet az amerikaitól elbúcsúzva odament hozzá.

— Igen, szeret nevetni, ha a legcsekélyebb oka van rá — mosolygott Taraszov. — Egy epizódra emlékeztünk, amely múlt szerdán történt. Meglátogattam, és többek közt azt mondta: „Nincs jobb ízű annál, amit az ember gyerekkorában evett. Cso-

magot kaptam hazulról!" — és letesz az asztalra ... mit gondol, mit? Egy bödön mézet! Természetesen nem utasítottam vissza, mert bevallom, az én gyerekkorom kedvenc eledele is a méz volt ... Szóval úgy beszélgettünk, hogy közben nem váltunk meg a mézesbödöntől. Hát hogy ne nevessen az ember?

— Gondolja, hogy Churchill elé is odatette volna? — kérdezte Beketov.

— Mit Churchill? Eden elé se tenné oda, nekem pedig odatette! — Taraszov határozottan jónéven vette ezt a kivételezést.

Elment: egy ilyen fogadás házigazdájának minden perce ki van számítva. Szergej Petrovics pedig a hallottakon elmélkedett. Vajon Wynant ismeri-e az orosz nagykövet családfáját? És mit jelent neki, jót vagy rosszat? Ha csak egy csipetnyi van benne abból, amit lincolni hagyománynak neveznek, akkor jót ... Úgy hírlik, hogy az amerikai nagypolitika egén azok közé a csillagok közé tartozik, amelyek Hopkins vonzáskörében forognak.

... A vendégek áradata lassan apadozott, mint egy patak forró nyáron, és tíz óra felé véglegesen elapadt.

A követség épületében csak az odatartozók maradtak. És amint az előző években is, magukra maradván még egyszer poharat emeltek az ünnepre és a győzelemre.

— Szergej Petrovics, nem nagyon fáradt? — kérdezte a nagykövet, szobája felé tartva. A nap folyamán elég sok ügy összegyűlt, amelyek eldöntésre vártak.

— Nem, dehogy. — Az eldöntésre váró ügyek közt voltak olyanok is, amelyek őrá tartoztak.

— A népbiztosság azt akarja, hogy újból utazzék haza — jegyezte meg a nagykövet, és tekintete megpihent Beketovon, mintha azt kutatná, mit jelent neki ez a közlés. — A távirat csak ennyit mond, a többit feltehetőleg már tudja, igaz?

— Képzelje, nem tudom.

— Egyhónapos útról van szó. Ez sem mond önnek semmit?

— Fogalmam sincs.

— Akkor én megmondom, mit gondolok, de ez csak önnek szól.

— Hálás leszek.

— A hármak konferenciája.

— Nem, ez kizárt dolog ... És milyen minőségben?

— Azt ön tudhatja... A távirat elég kategorikusan hangzik: „A népbiztos utasítására..." Tisztázza az elindulás idejét, és fogalmazza meg a választáviratot. Úgy látom, nem nagyon lelkesedik.

— A nem tudás rosszabb a rossz hírnél.

— A mieink már megtudakolták: Murmanszkba éppen indul egy gép. Természetesen azzal megy.

— Ha választhatnék, talán meggondolnám — felelte Beketov, és nem fojtott el egy bánatos mosolyt. — De itt csak egy választási lehetőség van.

— Ha nincs választás, a rakétára is felszáll az ember — mosolygott a nagykövet.

— Vegyem úgy, hogy önnel már előfordult?

— Előfordult, bizony! A kanadaiak robbanóanyagot kínáltak nekünk, és Moszkva sürgősen követelte a mintákat. Különrepülőgépet indítottak. Véletlenül-e vagy sem, éppen Moszkvába hívattak, kénytelen voltam egy láda dinamitra ülni, annál is inkább, mert a gép a legrövidebb úton, Alaszkán át repült... — Hallgatott egy sort, majd minden gúny nélkül tette hozzá: — Ha ennek a gépnek a fedélzetén nem lesz robbanóanyag, tekintse szerencséjének... Látta Sosint az ünnepünkön? — kérdezte hirtelen. — Szerintem itt volt, de iszonyúan zavarba jött és eltűnt. Én mondom önnek: egy jellem!... — Elmosolyodott, de Szergej Petrovics nem vette át a mosolyát. — Van egy elképzelésem vele kapcsolatban: a munkája nem csökkent, de az egyhangúság megőrjíti. Volna egy téma számára: „Az angol sajtó a Szovjetunió háborús erőfeszítéseiről." Valamennyi újság ilyen témájú cikkének összegyűjtése és az írások pontos jellemzése... No? — A figyelmes Taraszov szerette volna elterelni Beketov csüggedt gondolatait, de nemigen sikerült neki, holott a téma, amelyet Sosin számára kigondolt, valóban érdekes volt. — Látom: a régi Beketov eltűnt... Úgy látom, a visszatéréséig már nem fogunk megegyezni... Minden jót, és szerencsés visszatérést!

— Azokban az időkben a Csud-tó partjától a Néváig már járt utak voltak? — kérdezte váratlanul Szergej Petrovics, mintegy visszatérítve Taraszovot egy régi beszélgetéshez.

— Már akinek. — Taraszov nem mutatott különösebb érdek-

lődést a kérdés iránt. — Ha járt út volt is, de ki-ki magának tört utat: én huszonnégyben, már Lenin halála után, bocskorban gyalogoltam el Zakrapivenyből Gdovig, a járási központig, kaptam a járási Komszomol kasszájából három rubel segélyt, amiből eljutottam Kingiszeppig, ezzel kezdődött... De erről majd a ráérő időnkben, addig pedig... szerencsés visszatérést!

A nagykövet azt mondta: szerencsés visszatérést, Beketov pedig azon tanakodott: talán mégis a hármak találkozója? De miért éppen őt küldenék el Teheránba? És csakugyan, milyen minőségben? Moszkvában senki se szólt neki erről. Vagy talán az a szabály érvényesült, hogy minél váratlanabb egy parancs, annál magasabban álló személytől származik?... Miért, a népbiztos nem elég magas?... Hiába, minél többet töpreng rajta, annál kevésbé érti.

74

November közepén egy csupa személykocsiból álló különvonat hagyta el Moszkvát, és olyan útvonalon, amelyen soha nem utaztak még a fővárosból a Kaukázusba, Baku felé tartott.

A vonatot nem lehetett utazó Külügyi Népbiztosságnak nevezni, mégis sajátos módon testesítette meg a Kuznyeckij Moszton álló épületet.

A népbiztosság ebben a vonatban egy csoport diplomatát gyűjtött egybe, akik szinte valamennyi külügyi szakmát képviselték, a jogászoktól kezdve a rejtjelezőkön át az ügykezelőkig és dokumentátorokig.

Bargyin a szokásos minőségben utazott: ügyintéző diplomata — úgy látszik, ez a beosztása örökre megmarad.

Beketov helyzete viszont ebben a csoportban különleges volt. Mint tudjuk, már a Genovába utazó delegációkat ellátták diplomáciai archívummal. Ez főleg Csicserin kezdeményezésére történt, aki a diplomáciai gyakorlatot el sem tudta képzelni történelmi megalapozás nélkül. A genovai tapasztalatokat kívánták most is felhasználni. Beketov két hétig válogatta a dokumentu-

mokat, amelyek a delegációnak hasznára lehetnek. Bizonyára számításba vették a történész és gyakorló diplomata Beketov tapasztalatát is, amikor ennek a „tábori archívumnak" az élére éppen őt állították.

A különvonat elhagyta a fővárost. Tudták, hogy az útvonal végpontja Baku. A vonat valóban Bakuba ment — de a delegáció folytatta az útját Teheránba.

— Mint a jelen levő kormányfők közül a legfiatalabbik, bátorkodom elsőnek nyilatkozni — kezdte Roosevelt, és körülhordozta tekintetét a jelenlevőkön, abban a reményben, hogy megértik a tréfát. Ezzel elkezdődött a teheráni konferencia.

Hogy pontosak legyünk, Roosevelt csak Sztálinra és Churchillre nézett: akármilyen demokratikus volt is az amerikai elnök, éppen a kormányfőkhöz fordult. És különös dolog történt: a terem tele volt, az asztal körül felállított három sor széken alig fértek el mind, mégis úgy festett, mintha csak hárman ülnének az asztalnál. Még a tolmácsok is átváltoztak a kínai színház láthatatlan szereplőivé. És a sebesen szántó gyorsíróceruzák is mintha csak ezt a hármat vették volna figyelembe. Figyelembe vették és örökre jegyzőkönyvbe foglalták.

Ha majd kései utódunk kezébe veszi ezt a jegyzőkönyvet, először is azt fogja mondani: „Ugyan, hiszen csak hárman voltak ott!" És talán igaza lesz: hárman voltak. Pontosabban ketten: Sztálin és Churchill. Ha olyan gonddal tanulmányozzák a gyorsírási jegyzeteket, amilyet megérdemelnek, erre a következtetésre jutnak. Ami Rooseveltet illeti, mintha átengedte volna a teret e kettő párviadalának, hogy a megfelelő pillanatban beavatkozzék, és ha nem is dönti el a vitát, de helyesbítse, az amerikai érdekeket tartva szem előtt. Lehet, hogy ez a taktika magától alakult ki így, és nem annyira Roosevelt, mint kollégáinak vérmérséklete és célratörése határozta meg, de később az elnök határozottan kisajátította, és taktikává minősítette.

Tehát Roosevelt azt mondta, hogy a jelenlevő kormányfők legfiatalabbika jogán elsőnek szeretne szólni, és a konferencia ezzel elkezdődött. Mint az elnök a továbbiakban kifejtette, a Teheránban összegyűlt kormányfők nem szándékoznak nyilvánosságra hozni semmit abból, ami itt elhangzik, és barátokként,

nyíltan és őszintén fognak beszélni egymással. Az elnök feltételezi, hogy a tanácskozás eredményes lesz, és a jelenlegi háború folyamatában egyesült három nemzet megerősíti kapcsolatait, és megteremti az eljövendő nemzedékek szoros együttműködésének feltételeit. Ezt követően az elnök óvatosan meghatározta a tárgyalások lényegét: kijelentette, hogy a vezérkarok megvitathatják a katonai kérdéseket, a delegációk viszont, bár nincs előre megszabott napirendjük, más problémákkal is foglalkozhatnak, például a háború utáni rendezés problémáival. De ha nem kívánunk ilyen problémákról tárgyalni, fordult jobb és bal oldali szomszédjához, akkor mellőzhetjük őket.

Ezt a bevezetést, amelynek humoros hangvétele mindvégig megmaradt, kellett volna nyilván átvennie a másik két kormányfőnek.

De Churchill, és ez jellemző volt rá, nem vette át az elnök által megütött hangot. Miközben néhány szavas beszédét elmondta, a szeme csaknem kiesett üregéből. Azt mondta, hogy a világ az erők példátlan méretű koncentrálódásának tanúja, amihez fogható még nem volt az emberiség történetében. Arról is szólt, hogy a szövetségesek kezében van a háború megrövidítésének, a győzelem kivívásának, az emberiség további sorsa eldöntésének lehetősége. „Azért imádkozom, hogy méltók lehessünk az Istentől kapott nagyszerű lehetőséghez, hogy az emberiséget szolgálhatjuk" — fejezte be, és valóban az égre emelte szemét, mintha nem annyira a kollégáival, mint istennel beszélne.

Abban, hogy Churchill elvetette az elnök hangvételét, számítás volt: lekötni a figyelmet és bizonyos mértékben magához ragadni a kezdeményezést.

De Sztálin, talán egy kissé Churchill bosszantására, az elnök által megütött hangnemben kezdett beszélni. Ebben az enyhén ironikus hangnemben azt mondta, hogy a történelem elkényeztet bennünket. Igen nagy erőt adott a kezünkbe és igen nagy lehetőséget. A feladat szemmel láthatóan abból áll, hogy ezeket a lehetőségeket kihasználjuk.

Ily módon mindaz, ami a tulajdonképpeni tárgyalás előkészítéséhez szükséges volt, elhangzott. A szovjet miniszterelnök rövid beszédének utolsó mondata egyenesen így szólt:

— Most pedig lássunk munkához.

Roosevelt nem komorodott el, de arcára az aggodalom könnyű árnyéka került; nyilván nem gondolta, hogy a bevezetés ilyen rövid lesz és majdnem váratlanul szakad meg.

— Talán azzal kezdeném, hogy általános áttekintést próbálok adni a háborúról és a háború mai szükségleteiről — jegyezte meg elgondolkozva.

Felelet nem következett, mire az elnök belekezdett a helyzet ismertetésébe. A szabályok értelmében mindkét kollégájához kellett fordulnia, de pszichológiailag úgy alakult, hogy Sztálinhoz beszélt. Ugyanaz az átkozott kérdés indította erre: az invázió kérdése. Valóban, érdemleges tárgyalás elképzelhetetlen anélkül, hogy ne teremtsenek világosságot a fő kérdésben: miért még mindig csak perspektivikus a partraszállás a szövetségesek számára, ráadásul nem is közeli? Erre pedig elsősorban a szovjet fél számára kell magyarázatot adni. Az alatt a tizenöt perc alatt, amíg az elnök beszámolója tartott, mindenesetre az angol miniszterelnök jobbára a tarkóját láthatta.

Az elnök áttekintést nyújtott a Csendes-óceánon folyó hadműveletekről, megjegyezvén, hogy itt az Egyesült Államok viseli a háború fő terhét. Áttérve, mint hangsúlyozta, a fontosabb és a Szovjetuniót jobban érdeklő kérdésre — a Csatornán át tervezett hadműveletre —, megjegyezte, hogy a hajótér hiányában még nem tudták meghatározni e hadművelet időpontját.

— Az angol Csatorna olyan kellemetlen kis tengersáv, hogy ott az expedíció megindítása május elseje előtt lehetetlen — szögezte le az elnök. Ebben a pillanatban Churchill kinyújtotta kezét a bőr mappa felé, és vigyázva arrébb tolta, mintha magára akarná vonni az elnök figyelmét. — Ha a Földközi-tenger térségében nagy partraszállási hadműveleteket hajtunk végre, akkor a Csatorna-expedíciót esetleg el kell halasztani két-három hónappal — folytatta Roosevelt, látszólag nem méltatva figyelemre Churchill mozdulatát. — De semmi esetre sem akarjuk májusnál vagy júniusnál későbbre halasztani — jelentette ki Roosevelt rövid tűnődés után. — Csapatainkat Olaszországban az Adria és az Égei-tenger térségében használhatnánk fel, továbbá Törökország megsegítésére, amennyiben belép a háborúba. — Mondanivalójának végére érve felsóhajtott; abból ítélve, hogy a humora a beszéd végére teljesen elpárolgott, nyil-

vánvaló volt, hogy amit mondott, megerőltetésébe került. — Mi nagyon szeretnénk segíteni a Szovjetuniónak, elvonni a német haderő egy részét a szovjet frontról...

Roosevelt érintette elsőnek a teheráni tárgyalások tulajdonképpeni lényegét. Miről tanúskodott az amerikai elnök rövid beszéde? Ebben a válaszában, mint már mondtuk, a szópárbajnak nem annyira részese volt, mint versenybírája. Mintegy felszólította kollégáit, hogy csapjanak össze, s a párviadal küszöbén óvatosan latolgatta a felek esélyeit. Mintha nagyon érzékeny mérleget tartana a kezében. A serpenyők helyzetére még a légmozgás is hathatott, s a feladat abban állt, hogy egyensúlyban tartsa őket. Ez a feladat rendkívül finom érzéket követelt. Roosevelt azt mondta: 1944 májusa, majd észrevette, hogy a mérleg Sztálin oldalára billen, és gyorsan bedobta a két-három hónapi késedelmet. Megemlítette a Csatornán keresztül tervezett partraszállást, és látva, hogy az egyensúly megbomlott, nyomban helyesbített, felsorolta a leendő hadműveletek egyéb változatait: Olaszország, Adriai-tenger, a Balkán Törökország részvételével. Kellő elismeréssel adózott a szövetségesek földközi-tengeri taktikájának, hogy Churchillt jobb kedvre hangolja, de bizonyos ferdeséget észlelvén a serpenyők helyzetében, az oroszoktól kért tanácsot erre nézve... Ezzel a taktikával olyan előnyökre tett szert, amelyekkel kollégái nemigen rendelkeztek: olyan helyzetbe hozta őket, hogy ki kellett mondaniuk a véleményüket, miközben ő maga félreállt.

Azt lehetett hinni, hogy Churchill belelátott az elnök elgondolásába. Amikor Roosevelt átadta neki a szót, azt mondta, hogy elvben egyetért vele, de Sztálin után kíván nyilatkozni.

Sztálinnak most akarva-akaratlanul nyilatkoznia kellett arról, hogy mire épül a szovjet álláspont.

— Mi oroszok üdvözöljük az angol—amerikai haderőnek a Csendes-óceánon elért sikereit — mondta Sztálin. Habár nem volt orosz, úgy vélte, joga van hozzá, sőt talán előjoga, hogy azt mondja: „Mi oroszok"... És abból, hogy kimondta, éppen az előjog csendült ki, amely nem annyira a történelemben, mint a pszichológiában gyökerezett. Sztálin mintegy emlékeztetett ezzel arra, hogy a soknemzetiségű Szovjetunió nevében beszél, amely élethalálharcot vív az ellenféllel, mert ez a fogalom —

az „orosz" — mindinkább a „szovjet" szó szinonimájává lett. Ráadásul itt hangzott el, a világkonferencia asztalánál — és ez beleillett Sztálin számításába! —, itt ez a fogalom sajátos értelmet nyert. Emlékeztetnie kellett partnereit a hagyományos, mi több, klasszikus Oroszországra, amely a történelem tanúsága szerint már volt a szövetségesük, és ez nem volt haszontalan, tekintettel a rájuk váró beszélgetésre.

— Ami pedig az elnök úr beszédének második, az európai háborúra vonatkozó részét illeti, van néhány megjegyzésem — mondta Sztálin, és úgy látszott, áttér a legfontosabbra.

De mielőtt a megjegyzéseit kifejtette volna, azt mondta, hogy néhány „beszámoló jellegű" szót kíván szólni. Egyébként hajlandó ettől elállni, ha felesleges részletezésként hangzanék. Ellenkezés nem következett, és Sztálin belekezdett a frontokra vonatkozó terjedelmes beszámolóba. Habár a konferencia az oroszok újabb győzelmeivel esett egybe, Sztálin szerényen értékelte e győzelmeket. „Magunk sem számítottunk ilyen nagy sikerekre" — hangoztatta többször is. Befejezésül pedig valami rendkívülit mondott, és ez a rendkívüli megfelelt a beszéd egész hangjának. Azt mondta, hogy a németek elfoglalták az oroszoktól Zsitomirt, és a napokban alighanem beveszik Korosztenyt... A rendkívüli nemcsak az volt, hogy Sztálin ilyen könnyedén beszélt a fronton elszenvedett balsikerekről, de az is, hogy mintegy „betervezte" ezeket a balsikereket, amellett bekövetkezésük nem csüggesztette el. Ez utóbbi volt a legfontosabb, mert az új helyzet következménye volt: a többiekhez viszonyítva még az elkeserítő korosztenyi vereség is epizódnak minősül. Ha Sztálin részletesen szólt volna az orosz hadsereg győzelméről, a győzedelmes negyvenhármas évben nem tett volna olyan hatást partnereire, mint ez a szigorúan szenvedélymentes mondat arról, hogy Zsitomirt feladtuk és Korosztenyre ugyanez a sors vár: csak az erős beszélhet így.

— Ez volt a nyáron végrehajtott hadmozdulatok összegezése — mondta Sztálin, és rövid szünetet tartott, értésükre adva, hogy ideje a legfőbbről beszélni. — Lehet, hogy tévedek, de mi oroszok úgy látjuk, az olaszországi hadszíntér csak abban a vonatkozásban fontos, hogy szabad hajózást biztosítson a szövetségeseknek a Földközi-tengeren — jegyezte meg, és lehalkította

a hangját. Amikor valami fontos dologról beszélt, a hangja nem hangosabb lett, mint általában, hanem halkabb. — Ami azt illeti, hogy Olaszországból induljon közvetlen támadás Németország ellen, mi oroszok úgy látjuk, hogy ilyen célra az olaszországi hadszíntér nem alkalmas . . .

Nyilván attól tartott, hogy az Olaszországra vonatkozó megjegyzése túlságosan kategorikusan hangzik, ezért enyhített rajta, mondván: „lehet, hogy tévedek". Ez a kitétel ritkán fordult elő beszédeiben.

— Mi oroszok úgy látjuk, hogy az ellenségre Észak- vagy Északnyugat-Franciaországban mérendő csapás lenne a legeredményesebb — mondta, és Churchillre sandított, aki lehajtotta a fejét. Az angol miniszterelnök arcát halottsápadtnak látta. — Németország legsebezhetőbb pontja Franciaország. Természetesen nehéz hadműveletre kell számítani, mert a németek elkeseredetten fognak védekezni, de mégis ez a legjobb megoldás. Ennyit akartam mondani.

Szóval az oroszok ragaszkodnak a partraszállás előző változatához: Északnyugat- vagy pontosabban Észak-Franciaország. Az időpontról Sztálin hallgatott. Egyelőre hallgatott. Elfelejtette? Aligha — emlékezete ritkán hagyta cserben. Szándékosan is hallgathatott, megőrizvén a lehetőséget, hogy később Churchillnek megmondja a véleményét, ilyen módon megfosztva őt alighanem a legfontosabb ütőkártyájától.

De Churchill már beszélt. Azt mondta, hogy Nagy-Britannia már régen megállapodott amerikai szövetségesével a partraszállás helyszínét illetőleg, és ez épp az a hely, amelyről Sztálin beszélt: Észak- vagy Északnyugat-Franciaország. A szövetségesek úgy határoztak, hogy 1944-ben megindítják a támadást Németország ellen. A szövetségesek feladata most: megteremteni a szükséges feltételeket ahhoz, hogy 1944 tavaszának végén a Csatornán át partra szállíthassuk haderőnket. Erre a célra májusban vagy júniusban összevonható erőink 16 brit és 19 amerikai hadosztályból fognak állni, összesen egymillió embert szándékozunk a kontinensen partra tenni — ez az „Overlord". De, jegyezte meg a brit miniszterelnök, az említett időpont még messze van. Még hat hónap választ el tőle.

Churchill szünetet tartott, és az asztal körül ülő oroszok fe-

jében akaratlanul megfordult a gondolat: ma november 28. van, tehát hat hónap múlva már nem május lesz, hanem voltaképpen június. Ha a szövetségesek még három hónappal elhalasztják a partraszállás időpontját, márpedig megtehetik, akkor már nem is negyennégyről lehet beszélni, hanem negyvenötről. Egyébként Churchill folytatta a beszédét, és úgy látszott, már-már a lényegre tér.

Mint a továbbiakban kifejtette, a szövetségesek legelső feladata most Róma elfoglalása. A szövetségesek nem gondolnak arra, hogy tovább nyomuljanak előre Lombardiában, vagy hogy az Alpokon át vonuljanak be Németországba. Inkább Rómától valamelyest északra haladnak előre, a Pisa—Rimini vonalig, ezt követően pedig megvalósítják a partraszállást Dél-Franciaországban és a Csatornán át. Ezután Churchill felvázolta, hogy mi történnék, ha Törökország belépne a háborúba. Szavaiból az következett, hogy ez szinte eldöntené az egész háború kimenetelét. Megnyílnék a Fekete-tenger, elsősorban az Oroszországba tartó teherhajók előtt. Reális lehetőség támadna Rodosz és más szigetek elfoglalására. Meg lehetne támadni Bulgáriát, utána pedig Romániát és Magyarországot.

Churchill ezt a tervet szinte lelkesen adta elő, majd Sztálinra pillantott, és megkérdezte:

— Érdeklődik-e a szovjet kormány a Földközi-tenger keleti részében számba jöhető tevékenységünk iránt, amely esetleg némileg késleltetné a Csatornán át végrehajtandó hadműveletet?

Sztálin hallgatott. Mindaz, amit Churchill az imént mondott, túlságosan arra vallott, hogy a konferenciát mellékvágányra akarja terelni.

— Talán célszerű volna az Adria északi részén partraszállást végrehajtani, amikor a szovjet csapatok elérik Odesszát... — szólt Roosevelt, szemmel láthatóan azzal a szándékkal, hogy angol kollégájának segítsen.

Sztálin ezúttal is hallgatott, holott Odesszát azért említették, hogy bevonják a beszélgetésbe őt.

— Mihelyt elfoglaltuk Rómát és dél felől elzártuk Németországot, áttérhetünk a nyugat- és dél-franciaországi hadműveletekre és segítséget nyújthatunk a partizán-hadseregeknek — egészítette ki Roosevelt szavait Churchill. A partizánokat alig-

hanem ugyanazzal a céllal említette, mint Roosevelt Odesszát: mindketten Sztálin reagálását várták.

— Volna néhány kérdésem — szólalt meg végre Sztálin, félig lehunyva szemét.

Churchill készséggel bólintott, bár az, hogy Sztálin kérdéssel válaszol, semmi jót nem ígért.

— Jól értettem, hogy harmincöt hadosztály van az északfranciaországi partraszállás céljára?

— Úgy van — erősítette meg nyomban Churchill.

— És e hadművelet kezdete előtt szándékoznak elfoglalni Rómát? Ezután pedig Olaszországban védelembe menni át?

— Igen. Máris hét hadosztályt kivonunk Olaszországból.

— És ezenkívül az az elképzelés, hogy még három hadműveletet hajtanak végre, köztük egyet az Adria körzetében? — Még nem volt egészen világos, hogy Sztálin kérdései milyen célt szolgálnak, de egész csomót gyűjtött össze belőlük.

— E hadműveletek megvalósítása, remélem, hasznára lesz az oroszoknak . . . — szólt Churchill, és elég körülményesen kezdte magyarázni, hány hadosztályt szándékoznak bevonni a Csatornán való átkelésbe, és mennyit hagynak Olaszországban.

Sztálin megismételte a Rómára és az Adriára vonatkozó kérdését, hozzákapcsolva Dél-Franciaországot; mindazoknak a hadműveleteknek összességéről tudni kívánt, amelyeknek Churchill állítása szerint az „Overlord"-ot kell kísérniök.

— Az „Overlord" megindításának pillanatában támadást szándékozunk végrehajtani Dél-Franciaország ellen — felelte Churchill; tisztázni kívánta, egyelőre eredménytelenül, Sztálin kérdéseinek ha nem is az értelmét, de a tendenciáját. Ahogy a kérdések mind kitartóbbá váltak, egyre kevesebb lelkesedéssel felelgetett a szovjet miniszterelnöknek.

— Még egy kérdésem van: ha Törökország belép a háborúba, mit szándékoznak tenni? — kérdezte Sztálin. Úgy látszott, hogy ezzel a kérdések áradata kimerült, és elérkezett a megfontolások ideje, legalábbis az orosz miniszterelnök számára.

Churchill azt mondta, legfeljebb három hadosztályra lenne szükség ahhoz, hogy elfoglalják a Törökország nyugati partja mentén levő szigeteket, és megnyissák a Fekete-tengert, de Sztálin, úgy látszott, már nem figyel rá. Az angol miniszterelnökhöz

intézett kérdései elegendő fényt vetettek a szövetségesek álláspontjára... Mi jellemezte ezt az álláspontot? Az a vágy, hogy a Földközi-tengernek nem annyira a nyugati, mint inkább keleti térségében erősítsék meg a pozíciójukat, és megfosszák az oroszokat attól a lehetőségtől, hogy befolyást gyakoroljanak a dolgok állására Kelet-Európában, ahol, mint azt Sztálin beszélgetőtársai feltételezték, az oroszok történelmileg mindig erősek voltak, a mostani háborúban aratandó győzelem következtében pedig még erősebbek lesznek. A Rómáról, az Adriáról, Rodosz szigetéről, a Fekete-tengerről és főleg Törökországnak a háborúba való belépéséről elhangzott mondatokat egyetlen körülmény határozta meg: a félelem attól, hogy az oroszok befolyásra tesznek szert a Balkánon, és ami még ijesztőbb, kijutnak a Földközi-tengerre, következésképpen lecsaphatnak a birodalom nagy víziútjára.

De túlságosan magabiztosnak kell lenni ahhoz, hogy egy ilyen egyszerű manőver után valaki azt képzelje, a partnere nem lát át rajta.

— Szerintem jobb lenne, ha valamennyi 1944-es hadművelet alapjának az „Overlord"-ot tekintenék — jelentette ki a szovjet miniszterelnök. — Ha ezzel egyidejűleg sor kerülne a dél-franciaországi partraszállásra, a csapatok csoportja Franciaországban egyesülhetne. Ezért jó volna, ha két hadműveletet hajtanának végre: az „Overlord"-ot, és ennek támogatására egy dél-franciaországi partraszállást... Ami pedig Törökországot illeti, kétségesnek tartom, hogy Törökország belép a háborúba — jegyezte meg Sztálin azzal a határozottsággal, amilyennel ennél az asztalnál ma talán még nem beszéltek. — Szerintem nem lép be a háborúba, akármilyen nyomást gyakorolunk is rá. — Szünetet tartott, mintha azt fontolgatná, még mit lehetne hozzátenni a mondottakhoz, majd így fejezte be: — Ez az én véleményem.

Úgy látszott, hogy Churchill elbátortalanodott: már most be kellett látnia, hogy a manőverét leleplezték. Rooseveltre pillantott, némán hívta segítségül, de ő továbbra is hallgatott — Sztálin és Churchill párbeszédének irányítása határozottan kicsúszott a kezéből.

— Feltételezzük, hogy a szovjet kormány szívesen venné, ha

Törökország belépne a háborúba. — Határozottan úgy vélte, hogy ha így veti fel a kérdést, rákényszeríti az orosz felet, hogy igent mondjon.

— Valóban igyekeznünk kell Törökországot rávenni a háborúba való belépésre — helyeselt Sztálin.

— Én egyetértek Sztálin marsall elképzelésével, hogy nem szabad az erőket szétszórni, de ha nekünk a Földközi-tenger térségében van 25 hadosztályunk, akkor 3—4 hadosztályt és 20 repülőszázadot mégiscsak rászánhatunk Törökországra — reagált Churchill feltűnő sietséggel.

— 20 repülőszázad nagy erő — mondta Sztálin. A Churchill-lel folytatott beszélgetésében ellenkezését inkább a hanghordozása fejezte ki, hiszen voltaképp Törökország kérdésében sem volt ellenvetése. — Természetesen jó lenne, ha Törökország belépne a háborúba — mondta ismét, de közben másra gondolt, mint például: „Kellett neked Törökország, te vén cselszövő? Hát nem látod, hogy átlátunk a húzásaidon? Ha pedig látod, akkor miért mégy fejjel a falnak?"

Churchill észrevehetően elkomorodott. Úgy látszott, még az sem okoz örömet neki, hogy Sztálin egyetért vele a bonyolult török kérdésben. Mellesleg megértette, hogy ez az egyetértés tisztán külsődleges. Sztálin nem azért helyeselt, mert ezt magára nézve szükségesnek vélte, hanem mert nem akart tüntetően ellenkezni olyan kérdésben, amely lényegében másodlagos. Churchill tehát tovább beszélt. Megjegyezte, hogy éppen ebben a hat hónapban kell dolgot adnia a Földközi-tenger térségében levő csapatoknak, mégpedig olyat, ami az oroszoknak hasznos. Különben azt kockáztatja, hogy magára vonja a parlament haragját.

Roosevelt hallgatásba merült. És Sztálin mire gondolt? Bizonyára ugyanarra: mi késztethet olyan tapasztalt politikust, mint Churchill, arra, hogy manőverezzen és ennyi erőt pazaroljon rá, amikor pedig oly átlátszó a célja? Józánból ilyet nem csinál az ember. A tiszteletreméltó politikus nyilván kényszerből folyamodott ehhez a manőverezéshez. De hát mi kényszerítette? Az, hogy megpróbálja kipuhatolni, milyen ütőkártyákkal rendelkezik a másik fél?

A szovjet miniszterelnök pedig mintha nem is hallotta volna

Churchill utolsó mondatát: az „Overlord"-ról beszélt, ahogy ezt a hadműveletet az ő vezérkara értelmezi.

— Nézetem szerint az „Overlord" nagy hadművelet — mondta a szovjet képviselő. — Természetesen szeget szeggel. Végrehajtását jelentősen megkönnyítené és bizonyára hatása is fokozódna, ha Dél-Franciaországból támogatást kapna. A magam részéről vállalnám ezt a kockázatot. Olaszországban lemondanék Róma elfoglalásáról és védelemre rendezkednék be, majd megkezdeném a hadműveletet Dél-Franciaországban, s ezzel elvonnám a németek erőit Észak-Franciaországból. Két-három hónappal később megindítanám a hadműveletet Franciaország északi részében . . . — Sztálin nem minden hátsó gondolat nélkül adott ennek a válaszának ilyen személyes jelleget: „a magam részéről vállalnám ezt a kockázatot"; egyáltalán nem gondolt visszavonulásra, csak az „Overlord" és megvalósítása módozatairól alkotott véleményét úgy akarta megfogalmazni, hogy az legalábbis az első időkben senkit és semmire ne kötelezzen.

— Felhozhatnék több érvet is — parírozott sietve Churchill —, de csak annyit akarok mondani, hogy gyengítene bennünket, ha nem foglalnánk el Rómát. Ezenkívül a Németország elleni légitámadásokhoz okvetlenül el kell érnünk a Pisa—Rimini vonalat . . . — Abban, hogy így halmozta az érveket, nemcsak sietség volt, hanem zavar, ami nem tette szavait meggyőzővé. — Ha lemondanánk Róma elfoglalásáról, ez vereség lenne számunkra, és nem tudnám megmagyarázni a dolgot a Házban — sóhajtott és ismét Rooseveltre pillantott.

Roosevelt mélyen karosszékébe süppedve ült; a megadó figyelem, amellyel Sztálin és Churchill párbeszédét hallgatta, kiült a szemébe. Lehet, hogy megérezte Churchill pillantását, de nem nézett vissza rá — az, amit az imént hallott, nem ébresztett ilyen vágyat benne.

— Idejében végrehajthatnánk az „Overlord"-ot, ha a Földközi-tenger térségében nem folynának hadműveletek — mondta alig hallhatóan. — De ha a Földközi-tengeren is lesznek hadműveletek, ez kitolja az „Overlord" megindításának időpontját. — Végre figyelmesen ránézett brit kollégájára. — Nem szeretném halogatni az „Overlord"-ot.

Ez az ugyanolyan lakonikus, mint mindent magában foglaló mondat lezárta a vitát.

A szovjet miniszterelnök, nyilván azért, hogy ezt megerősítse, megjegyezte: az oroszok tapasztalata azt mutatja, hogy a sikert a két oldalról mért csapás szokta biztosítani. Adott esetben is jó volna a hadműveletet Franciaország déli és északi részéből folytatni.

Churchill elővette a zsebkendőjét, hogy a homlokát megtörölje, de meggondolta magát, és visszadugta a kendőt a zsebébe; a sietség, amellyel ezt tette, zavarról tanúskodott.

— Azt nem garantálhatjuk, hogy pontosan megtartjuk a május elsejei időpontot — jelentette ki hirtelen; úgy látszott, hogy ez a mondat akarata ellenére csúszott ki a száján. — Nem áldozhatom fel a földközi-tengeri hadműveleteket csak azért, hogy tartsam a május elsejei időpontot. — Ezt a „május elsejét" nem minden szándékosság nélkül ismételte meg, mintha azt akarná mondani, hogy a partraszállásnak van második célja is, valami tűzpiros, forradalmi, ami ősidők óta május elsejével azonosul, és ne tőle követeljenek áldozatokat e cél nevében.

— Mi legyen Törökország kérdésével? — kérdezte ugyanolyan váratlanul. Más körülmények közt nem engedte volna meg magának, hogy így megrohanja partnereit. A feszült beszélgetés meghaladta erejét, azelőtt jobbak voltak az idegei.

— Nem tűrhetjük, hogy Törökország továbbra is köztünk és Németország közt lavírozzon — mondta komoran a szovjet miniszterelnök. Érezte, hogy ez a nagyon fáradságos beszélgetés az ő javára billentette a mérleget, és hogy bátran nevén nevezheti a dolgokat.

— Természetesen én is amellett vagyok, hogy beléptessük Törökországot a háborúba — jegyezte meg Roosevelt azzal a szenvtelenül naiv arckifejezéssel, amellyel három perccel előbb az „Overlord"-ra vonatkozó mondatot kiejtette, amitől Churchill csaknem szívrohamot kapott. — De ha én volnék Törökország elnöke, ezért olyan árat kérnék, amelyet csak az „Overlord"-hadművelet rovására lehetne megfizetni.

Nemhiába adagolta olyan gondosan megjegyzéseit e beszélgetés folyamán: a két utóbbi mondata mutatta, hogy a hallgatása aranyat ért. Ha e két mondat közül az első után Churchillnek még maradt némi reménye arra nézve, hogy amerikai szövetségese legalább itt, az orosz nagykövetség szalonjában nem

fedi fel a köztük levő nézeteltéréseket, most, a Törökországra vonatkozó megjegyzés után ez a bizonyossága megingott.

— Valamennyien baráti érzelmeket táplálunk egymás iránt, de természetesen vannak nézeteltéréseink is — jegyezte meg Churchill, és bánatosan ingatta súlyos fejét. — Ezek rendezési időt és türelmet igényelnek.

— Helyes — csatlakozott Sztálin, nem titkolva örömét. Erre megvolt az oka Churchillnek a nézeteltérésekre vonatkozó szavaival kapcsolatban is; a brit miniszterelnök csaknem egymás mellé állította a maga szemszögéből az oroszokat és az amerikaiakat.

75

Bargyin felment Beketov szobájába, és magával cipelte barátját a követség kertjének homályába. Az ég felhőtlen volt ugyan, de teljesen fekete, a délszaki novemberi éjszakák mélyfeketéjébe merült, és semmi fényt nem adott a földnek. Legalábbis a követség kertjében, az öreg fák sűrű koronái alatt őshomály uralkodott.

— Észrevetted, Jegor, hogy itt milyen különös az ég? — kérdezte Szergej Petrovics, miután pár percig szótlanul lépkedtek. A kertnek ebben a zugában az ágak nem voltak olyan sűrűk, látni engedték az eget. — A levegő teljesen átlátszó, és a csillagok mint egy olvasó szemei.

— Aha... Emlékszem, a Kaukázusban ugyanilyen fekete az ég, ha nem is novemberben, de augusztusban. Az ember szerette volna a legféltettebb titkait az augusztusi éjszaka sötétjébe rejteni.

— Ez a fiatalokra jellemző. Hogy a fiatal vallomások ideje az éj.

— A fiatalokra? — Bargyin hangosan felnevetett.

— Mit nevetsz?

— Hát, ha a fiatalokra, akkor mi ketten ma egy szót se merünk szólni, pedig jaj de szeretnénk! — nevetett ismét Bargyin.

— Csendesebben, hé!

— Csendesebben? Miért, hát nem a saját követségünk területén vagyunk?

— De, természetesen.

A fasor balra kanyarodott. A homályból az a sajátos iszapos vízszag áradt, amelyről csalhatatlanul felismerhető, hogy öreg tó rejtőzik a közelben.

— No, öregem, mit szólsz az első naphoz? — szólalt meg Bargyin, amikor a fák homályából kiértek. — Mi kerekedünk felül?

Beketov megállt; a fasor megszakadt, jobbról és balról tisztás sejlett, de még meg kellett győződni róla, hogy a tisztás elhagyatott, a tisztás nem hallgatózik.

— Tudod, mi lepett meg, Jegor? — kérdezte Beketov alig hallhatóan. Nem nagyon bízott a néptelen tisztásban.

— Az, hogy Roosevelt a háttérbe húzódott, hagyta az öreg toryt, és egyszer sem segített neki. Szerintem ez volt a legmeglepőbb.

— Ez is — bólintott Beketov. Látszott rajta, hogy másra gondol.

— Hát még mi?

— Nem, semmi. — Beketov nyilván meggondolta magát, nem akart beszélni. — Valóban, Roosevelt a sors önkényére bízta az öreg toryt. De miért?

Így volt ez mindig: ki akartak tapintani az imént lezajlott események közt valami fontosat, hogy vitatkozzanak róla; vita közben majd kiderül az igazság.

— Az amerikaiaknak nem érdekük meghosszabbítani a háborút Európában — mondta Beketov. — Ezért a Törökország körüli huzavona őket is ingerelheti.

— De miért folyamodott Törökországhoz? — kérdezte Jegor, emlékezett a délutáni szócsata minden fordulatára. — Nem nevetséges: az „Overlord"-dal Törökországot állítani szembe? Ez ellen nemcsak az oroszok, de az amerikaiak is tiltakoznak. Az „Overlord" és Törökország! Aki így veti fel a kérdést, az, bocsánat a szóért, önszántából keresztre feszítteti magát.

Beketov halkan nevetett.

— Önszántából még senki se feküdt a deresre.

— Szóval nem önszántából?

— Nem.
— Akkor miért?
— Képzeld magad az ő helyzetébe, akkor megérted. Égetően sürgős neki az ügy! Emlékszel Truman aforizmájára, amit a háború elején mondott? Hogy az angolszászok missziója az, hogy a németek és az oroszok agyonüssék egymást? Ezt vallja Churchill is. Ha egyáltalán volt valami stratégiai terve, így foglalható össze: a németek és az oroszok kölcsönösen úgy elgyengítik egymást, hogy az angolszászok egyetlen csapással a maguk javára dönthetik el a párviadalt. De másként történt: az oroszok sokkal erősebben kerülnek ki a háborúból, érted, sokkal erősebben! Kénytelen-kelletlen Törökországhoz fordul. Churchillnek égetően sürgős az ügy!
— Az jó, hogy sürgős neki!
— Én is azt mondom.
Ilyen a sors: idehozta a két jó barátot a tintafekete iráni égbolt alá, hogy kimondják legtitkosabb gondolatukat: Churchill ég a türelmetlenségtől! Igen, az a Churchill, aki, mint arra mindketten jól emlékeztek, világéletében arról álmodozott, hogy az új világot felgyújtsa. Mindig erről álmodozott, a mostani háborúban jobban, mint valaha. Az 1943 novemberének ezen a napján lezajlott teheráni beszélgetés, ez a hangnemében szinte szelíd, valójában azonban kegyetlen beszélgetés világosan kifejezésre juttatta, hogy vannak győzők és legyőzöttek. És ez ennek a párviadalnak a mérlege . . .
— Azért mégsem egészen értem, hogy a konferencián a következő lépést miért a katonáknak kell megtenniük — mondta Beketov. — Ha van rá elvi megállapodás, akkor más, de tudtommal nincs. Mit tehetnek ilyen helyzetben a katonák?
— Minden az amerikaiakon múlik — felelte Bargyin. — Természetesen tudják, hogy az angol miniszterelnök álláspontja nélkülözi a legelemibb értelmet, de ezt így, a nyilvánosság előtt feltárni az illemszabályok megsértését jelentené. Amíg a katonák üléseznek, Roosevelt Churchill-lel beszélget. A tárgyalóasztalnál csak szemrehányó pillantásokat vethet rá, de kettesben fejéhez vágja az igazságot: „Már megbocsáss, Winnie barátom, de te olyasmiket fecsegtél össze, hogy a fülem is belefájdult . . . Ha már elhatároztad, hogy ölre mész, legalább gondoltál volna

ki valami okosabbat! Törökország!... Ilyen csalétekre még a keszeg se harap, nemhogy a nagy halak. Ha így folytatod, elválnak utaink!..." Valami ehhez hasonlót mondhat most az öreg torynak az elnök.

— Nem hinném — felelte Beketov. — Nem hasonlít az amerikaiakra! Ha fel lettek volna készülve, hogy Churchillt megszorongassák, találtak volna módot rá, hogy megtegyék az asztal mellett is. De úgy látszik, ők sincsenek felkészülve. Csak félbehagyták a játszmát, hogy kielemezzék.

— Egyébként Sztálin hozzájárult a katonák találkozásához — emlékeztette barátját óvatosan Jegor Ivanovics. — Mit gondolsz, miért? A mi pozíciónk is elemzést igényel?

Beketov nevetett: jó kedve volt.

— Lehetséges, ámbár én ilyen játszmaállás mellett megkockáztatnám, hogy egy ültömben végigjátsszam...

Amikor visszatértek a kertből, a ház kivilágított ablakait mintha egyenest az éjszakába vágták volna. Roosevelt és Sztálin ablakát messziről meg lehetett ismerni.

— Elemzés? — nevetett könnyedén Bargyin.

— Lehetséges — hagyta rá Szergej Petrovics.

Tehát megállapodtak, hogy a katonák fognak összeülni.

Amikor ez a kérdés felmerült, Sztálin azt mondta: „Nem gondoltuk, hogy tisztán katonai kérdések megtárgyalására is sor kerül, ezért nem hoztuk magunkkal a vezérkar képviselőit."

Ennek ellenére egy kis, de mozgékony katonai csoport ott volt Teheránban. Hogy pontosak legyünk, a Legfőbb Hadvezetőség ezekre a napokra elhagyta Moszkvát. Igen, a katonai telefonvonal, amely a Legfőbb Hadvezetőséget a fronttal összekötötte, mintha oda lett volna kötve ahhoz a vasúti kocsihoz, amelyben ez a vezérkariakból alakult mozgó csoport utazott Oroszországon keresztül északról délre; majd Teheránba repült.

És olyasmi történt, amire még nem volt példa: azok a hadműveletek, amelyek ezekben a napokban a Dnyeperen túl folytak — éspedig a Zsitomir elleni harckocsitámadások, a Koroszteny környékére mért tűzcsapások, a harckocsitömegek mozgása északról délre csapataink megsegítésére, amelyekre a németek ellentámadása zúdult — mindez, a szükséges átcsoportosítások-

kal és csapatösszevonásokkal együtt, Teheránból kapott parancsra történt.

Most még nyilvánvalóbbá vált, hogy a szovjet fél vitája arról, hol tartsák meg a konferenciát, egyáltalán nem volt felesleges. Alaszkába fektetni le kábelt és onnan irányítani a Dnyeperen túl harcoló csapatokat, bizonyára sokkal nehezebb lett volna.

Mint ahogy Moszkvában szokták, a frontok helyzetéről kapott részletes jelentéseket napjában háromszor bejelölték a térképekre és jelentették Sztálinnak. Szükség esetén telefonhoz hívatták a hadseregparancsnokokat; Sztálin Teheránból például Rokosszovszkijjal beszélt, aki a jobb parti Ukrajnában súlyos harcokat vívó csapatok megsegítésére ment.

A katonák csoportját Vorosilov vezette, aki egy idő óta a hadműveleti tevékenységet a katonai-diplomáciaival párosította. Egyébként ott volt mellette Alekszej Antonov, aki iránt a Teheránban összegyűlt külföldi katonai személyiségek erősen érdeklődni látszottak, nem alaptalanul őt tartván a Vörös Hadsereg számos stratégiai elgondolása társszerzőjének. Lehetséges, hogy jólesett neki is ez a figyelem, de a lételeme Teheránban is a vezérkari munka maradt, az, ami a katonai gondolkodás párviadalát jelezte: az oroszok ebben mind nyilvánvalóbban a németek fölé kerekedtek, és ebben sok érdeme volt Antonovnak.

A szerény méltósággal viselkedő, okos Antonov ritkán jelent meg külföldi kollégái körében, idejének legnagyobb részét dolgozószobája hűvös homályában töltötte, térképek fölé hajolva — nem az a fajta aszketizmus volt ez, amely a háborús években viselkedési normává vált, hanem az alkotó értelem szükséglete. Azt lehetett mondani, hogy Antonovot a háború gyakorlata fedezte fel és állította mostani helyére, ez az éppolyan bölcs, mint türelmes gyakorlat. A tehetséges fiatal tábornok — még csak negyvenhét éves volt — imponálóan szerény volt és a végtelenségig precíz és kötelességtudó. Abban a gondosságban is, amellyel a Legfelsőbb Hadvezetőség hadműveleti magvának Teheránba költöztetését hajtották végre, ez érződött: a teheráni találkozás nemcsak a nemzetközi diplomácia, hanem a szívós harcokat vívó hadsereg számára is fontos esemény.

A katonák találkozását délelőttre tűzték ki. Sztálin, akit az

előző nap izgalmai nem hagytak aludni, már nyolc órára megreggelizett, és magához kérette a katonákat jelentéstételre.

Antonov Stemenko tábornok kíséretében jelent meg.

Stemenkónak volt már gyakorlata a Sztálinnal való érintkezésben. Tudta, hogy a Főparancsnok szereti a rövid beszédet, ezt a súlyos időhiányban legfontosabb tulajdonságot. A rövidség pedig, mint tudjuk, munkaigényes. Ezért az a negyedóra, amely a jelentéstételre kellett, sok órás feszült munkát igényelt: ki kellett emelni a lényeget, és elvetni mindazt, ami nem tartozik hozzá. Akármilyen mindenható volt is a Főparancsnok akarata, megtörténhetett, hogy hirtelen félbeszakítja a jelentést: „Ön hogy gondolja?" Ezért a hadműveleti tábornoknak még elemző készséggel is kellett rendelkeznie: nemcsak információt vártak tőle, de elemzést, véleményt is.

Sztálin a szalonban fogadta a katonákat. Ez volt a legtágasabb és legvilágosabb szobája ennek a lakosztálynak. Felszólította őket, hogy teregessék ki a nagy asztalon a térképeket; addig ő az ablakhoz lépett és pipára gyújtott.

Egyenesen előre nézett, mintha olyasmit akarna megszemlélni, ami túl van az ablakból belátható kerti ösvényen. A katonák kiteregették a térképeket és szótlanul vártak. Sztálin ott állt az ablaknál, pipájából pöfékelve, és nyilván nem annyira a látottakba merült, mint inkább saját gondolataiba. Volt a tartásában, különösen kissé aszimmetrikus vállában valami reménytelenül civil, ami annál feltűnőbbé vált, minél díszesebb volt az egyenruhája.

Sztálin megfordult, és a tábornokok látták, hogy mosolyog. Jó kedve volt, holott a frontról még mindig rossz hírek érkeztek. Elégedett volt a tegnapi eszmecserével, és ez bizonyára fontosabb a frontról kapott híreknél. Sőt nem annyira a tárgyalással volt elégedett, mint a saját szereplésével.

— Szóval Koroszteny fel is adható? — szakította félbe a jelentést. — Mit gondol erről Vatutyin? — Jó hangulata ebben is megnyilatkozott. Minél jobb kedvében volt, annál liberálisabbá vált, annál több név merült fel a beszédében.

Kiderült, hogy Vatutyin erős ellencsapást mért az ellenségre a korosztenyi szakaszon, és nem szándékszik feladni Korosztenyt.

— Az ellenfél Kijevtől délre és nyugatra észrevehetően aktivizálta hadműveleteit — mondta Antonov.

— Szóval délre és nyugatra? — ismételte meg Sztálin. — A cél?

— Még mindig Kijev, főparancsnok elvtárs — magyarázta Antonov. — Szükségük van erre a sikerre.

— Szükségük van a sikerre? — A mosoly egyszerre eltűnt az arcáról. — A tapasztalat arra tanít: ellentámadás a németek ellen északról és délről. — Igyekezve súlyt adni hadműveleti rendelkezéseinek, szívesen hangoztatta, hogy „a tapasztalat arra tanít..."; ezáltal mintegy szakszerűbbé tette őket. — Szóval utasítsák Rokosszovszkijt és Konyevet... — Szigorúan ránézett Antonovra: — Ön hogy vélekedik?

— Én helyénvalónak látom azoknak a csapatoknak a megerősítését is, amelyek a németek fő erőit feltartóztatják — felelte Antonov.

— Igen, kiegészítésül az északról és délről indítandó ellencsapáshoz — fogalmazta meg pontosan Sztálin, és jó hangulata visszatért. — Megerősíthetik. A végrehajtásról jelentést kérek.

A porcelán órára pillantott, amely egy kis asztalon állt: a kihallgatás véget ért.

Következett az orosz, angol és amerikai katonai szakértők találkozója.

Amikor e találkozó kezdetéig még vagy tíz perc volt hátra, Sztálin Vorosilovval együtt megjelent a főépülethez vezető ösvényen.

— Úgy gondolom, most fogják a második kört futni, de ezt már a katonai tárgyalóasztalnál. Apropó, tegnap ez a Leahy azt mondta nekem: Vorosilov katonai diplomata. Hallod: katonai diplomata! — és vállával tréfásan meglökte Vorosilovot, ami éppúgy volt a barátság jele a régi bajtárs iránt, mint jó hangulatáé. — Tehát a második kört, érted?

— Ez mi, Olaszország, az Adria és a Balkán? — kérdezte Vorosilov. Ezt a vállon-lökést a barátság jelének fogta fel.

— Lehetséges — felelte Sztálin, és annak jeléül, hogy nem kíván továbbmenni, lassított. — Tervünk világos: elterelő csapás

Dél-Franciaországra és átkelés a Csatornán. Brooke részéről bizonyára ellenkezésbe ütközik, de Marshall-lal hogy állunk?

Három óráig tartott Oroszország, Anglia és Amerika katonai szakértőinek tanácskozása. Leahy elnökölt, Brooke hosszan beszélt, Marshall, mint rendesen, komor és szűkszavú volt. Mégsem Leahy vagy Brooke szabta meg a tárgyalás lényegét, hanem éppen ő. A nagy homlokú, ráncos és kissé szkopcos arcú tábornok félig lehajtott fejjel hallgatta kollégáit, bánatosan nézve az asztalon pihenő nagy kezét, amely jóval öregebb volt nála. Mielőtt beszélni kezdett, a keze elmozdult a helyéről, s mutatóujja enyhén begörbült. Ennek az ujjnak a mozgása mindenható volt: egyszerre csend támadt.

Marshallnak kevesebb idő kellett hozzá, mint az előtte szólóknak, hogy elérkezzen a lényeghez. Azt mondta: az „Overlord" előnye abban áll, hogy itt a legrövidebb a távolság, amelyet a hadművelet első szakaszában le kell küzdeni. Feltevése szerint a dél-franciaországi frontot két hónappal az „Overlord" előtt veszélyes megnyitni, habár a szövetséges csapatok dél-franciaországi tevékenysége az ország északi részén megindítandó hadműveletekre nézve nagyon hasznos lesz. Marshall véleménye: a frontot délen ne két hónappal az „Overlord" előtt nyissák meg, hanem három héttel előtte. Marshall véleménye szerint a németek igyekeznek minden kikötőt lerombolni, és a hadseregeket a nyílt partról kell ellátni. Erős légi fedezést is javasol. Nagyon szűkszavúan vázolta, hogyan szervezték meg a csendes-óceáni deszantokat, azután elhallgatott, mindazok számára, akik hallgatták, váratlanul.

Szavai nem voltak annyira biztatóak, mint ahogy az oroszok várták. Az egyetlen megnyugtató az volt, hogy az „Overlord"-ot a többi hadművelet elé helyezte, de ezt nem mondta ki nyíltan, hanem úgy adta értésükre, hogy a részletekre hívta fel a figyelmet: csapás délről két-három héttel a nagy partraszállás előtt, a csapatok ellátása a nyílt tengeren át... Azt lehetett hinni, hogy szándékosan tartózkodik a fő kérdésre vonatkozó kijelentésektől. Ez bizonyára nem annyira rajta múlott, mint a körülményeken: a katonák nyilván túl korán találkoztak. Valóban, mit lehet várni a katonáktól, ha a kormányfők még nem egyez-

tek meg? Akármilyen magas rangúak is, lényegében csak végrehajtók.

De ha már létrejött ez a találkozás, oktalan lenne nem kihasználni, annál is inkább, mert Vorosilovnak utasításai voltak erre nézve. A feladat nyilván abban áll, hogy folytassák a moszkvai konferencia napjaiban kifejtett erőfeszítéseket, és megállapítsák, mit tettek a szövetségesek a partraszállás előkészítése érdekében, milyen szakaszba jutott ez a munkájuk.

Akarta-e Vorosilov vagy sem, kérdései a cél legközepébe találtak.

— Amennyire Marshall tábornok szavaiból kivettem, az amerikaiaknak 50—60 hadosztályuk van, amelyet Franciaországban akarnak bevetni, és hogy csak a szállítóeszközökben mutatkozó hiány okozta a fennakadást — jegyezte meg Kliment Jefremovics, a komor Marshallra pillantva. — Mit tesznek annak érdekében, hogy ezt a problémát megoldják?

A nyers határozottságnak, amellyel ezt a kérdést felvetette, megvolt az előnye: lehetetlenné tette a kétértelmű feleletet, illetve nyomban leleplezte volna a kétértelműséget.

— Augusztusban egy amerikai hadosztály volt az angol partoknál, most kilenc van — mondta Marshall olyan arccal, mintha e két szám kimerítő választ adhatna az orosz kérdésére.

— Ha jól értettem, amerikai kollégáink az „Overlord"-ot tartják a fő hadműveletnek? — kérdezte Vorosilov, még mindig Marshallra nézve.

Az amerikai igenlően bólintott.

— Ismay és Dean tábornokok tájékoztatóiból, amelyeket Moszkvában hallottam, az következik, hogy az Egyesült Államokban és Angliában nagy ütemben gyártják a deszanthajókat — folytatta Vorosilov. — Számíthatunk-e rá, hogy e munkák eredményeképpen sikerül majd biztosítani a kellő mennyiségű deszanthajót a hadművelet megindításáig?

Ezt a kérdést Vorosilov Marshallhoz és Brooke-hoz intézte, de továbbra is csak az amerikaira nézett, mintegy azt a látszatot keltve, hogy csak tőle kérdezi. Talán ez okozta, hogy Brooke ezúttal is hallgatott, és azt várta, hogy Marshall válaszoljon.

— Ha az Egyesült Államokról beszélünk — mondta Marshall —, ott mindent elkövetünk, hogy a szükséges előkészületeket az „Overlord" megindításáig befejezzük.

1/2 28 606 8

Az amerikai tábornok ezt ugyanazzal a komor arckifejezéssel mondta, de szemmel látható jóindulattal: mosolytalansága nem akadályozta meg abban, hogy az adott esetben jóindulatú legyen.

— Az épülő deszantuszályok mindegyike 40 harckocsi szállítására alkalmas — határozta meg szabatosan.

Marshall elhallgatott, jelezve, hogy Brooke-on a sor, válaszoljon ő a kérdésekre. Különösen arra az elsőre, amely szemmel láthatóan nyugtalanította és hallgatásra késztette. Amíg Marshall beszélt, Brooke-nak lehetősége volt a válasz minden változatának pontos megfogalmazására. Úgy látszott, Marshall segítségére sietett brit kollégájának, hogy az összeszedhesse magát.

— Nagy-Britannia nagy jelentőséget tulajdonít az „Overlord"-nak, és a háború lényeges részének tartja — kezdte Brooke, és nekifogott, hogy elég részletesen elmagyarázza, mi minden történik a brit szigeteken a küszöbönálló hadművelet felszerelésére. Ahogy beszédében előrehaladt, egyre távolodott a Csatornától, és egyre terjengősebb lett, az oroszok hallgatása pedig egyre komorabb. Brooke átkelt a Gibraltáron, az Appenninekeken, érintette az Adriát, és alaposan belemélyedt a Földközi-tenger keleti partvidékének kérdésébe; miniszterelnökéhez hasonlóan, úgy látszik, kedvelte a félreeső kikötőket, és sokáig elidőzött bennük.

Ekkor Vorosilov megismételte a kérdését, éspedig csaknem ugyanabban a hangnemben.

— Az angolok az „Overlord"-ot tekintik-e a fő hadműveletnek?

— Meg kell hogy mondjam, én, Brooke, nem szeretném megérni, hogy akár az észak-, akár a dél-franciaországi hadművelet kudarcba fulladjon — jegyezte meg a brit delegátus elkomorodva. — Márpedig bizonyos körülmények között ezek a hadműveletek kudarcra vannak ítélve.

Vorosilov úgy gondolta, itt az ideje, hogy kifejtse az oroszok véleményét a probléma lényegét illetően, és mellesleg megmondja, hogy Sztálin és a szovjet Fővezérkar nézete szerint a földközi-tengeri hadműveletek másodrendű jelentőségűek. Viszont a szövetségesek dél-franciaországi hadműveletei, amelyek az „Overlord" előtt két-három hónappal valósítandók meg, fon-

tosak. A szövetségesek tapasztalatai arról tanúskodnak, hogy meg tudnak birkózni az „Overlord"-dal. Természetesen nem könnyű hadművelet. Jóval nehezebb, mint a folyókon, még a legnagyobbakon való átkelés is. De ha mégis ahhoz hasonlítjuk, nevezetesen olyan folyókon való átkeléshez, mint a Dnyeper, a Dnyeszter, a Gyeszna és a Szozs, amelyeknek jobb partja meredek, ráadásul jól megerősített, mégis azt mondhatjuk, hogy a Csatorna-hadművelet, ha komolyan akarják, sikerrel fog járni. A németek az említett folyók jobb partján hatalmas vasbeton erődítményeket építettek, ezeket erős tüzérséggel látták el, amely nagy mélységben tűz alatt tarthatta a lapos bal partot, a folyó közelébe sem engedve a mi csapatainkat. Mégis sikerült átkelnünk ezeken a folyókon és szétzúzni az ellenséget, miután összpontosított tüzérségi tűz alá vettük és hatalmas légitámadásokat intéztünk ellene.

Vorosilov hasonlatának egy sebezhető pontja volt: a folyó nem tenger. Ezt maga is látta, és hozzáfűzte, hogy természetesen minden hasonlat sántít, és ő csak annyiban használja, amennyiben a La Manche és a Dnyeper egyaránt vízi határ. De Marshall olyan kategorikusan válaszolt, mintha ezt a megjegyzést nem is tette volna.

— Én a szárazföldi hadműveleteket tanultam, és így természetesen ismerem a folyókon való átkelést is, de amikor a tengeren át megvalósítandó deszant-hadműveletekkel találkoztam, elölről kellett kezdenem a tanulást. — Ez a megjegyzés természetesen merőben emocionális volt, és semmiféle nyereséget nem ígért az amerikaiaknak, de az amerikai tábornok, megtartani igyekezvén az egyensúlyt az oroszok és az angolok közt, nem mulasztotta el, hogy visszavágjon az oroszoknak: ez bizonyos fokig ellensúlyozhatja mindazt, amit az imént az oroszok támogatására mondott. — Folyamátkelésnél a vereség csak kudarc, de a tengeren: katasztrófa.

Vorosilov arca pipacsvörösre gyúlt: az amerikai hangja felháborította.

— Ezzel nem értek egyet — mondta Vorosilov. — Minden attól függ, mennyire készítik elő az „Overlord"-ot... Ha a harcászat megfelel a kitűzött célnak, az élen haladó egységek kudarca is csak kudarc lesz, nem pedig katasztrófa.

— Igen, csakhogy a tüzérségi támogatás a tengerről bonyolultabb, mint a folyó túlsó partjáról — vetette ellene Marshall, de már ez az ellenvetése is, amely nem annyira az egészre, mint a részletekre vonatkozott, mutatta, hogy az amerikai nyilvánvalóan túlzott, amikor katasztrófáról beszélt.

Vorosilov ezt nyomban észrevette, és nem akarván elmélyíteni az ellentétet, azt mondta, hogy ebben egyetért Marshall-lal.

— És milyenek lesznek az erőviszonyok a levegőben az invázió pillanatában? — kérdezte mintegy mellékesen, de ez a kérdés éppen a dolog lényegét érintette.

Brooke hallgatott, a temperamentumos Portal azonban, abban a feltevésben, hogy a légierőkkel kapcsolatos minden kérdésre neki kell válaszolnia, máris kivágta:

— Öt vagy hat az egyhez.

Vorosilov elmosolyodott, és mosolya mintha ezt mondta volna: „No lám, öt vagy hat az egyhez! Ilyen erőviszonyok mellett ki van zárva a katasztrófa!"

A katonák felálltak az asztal mellől, miután megállapodtak benne, hogy még egyszer találkoznak és folytatják a megbeszélést.

És ismét felmerült a kétség: van-e értelme folytatni? A katonák csak végrehajtók. Amíg a partraszállás kérdését a nagy asztalnál el nem döntötték, mit dönthetnek ők a kis asztalnál? Egyébként, mint már megállapították, az oroszok számára van bizonyos értelme ennek a találkozásnak. Ennek kell megmutatnia, mennyire jutottak a szövetségesek a nagy partraszállás előkészítésében.

76

Amikor Bargyinnal közölték, hogy Churchill egy kardot szándékozik átadni az oroszoknak Sztálingrádért, Jegor Ivanovics ezt gondolta: az öreg tory csak nyeregben akar maradni, miután előzőleg csaknem kibillentették belőle.

Persze az aranyművesek: nem Churchill, hanem az az Anglia,

Skócia, Wales és Írország, amely az orosz ember tudatában ősidők óta a leleményes angol képével és értelmével azonosult. Ezért a kard, amelyet az aranyművesek ezekben az Oroszország számára oly nehéz időkben készítettek, csak a fegyvertárs iránti barátság, sőt megbecsülés jelének tekinthető, és hálával kell fogadni. De ez a nemes jelkép, amely az egyik népnek a másik iránti érzelmeit fejezi ki, nem lehet diplomáciai játék eszköze ... És nem is lett volna az, ha a kardot a konferencia végén adták volna át, mintegy az egyetértés koronájaként. De ebben az esetben Churchill nem lett volna Churchill. Szóval az átadást a konferencia második napjára tűzték ki, és arra volt hivatva, hogy a tárgyalások második fordulóját bevezesse. Mindazok szemében, akik beleláttak a dolog lényegébe, valóban úgy festett, mint az öreg tory erőlködése, hogy biztosabban üljön a nyeregben. De vajon szükség volt-e erre? A konferencia első napja után volt. Voltaképpen magában ebben az aktusban Churchill lelkiállapota fejeződött ki. A mindenható kardnak csodát kell tennie: nemcsak helyreállítani az oroszokkal való kapcsolatot, amely tegnap igencsak válságba került, de megmutatni az amerikaiaknak, hogy van ilyen kapcsolat.

... Amikor Bargyin belépett a terembe, az már csaknem megtelt. A szertartás megkezdéséig még sok idő volt, de az izgalom ünnepélyes csendben jutott kifejezésre. Marshall és Brooke már ott volt, az angol és az amerikai hadsereg magas rangú tisztjeivel körülvéve, akik közt minden fegyvernem képviselve volt. A szovjet tábornokok csoportjában Bargyin megpillantotta Antonovot, aki mint vérbeli vezérkari hangsúlyozottan gondot fordított a külsejére, és még az egyszerű hétköznapi zubbony is úgy ült rajta, mint egy díszegyenruha. A zenekar irgalmatlanul kifényesített rézfúvói vakítóan csillogtak.

A jelenlevők figyelme a terem közepén álló asztalra irányult, ahol sötét hüvelybe rejtve pihent a kard. Brit és szovjet katonákból álló őrség vigyázott rá. A szovjet katonák: csupa dalia.

Megjelent Churchill a brit légierők szürkéskék zubbonyában; az öreg tory tudta, milyen szín illik az arcához, másra az egyenruha kiválasztásánál nem kellett gondolnia — nem mindegy, hogy melyik fegyvernem egyenruhája feszül kövér alakján, a légierőké, a harckocsizóké vagy az utászoké? Churchill életrajz-

írói nemigen emlékezhetnek rá, hogy hősük repülőgépet vezetett volna...

Begördítették Roosevelt tolókocsiját, és Jegor Ivanovics két lépés távolságból láthatta az elnököt. A szobában, amelyből kihozták, nyilván kisebb világosság volt, mint itt: az elnök összehunyorította a szemét, de nem felejtett el mosolyogni — a csoportosulás mindig mosolyra késztette. Még olyankor is, amikor az elnök nem tudta kivenni, kik is vannak a teremben, mint most, mert szemét még mindig behunyta. Majd erőlködve felnyitotta, és ismét elmosolyodott, immár tudatosan: Churchill lépett oda hozzá.

Amennyire Jegor Ivanovics meg tudta állapítani, az elnök Washingtonhoz képest meghízott. Úgyszólván megfiatalodott, hihette volna, ha nem tudja: a napbarnított szín csak az elnök arcának tett jót, nem a betegségeinek.

Belépett Sztálin.

Rooseveltnek ment és üdvözölte, majd Churchillnek nyújtott kezet.

Sztálin Vorosilovra nézett, az Antonovra, Antonov a mellette álló karmesterre — ezek a pillantások, mint a jelzőtükrök, egymástól kölcsönözték a fényt és adták tovább. Jelzéseik értelme ez volt: „Himnuszt! Kezdődik a szertartás!" És felharsantak a himnuszok, először a brit, aztán a szovjet.

Bargyin még fel sem fogta a pillanat jelentőségét, még nem bontotta szét ágakra, amelyek okvetlenül felmerülnek egy gondolat születésével, de az ünnepélyes dallam zengése, amelyet oly sokszor hallott mind az öröm pillanataiban, mind a baj keserves perceiben, és azzal a sok szenvedéssel azonosított magában, amelyet ezekben az években át kellett élni, most is szíven ütötte. Persze Churchill nem minden hátsó gondolat nélkül tűzte ki az ünnepélyes aktust éppen a mai napra, de Bargyin nem erre gondolt, nem is akart erre gondolni ebben a pillanatban, hanem arra a szent ügyre, amit a nagy népek szövetsége jelent, akik elhatározták, hogy harcba szállnak a gonosszal. És Bargyin látta, hogy a teremben állók arca elsápadt. Még Churchill is elfelejtett egy pillanatra minden ármányt, ami ezekben a napokban érlelődött benne, és teljesen átadta magát valamiféle humánus érzésnek, amely mélyen el volt rejtve benne, de most olyan

erővel jelentkezett, mint soha ezelőtt — lám, milyen ünnepélyes lett az ő arca is... És a hangja is észrevehetően megváltozott: a megindultság megfosztotta erejétől, úgyhogy ebben a pillanatban alig lehetett hallani. Churchill beszélt, és úgy tetszett, maga a beszéd arra kell neki, hogy visszaadja hangjának a régi erejét, és úrrá legyen a megindultságán.

— Őfelsége VI. György király megparancsolta nekem, hogy adjam át önnek Sztálingrád városa számára ezt a díszkardot, amely az őfelsége által kiválasztott és jóváhagyott rajz szerint készült. Ezt a díszkardot angol mesterek készítették, akiknek ősei évszázadokon át kardok készítésével foglalkoztak. A kard pengéjére ez a felirat van vésve: „VI. György ajándéka Sztálingrád acélos szívű polgárainak, az angol nép tisztelete jeléül."

Egy angol tiszt felvette a kardot az asztalról és Churchillhez vitte. Churchill két kinyújtott kezébe vette a kardot, amely még hüvelyében volt, de így is impozáns, mintha annak az őrmesteri váll-lapos orosz legénynek a termetéhez szabták volna, aki az angol miniszterelnök mellett őrt állt: súlyos, kétélű kard volt, herkulesi kézhez méretezett markolattal, szarv alakú keresztvassal; kiszélesedő feje halványan megvillant, amikor Churchill kegyes és ünnepélyes mozdulattal odanyújtotta a kardot az orosz miniszterelnöknek.

Churchill átadta Sztálinnak a kardot és vele együtt azt a láthatatlan ritmust is, amellyel a szertartást végezte. Sztálin, ennek a ritmusnak engedelmeskedve, szintén szertartásosan lassú mozdulattal kihúzta a pengét a hüvelyből, és tekintetét egy pillanatig a sápadtarannyal futtatott kard acélján pihentetve, ajkához emelte a pengét. Ebben a mozdulatában, amely még Sztálin számára is váratlan volt, valami ősi szokás éledt fel, lehet, hogy éppen kaukázusi, ahol a fegyverhez való hűséget talán az édesanya iránti hűséggel azonosították, mert az anya adja az életet, a kard pedig ezt az életet óvja.

— Sztálingrád polgárainak nevében mélységes hálámat óhajtom kifejezni VI. György király ajándékáért... — Észrevette, hogy ez az „ajándék" szó az izgalomból született; elég fejlett nyelvérzéke volt ahhoz, hogy más szót találjon, például az „adomány"-t, de a szó elhangzott, és helyesbíteni annyi lett volna, mint felfedni a hibáját, ez pedig nem volt szokása. — Sztálin-

grád polgárai nagyra becsülik ezt az ajándékot — folytatta. — Arra kérem önt, miniszterelnök úr, tolmácsolja hálájukat a király őfelségének...

Ezt a néhány szót csaknem suttogva ejtette ki, de mindenki hallotta, aki a teremben volt. Egy szó csengett tisztán és hangosan: Sztálingrád. Oly sokat mondott e város neve a szovjet embereknek, Sztálinnak pedig ezen felül még a forradalom kezdetét és kegyetlen, férfivá érlelő idejét. Sőt azt a személyes valamit is, ami a város sorsában az ő saját sorsával azonosult. Az emberiség történelme során aligha sokan ejthették ki egy róluk elnevezett város nevét.

Sztálin Rooseveltre pillantott, és két tenyerén a karddal, odament hozzá, még mindig őrizve öntudatlanul a ritmust, amelyet Churchill adott a szertartásnak. Olyan tisztelettel, amely nemigen volt sajátja, átnyújtotta a kardot Rooseveltnek, ő pedig Sztálinra nézett — szemében a pillanat öröme élt; talán a szem nyelve volt az egyetlen nyelv, amelyet teljes mértékben bírtak, különösen azokban a pillanatokban, amikor szemtől szemben állva egymással, hirtelen belátták, hogy korántsem mindenhatók, sőt kínosan tehetetlenek.

— Sztálingrád polgárai valóban acélos szívűek — mondta Roosevelt, és lassú ünnepélyességgel visszaadta a kardot.

Sztálin átvette, és Vorosilovra pillantott, mintegy értésére adva, hogy szeretné átadni neki a kardot. Vorosilov odament hozzá, s a következő percben a kard, ismét hüvelyébe zárva, elhagyta a termet — mostantól fogva Sztálingrád polgárainak tulajdona.

Sztálin tekintetét végighordozta a körülötte állókon: Molotovot kereste, és amikor meglátta, gyorsan feléje indult, szokatlanul gyorsan, mintha meg akarná mutatni, hogy nem kíván továbbra is rabja maradni ennek a ritmusnak, amelyet, úgy látszott, akarata ellené e vett át.

Bargyin körülnézett az észrevehetően kiürült teremben: Szergej Petrovicsot kereste, de nem volt ott, bizonyára sok a dolga ezen a reggelen. Küszöbönállt a második tanácskozás, és végül is nemcsak azok készültek fel rá, akik a tárgyalóasztalhoz ülnek, hanem azok is, akik ebben a pillanatban nincsenek ott.

Bargyin kiment a kertbe, azt remélve, hogy ott megtalálja Beketovot. Amikor egy pillanatra feltekintett a verandára, ahol egyszer Sztálin terepszürke zubbonyát meglátta, végre észrevette Szergej Petrovicsot és egy másodperccel később a terepszürke zubbony csapott, sőt kicsit görnyedt vállát is megpillantotta.

Bargyinnak úgy rémlett, hogy Szergej Petrovics igyekszik valamiről meggyőzni Sztálint, a veranda közepén álló asztal felé mutogatva, de Sztálin elment az ablakok mellett és — Jegor Ivanovics jól látta — kissé szkeptikusan mosolygott. Miről beszélgettek, és mi ébresztette fel Sztálin iróniáját — ez a kérdés akarata ellenére úrrá lett Bargyin tudatán, amikor az őszi platánok árnyékába visszahúzódott.

A lepecsételt lemezvasládákban, amelyeket a delegáció megérkezésének napján raktak ki a követségen, egy vaskos dossziét töltöttek meg azok az iratok, amelyeket kifejezetten a konferenciára válogattak össze. Azt mondják, semmi sem olyan szuggesztív hatású, mint egy régi irat. Beketov a maga harmadik sorából figyelte az eseményeket, egybevetve szót és tettet azokkal az okmányokkal, amelyek a ládákban voltak. Természetesen sok okmány csak végső szükség esetén kerül elő, de Beketov tudatában állandó mozgásban voltak, minduntalan hozzájuk folyamodott mint ütőkártyákhoz, és bosszankodott, hogy Sztálin nem ugyanezt teszi. Úgy érezte, hogy a delegátusok szava meggyőzőbben hangzanék, ha a láda okmány kéznél volna.

Ott, ahol a lomb annyira sűrű volt, hogy az árnyék félhomállyá változott, Beketov szólította Bargyint:

— Azt hittem, meg se találtalak! A verandáról láttalak. Akár egy üstökös, megjelentél és eltűntél, még a csóvád sem látszott.

— Én is láttalak téged — jegyezte meg Bargyin. — Mint ahogy mást is láttam.

— Mire célzol?

— Sztálin mosolyára, amelyben nem annyira egyetértés volt, mint ellenkezés. Igaz?

Jegor Ivanovicsnak úgy tetszett, hogy Beketov lassít — a legsűrűbb helyen túljutottak — s a szeme kérdőn és szomorúan figyel a homályból. Beketov nem válaszolt.

— Azt kérdeztem: igaz? — ismételte meg Bargyin, de Beke-

tov még mindig hallgatott. — Az ok az archívum vagy súlyosabb?

Beketov megörült a napocskának, amely a fasor sárga homokján fogadta őket — nagyon fázós természetű volt.

— Az archívum talán nem komoly?

Bargyin olyan erővel emelte fel két húsos kezét, mintha terhére volnának, és meg akarna szabadulni tőlük.

— Szerjózsa! De hiszen érted, mit akarok mondani!

Beketov felvonta a vállát.

— Értem én, Jegor... Azt mondtam neki: a dosszié gazdagítja az érvelést, olyan érveket sugall neki, amelyekre talán nem gondol. Elvégre Churchill is a dokumentumok tanulmányozásával kezdi a napját...

Bargyin elnevette magát:

— Hát én hallgattam volna Churchillről!

Beketov kissé félénken nézett a barátjára: valami fenyegetőt érzett ki a hangjából.

— Bocsáss meg, miért kellett volna hallgatnom?

— Ha tiszteletet akarsz ébreszteni benne a dokumentációd iránt, mi értelme Churchillt állítani példának? Eltaláltad, kit oktass ki Churchill-lel!

— Gondolod, hogy nem kellett volna?

— Furcsa ember vagy te! Ha Rooseveltet mondod, akkor talán elfogadja. Talán...

77

Délután négykor a nagykövetség tágas termében megkezdődött a konferencia második plenáris ülése.

A katonák jelentésével kezdődött, akik beszámoltak a reggeli megbeszélésről. Először Brooke és Marshall, majd Vorosilov, akinek beszéde mosolyt derített Sztálin arcára, sejthetően együttérző mosolyt: lényegében semmit sem mondott, csak megerősítette, hogy Brooke és Marshall beszámolója pontos. Beszé-

dét erre korlátozva, Vorosilov mintegy fenntartotta a lehetőséget, hogy visszatér a problémára.

— Kit neveznek majd ki az „Overlord"-hadművelet parancsnokának? — kérdezte Sztálin, abbahagyva a mosolygást.

— Erről még nem döntöttünk — felelte nyomban Roosevelt.

— Akkor semmi sem lesz az „Overlord"-hadműveletből — jegyezte meg a szovjet miniszterelnök, és a teremben levők mind elcsodálkoztak, hogy milyen halk volt a hangja ebben a pillanatban.

— Az angol Morgan tábornok felelős az „Overlord"-hadművelet előkészítéséért — magyarázta Roosevelt.

— És ki a felelős az „Overlord"-hadművelet végrehajtásáért? — kérdezte Sztálin úgy, mintha erről nem esett volna szó: Roosevelt válasza annyira lényegtelen volt, hogy ő mintegy átsiklott felette.

Ez a mellékzönge nem kerülte el Roosevelt figyelmét. Az elnök kijelentette, hogy már kijelölték mindazokat a személyeket, akik az „Overlord"-hadművelet végrehajtásában részt vesznek, kivéve a főparancsnokot.

Sztálin, továbbra is azzal a szándékosan nyugodt hanghordozással, sőt monoton hangon megjegyezte, előfordulhat, hogy Morgan tábornok a hadműveletet előkészítettnek tekinti, de az új főparancsnok esetleg nem tekinti annak.

Churchill, aki nem sietett a közbeszólással, hanem kivárta az alkalmas pillanatot, a pontosság kedvéért leszögezte, hogy Morgan tábornokot az előzetes előkészítéssel bízták meg.

— Ki bízta meg? — kérdezte Sztálin.

Nehéz volna megmondani, hogy Sztálinban mikor merült fel ez a gondolat, már a második találkozót megelőzően, vagy talán csak az imént, de ez a kérdés egyszeriben előnyhöz juttatta. Leplezetlen kitartással, a maga gyakorlatias és talán nyers módján folytatta a támadást: „Ki lesz a főparancsnok?" Semmi ravaszság nem volt ebben a kérdésben, de kíméletlen pontossággal tisztázta, hogy ma mennyire hihet a szövetségesek szavának. Ha nincs főparancsnok, márpedig a jelekből ítélve nincs, milyen komoly előkészületről lehet szó?

Churchill vette át a szót. Részletesen — a kelleténél részletesebben — belekezdett Morgan tábornok kinevezésének történe-

tébe. Nyilvánvalóan időt akart nyerni, hogy úrrá legyen a helyzeten. Nem tudni, meddig beszélt volna, nehezen keresgélve emlékezetében a probléma forrásait, ha az az ötlete nem támad, hogy kérdezze meg egyenest Rooseveltet. Módfelett primitíven csinálta: lehajolt és szinte a fülébe sziszegte: „May be he?... Yes... the decision..."

— Most közölte velem az elnök — folytatta felragyogó arccal: örült, hogy ezt az elnök nevében is mondhatja —, a főparancsnok kinevezésének kérdésében az itteni tárgyalásoktól függően kell majd dönteni.

Sztálin elmosolyodott:

— Szeretném, ha megértenék: az oroszok nem tartanak igényt arra, hogy részt vegyenek a főparancsnok kijelölésében. De szeretnék tudni, hogy ki lesz az.

Igen, pontosan így: „Az oroszok nem tartanak igényt", de „szeretnék tudni". Nem minden élvezet nélkül ragaszkodott a hanghoz, amelyet a tárgyalások elején megütött. Ez a fordulat régebben aligha volt jellemző rá. Inkább a háború alatt született, és annak honvédő lényegét tükrözte. Tetszett neki, és szívesen használta. Most is, miután befejezte a főparancsnokra vonatkozó szavait, azt mondta: „Az oroszok azt szeretnék, ha a kinevezés minél előbb megtörténne."

Churchill szemlátomást megörült, és kijelentette, hogy két héten belül kinevezik.

Sztálin megjegyezte, hogy Brooke és Marshall közléseivel kapcsolatban nincsenek kérdései, s ezzel értésére adta a feleknek, hogy a főparancsnokra vonatkozó kérdés betöltötte feladatát, nem ragaszkodik a további vitához.

Ismét Churchill vette át a szót. Már az első mondata — „Engem kissé nyugtalanít az előttünk álló problémák sokasága és bonyolultsága" — arra vallott, hogy beszédet szándékozik mondani. És valóban beszédet mondott, olyan hosszút, amilyet eddig Teheránban még nem. De a beszéd hosszúsága fordított arányban állt a jelentőségével. Egyszerűen elkezdte a második kört, és lényegében ugyanazokat a problémákat vetette fel, amelyek előző nap szerepeltek: a Földközi-tengert, a Balkánt és Törökországot. Ebben a beszédben volt bizonyos szándékolt zűrzavar. Azt a benyomást keltette, hogy úgy össze akarja keverni a kár-

tyákat, hogy semmiképpen ne lehessen kihúzni azt, amelyikre szükség van. Természetesen az „Overlord"-ról is beszélt, de csak annyiban, amennyiben ez a probléma összefüggött sok más, szerinte ugyanannyira fontos problémával.

Churchillnek Sztálin válaszolt. Szemmel láthatóan felingerelte az angol miniszterelnök beszéde. Túlságosan nyilvánvaló volt a tendenciája: elvonni a konferencia figyelmét a legfőbbtől. De mint az előző nap, most is csodálkozást keltett, hogy egy ilyen tapasztalt politikus miként csinálhatja ezt ennyire primitíven... Sztálin hangsúlyozta: a fő az „Overlord". Ami a délfranciaországi hadműveletet illeti, azt vagy három hónappal a nagy partraszállás megindítása előtt, vagy a partraszállással egyidejűleg, vagy pedig két hónappal később hajtják végre. Ez vonatkozik a főparancsnok kinevezésére is, ami természetesen a szövetségesek hatáskörébe tartozik, de az oroszok tudni szeretnék, ki lesz a főparancsnok.

— Kérem a konferenciát, hogy számoljon ezekkel az általam kifejtett elképzelésekkel — fejezte be Sztálin. Utóbbi mondatában volt valami ellentmondást nem tűrő. A szovjet miniszterelnök úgy mondta ki, mintha ezt akarná mondani: „Ott, ahol Churchill a második körbe fordult, a harmadikba is fordulhat, ideje a lényegről beszélni."

Roosevelt válaszában tekintetbe vette az oroszoknak ama követelését, hogy a lényegről beszéljenek — eléggé határozott szavakat használt.

— Én nagy jelentőséget tulajdonítok az időpontoknak — jegyezte meg az elnök. — Ha megállapodtunk az „Overlord"-hadműveletben, meg kell állapodnunk e hadművelet végrehajtásának időpontjában is. — Az elnök leszögezte, hogy a Földközitenger keleti térségében végrehajtandó hadműveletek esetleg nem járnak sikerrel, és akkor további hadianyagot és csapatokat kell odairányítani. Ez esetben az „Overlord" nem valósulna meg a határidőre — ezzel fejezte be szavait.

Mint az előző nap, Roosevelt ismét magára hagyta szövetségesét az oroszokkal szemben. De az előző naptól eltérően, amikor Sztálin türelmet tanúsított, ma a türelme nyilvánvalóan fogytán volt, ráadásul Churchill beszéde a robbanásig feldühítette.

Az udvariaskodás ideje lejárt, ideje a probléma lényegéről beszélni, mégpedig nyíltan, sőt ha kell, kíméletlen őszinteséggel.

E beszélgetés első jelei akkor mutatkoztak, amikor Sztálin az ellenségnek a Balkánon összevont erőiről beszélt, a hírszerzés adataira támaszkodva, amire Churchill korrekt módon így reagált: „A mi adataink eltérnek ezektől." A párbeszéd további alakulásából ítélve Sztálin ürügyet keresett a beszélgetés kiélezésére, és az eddiginél élesebben válaszolt:

— Az önök adatai pontatlanok.

Miután a beszélgetést a lényegre terelte — az „Overlord" időpontját, csakis az időpontot! — azt mondta, hogy jó lenne a nagy partraszállást májusban, mondjuk: május 10—15—20. táján végrehajtani. Ezt a három dátumot jelölte meg, értésére adva a feleknek, hogy a késedelem ne haladja meg a 10 napot.

— Erre nem tehetek kötelező ígéretet — felelte Churchill. A külső ok erre a válaszra az volt, hogy Sztálin olyan kategorikusan megnevezte az időpontokat, amire eddig még nem volt példa. Valójában csak azért folyamodott ehhez az érvhez, hogy kitérjen a partraszállás kérdésének konkrét megválaszolása elől.

Az a benyomás alakult ki, hogy a brit miniszter elszánta magát a harmadik kör lefutására. Fejtegetésének logikája a következőben foglalható össze: a véleményeink a látszat ellenére nem térnek el. (Jóakarata rendszerint közhelyekben nyilvánult meg.) Ő hajlandó megtenni mindent, hogy az „Overlord"-ot a lehető legkorábbi időpontban hajtsák végre. (Itt már véget ért a jóakarat: „... a lehető legkorábbi időpontban".) Ám nem hiszi, hogy a Földközi-tenger térségében kínálkozó sok lehetőséget könyörtelenül el kellene vetni (így mondta: „... könyörtelenül el kellene vetni"!) azért, mert megvalósításuk 2—3 hónappal késleltetné az „Overlord"-hadművelet végrehajtását. Röviden: ki kell használni az alkalmat, és el kell kezdeni a hadműveletet a Földközi-tengeren, mert ez megéri azt, hogy az „Overlord"-ot 2—3 hónappal elhalasszák, vagyis tavasz végéről nyár végére.

— A földközi-tengeri hadműveletek, amelyekről Churchill úr beszél, csak elterelő harci cselekmények — jegyezte meg komoran Sztálin. — És tagadom a jelentőségüket.

— A brit haderő nem tétlenkedhet 6 hónapon át — jelentette ki Churchill.

— Churchill szavait hallva úgy tűnik, mintha az oroszok azt követelnék az angoloktól, hogy tétlenkedjenek — mosolyodott el fanyarul Sztálin. Így mondta: „Churchill szavait hallva", mellőzve az obligát „ur"-at.

Nyilvánvaló volt, hogy a konferencia közeledik a „krízishez". Ennek első előjele a konferencia legékesebb szavú szónokának szavaiban mutatkozott: az angol miniszterelnök kimerítette érveit, és ismétlésekbe bocsátkozott, alkalmat adva ezzel kollégáinak, elsősorban Sztálinnak, hogy ne vegyék azokat tekintetbe. Churchill bizonyára érezte ezt, és azt javasolta, hogy a második front kérdését vizsgáltassák meg a katonákkal. Sztálin, aki az ülés kezdetén szintén hajlott erre a gondolatra, most elvetette; lehet, hogy megérezte: olyan előnyt szerzett, amelyet csak ő maga válthat át reális értékre, éspedig éppen itt, a tárgyalóasztalnál. De az is meglehet, hogy kétely furdalta: ha a kormányfők nem tudtak megegyezni, a katonák javíthatnak-e a helyzeten?

Az, amit az oroszok a konferencia következő szakaszában tettek, a faltörő kossal való várostromhoz volt hasonló.

— Mennyi ideig szándékozunk Teheránban maradni? — kérdezte Sztálin, nem nézve kollégáira.

— Én kész vagyok addig nem enni, amíg az irányelveket nem dolgozzák ki — felelte Churchill. Még mindig a katonai bizottságra gondolt, amelynek át akarta adni az irányelvek kidolgozását.

— Arról van szó, hogy mikor szándékszunk befejezni a konferenciát — jegyezte meg Sztálin; ő nyilvánvalóan nem a katonákról beszélt.

Roosevelt óvatosan célzott rá, hogy átadhatnák az ügyeket a katonai bizottságnak.

— Nincs szükség semmiféle katonai bizottságra — jelentette ki Sztálin, aki megfontoltan tört a probléma egyszerűsítése felé. — Minden kérdést eldönthetünk itt, ennél a tárgyalóasztalnál. Nekünk oroszoknak szűkre szabott a teheráni tartózkodásunk. A december elsejét még itt tölthetjük, de 2-án már el kell utaznunk.

Világos: a kérdésnek ennél a tárgyalóasztalnál kell eldőlnie, mégpedig a rendelkezésre álló 1—2 nap alatt. Mindennek a meg-

szabott időben kell megtörténnie, az „Overlord"-nak is, a konferenciának is. Csakis így.

Roosevelt, tovább egyensúlyozva az angolok és az oroszok közt, nemcsak számításból, de feltámadt kételyei hatására is azt mondta, olyan javaslatot tesz, amely leegyszerűsítheti a vezérkar munkáját. Az elnök azt javasolta, hogy a kérdést olyan katonai bizottságnak adják át megvizsgálásra, amely az „Overlord"-hadműveletet veszi alapul. Ezzel a javaslattal nyilvánvalóan engedményt tett Churchillnek. De hogy az oroszokat el ne keserítse, ravasz ajánlatát ügyesen becsomagolta abba, hogy a bizottságnak elő kell terjesztenie elképzeléseit a földközi-tengeri hadműveletekre nézve, de azzal a kötelező feltétellel, hogy nem késleltethetik az „Overlord" végrehajtását.

Sztálin elgondolkozott. Az elnök javaslata új helyzetet teremtett. Mindeddig az oroszok egyedül Churchill-lel hadakoztak, most pedig ellenvetéseiket Roosevelthez is kellett intézniük.

— Az oroszok szeretnék ismerni az „Overlord" megindításának időpontját, hogy aszerint készítsék elő a németekre mérendő csapásukat — mondta Sztálin; természetesen ebben a megjegyzésében is kimondta, hogy nem ért egyet Roosevelttel, de óvatosan mondta ki.

Churchill ismét bekapcsolódott a beszélgetésbe: azt mondta, nem látja világosan, hogy is dőlt el a katonai bizottság kérdése.

— Ne vegyenek zokon egy tapintatlan kérdést — szólalt meg Sztálin, és nevető szemmel nézett Churchillre. — Szeretném megtudni, hogy az angolok hisznek-e az „Overlord"-hadműveletben, vagy ... egyszerűen csak beszélnek róla, hogy megnyugtassák az oroszokat?

Churchill úgy mozgatta ajkát, mintha szivar volna a szájában.

— Ha meglesznek a feltételek — felelte szigorúan, kereken visszautasítva Sztálin iróniáját.

Ezután pedig az következett, amit a jegyzőkönyvek nem örökítettek meg, de ami ezen a napon a legfontosabb volt: Sztálin felállt, és Molotovra és Vorosilovra pillantva, így szólt:

— Gyerünk, nekünk itt nincs semmi dolgunk, minket a fronton sok munka vár.

Roosevelt rosszat sejtve javasolta, hogy szakítsák félbe az ülést, mert a résztvevők nagyon éhesek. Az elnöknek a maga

módján igaza volt: az ingerültséget, amely a tárgyalások résztvevőinek némelyikén úrrá lett, szükség esetén azzal is lehetett magyarázni, hogy éhesek. De mielőtt a tárgyalást félbeszakította volna, még egy utolsó kísérletet tett a katonák bevonására. Sztálin megismételte ellenvetéseit. Ekkor az elnök azt javasolta, hogy Hopkins, Molotov és Eden foglalkozzék az üggyel. Sztálin ezt is elvetette. Megegyeztek abban, hogy Churchill találkozik Roosevelttel, és egyeztetik a javaslataikat. Sztálin ezt nem ellenezte.

Világos volt: ha a sors könyvében úgy van megírva, hogy legyen második front, akkor ez nem ebben a tárgyalószobában, hanem annak falain túl dől el. Legalábbis ez volt a közbeiktatott szünet értelme... Ha ez a feltevés helyes, a következő ülés sokkal rövidebb lesz.

78

— Ezek a követségiek valóságos remeték! — mondta Bargyin a barátjának, amikor egy szabad órájukat kihasználva, elhagyták a fehér villát, hogy sétáljanak egyet a városban. — Itt van melletted ez a nagy város, de olyan hermetikusan elzárja tőled a követség kerítése, mintha nem is léteznék... Merre vesszük utunkat?...

Késő este Bargyin meghallotta ablaka alatt a barátja hangját:

— Öltözz, de gyorsan!... Különben, elég egy esőköpeny is!

— Te bezzeg nyakkendőt kötöttél?

Beketov nevetett: Bargyin nem mulasztotta el az alkalmat, hogy eszébe juttassa a nyakkendőt.

— No, öltözz, öltözz!

Bargyin természetesen nem kötött nyakkendőt — a nap régen lenyugodott, de a hőség nem enyhült.

— Úristen, hol találtad ezt az „antilopot?" — kérdezte Bargyin, amikor megpillantotta a kapu előtt várakozó autót. — Mi ez, Ford Merkur vagy Fiat?

— Csak egy öreg Mercedes. Ülj be, a követségieknek csukott kocsiban illik közlekedniük. Gyalog is mehetnénk, de autón kényelmesebb.

— Mondd már meg, az isten szerelmére, hova viszel? — könyörgött Bargyin, amikor az akácfákkal és ezüstnyárfákkal szegélyezett keskeny utcán eltávolodtak a követség épületétől, de Szergej Petrovics csak ennyit mondott:

— Türelem.

Mintha sűrű fátyol borult volna a perzsa fővárosra, olyan sötét volt. A magas platánfák csúcsa a fekete égboltba veszett. Az árkokban, amelyeket a reflektorok fénye kiragadott a homályból, víz csillant, a kertek mélyén, amelyeknek erős lombja nem akart lehullani, láthatalan fényben kéklettek a paloták.

— Azt hiszem, itt . . . — Beketov kiszállt. — Igen, itt volt.

Jegor Ivanovicsnak nem a szavai, hanem inkább a hang, a belőle áradó izgalom árulta el: rendkívüli látványban lesz része.

— Várj, csak nem Gribojedov?

— De.

Hát ide hozta el Beketov a barátját ezen a novemberi éjszakán. Mert már éjszaka volt, áthatolhatatlanul sűrű, vaksötétség, akármerre néztek, semmit sem láttak. Csak elképzelni lehetett azt, ami itt történt . . . És úgy tetszett, ez egymagában elegendő ahhoz, hogy megálljanak a teheráni éjszakában és újra átéljék.

És a két ember mozdulatlanul állt az éjszakában, a csendre bízva magukat és a képzeletre, amely kegyetlen volt hozzájuk. Kiragadta az éjszakából azt a régen volt, 1828-as februárt, amikor itt valahol az üvöltöző tömeg nekifeszült a fakapunak, betörte, és berontott a követség házába. A tömeg őrülete nem ismert határt — a követ holttestét később alig lehetett felismerni.

— Várj, Szergej, de mi maradt abból az időből? — kérdezte Jegor Ivanovics. — Ez a mecset? — fordult a templom sötét tömege felé, amely halványan derengett a homályban.

— Igen, csak ez a mecset. Azt beszélik, az oroszokat a követség épületéből oda vonszolták. Bár lehet, hogy már csak a holttestüket.

Továbbmentek; a mecset mintha megremegett volna az éjszakában és belemerült fekete vizébe.

— Azt mondják, a tömeget nem lehet messziről irányítani, látnia kell azt, aki vezeti — mondta Bargyin.

— Gondolod, hogy a fő gyilkos a tömegben volt? — kérdezte Szergej Petrovics, követve Jegor gondolatát.

— Szerinted nem volt ott?

— Az, aki megölte, nyilván ott volt a tömegben, de az, aki a kezét irányította, messze volt.

— Szóval mégis lehet a tömeget messziről irányítani — mondta Bargyin. Kitapogatta a sötétben Beketov könyökét, és megszorította. — Bevallom, nem gondoltam, hogy követek megölhetik egymást . . .

Visszatértek a követségre. Úgy tetszett, Teherán sűrű homályán kívül semmit sem láttak az éjszakában, de valami a lelkük legmélyére hatolt. Tudja-e Churchill, hogy két lépésnyire innen van az a hely, amelyet Oroszország immár száztizenöt éve egyik legnagyobb fia halálával azonosít, amihez az elfogulatlan krónika szerint az álnok Albionnak közvetlen köze volt?

Bargyin azon tűnődött: milyen lesz Sztálin azok után, amik a tárgyalóasztalnál hangzottak el, azon az ebéden, amelyet Churchill és Roosevelt tiszteletére ad?

De az, ami az ebédlőasztalnál történt, bizonyára alapos fejtörést okozott azoknak is, akik jól ismerték Sztálint. Mintha nem is lett volna az az incidens, minden simán és olajozottan ment. Ahogy az ilyen jellegű ebédek hagyománya parancsolja, az első témát a beszélgetéshez a vendégeknek felszolgált ital szolgáltatta. Az elnöknek a fanyar grúz bor ízlett, az angol miniszterelnöknek pedig a konyak. Roosevelt megjegyezte, hogy jó lenne néhány kaukázusi szőlőfajtát meghonosítani Kaliforniában, ami Sztálint a szőlővesszőkről szóló eszmefuttatásra késztette.

Érdekes, hogy az elnök és brit kollégája milyen készséggel kapott ezen a témán! Nem azért, mert egy pillanat alatt elfelejtették a tárgyalóasztalnál történt kínos közjátékot, hanem éppen mert nem felejtették el. Mondhatni, hogy a szőlővessző volt az a szalmaszál, amelybe a két tiszteletreméltó férfiú igyekezett belekapaszkodni, akik, ha nem is fuldokoltak, de pácba kerültek, és most az oroszok odadobták nekik a szalmaszálat . . . Igen, el kell ültetni ezt a vesszőt, és mit lehet tudni, talán életre lehet kelteni a kaukázusi szőlő amerikai fajtáját? Habár kaukázusi földet nem lehet áttelepíteni az óceánon túlra. Csakugyan, hogy

lehet rákényszeríteni az ilyen szőlőt, hogy a kaliforniai talajon teremjen? Úgy látszott, nincs érdekesebb téma Roosevelt számára, mint ahogy egyébként Churchill számára sem, mint a szőlőtermesztés, holott a szavak hátterében egyre ott csengett az a „gyerünk, itt nekünk semmi dolgunk . . ."

Majd a grúz konyha titkaira terelődött a szó, és szorgalmasan sercegtek az amerikai tollak, amint az elnök számára leírták a szükséges recepteket.

Amikor a vendégek minden újabb fogásra már csak elragadtatott sóhajokkal tudtak felelni, behoztak egy háromméteres lazacot. Olyan hatalmas és rugalmas volt, csupa zsír és hús, olyan érzékenyen vonaglott a farka minden mozdulatára azoknak, akik a tálon behozták, hogy ha ott van mellette a tenger, talán nyomban karikába göngyölődik, és egy pillanat alatt erőt gyűjtve az ugráshoz, hirtelen a vízbe veti magát . . . A vendégek elragadtatott kiáltásokban törtek ki . . .

Roosevelt azt mondta, hogy pihenni kíván, és visszavonult a lakosztályába. Churchill azonban maradt.

— Az időnk szűkre szabott, ha tekintetbe vesszük, hogy holnapután utoljára ülünk össze, és még sok mindenről kell beszélni — jegyezte meg Churchill, és Sztálinra nézett.

— Igen, sok mindenről. — És Sztálin rávetette súlyos pillantását.

Érdekes, milyen ereje van egy ilyen hatalmas ebédnek, ha tekintetbe vesszük, hogy itt nem annyira a szándék játszott szerepet, mint a tehetetlenségi erő: azok után, amik a tárgyalóasztalnál történtek, úgy látszhatott, más lemezt kell feltenni — természetesen lazac nélkül . . . Ettől jobb lesz? Majd meglátjuk, hogy alakul. A fő, hogy Churchill megfutja-e a harmadik kört. Bele mer-e vágni?

Nagyon elfogódott volt ezen az ebéden az angol miniszterelnök, elfogódott és valahogy színtelen. Máskor milyen erővel buzgott fel ékesszólásának kútja, most pedig . . . Mintha nem is ő volna. És itt maradt az ebéd után, mintha valamilyen vétkét akarná jóvátenni. Ezt a holnaputánra vonatkozó kérdést sem erejének tudatában tette fel. És hirtelen egészen más járással indult el, a szokottnál jobban csoszogott, habár mint rendesen, fiatalosnak látszott, igazán karakán legénynek.

A szokással ellentétben nem négy órakor ültek le a kormányfők a tárgyalóasztalhoz, hanem fél ötkor. Ez a félóra nyilván nem közönséges késés volt. A figyelmes szem ezt tévedhetetlenül megállapíthatta: amikor Sztálin belépett a nagyterembe, Brooke és Marshall volt mellette. Úgy látszik, a szovjet miniszterelnök a szövetségesek magas rangú katonáival cserélt eszmét. Ha tekintetbe vesszük, hogy az előző nap éppen Sztálin ellenezte azt, hogy a fő kérdés eldöntését a katonáknak adják át, annál meglepőbb volt a bekövetkezett változás.

Fél ötkor Roosevelt mint állandó elnök megnyitotta az ülést, és minden egyszerre tisztázódott. Az elnök bejelentette, hogy megtörtént a brit és az amerikai vezérkar döntése, és ezt közölték Sztálin marsallal, aki megelégedettséggel elfogadta. Roosevelt azt javasolta, hogy adják át a szót Brooke-nak. Sztálin hozzájárult. Churchill sem tett ellenvetést, de nem mulasztotta el megjegyezni, hogy Brooke mind az angolok, mind az amerikaiak nevében fog nyilatkozni.

Az izgalom mintha kiszárította volna Brooke torkát: kétszer is meg kellett köszörülnie, és először furcsa, vinnyogó hangot hallatott. Egyébként mind a torokköszörülésben, mind a vinnyogásban volt valami jelentőségteljes: bekövetkezett az, amit régen vártak, mégpedig olyasmi, aminek, legalábbis az oroszok számára, Teherán jegyében kell bekerülnie a háború történetébe. Brooke bejelentette: az egyesített vezérkarok főnökei azt javasolták az elnöknek és a miniszterelnöknek, közöljék Sztálin marsallal, hogy az „Overlord"-hadműveletet májusban indítják meg, egy Dél-Franciaország elleni hadművelet támogatásával ... Így hát elhangzott a legáhítottabb mondat. Igaz, hogy az aktus formája kissé különös volt: a vezérkari főnökök javasolták az elnöknek és a miniszterelnöknek azzal, hogy közöljék Sztálin marsallal ... Nem lehetett érteni, hogy a kormányfők miért szerepelnek hirtelen vezérkari főnöki minőségben — hiszen ők döntöttek a katonai szakértők javaslatára, és nem megfordítva. Ez bizony különös volt, és még meg kell érteni és megmagyarázni, de hát számít ez most? Aligha. Más a fontos: az, hogy a döntés megtörtént. Tehát lehetővé vált, hogy megsemmisítő csapást mérjenek az ellenségre. Győzelmet ígérő csapást. Igen, éppen ez a szó várt kimondásra, amikor a brit tábornok, még nem

fogva fel, mekkora tisztesség jutott osztályrészéül, az „Overlord"-ról és a májusi időpontról szólt.

Churchill határozottan úgy érezte, hogy Brooke tábornok nem mondott el mindent, amit kellett volna. Churchill hozzáfűzte, hogy a döntést össze kell hangolni és még egyszer össze kell hangolni: a csapást természetesen mindkét oldalról egyszerre kell az ellenségre mérni.

Nos, hát megtörtént. Az asztalnál ülők szeme az oroszok felé fordult.

Olyan csendben, amilyen régen nem volt e körül az asztal körül, felhangzott Sztálin hangja. Halkan, de jól érthetően beszélt, azokkal a jellegzetes szünetekkel és kissé asztmatikus lihegéssel, ami akkor jelentkezett, ha a beszédét izgalom kísérte. Egyre halkabban beszélt, és mintha a csend követte volna, egyre érzékelhetőbbé vált. Válaszának értelmét így lehetett felfogni: belátja, mennyire fontos a most hozott döntés. Véleménye szerint a szövetségeseket nem annyira az „Overlord" megindításakor fenyegeti majd veszély, hanem inkább a végrehajtás folyamán. Az oroszok meg akarják fosztani a németeket annak lehetőségétől, hogy erőiket átdobják keletről nyugatra. Ezért megígérik, hogy májusban támadást indítanak ellenük egyszerre több helyen. Mint Sztálin megjegyezte, ezt már ma megmondta az elnöknek és a miniszterelnöknek, de szeretné a konferencián megismételni . . .

Az utolsó mondat figyelmet érdemelt: igen, valóban hajlandó megismételni ezt azon a nyugodt, magabiztos, kicsit szenvtelen hangon: az oroszok nemcsak tudomásul vették a szövetségesek döntését, de ennek megfelelően megváltoztatták a jövő tavaszra és nyárra kidolgozott stratégiájukat. Sztálin már megmondta ezt Rooseveltnek és Churchillnek, és most megismétli a tárgyalóasztalnál. Azzal a nyilvánvaló céllal, hogy mostantól fogva az európai háborúra nézve egységes terv létezik, és ez a terv megvalósítható, ha a németeket keletről és nyugatról támadó erők összehangoltan cselekszenek.

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Szerkesztette: Szabó Mária

A borító és a kötésterv Varga Judit munkája.

Műszaki vezető Mózes Tibor

Műszaki szerkesztő Szakos Zsuzsa

A szedést 1977. VIII. 29-én kezdték meg

Megjelent 1978. szeptember 20-án 17 000 példányban

Terjedelme 28,5 (A/5) ív

Савва Артемович Дангулов

КУЗНЕЦКИЙ МОСТ

Книга вторая

(на венгерском языке).

Перевод Эржебет Бродски

Редактор Мария Сабо

Художник Юдит Варга

Совместное издание издательства им. Кошута (Будапешт, ВНР) и издательства «Карпати» (Ужгород, Украинская ССР).

Информ. бланк 689.

Форм. бум. 60×84¹/₁₆. Бумага типографская № 1. Печать высокая. Услови.-печ. л. 26,4. Уч.-изд. л. 26,3. Тираж 17 000 экз. Зак. № 606-8. Цена 2 р. 70 к.

Отпечатано с матриц типографии им. Кошута (Будапешт, ВНР) Львовской книжной фабрикой «Атлас» республиканского производственного объединения «Поліграфкнига» Госкомиздата УССР, г. Львов, ул. Зеленая, 20.

34 – Ft

Szavva Dangulov:

ZÁRT AJTÓK MÖGÖTT

Második kötet

Szavva Dangulov nevét a magyar olvasóközönség már jól ismeri két előző regénye, a **Diplomaták** és a **Zárt ajtók mögött** első kötete alapján. Ez utóbbi, melynek cselekménye a második világháború kezdetétől a háború történetében fordulópontot hozó sztálingrádi csatáig játszódik, azt az óriási és rendkívül bonyolult munkát mutatta be, amelyet a szovjet diplomácia az államközi tárgyalásokon többnyire zárt ajtók mögött végzett azért, hogy a háború mérhetetlen megpróbáltatásait megrövidítse.

A második kötet, melynek egyes fejezeteiben szintén valóságos történelmi személyek — Sztálin, Churchill, Roosevelt és de Gaulle és külügyminisztereik, tábornokaik — beszélnek és cselekszenek, időben Sztálingrádtól Teheránig terjed. Ez az az idő, amelyben a Vörös Hadsereg gigászi erőgyűjtés után és hallatlan áldozatok árán megindította az ellentámadást, és Moszkvában fölhangzottak a szovjet városok

34.– Ft

visszafoglalását jelző első díszsor tüzek. Churchill remekbe készült díszkardot nyújt át Teheránban királya nevében Sztalingrád hős védőinek, de makacsul vonakodik kitűzni azt a napot, amelyen az egyesült angol-amerikai haderő pártra száll Nyugat-Európában, hogy legalább valamelyest csokkentse a Vörös Hadseregre nehezedő ellenséges nyomást.

A diplomáciai szópárbajok nyelvé választékos, hangneme nyugodt. De az olvasó tudja, hogy a szavak emberek ezreinek sorsáról döntöttek.